

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ สุตตันตปิฎกที่ ๐๖ มัชฌิมนิกาย อุपरิปัณณาสก

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरิปัณณาสก [๑. เทวทหรรค]

๑. เทวทหสูตร

พระสุตตันตปิฎก

มัชฌิมนิกาย อุपरิปัณณาสก

ขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

๑. เทวทหรรค

หมวดว่าด้วยพระธรรมเทศนาที่เทวทหนิคม

๑. เทวทหสูตร

ว่าด้วยพระธรรมเทศนาที่เทวทหนิคม

วาทะของนิครนถ์

[๑] ข้าพเจ้า^๑ได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ นิคมของเจ้าศากยะชื่อเทวทหะ
แคว้นสักกะ ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า
“ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้
ตรัสเรื่องนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า
บุรุษบุคคลนี้เสวยสุขบ้าง เสวยทุกข์บ้าง เสวยอทุกข์ขมสุขบ้าง ทั้งหมดนั้น
เพราะเหตุแห่งกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน เพราะกรรมเก่าสิ้นสุดด้วยดบะ(การบำเพ็ญ

เชิงอรรถ :

^๑ คำว่า ข้าพเจ้า ในตอนเริ่มต้นของพระสุตตันตปิฎกและพระสุตตันตปิฎกอื่น ๆ ในเล่มนี้ หมายถึง พระอานนท

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า : ๑ }

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหวรรค]

๑. เทวทหสูตร

เพียรอย่างหนัก) เพราะไม่ทำกรรมใหม่ จึงไม่ตกอยู่ใต้อานาจ(แห่งกรรม)ต่อไป เพราะไม่เป็นไปตามอำนาจแห่งกรรมต่อไป กรรมจึงสิ้นไป เพราะกรรมสิ้นไป ทุกข์จึงสิ้นไป เพราะทุกข์สิ้นไป เวทนาจึงสิ้นไป เพราะเวทนาสิ้นไป ทุกข์ทั้งปวง จึงจักเป็นอันสลายไป^๑ นิครนถ์ทั้งหลาย^๒เป็นผู้มีวาตะอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย เราเข้าไปหานิครนถ์ทั้งหลายผู้มีวาตะอย่างนี้ แล้วถาม อย่างนี้ว่า 'นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ได้ยินว่า ท่านทั้งหลายมีวาตะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า 'บุรุษบุคคลนี้เสวยสุขบ้าง เสวยทุกข์บ้าง เสวยอทุกข์มสุขบ้าง ทั้งหมดนั้น เพราะเหตุแห่งกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน เพราะกรรมเก่าสิ้นสุดด้วยตะบะ เพราะไม่ทำกรรมใหม่ จึงไม่ตกอยู่ใต้อานาจ(แห่งกรรม)ต่อไป เพราะไม่เป็นไปตามอำนาจแห่งกรรมต่อไป กรรมจึงสิ้นไป เพราะกรรมสิ้นไป ทุกข์จึงสิ้นไป เพราะทุกข์สิ้นไป เวทนาจึงสิ้นไป เพราะเวทนาสิ้นไป ทุกข์ทั้งปวงจึงจักเป็นอันสลายไป' จริงหรือ' นิครนถ์เหล่านั้นถูกเราถามอย่างนี้แล้ว ก็ยังปฏิเสธว่า 'ใช่'

เราจึงถามนิครนถ์เหล่านั้นอย่างนี้ว่า 'นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย ทราบหรือว่า 'เราทั้งหลายได้มีแล้วในชาติก่อน มิใช่ไม่ได้มีแล้ว'

นิครนถ์เหล่านั้นตอบว่า 'ไม่ทราบ ท่านผู้มีอายุ'

'นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายทราบหรือว่า 'เราทั้งหลายได้ทำ บาปกรรมไว้ในชาติก่อน มิใช่ไม่ได้ทำไว้'

'ไม่ทราบ ท่านผู้มีอายุ'

'นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายทราบหรือว่า 'เราทั้งหลายได้ทำ บาปกรรมไว้ อย่างนั้นบ้าง อย่างนี้บ้าง'

'ไม่ทราบ ท่านผู้มีอายุ'

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ม.ม. (แปล) ๑๒/๑๗๙/๑๘๒, อัง.ติก.(แปล) ๒๐/๗๕/๒๙๗

^๒ นิครนถ์ทั้งหลาย หมายถึงนักบวชนอกพุทธศาสนาพวกหนึ่งมีนิครนถ์ นาฏบุตร เป็นเจ้าลัทธิ (ที.สี. (แปล) ๙/๑๗๖/๕๘-๕๙) นักบวชเหล่านี้เรียกตัวเองว่านิครนถ์ เพราะปฏิเสธตนว่าเป็นผู้ไม่มีกิเลส เครื่องผูกพันไว้ในวัฏสงสาร (ม.ม.อ. ๒/๓๑๒/๑๕๑, ม.ม.ฎีกา ๒/๓๑๒/๒๒๑) นักบวชเหล่านี้ เมื่อเจ้าลัทธิตายแล้วก็แตกเป็น ๒ พวก (ที.ปา. (แปล) ๑๑/๓๐๑/๒๕๙, ที.ปา.อ. ๓/๑๖๕/๑๐๘, ม.อ.อ. ๓/๕๑/๒๒)

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๑. เทวทหสูตร

‘นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายทราบหรือว่า ‘ทุกข์ประมาณเท่านี้
สลายไปแล้ว ทุกข์ประมาณเท่านี้เราพึงให้สลายไป หรือเมื่อทุกข์ประมาณเท่านี้
สลายไปแล้ว ทุกข์ทั้งปวงจึงจักเป็นอันสลายไป’

‘ไม่ทราบ ท่านผู้มีอายุ’

‘นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายทราบการละอกุศลธรรมและการ
บำเพ็ญกุศลธรรมในปัจจุบันหรือ’

‘ไม่ทราบ ท่านผู้มีอายุ’

[๒] ‘นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ได้ยินว่า ท่านทั้งหลายไม่ทราบดังนี้ว่า ‘เรา
ทั้งหลายได้มีแล้วในชาติก่อน มิใช่ไม่ได้มีแล้ว’

ไม่ทราบว่า ‘เราทั้งหลายได้ทำบาปกรรมไว้ในชาติก่อน มิใช่ไม่ได้ทำไว้’

ไม่ทราบว่า ‘เราทั้งหลายได้ทำบาปกรรมไว้เช่นนั้นบ้าง อย่างนี้บ้าง’

ไม่ทราบว่า ‘ทุกข์ประมาณเท่านี้สลายไปแล้ว ทุกข์ประมาณเท่านี้เราพึงให้สลายไป
หรือเมื่อทุกข์ประมาณเท่านี้สลายไปแล้ว ทุกข์ทั้งปวงจึงจักเป็นอันสลายไป’

ท่านทั้งหลายไม่ทราบการละอกุศลธรรมและการบำเพ็ญกุศลธรรมในปัจจุบัน
เมื่อเป็นเช่นนี้ นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลายจึงไม่ควรพยากรณ์ว่า ‘บุรุษบุคคลนี้เสวยสุข
บ้าง เสวยทุกข์บ้าง เสวยอทุกข์ขมสุขบ้าง ทั้งหมดนั้น เพราะเหตุแห่งกรรมที่ทำไว้
ในชาติก่อน เพราะกรรมเก่าสิ้นสุดด้วยตบะ เพราะไม่ทำกรรมใหม่ จึงไม่ตกอยู่ได้
อำนาจ(แห่งกรรม)ต่อไป เพราะไม่เป็นไปตามอำนาจแห่งกรรมต่อไป กรรมจึงสิ้นไป
เพราะกรรมสิ้นไป ทุกข์จึงสิ้นไป เพราะทุกข์สิ้นไป เวทนาจึงสิ้นไป เพราะเวทนา
สิ้นไป ทุกข์ทั้งปวงจึงจักเป็นอันสลายไป’

นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ถ้าท่านทั้งหลายพึงทราบว่า ‘เราทั้งหลายได้มีแล้ว
ในชาติก่อน มิใช่ไม่ได้มีแล้ว’

พึงทราบว่า ‘เราทั้งหลายได้ทำบาปกรรมไว้ในชาติก่อน มิใช่ไม่ได้ทำไว้’

พึงทราบว่า ‘เราทั้งหลายได้ทำบาปกรรมไว้เช่นนั้นบ้าง อย่างนี้บ้าง’

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหวรรค]

๑. เทวทหสูตร

พึงทราบว่ ‘ทุกข์ประมาณเท่านี้สลายไปแล้ว ทุกข์ประมาณเท่านี้เราพึงให้
สลายไป หรือเมื่อทุกข์ประมาณเท่านี้สลายไปแล้ว ทุกข์ทั้งปวงจึงจักเป็นอันสลายไป’

ท่านทั้งหลายพึงทราบการละอกุศลธรรมและการบำเพ็ญกุศลธรรมในปัจจุบัน^๑
เมื่อเป็นเช่นนี้ นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลายจึงควรพยากรณ์ว่ ‘บุรุษบุคคลนี้เสวย
สุขบ้าง เสวยทุกข์บ้าง เสวยอทุกข์ขมสุขบ้าง ทั้งหมดนั้น เพราะเหตุแห่งกรรมที่
ทำไว้ในชาติก่อน เพราะกรรมเก่าสิ้นสุดด้วยดบะ เพราะไม่ทำกรรมใหม่ จึงไม่ตก
อยู่ใต้อานาจ(แห่งกรรม)ต่อไป เพราะไม่เป็นไปตามอำนาจแห่งกรรมต่อไป กรรม
จึงสิ้นไป เพราะกรรมสิ้นไป ทุกข์จึงสิ้นไป เพราะทุกข์สิ้นไป เวทนาจึงสิ้นไป
เพราะเวทนาสิ้นไป ทุกข์ทั้งปวงจึงจักเป็นอันสลายไป’

[๓] นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุรุษถูกยิงด้วยลูกศรอาบยาพิษ
อย่างร้ายแรง เพราะเหตุแห่งการถูกลูกศรแทง บุรุษนั้นพึงเสวยทุกข์เวทนามาก
เผ็ดร้อน มิตรอำมาตย์ ญาติสาโลหิต^๒ของเขาจึงหาหมอผ่าตัดมารักษา หมอ
ผ่าตัดนั้นใช้มีดผ่าปากแผลของบุรุษนั้น เพราะเหตุแห่งการใช้มีดผ่าปากแผล บุรุษ
นั้นพึงเสวยทุกข์เวทนามาก เผ็ดร้อน หมอผ่าตัดนั้นจึงใช้เครื่องมือตรวจหาลูกศร
(ในแผล)ของเขา เพราะเหตุแห่งการตรวจหาลูกศร บุรุษนั้นพึงเสวยทุกข์เวทนา
มาก เผ็ดร้อน หมอผ่าตัดนั้นจึงถอนลูกศรออก เพราะเหตุแห่งการถอนลูกศรออก
บุรุษนั้นพึงเสวยทุกข์เวทนามาก เผ็ดร้อน หมอผ่าตัดนั้นใส่ยาถอนพิษที่ปากแผล
เพราะเหตุแห่งการใส่ยาถอนพิษที่ปากแผล บุรุษนั้นพึงเสวยทุกข์เวทนามาก เผ็ดร้อน

ต่อมา เพราะบาดแผลหาย มีผิวหนังเรียบสนิท บุรุษนั้นจึงหายโรค มีความสุข
มีความสุข อยู่ตามลำพังได้ เดินได้ตามปรารถนา เขาคิดอย่างนี้ว่ ‘เมื่อก่อนเรา
ถูกยิงด้วยลูกศรอาบยาพิษอย่างร้ายแรง เพราะเหตุแห่งการถูกลูกศรแทง เรานั้น

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ม.ม. (แปล) ๑๒/๑๘๐/๑๘๓

^๒ ญาติ หมายถึงบิดามารดาของสามี หรือบิดามารดาของภรรยาและเครือญาติของทั้ง ๒ ฝ่าย สาโลหิต
หมายถึงผู้ร่วมสายเลือดเดียวกัน ได้แก่ บิดามารดา ปู่หรือตา เป็นต้น (ม.ม.อ. ๑/๖๕/๑๗๒, ม.ม.ฎีกา
๑/๖๕/๓๒๙)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหวรรค]

๑. เทวทหสูตร

‘ได้เสวยทุกขเวทนากล้า เผ็ดร้อน มิตรอำมาตย์ ญาติสาโลहितของเราจึงหาหมอม
 ผ่าตัดมารักษา หมอผ่าตัดนั้นใช้มีดผ่าปากแผลของเรา เพราะเหตุแห่งการใช้มีด
 ผ่าปากแผล เรานั้นได้เสวยทุกขเวทนากล้า เผ็ดร้อน หมอผ่าตัดนั้นจึงใช้เครื่องมือ
 ตรวจหาลูกศร(ในแผล)ของเรา เพราะเหตุแห่งการตรวจหาลูกศร เรานั้นได้เสวย
 ทุกขเวทนากล้า เผ็ดร้อน หมอผ่าตัดนั้นได้ถอนลูกศรออก เพราะเหตุแห่งการ
 ถอนลูกศรออก เรานั้นได้เสวยทุกขเวทนากล้า เผ็ดร้อน หมอผ่าตัดนั้นใส่ยาถอน
 พิษที่ปากแผล เพราะเหตุแห่งการใส่ยาถอนพิษที่ปากแผล เรานั้นได้เสวย
 ทุกขเวทนากล้า เผ็ดร้อน บัดนี้ เพราะบาดแผลหาย มีผิวหนังเรียบสนิท เรานั้น
 จึงหายโรค มีความสุข มีความเสรี อยู่ตามลำพังได้ เดินได้ตามปรารถนา’ แม้ฉันใด
 นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ถ้าท่านทั้งหลายพึงทราบว่ ‘เราทั้งหลายได้มีแล้ว
 ในชาติก่อน มิใช่ไม่ได้มีแล้ว’

พึงทราบว่ ‘เราทั้งหลายได้ทำบาปกรรมไว้ในชาติก่อน มิใช่ไม่ได้ทำไว้’

พึงทราบว่ ‘เราทั้งหลายได้ทำบาปกรรมไว้เช่นนั้นบ้าง อย่างนี้บ้าง’

พึงทราบว่ ‘ทุกขประมาณเท่านี้สลายไปแล้ว ทุกขประมาณเท่านี้เราพึงให้
 สลายไป หรือเมื่อทุกขประมาณเท่านี้สลายไปแล้ว ทุกขทั้งปวงจึงจักเป็นอันสลายไป’

ท่านทั้งหลายพึงทราบการละอกุศลธรรมและการบำเพ็ญกุศลธรรมในปัจจุบัน
 เมื่อเป็นเช่นนี้ นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลายจึงควรพยากรณ์ว่ ‘บุรุษบุคคลนี้เสวยสุขบ้าง
 เสวยทุกข์บ้าง เสวยอทุกข์มสุขบ้าง ทั้งหมดนั้น เพราะเหตุแห่งกรรมที่ทำไว้ใน
 ชาติก่อน เพราะกรรมเก่าสิ้นสุดด้วยตบะ เพราะไม่ทำกรรมใหม่ จึงไม่ตกอยู่ใต้
 อำนาจ(แห่งกรรม)ต่อไป เพราะไม่เป็นไปตามอำนาจแห่งกรรมต่อไป กรรมจึงสิ้นไป
 เพราะกรรมสิ้นไป ทุกขจึงสิ้นไป เพราะทุกขสิ้นไป เวทนาจึงสิ้นไป เพราะเวทนาสิ้นไป
 ทุกขทั้งปวงจึงจักเป็นอันสลายไป’ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน

นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย แต่เพราะเหตุที่ท่านทั้งหลายไม่ทราบว่ ‘เรา
 ทั้งหลายได้มีแล้วในชาติก่อน มิใช่ไม่ได้มีแล้ว’

ไม่ทราบว่ ‘เราทั้งหลายได้ทำบาปกรรมไว้ในชาติก่อน มิใช่ไม่ได้ทำไว้’

พระสวดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๑. เทวทหสูตร

‘ไม่ทราบวา ‘เราทั้งหลายได้ทำบาปกรรมไว้อย่างนั้นบ้าง อย่างนี้บ้าง’

‘ไม่ทราบวา ‘ทุกข์ประมาณเท่านี้สลายไปแล้ว ทุกข์ประมาณเท่านี้เราพึงให้สลายไป หรือเมื่อทุกข์ประมาณเท่านี้สลายไปแล้ว ทุกข์ทั้งปวงจึงจักเป็นอันสลายไป’

ท่านทั้งหลายไม่ทราบการละอกุศลธรรมและการบำเพ็ญกุศลธรรมทั้งหลายในปัจจุบัน ฉะนั้น นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลายจึงไม่ควรพยากรณ์วา ‘บุรุษบุคคลนี้เสวยสุขบ้าง เสวยทุกข์บ้าง เสวยอทุกขมสุขบ้าง ทั้งหมดนั้น เพราะเหตุแห่งกรรมที่ท้าวไว้ในชาติก่อน เพราะกรรมเก่าสิ้นสุดด้วยตบะ เพราะไม่ทำกรรมใหม่ จึงไม่ตกอยู่ใต้อานาจ(แห่งกรรม)ต่อไป เพราะไม่เป็นไปตามอำนาจแห่งกรรมต่อไป กรรมจึงสิ้นไป เพราะกรรมสิ้นไป ทุกข์จึงสิ้นไป เพราะทุกข์สิ้นไป เวทนาจึงสิ้นไป เพราะเวทนาสิ้นไป ทุกข์ทั้งปวงจึงจักเป็นอันสลายไป’

[๔] ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเรากล่าวอย่างนี้แล้ว นิครนถ์เหล่านั้นได้กล่าวกับเราว่า ‘ท่านผู้มีอายุ นิครนถ์ นาฏบุตรเป็นสัพพัญญู(ผู้รู้ธรรมทั้งปวง) เห็นสิ่งทั้งปวง ปฏิญาณญาณทัสสนะ^๑อย่างเบ็ดเสร็จว่า ‘เมื่อเราเดิน ยืน หลับ และตื่นอยู่ ญาณทัสสนะได้ปรากฏต่อเนืองตลอดไป’ นิครนถ์ นาฏบุตรนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า ‘นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย บาปกรรมที่ท่านทั้งหลายท้าวไว้ในชาติก่อนมีอยู่ ท่านทั้งหลายจงสลัดบาปกรรมนั้น ด้วยปฏิปทาที่ทำได้ยากเผ็ดร้อนนี้ การที่ท่านทั้งหลายสำรวมกาย สำรวมวาจา สำรวมใจ ในบัดนี้ นั้น ชื่อว่าเป็นการไม่กระทำให้บาปกรรมต่อไป เพราะกรรมเก่าสิ้นสุดด้วยตบะ เพราะไม่ทำกรรมใหม่ จึงไม่ตกอยู่ใต้อานาจ(แห่งกรรม)ต่อไป เพราะไม่เป็นไปตามอำนาจแห่งกรรมต่อไป กรรมจึงสิ้นไป เพราะกรรมสิ้นไป ทุกข์จึงสิ้นไป เพราะทุกข์สิ้นไป เวทนาจึงสิ้นไป เพราะเวทนาสิ้นไป ทุกข์ทั้งปวงจึงจักเป็นอันสลายไป’ คำที่นิครนถ์ นาฏบุตรกล่าวแล้วนั้นถูกใจ และขอบใจข้าพเจ้าทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าทั้งหลายจึงมีใจยินดี^๒

เชิงอรรถ :

^๑ ญาณทัสสนะ หมายถึงความรู้และความเห็นตรงตามเป็นจริง อาจเรียกว่า มรรคญาณ ผลญาณ สัพพัญญุตญาณ บัจจเวกขณญาณ หรือวิบัสสนาญาณก็ได้ (ที.สี.อ. ๑/๒๓๔/๑๙๘)

^๒ ดูเทียบ ม.ม. (แปล) ๑๒/๑๗๙/๑๘๒

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๑. เทวทหสูตร

[๕] ภิกษุทั้งหลาย เมื่อนิครนถ์เหล่านั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว เราได้กล่าวกับ
นิครนถ์เหล่านั้นว่า

‘นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้มีผล ๒ อย่างในปัจจุบัน
ธรรม ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ศรัทธา (ความเชื่อ)
๒. รุจิ (ความชอบใจ)
๓. อนุสสวะ (การฟังตามกันมา)
๔. อากาการปริวิตก (ความตรึกตามอาการ)
๕. ทิฏฐินิขมานขันติ (ความเข้ากันได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้)

นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ มีผล ๒ อย่างในปัจจุบัน^๑
บรรดาธรรมทั้ง ๕ ประการนั้น นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลายมีความเชื่อ มี
ความชอบใจ มีการฟังตามกันมา มีความตรึกตามอาการ มีความเข้ากันได้กับ
ทฤษฎีที่พินิจไว้ ในศาสนาผู้มีวาทะที่เป็นส่วนอดีต อย่างไม่’

ภิกษุทั้งหลาย เรามีวาทะอย่างนี้ ก็ไม่พิจารณาเห็นการโต้ตอบวาทะอันชอบ
ธรรมแม้สักนิดในนิครนถ์ทั้งหลาย

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง เรากล่าวกับนิครนถ์เหล่านั้นอย่างนี้ว่า
‘นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือสมัยใด
ท่านทั้งหลายมีความพยายามอย่างแรงกล้า มีความเพียรอย่างแรงกล้า สมัยนั้น
ท่านทั้งหลายพึงเสวยทุกขเวทนากลับ เผ็ดร้อน ซึ่งเกิดจากความเพียรพยายาม
อย่างแรงกล้า แต่สมัยใด ท่านทั้งหลายไม่มีความพยายามอย่างแรงกล้า ไม่มี
ความเพียรอย่างแรงกล้า สมัยนั้น ท่านทั้งหลายก็ไม่พึงเสวยทุกขเวทนากลับ เผ็ด
ร้อน ซึ่งเกิดจากความเพียรพยายามอย่างแรงกล้า’

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ม.ม. (แปล) ๑๓/๔๒๘/๕๓๘

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหวรรค]

๑. เทวทหสูตร

นิครนถ์เหล่านั้นรับว่า 'ท่านพระโคตม สมัยใด ข้าพเจ้าทั้งหลายมีความพยายามอย่างแรงกล้า มีความเพียรอย่างแรงกล้า สมัยนั้น ข้าพเจ้าทั้งหลายก็เสวยทุกขเวทนากลับ เผ็ดร้อน ซึ่งเกิดจากความเพียรพยายามอย่างแรงกล้า แต่สมัยใด ข้าพเจ้าทั้งหลายไม่มีความพยายามอย่างแรงกล้า ไม่มีความเพียรอย่างแรงกล้า สมัยนั้น ข้าพเจ้าทั้งหลายก็ไม่เสวยทุกขเวทนากลับ เผ็ดร้อน ซึ่งเกิดจากความเพียรพยายามอย่างแรงกล้า'

[๖] เรากล่าวดังนี้ว่า 'นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ได้ยินว่า สมัยใด ท่านทั้งหลายมีความพยายามอย่างแรงกล้า มีความเพียรอย่างแรงกล้า สมัยนั้น ท่านทั้งหลายพึงเสวยทุกขเวทนากลับ เผ็ดร้อน ซึ่งเกิดจากความเพียรพยายามอย่างแรงกล้า แต่สมัยใด ท่านทั้งหลายไม่มีความพยายามอย่างแรงกล้า ไม่มีความเพียรอย่างแรงกล้า สมัยนั้น ท่านทั้งหลายก็ไม่พึงเสวยทุกขเวทนากลับ เผ็ดร้อน ซึ่งเกิดจากความเพียรพยายามอย่างแรงกล้า เมื่อเป็นเช่นนี้ นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลายจึงไม่ควรพยากรณ์ว่า 'บุรุษบุคคลนี้เสวยสุขบ้าง เสวยทุกขบ้าง เสวยอทุกขมสุขบ้าง ทั้งหมดนั้น เพราะเหตุแห่งกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน เพราะกรรมเก่าสิ้นสุดด้วยตบะ เพราะไม่ทำกรรมใหม่ จึงไม่ตกอยู่ใต้อานาจ(แห่งกรรม)ต่อไป เพราะไม่เป็นไปตามอำนาจแห่งกรรมต่อไป กรรมจึงสิ้นไป เพราะกรรมสิ้นไป ทุกข์จึงสิ้นไป เพราะทุกข์สิ้นไป เวทนาจึงสิ้นไป เพราะเวทนาสิ้นไป ทุกข์ทั้งปวงจึงจักเป็นอันสลายไป'

นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ถ้าสมัยใด ท่านทั้งหลายมีความพยายามอย่างแรงกล้า มีความเพียรอย่างแรงกล้า สมัยนั้น ทุกขเวทนากลับ เผ็ดร้อน ซึ่งเกิดจากความเพียรพยายามอย่างแรงกล้า พึงหยุดได้เอง แต่สมัยใด ท่านทั้งหลายไม่มีความพยายามอย่างแรงกล้า ไม่มีความเพียรอย่างแรงกล้า สมัยนั้น ทุกขเวทนากลับ เผ็ดร้อน ซึ่งเกิดจากความเพียรพยายามอย่างแรงกล้า พึงหยุดได้เอง เมื่อเป็นเช่นนี้ นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลายจึงควรพยากรณ์ว่า 'บุรุษบุคคลนี้เสวยสุขบ้าง เสวยทุกขบ้าง เสวยอทุกขมสุขบ้าง ทั้งหมดนั้น เพราะเหตุแห่งกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน เพราะกรรมเก่าสิ้นสุดด้วยตบะ เพราะไม่ทำกรรมใหม่ จึงไม่ตกอยู่ใต้อานาจ(แห่งกรรม)ต่อไป เพราะไม่เป็นไปตามอำนาจแห่งกรรมต่อไป กรรมจึงสิ้นไป เพราะกรรมสิ้นไป ทุกข์จึงสิ้นไป เพราะทุกข์สิ้นไป เวทนาจึงสิ้นไป เพราะเวทนาสิ้นไป ทุกข์ทั้งปวงจึงจักเป็นอันสลายไป'

พระสวดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหวรรค]

๑. เทวทหสูตร

นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย แต่เพราะเหตุที่สมัยใด ท่านทั้งหลายมีความพยายามอย่างแรงกล้า มีความเพียรอย่างแรงกล้า สมัยนั้น ท่านทั้งหลายพึงเสวยทุกขเวทนากล้า เผ็ดร้อน ซึ่งเกิดจากความเพียรพยายามอย่างแรงกล้า แต่สมัยใด ท่านทั้งหลายไม่มีความพยายามอย่างแรงกล้า ไม่มีความเพียรอย่างแรงกล้า สมัยนั้น ท่านทั้งหลายก็ไม่พึงเสวยทุกขเวทนากล้า เผ็ดร้อน ซึ่งเกิดจากความเพียรพยายามอย่างแรงกล้า ท่านทั้งหลายเมื่อเสวยทุกขเวทนากล้า เผ็ดร้อน ซึ่งเกิดจากความเพียรพยายามอย่างแรงกล้า ย่อมเชื่อผิดไป เพราะไม่รู้แจ้ง เพราะไม่รู้จริง เพราะความมกมายว่า 'บุรุษบุคคลนี้เสวยสุขบ้าง เสวยทุกข์บ้าง เสวยอทุกข์มสุขบ้าง ทั้งหมดนั้น เพราะเหตุแห่งกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน เพราะกรรมเก่าสิ้นสุดด้วยตบะ เพราะไม่ทำกรรมใหม่ จึงไม่ตกอยู่ในอำนาจ(แห่งกรรม)ต่อไป เพราะไม่เป็นไปตามอำนาจแห่งกรรมต่อไป กรรมจึงสิ้นไป เพราะกรรมสิ้นไป ทุกข์จึงสิ้นไป เพราะทุกข์สิ้นไป เวทนาจึงสิ้นไป เพราะเวทนาสิ้นไป ทุกข์ทั้งปวงจึงจักเป็นอันสลายไป'

ภิกษุทั้งหลาย เราแม้มีวาตะอย่างนี้ ก็ไม่พิจารณาเห็นการโต้ตอบวาตะอันชอบธรรมแม้สักนิดในนิครนถ์ทั้งหลาย

[๗] ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง เราถามนิครนถ์เหล่านั้นอย่างนี้ว่า 'นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ กรรมใดให้ผลในชาตินี้^๑ กรรมนั้นท่านทั้งหลายพึงเปลี่ยนได้หรือว่า 'จงให้ผลในชาติหน้า' ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้'

เชิงอรรถ :

^๑ **กรรมใดให้ผลในชาตินี้** หมายถึงทฤษฎีกรรมเวทนิยกรรม คือกรรมที่ให้ผลในชาติปัจจุบัน จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ถ้ากระทำในขณะแห่งขวนจิตดวงแรก ในบรรดาขวนจิตทั้ง ๗ แห่งขวนวิถีนึง ๆ ได้แก่ปฐมขวนเจตนา กรรมนี้ให้ผลเฉพาะในชาตินี้เท่านั้น ถ้าไม่มีโอกาสให้ผลในชาตินี้ จะกลายเป็นอโหสิกรรม เหตุที่ให้ผลได้เฉพาะในชาตินี้ เพราะเป็นเจตนาที่ประกอบด้วยขวนจิตดวงแรก ยังไม่ถูกกรรมอื่น ๆ ครอบงำ เพิ่งเริ่มต้นการปรุงแต่ง จึงมีกำลังแรงแต่ให้ผลเฉพาะในชาตินี้เท่านั้น ไม่ให้ผลในชาติหน้า คือ ถ้าทำกรรมนี้ในปฐมวัย กรรมนี้ก็ให้ผลในปฐมวัย มัชฌิมวัย หรือในปัจฉิมวัย ถ้าทำในมัชฌิมวัย กรรมนี้จะให้ผลในมัชฌิมวัย หรือในปัจฉิมวัย ถ้าทำในปัจฉิมวัย กรรมนี้จะให้ผลในปัจฉิมวัยนั่นเอง ทั้งนี้เพราะขาดอาเสวนปัจฉัย ทฤษฎีกรรมเวทนิยกรรมนี้จึงจัดว่ามีผลเพียงเล็กน้อย เปรียบเหมือนนายพรานพอเห็นเนื้อก็หิบบนุยิงไปทันที ถ้าถูกเนื้อก็ล้มลงในทันที ถ้าไม่ถูก เนื้อก็รอดไปได้ (ม.อ.อ. ๓/๗/๓, อ.อ.ด.อ. ๒/๓๔/๑๑๗, วิสุทฺธิ. ๒/๖๘๕/๒๖๖, วิสุทฺธิ.ฎีกา ๒/๖๘๕/๔๑๕)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๑. เทวทหสูตร

นิครนถ์เหล่านั้นตอบว่า ‘ไม่ได้ ท่านผู้มีอายุ’

‘กรรมใดจะให้ผลในชาติหน้า กรรมนั้นท่านทั้งหลายพึงเปลี่ยนได้หรือว่า ‘จงให้ผลในชาตินี้’ ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้’

‘ไม่ได้ ท่านผู้มีอายุ’

‘นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ กรรมใดให้ผลเป็นสุข กรรมนั้นท่านทั้งหลายพึงเปลี่ยนได้หรือว่า ‘จงให้ผลเป็นทุกข์’ ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้’

‘ไม่ได้ ท่านผู้มีอายุ’

‘กรรมใดให้ผลเป็นทุกข์ กรรมนั้นท่านทั้งหลายพึงเปลี่ยนได้หรือว่า ‘จงให้ผลเป็นสุข’ ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้’

‘ไม่ได้ ท่านผู้มีอายุ’

‘นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ กรรมใดให้ผลเสร็จสิ้นแล้ว กรรมนั้นท่านทั้งหลายพึงเปลี่ยนได้หรือว่า ‘จงอย่าให้ผลเสร็จสิ้น’ ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้’

‘ไม่ได้ ท่านผู้มีอายุ’

‘กรรมใดให้ผลยังไม่เสร็จสิ้น กรรมนั้นท่านทั้งหลายพึงเปลี่ยนได้หรือว่า ‘จงให้ผลเสร็จสิ้น’ ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้’

‘ไม่ได้ ท่านผู้มีอายุ’

‘นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ กรรมใดให้ผลมาก กรรมนั้นท่านทั้งหลายพึงเปลี่ยนได้หรือว่า ‘จงให้ผลน้อย’ ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้’

‘ไม่ได้ ท่านผู้มีอายุ’

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหวรรค]

๑. เทวทหสูตร

‘กรรมใดให้ผลน้อย กรรมนั้นท่านทั้งหลายพึงเปลี่ยนได้หรือว่า ‘จงให้ผลมาก’
ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้’

‘ไม่ได้ ท่านผู้มีอายุ’

‘นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ
กรรมใดให้ผล กรรมนั้นท่านทั้งหลายพึงเปลี่ยนได้หรือว่า ‘จงอย่าให้ผล’ ด้วย
ความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้’

‘ไม่ได้ ท่านผู้มีอายุ’

‘กรรมใดไม่ให้ผล กรรมนั้นท่านทั้งหลายพึงเปลี่ยนได้หรือว่า ‘จงให้ผล’ ด้วย
ความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้’

‘ไม่ได้ ท่านผู้มีอายุ’

ความพยายามที่ไร้ผล ความเพียรที่ไร้ผล ๑๐ ประการ

[๘] นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ได้ยินว่า

๑. กรรมใดให้ผลในชาตินี้ กรรมนั้นท่านทั้งหลายเปลี่ยนไม่ได้ว่า ‘จงให้
ผลในชาติหน้า’ ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้
๒. กรรมใดจะให้ผลในชาติหน้า กรรมนั้นท่านทั้งหลายเปลี่ยนไม่ได้ว่า
‘จงให้ผลในชาตินี้’ ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้
๓. กรรมใดให้ผลเป็นสุข กรรมนั้นท่านทั้งหลายเปลี่ยนไม่ได้ว่า ‘จงให้
ผลเป็นทุกข์’ ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้
๔. กรรมใดให้ผลเป็นทุกข์ กรรมนั้นท่านทั้งหลายเปลี่ยนไม่ได้ว่า ‘จงให้
ผลเป็นสุข’ ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้
๕. กรรมใดให้ผลเสร็จสิ้นแล้ว กรรมนั้นท่านทั้งหลายเปลี่ยนไม่ได้ว่า
‘จงอย่าให้ผลเสร็จสิ้น’ ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๑. เทวทหสูตร

๖. กรรมใดให้ผลยังไม่เสร็จสิ้น กรรมนั้นท่านทั้งหลายเปลี่ยนไม่ได้ว่า
'จงให้ผลเสร็จสิ้น' ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้
๗. กรรมใดให้ผลมาก กรรมนั้นท่านทั้งหลายเปลี่ยนไม่ได้ว่า 'จงให้
ผลน้อย' ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้
๘. กรรมใดให้ผลน้อย กรรมนั้นท่านทั้งหลายเปลี่ยนไม่ได้ว่า 'จงให้
ผลมาก' ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้
๙. กรรมใดให้ผล กรรมนั้นท่านทั้งหลายเปลี่ยนไม่ได้ว่า 'จงอย่าให้ผล'
ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้
๑๐. กรรมใดไม่ให้ผล กรรมนั้นท่านทั้งหลายเปลี่ยนไม่ได้ว่า 'จงให้ผล'
ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้

เมื่อเป็นเช่นนี้ ความพยายาม ความเพียรของนิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลายจึงไร้ผล'
ภิกษุทั้งหลาย นิครนถ์ทั้งหลายเป็นผู้มีวาหะอย่างนี้ คำกล่าวเช่นนั้นและคำที่
กล่าวต่อ ๆ กันมา ๑๐ ประการ ของนิครนถ์ทั้งหลายผู้มีวาหะอย่างนี้ จะเป็น
เหตุให้ถูกตำหนิได้

[๙] ภิกษุทั้งหลาย คือ

๑. ถ้าหมู่มสัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน
นิครนถ์ทั้งหลายพึงเป็นผู้ทำบาปกรรมไว้ในชาติก่อนแน่ จึงเป็น
เหตุให้พวกเขาเสวยทุกขเวทนากล้า เผ็ดร้อนเห็นปานนี้ในบัดนี้
๒. ถ้าหมู่มสัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งการเนรมิตของพระอิศวร
นิครนถ์ทั้งหลายพึงเป็นผู้ถูกพระอิศวรขันธ์ตำเนรมิตมาแน่ จึงเป็น
เหตุให้พวกเขาเสวยทุกขเวทนากล้า เผ็ดร้อนเห็นปานนี้ในบัดนี้
๓. ถ้าหมู่มสัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งเคราะห์ นิครนถ์ทั้งหลาย
พึงเป็นผู้มีเคราะห์ร้ายแน่ จึงเป็นเหตุให้พวกเขาเสวยทุกขเวทนากล้า
เผ็ดร้อนเห็นปานนี้ในบัดนี้

พระสวดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหวรรค]

๑. เทวทหสูตร

๔. ถ้าหมู่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งอภิชาติ^๑ นิครนถ์ทั้งหลาย
พึงเป็นผู้มีอภิชาติแล้วแน่ จึงเป็นเหตุให้พวกเขาเสวยทุกข์เวทนาเกล้า
เผ็ดร้อนเห็นปานนี้ในบัดนี้

เชิงอรรถ :

^๑ อภิชาตินี้มี ๒ ประการ คือ

๑. อภิชาติที่ปุระณะ กัสสปะ บัญญัติไว้มี ๖ ประการ คือ

๑. **กัณหอภิชาติ** ผู้ที่มีชาติดำ ได้แก่ คนฆ่าแพะ คนฆ่าสุกร คนฆ่านก พรานเนื้อ ชาวประมง โจร
เพชฌฆาต เจ้าหน้าที่เรือนจำหรือคนงานชั้นต่ำและหยาบขำ
๒. **นัลลาภิชาติ** ผู้ที่มีชาติเขียว ได้แก่ พวกภิกษุที่ฝึกไฟในธรรมฝ่ายดำ พวกกรรมวาฑะตลอดจน
พวกกิริยวาฑะอื่น ๆ
๓. **โลหิตาภิชาติ** ผู้มีชาติแดง ได้แก่ พวกนิครนถ์ที่ฆ่าฟันคน
๔. **หลัททาภิชาติ** ผู้มีชาติเหลือง ได้แก่ คฤหัสถ์ผู้สวมใส่ผ้าขาวซึ่งเป็นสาวกของพวกอเจลก (นักบวช
เปลือยกาย)
๕. **สุกกาภิชาติ** ผู้มีชาติขาว ได้แก่ นักบวชที่เรียกตัวเองว่าอาชีวกและอาชีวิกา
๖. **ปรมสุกกาภิชาติ** ผู้มีชาติขาวอย่างยิ่ง ได้แก่ เจ้าลัทธิชื่อนันทวัจจโคตร, สังกิจจโคตร และมักขลิ
โคศาล

๒. อภิชาติที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้มี ๖ ประการ คือ

๑. **บุคคลผู้มีชาติดำและประพฤดิธรรมดำ** ได้แก่ ผู้ที่เกิดในตระกูลคนจัญทาล เป็นต้น แล้วยัง
ประพฤติทุจริตด้วยกาย วาจา ใจ ครั้นตายแล้วย่อมบังเกิดในอบายภูมิ
๒. **บุคคลผู้มีชาติดำแต่ประพฤดิธรรมขาว** ได้แก่ ผู้ที่เกิดในตระกูลคนจัญทาล เป็นต้น แต่เขา
ประพฤติสุจริตด้วยกาย วาจา ใจ ครั้นตายแล้วย่อมบังเกิดในสุคติภูมิ
๓. **บุคคลผู้มีชาติดำแต่บรรลุนิพพานซึ่งเป็นธรรมไม่ดำไม่ขาว** ได้แก่ ผู้ที่เกิดในตระกูลคนจัญทาล
แต่พวกเขาออกบวชเป็นบรรพชิต ละนิวรณ์ได้ เจริญสติปัญญาและโพชฌงค์จนตรัสรู้ธรรมตาม
ความเป็นจริง และบรรลุนิพพานในที่สุด
๔. **บุคคลผู้มีชาติขาวแต่ประพฤดิธรรมดำ** ได้แก่ ผู้ที่เกิดในชาติดีตระกูล เป็นต้น แล้วประพฤติ
ทุจริตด้วยกาย วาจา ใจ ครั้นตายแล้วย่อมบังเกิดในอบายภูมิ
๕. **บุคคลผู้มีชาติขาวและประพฤดิธรรมขาว** ได้แก่ ผู้ที่เกิดในชาติดีตระกูล เป็นต้น แล้วประพฤติ
สุจริตด้วยกาย วาจา ใจ ครั้นตายแล้วย่อมบังเกิดในสุคติภูมิ
๖. **บุคคลผู้มีชาติขาวและบรรลุนิพพานซึ่งเป็นธรรมไม่ดำไม่ขาว** ได้แก่ ผู้ที่เกิดในชาติดีตระกูล
เป็นต้น แล้วออกบวชเป็นบรรพชิต ละนิวรณ์ได้ เจริญสติปัญญาและโพชฌงค์จนตรัสรู้ธรรม
ตามเป็นจริงและบรรลุนิพพานในที่สุด (ที.ปา. (แปล) ๑๑/๓๒๙/๓๒๙, อง.จก.ก. (แปล)
๒๒/๕๗/๕๔๓-๕๔๗)

ในที่นี้หมายถึงเอา อภิชาติ ๖ ที่ปุระณะ กัสสปะ บัญญัติไว้ (ม.อ.อ. ๓/๙/๖, ม.อ.ฎีกา ๓/๙/๒๕๖)

พระสวดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๑. เทวทหสูตร

๕. ถ้าหมุ่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งความพยายามในปัจจุบัน
นิครนถ์ทั้งหลายพึงเป็นผู้มีความพยายามเลวทรามในปัจจุบันแน่
จึงเป็นเหตุให้พวกเขาเสวยทุกข์เวทนาเกล้า เผ็ดร้อนเห็นปานนี้ในบัดนี้
๖. ถ้าหมุ่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน
นิครนถ์ทั้งหลายพึงเป็นผู้ควรถูกตำหนิ ถ้าหมุ่สัตว์ไม่ได้เสวยสุข
และทุกข์เพราะเหตุแห่งกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน นิครนถ์ทั้งหลายก็
เป็นผู้ควรถูกตำหนิ
๗. ถ้าหมุ่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งการเนรมิตของพระอิศวร
นิครนถ์ทั้งหลายพึงเป็นผู้ควรถูกตำหนิ ถ้าหมุ่สัตว์ไม่ได้เสวยสุข
และทุกข์เพราะเหตุแห่งการเนรมิตของพระอิศวร นิครนถ์ทั้งหลาย
ก็เป็นผู้ควรถูกตำหนิ
๘. ถ้าหมุ่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งเคราะห์ นิครนถ์
ทั้งหลายพึงเป็นผู้ควรถูกตำหนิ ถ้าหมุ่สัตว์ไม่ได้เสวยสุขและทุกข์
เพราะเหตุแห่งเคราะห์ นิครนถ์ทั้งหลายก็เป็นผู้ควรถูกตำหนิ
๙. ถ้าหมุ่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งอภิชาติ นิครนถ์
ทั้งหลายพึงเป็นผู้ควรถูกตำหนิ ถ้าหมุ่สัตว์ไม่ได้เสวยสุขและทุกข์
เพราะเหตุแห่งอภิชาติ นิครนถ์ทั้งหลายก็เป็นผู้ควรถูกตำหนิ
๑๐. ถ้าหมุ่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งความพยายามในปัจจุบัน
นิครนถ์ทั้งหลายพึงเป็นผู้ควรถูกตำหนิ ถ้าหมุ่สัตว์ไม่ได้เสวยสุข
และทุกข์เพราะเหตุแห่งความพยายามในปัจจุบัน นิครนถ์ทั้งหลาย
ก็เป็นผู้ควรถูกตำหนิ

นิครนถ์ทั้งหลายเป็นผู้มีวาตะอย่างนี้ คำกล่าวเช่นนั้นและคำที่กล่าวต่อ ๆ
กันมา ๑๐ ประการ ของนิครนถ์ทั้งหลายผู้มีวาตะอย่างนี้ จึงเป็นเหตุให้ถูกตำหนิได้
ภิกษุทั้งหลาย ความพยายามที่ไร้ผล ความเพียรที่ไร้ผล เป็นอย่างนี้แล

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหวรรค]

๑. เทวทหสูตร

[๑๐] ความพยายามที่มีผล ความเพียรที่มีผล เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไม่น่าตนซึ่งไม่มีทุกข์เข้าไปรับทุกข์ ไม่สละสุขที่เกิดขึ้นโดยธรรม^๑ไม่เป็นผู้หมกมุ่นในสุขนั้น รู้ชัดอย่างนี้ว่า 'เรานี้มีทุกข์เป็นเหตุ เริ่มบำเพ็ญความเพียรอยู่ จึงคลายกำหนดได้เพราะการบำเพ็ญความเพียร อนึ่ง เรานี้มีทุกข์เป็นเหตุ มีอุเบกขา เจริญอุเบกขาอยู่ จึงคลายกำหนดได้'

ภิกษุนั้นเริ่มบำเพ็ญความเพียร อย่างที่ภิกษุผู้มีทุกข์เป็นเหตุ ผู้เริ่มบำเพ็ญความเพียรอยู่ จึงคลายกำหนดได้เพราะการบำเพ็ญความเพียร ภิกษุนั้นเจริญอุเบกขาอย่างภิกษุผู้มีทุกข์เป็นเหตุ มีอุเบกขา เจริญอุเบกขาอยู่ จึงคลายกำหนดได้

ภิกษุผู้มีทุกข์เป็นเหตุ นั้น เริ่มบำเพ็ญความเพียรอยู่ จึงคลายกำหนดได้ เพราะการบำเพ็ญความเพียร ทุกข์นั้นของภิกษุนั้นย่อมเป็นอันสลายไป แม้ด้วยอาการอย่างนี้

ภิกษุผู้มีทุกข์เป็นเหตุ นั้น มีอุเบกขา เจริญอุเบกขาอยู่ จึงคลายกำหนดได้ ทุกข์นั้นของภิกษุนั้นย่อมเป็นอันสลายไป แม้ด้วยอาการอย่างนี้"

[๑๑] พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนชายผู้หลงรัก มีจิตผูกพัน มีความรักร่อนแรง มีใจจดจ่อในหญิง เขาเห็นหญิงนั้นยืนคุดออด อ่อนฉอเลาะอยู่กับชายอื่น

เธอทั้งหลายเข้าใจความชื่อนั้นว่าอย่างไร

คือ โสกะ(ความเศร้าโศก) ปริเทวะ(ความคร่ำครวญ) ทุกข์(ความทุกข์กาย) โทมนัส(ความทุกข์ใจ) และอุปายาส(ความคับแค้นใจ) พึงเกิดขึ้นแก่ชายนั้น เพราะเห็นหญิงคนโน้นยืนคุดออดอ่อนฉอเลาะอยู่กับชายอื่นบ้างใหม่"

ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบว่า "พึงเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าข้า"

"ชื่อนั้นเพราะเหตุไร"

เชิงอรรถ :

^๑ สุขที่เกิดขึ้นโดยธรรม หมายถึงความสุขที่เกิดจากปัจจัย ๔ คือ (๑) อาหารบิณฑบาต (๒) เครื่องนุ่งห่ม (๓) ที่อยู่อาศัย (๔) ยารักษาโรค ที่เกิดขึ้นจากสงฆ์ หรือจากคณะ (ม.จ.อ. ๓/๑๐/๗)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า :๑๕ }

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหวรรค]

๑. เทวทหสูตร

“เพราะชายคนโน้นหลงรัก มีจิตผูกพัน มีความรักร่อนแรง มีใจจดจ่อในหญิงคนโน้น ฉะนั้น โสกะ ปรีเทวะ ทุกซ์ โทมนัส และอุปายาส จึงเกิดขึ้น เพราะเห็นหญิงนั้นยืนคุดออดอ้อนจ้อเลาะอยู่กับชายอื่น พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้น ชายนั้นคิดอย่างนี้ว่า ‘เราหลงรัก มีจิตผูกพัน มีความรักร่อนแรง มีใจจดจ่อในหญิงคนโน้น โสกะ ปรีเทวะ ทุกซ์ โทมนัส และอุปายาส จึงเกิดขึ้นแก่เรา เพราะเห็นหญิงนั้นยืนคุดออดอ้อนจ้อเลาะอยู่กับชายอื่น ทางที่ดี เราควรเลิกรักหญิงที่เราหลงรักนั้นเสีย’ เขาจึงเลิกรักหญิงที่เคยหลงรักนั้นเสีย สมัยต่อมา บุรุษนั้นเห็นหญิงนั้นยืนคุดออดอ้อนจ้อเลาะอยู่กับชายอื่น

เธอทั้งหลายเข้าใจความช้อนั้นว่าอย่างไร

คือ โสกะ ปรีเทวะ ทุกซ์ โทมนัส และอุปายาส พึงเกิดขึ้นแก่ชายนั้น เพราะเห็นหญิงนั้นยืนคุดออดอ้อนจ้อเลาะอยู่กับชายอื่นบ้างไหม”

“ไม่พึงเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าข้า”

“ช้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะชายคนโน้นคลายความรักในหญิงคนโน้นได้แล้ว ฉะนั้น โสกะ ปรีเทวะ ทุกซ์ โทมนัส และอุปายาส จึงไม่เกิดขึ้นเพราะเห็นหญิงนั้นยืนคุดออดอ้อนจ้อเลาะอยู่กับชายอื่น พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุก็ฉันทันเหมือนกัน ไม่น่าตนซึ่งไม่มีทุกซ์เข้าไปรับทุกซ์ ไม่สละสุขที่เกิดขึ้นโดยธรรม ไม่เป็นผู้หมกมุ่นในสุขนั้น รู้ชัดอย่างนี้ว่า ‘เรานี้มีทุกซ์เป็นเหตุ เริ่มบำเพ็ญความเพียรอยู่ จึงคลายกำหนดได้ เพราะการบำเพ็ญความเพียร อนึ่ง เรานี้มีทุกซ์เป็นเหตุ มีอุเบกขา เจริญอุเบกขาอยู่ จึงคลายกำหนดได้’

ภิกษุนั้นจึงเริ่มบำเพ็ญความเพียร อย่างที่ภิกษุผู้มีทุกซ์เป็นเหตุ ผู้เริ่มบำเพ็ญความเพียรอยู่ จึงคลายกำหนดได้เพราะการบำเพ็ญความเพียร ภิกษุนั้นเจริญอุเบกขาอย่างภิกษุผู้มีทุกซ์เป็นเหตุ มีอุเบกขา เจริญอุเบกขาอยู่ จึงคลายกำหนดได้

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหวรรค]

๑. เทวทหสูตร

ภิกษุผู้มีทุกข์เป็นเหตุ นั้น เริ่มบำเพ็ญความเพียรอยู่ จึงคลายกำหนดได้ เพราะการบำเพ็ญความเพียร ทุกข์นั้นของภิกษุนั้นย่อมเป็นอันสลายไป แม้ด้วยอาการอย่างนี้

ภิกษุผู้มีทุกข์เป็นเหตุ มีอุเบกขา เจริญอุเบกขาอยู่ จึงคลายกำหนดได้ ทุกข์นั้นของภิกษุนั้นย่อมเป็นอันสลายไป แม้ด้วยอาการอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย ความพยายามที่มีผล ความเพียรที่มีผล เป็นอย่างนี้

[๑๒] ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'เมื่อเรา อยู่ตามสบาย อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง แต่เมื่อเราเริ่มตั้งตนไว้ใน ความลำบาก อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น ทางที่ดี เราควรเริ่มตั้งตน 'ไว้ในความลำบาก' ภิกษุนั้นจึงเริ่มตั้งตนไว้ในความลำบาก เมื่อภิกษุนั้นเริ่มตั้งตน 'ไว้ในความลำบาก อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น สมัยต่อมา ภิกษุนั้น จึงไม่ต้องเริ่มตั้งตนไว้ในความลำบาก

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะภิกษุนั้นเริ่มตั้งตนไว้ในความลำบากเพื่อประโยชน์ใด ประโยชน์นั้นของ เธอสำเร็จแล้ว เหตุนั้น สมัยต่อมา ภิกษุนั้นจึงไม่ต้องเริ่มตั้งตนไว้ในความลำบาก

ภิกษุทั้งหลาย ช่างศรลนลูกศรกลับไปกลับมาบนข่าไฟ ๒ อัน ดัดให้ตรง จนใช้การได้ เพราะเหตุที่ลูกศรอันช่างศรลนกลับไปกลับมาบนข่าไฟ ๒ อัน ดัดให้ตรงจนใช้การได้แล้ว สมัยต่อมา ช่างศรนั้นจึงไม่ลนลูกศรนั้น

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะช่างศรนั้นพึงลนลูกศรกลับไปกลับมาบนข่าไฟ ๒ อัน ดัดให้ตรงจนใช้ การได้ เพื่อประโยชน์ใด ประโยชน์นั้นของเขาสำเร็จแล้ว เหตุนั้น สมัยต่อมา ช่างศรนั้นจึงไม่ลนลูกศรกลับไปกลับมาบนข่าไฟ ๒ อัน 'ไม่ต้องดัดให้ตรงจนใช้การได้' แม้ฉนั้นใด ภิกษุก็ฉนั้นเหมือนกัน ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'เมื่อเราอยู่ตามสบาย อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง แต่เมื่อเราเริ่มตั้งตนไว้ในความลำบาก อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น ทางที่ดี เราควรเริ่มตั้งตนไว้ในความลำบาก'

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหวรรค]

๑. เทวทหสูตร

ภิกษุ นั้นจึงเริ่มตั้งตนไว้ในความลำบาก เมื่อภิกษุ นั้นเริ่มตั้งตนไว้ในความลำบาก
อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น เหตุ นั้น สมัยต่อมา ภิกษุ นั้นจึงไม่ต้อง
เริ่มตั้งตนไว้ในความลำบาก

ข้อ นั้นเพราะเหตุไร

เพราะภิกษุ นั้นเริ่มตั้งตนไว้ในความลำบากเพื่อประโยชน์ใด ประโยชน์นั้น
ของเธอสำเร็จแล้ว เหตุ นั้น สมัยต่อมา ภิกษุ นั้นจึงไม่ต้องเริ่มตั้งตนไว้ในความลำบาก

ภิกษุ ทั้งหลาย ความพยายามที่มีผล ความเพียรที่มีผล เป็นอย่างนี้

[๑๓] ภิกษุ ทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ตถาคต^๑อุบัติขึ้นมาในโลกนี้ เป็น
พระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยตนเองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ^๒ ไปดี
รู้แจ้งโลก เป็นสารถิฝักผู้ ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและ
มนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค^๓ รู้แจ้งโลกนี้ พร้อมทั้ง

เชิงอรรถ :

- ^๑ ตถาคต ในที่นี้หมายถึงพระผู้มีพระภาค บัณฑิตเรียกว่า 'ตถาคต' เพราะเหตุ ๘ ประการ คือ (๑) เพราะเสด็จมาแล้วอย่างนั้น (๒) เพราะเสด็จไปแล้วอย่างนั้น (๓) เพราะเสด็จมาสู่ลักษณะอันแท้จริง (๔) เพราะตรัสรู้ธรรมที่แท้ตามความเป็นจริง (๕) เพราะทรงเห็นจริง (๖) เพราะตรัสวาจาจริง (๗) เพราะทรงทำจริง (๘) เพราะทรงครอบงำ (ผู้ที่ยึดถือลัทธิอื่นทั้งหมดในโลกพร้อมทั้งเทวโลก) (ม.ม.อ. ๑/๑๒/๕๐)
- ^๒ ชื่อว่า เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ วิชา ได้แก่ วิชา ๓ และวิชา ๘ ดังนี้ วิชา ๓ คือ (๑) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ความรู้ที่ให้ระลึกชาติได้ (๒) จุตูปปาตญาณ ความรู้จุด(ตาย)และอุบัติ(เกิด)ของสัตว์ (๓) อาสวักขยญาณ ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ วิชา ๘ คือ (๑) วิปัสสนาญาณ ญาณที่เป็นวิปัสสนา (๒) มโนมยิทธิ มีฤทธิ์ทางใจ (๓) อิทธิวิธี แสดงฤทธิ์ได้ต่าง ๆ (๔) ทิพโสต หูทิพย์ (๕) เจโตปริยญาณ กำหนดรู้จิตผู้อื่นได้ (๖) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ความรู้ที่ให้ระลึกชาติได้ (๗) ทิพจักขุ ดาทิพย์ หรือเรียกว่าจุตูปปาตญาณ (๘) อาสวักขยญาณ ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ จรณะ ๑๕ คือ (๑) สิลสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศีล (๒) อินทริยสังวร การสำรวมอินทริย์ (๓) โภชนมัตตัตถุญตา ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภค (๔) ชาคเรียนุโยค การหมั่นประกอบความเพียรเป็นเครื่องตื่น (๕) มีศรัทธา (๖) มีหิริ (๗) มีโอตตปปะ (๘) เป็นพหูสูต (๙) วิริยารัมภะ ปรารภความเพียร (๑๐) มีสติมั่นคง (๑๑) มีปัญญา (๑๒) ปรุณณาน (๑๓) ทุตติยณาน (๑๔) ตติยณาน (๑๕) จตตณณาน (วิ.อ. ๑/๑/๑๐๓-๑๑๘)
- ^๓ ชื่อว่า เป็นพระผู้มีพระภาค เพราะ (๑) ทรงมีโชค (๒) ทรงทำลายข้าศึกคือกิเลส (๓) ทรงประกอบด้วยคุณธรรม ๖ ประการ (คือ ความเป็นใหญ่เหนือจิตของตน โลกุตตรธรรม ยศ สิริ ความสำเร็จ ประโยชน์ตามต้องการและความเพียร) (๔) ทรงจำแนกแจกแจงธรรม (๕) ทรงเสพอริยธรรม (๖) ทรงคลายค้นหาในภพทั้ง ๓ (๗) ทรงเป็นที่เคารพของชาวโลก (๘) ทรงอบรมพระองค์ดีแล้ว (๙) ทรงมีส่วนแห่งปัจฉัย ๔ เป็นต้น (วิ.อ. ๑/๑/๑๐๓-๑๑๘)

พระสวดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๑. เทวทหสูตร

เทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ด้วยตนเองแล้วประกาศให้ผู้อื่นรู้ตาม แสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด^๑ ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน

คหบดี บุตรคหบดี หรืออนุชน(คนผู้เกิดภายหลัง) ในตระกูลใดตระกูลหนึ่ง ได้สดับธรรมนั้น เกิดศรัทธาในตถาคต เมื่อมีศรัทธา ย่อมตระหนักว่า 'การอยู่ครองเรือนเป็นเรื่องอึดอัด^๒ เป็นทางมาแห่งธุลี^๓ การบวชเป็นทางปลอดโปร่ง^๔ การที่ผู้ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วนดุจสังข์ขัด ไม่ใช่ทำได้ง่าย ทางที่ดี เราควรโกนผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเถิด' ต่อมาเขาจะทิ้งกองโภคสมบัติน้อยใหญ่ และเครื่องญาติน้อยใหญ่ โกนผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต

สิกขาและสาขีพของภิกษุ

[๑๔] ภิกษุนั้นบวชแล้วอย่างนี้ ถึงความเป็นผู้มีสิกขาและสาขีพ^๕ของภิกษุทั้งหลาย คือ

เชิงอรรถ :

- ^๑ ความงามในเบื้องต้น หมายถึงศีล ความงามในท่ามกลาง หมายถึงอริยมรรค ความงามในที่สุด หมายถึงนิพพาน (ที.สี.อ. ๑/๑๙๐/๑๕๙)
- ^๒ การอยู่ครองเรือนเป็นเรื่องอึดอัด เพราะไม่มีเวลาว่างที่จะทำกุศลกรรมได้อย่างสะดวก แม้เรือนมีเนื้อที่กว้างขวางถึง ๖๐ ศอก มีบริเวณภายในบ้านตั้ง ๑๐๐ โยชน์ มีคนอยู่อาศัย ๒ คน คือ สามิภรรยา ก็ยังถือว่าคับแคบ เพราะต้องคอยห่วงใยและกังวลต่อกัน (ที.สี.อ. ๑/๑๙๑/๑๖๓, ส.นิ.อ. ๒/๑๕๔/๒๐๑, อัง.จตุกก.อ. ๒/๑๙๘/๔๒๑)
- ^๓ เป็นทางมาแห่งธุลี เพราะเป็นที่เกิดและเป็นที่ตั้งแห่งกิเลสอันทำจิตให้เศร้าหมอง เช่น ราคะ เป็นต้น (ที.สี.อ. ๑/๑๙๑/๑๖๓, ส.นิ.อ. ๒/๑๕๔/๒๐๑, อัง.จตุกก.อ. ๒/๑๙๘/๔๒๒)
- ^๔ การบวช ชื่อว่าปลอดโปร่ง เพราะนักบวชแม้จะอยู่ในเรือนยอด ปราสาทแก้ว หรือเทพวิมาน ซึ่งมีประตูหน้าต่างปิดมิดชิด ก็ยังถือว่าปลอดโปร่ง เพราะนักบวชไม่มีความยึดติดในสิ่งใด ๆ ทั้งยังมีเวลาว่างที่จะทำกุศลกรรมได้อย่างสะดวกอีกด้วย (ที.สี.อ. ๑/๑๙๑/๑๖๓, อัง.จตุกก.อ. ๒/๑๙๘/๔๒๑-๔๒๒)
- ^๕ สิกขา ในที่นี้หมายถึงอริสัสสิกขาของภิกษุทั้งหลาย สาขีพ หมายถึงสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสำหรับภิกษุผู้อยู่ร่วมกัน ผู้ดำเนินชีวิตร่วมกัน มีความประพฤติเสมอกัน (ม.มุ.อ. ๒/๒๙๒/๑๑๓, อัง.จตุกก.อ. ๒/๑๙๘/๔๒๒, และดูเทียบ วิ.มหา. (แปล) ๑/๔๕/๓๓)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหวรรค]

๑. เทวทหสูตร

๑. ละ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ คือ วางทัณฑอาวุธ และคัสตราวุธ มีความละเอียด มีความเอ็นดู มุ่งประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่
๒. ละ เว้นขาดจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ คือ รับเอาแต่สิ่งของที่เขาให้ มุ่งหวังแต่สิ่งของที่เขาให้ ไม่เป็นขโมย เป็นคนสะอาดอยู่
๓. ละ พฤติกรรมอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์^๑ คือ ประพฤติพรหมจรรย์ เว้นห่างไกลจากเมถุนธรรม^๒ อันเป็นกิจของชาวบ้าน
๔. ละ เว้นขาดจากการพูดเท็จ คือ พูดแต่คำสัตย์ ดำรงความสัตย์ มีถ้อยคำเป็นหลัก เชื่อถือได้ ไม่หลอกลวงชาวโลก
๕. ละ เว้นขาดจากการพูดส่อเสียด คือ ฟังความจากฝ่ายนี้แล้ว ไม่ไปบอกฝ่ายโน้น เพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังความจากฝ่ายโน้นแล้ว ไม่มาบอกฝ่ายนี้ เพื่อทำลายฝ่ายโน้น สมานคนที่แตกต่างกัน ส่งเสริมคนที่ปรองดองกัน ชื่นชม ยินดี เพลิดเพลินต่อผู้ที่สามัคคีกัน พูดแต่ถ้อยคำที่สร้างสรรค์ความสามัคคี
๖. ละ เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ คือ พูดแต่คำไม่มีโทษ ไพเราะ น่ารัก จับใจ เป็นคำของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่ พอใจ
๗. ละ เว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ คือ พูดถูกเวลา พูดคำจริง พูดถึงประโยชน์ พูดถึงธรรม พูดถึงวินัย พูดคำที่มีหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์ เหมาะแก่กาลเวลา

เชิงอรรถ :

- ^๑ พรหมจรรย์ แปลว่าความประพฤติประเสริฐ มี ๑๒ ประการ คือ (๑) ทาน การให้ (๒) ไวยาวัจจะ การชวนชววยช่วยเหลือ (๓) ปญฺจสิกขาบท ศีล ๕ (๔) พรหมวิหาร การประพฤติพรหมวิหาร (๕) ธรรมเทศนา (๖) เมถุนวิริติ การงดเว้นจากการเสพเมถุน (๗) สหฺตารสันโดษ ความยินดีเฉพาะคู่ครองของตน (๘) อุโปสถังค องค์กรุโบสถ (๙) อริยมรรค ทางอันประเสริฐ (๑๐) ศาสนาที่รวมไตรสิกขา (๑๑) อธิษายัตถ์ (๑๒) วิริยะ ความเพียร แต่ในที่นี้หมายถึงเมถุนวิริติ (ที.สี.อ. ๑/๑๙๐/๑๖๐, ม.มุ.อ. ๑/๑๕๕/๓๖๒-๓๖๔)
- ^๒ เมถุนธรรม หมายถึงการร่วมประเวณี การเสพสังวาส กล่าวคือ การเสพอสัทธิธรรมอันเป็นประเวณีของชาวบ้าน มีน้ำเป็นที่สุด เป็นกิจที่จะต้องทำในที่ลับ เป็นการกระทำของคนที่เป็นคู่ ๆ (วิ.มหา. (แปล) ๑/๕๕/๔๒)

พระสวดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๑. เทวทหสูตร

๘. เว้นขาดจากการพรากพืชคาม^๑และภุตคาม^๒
๙. ฉันทมือเดียว ไม่ฉันทอนกลางคืน เว้นขาดจากการฉันทในเวลาวิกาล^๓
๑๐. เว้นขาดจากการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี และดูการละเล่น ที่เป็นข้าศึกแก่กุศล
๑๑. เว้นขาดจากการทัดทรง ประดับ ตกแต่งร่างกายด้วยพวงดอกไม้ ของหอมและเครื่องประพินผิว อันเป็นลักษณะแห่งการแต่งตัว
๑๒. เว้นขาดจากที่นอนสูงใหญ่
๑๓. เว้นขาดจากการรับทองและเงิน
๑๔. เว้นขาดจากการรับธัญญาหารดิบ^๔
๑๕. เว้นขาดจากการรับเนื้อดิบ
๑๖. เว้นขาดจากการรับสตรีและกุมารี
๑๗. เว้นขาดจากการรับทาสหญิงและทาสชาย
๑๘. เว้นขาดจากการรับแพะและแกะ
๑๙. เว้นขาดจากการรับไก่และสุกร
๒๐. เว้นขาดจากการรับข้าง โค ม้า และลา
๒๑. เว้นขาดจากการรับเรือกสวนไร่นาและที่ดิน

เชิงอรรถ :

- ^๑ พืชคาม หมายถึงพืชพันธุ์จำพวกที่ถูกพรากจากที่แล้ว ยังสามารถงอกขึ้นได้อีก (ที.สี.อ. ๑/๑๑/๗๘, ม.ญ.อ. ๒/๒๙๓/๑๑๖)
- ^๒ ภุตคาม หมายถึงของเขี้ยว หรือพืชพันธุ์อันเกิดอยู่กับที่มี ๕ ชนิด คือ (๑) พืชที่เกิดจากเหง้า เช่น กระชาย (๒) พืชที่เกิดจากต้น เช่น โปธิ์ (๓) พืชที่เกิดจากตา เช่น อ้อย (๔) พืชที่เกิดจากยอด เช่น ผักชี (๕) พืชที่เกิดจากเมล็ด เช่น ข้าว (ที.สี.อ. ๑/๑๑/๗๘, ม.ญ.อ. ๒/๒๙๓/๑๑๖)
- ^๓ ฉันทในเวลาวิกาล คือ เวลาที่ห้ามไว้เฉพาะแต่ละเรื่อง ในที่นี้หมายถึงผิดเวลาที่กำหนดไว้ คือตั้งแต่หลังเที่ยงวันจนถึงเวลาอรุณขึ้น (ที.สี.อ. ๑/๑๐/๗๕, ม.ญ.อ. ๒/๒๙๓/๑๑๖)
- ^๔ ธัญญาหารดิบ ในที่นี้หมายถึงธัญชาติ ๗ ชนิด คือ (๑) ข้าวสาลี (๒) ข้าวเปลือก (๓) ข้าวเหนียว (๔) ข้าวละมาน (๕) ข้าวฟ่าง (๖) ลูกเดือย (๗) หนูก้ากับแก๊ (ม.ญ.อ. ๒/๒๙๓/๑๑๗)

พระสวดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๑. เทวทหสูตร

๒๒. เว้นขาดจากการทำหน้าที่เป็นตัวแทนและผู้สื่อสาร

๒๓. เว้นขาดจากการซื้อขาย

๒๔. เว้นขาดจากการโกงด้วยตาชั่ง ด้วยของปลอม และด้วยเครื่อง
ดวงวัด

๒๕. เว้นขาดจากการรับสินบน การล่อลวง และการตลบตะแลง

๒๖. เว้นขาดจากการตัด(อวัยวะ) การฆ่า การจองจำ การตีขี้ผึ้งรีงราว
การปล้น และการขู่กรรโชก^๑

ภิกษุ นั้นเป็นผู้สันโดษด้วยจิวรพอคัมภ์ร่างกาย และบิณฑบาตพออิมท์อง จะไป
ณ ที่ใด ๆ ก็ไปได้ทันที เหมือนนกบินไป ณ ที่ใด ๆ ก็มีแต่ปีกเป็นภาระ เธอ
ประกอบด้วยอริยศีลชั้นนี้แล้ว ย่อมเสวยสุขอันปราศจากโทษในภายใน

[๑๕] ภิกษุ นั้นเห็นรูปทางตาแล้ว ไม่รวบถือ^๒ ไม่แยกถือ^๓ ย่อมปฏิบัติเพื่อ
สำรวมจักขุทริย ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้ว ก็จะเป็นเหตุให้ถูกบาปอกุศลธรรมคือ
อภิขณาและโทมนัสครอบงำได้ จึงรักษาจักขุทริย ถึงความสำรวมในจักขุทริย

พึงเสียด่างหูแล้ว ...

ดมกลิ่นทางจมูกแล้ว ...

ลิ้มรสทางลิ้นแล้ว ...

ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกายแล้ว ...

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ที.สี.(แปล) ๙/๑๙๔-๒๔๘/๖๕-๘๔

^๒ **รวบถือ** หมายถึงมองภาพด้านเดียว คือมองภาพรวมโดยเห็นเป็นหญิงหรือชาย เห็นว่ารूपสวย เสียด่าง
ไพเราะ กลิ่นหอม รสอร่อย ลิ้มรสที่อ่อนนุ่มเป็นอารมณ์ที่น่าปรารถนาด้วยอำนาจจันทราคะ (อภิ.สง.อ.
๑/๑๓๕๒/๔๕๖-๔๕๗)

^๓ **แยกถือ** หมายถึงมองภาพ ๒ ด้าน คือมองแยกแยะเป็นส่วน ๆ ไปด้วยอำนาจกิเลส เช่น เห็นมือ
เท้า ว่าสวยหรือไม่สวย เห็นอาการยิ้มแย้ม หัวเราะ การพูด การเหลียวซ้ายแลขวาวาน่ารัก หรือไม่น่ารัก
ถ้าเห็นว่าสวยงามน่ารักก็เกิดอภิวรรณ (อารมณ์ที่น่าปรารถนา) ถ้าเห็นว่าไม่สวยงามน่ารักก็เกิดอนิวัตรณ (อารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา) (อภิ.สง.อ. ๑/๑๓๕๒/๔๕๖-๔๕๗)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๑. เทวทหสูตร

รู้แจ้งธรรมารมณทางใจแล้ว ไม่รวบถือ ไม่แยกถือ ย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวม
มโนทริย์ ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้ว ก็จะเป็นเหตุให้ถูกบาปอกุศลธรรมคืออกิขมาและ
โทมนัสครอบงำได้ จึงรักษามโนทริย์ ถึงความสำรวมในมโนทริย์ เธอประกอบ
ด้วยอริยอินทริยสังวรเช่นนี้แล้ว ย่อมเสวยสุขอันไม่ระคนด้วยกิเลสในภายใน

ภิกษุนั้นทำความรู้สึกตัวในการก้าวไป การถอยกลับ การแลดู การเหลียวดู
การคู้เข้า การเหยียดออก การครองสังฆาฏิ บาตรและจีวร การฉัน การดื่ม
การเคี้ยว การลิ้ม การถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ การเดิน การยืน การนั่ง การนอน
การตื่น การพูด การนิ่ง

[๑๖] ภิกษุนั้นประกอบด้วยอริยศีลชั้นธ อริยอินทริยสังวร และอริย-
สติสัมปชัญญะแล้ว พักอยู่ ณ เสนาสนะเจียมสงบ คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ชอกเขา
ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎ ที่แจ้ง ลอมฟาง เธอกลับจากบิณฑบาตภายหลังฉันอาหารเสร็จ
แล้ว นั่งขัดสมาธิ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า เธอละอกิขมา(ความเพ่งเล็ง
อยากได้สิ่งของของเขา) ในโลก มีใจปราศจากอกิขมา ขำระจิตให้บริสุทธิ์จากอกิขมา
ละความมุ่งร้ายคือพยาบาท มีจิตไม่พยาบาท มุ่งประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่
ขำระจิตให้บริสุทธิ์จากความมุ่งร้ายคือพยาบาท ละถีนมิทตะ(ความหุดหู่และเขื่องขี้ม)
มีจิตปราศจากถีนมิทตะ กำหนดแสงสว่าง มีสติสัมปชัญญะ ขำระจิตให้บริสุทธิ์
จากถีนมิทตะ ละอุททัจจกุกุจจะ(ความฟุ้งซ่านและรำคาญใจ) เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน
มีจิตสงบภายใน ขำระจิตให้บริสุทธิ์จากอุททัจจกุกุจจะ ละวิจิกิจฉา(ความล่งเล
สงสัย) ขำพ้นวิจิกิจฉาได้แล้ว ไม่มีความสงสัยในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ ขำระจิต
ให้บริสุทธิ์จากวิจิกิจฉา เธอละนิรวรณ ๕ ประการนี้ ที่ทำให้จิตเศร้าหมอง
บั้นทอนกำลังปัญญา

ปฐมถาน

ภิกษุนั้นสังัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมถานที่มีวิตก วิจารณ์
ปิติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่

ภิกษุทั้งหลาย ความพยายามที่มีผล ความเพียรที่มีผล เป็นอย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๑. เทวทหสูตร

หุติยฉาน

อีกประการหนึ่ง เพราะวิตกวิจารณ์สงบระงับไป ภิกษุบรรลุหุติยฉานมีความ
ผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุข
อันเกิดจากสมาธิอยู่

ภิกษุทั้งหลาย ความพยายามที่มีผล ความเพียรที่มีผล เป็นอย่างนี้

ตติยฉาน

อีกประการหนึ่ง เพราะปิติจางคลายไป ภิกษุมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ
เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฉานที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า 'ผู้มีอุเบกขา
มีสติ อยู่เป็นสุข'

ภิกษุทั้งหลาย ความพยายามที่มีผล ความเพียรที่มีผล เป็นอย่างนี้

จตุตถฉาน

อีกประการหนึ่ง เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อน
ภิกษุบรรลุจตุตถฉานที่ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่^๑

ภิกษุทั้งหลาย ความพยายามที่มีผล ความเพียรที่มีผล เป็นอย่างนี้

[๑๗] เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงตั้งเนิ่น^๒ ปราศจาก
ความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ภิกษุนั้น
น้อมจิตไปเพื่ออุปเพณิวาสนาสติปัญญา ระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ คือ
๑ ชาติบ้าง ๒ ชาติบ้าง ๓ ชาติบ้าง ๔ ชาติบ้าง ๕ ชาติบ้าง ๑๐ ชาติบ้าง
๒๐ ชาติบ้าง ๓๐ ชาติบ้าง ๔๐ ชาติบ้าง ๕๐ ชาติบ้าง ๑๐๐ ชาติบ้าง
๑,๐๐๐ ชาติบ้าง ๑๐๐,๐๐๐ ชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์ก็เป็นอันมากบ้าง ตลอด

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ที.สี. (แปล) ๙/๒๒๖-๒๓๒/๗๕-๗๗

^๒ กิเลสเพียงตั้งเนิ่น (อังกฤษ) หมายถึง รากะ โทสะ โมหะ มลทินหรือเบือกคม ในที่บางแห่งหมายถึง
พื้นที่เป็นเนินตามทีพุดกันว่า เนินโพธิ์ เนินเจดีย์ เป็นต้น (ม.มุ.อ. ๑/๕๗/๑๕๑)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหวรรค]

๑. เทวทหสูตร

วิวิธกัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวิธกัปและวิวิธกัป^๑เป็นอันมากบ้าง ว่า 'ในภพโน้น เรามีชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุขทุกข์ และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุตติจากภพนั้นแล้ว ได้ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้น เราก็มียชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุขทุกข์ และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุตติจากภพนั้น จึงมาเกิดในภพนี้' เธอระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ พร้อมทั้งลักษณะทั่วไปและชีวประวัติอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย ความพยายามที่มีผล ความเพียรที่มีผล เป็นอย่างนี้

[๑๘] เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงตั้งเนน ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่นไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ภิกษุผู้นั้น น้อมจิตไปเพื่อจตุปปาตญาณ เห็นหมู่มสัตว์ผู้กำลังจติ กำลังเกิด ทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและเกิดไม่ดี ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ รู้ชัดถึงหมู่มสัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า 'หมู่มสัตว์ที่ประกอบกายทุจริต วิจิทุจริต และมโนทุจริต กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นผิดและชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิด พวกเขาหลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก^๒ แต่หมู่มสัตว์ที่ประกอบกายสุจริต วิจิสุจริต และมโนสุจริต ไม่กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นชอบและชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบ พวกเขาหลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์' เธอเห็นหมู่มสัตว์ผู้กำลังจติ กำลังเกิด ทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและเกิดไม่ดี ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ รู้ชัดถึงหมู่มสัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมอย่างนี้แล

ภิกษุทั้งหลาย ความพยายามที่มีผล ความเพียรที่มีผล เป็นอย่างนี้

เชิงอรรถ :

^๑ **สังวิธกัป** หมายถึงกัปฝ่ายเสื่อม คือช่วงระยะเวลาที่โลกกำลังพินาศ **วิวิธกัป** หมายถึงกัปฝ่ายเจริญ คือช่วงระยะเวลาที่โลกกลับฟื้นขึ้นมาใหม่ (วิ.อ. ๑/๑๒/๑๕๘)

^๒ **ชื่อว่า อบาย** เพราะปราศจากความงอกงาม คือไม่มีความเจริญหรือความสุข **ชื่อว่า ทุกคติ** เพราะเป็นคติคือเป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์ **ชื่อว่า วินิบาต** เพราะเป็นสถานที่ตกไปของหมู่มสัตว์ที่ทำความชั่ว **ชื่อว่า นรก** เพราะปราศจากความยินดีเหตุเป็นที่ไม่มีความสบายใจ (ม.ม.อ. ๑/๑๕๓/๓๕๘)

พระสวดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๑. เทวทหสูตร

[๑๙] เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ภิกษุผู้นั้น น้อมจิตไปเพื่ออาสวกษยญาณ รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า 'นี้ทุกข์ นี้ทุกข์สมุทัย นี้ทุกข์นิโรธ นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา นี้आสวะ^๑ นี้आสวสมุทัย นี้आสวนิโรธ นี้आสวนิโรธคามินีปฏิปทา' เมื่อเธอรู้เห็นอยู่อย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นจากกามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็รู้ว่า 'หลุดพ้นแล้ว' รู้ชัดว่า 'ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว^๒ ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว^๓ ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป'^๔

ภิกษุทั้งหลาย ความพยายามที่มีผล ความเพียรที่มีผล เป็นอย่างนี้
ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตมีวาทะอย่างนี้ คำกล่าวเช่นนั้นและคำที่กล่าวต่อ ๆ
กันมา ๑๐ ประการ ของตถาคตผู้มีวาทะอย่างนี้ จึงเป็นเหตุให้ได้รับการสรรเสริญ

[๒๐] ภิกษุทั้งหลาย คือ

๑. ถ้าหมู่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน ตถาคตพึงเป็นผู้ทำกรรมดีไว้ในชาติก่อนแน่ จึงเป็นเหตุให้ตถาคตเสวยสุขเวทนาอันไม่มีอาสวะเห็นปานนี้ในบัดนี้

เชิงอรรถ :

- ^๑ **आสวะ** หมายถึงกิเลสที่หมักหมมหรือตองอยู่ในสันดาน ไหลซึมซาบไปย้อมจิตเมื่อประสบอารมณ์ต่าง ๆ มี ๔ ประการ คือ (๑) กามาสวะ อาสวะคือกาม (๒) ภวาสวะ อาสวะคือภพ (๓) ฐิฏฐาสวะ อาสวะคือฐิฏฐิ (๔) อวิชชาสวะ อาสวะคืออวิชชา (อภิ.วิ. (แปล) ๓๕/๙๓๗/๕๘๖-๕๘๗) แต่ในพระสูตรท่านจัดอาสวะเป็น ๓ โดยสังเคราะห์ฐิฏฐาสวะเข้าในภวาสวะ (ม.ม.อ. ๑/๑๔/๖๘)
- ^๒ **อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว** หมายถึงกิจแห่งการปฏิบัติเพื่อทำลายอาสวกิเลสจบสิ้นบริบูรณ์แล้ว ไม่มีกิจที่จะต้องทำเพื่อตนเอง แต่ยังมีหน้าที่เพื่อผู้อื่นอยู่ ผู้บรรลุถึงขั้นนี้ได้ ชื่อว่าอเสขบุคคล (ที.สี.อ. ๑/๒๔๘/๒๐๓, ม.ม.อ. ๑/๕๔/๑๓๘)
- ^๓ **กิจที่ควรทำเสร็จแล้ว** ในที่นี้หมายถึงกิจในอริยสัจ ๔ คือ การกำหนดรู้ทุกข์ การละเหตุเกิดแห่งทุกข์ การทำให้แจ้งซึ่งความดับทุกข์ และการอบรมอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้เจริญ (ที.สี.อ. ๑/๒๘๔/๒๐๓, ม.ม.อ. ๑/๕๔/๑๓๘)
- ^๔ **ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป** หมายถึงไม่มีหน้าที่ในการบำเพ็ญมรรคญาณเพื่อความหมดสิ้นแห่งกิเลสอีกต่อไป เพราะพระพุทธศาสนาถือว่า การบรรลุหรือตัดผลเป็นจุดหมายสูงสุด (ที.สี.อ. ๑/๒๔๘/๒๐๓, ม.ม.อ. ๑/๕๔/๑๓๘), ดูเทียบ อจ.จตกก.(แปล) ๒๑/๑๙๘/๓๐๖-๓๑๑

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๑. เทวทหสูตร

๒. ถ้าหมุ่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งการเนรมิตของพระอิศวร ตถาคตพึงเป็นผู้ถูกพระอิศวรชั้นสูงเนรมิตมาแน่ จึงเป็นเหตุให้ ตถาคตเสวยสุขเวทนาอันไม่มีอาสวะเห็นปานนี้ในบัดนี้
๓. ถ้าหมุ่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งเคราะห์ ตถาคตพึงเป็นผู้มีเคราะห์กรรมดีแน่ จึงเป็นเหตุให้ตถาคตเสวยสุขเวทนาอันไม่มี อาสวะเห็นปานนี้ในบัดนี้
๔. ถ้าหมุ่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งอภิชาติ ตถาคตพึงเป็นผู้มีอภิชาติดีแน่ จึงเป็นเหตุให้ตถาคตเสวยสุขเวทนาอันไม่มีอาสวะ เห็นปานนี้ในบัดนี้
๕. ถ้าหมุ่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งความพยายามในปัจจุบัน ตถาคตพึงเป็นผู้มีความพยายามดีในปัจจุบันแน่ จึงเป็นเหตุให้ ตถาคตเสวยสุขเวทนาอันไม่มีอาสวะเห็นปานนี้ในบัดนี้
๖. ถ้าหมุ่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน ตถาคตพึงเป็นผู้น่าสรรเสริญ ถ้าหมุ่สัตว์ไม่ได้เสวยสุขและทุกข์ เพราะเหตุแห่งกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน ตถาคตก็เป็นผู้น่าสรรเสริญ
๗. ถ้าหมุ่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งการเนรมิตของพระอิศวร ตถาคตพึงเป็นผู้น่าสรรเสริญ ถ้าหมุ่สัตว์ไม่ได้เสวยสุขและทุกข์ เพราะเหตุแห่งการเนรมิตของพระอิศวร ตถาคตก็เป็นผู้น่าสรรเสริญ
๘. ถ้าหมุ่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งเคราะห์ ตถาคตพึงเป็นผู้ น่าสรรเสริญ ถ้าหมุ่สัตว์ไม่ได้เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่ง เคราะห์ ตถาคตก็เป็นผู้น่าสรรเสริญ
๙. ถ้าหมุ่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งอภิชาติ ตถาคตพึงเป็นผู้ น่าสรรเสริญ ถ้าหมุ่สัตว์ไม่ได้เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่ง อภิชาติ ตถาคตก็เป็นผู้น่าสรรเสริญ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๒. ปัญจัตตยสูตร

๑๐. ถ้าหมุ่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งความพยายามในปัจจุบัน
 ตถาคตพึงเป็นผู้นำสรรเสริญ ถ้าหมุ่สัตว์ไม่ได้เสวยสุขและทุกข์เพราะ
 เหตุแห่งความพยายามในปัจจุบัน ตถาคตก็เป็นผู้นำสรรเสริญ^๑
 ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตมีวาตะอย่างนี้ คำกล่าวเช่นนั้นและคำที่กล่าวต่อ ๆ
 กันมา ๑๐ ประการ ของตถาคตผู้มีวาตะอย่างนี้ จึงเป็นเหตุให้ได้รับการสรรเสริญ”
 พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระ
 ภษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

เทวทหสูตรที่ ๑ จบ

๒. ปัญจัตตยสูตร

ว่าด้วยความเห็นผิด ๕ ประการ ๓ หมวด

วาตะเกี่ยวกับขันธส่วนอนาคต

[๒๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของ
 อนาคตนิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียก
 ภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว
 พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนีว

“ภิกษุทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งกำหนดขันธ(สรรพสิ่ง)ส่วนอนาคต
 มีความเห็นคล้อยตามขันธส่วนอนาคต ปรรภขันธส่วนอนาคต ประกาศวาตะ
 แสดงทฤษฎีต่าง ๆ คือ

สมณพราหมณ์พวกหนึ่งประกาศอย่างนี้ว่า ‘อัตตามีสัญญา ยั่งยืนหลังจาก
 ตายแล้ว’^๒

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบข้อ ๙ (เทวทหสูตร) หน้า ๑๒-๑๔ ในเล่มนี้

^๒ ทฤษฎีนี้เรียกว่า สัญญาวาตะ (ลัทธิที่ถือว่าหลังจากตายแล้ว อัตตามีสัญญา) มี ๑๖ ลัทธิ ดูเทียบ
 ที.สี. (แปล) ๙/๗๕-๗๖/๓๐-๓๒

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๒. ปัญญัติตยสูตร

สมณพราหมณ์พวกหนึ่งประกาศอย่างนี้ว่า 'อัตตาที่ไม่มีสัญญา ยั่งยืนหลังจากตายแล้ว'^๑

สมณพราหมณ์พวกหนึ่งประกาศอย่างนี้ว่า 'อัตตาก็มีสัญญาก็มิใช่ 'ไม่มีสัญญาก็มิใช่' ยั่งยืนหลังจากตายแล้ว'^๒

สมณพราหมณ์พวกหนึ่งบัญญัติความขาดสูญ ความพินาศ ความไม่เกิดขึ้นของสัตว์ที่มีอยู่^๓

สมณพราหมณ์พวกหนึ่งบัญญัตินิพพานในปัจจุบัน^๔

รวมความว่าสมณพราหมณ์พวกหนึ่งบัญญัติอัตตาที่มีอยู่ว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง บัญญัติความขาดสูญ ความพินาศ ความไม่เกิดขึ้นของสัตว์ที่มีอยู่บ้าง บัญญัตินิพพานในปัจจุบันบ้าง

วาทะแสดงทฤษฎีเหล่านี้ ขยายเป็น ๕ ประการแล้ว ย่อเป็น ๓ ประการ ย่อเป็น ๓ ประการแล้ว ขยายเป็น ๕ ประการ ดังนี้แล นี้เป็นอุทเทสของวาทะแสดงทฤษฎี ๕ ประการ ๓ หมวด

สัญญาวิาทะ หมวดละ ๘

[๒๒] ภิกษุทั้งหลาย ในสัญญาวิาทะเหล่านั้น สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งบัญญัติอัตตาที่มีสัญญาว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้ว คือ

๑. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญา มีรูปว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

๒. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญา ไม่มีรูปว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

เชิงอรรถ :

^๑ ทฤษฎีนี้เรียกว่า **อสัญญาวิาทะ** (ลัทธิที่ถือว่าหลังจากตายแล้ว อัตตาไม่มีสัญญา) มี ๘ ลัทธิ ดูเทียบ ที.สี.

(แปล) ๙/๗๘-๗๙/๓๒-๓๓

^๒ ทฤษฎีนี้เรียกว่า **เนวสัญญานาสัญญาวาทะ** (ลัทธิที่ถือว่าหลังจากตายแล้ว อัตตาก็มีสัญญาก็มิใช่ 'ไม่มีสัญญาก็มิใช่' มี ๘ ลัทธิ ดูเทียบ ที.สี. (แปล) ๙/๘๑-๘๒/๓๓-๓๔

^๓ ทฤษฎีนี้เรียกว่า **อุจเจทวาทะ** (ลัทธิที่ถือว่าหลังจากตายแล้ว อัตตาขาดสูญ) มี ๗ ลัทธิ ดูเทียบ

ที.สี. (แปล) ๙/๘๔-๙๑/๓๔-๓๖

^๔ ทฤษฎีนี้เรียกว่า **ทฤษฎีนิพพานวาทะ** (ลัทธิที่ถือว่านิพพานในปัจจุบัน) มี ๕ ลัทธิ

ดูเทียบ ที.สี. (แปล) ๙/๙๓-๙๘/๓๗-๓๘

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๒. ปัญญัติตยสูตร

๓. ปัญญัติอัตตาทที่มีสัญญา ทั้งที่มีรูปและไม่มีรูปว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๔. ปัญญัติอัตตาทที่มีสัญญา มีรูปก็มีใช่ ไม่มีรูปก็มีใช่ว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๕. ปัญญัติอัตตาทที่มีสัญญา มีสัญญาอย่างเดียวกันว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๖. ปัญญัติอัตตาทที่มีสัญญา มีสัญญาต่างกันว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๗. ปัญญัติอัตตาทที่มีสัญญา มีสัญญาเล็กน้อยว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๘. ปัญญัติอัตตาทที่มีสัญญา มีสัญญาหาประมาณมิได้ว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

แต่มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง กล่าวยืนยันวิญญาณกสิณของอัตตาทที่มีสัญญาเหล่านี้ ซึ่งล่วงไปแล้วนั้นว่า หาประมาณมิได้ ไม่หวั่นไหว
 ภิภษทั้งหลาย ตถาคตรู้ทฤษฎีนี้ขึ้นเป็นยอด
 สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งปัญญัติอัตตาทที่มีสัญญาว่ายังยืนหลังจากตายแล้ว
 คือ

๑. ปัญญัติอัตตาทที่มีสัญญา มีรูปว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๒. ปัญญัติอัตตาทที่มีสัญญา ไม่มีรูปว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๓. ปัญญัติอัตตาทที่มีสัญญา ทั้งที่มีรูปและไม่มีรูปว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๔. ปัญญัติอัตตาทที่มีสัญญา มีรูปก็มีใช่ ไม่มีรูปก็มีใช่ว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๒. ปัญจัตตยสูตร

๕. บัญญัติอัตตตาที่มีสัญญา มีสัญญาอย่างเดียวกันว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๖. บัญญัติอัตตตาที่มีสัญญา มีสัญญาต่างกันว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๗. บัญญัติอัตตตาที่มีสัญญา มีสัญญาเล็กน้อยว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๘. บัญญัติอัตตตาที่มีสัญญา มีสัญญาหาประมาณมิได้ว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

ส่วนสัญญาที่บริสุทธิ์ยอดเยี่ยม เขากล่าวว่า 'ล้าเลิศ' ไม่มีสัญญาอื่นยิ่งกว่าสัญญาเหล่านี้ ทั้งที่เป็นสัญญาในรูป ทั้งที่เป็นสัญญาในอรุณ ทั้งที่เป็นสัญญาอย่างเดียวกัน ทั้งที่เป็นสัญญาต่างกัน สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยัน อากิญจัญญายตนะหาประมาณมิได้ 'ไม่หวั่นไหวว่า 'ไม่มีอะไร'

สิ่งนี้นั้นยังถูกปัจจัยปรุงแต่ง จึงชื่อว่าหยาบ และความดับของสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งก็มีอยู่ ตถาคตรู้ว่า 'ความดับนี้มีอยู่' เห็นอุบายเป็นเครื่องสลัดสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้น จึงล่วงพ้นสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้นได้ ด้วยอาการอย่างนี้

อสังญีวาทะ หมวดละ ๔

[๒๓] ภิกษุทั้งหลาย ในอสังญีวาทะเหล่านั้น สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งบัญญัติอัตตตาที่ไม่มีสัญญาว่ายังยืนหลังจากตายแล้ว คือ

๑. บัญญัติอัตตตาที่ไม่มีสัญญา มีรูปว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๒. บัญญัติอัตตตาที่ไม่มีสัญญา ไม่มีรูปว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๓. บัญญัติอัตตตาที่ไม่มีสัญญา ทั้งที่มีรูปและไม่มีรูปว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๔. บัญญัติอัตตตาที่ไม่มีสัญญา มีรูปก็มีใช่ ไม่มีรูปก็มีใช่ว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๒. ปัญญัติตยสูตร

ภิกษุทั้งหลาย ในอสังขญาว่าทะเหล่านั้น สมณพราหมณ์ผู้มีอสังขญาว่าทะพวก
หนึ่งคัดค้านสมณพราหมณ์พวกที่บัญญัติอัตตาที่มีสังขญาว่ายังยืนหลังจากตายแล้ว
เหล่านั้น

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะสังขญาเป็นจลโรค เป็นจลหวัฬ เป็นจลลुकศร ความไม่มีสังขญานี้แล
สงบ ประณีต

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตรู้ทฎฐินั้นเป็นอย่างดี

สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งบัญญัติอัตตาที่ไม่มีสังขญาว่ายังยืนหลังจาก
ตายแล้ว คือ

๑. บัญญัติอัตตาที่ไม่มีสังขญา มีรูปว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๒. บัญญัติอัตตาที่ไม่มีสังขญา ไม่มีรูปว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๓. บัญญัติอัตตาที่ไม่มีสังขญา ทั้งที่มีรูปและไม่มีรูปว่ายังยืนหลังจาก
ตายแล้วบ้าง
๔. บัญญัติอัตตาที่ไม่มีสังขญา มีรูปก็มีไข ไม่มีรูปก็มีไขว่ายังยืนหลัง
จากตายแล้วบ้าง

ภิกษุทั้งหลาย เป็นไปไม่ได้^๑ที่สมณะหรือพราหมณ์คนใดคนหนึ่งจะพึง
กล่าวอย่างนี้ว่า 'เราจักบัญญัติการมาหรือการไป การจติหรือการเกิด ความเจริญ
ความงอกงาม หรือความไพบุลย์ เว้นรูป เว้นเวทนา เว้นสังขญา เว้นสังขาร
เว้นวิญญูณ'

สิ่งนี้นั้นยังถูกปัจจัยปรุงแต่ง จึงชื่อว่าหายาบ และความดับของสิ่งที่ถูกปัจจัย
ปรุงแต่งก็มีอยู่ ตถาคตรู้ว่า 'ความดับนี้มีอยู่' เห็นอุบายเป็นเครื่องสลัดสิ่งที่ถูก
ปัจจัยปรุงแต่งนั้น จึงล่วงพ้นสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้นได้ ด้วยอาการอย่างนี้

เชิงอรรถ :

^๑ เป็นไปไม่ได้ หมายถึงปฏิเสธฐานะ(เหตุ) และปฏิเสธโอกาส(ปัจจัย) ที่ให้เป็นไปได้ (อง.เอกก.อ.
๑/๒๖๘/๔๐๒)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๒. ปัญจัตตยสูตร

เนวสัญญินาสัญญิวาทะ หมวดละ ๔

[๒๔] ภิกษุทั้งหลาย ในเนวสัญญินาสัญญิวาทะเหล่านั้น สมณพราหมณ์
เหล่าใดเหล่าหนึ่งบัญญัติอัตตาที่มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ว่ายังยืนหลังจาก
ตายแล้ว คือ

๑. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ซึ่งมีรูปว่ายังยืน
หลังจากตายแล้วบ้าง
๒. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ซึ่งไม่มีรูปว่ายังยืน
หลังจากตายแล้วบ้าง
๓. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ ทั้งที่มีรูปและไม่มี
รูปว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๔. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ มีรูปก็มิใช่ ไม่มี
รูปก็มิใช่ว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

ในเนวสัญญินาสัญญิวาทะเหล่านั้น สมณพราหมณ์ผู้มีเนวสัญญินาสัญญิวาทะ
พวกหนึ่งคัดค้านสมณพราหมณ์พวกที่บัญญัติอัตตาที่มีสัญญาว่ายังยืนหลังจากตาย
แล้วเหล่านั้น คัดค้านแม้สมณพราหมณ์พวกที่บัญญัติอัตตาที่ไม่มีสัญญาว่า
ยังยืนหลังจากตายแล้วเหล่านั้น

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะสัญญาเป็นจุโรค เป็นจุจหัวฬี เป็นจุจลูกศร ความไม่มีสัญญาเป็น
ความหลง ความมีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่นี้แล สงบ ประณีต

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตรู้ทิวณินั้นเป็นอย่างดี

สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งบัญญัติอัตตาที่มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญา
ก็มิใช่ว่ายังยืนหลังจากตายแล้ว คือ

๑. บัญญัติอัตตาที่ไม่มีสัญญาก็มิใช่ มีสัญญาก็มิใช่ซึ่งมีรูปว่ายังยืน
หลังจากตายแล้วบ้าง

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๒. ปัญญัติตายสูตร

๒. ปัญญัติอัตตาที่ไม่มีสัญญาภิมิไข มีสัญญาภิมิไขซึ่งไม่มีรูปว่ายังยืน
หลังจากตายแล้วบ้าง
๓. ปัญญัติอัตตาที่ไม่มีสัญญาภิมิไข มีสัญญาภิมิไข ทั้งที่มีรูปและไม่มี
รูปว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๔. ปัญญัติอัตตาที่ไม่มีสัญญาภิมิไข มีสัญญาภิมิไข มีรูปภิมิไข ไม่มี
รูปภิมิไขว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งบัญญัติการเข้าถึงอายตนะ^๑
นี้ ด้วยเหตุเพียงสิ่งที่พึงรู้งแจ้ง^๒ โดยได้เห็นได้ยินและได้ทราบสังขาร^๓ การบัญญัติ
ของสมณะหรือพราหมณ์เช่นนี้ เขากล่าวว่าเป็นความพินาศของการเข้าถึงอายตนะนี้
ความจริงอายตนะนี้ บัณฑิตไม่กล่าวว่าพึงบรรลุด้วยการมีสังขาร แต่ท่านกล่าวว่า
อายตนะนี้พึงบรรลุด้วยการมีสังขารที่เหลือ^๔

สิ่งนี้นั้นยังถูกปัจจัยปรุงแต่ง จึงชื่อว่าหยาบ และความดับของสิ่งที่ถูกปัจจัย
ปรุงแต่งก็มีอยู่ ตถาคตรู้ว่า 'ความดับนี้มีอยู่' เห็นอุบายเป็นเครื่องสลัดสิ่งที่ถูก
ปัจจัยปรุงแต่งนั้น จึงล่วงพ้นสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้นได้ ด้วยอาการอย่างนี้

อุจเจทวาหะ

[๒๕] ภิกษุทั้งหลาย ในอุจเจทวาหะเหล่านั้น สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่า
หนึ่งบัญญัติความขาดสูญ ความพินาศ ความไม่เกิดขึ้นของสัตว์ที่มีอยู่

ในอุจเจทวาหะเหล่านั้น สมณพราหมณ์ผู้มีอุจเจทวาหะพวกหนึ่งคัดค้าน
สมณพราหมณ์พวกที่บัญญัติอัตตาที่มีสัญญาว่ายังยืนหลังจากตายแล้วเหล่านั้น

เชิงอรรถ :

^๑ อายตนะ ในที่นี้หมายถึงเนวสัญญานาสัญญายตนะ (ม.อ.อ. ๓/๒๔/๑๓)

^๒ สิ่งที่พึงรู้งแจ้ง ในที่นี้หมายถึงสัญญาที่รู้งแจ้งได้ทางทวาร ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย (ม.อ.อ. ๓/๒๔/๑๓)

^๓ สังขาร ในที่นี้หมายถึงสังขารที่หยาบ (ม.อ.อ. ๓/๒๔/๑๓)

^๔ สังขารที่เหลือ หมายถึงสังขารที่ละเอียดกว่าสังขารที่กล่าวมาข้างต้น (ม.อ.อ. ๓/๒๔/๑๓)

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๒. ปัญจัตตยสูตร

คัตถันแม่สมณพราหมณ์พวกที่บัญญัติอัตตาที่ไม่มีสัญญาว่ายังยืนหลังจากตายแล้ว
เหล่านั้น คัตถันแม่สมณพราหมณ์พวกที่บัญญัติอัตตาที่มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มี
สัญญาก็มิใช่ว่ายังยืนหลังจากตายแล้วเหล่านั้น

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะสมณพราหมณ์เหล่านี้แม่ทั้งหมด ย่อมถือการเวียนว่ายในชาติหน้า
กล่าวยืนยันความหวังอย่างเดียวกันว่า 'เราละโลกนี้ไปแล้ว จักเป็นเช่นนี้ เราละโลกนี้
ไปแล้ว จักเป็นเช่นนี้'

พ่อค้าไปค้าขายย่อมมีความหวังอย่างนี้ว่า 'เราจักมีกำไรจากการค้าเท่านั้น
เพราะการค้าขายเท่านั้น เราจักได้กำไรเท่านั้น' ฉนใด สมณพราหมณ์เหล่านี้ก็ฉนนัน
เหมือนกัน เห็นจะหวังกำไรกลับคืนเหมือนพ่อค้าว่า 'เราละโลกนี้ไปแล้ว จักเป็นเช่นนี้
เราละโลกนี้ไปแล้ว จักเป็นเช่นนี้'

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตรู้ปฏิญญินั้นเป็นอย่างไรดี

สมณพราหมณ์พวกที่บัญญัติความขาดสูญ ความพินาศ ความไม่เกิดขึ้นของ
สัตว์ที่มีอยู่ เป็นผู้กลัวสักกายะ^๑ รังเกียจสักกายะ วนเวียนไปตามสักกายะอยู่นั่นเอง

เปรียบเหมือนสุนัขที่เขาใช้โซ่สามผูกไว้ที่เสาหรือที่หลักอย่างมั่นคง ย่อมวิ่งวน
เสาหรือหลักนั่นเอง ฉนใด สมณพราหมณ์เหล่านี้ก็ฉนนันเหมือนกัน เป็นผู้กลัว
สักกายะ รังเกียจสักกายะ วนเวียนไปตามสักกายะอยู่นั่นเอง

สิ่งนี้นั้นยังถูกปัจจัยปรุงแต่ง จึงชื่อว่าหยาบ และความดับของสิ่งที่ถูกปัจจัย
ปรุงแต่งก็มีอยู่ ตถาคตรู้ว่า 'ความดับนี้มีอยู่' เห็นอุบายเป็นเครื่องสลัดสิ่งที่ถูก
ปัจจัยปรุงแต่งนั้น จึงล่วงพ้นสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้นได้ ด้วยอาการอย่างนี้

เชิงอรรถ :

- ^๑ **สักกายะ** แปลว่า ภายของตน มีความหมายหลายนัย คือ หมายถึงชั้น ๕ มีรูปชั้นเป็นต้น ซึ่งมีอยู่
โดยสภาวะ (ข.ม.อ. ๑๓/๑๖๓) หมายถึงอุปาทานชั้น ๕ (ที.ปา.อ. ๓/๓๐๕/๑๘๖, อัง.จตุกก.อ.
๒/๓๓/๓๓๓, ม.ม.ฎีกา ๑/๖/๑๑๒, ม.อ.ฎีกา ๓/๒๕/๒๗๐) หมายถึงเตภูมิกกรรม (ม.อ.อ. ๓/๒๕/๑๔,
อัง.จตุกก.อ. ๓/๑๔/๑๐๕, ๖๑/๑๔๗, สารตถ.ฎีกา ๓/๕๔/๒๕๔ (อภิ.ส. (แปล) ๓๔/๑๒๒๕/๓๐,
๑๕๕๕/๓๗๗)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า : ๓๕ }

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหวรรค]

๒. ปัญจัตตยสูตร

[๒๖] ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งกำหนดชั้นส่วนอนาคต มีความเห็นคล้อยตามชั้นส่วนอนาคต ปรรอกชั้นส่วนอนาคต ประกาศวาทะแสดงทฤษฎีต่าง ๆ หลายประการ สมณพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมดประกาศวาทะแสดงทฤษฎีต่าง ๆ ๕ ประการนี้เท่านั้น หรือประกาศส่วนใดส่วนหนึ่งของวาทะแสดงทฤษฎีต่าง ๆ ๕ ประการนี้

วาทะแสดงทฤษฎีเกี่ยวกับชั้นส่วนอดีต ๑๖

[๒๗] ภิกษุทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งกำหนดชั้นส่วนอดีต มีความเห็นคล้อยตามชั้นส่วนอดีต ปรรอกชั้นส่วนอดีต ประกาศวาทะแสดงทฤษฎีต่าง ๆ คือ

๑. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยันอย่างนี้ว่า 'อดีตตาและโลกเที่ยงนี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง'^๑
๒. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยันอย่างนี้ว่า 'อดีตตาและโลกไม่เที่ยงนี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง'
๓. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยันอย่างนี้ว่า 'อดีตตาและโลกมีทั้งเที่ยงและไม่เที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง'
๔. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยันอย่างนี้ว่า 'อดีตตาและโลกเที่ยงก็มีไข ไม่เที่ยงก็มีไข นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง'
๕. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยันอย่างนี้ว่า 'อดีตตาและโลกมีที่สดุที่สุดนี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง'
๖. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยันอย่างนี้ว่า 'อดีตตาและโลกไม่มีที่สดุ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง'
๗. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยันอย่างนี้ว่า 'อดีตตาและโลกมีทั้งที่สดุและไม่มีที่สดุ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง'

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ อภ.ทสก. (แปล) ๒๔/๙๕/๒๒๓

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทวารวค]

๒. ปัญจัตตยสูตร

๘. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยันอย่างนี้ว่า 'อัตตาและโลกมี
ที่สุดก็มีไข ไม่มีที่สุดก็มีไข นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง'
๙. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยันอย่างนี้ว่า 'อัตตาและโลกมี
สัญญาอย่างเดียวกัน นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง'
๑๐. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยันอย่างนี้ว่า 'อัตตาและโลกมี
สัญญาต่างกัน นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง'
๑๑. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยันอย่างนี้ว่า 'อัตตาและโลกมี
สัญญาเล็กน้อย นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง'
๑๒. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยันอย่างนี้ว่า 'อัตตาและโลกมี
สัญญาหาประมาณมิได้ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง'
๑๓. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยันอย่างนี้ว่า 'อัตตาและโลกมีสุข
อย่างเดียว นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง'
๑๔. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยันอย่างนี้ว่า 'อัตตาและโลกมี
ทุกข์อย่างเดียว นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง'
๑๕. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยันอย่างนี้ว่า 'อัตตาและโลกมีทั้ง
สุขและทุกข์ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง'
๑๖. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยันอย่างนี้ว่า 'อัตตาและโลกมี
ทุกข์ก็มีไข มีสุขก็มีไข นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง'

[๒๘] ภิกษุทั้งหลาย ในวาทะเหล่านั้น สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง
ซึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า 'อัตตาและโลกเที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่น
'ไม่จริง' เป็นไปไม่ได้เลยที่ญาณเฉพาะตน^๑อันบริสุทธิ์ผุดผ่อง ซึ่งเป็นธรรมอื่นจาก
ความเชื่อ อื่นจากความชอบใจ อื่นจากการฟังตามกันมา อื่นจากการตรึกตาม
อาการ อื่นจากการเข้าไต่กับทฤษฎีที่พินิจไว้ จักมีแก่สมณพราหมณ์เหล่านั้นได้

เชิงอรรถ :

^๑ ญาณเฉพาะตน หมายถึงความรู้ประจักษ์หรือความรู้แจ้งเฉพาะตน ในที่นี้หมายถึงวิปัสสนาญาณ
(ม.อ.อ. ๓/๒๘/๑๖)

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๒. ปัญจัตตยสูตร

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อไม่มีญาณเฉพาะตนอันบริสุทธิ์ผุดผ่อง สมณพราหมณ์เหล่านั้นย่อมยึดถือเพียงส่วนแห่งความรู้เท่านั้นในเรื่องนั้น แม้ส่วนแห่งความรู้นั้นบัณฑิตกล่าวว่า^๑เป็นอุปาทาน^๒ของสมณพราหมณ์เหล่านั้น

สิ่งนี้นั้นยังถูกปัจจัยปรุงแต่ง จึงชื่อว่าหยาบ และความดับของสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งก็มีอยู่ ตถาคตรู้ว่า 'ความดับนี้มีอยู่' เห็นอุบายเป็นเครื่องสลัดสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้น จึงล่วงพ้นสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้นได้ ด้วยอาการอย่างนี้

[๒๙] ภิกษุทั้งหลาย ในวาทะเหล่านั้น สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งซึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิวฏฐิอย่างนี้ว่า 'อัตตาและโลกไม่เที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง' ฯลฯ

... 'อัตตาและโลกทั้งเที่ยงและไม่เที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง' ฯลฯ

... 'อัตตาและโลกเที่ยงก็มีใช่ ไม่เที่ยงก็มีใช่ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง'

... 'อัตตาและโลกมีที่ที่สุด นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง' ฯลฯ

... 'อัตตาและโลกไม่มีที่ที่สุด นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง' ฯลฯ

... 'อัตตาและโลกทั้งมีที่ที่สุดและไม่มีที่ที่สุด นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง' ฯลฯ

... 'อัตตาและโลกมีที่ที่สุดก็มีใช่ ไม่มีที่ที่สุดก็มีใช่ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง' ฯลฯ

... 'อัตตาและโลกมีสัญญาอย่างเดียวกัน นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง' ฯลฯ

เชิงอรรถ :

- ^๑ อุปาทาน แปลว่าความยึดมั่นถือมั่น มี ๔ ประการ คือ (๑) กามอุปาทาน ความยึดมั่นในกาม (๒) ทิวฏฐอุปาทาน ความยึดมั่นในทิวฏฐิ หรือหลักคำสอนต่าง ๆ (๓) สัมผัสอุปาทาน ความยึดมั่นในสัมผัส (๔) อัตตวาอุปาทาน ความยึดมั่นในวาทะว่าตัวตน (ที.ปา. (แปล) ๑๑/๓๑๒/๒๙๓, ส.นิ. (แปล) ๑๖/๒/๕, ส.ม. (แปล) ๑๙/๑๗๕/๑๐๒, อภิ.ส. (แปล) ๓๕/๑๒๑๙-๑๒๒๓/๓๐๘-๓๐๙, ๑๕๕๓/๓๗๖, อภิ.วิ. (แปล) ๓๕/๙๓๘/๕๘๘-๕๘๙) แต่ในที่นี้หมายถึง ทิวฏฐิอุปาทาน เพราะความเห็นเช่นนี้จัดเป็นมิจฉาญาณทัสสนะ (ม.อ.อ. ๓/๒๘/๑๖)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๕ หน้า :๓๘ }

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทวารวค]

๒. ปัญจัตตยสูตร

- ... 'อัตตาและโลกมีสัญญาต่างกัน นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง' ฯลฯ
 ... 'อัตตาและโลกมีสัญญาเล็กน้อย นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง' ฯลฯ
 ... 'อัตตาและโลกมีสัญญาหาประมาณมิได้ นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง' ฯลฯ
 ... 'อัตตาและโลกมีสุขอย่างเดียว นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง' ฯลฯ
 ... 'อัตตาและโลกมีทุกข์อย่างเดียว นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง' ฯลฯ
 ... 'อัตตาและโลกมีทั้งสุขและทุกข์ นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง' ฯลฯ

สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งซึ่งมีวาตะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า 'อัตตาและโลกมีทุกข์ก็มีไข มีสุขก็มีไข นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง' เป็นไปไม่ได้ที่ญาณเฉพาะตนอันบริสุทธิ์ผุดผ่อง ซึ่งเป็นธรรมอื่นจากความเชื่อ อื่นจากความชอบใจ อื่นจากการฟังตามกันมา อื่นจากการตรึกตามอาการ อื่นจากการเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้ จักมีแก่สมณพราหมณ์เหล่านั้นได้

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อไม่มีญาณเฉพาะตนอันบริสุทธิ์ผุดผ่อง สมณพราหมณ์เหล่านั้นย่อมยึดถือเพียงส่วนแห่งความรู้เท่านั้นในเรื่องนั้น แม้ส่วนแห่งความรู้ที่บัณฑิตกล่าวว่าเป็นอุปาทานของสมณพราหมณ์เหล่านั้น

สิ่งนี้นั้นยังถูกปัจจัยปรุงแต่ง จึงชื่อว่าหายาบ และความดับของสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งก็มีอยู่ ตถาคตรู้ว่า 'ความดับนี้มีอยู่' เห็นอุบายเป็นเครื่องสลัดสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้น จึงล่วงพ้นสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้นได้ ด้วยอาการอย่างนี้

วาตะของพระพุทธองค์

[๓๐] ภิกษุทั้งหลาย เพราะกามสังโยชน์^๑ตั้งอยู่ไม่ได้โดยประการทั้งปวง เพราะสละคืนทิฏฐิอันคล้อยตามขั้นส่วนอดีต และเพราะสละคืนทิฏฐิอันคล้อยตามขั้นส่วนอนาคตได้ สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้จึงเข้าถึงปีติอันเกิดจากวิเวกอยู่

เชิงอรรถ :

- ^๑ กามสังโยชน์ ในที่นี้หมายถึงความทะยานอยากในกามคุณ ๕ (คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่นาใคร)
 (ม.จ.อ. ๓/๓๐/๑๖)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า : ๓๙ }

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๒. ปัญจัตตยสูตร

ด้วยสำคัญว่า 'การที่เราเข้าถึงปีติอันเกิดจากวิเวกอยู่นี้แล สงบ ประณีต' ปีติอันเกิดจากวิเวกนั้นของเธอยอมดับไป เพราะปีติอันเกิดจากวิเวกดับไป โทมนัสจึงเกิดขึ้น เพราะโทมนัสดับไป ปีติอันเกิดจากวิเวกจึงเกิดขึ้น

เงาละที่ใดไป แดดก็แผ่ไปถึงที่นั่น แดดละที่ใดไป เงาก็ปกคลุมไปถึงที่นั่น แม้ฉันใด เพราะปีติอันเกิดจากวิเวกดับไป โทมนัสจึงเกิดขึ้น เพราะโทมนัสดับไป ปีติอันเกิดจากวิเวกจึงเกิดขึ้น ฉะนั้นเหมือนกัน

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตรู้ทฤษฎีนี้นี้เป็นอย่างดี เพราะกามสังโยชนตั้งอยู่ไม่ได้โดยประการทั้งปวง เพราะสละคืนทฤษฎีอันคล้อยตามขันธส่วนอดีต และเพราะสละคืนทฤษฎีอันคล้อยตามขันธส่วนอนาคตได้ สมณะหรือพราหมณ์นี้จึงเข้าถึงปีติอันเกิดจากวิเวกอยู่ ด้วยสำคัญว่า 'การที่เราเข้าถึงปีติอันเกิดจากวิเวกอยู่นี้แล สงบ ประณีต' ปีติอันเกิดจากวิเวกนั้นของเธอยอมดับไป เพราะปีติอันเกิดจากวิเวกดับไป โทมนัสจึงเกิดขึ้น เพราะโทมนัสดับไป ปีติอันเกิดจากวิเวกจึงเกิดขึ้น

สิ่งนี้นั้นยังถูกปัจจัยปรุงแต่ง จึงชื่อว่าหยาบ และความดับของสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งก็มีอยู่ ตถาคตรู้ว่า 'ความดับนี้มีอยู่' เห็นอุบายเป็นเครื่องสลัดสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้น จึงสว่างพ้นสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้นได้ ด้วยอาการอย่างนี้

[๓๑] ภิกษุทั้งหลาย เพราะกามสังโยชนตั้งอยู่ไม่ได้โดยประการทั้งปวง เพราะสละคืนทฤษฎีอันคล้อยตามขันธส่วนอดีต และเพราะสละคืนทฤษฎีอันคล้อยตามขันธส่วนอนาคต เพราะก้าวล่วงปีติอันเกิดจากวิเวกได้ สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้จึงเข้าถึงสุขอันปราศจากอามิสอยู่ ด้วยสำคัญว่า 'การที่เราเข้าถึงสุขอันปราศจากอามิสอยู่นี้แล สงบ ประณีต' สุขอันปราศจากอามิสนั้นของเธอยอมดับไป เพราะสุขอันปราศจากอามิสดับไป ปีติอันเกิดจากวิเวกจึงเกิดขึ้น เพราะปีติอันเกิดจากวิเวกดับไป สุขอันปราศจากอามิสจึงเกิดขึ้น

เงาละที่ใดไป แดดก็แผ่ไปถึงที่นั่น แดดละที่ใดไป เงาก็ปกคลุมไปถึงที่นั่น แม้ฉันใด เพราะสุขอันปราศจากอามิสดับไป ปีติอันเกิดจากวิเวกจึงเกิดขึ้น เพราะปีติอันเกิดจากวิเวกดับไป สุขอันปราศจากอามิสจึงเกิดขึ้น ฉะนั้นเหมือนกัน

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๒. ปัญจัตตยสูตร

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตรู้อวิชชาอันนี้เป็นอย่างดี เพราะกามสังโยชนตั้งอยู่ไม่ได้ โดยประการทั้งปวง เพราะสละคืนทิวฏฐิอันคล้อยตามขันธส่วนอดีต และเพราะสละคืนทิวฏฐิอันคล้อยตามขันธส่วนอนาคต เพราะก้าวล่วงปีติอันเกิดจากวิเวกได้ สมณะหรือพราหมณ์นี้จึงเข้าถึงสุขอันปราศจากอามิสอยู่ ด้วยสำคัญว่า 'การที่เราเข้าถึงสุขอันปราศจากอามิสอยู่นี้แล สงบ ประณีต' สุขอันปราศจากอามิสนั้นของเธอ ย่อมดับไป เพราะสุขอันปราศจากอามิสดับไป ปีติอันเกิดจากวิเวกจึงเกิดขึ้น เพราะปีติอันเกิดจากวิเวกดับไป สุขอันปราศจากอามิสจึงเกิดขึ้น

สิ่งนี้นั้นยังถูกปัจจัยปรุงแต่ง จึงชื่อว่าหายา และความดับของสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งก็มีอยู่ ตถาคตรู้ว่า 'ความดับนี้มีอยู่' เห็นอุบายเป็นเครื่องสลัดสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้น จึงล่วงพ้นสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้นได้ ด้วยอาการอย่างนี้

[๓๒] ภิกษุทั้งหลาย เพราะกามสังโยชนตั้งอยู่ไม่ได้โดยประการทั้งปวง เพราะสละคืนทิวฏฐิอันคล้อยตามขันธส่วนอดีต และเพราะสละคืนทิวฏฐิอันคล้อยตามขันธส่วนอนาคต เพราะก้าวล่วงปีติอันเกิดจากวิเวก เพราะก้าวล่วงสุขอันปราศจากอามิสได้ สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้จึงเข้าถึงอทุกขมสุขเวทนาอยู่ ด้วยสำคัญว่า 'การที่เราเข้าถึงอทุกขมสุขเวทนาอยู่นี้แล สงบ ประณีต' อทุกขมสุขเวทนานั้นของเธอ ย่อมดับไป เพราะอทุกขมสุขเวทนาดับไป สุขอันปราศจากอามิสจึงเกิดขึ้น เพราะสุขอันปราศจากอามิสดับไป อทุกขมสุขเวทนาจึงเกิดขึ้น

เงาละที่ใดไป แดดก็แผ่ไปถึงที่นั่น แดดละที่ใดไป เงาก็ปกคลุมไปถึงที่นั่น แม้ฉันใด เพราะอทุกขมสุขเวทนาดับไป สุขอันปราศจากอามิสจึงเกิดขึ้น เพราะสุขอันปราศจากอามิสดับไป อทุกขมสุขเวทนาจึงเกิดขึ้น ฉะนั้นเหมือนกัน

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตรู้อวิชชาอันนี้เป็นอย่างดี เพราะกามสังโยชนตั้งอยู่ไม่ได้ โดยประการทั้งปวง เพราะสละคืนทิวฏฐิอันคล้อยตามขันธส่วนอดีต และเพราะสละคืนทิวฏฐิอันคล้อยตามขันธส่วนอนาคตได้ เพราะก้าวล่วงปีติอันเกิดจากวิเวก เพราะก้าวล่วงสุขอันปราศจากอามิสได้ สมณะหรือพราหมณ์นี้จึงเข้าถึงอทุกขมสุขเวทนาอยู่ ด้วยสำคัญว่า 'การที่เราเข้าถึงอทุกขมสุขเวทนาอยู่นี้แล สงบ ประณีต' อทุกขมสุขเวทนานั้นของเธอ ย่อมดับไป เพราะอทุกขมสุขเวทนาดับไป สุขอันปราศจากอามิสจึงเกิดขึ้น เพราะสุขอันปราศจากอามิสดับไป อทุกขมสุขเวทนาจึงเกิดขึ้น

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๒. ปัญจัตตยสูตร

สิ่งนี้นั้นยังถูกปัจจัยปรุงแต่ง จึงชื่อว่าหยาบ และความดับของสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งก็มีอยู่ ตถาคตรู้ว่า 'ความดับนี้มีอยู่' เห็นอุบายเป็นเครื่องสลัดสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้น จึงล่วงพ้นสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้นได้ ด้วยอาการอย่างนี้

[๓๓] ภิกษุทั้งหลาย เพราะกามสังโยชนตั้งอยู่ไม่ได้โดยประการทั้งปวง เพราะสละคืนทิฐิอันคล้อยตามขั้นส่วนอดีต และเพราะสละคืนทิฐิอันคล้อยตามขั้นส่วนอนาคต เพราะก้าวล่วงปีติอันเกิดจากวิเวก เพราะก้าวล่วงสุขอันปราศจากอามิส เพราะก้าวล่วงอทุกขมสุขเวทนาได้ สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ จึงพิจารณาเห็นว่า 'เราเป็นผู้สงบระงับ เป็นผู้ดับ เป็นผู้ไม่มีอุปาทาน'

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตรู้ทิฐินี้เป็นอยู่อย่างดี เพราะกามสังโยชนตั้งอยู่ไม่ได้โดยประการทั้งปวง เพราะสละคืนทิฐิอันคล้อยตามขั้นส่วนอดีต และเพราะสละคืนทิฐิอันคล้อยตามขั้นส่วนอนาคต เพราะก้าวล่วงปีติอันเกิดจากวิเวก เพราะก้าวล่วงสุขอันปราศจากอามิส เพราะก้าวล่วงอทุกขมสุขเวทนาได้ สมณะหรือพราหมณ์นี้ จึงพิจารณาเห็นว่า 'เราเป็นผู้สงบระงับ เป็นผู้ดับ เป็นผู้ไม่มีอุปาทาน' นี้แล ท่านผู้นี้ยอมกล่าวยืนยันปฏิปทาที่เอื้ออำนวยให้ถึงนิพพานอย่างเดียวโดยแท้ แต่สมณะหรือพราหมณ์นี้ เมื่อยังถือมั่นทิฐิอันคล้อยตามขั้นส่วนอดีต ก็ชื่อว่ายังถือมั่นอยู่ เมื่อถือมั่นทิฐิอันคล้อยตามขั้นส่วนอนาคต ก็ชื่อว่ายังถือมั่นอยู่ เมื่อถือมั่นกามสังโยชน ก็ชื่อว่ายังถือมั่นอยู่ เมื่อถือมั่นปีติอันเกิดจากวิเวก ก็ชื่อว่ายังถือมั่นอยู่ เมื่อถือมั่นสุขอันปราศจากอามิส ก็ชื่อว่ายังถือมั่นอยู่ หรือเมื่อถือมั่นอทุกขมสุขเวทนา ก็ชื่อว่ายังถือมั่นอยู่ แม้ข้อที่ท่านผู้นี้พิจารณาเห็นว่า 'เราเป็นผู้สงบระงับ เป็นผู้ดับ เป็นผู้ไม่มีอุปาทาน' นั้น บัณฑิตเรียกว่าอุปาทานของสมณพราหมณ์นี้

สิ่งนี้นั้นยังถูกปัจจัยปรุงแต่ง จึงชื่อว่าหยาบ และความดับของสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งก็มีอยู่ ตถาคตรู้ว่า 'ความดับนี้มีอยู่' เห็นอุบายเป็นเครื่องสลัดสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้น จึงล่วงพ้นสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้นได้ ด้วยอาการอย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๓. กินติสูตร

ภิกษุทั้งหลาย ก็สันติวรบท(บทอันประเสริฐสงบ) ไม่มีบทอื่นยิ่งกว่า ที่ตถาคต
รู้แล้วนี้ คือ ความรู้เหตุเกิด เหตุดับ คุณ โทษ และอุบายเป็นเครื่องสลัดออก
จากผัสสายตนะ ๖^๑ ตามความเป็นจริง แล้วจึงหลุดพ้นได้เพราะไม่ถือมั่น
สันติวรบทที่ตถาคตรู้แล้วนี้นั้น คือ ความรู้เหตุเกิด เหตุดับ คุณ โทษ และ
อุบายเป็นเครื่องสลัดออกจากผัสสายตนะ ๖ ตามความเป็นจริง แล้วจึงหลุดพ้นได้
เพราะไม่ถือมั่น^๒

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชม
พระภษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

ปัญญาจัดตยสูตรที่ ๒ จบ

๓. กินติสูตร

ว่าด้วยภิกษุคิดอย่างไรในพระพุทธเจ้า

[๓๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ป่าชัญ อันเป็นสถานที่บวงสรวง
พลีกรรม เขตกรุงกุสินารา ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุ
ทั้งหลายมาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย" ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว
พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

เชิงอรรถ :

- ^๑ **ผัสสายตนะ ๖** หมายถึงความประจวบกันแห่งอายตนะภายใน กับอายตนะภายนอกมี ๖ คือ
(๑) **จักขุสัมผัส** ความกระทบทางตา (๒) **โสตสัมผัส** ความกระทบกันทางหู (๓) **ฆานสัมผัส**
ความกระทบกันทางจมูก (๔) **ชีวหาสัมผัส** ความกระทบกันทางลิ้น (๕) **กายสัมผัส** ความ
กระทบกันทางกาย (๖) **มโนสัมผัส** ความกระทบกันทางใจ (ที.ปา. (แปล) ๑๑/๓๒๓/๒๑๕, ม.ม. (แปล)
๑๒/๙๘/๙๓, ส.นิ. (แปล) ๑๖/๒/๖, ข.ม. (แปล) ๒๙/๑๓/๖๓)
- ^๒ **หลุดพ้นได้เพราะไม่ถือมั่น** แปลจากคำว่า อนุปาทาวิโมกข์ โดยปกติหมายถึงนิพพาน แต่ในที่นี้
หมายถึงอหัตตผลสมาบัติ (ม.อ.อ. ๓/๓๓/๑๘)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๓. กินติสูตร

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายมีความคิดอย่างไรในเราบ้างหรือว่า ‘พระสมณโคดมแสดงธรรมเพราะเหตุแห่งจีวร พระสมณโคดมแสดงธรรมเพราะเหตุแห่งบิณฑบาต พระสมณโคดมแสดงธรรมเพราะเหตุแห่งเสนาสนะ หรือพระสมณโคดมแสดงธรรมเพราะเหตุแห่งภพน้อยและภพใหญ่ ด้วยอาการอย่างนี้’”

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายไม่มีความคิดในพระผู้มีพระภาค อย่างนี้เลย ว่า ‘พระสมณโคดมแสดงธรรมเพราะเหตุแห่งจีวร พระสมณโคดมแสดงธรรมเพราะเหตุแห่งบิณฑบาต พระสมณโคดมแสดงธรรมเพราะเหตุแห่งเสนาสนะ หรือพระสมณโคดมแสดงธรรมเพราะเหตุแห่งภพน้อยและภพใหญ่ ด้วยอาการอย่างนี้’”

“ภิกษุทั้งหลาย ได้ยินว่าเธอทั้งหลายไม่มีความคิดในเราอย่างนี้เลย ว่า ‘พระสมณโคดมแสดงธรรมเพราะเหตุแห่งจีวร พระสมณโคดมแสดงธรรมเพราะเหตุแห่งบิณฑบาต พระสมณโคดมแสดงธรรมเพราะเหตุแห่งเสนาสนะ หรือพระสมณโคดมแสดงธรรมเพราะเหตุแห่งภพน้อยและภพใหญ่ ด้วยอาการอย่างนี้’ ถ้าเช่นนั้น เธอทั้งหลายมีความคิดอย่างไรในเราเล่า”

“ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความคิดในพระผู้มีพระภาคอย่างนี้ว่า ‘พระผู้มีพระภาคทรงมีความเอ็นดู แสวงหาประโยชน์เกื้อกูล อาศัยความอนุเคราะห์จึงทรงแสดงธรรม’ พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุทั้งหลาย ได้ยินว่าเธอทั้งหลายมีความคิดอย่างนี้ในเราว่า ‘พระผู้มีพระภาคทรงมีความเอ็นดู แสวงหาประโยชน์เกื้อกูล อาศัยความอนุเคราะห์จึงทรงแสดงธรรม’

[๓๕] ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น ธรรมเหล่าใดที่เราแสดงแล้วแก่เธอทั้งหลายในที่นี้ด้วยความรู้ยิ่ง คือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ เธอทั้งหมดพึงเป็นผู้สามัคคีกัน ร่วมใจกัน ไม่วิวาทกัน ตั้งใจศึกษาในธรรมเหล่านั้น แต่เมื่อเธอทั้งหลายสามัคคีกัน ร่วมใจกัน ไม่วิวาทกัน ศึกษาอยู่ จะพึงมีภิกษุ ๒ พวก ที่มีวาทะต่างกัน^๑ในอภิธรรมบ้าง

เชิงอรรถ :

^๑ อภิธรรม ในที่นี้หมายถึงโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ (ม.อ.อ. ๓/๓๕/๑๙)

พระสวดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๓. กินติสูตร

ถ้าเธอทั้งหลายมีความคิดในโพธิปักขิยธรรม(ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งธรรมเครื่องตรัสรู้) เหล่านั้นอย่างนี้ว่า 'ท่านเหล่านี้มีความขัดแย้งกันโดยอรรถและมีความขัดแย้งกันโดยพยัญชนะ'^๑ เธอทั้งหลายพึงเข้าใจบรรดาภิกษุเหล่านั้นว่า ภิกษุรูปใดเป็นผู้ที่ตักเตือนได้ง่ายกว่า ควรเข้าไปหาภิกษุรูปนั้นแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า 'ท่านทั้งหลายมีความขัดแย้งกันโดยอรรถและมีความขัดแย้งกันโดยพยัญชนะ ขอท่านทั้งหลายจงทราบความขัดแย้งกันนี้นั้นว่า 'เป็นความขัดแย้งกันโดยอรรถและเป็นความขัดแย้งกันโดยพยัญชนะ ท่านทั้งหลายอย่าถึงกับวิวาทกันเลย' ต่อจากนั้นเธอทั้งหลายพึงเข้าใจบรรดาภิกษุผู้เป็นฝ่ายเดียวกันเหล่านี้ว่า ภิกษุรูปใดเป็นผู้ที่ตักเตือนได้ง่ายกว่า ควรเข้าไปหาภิกษุรูปนั้นแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า 'ท่านทั้งหลายมีความขัดแย้งกันโดยอรรถและมีความขัดแย้งกันโดยพยัญชนะ ขอท่านทั้งหลายจงทราบความขัดแย้งกันนี้นั้นว่า 'เป็นความขัดแย้งกันโดยอรรถและเป็นความขัดแย้งกันโดยพยัญชนะ ขอท่านทั้งหลายอย่าถึงกับวิวาทกันเลย'

เธอทั้งหลายพึงจำข้อที่ภิกษุเหล่านั้นยึดถือผิดด้วยความยึดถือผิด ครั้นจำได้แล้ว พึงกล่าวธรรมวินัย ด้วยอาการอย่างนี้

[๓๖] ถ้าเธอทั้งหลายมีความคิดในโพธิปักขิยธรรมเหล่านั้นอย่างนี้ว่า 'ท่านเหล่านี้มีความขัดแย้งกันโดยอรรถ ลงกันได้โดยพยัญชนะ' เธอทั้งหลายพึงเข้าใจบรรดาภิกษุเหล่านั้นว่า ภิกษุรูปใดเป็นผู้ที่ตักเตือนได้ง่ายกว่า ควรเข้าไปหาภิกษุรูปนั้นแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า 'ท่านทั้งหลายมีความขัดแย้งกันโดยอรรถ ลงกันได้โดยพยัญชนะ ขอท่านทั้งหลายจงทราบความขัดแย้งกันและความลงกันนี้นั้นว่า 'เป็นความขัดแย้งกันโดยอรรถ ลงกันได้โดยพยัญชนะ ท่านทั้งหลายอย่าถึงกับวิวาทกันเลย' ต่อจากนั้นเธอทั้งหลายพึงเข้าใจบรรดาภิกษุผู้เป็นฝ่ายเดียวกันเหล่านี้ว่า ภิกษุรูปใดเป็นผู้ที่ตักเตือนได้โดยง่ายกว่า ควรเข้าไปหาภิกษุรูปนั้นแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า

เชิงอรรถ :

^๑ **ขัดแย้งกันโดยอรรถ** หมายถึงกล่าวให้ความหมายของคำต่างกัน เช่น สติปัญฐานหมายถึงกาย สติปัญฐานหมายถึงเวทนา **ขัดแย้งกันโดยพยัญชนะ** หมายถึงกล่าวคำศัพท์ต่างกัน เช่น สติปัญฐาน สติปญฺฐานโน สติปญฺฐานา (ม.จ.อ. ๓/๓๕/๑๙, ๓๗/๑๙)

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๓. กินติสูตร

‘ท่านทั้งหลายมีความขัดแย้งกันโดยอรรถ ลงกันได้โดยพยัญชนะ ขอท่านทั้งหลายจงทราบความขัดแย้งกันและความลงกันนี้นั้นว่า ‘เป็นความขัดแย้งกันโดยอรรถ ลงกันได้โดยพยัญชนะ ขอท่านทั้งหลายอย่าถึงกับวิวาทกันเลย’

เธอทั้งหลายพึงจำข้อที่ภิกษุเหล่านั้นยึดถือผิดด้วยความยึดถือผิด พึงจำข้อที่ภิกษุเหล่านั้นยึดถือถูกโดยความยึดถือถูก ครั้นจำได้แล้ว พึงกล่าวธรรมวินัยด้วยอาการอย่างนี้

[๓๗] ถ้าเธอทั้งหลายมีความคิดในโพธิปักขิยธรรมเหล่านั้นอย่างนี้ว่า ‘ท่านเหล่านี้ลงกันได้โดยอรรถ มีความขัดแย้งกันโดยพยัญชนะ’ เธอทั้งหลายพึงเข้าใจบรรดาภิกษุเหล่านั้นว่าภิกษุรูปใดเป็นผู้ที่ตักเตือนได้ง่ายกว่า ควรเข้าไปหาภิกษุรูปนั้นแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า ‘ท่านทั้งหลายลงกันได้โดยอรรถ มีความขัดแย้งกันโดยพยัญชนะ ขอท่านทั้งหลายจงทราบความขัดแย้งกันนี้นั้นว่า ‘ลงกันได้โดยอรรถ มีความขัดแย้งกันโดยพยัญชนะ ก็เรื่องพยัญชนะนี้เป็นเรื่องเล็กน้อย ท่านทั้งหลายอย่าถึงกับวิวาทกันในเรื่องเล็กน้อยเลย’ ต่อจากนั้นเธอทั้งหลายพึงเข้าใจบรรดาภิกษุผู้เป็นฝ่ายเดียวกันเหล่านี้ว่า ภิกษุรูปใดเป็นผู้ที่ตักเตือนได้ง่ายกว่า ควรเข้าไปหาภิกษุรูปนั้นแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า ‘ท่านทั้งหลาย ลงกันได้โดยอรรถ มีความขัดแย้งกันโดยพยัญชนะ ขอท่านทั้งหลายจงทราบความลงกันและความขัดแย้งกันนี้นั้นว่า ‘ลงกันได้โดยอรรถ มีความขัดแย้งกันโดยพยัญชนะ ก็เรื่องพยัญชนะนี้เป็นเรื่องเล็กน้อย ขอท่านทั้งหลายอย่าถึงกับวิวาทกันในเรื่องเล็กน้อยเลย’

เธอทั้งหลายพึงจำข้อที่ภิกษุเหล่านั้นยึดถือถูกโดยความยึดถือถูก พึงจำข้อที่ภิกษุเหล่านั้นยึดถือผิดโดยความยึดถือผิด ครั้นจำได้แล้ว พึงกล่าวธรรมวินัยด้วยอาการอย่างนี้

[๓๘] ถ้าเธอทั้งหลายมีความคิดในโพธิปักขิยธรรมเหล่านั้นอย่างนี้ว่า ‘ท่านเหล่านี้ลงกันได้โดยอรรถและลงกันได้โดยพยัญชนะ’ เธอทั้งหลายพึงเข้าใจบรรดาภิกษุเหล่านั้นว่า ภิกษุรูปใดเป็นผู้ที่ตักเตือนได้ง่ายกว่า ควรเข้าไปหาภิกษุรูปนั้นแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า ‘ท่านทั้งหลายลงกันได้โดยอรรถและลงกันได้โดยพยัญชนะ ขอท่านทั้งหลายจงทราบความลงกันนี้นั้นว่า ‘ลงกันได้โดยอรรถและลงกันได้โดยพยัญชนะ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๓. กินติสูตร

ขอท่านทั้งหลายอย่าถึงกับวิวาทกันเลย' ต่อจากนั้นเธอทั้งหลายพึงเข้าใจบรรดา
ภิกษุผู้เป็นฝ่ายเดียวกันเหล่านี้ว่า ภิกษุรูปใดเป็นผู้ที่ตักเตือนได้โดยง่ายกว่า ควร
เข้าไปหาภิกษุรูปนั้นแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า 'ท่านทั้งหลายลงกันได้โดยอรรถและลงกัน
ได้โดยพยัญชนะ ขอท่านทั้งหลายจงทราบความลงกันนี้กันว่า 'ลงกันโดยอรรถและ
ลงกันได้โดยพยัญชนะ ขอท่านทั้งหลายอย่าถึงกับวิวาทกันเลย'

เธอทั้งหลายพึงจำข้อที่ภิกษุเหล่านั้นยึดถือถูกโดยความยึดถือถูก ครั้นจำได้แล้ว
พึงกล่าวธรรมวินัย ด้วยอาการอย่างนี้

[๓๙] ภิกษุทั้งหลาย แต่เมื่อเธอทั้งหลายสามัคคีกัน ร่วมใจกัน ไม่วิวาทกัน
ศึกษา^๑อยู่ ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งพึงต้องอาบัติ ล่วงละเมิดบัญญัติ เธอทั้งหลายไม่
ควรกล่าวหาภิกษุรูปนั้นด้วยข้อกล่าวหาในเรื่องนั้น พึงใคร่ครวญบุคคลก่อนว่า
'ความไม่ลำบากจักมีแก่เรา และความไม่ขัดใจจักมีแก่บุคคลอื่น เพราะบุคคลอื่น
เป็นผู้ไม่โกรธ ไม่ผูกโกรธ ไม่ดื้อรั้น สละคืนได้ง่าย และเราสามารถจะ让他ออกจาก
อกุศลแล้วให้ดำรงอยู่ในกุศลได้ ด้วยอาการอย่างนี้' ถ้าเธอทั้งหลายมีความ
เห็นอย่างนี้ ก็ควรกล่าวหา

อนึ่ง ถ้าเธอทั้งหลายมีความเห็นอย่างนี้ว่า 'ความไม่ลำบากจักมีแก่เรา และ
ความขัดใจจักมีแก่บุคคลอื่น เพราะบุคคลอื่นเป็นผู้มักโกรธ ผูกโกรธ ดื้อรั้น สละ
คืนได้ง่าย และเราสามารถจะ让他ออกจากอกุศลแล้วให้ดำรงอยู่ในกุศลได้ ก็เรื่อง
ความขัดใจของบุคคลอื่นนี้เป็นเรื่องเล็กน้อย ส่วนเรื่องที่เราสามารถจะ让他ออก
จากอกุศลแล้วให้ดำรงอยู่ในกุศลนั้น เป็นเรื่องใหญ่กว่า' ถ้าเธอทั้งหลายมีความ
เห็นอย่างนี้ ก็ควรกล่าวหา

อนึ่ง ถ้าเธอทั้งหลายมีความเห็นอย่างนี้ว่า 'ความลำบากจักมีแก่เรา และ
ความไม่ขัดใจจักมีแก่บุคคลอื่น เพราะบุคคลอื่นเป็นผู้ไม่โกรธ ไม่ผูกโกรธ ดื้อรั้น
สละคืนได้ยาก และเราสามารถจะ让他ออกจากอกุศลแล้วให้ดำรงอยู่ในกุศลได้ ก็
เรื่องความลำบากของเรานี้เป็นเรื่องเล็กน้อย ส่วนเรื่องที่เราสามารถจะ让他ออก
จากอกุศลแล้วให้ดำรงอยู่ในกุศลได้นั้น เป็นเรื่องใหญ่กว่า' ถ้าเธอทั้งหลายมีความ
เห็นอย่างนี้ ก็ควรกล่าวหา

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ วิ.มหา. (แปล) ๒/๖๕๕/๗๓๖-๗๓๗

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๓. กิณติสูตร

อนึ่ง ถ้าเธอทั้งหลายมีความเห็นอย่างนี้ว่า 'ความลำบากจักมีแก่เราด้วยความขัดใจจักมีแก่บุคคลอื่นด้วย เพราะบุคคลอื่นเป็นผู้มักโกรธ ผูกโกรธ ตี้อร้น สละคืนได้ยาก และเราสามารถจะให้เราออกจากอกุศลแล้วให้ดำรงอยู่ในกุศลได้ ก็เรื่องความลำบากของเราและความขัดใจของบุคคลอื่นนี้เป็นเรื่องเล็กน้อย ส่วนเรื่องที่เราสามารถจะให้เราออกจากอกุศลแล้วให้ดำรงอยู่ในกุศลได้นั้น เป็นเรื่องใหญ่กว่า' ถ้าเธอทั้งหลายมีความเห็นอย่างนี้ ก็ควรกล่าวหา

ภิกษุทั้งหลาย แต่ถ้าเธอทั้งหลายมีความเห็นอย่างนี้ว่า 'ความลำบากจักมีแก่เราด้วยความขัดใจจักมีแก่บุคคลอื่นด้วย เพราะบุคคลอื่นเป็นผู้มักโกรธ ผูกโกรธ ตี้อร้น สละคืนได้ยาก และเราก็ไม่สามารถจะให้เราออกจากอกุศลแล้วให้ดำรงอยู่ในกุศลได้' เธอทั้งหลายก็อย่าพึงดูหมิ่นความวางเฉยในบุคคลเช่นนี้

[๔๐] ภิกษุทั้งหลาย แต่เมื่อเธอทั้งหลายสามัคคีกัน ร่วมใจกัน ไม่วิวาทกัน ศึกษาอยู่ พึงเกิดการพุดุเหตุภัยกัน มีความเห็นแตกแยกกัน ผูกใจเจ็บ ไม่เชื่อถือกัน ไม่ยินดีต่อกันได้ เธอทั้งหลายพึงเข้าใจบรรดาภิกษุผู้เป็นฝ่ายเดียวกัน ในที่นั้นว่า ภิกษุรูปใดเป็นผู้ที่ดักเตือนได้งายกว่า ควรเข้าไปหาภิกษุรูปนั้นแล้ว กล่าวอย่างนี้ว่า 'ท่านทั้งหลาย พระสมณะเมื่อทรงทราบเรื่องที่เราสามัคคีกัน ร่วมใจกัน ไม่วิวาทกัน ศึกษาอยู่ พึงเกิดการพุดุเหตุภัยกัน มีความเห็นแตกแยกกัน ผูกใจเจ็บ ไม่เชื่อถือกัน ไม่ยินดีต่อกันนั้น จะทรงดำหนิใหม่'

ภิกษุเมื่อจะชี้แจงโดยชอบ พึงชี้แจงอย่างนี้ว่า 'ท่านทั้งหลาย พระสมณะเมื่อทรงทราบเรื่องที่เราทั้งหลายสามัคคีกัน ร่วมใจกัน ไม่วิวาทกัน ศึกษาอยู่ พึงเกิดการพุดุเหตุภัยกัน มีความเห็นแตกแยกกัน ผูกใจเจ็บ ไม่เชื่อถือกัน ไม่ยินดีต่อกันนั้น จะทรงดำหนิได้' ก็ภิกษุอื่นพึงถามเธอว่า 'ท่านทั้งหลาย ภิกษุไม่ละธรรม^๑นี้แล้ว จะพึงทำนิพพานให้แจ้งได้หรือ' ภิกษุเมื่อจะชี้แจงโดยชอบ พึงชี้แจงอย่างนี้ว่า 'ท่านทั้งหลาย ภิกษุไม่ละธรรมนี้แล้ว พึงทำนิพพานให้แจ้งไม่ได้'

เชิงอรรถ :

^๑ ธรรม ในที่นี้หมายถึง ธรรมเป็นเหตุทะเลาะและบาดหมางกัน (ม.จ.อ. ๓/๔๐/๒๐)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า : ๔๘ }

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๓. กินติสูตร

ต่อจากนั้น เธอทั้งหลายพึงเข้าใจบรรดาภิกษุผู้เป็นฝ่ายเดียวกันเหล่าอื่นว่า ภิกษุรูปใดเป็นผู้ที่ตักเตือนได้ง่ายกว่า ควรเข้าไปหาภิกษุรูปนั้นแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า 'ท่านทั้งหลาย พระสมณะเมื่อทรงทราบเรื่องที่เราทั้งหลายสามัคคิกัน ร่วมใจกัน ไม่วิวาทกัน ศึกษาอยู่ พึงเกิดการพุดุญแห่กัน มีความเห็นแตกแยกกัน ผูกใจเจ็บ ไม่เชื่อถือกัน ไม่ยินดีต่อกันนั้น จะทรงดำหนิ'ไหม' ภิกษุเมื่อจะชี้แจงโดยชอบ พึงชี้แจงอย่างนี้ว่า 'ท่านทั้งหลาย พระสมณะเมื่อทรงทราบเรื่องที่เราทั้งหลาย สามัคคิกัน ร่วมใจกัน ไม่วิวาทกัน ศึกษาอยู่ พึงเกิดการพุดุญแห่กัน มีความเห็นแตกแยกกัน ผูกใจเจ็บ ไม่เชื่อถือกัน ไม่ยินดีต่อกันนั้น จะทรงดำหนิ'ได้' ก็ ภิกษุอื่นจะพึงถามเธอว่า 'ท่านทั้งหลาย ภิกษุไม่ละธรรมนี้แล้ว จะพึงทำนิพพาน ให้แจ้ง'ได้หรือ' ภิกษุเมื่อจะชี้แจงโดยชอบ พึงชี้แจงอย่างนี้ว่า 'ท่านทั้งหลาย ภิกษุไม่ละธรรมนี้แล้ว พึงทำนิพพานให้แจ้ง'ไม่ได้'

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุเหล่าอื่นพึงถามภิกษุนั้นอย่างนี้ว่า 'ท่านผู้มีอายุ ภิกษุเหล่านี้ของเราทั้งหลายอันท่านให้ออกจากอกุศล ให้ดำรงอยู่ในกุศลแล้วหรือ' ภิกษุเมื่อจะชี้แจงโดยชอบ พึงชี้แจงอย่างนี้ว่า 'ท่านทั้งหลาย ในเรื่องนี้กระผม เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับแล้ว พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรม^๑แก่ กระผม กระผมฟังธรรมของพระองค์แล้วได้บอกแก่ภิกษุเหล่านั้น ภิกษุเหล่านั้นฟัง ธรรมนั้นแล้ว ออกจากอกุศล ดำรงอยู่ในกุศล'ได้แล้ว' ภิกษุเมื่อชี้แจงอย่างนี้ ชื่อว่าไม่ยกตน ไม่ข่มบุคคลอื่น และชื่อว่าชี้แจงอย่างสมเหตุสมผล ไม่มีเลยที่คำ กล่าวเช่นนั้นและคำที่กล่าวต่อ ๆ กันมาจะเป็นเหตุให้ถูกดำหนิ'ได้"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระ ภษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

กินติสูตรที่ ๓ จบ

เชิงอรรถ :

^๑ ธรรม ในที่นี้หมายถึงสาราณียธรรม คือ ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน ดูรายละเอียดข้อ ๕๘ (สามคามสูตร) หน้า ๕๙-๖๑ ในเล่มนี้

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหวรรค]

๔. สามคามสูตร

๔. สามคามสูตร

ว่าด้วยเหตุการณ์ในหมู่บ้านสามคาม

[๔๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ หมู่บ้านสามคาม แคว้นสักกะ สมัยนั้นแล นิครนถ์ นาฏบุตรได้ถึงแก่กรรมไม่นาน ที่กรุงปาวา เพราะการถึงแก่กรรมของนิครนถ์ นาฏบุตรนั้น นิครนถ์ทั้งหลายได้แตกกันเป็น ๒ ฝ่าย ต่างบาดหมางกัน ทะเลาะวิวาทกัน ใ้หอกคือปากทิ่มแทงกันอยู่ว่า

“ท่านไม่รู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ แต่ผมรู้ทั่วถึง ท่านจักรู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ได้ อย่างไร ท่านปฏิบัติผิด แต่ผมปฏิบัติถูก คำพูดของผมมีประโยชน์ แต่คำพูดของท่านไม่มีประโยชน์ คำที่ควรพูดก่อนท่านกลับพูดภายหลัง คำที่ควรพูดภายหลังท่านกลับพูดเสียก่อน เรื่องที่ท่านเคยชินได้ผันแปรไปแล้ว ผมจับผิดคำพูดของท่านได้แล้ว ผมข่มท่านได้แล้ว ถ้าท่านมีความสามารถก็จงหาทางแก้คำพูดหรือเปลื้องตนให้พ้นผิดเถิด”^๑

นิครนถ์เหล่านั้นทะเลาะกันแล้ว เห็นจะมีแต่การฆ่ากันอย่างเดียวเท่านั้นที่จะลูกกลมไปในหมู่ศิษย์ของนิครนถ์ นาฏบุตร แม้พวกสาวกของนิครนถ์ นาฏบุตรผู้เป็นคฤหัสถ์ นุ่งขาวห่มขาว ก็เป็นผู้เบื้อหน้าย คลายความรัก รู้สึกท้อถอยในหมู่ศิษย์ของนิครนถ์ นาฏบุตร ทั้งนี้ เพราะธรรมวินัยที่นิครนถ์ นาฏบุตรกล่าวไว้ไม่ดี ประกาศไว้ไม่ดี ไม่เป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ ไม่เป็นไปเพื่อความสงบระงับ เป็นธรรมวินัยที่ผู้มีไข้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประกาศไว้ เป็นธรรมวินัยที่มีที่พำนักถูกทำลายเสียแล้ว เป็นธรรมวินัยที่ไม่มีที่พึ่งอาศัย

[๔๒] ครั้งนั้น พระจุนทสมณทูต^๒จำพรรษาอยู่ในกรุงปาวาได้เข้าไปหาท่านพระอานนตถึงหมู่บ้านสามคาม กราบแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้กล่าวกับท่านพระอานนตว่า

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ที.สี. (แปล) ๙/๑๘๗, ที.ปา. (แปล) ๑๑/๑๖๔-๑๖๕/๑๒๕-๑๒๖

^๒ พระจุนทสมณทูตรูปนี้เป็นภิกษุชาวเมืองราชคฤห์ บิดาของท่านชื่อวังคันทพรหมณ์ เป็นหัวหน้าหมู่บ้านนาลกะ (บางแห่งเรียกนาลันทะ) มารดาชื่อสารีพรหมณ์ ท่านมีพี่น้องร่วมสายโลหิตอีก ๖ คน คือ (๑) พระสารีบุตรเถระผู้เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา (๒) พระวังคันทอุปเสนเถระ (๓) พระขทัยเรวดเถระ (๔) พระจาลาเถรี (๕) พระอุปลจาลาเถรี (๖) พระสีสุปลจาลาเถรี (ม.จ.อ. ๓/๔๒/๒๓, ข.เถร.อ. ๑/๑๗๙/๑๖๘, ข.เถร.อ. ๒/๓๗๕/๒๒๔, ข.เถรี.อ. ๔๖๐/๒๐๘)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๔. สามคาสุต

“ท่านผู้เจริญ นิครนถ์ นาฏบุตรได้ถึงแก่กรรมไม่นานที่กรุงปาวา เพราะการถึงแก่กรรมของนิครนถ์ นาฏบุตรนั้น นิครนถ์ทั้งหลายได้แตกกันเป็น ๒ ฝ่าย ฯลฯ เป็นธรรมวินัยที่มีที่พำนักถูกทำลายเสียแล้ว เป็นธรรมวินัยที่ไม่มีที่พึ่งอาศัย”

เมื่อพระจุนทสมณทูทเทศกล่าวอย่างนี้แล้ว ท่านพระอานนท์ได้กล่าวว่า “คุณจุนทะ เรื่องนี้เมื่อพ่อจะเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคได้ มาเกิดคุณจุนทะ เราทั้งสองจักเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ แล้วกราบทูลเรื่องนี้แด่พระผู้มีพระภาค”

พระจุนทสมณทูทเทศรับคำท่านพระอานนท์แล้ว

ครั้งนั้น ท่านพระอานนท์และพระจุนทสมณทูทเทศเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาคแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ท่านพระอานนท์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระจุนทสมณทูทเทศนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ‘นิครนถ์ นาฏบุตรได้ถึงแก่กรรมไม่นานที่กรุงปาวา เพราะการถึงแก่กรรมของนิครนถ์ นาฏบุตรนั้น นิครนถ์ทั้งหลายได้แตกกันเป็น ๒ ฝ่าย ต่างบาดหมางกัน ทะเลาะวิวาทกัน ไข่หอกคือปากทิ่มแทงกันอยู่ว่า ‘ท่านไม่รู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ แต่ผมรู้ทั่วถึง ฯลฯ เป็นธรรมวินัยที่มีที่พำนักถูกทำลายเสียแล้ว เป็นธรรมวินัยที่ไม่มีที่พึ่งอาศัย’

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์คิดอย่างนี้ว่า ‘สมัยเมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จลวงลับไป ความวิวาทอย่าได้เกิดขึ้นในสงฆ์เลย เพราะความวิวาทนั้น เป็นไปเพื่อไม่ใช่เกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่สุขแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่ประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”

[๔๓] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อานนท์ เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ ธรรมทั้งหลาย คือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ ที่เราแสดงแล้วแก่เธอทั้งหลายด้วยความรู้ยิ่ง เธอเห็นภิกษุของเราแม้ ๒ รูป มีวาทีต่างกันในเรื่องเหล่านี้บ้างไหม”

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๔. สามคาสุต

ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมทั้งหลาย คือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โภชนมงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ ที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วแก่ข้าพระองค์ทั้งหลายด้วยความรู้อย่างนี้ ข้าพระองค์ยังไม่เห็นภิกษุแม้ ๒ รูปมีวาทีต่างกัน ในธรรมเหล่านี้เลย แต่มีบุคคลทั้งหลายผู้อาศัยพระผู้มีพระภาคอยู่ เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จล่องลับไป พึงก่อการวิวาทให้เกิดขึ้นในสงฆ์ ในเพราะอาชีวะอันเคร่งครัด^๑หรือปาติโมกข์อันเคร่งครัด^๒การวิวาทนั้นพึงเป็นไปเพื่อไม่ใช่เกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่สุขแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่ประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พระพุทธเจ้าข้า”

“อานนท์ การวิวาทที่เกิดเพราะอาชีวะอันเคร่งครัด หรือปาติโมกข์อันเคร่งครัดนั้นเป็นเรื่องเล็กน้อย ความจริง การวิวาทใดเมื่อเกิดในสงฆ์พึงเกิดเพราะมรรคหรือปฏิบัติ^๓ การวิวาทนั้นพึงเป็นไปเพื่อไม่ใช่เกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่

เชิงอรรถ :

- ^๑ อาชีวะอันเคร่งครัด หรือเรียกว่า อาชีวะการณสิกขาบท หมายถึงสิกขาบทที่ทรงบัญญัติเพราะเหตุแห่งอาชีวะ มี ๖ ข้อ คือ
- (๑) เพราะเหตุแห่งอาชีวะ ภิกษุอุกความปรารถนาลามกครอบงำพูดอวดอุตตริมนุสสธรรม ต้องอาบัติปาราชิก
  - (๒) เพราะเหตุแห่งอาชีวะ ภิกษุถึงความเป็นผู้ชักสือ ต้องอาบัติสังฆาทิเสส
  - (๓) เพราะเหตุแห่งอาชีวะ ภิกษุกล่าววาจา ภิกษุรูปใดอยู่ในวิหารของท่าน ภิกษุรูปนั้นเป็นพระอรหันต์ เมื่อผู้ฟังเข้าใจ ต้องอาบัติถุลลัจจัย
  - (๔) เพราะเหตุแห่งอาชีวะ ภิกษุขอโภชนะอันประณีตเพื่อประโยชน์ตนมาฉัน ต้องอาบัติปาจิตตีย์
  - (๕) เพราะเหตุแห่งอาชีวะ ภิกษุณีขอโภชนะอันประณีตเพื่อประโยชน์ตนมาฉัน ต้องอาบัติปาจิตตีย์
  - (๖) เพราะเหตุแห่งอาชีวะ ภิกษุไม่อาพาธขอแคงหรือข้าวสุกเพื่อประโยชน์ตนมาฉัน ต้องอาบัติปาจิตตีย์ (วิ.ป. (แปล) ๘/๒๘๗/๓๘๖, ม.จ.อ. ๓/๔๓/๒๕)
- ^๒ ปาติโมกข์อันเคร่งครัด หรือเรียกว่า อธิปาติโมกข์ แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ (๑) ภิกษุปาติโมกข์กับภิกษุณีปาติโมกข์ (๒) สิกขาบททั้งหลายที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ เว้นอาชีวะการณสิกขาบท ๖ (ม.จ.อ. ๓/๔๓/๒๕, กงชา.อ. หน้า ๑๐๖)
- ^๓ โยคีบุคคลทั้งหลายครั้งบรรลุลอริยมรรคแล้วย่อมไม่วิวาทกันเพราะเรื่องอริยมรรคอีก ในที่นี้พระพุทธองค์ตรัสหมายเอาความวิวาทกันเพราะข้อวัตรปฏิบัติและปฏิบัติอันเป็นส่วนเบื้องต้นเท่านั้น (ม.จ.อ. ๓/๔๓/๒๖)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๔. สามคาสุต

สุขแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่ประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์แก่
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

มูลเหตุแห่งการวิวาท

[๔๔] อานนท์ มูลเหตุแห่งการวิวาท ๖ ประการนี้

มูลเหตุแห่งการวิวาท ๖ ประการ อะไรบ้าง

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. เป็นผู้มักโกรธ มีความผูกโกรธ ภิกษุใดเป็นผู้มักโกรธ ผูกโกรธไว้
ภิกษุนั้นไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงแม่ในพระศาสดา ไม่
มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงแม่ในพระธรรม ไม่มีความเคารพ
ไม่มีความยำเกรงแม่ในพระสงฆ์อยู่ และไม่ทำสิกขา^๑ให้บริบูรณ์
อานนท์ ภิกษุใดไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในพระศาสดา
... ในพระธรรม ... ในพระสงฆ์ และไม่ทำสิกขาให้บริบูรณ์
ภิกษุนั้นย่อมก่อการวิวาทให้เกิดขึ้นในสงฆ์ ซึ่งเป็นไปเพื่อไม่ใช่
เกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่สุขแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่
ประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์แก่เทวดาและ
มนุษย์ทั้งหลาย ถ้าเธอทั้งหลายพิจารณาเห็นมูลเหตุแห่งการ
วิวาทเช่นนี้ภายในหรือภายนอก เธอทั้งหลายพึงพยายามเพื่อละ
มูลเหตุแห่งการวิวาทที่เป็นบาปภายในหรือภายนอกนั้น ถ้าเธอ
ทั้งหลายไม่พิจารณาเห็นมูลเหตุแห่งการวิวาทเช่นนี้ภายในหรือ
ภายนอก เธอทั้งหลายพึงปฏิบัติเพื่อให้มูลเหตุแห่งการวิวาทที่เป็น
บาปนั้นไม่ยึดเยื้อต่อไป การละมูลเหตุแห่งการวิวาทที่เป็นบาปนั้น
ย่อมมีได้ และมูลเหตุแห่งการวิวาทที่เป็นบาปนั้น ย่อมไม่ยึดเยื้อ
ต่อไป ด้วยอาการอย่างนี้

เชิงอรรถ :

- ^๑ **สิกขา** หมายถึงข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมมี ๓ ประการ คือ (๑) อธิศีลสิกขา (การศึกษาอบรมในเรื่องศีล) (๒) อธิจิตตสิกขา (การศึกษาอบรมในเรื่องจิต) (๓) อธิปัญญาสิกขา (การศึกษาอบรมในเรื่องปัญญา) (ที.สี.อ. ๑/๔๑๓/๓๐๗)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า : ๕๓ }

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหวรรค]

๔. สามคาสุต

- [๔๕] ๒. เป็นผู้ลบหลู่ เป็นผู้ตีเสมอ...
 ๓. เป็นผู้ริษยา มีความตระหนี่...
 ๔. เป็นผู้โอ้อวด มีมารยา...
 ๕. เป็นผู้มีความปรารถนาชั่ว เป็นมิจฉาทิฏฐิ...
 ๖. เป็นผู้ยึดมั่นทิฏฐิของตน มีความถือมั่น สละสิ่งที่ตนยึดมั่นได้ยาก
 อานนท์ ภิกษุใดเป็นผู้ยึดมั่นทิฏฐิของตน มีความถือมั่น สละสิ่งที่
 ตนยึดมั่นได้ยาก ภิกษุนั้นย่อมไม่มีความเคารพ ไม่มีความ
 ยำเกรงแม่ในพระศาสดา ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงแม่
 ในพระธรรม ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงแม่ในพระสงฆ์อยู่
 และไม่ทำสักขาให้บริบูรณ์ อานนท์ ภิกษุใดไม่มีความเคารพ ไม่
 มีความยำเกรงในพระศาสดา... ในพระธรรม... ในพระสงฆ์ และ
 ไม่ทำสักขาให้บริบูรณ์ ภิกษุนั้นย่อมก่อการวิวาทให้เกิดขึ้นในสงฆ์
 ซึ่งเป็นไปเพื่อไม่ใช่เกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่สุขแก่คนหมู่มาก
 เพื่อไม่ใช่ประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์แก่
 เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย อานนท์ ถ้าเธอทั้งหลายพิจารณาเห็น
 มูลเหตุแห่งการวิวาทเช่นนี้ทั้งภายในหรือภายนอก เธอทั้งหลาย
 พึงพยายามเพื่อละมูลเหตุแห่งการวิวาทที่เป็นบาปนั้นแลทั้งภายใน
 หรือภายนอกนั้น ถ้าเธอทั้งหลายไม่พิจารณาเห็นมูลเหตุแห่งการ
 วิวาทเช่นนี้ทั้งภายในหรือภายนอก เธอทั้งหลายพึงปฏิบัติเพื่อให้
 มูลเหตุแห่งการวิวาทที่เป็นบาปนั้นแลไม่ยึดเยื้อต่อไป การละมูล
 เหตุแห่งการวิวาท ที่เป็นบาปนั้นแลย่อมมีได้ และมูลเหตุแห่งการ
 วิวาท ที่เป็นบาปนั้น ย่อมไม่ยึดเยื้อต่อไป ด้วยอาการอย่างนี้
 อานนท์ มูลเหตุแห่งการวิวาทมี ๖ ประการนี้แล^๑

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ อง.จก.ก. (แปล) ๒๒/๓๖/๔๘๔-๔๘๕

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๔. สามคาสุต

อธิกรณ์และวิธีระงับอธิกรณ์

[๔๖] อานนท์ อธิกรณ์^๑ ๔ ประการนี้

อธิกรณ์ ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. วิวาทาธิกรณ์	๒. อนุวาทาธิกรณ์
๓. อาปัตตาธิกรณ์	๔. กิจจาธิกรณ์

อธิกรณ์มี ๔ ประการนี้แล

อธิกรณ์สมณะ ๗ ประการนี้ คือ

๑. สัมมุขาวินัย	๒. สติวินัย
๓. อมูพฺหวินัย	๔. ปฏิญญาตกระณะ
๕. เขภยยสิกา	๖. ตัสสปาปิยสิกา
๗. ตินวัตถการกะ	

อันสงฆ์พึงให้ เพื่อสงบระงับอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นแล้ว ๆ

[๔๗] สัมมุขาวินัย เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ย่อมวิวาทกันว่า 'นี้เป็นธรรมบ้าง นี้ไม่เป็นธรรมบ้าง นี้เป็นวินัยบ้าง นี้ไม่เป็นวินัยบ้าง' ภิกษุเหล่านั้นทั้งหมด พึงพร้อมเพรียงกันประชุม ครั้นประชุมแล้ว พึงพิจารณาธรรมเนติ ครั้นพิจารณาแล้ว พึงให้อธิกรณ์นั้นระงับโดยอาการที่เรื่องในธรรมเนตินั้นลงกันได้

อานนท์ สัมมุขาวินัย เป็นอย่างนี้ การระงับอธิกรณ์บางอย่างในธรรมวินัยนี้ ย่อมมีได้ด้วยสัมมุขาวินัยอย่างนี้

[๔๘] เขภยยสิกา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุเหล่านั้นไม่อาจระงับอธิกรณ์นั้นในอาวาสนั้นได้ จึงพากันไปยังอาวาสที่มีภิกษุมากกว่า ภิกษุเหล่านั้นทั้งหมดพึงพร้อมเพรียงกันประชุมในอาวาสนั้น

เชิงอรรถ :

^๑ อธิกรณ์ หมายถึงเรื่องที่เกิดขึ้นแล้วซึ่งสงฆ์ต้องดำเนินการตามพระวินัยเพื่อความสงบด้วยสมณะ(วิธีระงับ)

ทั้ง ๗ ประการ อย่างไม่อย่างหนึ่ง (ม.อ.อ. ๓/๔๖/๒๘, กงขา.อ. หน้า ๓๓๖)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า : ๕๕ }

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๔. สามคาสุต

ครั้งประชุมแล้ว พึงพิจารณาธรรมเนติ ครั้งพิจารณาแล้ว พึงให้อธิกรณ์นั้นระงับ
โดยอาการที่เรื่องในธรรมเนตินั้นลงกันได้

อาานนท์ เยภุยยสิกา เป็นอย่างนี้ การระงับอธิกรณ์บางอย่างในธรรมวินัยนี้
ย่อมมีได้ด้วยเยภุยยสิกาอย่างนี้

[๔๙] สติวินัย เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ ย่อมกล่าวหาภิกษุด้วยอาบัติหนักเห็นปานนี้
คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิกว่า 'ท่านผู้มีอายุระลึกได้หรือว่า 'ท่านต้อง
อาบัติหนักเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิก' ภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า
'ท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้าระลึกไม่ได้เลยว่า 'ข้าพเจ้าต้องอาบัติหนักเห็นปานนี้ คือ
ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิก' เมื่อเป็นเช่นนี้ สงฆ์พึงให้สติวินัยแก่ภิกษุนั้น

อาานนท์ สติวินัย เป็นอย่างนี้ การระงับอธิกรณ์บางอย่างในธรรมวินัยนี้
ย่อมมีได้ด้วยสติวินัยอย่างนี้

[๕๐] อมูพฺหวินัย เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ ย่อมกล่าวหาภิกษุด้วยอาบัติหนักเห็นปานนี้
คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิกว่า 'ท่านผู้มีอายุระลึกได้หรือว่า 'ท่านต้อง
อาบัติหนักเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิก'

ภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า 'ท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้าระลึกไม่ได้เลยว่า ข้าพเจ้า
ต้องอาบัติหนักเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิก' ภิกษุผู้เป็นโจทก์
นั้นพึงปลอบโยนเธอผู้กล่าวแก้ตัวว่า 'เออาเถอะ ท่านจงตรองดูให้ดี ถ้าท่านระลึก
'ได้ว่า ท่านต้องอาบัติหนักเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิก'

ภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า 'ท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้าเป็นบ้า ใจฟุ้งซ่านแล้ว
ข้าพเจ้าระลึกถึงกรรมอันไม่สมควรแก่สมณะเป็นอันมากที่ข้าพเจ้าผู้เป็นบ้าได้
ประพฤติล่วงละเมิด 'ได้พูดพล่ามไปแล้วนั้น'ไม่ได้เลย ข้าพเจ้าลืมนสติ 'ได้ทำกรรมนี้
แล้ว' เมื่อเป็นเช่นนี้ สงฆ์พึงให้อมูพฺหวินัยแก่ภิกษุนั้น

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๔. สามคาสุต

อาานนท์ อมูพฺหริณฺย เป็นอย่างนี้ การระงับอธิกรณบางอย่างในธรรมวินัยนี้ ย่อมมีได้ด้วยอมูพฺหริณฺยอย่างนี้

[๕๑] ปฎิญาตกรณะ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ถูกกล่าวหาก็ตาม ไม่ถูกกล่าวหาก็ตาม ย่อมระลึก เปิดเผย ทำอาบัตินั้นให้ชัดเจนได้ ภิกษุนั้นจึงเข้าไปหาภิกษุผู้แก่กว่า ห่มจีวรเจริยงปา กราบเท้า นั่งกระโหียง ประคองอัญชลีแล้ว กล่าวอย่างนี้ว่า 'ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าต้องอาบัติชื่อนี้แล้ว ขอแสดงคืนอาบัตินั้น' ภิกษุผู้แก่กว่านั้นกล่าวว่า 'ท่านเห็นหรือ' เธอกกล่าวว่า 'ขอรับ ข้าพเจ้าเห็น' ภิกษุผู้แก่กว่านั้นจึงกล่าวว่า 'ท่านพึงสำรวมต่อไป' เธอกกล่าวว่า 'ข้าพเจ้าจักสำรวม'

อาานนท์ ปฎิญาตกรณะ เป็นอย่างนี้ การระงับอธิกรณบางอย่างในธรรมวินัยนี้ ย่อมมีได้ด้วยปฎิญาตกรณะอย่างนี้

[๕๒] ตัสสปาปิยสิกา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ ย่อมกล่าวหาภิกษุด้วยอาบัติหนักเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิกว่า 'ท่านระลึกได้หรือว่า 'ท่านต้องอาบัติหนักเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิก'

ภิกษุนั้นตอบอย่างนี้ว่า 'ท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้าระลึกไม่ได้เลยว่า 'ข้าพเจ้าต้องอาบัติหนักเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิก'

ภิกษุผู้กล่าวหาที่นั้นพึงปลอบโยนเธอผู้กล่าวแก้ตัวว่า 'เอาเถอะ ท่านจงตรงดูให้ดี ถ้าท่านระลึกได้ว่า 'ท่านต้องอาบัติหนักเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิก'

ภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า 'ท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้าระลึกไม่ได้เลยว่า 'ข้าพเจ้าต้องอาบัติหนักเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิก' แต่ข้าพเจ้าระลึกได้ว่า 'ข้าพเจ้าต้องอาบัติเพียงเล็กน้อยเห็นปานนี้' ภิกษุผู้กล่าวหาที่นั้นปลอบโยนเธอผู้กล่าวแก้ตัวว่า 'เอาเถอะ ท่านจงตรงดูให้ดี ถ้าท่านระลึกได้ว่า 'ท่านต้องอาบัติหนักเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิก'

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๔. สามคาสุต

ภิกษุหนึ่งกล่าวอย่างนี้ว่า 'ท่านทั้งหลาย ความจริงข้าพเจ้าต้องอาบัติเพียงเล็กน้อยนี้ แม้มิถูกใครถามยังรับสารภาพ ทำไมต้องอาบัติหนักเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิก ถูกถามแล้วจักไม่รับสารภาพเล่า'

ภิกษุผู้กล่าวหานั้นกล่าวอย่างนี้ว่า 'ก็ท่านต้องอาบัติเพียงเล็กน้อยนี้ ยังมิถูกถามจึงไม่รับสารภาพ ต้องอาบัติหนักเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิก มิถูกถามแล้ว จักรับสารภาพทำไม เอาเถอะ ท่านจงตรองดูให้ดี ถ้าท่านระลึกได้ว่า 'ท่านต้องอาบัติหนักเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิก'

ภิกษุหนึ่งกล่าวอย่างนี้ว่า 'ท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้ากำลังระลึกได้ว่า 'ข้าพเจ้าต้องอาบัติหนักเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิกแล้ว' คำที่ว่า ข้าพเจ้าระลึกถึงอาบัตินั้นมิได้ว่า 'ข้าพเจ้าต้องอาบัติหนักเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิก' นี้ ข้าพเจ้าพูดเล่นพูดพลั้งไป'

อาณนที ตัสสปายสิกา เป็นอย่างนี้ การระงับอธิกรณ์บางอย่างในธรรมวินัยนี้ ย่อมมิได้ด้วยตัสสปายสิกาอย่างนี้

[๕๓] **ติณวัตถการวินัย** เป็นอย่างไร

คือ กรรมอันไม่สมควรแก่สมณะเป็นอันมากที่ภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ ผู้เกิดการบาดหมาง เกิดการทะเลาะ ถึงการวิวาทกันอยู่ ได้ประพฤติล่วงละเมิด ได้พูดล่วงเกินแล้ว ภิกษุเหล่านั้นทั้งหมดพึงพร้อมเพรียงกันประชุม ภิกษุผู้ฉลาด กว่าภิกษุทั้งหลายผู้เป็นฝ่ายเดียวกันพึงลุกขึ้นจากอาสนะ ห่มจีวรเจริยงบา ประคอง อัญชลีแล้วประกาศให้สงฆ์ทราบ ว่า 'ข้าแต่สงฆ์ผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า กรรมอันไม่สมควรแก่สมณะเป็นอันมาก เราทั้งหลายในที่นี้ผู้เกิดการบาดหมาง เกิดการทะเลาะ ถึงการวิวาทกันอยู่ ได้ประพฤติล่วงละเมิด ได้พูดล่วงเกินแล้ว ถ้าความพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้ว ข้าพเจ้าพึงแสดงอาบัติของท่านเหล่านี้และ ของตน ยกเว้นอาบัติที่มีโทษหยาบและอาบัติที่มีความพัวพันกับคฤหัสถ์ ด้วย ติณวัตถการวินัยในท่ามกลางสงฆ์ เพื่อประโยชน์แก่ท่านเหล่านี้ และเพื่อประโยชน์ แก่ตน'

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๔. สามคาสุต

ลำดับนั้น ภิกษุผู้ฉลาดกว่าภิกษุทั้งหลายเป็นผู้เป็นฝ่ายเดียวกันกับภิกษุอีกฝ่ายหนึ่ง พึงลุกขึ้นจากอาสนะ ห่มจีวรเจวียงบำ ประคองอัญชลีแล้วประกาศให้สงฆ์ทราบ ว่า 'ข้าแต่สงฆ์ผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า กรรมอันไม่สมควรแก่สมณะเป็นอันมาก ที่เราทั้งหลายในที่นี้ผู้เกิดการบาดหมาง เกิดการทะเลาะ ถึงการวิวาทกันอยู่ ได้ประพฤดิล่วงละเมิด ได้พูดล่วงเกินแล้ว ถ้าความพรั่งพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้ว ข้าพเจ้าพึงแสดงอาบัติของท่านเหล่านี้และของตน ยกเว้นอาบัติที่มีโทษหยาบและอาบัติที่มีความพัวพันกับคุณหัสถ์ ด้วยติณวัตถการวินัยในท่ามกลางสงฆ์ เพื่อประโยชน์แก่ท่านเหล่านี้ และเพื่อประโยชน์แก่ตน'

อาณนทฺ ติณวัตถการวินัย เป็นอย่างนี้ การระงับอธิกรณบางอย่างในธรรมวินัยนี้ ย่อมมิได้ด้วยติณวัตถการวินัยอย่างนี้

ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน

[๕๕] อาณนทฺ สาราณียธรรม(ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน) ๖ ประการนี้ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน^๑

สาราณียธรรม ๖ ประการ^๒ ะไรบ้าง

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. ตั้งมั่นเมตตาทายกรรม^๓ ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง สาราณียธรรมแม้นี้ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

เชิงอรรถ :

^๑ ความเป็นอันเดียวกัน หมายถึงความเป็นเอกภาพ ไม่ก่อความแตกแยก (ม.ม.อ. ๒/๕๙๒/๓๐๒, อจ.จก.อ. ๓/๑๒/๑๐๔)

^๒ ดูเทียบ วิ.ป. (แปล) ๘/๒๗๔/๓๖๘-๓๖๙, ที.ปา. (แปล) ๑๑/๓๒๔/๓๒๑-๓๒๒, ม.ม. (แปล) ๑๒/๕๙๒/๕๓๑-๕๓๒, อจ.จก. (แปล) ๒๒/๑๑-๑๒/๕๒๖-๕๒๘

^๓ เมตตาทายกรรม หมายถึงทายกรรมที่พึงทำด้วยจิตประกอบด้วยเมตตา เมตตาวชิกรรม และเมตตาโมกรรม ก็มีอรรถาธิบายเช่นเดียวกันนี้ (ม.ม.อ. ๒/๕๙๒/๓๐๒, อจ.จก.อ. ๓/๑๑/๙๗)

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหวรรค]

๔. สามคามสูตร

๒. ตั้งมั่นเมตตาวจีกรรม ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง สาราณียธรรมแม่นี้ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน
๓. ตั้งมั่นเมตตามโนกรรม ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง สาราณียธรรมแม่นี้ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน
๔. บริโภคโดยไม่แบ่งแยก^๑ลาภทั้งหลายที่ชอบธรรม ได้มาโดยธรรม โดยที่สุตแม้เพียงบิณฑบาต ก็บริโภคร่วมกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ผู้มีศีล ทั้งต่อหน้าและลับหลัง สาราณียธรรมแม่นี้ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน
๕. เป็นผู้ที่มีศีลไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท ท่านผู้สรรเสริญ ไม่ถูกค้นหาและทักท้วงครอบงำ เป็นไปเพื่อสมาธิ เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง สาราณียธรรมแม่นี้ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน
๖. เป็นผู้ที่มีทิวฐิโดยทิวฐิอันประเสริฐ เป็นนियานิกธรรม^๒เพื่อความสิ้นทุกข์โดยเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง สาราณียธรรมแม่นี้ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

เชิงอรรถ :

^๑ ไม่แบ่งแยก หมายถึงไม่แบ่งแยกอำิสโดยคิดว่า “จะให้เท่านี้ ๆ” และไม่แบ่งแยกบุคคลโดยคิดว่า “จะให้แก่คนนั้น ไม่ให้แก่คนนั้น” (ม.ม.อ. ๒/๔๙๒/๓๐๓, อจ.จก.อ. ๓/๑๑/๙๙)

^๒ นียานิกธรรม หมายถึงธรรมที่ตัดมูลรากแห่งวิภูฏะทำนัพพานให้เป็นอารมณ์ แล้วนำสัตว์ออกจากวิภูฏะ (อภิ.สง.อ. ๑/๘๓-๑๐๐/๙๘)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๕. สุนักขัตตสูตร

อานนท์ สาราณียธรรม ๖ ประการนี้ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน ถ้าเธอทั้งหลายพึงสมาทานสาราณียธรรม ๖ ประการนี้ ประพฤติอยู่ เธอทั้งหลายจะเห็นแนวทางว่ากล่าวกันได้ น้อยบ้าง มากบ้าง ที่เธอทั้งหลายพึงอดกลั้นไว้ไม่ได้บ้างไหม”

ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า “ไม่เห็น พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อานนท์ เพราะเหตุนั้น เธอทั้งหลายพึงสมาทาน สาราณียธรรม ๖ ประการนี้ แล้วประพฤติเถิด การประพฤตินั้นจักเป็นไปเพื่อ ประโยชน์แก่อกุศล เพื่อสุขแก่เธอทั้งหลายตลอดกาลนาน”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภษิตนี้แล้ว ท่านพระอานนท์มีใจยินดีชื่นชมพระ ภษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

สามคามสูตรที่ ๔ จบ

๕. สุนักขัตตสูตร

ว่าด้วยเจ้าสุนักขัตตะ ลิจจวีบุตร

[๕๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ภูเขาศาลา ป่ามหาวัน เขต ทุ่งเวสาลี สมัยนั้นแล ภิกษุเป็นจำนวนมากได้พยากรณ์อรหัตตผลในสำนักของ พระผู้มีพระภาคว่า “ข้าพระองค์ทั้งหลายรู้ชัดว่า ‘ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป’”^๑

เจ้าสุนักขัตตะ ลิจจวีบุตรได้ฟังว่า “ภิกษุจำนวนมากได้พยากรณ์อรหัตตผล ในสำนักของพระผู้มีพระภาคว่า ‘ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเชิงอรรถที่ ๒, ๓ และ ๔ ข้อ ๑๙ (เทวทหสูตร) หน้า ๒๖ ในเล่มนี้

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า :๖๑ }

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๕. สุนักขัตตสูตร

พรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป” จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร^๑ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้ฟังว่า ‘ภิกษุจำนวนมากได้พยากรณ์ อรหัตตผลในสำนักของพระผู้มีพระภาคว่า ‘ข้าพระองค์ทั้งหลายรู้ชัดว่า ‘ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป’ ภิกษุทั้งหลายผู้พยากรณ์อรหัตตผลในสำนักของพระผู้มีพระภาคว่า ‘ข้าพระองค์ทั้งหลายรู้ชัดว่า ‘ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป’ เหล่านั้น ได้พยากรณ์อรหัตตผล โดยชอบ หรือว่ามีภิกษุบางพวกได้พยากรณ์อรหัตตผลด้วยความสำคัญตนว่าได้บรรลุ พระพุทธเจ้าข้า”

[๕๖] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “สุนักขัตตะ ภิกษุเหล่านั้นผู้พยากรณ์ อรหัตตผลในสำนักของเราว่า ‘ข้าพระองค์ทั้งหลายรู้ชัดว่า ‘ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป’ มีภิกษุบางพวกในศาสนานี้ได้พยากรณ์อรหัตตผลโดยถูกต้องทีเดียว แต่มีภิกษุบางพวกในศาสนานี้ ได้พยากรณ์อรหัตตผลด้วยความสำคัญตนว่าได้บรรลุ

สุนักขัตตะ บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุทั้งหลายผู้พยากรณ์อรหัตตผลโดยชอบเหล่านั้น ย่อมมีอรหัตตผลจริงทีเดียว ส่วนบรรดาภิกษุผู้พยากรณ์อรหัตตผลด้วยความสำคัญตนว่าได้บรรลุเหล่านั้น ตถาคตมีความคิดอย่างนี้ว่า ‘เราจักแสดงธรรมแก่ภิกษุเหล่านั้น’

สุนักขัตตะ ในเรื่องนี้ ตถาคตมีความคิดอย่างนี้ว่า ‘เราจักแสดงธรรมแก่ภิกษุเหล่านั้น’ แต่ถ้าในธรรมวินัยนี้ มีโมฆบุรุษบางพวกแต่งปัญหาเข้ามาถามตถาคต ข้อที่ตถาคตมีความคิดในภิกษุเหล่านั้นอย่างนี้ว่า ‘เราจักแสดงธรรมแก่ภิกษุเหล่านั้น’ ก็จะเป็นอย่างอื่นไป”

เชิงอรรถ :

- ^๑ ที่สมควร (เอกมนต) ในที่นี้หมายถึงที่เหมาะสม คือ เว้นโทษการนั่ง ๖ ประการ ได้แก่ (๑) โกลเกินไป (๒) โกลเกินไป (๓) อยู่เหนือลม (๔) สูงเกินไป (๕) อยู่ตรงหน้าเกินไป (๖) อยู่ข้างหลังเกินไป (อภ.ทุก.อ. ๒/๑๖/๑๕)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทวารวค]

๕. สุนัขขัตตสูตร

เจ้าสุนัขขัตตะกราบทูลว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค บัดนี้เป็นกาลสมควร ข้าแต่พระสุคต บัดนี้เป็นกาลสมควร ที่พระผู้มีพระภาคจะทรงแสดงธรรม ภิกษุทั้งหลายได้สดับจากพระผู้มีพระภาคแล้ว จักทรงจำไว้”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “สุนัขขัตตะ ถ้าเช่นนั้น เธอจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว”

เจ้าสุนัขขัตตะ ลีฉวีบุตรทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

[๕๗] “สุนัขขัตตะ กามคุณ ๕ ประการนี้

กามคุณ ๕ ประการ^๑ ะไรบ้าง คือ

๑. รูปที่พึงรู้แจ้งทางตา ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด
๒. เสียงที่พึงรู้แจ้งทางหู ...
๓. กลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูก ...
๔. รสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้น ...
๕. โภกฐ์พพะที่พึงรู้แจ้งทางกาย ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด

สุนัขขัตตะ กามคุณมี ๕ ประการนี้แล

[๕๘] สุนัขขัตตะ เป็นไปได้^๒ที่บุรุษบุคคลบางคนในโลกนี้ พึงเป็นผู้โน้มใจไปในโลกามิส^๓ บุรุษบุคคลผู้โน้มใจไปในโลกามิส สนทนาแต่เรื่องที่เหมาะสมแก่โลกามิสนั้นเท่านั้น ย่อมตริกตรองธรรมอันสมควรแก่โลกามิสนั้น คบแต่

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ อจ.ฉก. (แปล) ๒๒/๖๓/๕๗๒

^๒ เป็นไปได้ ในที่นี้หมายถึงยอมรับฐานะ(เหตุ) ที่ให้เป็นไปได้ (อจ.เอกก.อ. ๑/๒๖๘/๔๐๒)

^๓ โลกามิส ในที่นี้หมายถึงกามคุณ ๕ ประการ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โภกฐ์พพะอันเป็นเชื้อล่อของวิญญะ กามและโลก (ม.อ.อ. ๓/๕๘/๓๕)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๕. สุนัขขัตตสูตร

คนประเภทนั้น และถึงความปลื้มใจกับคนประเภทนั้น แต่เมื่อมีใครสนทนาเกี่ยวกับเรื่องอาเนญชสมาบัติ^๑ ย่อมไม่สนใจฟัง ไม่เจียโสตสดับ ไม่ตั้งใจรับรู้ ไม่คบคนประเภทนั้น และไม่ถึงความปลื้มใจกับคนประเภทนั้น เปรียบเหมือนคนที่จากบ้านหรือนิคมของตนไปนาน พบบุรุษคนใดคนหนึ่งผู้จากบ้านหรือนิคมไปไม่นาน ฟังถามบุรุษนั้นถึงเรื่องที่บ้านหรือนิคมนั้นมีความสุขสบาย ทำมาหากินดี และมีอาพาธน้อย บุรุษนั้นฟังบอกเรื่องที่บ้านหรือนิคมนั้นมีความสุขสบาย ทำมาหากินดี และมีอาพาธน้อยแก่เขา

สุนัขขัตตะ ท่านเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ คนนั้นฟังสนใจฟังบุรุษนั้นเจียโสตสดับ ตั้งใจรับรู้ คบบุรุษนั้น และถึงความปลื้มใจกับบุรุษนั้นใช่ไหม”

“ใช่ พระพุทธเจ้าข้า”

“สุนัขขัตตะ เป็นไปได้ฉันนั้นเหมือนกัน ที่บุรุษบุคคลบางคนในโลกนี้ฟังเป็นผู้โน้มใจไปในโลกามิส บุรุษบุคคลผู้โน้มใจไปในโลกามิส สนทนาแต่เรื่องที่เหมาะสมแก่โลกามิสนั้นเท่านั้น ย่อมตริกตรองธรรมอันสมควรแก่โลกามิสนั้น คบแต่คนประเภทนั้น และถึงความปลื้มใจกับคนประเภทนั้น แต่เมื่อมีใครพูดเกี่ยวกับเรื่องอาเนญชสมาบัติ ย่อมไม่สนใจฟัง ไม่เจียโสตสดับ ไม่ตั้งใจรับรู้ ไม่คบคนประเภทนั้น และไม่ถึงความปลื้มใจกับคนประเภทนั้น บุรุษบุคคลนั้น บัณฑิตพึงทราบว่าเป็นบุรุษบุคคลผู้เหินห่างจากการเกี่ยวข้องกับอาเนญชสมาบัติ มีแต่โน้มใจไปในโลกามิส

[๕๙] สุนัขขัตตะ เป็นไปได้ที่บุรุษบุคคลบางคนในโลกนี้ ฟังเป็นผู้โน้มใจไปในอาเนญชสมาบัติ บุรุษบุคคลผู้โน้มใจไปในอาเนญชสมาบัติ สนทนาแต่เรื่องที่เหมาะสมแก่อาเนญชสมาบัตินั้นเท่านั้น ย่อมตริกตรองธรรมอันสมควรแก่อาเนญชสมาบัตินั้น คบแต่คนประเภทนั้น และถึงความปลื้มใจกับคนประเภทนั้น แต่เมื่อมีใครสนทนาเกี่ยวกับเรื่องโลกามิส ย่อมไม่สนใจฟัง ไม่เจียโสตสดับ ไม่ตั้งใจรับรู้ ไม่คบคนประเภทนั้น และไม่ถึงความปลื้มใจกับคนประเภทนั้น

เชิงอรรถ :

^๑ อาเนญชสมาบัติ หมายถึงสมาบัติอันไม่หวั่นไหว ได้แก่ สมาบัติ ๖ คือ รูปฌาน ๔ และอรุฌาน ที่ ๑ ที่ ๒ (ม.อ.อ. ๓/๕๙/๓๕)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๕. สุนัขขัตตสูตร

เปรียบเหมือนใบไม้เหลืองหลุดจากขั้วแล้ว ไม่กลับเขียวสดขึ้นมาได้ แม้ฉันใด ความเกี่ยวข้องในโลกามิสของบุคคลผู้น้อมใจไปในอาณูชสมบัติก็หลุดไป ฉะนั้น เหมือนกัน บุรุษบุคคลนั้นบังทิตพึงทราบว่าเป็นบุรุษบุคคลผู้เหินห่างจากความเกี่ยวข้องกัโลกามิส มีแต่น้อมใจไปในอาณูชสมบัติ'

[๖๐] สุนัขขัตตะ เป็นไปได้ที่บุรุษบุคคลบางคนในโลกนี้ พึงเป็นผู้น้อมใจไปในอาภิกุญจัญญาตนสมบัติ บุรุษบุคคลผู้น้อมใจไปในอาภิกุญจัญญาตนสมบัติ สนทนาแต่เรื่องที่เหมาะสมแก่อาภิกุญจัญญาตนสมบัตินั้นเท่านั้น ย่อมตริกรตรองธรรมอันสมควรแก่อาภิกุญจัญญาตนสมบัตินั้น คบแต่คนประเภทนั้น และถึง ความปลื้มใจกับคนประเภทนั้น แต่เมื่อมีใครสนทนาเกี่ยวกับเรื่องอาณูชสมบัติ ย่อมไม่สนใจฟัง ไม่เงี้ยโสตสดับ ไม่ตั้งใจรับรู้ ไม่คบคนประเภทนั้น และไม่ถึง ความปลื้มใจกับคนประเภทนั้น

ก่อนศิลาแตกออกเป็น ๒ เสียงแล้ว ย่อมเป็นของเชื่อมกันให้สนิท ไม่ได้ แม้ฉันใด ความเกี่ยวข้องในอาณูชสมบัติของบุคคลผู้มีใจน้อมไปใน อาภิกุญจัญญาตนสมบัติก็แตกไป ฉะนั้นเหมือนกัน บุรุษบุคคลนั้น บังทิตพึง ทราบว่า 'เป็นบุรุษบุคคลผู้เหินห่างจากความเกี่ยวข้องกัอาณูชสมบัติ มีแต่น้อมใจไปในอาภิกุญจัญญาตนสมบัติ'

[๖๑] สุนัขขัตตะ เป็นไปได้ที่บุรุษบุคคลบางคนในโลกนี้ พึงเป็นผู้น้อมใจไปใน เนวส์ญยานาสัญญาตนสมบัติ บุรุษบุคคลผู้น้อมใจไปในเนวส์ญยานาสัญญาตน สมบัติ สนทนาแต่เรื่องที่เหมาะสมแก่เนวส์ญยานาสัญญาตนสมบัตินั้นเท่านั้น ย่อมตริกรตรองธรรมอันสมควรแก่เนวส์ญยานาสัญญาตนสมบัตินั้น คบแต่คน ประเภทนั้น และถึงความปลื้มใจกับคนประเภทนั้น แต่เมื่อมีใครสนทนาเกี่ยวกับ เรื่องอาภิกุญจัญญาตนสมบัติ ย่อมไม่สนใจฟัง ไม่เงี้ยโสตสดับ ไม่ตั้งใจรับรู้ ไม่คบคนประเภทนั้น และไม่ถึงความปลื้มใจกับคนประเภทนั้น เปรียบเหมือนคน บริโภคโภชนะที่ถูกใจจนอิ่มหนำแล้วพึงหยุดเสี

สุนัขขัตตะ เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ คนนั้นพึงมีความปรารถนา ในภัตนั้นบ้างไหม"

"ไม่ปรารถนา พระพุทธเจ้าข้า"

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๕. สุนัขขัตตสูตร

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะว่าภัตินั้นตนเองรู้สึกว่าเป็นของไม่น่ากินเสียแล้ว พระพุทธเจ้าข้า”

“สุนัขขัตตะ ความเกี่ยวข้องในอาภิกขุญญาตณสมมาบัติ ก็ถูกบุคคลผู้
ผู้น้อมใจไปในเนวส์ญญานาสัญญาตณสมมาบัติคายได้แล้ว อย่างนั้นเหมือนกัน
บุคคลนั้นบังเกิดพึงทราบว่าเป็นบุคคลผู้เห็นห่างจากความเกี่ยวข้อง
กับอาภิกขุญญาตณสมมาบัติ มีแต่น้อมใจไปในเนวส์ญญานาสัญญาตณสมมาบัติ”

[๖๒] สุนัขขัตตะ เป็นไปได้ที่บุคคลบางคนในโลกนี้ พึงเป็นผู้น้อมใจไป
ในนิพพานโดยชอบ บุคคลผู้น้อมใจไปในนิพพานโดยชอบ สนทนาแต่เรื่อง
ที่เหมาะสมโดยชอบนั้นเท่านั้น ย่อมตริกตรองธรรมอันสมควรแก่นิพพาน
โดยชอบนั้น คบแต่คนประเภทนั้น และถึงความปลื้มใจกับคนประเภทนั้น แต่
เมื่อมีใครสนทนาเกี่ยวกับเรื่องเนวส์ญญานาสัญญาตณสมมาบัติ ย่อมไม่สนใจฟัง
ไม่เงี่ยโสตสดับ ไม่ตั้งใจรับรู้ ไม่คบคนประเภทนั้น และไม่ถึงความปลื้มใจกับ
คนประเภทนั้น

เปรียบเหมือนตาลยอดด้วนไม่อาจออกงามได้อีก แม้ฉันทิด ความเกี่ยวข้อง
ในเนวส์ญญานาสัญญาตณสมมาบัติ ก็ถูกบุคคลผู้น้อมใจไปในนิพพานโดยชอบ
ถอนขึ้นได้ ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่
ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ฉะนั้นเหมือนกัน บุคคลนั้นบังเกิดพึงทราบ
ว่าเป็นบุคคลผู้เห็นห่างจากความเกี่ยวข้องกับเนวส์ญญานาสัญญาตณสมมาบัติ
มีแต่น้อมใจไปในนิพพานโดยชอบ

[๖๓] สุนัขขัตตะ เป็นไปได้ที่ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ พึงมีความคิด
อย่างนี้ว่า ‘พระสมณะตรัสลูกศรคือตณหาไว้แล้วว่า ‘โทษอันเป็นพิษคืออวิชชา ย่อม
งอกงามได้ด้วยฉันทราคะและพยาบาท เราละลูกศรคือตณหานั้นได้แล้ว กำจัดโทษ
อันเป็นพิษคืออวิชชาได้แล้ว จึงเป็นผู้มีใจน้อมไปในนิพพานโดยชอบ’ เรื่องต่อไป
นี้มีเนื้อความดังนี้ ภิกษุนั้นพึงประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งอารมณ์อันไม่เป็นสัปปายะ^๑แห่งใจ
อันน้อมไปในนิพพานโดยชอบ พึงประกอบการดูรูปอันไม่เป็นสัปปายะทางตา

เชิงอรรถ :

^๑ ไม่เป็นสัปปายะ ในที่นี้หมายถึงอารมณ์ที่ไม่ก่อให้เกิดความเจริญ (ม.อ.อ. ๓/๖๔/๓๗)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหวรรค]

๕. สนั่นกข์ตตสูตร

เนื่อง ๆ ฟังประกอบการฟังเสียงอันไม่เป็นสัปปายะทางหูเนื่อง ๆ ฟังประกอบการดมกลิ่นอันไม่เป็นสัปปายะทางจมูกเนื่อง ๆ ฟังประกอบการลิ้มรสอันไม่เป็นสัปปายะทางลิ้นเนื่อง ๆ ฟังประกอบการถูกต้องโผฏฐัพพะอันไม่เป็นสัปปายะทางกายเนื่อง ๆ ฟังประกอบการรับรู้ธรรมารมณ์อันไม่เป็นสัปปายะทางใจเนื่อง ๆ เมื่อภิกษุนั้นประกอบการดูรูปอันไม่เป็นสัปปายะทางตาเนื่อง ๆ ประกอบการฟังเสียงอันไม่เป็นสัปปายะทางหูเนื่อง ๆ ประกอบการดมกลิ่นอันไม่เป็นสัปปายะทางจมูกเนื่อง ๆ ประกอบการลิ้มรสอันไม่เป็นสัปปายะทางลิ้นเนื่อง ๆ ประกอบการถูกต้องโผฏฐัพพะอันไม่เป็นสัปปายะทางกายเนื่อง ๆ ประกอบการรับรู้ธรรมารมณ์อันไม่เป็นสัปปายะทางใจเนื่อง ๆ แล้ว รากะฟังครอบงำจิตได้ เธอมีจิตถูกรากะครอบงำแล้ว ฟังถึงความตายหรือทุกข์ปางตาย

เปรียบเหมือนคนถูกยิงด้วยลูกศรที่อาบยาพิษอย่างร้ายแรง มิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิตของเขาจึงหาหมอผ่าตัดมารักษา หมอผ่าตัดนั้นใช้มีดผ่าปากแผล แล้วใช้เครื่องตรวจหาลูกศร ตรวจพบลูกศรแล้วจึงถอนออก ฟังกำจัดโทษคือพิษที่ยังมีเชื้อเหลือติดอยู่ จนรู้ว่า 'ไม่มีเชื้อหลงเหลืออยู่' หมอผ่าตัดนั้นฟังกล่าวอย่างนี้ว่า 'พอมหาจำเริญ เราถอนลูกศรให้ท่านแล้ว โทษคือพิษเราก็กำจัดจนไม่มีเชื้อหลงเหลือแล้ว ท่านพ้นชีวิตอันตรายแล้ว แต่ต้องรับประทานอาหารที่ไม่แสดง เมื่อท่านจำเป็นต้องรับประทานอาหารที่แสดง ก็อย่าถึงกับให้แผลต้องกำเริบ และท่านต้องล้างแผลตามเวลา ทายาสมานแผลตามเวลา เมื่อท่านล้างแผลและทายาสมานแผลตามเวลา ก็อย่าให้น้ำเหลืองและเลือดปิดปากแผลได้ และท่านอย่าเที่ยวตากลมตากแดดเนื่อง ๆ เมื่อท่านเที่ยวตากลมตากแดดเนื่อง ๆ ก็อย่าให้ละอองหรือสิ่งโสโครกถูกปากแผลได้ ท่านต้องรักษาแผลอยู่จนกว่าแผลจะสมานกันดี'

บุรุษนั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า 'หมถอนลูกศรให้เราแล้ว โทษคือพิษหมอก็กำจัดจนไม่มีเชื้อหลงเหลือแล้ว เราพ้นชีวิตอันตรายแล้ว' เขาจึงรับประทานอาหารที่แสดง เมื่อเขารับประทานอาหารที่แสดง แผลก็กำเริบ เขาไม่ล้างแผลตามเวลา และไม่ทายาสมานแผลตามเวลา เมื่อเขาไม่ล้างแผลและไม่ทายาสมานแผลตามเวลา น้ำเหลืองและเลือดก็ปิดปากแผล เขาเที่ยวตากลมตากแดดเนื่อง ๆ เมื่อเขาเที่ยวตากลมตากแดดเนื่อง ๆ ละอองและสิ่งโสโครกจึงถูกปากแผล เขาไม่

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหวรรค]

๕. สุนัขขัตตสูตร

คอยรักษาผลอยู่ ผลจึงไม่เสมอกัน เพราะการกระทำไม่ถูกต้องนี้ ผลจึง
 อักเสบได้ด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ (๑) ไม่กำจัดโทษคือพิษอันเกิดจากความไม่
 สะอาด (๒) ไม่กำจัดโทษคือพิษอันยังมีเชื้อหลงเหลืออยู่ไป เขามีผลอักเสบ ฟังถึง
 ความตายหรือทุกข์ปางตายได้ แม้ฉันใด

สุนัขขัตตะ เป็นไปได้ฉันนั้นเหมือนกัน ที่ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ ฟังมี
 ความคิดอย่างนี้ว่า ‘พระสมณะตรัสลูกศรคือตัณหาไว้แล้วว่า ‘โทษอันเป็นพิษคือ
 อริชชา ย่อมงอกงามได้ด้วยฉันทราคะและพยายาม เราละลูกศรคือตัณหานั้นได้แล้ว
 กำจัดโทษอันเป็นพิษคืออริชชาได้แล้ว จึงเป็นผู้มีใจน้อมไปในนิพพานโดยชอบ’
 เรื่องต่อไปนี้มีเนื้อความดังนี้ ภิกษุนั้นประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งอารมณ์อันไม่เป็นสัปปายะ
 แห่งใจอันน้อมไปในนิพพานโดยชอบ ฟังประกอบการดูรูปอันไม่เป็นสัปปายะ
 ทางตาเนื่อง ๆ ฟังประกอบการฟังเสียงอันไม่เป็นสัปปายะทางหูเนื่อง ๆ ฟัง
 ประกอบการดมกลิ่นอันไม่เป็นสัปปายะทางจมูกเนื่อง ๆ ฟังประกอบการลิ้มรสอัน
 ไม่เป็นสัปปายะทางลิ้นเนื่อง ๆ ฟังประกอบการถูกต้องโผฏฐัพพะอันไม่เป็นสัปปายะ
 ทางกายเนื่อง ๆ ฟังประกอบการรับรู้ธรรมารมณ์อันไม่เป็นสัปปายะทางใจเนื่อง ๆ
 เมื่อภิกษุนั้นเห็นรูปอันไม่เป็นสัปปายะทางตาเนื่อง ๆ ประกอบการฟังเสียงอันไม่
 เป็นสัปปายะทางหูเนื่อง ๆ ประกอบการดมกลิ่นอันไม่เป็นสัปปายะทางจมูกเนื่อง ๆ
 ประกอบการลิ้มรสอันไม่เป็นสัปปายะทางลิ้นเนื่อง ๆ ประกอบการถูกต้อง
 โผฏฐัพพะอันไม่เป็นสัปปายะทางกายเนื่อง ๆ ประกอบการรับรู้ธรรมารมณ์อันไม่
 เป็นสัปปายะทางใจเนื่อง ๆ แล้ว ราคะพึงครอบงำจิตได้ เธอมีจิตถูกราคะครอบงำแล้ว
 ฟังถึงความตายหรือทุกข์ปางตาย

สุนัขขัตตะ นั้นเป็นความตายของภิกษุผู้บอกคืนสิกขากลับมาเป็นคฤหัสถ์ใน
 อริยวินัย ส่วนทุกข์นี้เป็นทุกข์ปางตายของภิกษุ ผู้ต้องอาบัติเสฐาหมองข้อใดข้อหนึ่ง

[๖๔] สุนัขขัตตะ เป็นไปได้ที่ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ฟังมีความคิดอย่างนี้
 ว่า ‘พระสมณะตรัสลูกศรคือตัณหาไว้แล้วว่า ‘โทษอันเป็นพิษคืออริชชา ย่อมงอก
 งามได้ด้วยฉันทราคะและพยายาม เราละลูกศรคือตัณหานั้นได้แล้ว กำจัดโทษอัน
 เป็นพิษคืออริชชาได้แล้ว จึงเป็นผู้มีใจน้อมไปในนิพพานโดยชอบ’ เมื่อภิกษุนั้นมีใจ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหวรรค]

๕. สนั่นกข์ตตสูตร

น้อมไปในนิพพานโดยชอบอยู่นั้นแล เธอจึงไม่ประกอบเนือง ๆ ซึ่งอารมณ์อันไม่เป็นสัปปายะแห่งใจอันน้อมไปในนิพพานโดยชอบ ไม่ประกอบการดูรูปอันไม่เป็นสัปปายะทางตาเนือง ๆ ไม่ประกอบการฟังเสียงอันไม่เป็นสัปปายะทางหูเนือง ๆ ไม่ประกอบการดมกลิ่นอันไม่เป็นสัปปายะทางจมูกเนือง ๆ ไม่ประกอบการลิ้มรสอันไม่เป็นสัปปายะทางลิ้นเนือง ๆ ไม่ประกอบการถูกต้องโผฏฐัพพะอันไม่เป็นสัปปายะทางกายเนือง ๆ ไม่ประกอบการรับรู้ธรรมารมณ์อันไม่เป็นสัปปายะทางใจเนือง ๆ เมื่อเธอไม่ประกอบการดูรูปอันไม่เป็นสัปปายะทางตาเนือง ๆ ไม่ประกอบการฟังเสียงอันไม่เป็นสัปปายะทางหูเนือง ๆ ไม่ประกอบการดมกลิ่นอันไม่เป็นสัปปายะทางจมูกเนือง ๆ ไม่ประกอบการลิ้มรสอันไม่เป็นสัปปายะทางลิ้นเนือง ๆ ไม่ประกอบการถูกต้องโผฏฐัพพะอันไม่เป็นสัปปายะทางกายเนือง ๆ ไม่ประกอบการรับรู้ธรรมารมณ์อันไม่เป็นสัปปายะทางใจเนือง ๆ แล้ว ราคะก็ครอบงำจิตไม่ได้ เธอมีจิตไม่ถูกราคะครอบงำแล้ว จึงไม่พึงถึงความตายหรือทุกข์ปางตาย

เปรียบเหมือนคนถูกยิงด้วยลูกศรที่อาบยาพิษอย่างร้ายแรง มิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิตของเขาจึงหาหมอผ่าตัดมารักษา หมอผ่าตัดนั้นใช้มีดผ่าปากแผล แล้วใช้เครื่องตรวจหาลูกศร ตรวจพบลูกศรแล้วจึงถอนออก พึงกำจัดโทษคือพิษที่ยังมีเชื้อเหลืออยู่ จนรู้ว่า 'ไม่มีเชื้อหลงเหลืออยู่' หมอผ่าตัดนั้นพึงกล่าวอย่างนี้ว่า 'พอมหาจำเรียว เราถอนลูกศรให้ท่านแล้ว โทษคือพิษเราก็กำจัดจนไม่มีเชื้อหลงเหลือแล้ว ท่านพ้นขีดอันตรายแล้ว แต่ต้องรับประทานอาหารที่ไม่แสลง เมื่อท่านจำเป็นต้องรับประทานอาหารที่แสลง ก็อย่าถึงกับให้แผลต้องกำเริบ และท่านต้องล้างแผลตามเวลา ทายาสมานแผลตามเวลา เมื่อท่านล้างแผลและทายาสมานแผลตามเวลา ก็อย่าให้น้ำเหลืองและเลือดปิดปากแผลได้ และท่านอย่าเที่ยวตากลมตากแดดเนือง ๆ เมื่อท่านเที่ยวตากลมตากแดดเนือง ๆ ก็อย่าให้ละอองหรือสิ่งโสโครกถูกปากแผลได้ ท่านต้องรักษาแผลอยู่จนกว่าแผลจะสมานกันดี'

บุรุษนั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า 'หมอถอนลูกศรให้เราแล้ว โทษคือพิษหมอก็กำจัดจนไม่มีเชื้อหลงเหลือแล้ว เราพ้นขีดอันตรายแล้ว' เขาจึงรับประทานอาหารที่ไม่แสลง เมื่อเขารับประทานอาหารที่ไม่แสลง แผลก็ไม่อักเสบ เขาล้างแผลตาม

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๕. สุนัขขัตตสูตร

เวลา และทายาสมานแผลตามเวลา เมื่อเขาล้างแผลและทายาสมานแผลตามเวลา น้ำเหลืองและเลือดก็ไม่ปิดปากแผล เขาไม่เที่ยวตากลมตากแดดเนื่อง ๆ เมื่อเขาไม่เที่ยวตากลมตากแดดเนื่อง ๆ ละอองและสิ่งโสโครกจึงไม่ถูกปากแผล เขาคอยรักษาแผลอยู่จนปากแผลสมานหายสนิท เพราะการกระทำอย่างถูกต้องนี้ แผลจึงหายได้ด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ (๑) กำจัดโทษคือพิษอันเกิดจากความไม่สะอาด (๒) กำจัดโทษคือพิษจนไม่มีเชื้อหลงเหลืออยู่ เพราะแผลหายแล้วเขาจึงมีผิวพรรณเรียบสนิท จึงไม่พึงถึงความตายหรือทุกข์ปางตาย แม้ฉันใด

สุนัขขัตตะ เป็นไปได้ฉันนั้นเหมือนกัน ที่ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ พึงมีความคิดอย่างนี้ว่า ‘พระสมณะตรัสลูกศรคือตัณหาไว้แล้วว่า ‘โทษอันเป็นพิษคืออวิชชาย่อมงอกงามได้ด้วยฉันทรากะและพยาบาท เราละลูกศรคือตัณหาไว้ได้แล้ว กำจัดโทษอันเป็นพิษคืออวิชชาได้แล้ว จึงเป็นผู้มีใจน้อมไปในนิพพานโดยชอบ’ เมื่อภิกษุนั้นมีใจน้อมไปในนิพพานโดยชอบอยู่นั้นแล เธอจึงไม่ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งอารมณ์อันไม่เป็นสัปปายะแห่งใจอันน้อมไปในนิพพานโดยชอบ ไม่ประกอบการดูรูปอันไม่เป็นสัปปายะทางตาเนื่อง ๆ ไม่ประกอบการฟังเสียงอันไม่เป็นสัปปายะทางหูเนื่อง ๆ ไม่ประกอบการดมกลิ่นอันไม่เป็นสัปปายะทางจมูกเนื่อง ๆ ไม่ประกอบ การลิ้มรสอันไม่เป็นสัปปายะทางลิ้นเนื่อง ๆ ไม่ประกอบการถูกต้องโผฏฐัพพะอันไม่เป็นสัปปายะทางกายเนื่อง ๆ ไม่ประกอบการรับรู้ธรรมารมณ์อันไม่เป็นสัปปายะทางใจเนื่อง ๆ เมื่อภิกษุนั้นไม่ประกอบการดูรูปอันไม่เป็นสัปปายะทางตาเนื่อง ๆ ไม่ประกอบการฟังเสียงอันไม่เป็นสัปปายะทางหูเนื่อง ๆ ไม่ประกอบการดมกลิ่นอันไม่เป็นสัปปายะทางจมูกเนื่อง ๆ ไม่ประกอบการลิ้มรสอันไม่เป็นสัปปายะทางลิ้นเนื่อง ๆ ไม่ประกอบการถูกต้องโผฏฐัพพะอันไม่เป็นสัปปายะทางกายเนื่อง ๆ ไม่ประกอบการรับรู้ธรรมารมณ์อันไม่เป็นสัปปายะทางใจเนื่อง ๆ แล้ว รากะก็ครอบงำจิตไม่ได้ เธอมีจิตไม่ถูกรากะครอบงำแล้ว จึงไม่พึงถึงความตายหรือทุกข์ปางตาย

[๖๕] สุนัขขัตตะ เพื่อให้รู้เนื้อความ เราจึงทำอุปมานี้ไว้ ในอุปมานี้มีเนื้อความดังต่อไปนี้

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๕. สุนัขขัตตสูตร

คำว่า 'แผล' นี้ เป็นชื่อของอายตนะภายใน ๖

คำว่า 'โทษคือพิษ' นี้ เป็นชื่อของอวิชชา

คำว่า 'ลูกศร' นี้ เป็นชื่อของตัณหา

คำว่า 'เครื่องตรวจ' นี้ เป็นชื่อของสติ

คำว่า 'มีดผ่าตัด' นี้ เป็นชื่อของอริยปัญญา^๑

คำว่า 'หมอผ่าตัด' นี้ เป็นชื่อของตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

สุนัขขัตตะ เป็นไปไม่ได้ที่ภิกษุนั้นทำความสำรวมในผัสสายตนะ ๖ จึงรูด้งนี้ว่า 'อุปธิ^๒เป็นรากเงาแห่งทุกข์' จึงเป็นผู้ปราศจากอุปธิ หลุดพ้นแล้วในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอุปธิ^๓ จักน้อมกายหรือปล่อยจิตไปในอุปธิ^๔

เปรียบเหมือนภาชนะมีน้ำดื่มเต็มเปี่ยม สมบูรณ์ด้วยสี สมบูรณ์ด้วยกลิ่น สมบูรณ์ด้วยรส แต่เจือด้วยยาพิษ ต่อมาบุรุษผู้รักชีวิตยังไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์มาพบเข้า

สุนัขขัตตะ เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ บุรุษนั้นจะพึงดื่ม น้ำที่เต็มเปี่ยมภาชนะนั้น ทั้งที่รู้ว่า 'ดื่มแล้วจะต้องตายหรือทุกข์ปางตาย' บ้างไหม"

"ไม่ดื่ม พระพุทธเจ้าข้า"

"สุนัขขัตตะ เป็นไปไม่ได้ฉันนั้นเหมือนกัน ที่ภิกษุนั้นทำความสำรวมในผัสสายตนะ ๖ รูด้งนี้ว่า 'อุปธิเป็นรากเงาแห่งทุกข์ ฯลฯ'

เปรียบเหมือน ต่อมาบุรุษผู้รักชีวิตยังไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์ มาพบอสรพิษมีพิษร้ายแรงเข้า

เชิงอรรถ :

^๑ อริยปัญญา ในที่นี้หมายถึงวิปัสสนาปัญญาอันบริสุทธ์ (ม.อ.อ. ๓/๖๕/๓๗)

^๒ อุปธิ ในที่นี้หมายถึงกิเลส (ม.อ.อ. ๓/๖๕/๓๗)

^๓ ธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอุปธิ ในที่นี้หมายถึงนิพพาน (ม.อ.อ. ๓/๖๕/๓๗)

^๔ อุปธิ ในที่นี้หมายถึงกามคุณ (ม.อ.อ. ๓/๖๕/๓๗)

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๖. อานนุชสัปปายสูตร

สุนัขขัตตะ เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ บุรุษนั้นจะพึงยื่นมือหรือหัวแม่มือให้แก่อสรพิษตัวมีพิษร้ายแรงนั้น ทั้งที่รู้ว่า ‘ถูกอสรพิษที่มีพิษร้ายแรงกัดแล้วจะต้องตายหรือทุกข์ปางตาย’ บ้างไหม”

“ไม่ยื่น พระพุทธเจ้าข้า”

“สุนัขขัตตะ เป็นไปไม่ได้ฉันนั้นเหมือนกัน ที่ภิกษุนั้นทำความสำรวมในผัสสายตนะ ๖ รู้ตั้งนัว่า ‘อุปธิเป็นรากเง่าแห่งทุกข์’ จึงเป็นผู้ปราศจากอุปธิหลุดพ้นแล้วในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอุปธิ จักน้อมกายหรือปล่อยจิตไปในอุปธิ”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว เจ้าสุนัขขัตตะ ลิจจวิบตรมีใจยินดีชื่นชม พระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

สุนัขขัตตสูตรที่ ๕ จบ

๖. อานนุชสัปปายสูตร

ว่าด้วยปฏิบัติท้าวอันเป็นสัปปายะแก่อานนุชสมบัตติ

[๖๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ นิคมของชาวกรุงช็อกัมมาสธัมมะ แคว้นกรุง สมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนีว

“ภิกษุทั้งหลาย กาม^๑ไม่เที่ยง เป็นของว่างเปล่า^๒ เท็จ มีความเลือนหายไป เป็นธรรมดา ลักษณะของกามนี้ เป็นความล่องลอย เป็นที่บันเทิงของคนพาล กามที่มีในภพนี้ และกามที่มีในภพหน้า กามสัญญา(ความกำหนดหมายในกาม) ที่มี

เชิงอรรถ :

^๑ กาม ในที่นี้หมายถึงวัตถุกาม (ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และกิเลสกาม คือ ความพอใจ ความกำหนัด เป็นต้น) (ม.อ.อ. ๓/๖๖/๓๘, และดูเทียบ ข.ม. (แปล) ๒๙/๑/๑-๒)

^๒ เป็นของว่างเปล่า ในที่นี้หมายถึงเป็นของว่างเปล่าเพราะเว้นจากแก่นสาร คือ ความเที่ยง ความยั่งยืน และความเป็นอึดตา (ม.อ.อ. ๓/๖๖/๓๘)

พระสวดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิพพานสูตร [๑. เทวทหรรค]

๖. อาเนญชส์ปายสูตร

ในภพนี้ และกามสัญญาที่มีในภพหน้า ทั้ง ๒ ประการนั้น เป็นบ่วงแห่งมาร เป็นวิสัยแห่งมาร เป็นเหยื่อแห่งมาร เป็นโคจรแห่งมาร ในกามนี้มีบาปอกุศลทางใจเหล่านี้ คือ อภิขฌาบ้าง พยาบาทบ้าง สारัมภะ(ความแข่งดี)บ้าง กามเหล่านั้นนั่นเอง ย่อมก่ออันตรายให้แก่อริยสาวกผู้ตามศึกษาอยู่ในธรรมวินัยนี้

อริยสาวกย่อมพิจารณาเห็นในเรื่องกามนั้นดังนี้ว่า 'กามที่มีในภพนี้ และกามที่มีในภพหน้า กามสัญญาที่มีในภพนี้ และกามสัญญาที่มีในภพหน้า ทั้ง ๒ ประการนั้น เป็นบ่วงแห่งมาร เป็นวิสัยแห่งมาร เป็นเหยื่อแห่งมาร เป็นโคจรแห่งมาร ในกามนี้มีบาปอกุศลทางใจเหล่านี้ คือ อภิขฌาบ้าง พยาบาทบ้าง สारัมภะบ้าง กามเหล่านั้นนั่นเอง ย่อมก่ออันตรายให้แก่อริยสาวกผู้ตามศึกษาอยู่ในธรรมวินัยนี้ ทางที่ดี เราพึงอยู่ด้วยจิตอันไพบูลย์เป็นมหัคคตะ^๑ อธิษฐานใจครอบงำโลก เพราะเมื่อเราอยู่ด้วยมหัคคตจิตอันไพบูลย์เป็นมหัคคตะ อธิษฐานใจครอบงำโลกอยู่ บาปอกุศลที่เกิดทางใจ คือ อภิขฌาบ้าง พยาบาทบ้าง สारัมภะบ้าง เหล่านั้นจักไม่มี เพราะละอกุศลเหล่านั้นได้แล้ว จิตของเราก็จักเป็นจิตไม่เล็กน้อย^๒ หาประมาณมิได้^๓ และเป็นจิตที่อบรมดีแล้ว'

เมื่ออริยสาวกนั้นปฏิบัติอย่างนี้แล้ว เป็นผู้มากด้วยปฏิบัติทานนั้นอยู่ จิตย่อมผ่องใสในอายตนะ^๔ เมื่อมีความผ่องใส^๕ อริยสาวกนั้นย่อมเข้าถึงอาเนญชสมาบัติ หรือน้อมใจไปในปัญญาในปัจจุบันได้ เป็นไปได้ที่หลังจากตายแล้ว วิญญาณที่เป็นไปในภพนั้น ๆ พึงเป็นวิญญาณเข้าถึงสภาพหาความหวั่นไหวมิได้

ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า ปฏิปทาที่เป็นสัปปายะแก่อาเนญชสมาบัติ ประการที่ ๑

เชิงอรรถ :

^๑ มหัคคตะ หมายถึงอารมณ์ที่ถึงความยิ่งใหญ่ ชั้นรูปาวจรและชั้นอรุปาวจร เพราะมีผลที่สามารถขมกิลเลสได้ และหมายถึง ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และปัญญาอันยิ่งใหญ่ (อภิ.สง.อ. ๑/๑๒/๙๒)

^๒ เป็นจิตไม่เล็กน้อย ในที่นี้หมายถึงจิตฝ่ายกามาวจร (ม.อ.อ. ๓/๖๖/๓๙)

^๓ หาประมาณมิได้ ในที่นี้หมายถึงจิตฝ่ายรูปาวจรและฝ่ายอรุปาวจร (ม.อ.อ. ๓/๖๖/๓๙)

^๔ อายตนะ ในที่นี้หมายถึงเหตุ คือ อรหัตตผล การเห็นแจ้งอรหัตตผล จตุตถฌาน หรืออุปปจารแห่งจตุตถฌาน (ม.อ.อ. ๓/๖๖/๓๙)

^๕ ความผ่องใส ในที่นี้หมายถึงความผ่องใส ๒ ประการ คือ (๑) ความผ่องใสด้วยการน้อมใจเชื่อ คือ การน้อมใจเชื่อว่าจะยึดเอาพระอรหันต์ให้ได้ในวันนี้ (๒) ความผ่องใสด้วยการได้ คือการได้อรหัตตผลหรือจตุตถฌาน (ม.อ.อ. ๓/๖๖/๔๐)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๖. อาเนญชส์ปายสูตร

[๖๗] อีกประการหนึ่ง อริยสาวกพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'กามที่มีในภพนี้ และกามที่มีในภพหน้า กามสัญญาที่มีในภพนี้ และกามสัญญาที่มีในภพหน้า รูปบางชนิด และรูปทั้งหมด คือ มหาภูตรูป ๔ และรูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔ ก็มีอยู่ เมื่ออริยสาวกนั้นปฏิบัติอย่างนี้แล้ว เป็นผู้มากด้วยปฏิบัติทานนั้นอยู่ จิตย่อมผ่อนคลายในอายตนะ เมื่อมีความผ่อนคลาย อริยสาวกนั้นย่อมเข้าถึงอาเนญชสมาบัติ หรือน้อมใจไปในปัญญาในปัจจุบันได้ เป็นไปได้ที่หลังจากตายแล้ว วิญญาณที่เป็นไปในภพนั้น ๆ พึงเป็นวิญญาณเข้าถึงสภาพหาความหวั่นไหวมิได้

ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า ปฏิบัติทาที่เป็นสัปปายะแก่อาเนญชสมาบัติ ประการที่ ๒

อีกประการหนึ่ง อริยสาวกพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'กามที่มีในภพนี้ และกามที่มีในภพหน้า กามสัญญาที่มีในภพนี้ และกามสัญญาที่มีในภพหน้า รูปที่มีในภพนี้ และรูปที่มีในภพหน้า รูปสัญญาที่มีในภพนี้ และรูปสัญญาที่มีในภพหน้า ทั้ง ๒ ประการ เป็นของไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นไม่ควรยินดี ไม่ควรพุดชม ไม่ควรติดใจ' เมื่ออริยสาวกนั้นปฏิบัติอย่างนี้แล้ว เป็นผู้มากด้วยปฏิบัติทานนั้นอยู่ จิตย่อมผ่อนคลายในอายตนะ เมื่อมีความผ่อนคลาย อริยสาวกนั้นย่อมเข้าถึงอาเนญชสมาบัติ หรือน้อมใจไปในปัญญาในปัจจุบันได้ เป็นไปได้ที่หลังจากตายแล้ว วิญญาณที่เป็นไปในภพนั้น ๆ พึงเป็นวิญญาณเข้าถึงสภาพหาความหวั่นไหวมิได้

ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า ปฏิบัติทาที่เป็นสัปปายะแก่อาเนญชสมาบัติ ประการที่ ๓

[๖๘] อีกประการหนึ่ง อริยสาวกพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'กามที่มีในภพนี้ และกามที่มีในภพหน้า กามสัญญาที่มีในภพนี้ และกามสัญญาที่มีในภพหน้า รูปที่มีในภพนี้ และรูปที่มีในภพหน้า รูปสัญญาที่มีในภพนี้ และรูปสัญญาที่มีในภพหน้า และอาเนญชสัญญา สัญญาทั้งหมดนี้ย่อมดับไม่เหลือในฉานใด ฉานนั้นคืออากิญจัญญายตณฉาน เป็นฉานอันสงบ ประณีต' เมื่ออริยสาวกนั้นปฏิบัติอย่างนี้แล้ว เป็นผู้มากด้วยปฏิบัติทานนั้นอยู่ จิตย่อมผ่อนคลายในอายตนะ เมื่อมีความผ่อนคลาย อริยสาวกนั้นย่อมเข้าถึงอากิญจัญญายตณสมาบัติ หรือน้อมใจไปในปัญญาในปัจจุบันได้ เป็นไปได้ที่หลังจากตายไปแล้ว วิญญาณที่เป็นไปในภพนั้น ๆ พึงเป็นวิญญาณเข้าถึงอากิญจัญญายตณภูมิ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๖. อานนุชส์ปายสูตร

ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า ปฏิปทาที่เป็นสัปปายะแก่อาภิญญายตนสมาบัติ ประการที่ ๑

[๖๙] อีกประการหนึ่ง อริยสาวกไปสู่วิปัสสิโกติ ไปสู่วิปัสสิโกติ ไปสู่วิปัสสิโกติ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'สิ่งนี้ว่างจากอตตตา หรือสิ่งที่เนื่องด้วยอตตตา' เมื่ออริยสาวกนั้นปฏิบัติอย่างนี้แล้ว เป็นผู้มากด้วยปฏิปทานั้นอยู่ จิตย่อมผ่อนคลายในอายตนะ เมื่อมีความผ่อนคลาย อริยสาวกนั้นย่อมเข้าถึงอาภิญญายตนสมาบัติ หรือน้อมใจไปในปัญญาในปัจจุบันได้ เป็นไปได้ที่หลังจากตายแล้ว วิญญาณที่เป็นไปในภพนั้น ๆ พึงเป็นวิญญาณเข้าถึงอาภิญญายตนภูมิ

ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า ปฏิปทาที่เป็นสัปปายะแก่อาภิญญายตนสมาบัติ ประการที่ ๒

[๗๐] อีกประการหนึ่ง อริยสาวกพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'เราไม่มีในที่ไหน ๆ สิ่งน้อยหนึ่งของใคร ๆ ก็ไม่มีในเรานั้น และสิ่งน้อยหนึ่งของเราก็ไม่มีในที่ไหน ๆ ในใคร ๆ ก็ไม่มีสิ่งน้อยหนึ่งเลย' เมื่ออริยสาวกนั้นปฏิบัติอย่างนี้แล้ว เป็นผู้มากด้วยปฏิปทานั้นอยู่ จิตย่อมผ่อนคลายในอายตนะ เมื่อมีความผ่อนคลาย อริยสาวกนั้นย่อมเข้าถึงอาภิญญายตนสมาบัติ หรือน้อมใจไปในปัญญาในปัจจุบันได้ เป็นไปได้ที่หลังจากตายแล้ว วิญญาณที่เป็นไปในภพนั้น ๆ พึงเป็นวิญญาณเข้าถึงอาภิญญายตนภูมิ

ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า ปฏิปทาที่เป็นสัปปายะแก่อาภิญญายตนสมาบัติ ประการที่ ๓

อีกประการหนึ่ง อริยสาวกพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'กามที่มีในภพนี้ และกามที่มีในภพหน้า กามสัญญาที่มีในภพนี้ และกามสัญญาที่มีในภพหน้า รูปที่มีในภพนี้ และรูปที่มีในภพหน้า รูปสัญญาที่มีในภพนี้ และรูปสัญญาที่มีในภพหน้า อานนุชส์สัญญา และอาภิญญายตนสัญญา สัญญาทั้งหมดนี้ย่อมดับไม่เหลือในฉานใด ฉานนั้นคือเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ เป็นสมาบัติอันสงบ ประณีต' เมื่ออริยสาวกนั้นปฏิบัติอย่างนี้แล้ว เป็นผู้มากด้วยปฏิปทานั้นอยู่ จิตย่อมผ่อนคลาย

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๖. อานนุชส์ปายสูตร

ในอายตนะ เมื่อมีความผ่อนคลาย อริยสาวกนั้นย่อมเข้าถึงแนวสัญญาแนสัญญาตนสมาบัติ หรือน้อมใจไปในปัญญาในปัจจุบันได้ เป็นไปได้ที่หลังจากตายแล้ว วิญญาณที่เป็นไปในภพนั้น ๆ พึงเป็นวิญญาณเข้าถึงแนวสัญญาแนสัญญาตนภูมิ ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า ปฏิปทาที่เป็นสัปปายะแก่แนวสัญญาแนสัญญาตนสมาบัติ”

[๗๑] เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระอานนท์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ปฏิบัติอย่างนี้แล้ว ย่อมได้อุเบกขาอย่างนี้ว่า ‘สิ่งที่ไม่มีก็ไม่มีเพียงมีแก่เรา หากจักไม่มีก็จักไม่มีแก่เรา เพราะเราจะละสิ่งที่กำลังมีอยู่และมีมาแล้วนั้นไป’ ภิกษุนั้นพึงปรินิพพานหรือไม่พึงปรินิพพาน พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อานนท์ ภิกษุบางรูปพึงปรินิพพานในอัฐภาพนี้ บางรูปไม่พึงปรินิพพานในอัฐภาพนี้”

“อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ภิกษุบางรูปปรินิพพานในอัฐภาพนี้ บางรูปไม่ปรินิพพานในอัฐภาพนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ปฏิบัติอย่างนี้แล้ว ย่อมได้อุเบกขาอย่างนี้ว่า ‘สิ่งที่ไม่มีก็ไม่มีเพียงมีแก่เรา หากจักไม่มีก็จักไม่มีแก่เรา เพราะเราจะละสิ่งที่กำลังมีอยู่และมีมาแล้วนั้นไป’ ภิกษุนั้นย่อมเพิลิดเพลิน ขึ้นชม ยึดติดอุเบกขานั้น เมื่อเธอเพิลิดเพลิน ขึ้นชม ยึดติดอุเบกขานั้นอยู่ วิญญาณย่อมเป็นอันอาศัยอุเบกขานั้น ยึดมั่นอุเบกขานั้น อานนท์ ภิกษุผู้มีความยึดมั่นย่อมปรินิพพานไม่ได้”

“ก็ภิกษุนั้นเมื่อยึดมั่น จะยึดมั่นในธรรมข้อไหน พระพุทธเจ้าข้า”

“ย่อมยึดมั่นแนวสัญญาแนสัญญาตนภูมิ”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ได้ยินว่า ภิกษุนั้นเมื่อยึดมั่น ย่อมยึดมั่นอุปาทานส่วนที่สำคัญที่สุดหรือ พระพุทธเจ้าข้า”

“อานนท์ ภิกษุนั้นเมื่อยึดมั่น ย่อมยึดมั่นอุปาทานส่วนที่สำคัญที่สุด ก็อุปาทานส่วนที่สำคัญที่สุดนี้ คือแนวสัญญาแนสัญญาตนภูมิ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหวรรค]

๖. อานนุชส์ปายสูตร

[๗๒] อานนท ภิกษุในธรรมวินัยนี้ปฏิบัติอย่างนี้แล้ว ย่อมได้อุเบกขา อย่างนี้ว่า 'สิ่งที่ไม่มีก็ไม่พึงมีแก่เรา หากจักไม่มีก็จักไม่มีแก่เรา เพราะเราจะละสิ่งที่กำลังมีอยู่และมีมาแล้วนั้นไป' ภิกษุนั้นไม่เพลิดเพลिन ไม่ชื่นชม ไม่ยึดติด อุเบกขานั้นอยู่ เมื่อเธอไม่เพลิดเพลिन ไม่ชื่นชม ไม่ยึดติดอุเบกขานั้นอยู่ วิญญาณก็อาศัยอุเบกขานั้น และยึดมั่นอุเบกขานั้นไม่ได้ อานนท ภิกษุผู้ไม่มี ความยึดมั่นย่อมปรินิพพานได้"

[๗๓] ท่านพระอานนทได้กราบทูลว่า "นำอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ พระพุทธเจ้าข้า ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคทรงอาศัยเหตุนี้จึงตรัสบอกปฏิบัติทา เครื่องข้ามพ้นโอฆะแก่ข้าพระองค์ทั้งหลาย

วิโมกข์อันเป็นของพระอริยะ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุผู้เป็นอริยสาวกในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'กามที่มีในภพนี้ และกามที่มีในภพหน้า กามสัญญาที่มีในภพนี้ และกามสัญญาที่มีในภพหน้า รูป ที่มีในภพนี้ และรูปที่มีในภพหน้า รูปสัญญาที่มีในภพนี้ และรูปสัญญาที่มีในภพหน้า อานนุชส์สัญญา อากิญจัญญายตนสัญญา และเนวสัญญานาสัญญายตนสัญญา สักกายะ^๑มีอยู่เท่าใด นี่เป็นสักกายะ วิโมกข์(ความหลุดพ้น) แห่งจิตเพราะไม่ยึดมั่น นั้น คืออมตะ' อานนท เราแสดงปฏิบัติทาที่เป็นสัปปายะแก่อานนุชส์สมาบัติไว้แล้ว แสดงปฏิบัติทาที่เป็นสัปปายะแก่อากิญจัญญายตนสมาบัติไว้แล้ว แสดงปฏิบัติทาที่เป็นสัปปายะแก่เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติไว้แล้ว เราอาศัยเหตุนี้แสดง ปฏิบัติทาเครื่องข้ามพ้นโอฆะไว้แล้ว แสดงวิโมกข์อันเป็นของพระอริยะไว้แล้ว ด้วยประการ อย่างนี้ กิจที่ศาสดาผู้แสวงหาประโยชน์เกื้อกูล ผู้อนุเคราะห์ อาศัยความ อนุเคราะห์แล้วพึงทำแก่สาวกทั้งหลาย เราก็ได้ทำแล้วแก่เธอทั้งหลาย

อานนท นั้นโคณไม้ นั้นเรือนว่าง เธอทั้งหลายจงเพ่งฌาน อย่าประมาท อย่าได้เป็นผู้เดือดร้อนในภายหลัง นี่เป็นคำสอนของเราสำหรับเธอทั้งหลาย"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ท่านพระอานนทมีใจยินดีชื่นชมพระ ภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

อานนุชส์ปายสูตรที่ ๖ จบ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๒๕ (บัญญัติตยสูตร) หน้า ๓๕ ในเล่มนี้

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า :๗๗ }

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหวรรค]

๗. คณกโมคคัลลานสูตร

๗. คณกโมคคัลลานสูตร

ว่าด้วยพราหมณ์ชื่อคณกโมคคัลลานะ

[๗๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ปราสาทของมิดารมาตา ใน
บุพพาราม เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้นแล คณกโมคคัลลานพราหมณ์เข้าไปเฝ้า
พระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับแล้วได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่
ระลึกถึงกันแล้ว นิ่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า

“ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ปราสาทของมิดารมาตาหลังนี้มีการศึกษาโดย
ลำดับ มีการกระทำโดยลำดับ มีการปฏิบัติโดยลำดับ คือโครงสร้างบันไดชั้นล่าง
ย่อมปรากฏ แม้พราหมณ์เหล่านี้ก็มีการศึกษาโดยลำดับ มีการกระทำโดยลำดับ
มีการปฏิบัติโดยลำดับ ย่อมปรากฏด้วยการเล่าเรียน แม้นกรบเหล่านี้ก็มีการ
ศึกษาโดยลำดับ มีการกระทำโดยลำดับ มีการปฏิบัติโดยลำดับ ย่อมปรากฏใน
เรื่องการใช้อาวุธ แม้แต่ข้าพเจ้าทั้งหลายผู้เป็นนักคำนวณก็มีการศึกษาโดยลำดับ
มีการกระทำโดยลำดับ มีการปฏิบัติโดยลำดับ ย่อมปรากฏในเรื่องการนับจำนวน
เพราะข้าพเจ้าทั้งหลายได้ศิษย์แล้ว เบื้องต้นให้เขานับอย่างนี้ว่า ‘หนึ่ง หมวดหนึ่ง
สอง หมวดสอง สาม หมวดสาม สี่ หมวดสี่ ห้า หมวดห้า หก หมวดหก เจ็ด
หมวดเจ็ด แปด หมวดแปด เก้า หมวดเก้า สิบ หมวดสิบ’ ย่อมให้นับไปถึง
จำนวนร้อย ให้นับไปเกินจำนวนร้อย แม้ฉันใด

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ พระองค์สามารถเพื่อจะบัญญัติการศึกษาโดยลำดับ
การกระทำโดยลำดับ การปฏิบัติโดยลำดับ ในพระธรรมวินัยแม้ฉันนั้นบ้างไหม”

การศึกษาและการปฏิบัติเป็นขั้นตอน

[๗๕] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “พราหมณ์ เราสามารถเพื่อจะบัญญัติการ
ศึกษาโดยลำดับ การกระทำโดยลำดับ การปฏิบัติโดยลำดับ ในธรรมวินัยนี้ได้
เปรียบเหมือนคนฝึกม้าผู้ชำนาญ ได้ม้าอาชาไนยตัวงามแล้ว เบื้องต้นทีเดียว ย่อม

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๗. คณกโมคคัลลานสูตร

ฝึกให้คุ้นกับการบังคับในบังเหียน ต่อมาจึงฝึกให้คุ้นยิ่งขึ้นไป แม้จันใด ตถาคตก็
จันนั้นเหมือนกัน ได้บุรุษที่ควรฝึกแล้ว เบื้องต้นทีเดียว ย่อมแนะนำอย่างนี้ว่า
'มาเถิด ภิกษุ เธอจะเป็นผู้มีศีล สรรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ เพียบพร้อม
ด้วยอาจารย์และโคจร^๑อยู่ จงเป็นผู้มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมาทาน
ศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายเถิด'

พราหมณ์ ในกาลใดภิกษุเป็นผู้มีศีล สรรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์
เพียบพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร เป็นผู้เห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมาทานศึกษา
ในสิกขาบททั้งหลาย ในกาลนั้น ตถาคตย่อมแนะนำเธอให้ยิ่งขึ้นไปว่า 'มาเถิด ภิกษุ
เธอจะเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลาย'

คือ เธอเห็นรูปทางตาแล้ว อยารวบถือ ออย่าแยกถือ จงปฏิบัติเพื่อสรรรวม
จักขุนทรีย์(อินทรีย์คือจักขุ) ซึ่งเมื่อไม่สรรรวมแล้วจะเป็นเหตุให้ถูกบาปอกุศลธรรม
คืออภิชฌา(ความเพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา) และโทมนัส(ความทุกข์ใจ)
ครอบงำได้ เธอจงรักษาจักขุนทรีย์ จงถึงความสรรรวมในจักขุนทรีย์

เธอฟังเสียงทางหูแล้ว ...

เธอดมกลิ่นทางจมูกแล้ว ...

เธอลิ้มรสทางลิ้นแล้ว ...

เธอถูกต้องโผฏฐัพพะทางกายแล้ว ...

เธอรู้แจ้งธรรมารมณ์ทางใจแล้ว อยารวบถือ ออย่าแยกถือ จงปฏิบัติ
เพื่อสรรรวมมโนทรีย์(อินทรีย์คือมโน) ซึ่งเมื่อไม่สรรรวมแล้วจะเป็นเหตุให้ถูกบาป
อกุศลธรรมคืออภิชฌาและโทมนัสครอบงำได้ เธอจงรักษามโนทรีย์ จงถึงความ
สรรรวมในมโนทรีย์

เชิงอรรถ :

- ^๑ คำว่า อาจารย์ หมายถึงความไม่ล่วงละเมิดทางกาย ทางวาจา และทางใจ ความสรรรวมระวังในศีลทั้งปวง
และการไม่เล็งขีรดด้วยมิจฉาอาชีวะที่พระพุทธเจ้าทรงดำหนิ คำว่า โคจร หมายถึงการไม่เที่ยวไป
ยังสถานที่ที่ไม่สมควรเที่ยวไป เช่น ที่อยู่ของหญิงแพศยา การไม่คลุกคลีกับบุคคลที่ไม่สมควรคลุกคลีด้วย
เช่น พระราชา การไม่คบหากับตระกูลที่ไม่สมควรคบหา เช่น ตระกูลที่ไม่มีศรัทธา ไม่มีความเลื่อมใส
(อภิ.วิ. (แปล) ๓๕/๕๑๓-๕๑๔/๓๘๘-๓๘๙ และดูเทียบ ข.ม. (แปล) ๒๙/๑๙๖/๕๗๑-๕๗๔)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า : ๗๙ }

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๗. คณโกโมคคัลลานสูตร

พราหมณ์ ในกาลใดภิกษุเป็นผู้คุมครองทวารในอินทรียั้งทั้งหลายแล้ว ในกาลนั้น ตถาคตย่อมแนะนำเธอให้ยิ่งขึ้นไปว่า 'มาเถิด ภิกษุ เธอจงเป็นผู้รู้ประมาณ ในการบริโภคอาหาร คือ เธอพึงพิจารณาโดยแยบคายแล้วฉันอาหาร ไม่ใช่เพื่อเล่น ไม่ใช่เพื่อมัวเมา ไม่ใช่เพื่อประดับ ไม่ใช่เพื่อตกแต่ง แต่ฉันอาหารเพียงเพื่อความดำรงอยู่ได้แห่งกายนี้ เพื่อให้กายนี้เป็นไปได้ เพื่อกำจัดความเบียดเบียน เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ ด้วยคิดเห็นว่า 'เราจักกำจัดเวทนาเก่า และจักไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น ความดำเนินไปแห่งกาย ความไม่มีโทษ และการอยู่ผาสุก จักมีแก่เรา'

พราหมณ์ ในกาลใดภิกษุเป็นผู้รู้ประมาณในการบริโภคอาหาร ในกาลนั้น ตถาคตย่อมแนะนำเธอให้ยิ่งขึ้นไปว่า 'มาเถิด ภิกษุ เธอจงเป็นผู้ประกอบความเพียรเครื่องตื่นอย่างต่อเนื่อง คือ เธอจงชำระจิตให้บริสุทธิ์จากกรรมทั้งหลายที่เป็นเครื่องขัดขวาง ด้วยการจงกรม ด้วยการนั่งตลอดวัน จงชำระจิตให้บริสุทธิ์จากกรรมทั้งหลายที่เป็นเครื่องขัดขวาง ด้วยการจงกรม ด้วยการนั่งตลอดปฐมยามแห่งราตรี นอนดุจราชสีห์โดยข้างเบื้องขวา ช้อนเท้าเหลื่อมเท้า มีสติสัมปชัญญะ กำหนดใจพร้อมจะลุกขึ้นตลอดมัชฌิมยามแห่งราตรี จงลุกขึ้นชำระจิตให้บริสุทธิ์จากกรรมทั้งหลายที่เป็นเครื่องขัดขวาง ด้วยการจงกรม ด้วยการนั่งตลอดปัจฉิมยามแห่งราตรี'

พราหมณ์ ในกาลใดภิกษุเป็นผู้ประกอบความเพียรเครื่องตื่นอย่างต่อเนื่อง ในกาลนั้น ตถาคตย่อมแนะนำเธอให้ยิ่งขึ้นไปว่า 'มาเถิด ภิกษุ เธอจงเป็นผู้ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ คือทำความรู้สึกตัวในการก้าวไป การถอยกลับ การแลดู การเหลียวดู การคู้เข่า การเหยียดออก การครองสังฆาฏิ บาตรและจีวร การฉัน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้ม การถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ การเดิน การยืน การนั่ง การนอน การตื่น การพูด การนิ่ง'

พราหมณ์ ในกาลใดภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ ในกาลนั้น ตถาคตย่อมแนะนำเธอให้ยิ่งขึ้นไปว่า 'มาเถิด ภิกษุ เธอจงพักอยู่ ณ เสนาสนะอันเจียมสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชัฏ ที่แจ้ง ลอมฟาง ภิกษุนั้นพักอยู่ ณ เสนาสนะอันเจียมสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหวรรค]

๗. คณกโมคคัลลานสูตร

ป่าช้า ที่แจ่ง ลอมฟาง ภิกษุนั้นกลับจากบิณฑบาต ภายหลังฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว นั่งขัดสมาธิ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า ภิกษุนั้นละอภิขมาในโลก มีใจปราศจากอภิขมา(ความเพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา) ขำระจิตให้บริสุทธิ์จากอภิขมา ละความมุ่งร้ายคือพยาบาท มีจิตไม่พยาบาท มุ่งประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่ ขำระจิตให้บริสุทธิ์จากความมุ่งร้ายคือพยาบาท ละถิ่นมัทธะ(ความหุดหู่และเขื่องขี้ม) ปราศจากถิ่นมัทธะ กำหนดแสงสว่าง มีสติสัมปชัญญะอยู่ ขำระจิตให้บริสุทธิ์จากถิ่นมัทธะ ละอุทถัจจกุกุจจะ(ความฟุ้งซ่านและรำคาญใจ) เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน มีจิตสงบภายใน ขำระจิตให้บริสุทธิ์จากอุทถัจจกุกุจจะ ละ วิจิกิจจา(ความลังเลสงสัย) ขำพ้นวิจิกิจจาได้แล้ว 'ไม่มีความสงสัยในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ จึงขำระจิตให้บริสุทธิ์จากวิจิกิจจาได้'

[๗๖] ภิกษุนั้นละนิวรรณ์ ๕ นี้ที่ทำให้จิตเศร้าหมองบั่นทอนกำลังปัญญา สกัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว เข้าปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ ปิติและสุข อันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารณ์สงบระงับไป เข้าทุติยฌาน ... อยู่ เพราะปิติจางคลายไป มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย เข้า ตติยฌาน ... อยู่ เพราะละสุขและทุกข^๑ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อน เข้าจตุตถฌาน ... อยู่

พรหมณ์ ในภิกษุทั้งหลายผู้เป็นพระเสขะ ผู้ยังไม่บรรลอรหัตต์ ยังปรารถนาธรรมที่เกษมจากโยคะอย่างยอดเยี่ยมอยู่เหล่านั้น เรามีคำพร่ำสอนเช่นนี้ แต่สำหรับภิกษุผู้เป็นพระอรหันตชินาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว^๑ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว^๒ หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบเหล่านั้น ธรรมเหล่านี้จึงจะเป็นไปเพื่อความอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน และเพื่อสติสัมปชัญญะแก่เธอทั้งหลาย"

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเชิงอรรถที่ ๒,๓ และ ๔ ข้อ ๑๙ (เทวทหสูตร) หน้า ๒๖ ในเล่มนี้

^๒ สิ้นภวสังโยชน์แล้ว หมายถึงสิ้นสังโยชน์ ๑๐ ประการ คือ (๑) กามราคะ (๒) ปฏิกขะ (๓) มานะ (๔) ทัญญี (๕) วิจิกิจจา (๖) สีสัพพตปรามาส (๗) ภวราคะ (๘) อัสสา (๙) มัจฉริยะ (๑๐) อวิชชา สังโยชน์เหล่านี้ เรียกว่า ภวสังโยชน์ เพราะผูกพันหมู่สัตว์ไว้ในภพน้อยภพใหญ่ (ม.ม.อ. ๑/๘/๔๗)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทวารวค]

๗. คณกโมคคัลลานสูตร

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว คณกโมคคัลลานพราหมณ์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “สาวกของท่านพระโคตมที่ท่านพระโคตมสั่งสอนอยู่อย่างนี้ พร่ำสอนอยู่อย่างนี้ สำเร็จนิพพานอันถึงที่สุดโดยส่วนเดียวทุกคนที่เดียวหรือ หรือว่าบางพวกก็ไม่สำเร็จ”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “พราหมณ์ สาวกของเราที่เราสั่งสอนอยู่อย่างนี้ พร่ำสอนอยู่อย่างนี้ บางพวกสำเร็จนิพพานอันถึงที่สุดโดยส่วนเดียว บางพวกไม่สำเร็จ”

“อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัย ที่เป็นเหตุให้นิพพานก็มีอยู่ ทางให้นิพพานก็มีอยู่ ท่านพระโคตมผู้ชักชวนก็มีพระชนม์อยู่ แต่สาวกของท่านพระโคตมที่ท่านพระโคตมสั่งสอนอยู่อย่างนี้ พร่ำสอนอยู่อย่างนี้ บางพวกสำเร็จนิพพานอันถึงที่สุดโดยส่วนเดียว บางพวกกลับไม่สำเร็จ”

[๗๗] “พราหมณ์ ถ้าเช่นนั้น เราจักถามท่าน ในเรื่องนี้ ท่านชอบใจอย่างไร ฟังพยากรณ์อย่างนั้น

ท่านเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือท่านชำนานูทางไปกรุงราชคฤห์มิใช่หรือ”
“ใช่ ท่านพระโคตม”

“พราหมณ์ ท่านเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ บุรุษผู้ปรารถนาจะไปกรุงราชคฤห์พึงมาในที่นี้ บุรุษนั้นเข้ามาหาท่านแล้วพูดอย่างนี้ว่า ‘ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าปรารถนาจะไปกรุงราชคฤห์ ขอท่านจงบอกทางไปกรุงราชคฤห์นั้นให้ข้าพเจ้าด้วยเถิด’ ท่านพึงบอกเขาอย่างนี้ว่า ‘พ่อคุณ มาเถิด ทางนี้ไปกรุงราชคฤห์ ท่านจงไปตามทางนั้นชั่วครู่หนึ่งแล้ว จักเห็นหมู่บ้านชื่อโนน ไปตามทางนั้นชั่วครู่หนึ่งแล้ว จักเห็นนิคมชื่อโนน ไปตามทางนั้นชั่วครู่หนึ่งแล้ว จักเห็นสวนที่นารีนรมย์ ป่าที่นารีนรมย์ ภาคพื้นที่นารีนรมย์ สระโบกขรณีที่นารีนรมย์ของกรุงราชคฤห์’

บุรุษนั้นที่ท่านสั่งสอนอยู่อย่างนี้ พร่ำสอนอยู่อย่างนี้ จาทางผิดเดินไปเสียทางตรงกันข้าม

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๗. คณกโมคคัลลานสูตร

ต่อมาบุรุษคนที่สองปรารถนาจะไปกรุงราชคฤห์ พึงเดินมา บุรุษนั้นเข้ามาหาท่านแล้วพูดอย่างนี้ว่า ‘ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าปรารถนาจะไปกรุงราชคฤห์ ขอท่านจงบอกทางไปกรุงราชคฤห์นั้นให้ข้าพเจ้าด้วยเถิด’ ท่านจึงบอกเขาอย่างนี้ว่า ‘พ่อคุณ มาเถิด ทางนี้ไปกรุงราชคฤห์ ท่านจงไปตามทางนั้นชั่วครู่หนึ่งแล้ว จักเห็นหมู่บ้านชื่อโน้น ไปตามทางนั้นชั่วครู่หนึ่งแล้ว จักเห็นนิคมชื่อโน้น ไปตามทางนั้นชั่วครู่หนึ่งแล้ว จักเห็นสวนที่นารีนรมย์ ป่าที่นารีนรมย์ ภาคพื้นที่นารีนรมย์ สระโบกขรณีที่นารีนรมย์ของกรุงราชคฤห์’

บุรุษนั้นที่ท่านสั่งสอนอยู่อย่างนี้ พร่ำสอนอยู่อย่างนี้ พึงไปถึงกรุงราชคฤห์โดยสวัสดิ์

พราหมณ์ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้กรุงราชคฤห์ก็มีอยู่ ทางไปกรุงราชคฤห์ก็มีอยู่ ท่านผู้บอกก็ยังมีชีวิตอยู่ แต่บุรุษที่ท่านสั่งสอนอยู่อย่างนี้ พร่ำสอนอยู่อย่างนี้ คนหนึ่งจำทางผิด เดินไปเสียทางตรงกันข้าม คนหนึ่งเดินทางไปถึงกรุงราชคฤห์โดยสวัสดิ์”

พราหมณ์กราบทูลว่า “ท่านพระโคตม ในเรื่องนี้ ข้าพเจ้าจะทำอย่างไรได้ ข้าพเจ้าเป็นแต่ผู้บอกทาง”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “พราหมณ์ ฉะนั้นเหมือนกัน นิพพานก็มีอยู่ ทางไปนิพพานก็มีอยู่ เรา(ตถาคต)ผู้ชักชวนก็มีอยู่ ก็เมื่อเป็นเช่นนี้ สาวกทั้งหลายของเราที่เราสั่งสอนอยู่อย่างนี้ พร่ำสอนอยู่อย่างนี้ บางพวกสำเร็จนิพพานอันถึงที่สุดโดยส่วนเดียว บางพวกไม่สำเร็จ ในเรื่องนี้ เราจะทำอย่างไรได้ ตถาคตก็เป็นแต่ผู้บอกทาง”

[๗๘] เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว คณกโมคคัลลานพราหมณ์ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

“ท่านพระโคตม บุคคลผู้ไม่มีศรัทธาประสงค์จะเลี้ยงชีวิต ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต เป็นผู้โอ้อวด มีมารยา เจ้าเล่ห์ ฟุ้งซ่าน ถือตัว โลเล กลับกลอก ปากกล้า พูดพร่ำเพรื่อ ไม่คุ้มครองทวารในอินทรียั้งหลาย ไม่รู้ประมาณในการบริโภคอาหาร ไม่ประกอบความเพียรเป็นเครื่องดีนอย่างต่อเนื่อง ไม่นำพาในความ

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหวรรค]

๗. คณกโมคคัลลานสูตร

เป็นสมณะ ไม่มีความเคารพอย่างจริงใจในสิกขา มักมาก ย่อหย่อนไป เป็นผู้นำ
ในโอภกมณธรรม^๑ทอดธุระในปริเวก(ความสงัด)เกียจคร้าน ละเลยความเพียร
หลงลืมสติ ไม่มีสัมปชัญญะ มีจิตไม่ตั้งมั่น มีจิตกวัดแกว่ง มีปัญญาทึบ เป็นดัง
คนหนวกและคนใบ้ ท่านพระโคตมย่อมอยู่ร่วมกับคนเหล่านั้นไม่ได้

ส่วนกุลบุตรผู้มีศรัทธา ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต เป็นผู้ไม่โอ้อวด
ไม่มีมายา ไม่เจ้าเล่ห์ ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่ถือตัว ไม่โลเล ไม่ปากกล้า ไม่พูดพร่ำเพรื่อ
คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย รู้ประมาณในการบริโภคอาหาร ประกอบความ
เพียรเครื่องตื่นอย่างต่อเนื่อง นำพาในความเป็นสมณะ มีความเคารพอย่างจริงใจ
ในสิกขา ไม่มักมาก ไม่ย่อหย่อน ทอดธุระในโอภกมณธรรม เป็นผู้นำในปริเวก
ปรารภความเพียร อุทิศกายและใจ มีสติมั่นคง มีสัมปชัญญะ มีจิตตั้งมั่น มีจิต
แน่วแน่ มีปัญญา ไม่เป็นดังคนหนวกและคนใบ้ ท่านพระโคตมผู้เจริญยอมอยู่ร่วม
กับกุลบุตรเหล่านั้นได้

บรรดารากไม้หอม บัณฑิตยกย่องกฤษณาว่าเป็นเลิศ บรรดาไม้ที่มีแก่นหอม
บัณฑิตยกย่องแก่นจันทน์แดงว่าเป็นเลิศ บรรดาไม้ที่มีดอกหอม บัณฑิตยกย่อง
ดอกมะลิว่าเป็นเลิศ แม้นั้นใด คำสั่งสอนของท่านพระโคตม ก็ฉันนั้นเหมือนกัน
จัดว่ายอดเยี่ยมกว่าอวัชชธรรม^๒ทั้งหลาย

ท่านพระโคตม พระภาสิตของพระองค์ชัดเจนไพเราะยิ่งนัก ท่านพระโคตม
พระภาสิตของพระองค์ชัดเจนไพเราะยิ่งนัก พระองค์ทรงประกาศธรรมแจ่มแจ้ง
โดยประการต่าง ๆ เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทาง
แก่ผู้หลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด ด้วยตั้งใจว่า 'คนมีตาดีจะเห็นรูปได้' ข้า
พระองค์นี้ขอถึงท่านพระโคตม พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอ
ท่านพระโคตมโปรดทรงจำข้าพระองค์ไว้ว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะ ตั้งแต่วันนี้
เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต" ดังนี้แล

คณกโมคคัลลานสูตรที่ ๗ จบ

เชิงอรรถ :

^๑ โอภกมณธรรม ในที่นี้หมายถึงนิวรรณ์ ๕ (คือ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทตะ อุทธัจจกุกกุจจะ และ
วิจิกิจจา) (อง.ติก.อ. ๒/๙๖/๒๔๙)

^๒ อวัชชธรรม แปลว่า ธรรมซึ่งมีอยู่ขณะนี้ หมายถึงลัทธิของครูทั้ง ๖ (ม.อ.อ. ๓/๗๘/๔๗)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๘. โคปกโมคคัลลานสูตร

๘. โคปกโมคคัลลานสูตร

ว่าด้วยพราหมณ์ชื่อโคปกโมคคัลลานะ

[๗๙] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง เมื่อพระผู้มีพระภาคปรินิพพานแล้วไม่นาน ท่านพระอานนท์พักอยู่ ณ พระเวฬุวัน สถานที่ให้เหยื่อกระแต เขตกรุงราชคฤห์ สมัยนั้นแล พระเจ้า อชาตศัตรู เวเทหิบุตร กษัตริย์แคว้นมคธ ทรงระวางพระเจ้าปชโชติ จึงรับสั่งให้ ปฏิสังขรณ์กรุงราชคฤห์

ครั้นเวลาเช้า ท่านพระอานนท์ครองอันตรวาสกถือบาตรและจีวร เข้าไป บิณฑบาตยังกรุงราชคฤห์ ได้คิดอย่างนี้ว่า “ยังเข้าเกินไปที่จะเที่ยวบิณฑบาตใน กรุงราชคฤห์ ทางที่ดี เราพึงเข้าไปหาโคปกโมคคัลลานพราหมณ์ถึงที่ทำงาน” แล้วเข้าไปยังที่นั้น

โคปกโมคคัลลานพราหมณ์ เห็นท่านพระอานนท์เดินมาแต่ไกล จึงได้กล่าว กับท่านพระอานนท์ว่า “ขอเชิญท่านพระอานนท์เข้ามาเถิด ขอต้อนรับ นาน ๆ ท่านพระอานนท์จะมีเวลามาที่นี่ ขอเชิญท่านพระอานนท์จงนั่งเถิด อาสนะนี้ปูลาดไว้แล้ว”

ท่านพระอานนท์ได้นั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้แล้ว ส่วนโคปกโมคคัลลาน พราหมณ์เฝ้าอยู่ ณ ที่สมควรแห่งใดแห่งหนึ่งซึ่งต่ำกว่า ได้กล่าวกับท่านพระ อานนท์ว่า “ท่านพระอานนท์ มีภิกษุสังฆรูปหนึ่งใหม่ที่ประกอบด้วยธรรมครบทุก ข้อทุกประการ อย่างที่ท่านพระโคตมผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ นั้นทรงประกอบพร้อมแล้ว”

ท่านพระอานนท์กล่าวว่า “พราหมณ์ ไม่มีภิกษุสังฆรูปหนึ่งเลยที่ประกอบด้วย ธรรมครบทุกข้อทุกประการ อย่างที่พระผู้มีพระภาคผู้เป็นพระอรหันตสัมมา สัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นทรงประกอบพร้อมแล้ว เพราะพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงยังมรรคที่ยังไม่อุบัติให้อุบัติ ทรงยังมรรคที่ยังไม่เกิดให้เกิด ตรัสบอกมรรคที่ ไม่มีใครบอกได้ ทรงทราบชัดมรรค ทรงรู้แจ้งมรรค ทรงฉลาดในมรรค ส่วนสาวก ทั้งหลายในบัดนี้เป็นผู้ดำเนินตามมรรคในภายหลังจึงประกอบพร้อมอยู่”

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทวารวค]

๘. โคปกโมคคัลลานสูตร

เรื่องนี่ที่ท่านพระอานนท์ได้สนทนากับโคปกโมคคัลลานพราหมณ์ค้างไว้
 ขณะนั้น วัสสการพราหมณ์มหาอำมาตย์แห่งแคว้นมคธ เทียวตรวจราชการ
 ในกรุงราชคฤห์ ได้เข้าไปหาท่านพระอานนท์ถึงที่ทำงานของโคปกโมคคัลลานพราหมณ์
 แล้วได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้วนั้น ฤ ที่สมควร
 ได้กล่าวกับท่านพระอานนท์ว่า “ท่านพระอานนท์ บัดนี้ พระคุณเจ้านั่งสนทนากัน
 ด้วยเรื่องอะไรหนอ และท่านทั้งสองได้สนทนาเรื่องอะไรค้างไว้”

ท่านพระอานนท์กล่าวว่า “พราหมณ์ ในเรื่องนี้ โคปกโมคคัลลานพราหมณ์
 ได้กล่าวกับอาตมภาพอย่างนี้ว่า ‘ท่านพระอานนท์ มีภิกษุสักกรุปหนึ่งใหม่ ที่
 ประกอบด้วยธรรม^๑ครบทุกข้อทุกประการ อย่างที่ท่านพระโคตมผู้เป็นพระอรหันต-
 สัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นทรงประกอบพร้อมแล้ว’

เมื่อโคปกโมคคัลลานพราหมณ์กล่าวอย่างนี้แล้ว อาตมภาพได้ตอบว่า ‘พราหมณ์
 ไม่มีภิกษุสักกรุปหนึ่งเลยที่ประกอบด้วยธรรมครบทุกข้อทุกประการ อย่างที่พระผู้มี
 พระภาคผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นทรงประกอบพร้อมแล้ว
 เพราะพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงยังมรรคที่ยังไม่อุบัติให้อุบัติ ทรงยังมรรคที่
 ยังไม่เกิดให้เกิด ตรัสบอกมรรคที่ไม่มีใครบอกได้ ทรงทราบชัดมรรค ทรงรู้แจ้งมรรค
 ทรงฉลาดในมรรค ส่วนสาวกทั้งหลายในบัดนี้เป็นผู้ดำเนินตามมรรคในภายหลังจึง
 ประกอบพร้อมอยู่’

เรื่องนี่แลที่อาตมภาพได้สนทนากับโคปกโมคคัลลานพราหมณ์ค้างไว้ ก็พอดี
 ท่านมาถึง”

[๘๐] วัสสการพราหมณ์ถามว่า “ท่านพระอานนท์ มีภิกษุสักกรุปหนึ่งใหม่ที่
 ท่านพระโคตมพระองค์นั้นทรงแต่งตั้งไว้ว่า ‘เมื่อเราลวงลับไป ภิกษุรูปนี้จักเป็นที่
 พึ่งของเธอทั้งหลาย’ ซึ่งพระคุณเจ้าพึงเข้าไปหาได้ในบัดนี้”

เชิงอรรถ :

^๑ ธรรม ในที่นี้หมายถึงพระสัมพัณณตญาณ (ม.อ.อ. ๓/๗๙/๔๘)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า : ๘๖ }

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหวรรค]

๘. โคปกโมคคัลลานสูตร

ท่านพระอานนทตอบว่า “พราหมณ์ ไม่มีภิกษุสักรูปหนึ่งเลยที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงแต่งตั้งไว้ว่า ‘เมื่อเราล่วงลับไป ภิกษุรูปนี้จักเป็นที่พึ่งของเธอทั้งหลาย’ ซึ่งอาดมภาพทั้งหลายจะพึงเข้าไปหาได้ในบัดนี้”

“ท่านพระอานนท มีภิกษุสักรูปหนึ่งใหม่ที่สงฆ์สมมติ คือภิกษุที่ภิกษุผู้เป็นเถระจำนวนมากแต่งตั้งไว้ว่า ‘เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จล่วงลับไป ภิกษุรูปนี้จักเป็นที่พึ่งของเราทั้งหลาย’ ซึ่งพระคุณเจ้าทั้งหลายพึงเข้าไปหาได้ในบัดนี้”

“พราหมณ์ ไม่มีภิกษุสักรูปหนึ่งเลยที่สงฆ์สมมติ คือภิกษุที่ภิกษุผู้เป็นเถระจำนวนมากแต่งตั้งไว้ว่า ‘เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จล่วงลับไป ภิกษุรูปนี้จักเป็นที่พึ่งของเราทั้งหลาย’ ซึ่งอาดมภาพทั้งหลายพึงเข้าไปหาได้ในบัดนี้”

“ท่านพระอานนท ก็เมื่อไม่มีที่พึ่งอย่างนี้ อะไรเล่าเป็นเหตุแห่งความสามัคคีกันโดยธรรม”

“พราหมณ์ อาดมภาพทั้งหลายมิใช่คนไม่มีที่พึ่ง อาดมภาพทั้งหลายเป็นคนมีที่พึ่ง คือมีธรรมเป็นที่พึ่ง”

วัสสการพราหมณ์กล่าวว่า “ท่านพระอานนท เมื่อกระผมถามท่านพระอานนทตั้งนี้ว่า ‘มีภิกษุสักรูปหนึ่งใหม่ที่ท่านพระโคดมพระองค์นั้นทรงแต่งตั้งไว้ว่า ‘เมื่อเราล่วงลับไป ภิกษุรูปนี้จักเป็นที่พึ่งของเธอทั้งหลาย’ ซึ่งพระคุณเจ้าทั้งหลายพึงเข้าไปหาได้ในบัดนี้’ ท่านก็ตอบว่า ‘พราหมณ์ ไม่มีภิกษุสักรูปหนึ่งเลยที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงแต่งตั้งไว้ว่า ‘เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว ภิกษุรูปนี้จักเป็นที่พึ่งของเธอทั้งหลาย’ ซึ่งอาดมภาพทั้งหลายพึงเข้าไปหาได้ในบัดนี้’

เมื่อกระผมถามท่านว่า ‘มีภิกษุสักรูปหนึ่งใหม่ที่สงฆ์สมมติ คือภิกษุที่ภิกษุผู้เป็นเถระจำนวนมากแต่งตั้งไว้ว่า ‘เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จล่วงลับไป ภิกษุรูปนี้จักเป็นที่พึ่งของเราทั้งหลาย’ ซึ่งพระคุณเจ้าทั้งหลายพึงเข้าไปหาได้ในบัดนี้’ ท่าน

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหวรรค]

๘. โคปกโมคคัลลานสูตร

ก็ตอบว่า 'พราหมณ์ ไม่มีภิกษุสักรูปหนึ่งเลยที่สงฆ์สมมติ คือภิกษุที่ภิกษุผู้เป็น
เถระจำนวนมากแต่งตั้งไว้ว่า 'เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จลวงลับไป ภิกษุรูปนี้
จักเป็นที่พึ่งของเราทั้งหลาย' ซึ่งอาดมภาพทั้งหลายพึงเข้าไปหาได้ในบัดนี้'

และเมื่อกระผมถามท่านว่า 'ก็เมื่อไม่มีที่พึ่งอย่างนี้ อะไรเล่าเป็นเหตุแห่ง
ความสามัคคีโดยธรรม' ท่านก็ตอบว่า 'พราหมณ์ อาดมภาพทั้งหลาย
มิใช่เป็นคนไม่มีที่พึ่ง อาดมภาพทั้งหลายเป็นคนมีที่พึ่ง คือมีธรรมเป็นที่พึ่ง'
ท่านพระอานนท์ ก็คำที่พระคุณเจ้ากล่าวมาแล้วนี้ กระผมจะพึงเข้าใจเนื้อ
ความได้อย่างไร"

[๘๑] "มีอยู่ พราหมณ์ พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันต-
สัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงบัญญัติสิกขาบท ทรงแสดงปาติโมกข์แก่ภิกษุ
ทั้งหลาย ทุกวันอุโบสถ อาดมภาพเท่าที่มีอยู่นั้น จะเข้าไปอาศัยคามเขตแห่งหนึ่ง
อยู่ ทุกรูปจะประชุมร่วมกัน แล้วเชิญภิกษุรูปที่สวดปาติโมกข์ได้ให้สวด ถ้าขณะ
สวดปาติโมกข์ มีภิกษุต้องอาบัติ มีโทษที่ลวงละเมิดอยู่ อาดมภาพทั้งหลายจะให้
เธอทำตามธรรม ตามพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคทรงพร่ำสอนไว้

ได้ยินว่า ภิกษุผู้เจริญทั้งหลายมิได้ใช้ให้อาดมภาพทั้งหลายทำ ธรรมใช้ให้
อาดมภาพทั้งหลายทำ"

"ท่านพระอานนท์ มีภิกษุสักรูปหนึ่งใหม่ที่พระคุณเจ้าทั้งหลายสักการะ
เคารพ นับถือ บูชา แล้วเข้าไปอาศัยอยู่ได้ในบัดนี้"

"มีอยู่ ภิกษุรูปหนึ่งที่อาดมภาพทั้งหลายสักการะ เคารพ นับถือ บูชา
แล้วเข้าไปอาศัยอยู่ได้ในบัดนี้"

"ท่านพระอานนท์ เมื่อกระผมถามท่านว่า 'มีภิกษุสักรูปหนึ่งใหม่ที่ท่านพระ
โคดมพระองค์นั้นทรงแต่งตั้งไว้ว่า 'เมื่อเราลวงลับไป ภิกษุรูปนี้จักเป็นที่พึ่งของ
ท่านทั้งหลาย' ซึ่งพระคุณเจ้าพึงเข้าไปหาได้ในบัดนี้' ท่านก็ตอบว่า 'พราหมณ์

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๘. โคปกโมคคัลลานสูตร

‘ไม่มีภิกษุสักรูปหนึ่งเลยที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นทรงแต่งตั้งไว้ว่า ‘เมื่อเราล่วงลับไป ภิกษุรูปนี้จักเป็นที่พึ่งของเธอทั้งหลาย’ ซึ่งอาตมภาพทั้งหลายพึงเข้าไปหาได้ในบัดนี้’

เมื่อกระผมถามท่านว่า ‘มีภิกษุสักรูปหนึ่งใหม่ที่สงฆ์สมมติ คือภิกษุที่ภิกษุผู้เป็นเถระจำนวนมากแต่งตั้งไว้ว่า ‘เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จล่วงลับไป ภิกษุรูปนี้จักเป็นที่พึ่งของเราทั้งหลาย’ ซึ่งพระคุณเจ้าทั้งหลายพึงเข้าไปหาได้ในบัดนี้’ ท่านก็ตอบว่า ‘พราหมณ์ ‘ไม่มีภิกษุแม่สักรูปหนึ่งเลยที่สงฆ์สมมติ คือภิกษุที่ภิกษุผู้เป็นเถระจำนวนมากแต่งตั้งไว้ว่า ‘เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จล่วงลับไป ภิกษุรูปนี้จักเป็นที่พึ่งของเราทั้งหลาย’ ซึ่งอาตมภาพทั้งหลายพึงเข้าไปหาได้ในบัดนี้’

เมื่อกระผมถามท่านว่า ‘มีภิกษุสักรูปหนึ่งใหม่ที่พระคุณเจ้าทั้งหลายสักการะเคารพ นับถือ บูชา แล้วเข้าไปอาศัยอยู่ได้ในบัดนี้’ พระคุณเจ้าตอบว่า ‘พราหมณ์ มีภิกษุอยู่รูปหนึ่งที่อาตมภาพทั้งหลายสักการะ เคารพ นับถือ บูชา แล้วเข้าไปอาศัยอยู่ได้ในบัดนี้’

ท่านพระอานนท์ คำที่พระคุณเจ้ากล่าวมาแล้วนี้ กระผมจะพึงเข้าใจเนื้อความได้อย่างไร”

ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส

[๘๒] “มีอยู่ พราหมณ์ พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตรัสบอกธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสไว้ ๑๐ ประการ ในคณะของอาตมภาพ ภิกษุรูปใดมีธรรมเหล่านั้น อาตมภาพทั้งหลาย ย่อมสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ภิกษุรูปนั้น แล้วเข้าไปอาศัยอยู่ในบัดนี้

ธรรม ๑๐ ประการ ะไรบ้าง

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. เป็นผู้มึศีล สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วย
อาจารย์และโคจรอยู่ มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมาทาน
ศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหวรรค]
๘. โคปกโมคคัลลานสูตร

๒. เป็นพหูสูตร ทรงสตะ^๑ สัมสมสตะ เป็นผู้ได้ฟังมากซึ่งธรรม
ทั้งหลายที่มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และม
ีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ
บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน ทรงจำไว้ได้ คล่องปาก ชื่นใจ แท
งตลอดดีด้วยทิวฐิติ
๓. เป็นผู้สันโดษด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัย
เภสัชบริวาร^๒
๔. เป็นผู้ได้มาน ๔ อันมีในจิต เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน
ตามความปรารถนาได้โดยไมยาก ได้โดยไม่ลำบาก^๓

เชิงอรรถ :

^๑ ทรงสตะ ในที่นี้หมายถึงนวัคคัลตฤศาสน คือ

สตะ	ได้แก่ อุกโตวิภังค์ นิทเทส ชันธกะ ปรีวาร มงคลสูตร รตนสูตร นาฬิกสูตร ตวัฏฐกสูตร ในสุตตนิบาต และพุทธพจน์อื่น ๆ ที่มีชื่อว่าสตะ
เคยยะ	ได้แก่ พระสูตรที่มีคาถาทังหมด โดยเฉพาะสคาถาวรรคในสังยุตตนิกาย
เวยยาकरणะ	ได้แก่ พระอภิธรรมปิฎกทั้งหมด พระสูตรที่ไม่มีคาถาและพุทธพจน์อื่นที่ไม่จัดเข้า ในองค์ ๘ ที่เหลือ
คาถา	ได้แก่ ธรรมบท เถรคาถา เถรีคาถา และคาถาล้วนในสุตตนิบาตที่ไม่มีชื่อว่าเป็นสูตร
อุทาน	ได้แก่ พระสูตร ๘๒ สูตรที่เกี่ยวข้องด้วยคาถาที่ทรงเปล่งด้วยพระทัยอันสพรคด้วย โสมนัสญาณ
ฉัตตุดตตะ	ได้แก่ พระสูตร ๑๑๐ สูตร ที่ตรัสโดยนัยว่า วุตตมัท ภาควดา เป็นต้น
ชาตกะ	ได้แก่ ชาตก ๕๕๐ เรื่อง มีอภินเนกชาตก เป็นต้น
อัพภูตธรรม	ได้แก่ พระสูตรที่กล่าวด้วยเรื่องอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏทั้งหมด ที่ตรัสโดยนัยว่า “ภิกษุทั้งหลาย ข้ออัศจรรย์ไม่เคยมี ๔ อย่างนี้ หาได้ในอานนท” ดังนี้ เป็นต้น
เวทลละ	ได้แก่ พระสูตรแบบถาม-ตอบ ซึ่งผู้ถามได้ทั้งความรู้ และความพอใจ เช่น จุฬเวทลลสูตร มหาเวทลลสูตร สัมมาทิวฐิติสูตร สักกปัญหาสูตร สังขารภานียสูตร และ มหาปุณณมสูตร (ม.ม.อ. ๒/๒๓๘/๑๓, ม.ม.อ. ๒/๓๓๓/๑๕๙)

^๒ คิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร คือ เภสัช ๕ ชนิด ได้แก่ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย

(วิ.อ. ๒/๒๙๐/๔๐, สารตถ.ฎีกา ๒/๒๙๐/๓๙๓) คิลานปัจฉัยเภสัชบริวารนี้มีประโยชน์ ๒ อย่างคือ

(๑) เป็นสิ่งสัปปายะสำหรับภิกษุผู้เจ็บไข้ จัดว่าเป็นบริวารคือบริวารของชีวิต ดุจกำแพงล้อมพระ
นครเพราะคอยป้องกันรักษาไม่ให้อาพาธที่จะบั่นทอนชีวิตได้ชองเกิดขึ้นและเป็นสัมภาระของชีวิต คือ
คอยประคับประคองชีวิตให้ดำรงอยู่นาน (วิ.อ. ๒/๒๙๐/๔๐-๔๑, ม.ม.อ. ๑/๑๙๑/๓๙๗, ม.ม.ฎีกา
๑/๒๓/๒๑๓)

(๒) เป็นเครื่องป้องกันโรค บำบัดโรคที่เกิดทุกขเวทนา เนื่องจากธาตุกำเริบให้หายไป (สารตถ.ฎีกา
๒/๒๙๐/๓๙๓)

^๓ ดูเทียบ อง.จตกก. (แปล) ๒๑/๒๒/๓๖

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหวรรค]

๘. โคปกโมคคัลลานสูตร

๕. แสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง คือ คนเดียวแสดงเป็นหลายคนก็ได้
หลายคนแสดงเป็นคนเดียวก็ได้ แสดงให้ปรากฏหรือให้หายไปก็ได้
ทะลุฝา กำแพง ภูเขาไปได้ไม่ติดขัดเหมือนไปในที่ว่างก็ได้ ผุดขึ้น
หรือต่ำลงในแผ่นดินเหมือนไปในน้ำก็ได้ เดินบนน้ำโดยที่น้ำไม่
แยกเหมือนเดินบนแผ่นดินก็ได้ นั่งขัดสมาธิเหาะไปในอากาศ
เหมือนนกบินไปได้ ใช้นิ้วมือลูบคลำดวงจันทร์ดวงอาทิตย์อันมี
อุทยานภาพมากก็ได้ ใช้อำนาจทางกายไปจนถึงพรหมโลกก็ได้^๑
๖. ได้ยินเสียง ๒ ชนิด คือ (๑) เสียงทิพย์ (๒) เสียงมนุษย์
ทั้งที่อยู่ไกลและใกล้ด้วยหูทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์
๗. กำหนดรูจิตของสัตว์อื่นด้วยจิตของตน คือ จิตมีราคะก็รูชัดว่า
'จิตมีราคะ' หรือจิตปราศจากราคะก็รูชัดว่า 'จิตปราศจากราคะ'
จิตมีโทสะก็รูชัดว่า 'จิตมีโทสะ' หรือจิตปราศจากโทสะก็รูชัดว่า
'จิตปราศจากโทสะ' จิตมีโมหะก็รูชัดว่า 'จิตมีโมหะ' หรือจิต
ปราศจากโมหะก็รูชัดว่า 'จิตปราศจากโมหะ' จิตหดหู่ก็รูชัดว่า
'จิตหดหู่' หรือจิตฟุ้งซ่านก็รูชัดว่า 'จิตฟุ้งซ่าน' จิตเป็นมหัคคตะ
ก็รูชัดว่า 'จิตเป็นมหัคคตะ' หรือจิตไม่เป็นมหัคคตะก็รูชัดว่า 'จิต
ไม่เป็นมหัคคตะ' จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่าก็รูชัดว่า 'จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า'
หรือจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่าก็รูชัดว่า 'จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า' จิตเป็น
สมาธิก็รูชัดว่า 'จิตเป็นสมาธิ' หรือจิตไม่เป็นสมาธิก็รูชัดว่า 'จิต
ไม่เป็นสมาธิ' จิตหลุดพ้นแล้วก็รูชัดว่า 'จิตหลุดพ้นแล้ว' หรือจิต
ไม่หลุดพ้นแล้วก็รูชัดว่า 'จิตไม่หลุดพ้นแล้ว'
๘. ระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ คือ ๑ ชาติบ้าง ๒ ชาติบ้าง ๓
ชาติบ้าง ๔ ชาติบ้าง ๕ ชาติบ้าง ๑๐ ชาติบ้าง ๒๐ ชาติบ้าง ๓๐
ชาติบ้าง ๔๐ ชาติบ้าง ๕๐ ชาติบ้าง ๑๐๐ ชาติบ้าง ๑,๐๐๐
ชาติบ้าง ๑๐๐,๐๐๐ ชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์เป็นอันมากบ้าง

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ที.สี. (แปล) ๙/๔๘๔/๒๑๔

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๘. โคปกโมคคัลลานสูตร

ตลอดวิวัฏฏกัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏกัปและวิวัฏฏกัปเป็นอันมากบ้าง ว่า 'ในภพโน้นเรามีชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุขทุกข์ และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุตจากภพนั้นจึงมาเกิดในภพนี้' เธอระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ พร้อมทั้งลักษณะทั่วไป และชีวประวัติอย่างนี้

๙. เห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจติ กำลังเกิด ทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและเกิดไม่ดี ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ รู้ชัดถึงหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม^๑

๑๐. ทำให้แฉ้งเพราะรู้อย่างเจโตวิมุตติ^๒ ปัญญาวิมุตติ^๓ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป จึงเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน

พราหมณ์ ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส ๑๐ ประการนี้ อันพระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นตรัสบอกไว้ บรรดาอาตมภาพทั้งหลาย รูปใดมีธรรมเหล่านี้ ในบัดนี้ อาตมภาพทั้งหลายย่อมสักการะ เคารพ นับถือ บูชา แล้วเข้าไปอาศัยรูปนั้นอยู่”

[๘๓] เมื่อท่านพระอานนทกล่าวอย่างนี้แล้ว วัสสการพราหมณ์ มหาอำมาตย์แห่งแคว้นมคธ ได้เรียกอุปนันทเสนาบดีมาพูดว่า “เสนาบดี ท่านเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ พระคุณเจ้าเหล่านี้สักการะธรรมที่ควรสักการะ เคารพธรรมที่ควรเคารพ นับถือธรรมที่ควรนับถือ บูชาธรรมที่ควรบูชาอย่างนี้

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ที.สี. (แปล) ๙/๔๗๕-๔๗๘/๒๐๘-๒๑๑

^๒ เจโตวิมุตติ หมายถึงสมาธิที่สัมปยุตด้วยอรหัตตผล ที่ชื่อว่า เจโตวิมุตติ เพราะพ้นจากราคะ (ที่เป็นปฏิปักษ์ธรรมโดยตรง แต่มิได้หมายความว่า จะระงับบาปกรรมอื่นไม่ได้ ดู ม.ม.ฎีกา ๑/๖๙/๓๓๔) ในที่นี้หมายถึงความหลุดพ้นด้วยมีสมถกัมมัฏฐานเป็นพื้นฐาน (ม.ม.อ. ๑/๖๙/๑๗๗, ดูเทียบ อจ.ทุก.อ. ๒/๘๘/๖๒)

^๓ ปัญญาวิมุตติ หมายถึงปัญญาที่สหระคตด้วยอรหัตตผลนั้น ชื่อว่า ปัญญาวิมุตติ เพราะหลุดพ้นจากอวิชชา (ที่เป็นปฏิปักษ์ธรรมโดยตรง แต่มิได้หมายความว่า จะระงับบาปกรรมอื่นไม่ได้ ดู ม.ม.ฎีกา ๑/๖๙/๓๓๔) ในที่นี้หมายถึงความหลุดพ้นด้วยมีวิปัสสนากัมมัฏฐานเป็นพื้นฐาน (ม.ม.อ. ๑/๖๙/๑๗๗, ดูเทียบ อจ.ทุก.อ. ๒/๘๘/๖๒)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหวรรค]

๘. โคปกโมคคัลลานสูตร

เอาเถิด พระคุณเจ้าเหล่านี้ ย่อมสักการะธรรมที่ควรสักการะ เคารพธรรมที่ควรเคารพ นับถือธรรมที่ควรนับถือ บูชาธรรมที่ควรบูชา เพราะถ้าพระคุณเจ้าเหล่านั้นไม่พึงสักการะ ไม่พึงเคารพ ไม่พืงนับถือ ไม่พืงบูชาธรรมนี้ เมื่อเป็นเช่นนั้น ในบัดนี้ พระคุณเจ้าเหล่านั้นจะพืงสักการะ พืงเคารพ พืงนับถือ พืงบูชา แล้วเข้าไปอาศัยธรรมอะไรอยู่ได้”

ครั้งนั้น วัสสการพราหมณ์ มหาอำมาตย์แห่งแคว้นมคธ ถามท่านพระอานนท์ว่า “ก็เวลานี้ ท่านพระอานนท์พักอยู่ที่ไหน”

ท่านพระอานนท์ตอบว่า “เวลานี้ อาตมภาพพักอยู่ที่พระเวฬุวัน”

“ท่านพระอานนท์ ก็พระเวฬุวันเป็นที่รื่นรมย์ มีเสียงน้อย มีเสียงอึกทิกน้อย ปราศจากการสัญจรไปมาของผู้คน ควรเป็นที่ทำการลับของมนุษย์ สมควรเป็นที่หลีกเร้นหรือ”

“ถูกแล้ว พราหมณ์ พระเวฬุวันเป็นที่รื่นรมย์ มีเสียงน้อย มีเสียงอึกทิกน้อย ปราศจากการสัญจรไปมาของผู้คน ควรเป็นที่ทำการลับของมนุษย์ สมควรเป็นที่หลีกเร้น ก็เพราะมีผู้รักษาคุ่มครองเช่นท่าน”

“ท่านพระอานนท์ แท้จริง พระเวฬุวันเป็นที่รื่นรมย์ มีเสียงน้อย มีเสียงอึกทิกน้อย ปราศจากการสัญจรไปมาของผู้คน ควรเป็นที่ทำการลับของมนุษย์ สมควรเป็นที่หลีกเร้น ก็เพราะมีพระคุณเจ้าทั้งหลายเป็นผู้มีฌาน และเป็นผู้เข้าฌานอยู่ประจำต่างหาก

ท่านพระอานนท์ กระผมจะขอเล่าถวาย สมัยหนึ่ง พระโคตมผู้เจริญพระองค์นั้นประทับอยู่ ณ กุฎาคารศาลา ป่ามหาวัน เขตกรุงเวสาลี ครั้งนั้นแล กระผมเข้าไปเฝ้าพระโคตมผู้เจริญพระองค์นั้นถึงที่ประทับ ณ กุฎาคารศาลา ป่ามหาวัน ณ ที่นั้น พระองค์ได้ตรัสถามกถาโดยอเนกปริยาย พระองค์เป็นผู้มีฌาน และเป็นผู้เข้าฌานอยู่ประจำ และตรัสสรรเสริญฌานทั้งปวงหรือ”

[๘๔] “พราหมณ์ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นทรงสรรเสริญฌานทั้งปวงก็มีใช่ ไม่ทรงสรรเสริญฌานทั้งปวงก็มีใช่

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๘. โคปกโมคคัลลานสูตร

พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นไม่ทรงสรรเสริญอานเช่นไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้

๑. มีใจถูกกามราคะกลุ้มรมุญ ถูกกามราคะครอบงำอยู่ และไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งธรรมที่สลัด^๑กามราคะที่เกิดขึ้นแล้ว บุคคลนั้นจึงเพ่ง หมกมุ่น จดจ่อ จินตนาการ ทำกามราคะเท่านั้นไว้ภายใน
๒. มีใจถูกพยาบาทกลุ้มรมุญ ถูกพยาบาทครอบงำอยู่ และไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งธรรมที่สลัดพยาบาทที่เกิดขึ้นแล้ว บุคคลนั้นจึงเพ่ง หมกมุ่น จดจ่อ จินตนาการ ทำพยาบาทเท่านั้นไว้ภายใน
๓. มีใจถูกถีนมיתהกลุ้มรมุญ ถูกถีนมיתהครอบงำอยู่ และไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งธรรมที่สลัดถีนมיתהที่เกิดขึ้นแล้ว บุคคลนั้นจึงเพ่ง หมกมุ่น จดจ่อ จินตนาการ ทำถีนมיתהเท่านั้นไว้ภายใน
๔. มีใจถูกอุทธัจจกุกกุกจะกลุ้มรมุญ ถูกอุทธัจจกุกกุกจะครอบงำอยู่ และไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งธรรมที่สลัดอุทธัจจกุกกุกจะที่เกิดขึ้นแล้ว^๒ บุคคลนั้นจึงเพ่ง หมกมุ่น จดจ่อ จินตนาการ ทำอุทธัจจกุกกุกจะเท่านั้นไว้ภายใน
๕. มีใจถูกวิจิกิจจากลุ่มรมุญ ถูกวิจิกิจจมาครอบงำอยู่ และไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งธรรมที่สลัดวิจิกิจจาที่เกิดขึ้นแล้ว^๒ บุคคลนั้นจึงเพ่ง หมกมุ่น จดจ่อ จินตนาการ ทำวิจิกิจจาเท่านั้นไว้ภายใน

พราหมณ์ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นไม่ทรงสรรเสริญอานเช่นนี้

เชิงอรรถ :

^๑ ธรรมที่สลัด มี ๓ ประการ คือ (๑) ธรรมที่สลัดด้วยการข่มไว้ หมายถึงปฐมฌานที่มีอสุภกัมมัฏฐาน เป็นอารมณ์ (๒) ธรรมที่สลัดด้วยองค์นั้น หมายถึงวิปัสสนากัมมัฏฐาน (๓) ธรรมที่สลัดด้วยการถอนขึ้น หมายถึงอรรถตมรรค (อง.ปญจก.อ. ๓/๑๙๓/๗๓-๗๔)

^๒ ดูเทียบ อง.ปญจก. (แปล) ๒๒/๑๙๓/๓๒๔-๓๒๖

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๘. โคปกโมคคัลลานสูตร

พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นทรงสรรเสริญมานเช่นไร

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม และอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว
บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ ปิติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตก วิจารณ์
สงบระงับไป บรรลุตติยฌานมีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น
ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ บรรลุตติยฌาน ...
บรรลุดูดตถฌาน ... อยู่

พราหมณ์ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นทรงสรรเสริญมานเช่นนี้”

“ท่านพระอานนท์ ได้ยินว่า พระโคตมผู้เจริญพระองค์นั้นทรงติเตียนฌานที่
ควรติเตียน ทรงสรรเสริญฌานที่ควรสรรเสริญ ถ้าเช่นนั้น บัดนี้ กระผมขอลากลับ
เพราะมีกิจ มีหน้าที่ที่จะต้องทำอีกมาก”

“พราหมณ์ ท่านจงรู้กาลอันควรไป ณ บัดนี้เถิด”

ลำดับนั้น วัสสการพราหมณ์ มหาอำมาตย์แห่งแคว้นมคธ ขึ้นขมยินดี
ภษิตของท่านพระอานนท์ ลุกจากที่นั่งแล้วจากไป

ครั้งนั้นแล เมื่อวัสสการพราหมณ์ มหาอำมาตย์แห่งแคว้นมคธ จากไปแล้ว
ไม่นาน โคปกโมคคัลลานพราหมณ์ได้กล่าวกับท่านพระอานนท์ว่า “ท่านพระ
อานนท์ยังมีได้ตอบปัญหาที่กระผมทั้งหลายถามเลย”

ท่านพระอานนท์กล่าวว่า “พราหมณ์ เราได้กล่าวแล้วมิใช่หรือว่า “ไม่มีภิกษุ
แม้สักรูปหนึ่งที่ประกอบด้วยธรรมครบถ้วนทุกข้อทุกประการ ที่พระผู้มีพระภาค
ผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นทรงประกอบพร้อมแล้ว เพราะ
พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงยังมรรคที่ไม่อุบัติให้อุบัติ ทรงยังมรรคที่ยัง
ไม่เกิดให้เกิด ตรัสบอกมรรคที่ไม่มีใครบอกได้ ทรงทราบชัดมรรค ทรงรู้แจ้ง
มรรค ทรงฉลาดในมรรค ส่วนสาวกทั้งหลายในบัดนี้เป็นผู้ดำเนินตามมรรคใน
ภายหลังจึงประกอบพร้อมอยู่”

โคปกโมคคัลลานสูตรที่ ๘ จบ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๙. มหาปุณณมสูตร

๙. มหาปุณณมสูตร

ว่าด้วยพระธรรมเทศนาในคินดวงจันทร์เต็มดวง สูตรใหญ่

[๘๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ปราสาทของมิดคารมาตา ในบุพพาราม เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ในวันอุโบสถขึ้น ๑๕ ค่ำ คินดวงจันทร์เต็มดวง พระผู้มีพระภาคทรงมีภิกษุสงฆ์แวดล้อม ประทับนั่ง ณ ที่แจ้ง ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่งลุกจากอาสนะ ห่มจีวรเฉียงบ่า ประนมมือไปทางที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอทูลถามเหตุอย่างหนึ่งกับพระองค์ ถ้าพระผู้มีพระภาคทรงประทานวโรกาส ที่จะตอบปัญหาแก่ข้าพระองค์”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ภิกษุ ถ้าเช่นนั้น เธอจงนั่งบนอาสนะของตน แล้วถามปัญหาที่เธอต้องการจะถามเถิด”

อุปาทานชั้น ๕ ประการ

[๘๖] ลำดับนั้น ภิกษุนั้นนั่งบนอาสนะของตนแล้วได้ทูลถามปัญหา กับพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุปาทานชั้น ๕ ประการนี้ใช้ใหม่ คือ

๑. รูปอุปาทานชั้น	(อุปาทานชั้นคือรูป)
๒. เวทณุปาทานชั้น	(อุปาทานชั้นคือเวทนา)
๓. สัญญอุปาทานชั้น	(อุปาทานชั้นคือสัญญา)
๔. สังขารอุปาทานชั้น	(อุปาทานชั้นคือสังขาร)
๕. วิญญาณอุปาทานชั้น	(อุปาทานชั้นคือวิญญาณ)”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ภิกษุ อุปาทานชั้น ๕ ประการนี้ คือ

๑. รูปอุปาทานชั้น	๒. เวทณุปาทานชั้น
๓. สัญญอุปาทานชั้น	๔. สังขารอุปาทานชั้น
๕. วิญญาณอุปาทานชั้น”	

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๙. มหาปณณมสูตร

มูลเหตุแห่งอุปาทานชั้น ๕ ประการ

ภิกษุนั้นขึ้นชมยินดีพระภษิตของพระผู้มีพระภาคว่า "สาธุ พระพุทธเจ้าข้า" แล้วได้ทูลถามปัญหาขึ้นไปถึงว่า "อุปาทานชั้น ๕ ประการนี้ มีอะไรเป็นมูลเหตุ พระพุทธเจ้าข้า"

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า "ภิกษุ อุปาทานชั้น ๕ ประการนี้ มีฉันทะเป็นมูลเหตุ"^๑

"อุปาทานกับอุปาทานชั้น ๕ ประการนั้นเป็นอย่างเดียวกัน หรืออุปาทานเป็นอย่างอื่นจากอุปาทานชั้น ๕ ประการ พระพุทธเจ้าข้า"

"ภิกษุ อุปาทานกับอุปาทานชั้น ๕ ประการนั้นเป็นอย่างเดียวกันก็มีใช่ ทั้งอุปาทานชั้นเป็นอย่างอื่นจากอุปาทานชั้น ๕ ประการก็มีใช่ แต่ฉันทะในอุปาทานชั้น ๕ ประการนั้น เป็นตัวอุปาทาน"

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ฉันทะต่าง ๆ ในอุปาทานชั้น ๕ ประการ จะพึงมีได้หรือ"

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า "มีได้ ภิกษุ" แล้วได้ตรัสต่อไปว่า "ภิกษุ บุคคลบางคนในโลกนี้มีความปรารถนาอย่างนี้ว่า 'ในอนาคต ขอเราพึงมีรูปอย่างนี้มี เวทนาอย่างนี้ มีสัญญาอย่างนี้ มีสังขารอย่างนี้ มีวิญญาณอย่างนี้'

ภิกษุ ฉันทะต่าง ๆ ในอุปาทานชั้น ๕ ประการ พึงมีได้ ด้วยอาการอย่างนี้"

เหตุที่ชื่อว่าชั้น

ภิกษุนั้นได้ทูลถามว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยเหตุเพียงเท่าไรชั้นจึงชื่อว่าชั้น"

เชิงอรรถ :

^๑ มีฉันทะเป็นมูลเหตุ ในที่นี้หมายถึงมีตัณหาเป็นมูลเหตุ (ม.อ.อ. ๓/๘๖/๕๒)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า : ๙๗ }

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๙. มหาปณณมสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ภิกษุ รูปร่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน เป็นไปในภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือ ประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม นี้เรียกว่ารูปชั้น

เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สังขารอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน เป็นไปใน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม นี้ เรียกว่าวิญญาณชั้น

ภิกษุ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ ชั้นจึงชื่อว่าชั้น”

เหตุที่ทำให้ชั้นปรากฏ

ภิกษุนั้นได้ทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัย ทำให้รูปชั้นปรากฏ อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้เวทนาชั้นปรากฏ อะไรเป็นเหตุ เป็นปัจจัยทำให้สัญญาชั้นปรากฏ อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้สังขารชั้นปรากฏ อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้วิญญาณชั้นปรากฏ”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ภิกษุ มหาภูต ๔ เป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้ รูปชั้นปรากฏ ผัสสะเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้เวทนาชั้นปรากฏ ผัสสะเป็นเหตุ เป็นปัจจัยทำให้สัญญาชั้นปรากฏ ผัสสะเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้สังขารชั้นปรากฏ นามรูปเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้วิญญาณชั้นปรากฏ”

เหตุเกิดสักกายทฐิ

[๘๗] ภิกษุนั้นได้ทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สักกายทฐิมิได้ อย่างไร”

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหวรรค]

๙. มหาปณณมสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า "ภิกษุ ปุถุชน^๑ในโลกนี้ ผู้ไม่ได้ลำดับ ไม่ได้เห็น พระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของ สัตบุรุษ พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาวามีรูป พิจารณาเห็นรูปในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในรูป

พิจารณาเห็นเวทนาโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาวามีเวทนา พิจารณาเห็นเวทนาในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในเวทนา

พิจารณาเห็นสัญญาโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาวามีสัญญา พิจารณาเห็นสัญญาในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในสัญญา

พิจารณาเห็นสังขารโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาวามีสังขาร พิจารณาเห็นสังขารในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในสังขาร

พิจารณาเห็นวิญญานโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาวามีวิญญาน พิจารณาเห็นวิญญานในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาน

ภิกษุ สักกายทิฐิผู้มีได้ดังนี้"

เหตุที่ทำให้สักกายทิฐิไม่มี

ภิกษุนั้นได้ทูลถามว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สักกายทิฐิมีไม่ได้อย่างไร"

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า "ภิกษุ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ผู้ได้ลำดับ ได้ เห็นพระอริยะ ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ได้เห็นสัตบุรุษ ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ ไม่พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นอัตตาวามีรูป ไม่พิจารณา เห็นรูปในอัตตา หรือไม่พิจารณาเห็นอัตตาในรูป

เชิงอรรถ :

- ^๑ **ปุถุชน** หมายถึงคนที่ยังมีกิเลสหนา ที่เรียกเช่นนี้เพราะบุคคลประเภทนี้ยังมีเหตุก่อให้เกิดกิเลสอย่างหนานานัปการ ปุถุชนมี ๒ ประเภท คือ (๑) **อันธปุถุชน** คนที่ไม่ได้รับการศึกษาอบรมทางจิต (๒) **กัลยาณปุถุชน** คนที่ได้รับการศึกษาอบรมทางจิต (ม.ม.อ. ๑/๒/๒๒, ที.สี.อ. ๑/๗/๕๘-๕๙)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๙. มหาปณณมสูตร

“ไม่พิจารณาเห็นเวทนาโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นอัตตาวามีเวทนา
ไม่พิจารณาเห็นเวทนาในอัตตา หรือไม่พิจารณาเห็นอัตตาในเวทนา

“ไม่พิจารณาเห็นสัญญาโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นอัตตาวามีสัญญา
ไม่พิจารณาเห็นสัญญาในอัตตา หรือไม่พิจารณาเห็นอัตตาในสัญญา

“ไม่พิจารณาเห็นสังขารโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นอัตตาวามีสังขาร
ไม่พิจารณาเห็นสังขารในอัตตา หรือไม่พิจารณาเห็นอัตตาในสังขาร

“ไม่พิจารณาเห็นวิญญานโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นอัตตาวามีวิญญาน
ไม่พิจารณาเห็นวิญญานในอัตตา หรือไม่พิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาน

ภิกษุ สักกายทิฐิลีมีไม่ได้แบบนี้”

คุณ โทษ และการสลัดออกจากอุปาทานชั้น๖

[๘๘] ภิกษุนั้นได้ทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรเป็นคุณ อะไรเป็น
โทษ อะไรเป็นเครื่องสลัดออกจากรูป อะไรเป็นคุณ อะไรเป็นโทษ อะไรเป็น
เครื่องสลัดออกจากเวทนา อะไรเป็นคุณ อะไรเป็นโทษ อะไรเป็นเครื่องสลัดออก
จากสัญญา อะไรเป็นคุณ อะไรเป็นโทษ อะไรเป็นเครื่องสลัดออกจากสังขาร อะไร
เป็นคุณ อะไรเป็นโทษ อะไรเป็นเครื่องสลัดออกจากวิญญาน”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ภิกษุ สภาพที่สุขโสมนัสอาศัยรูปเกิดขึ้น นี้
เป็นคุณในรูป^๑ สภาพที่รูปไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา นี้เป็น
โทษในรูป^๒ ธรรมเป็นที่กำจัดฉันทราคะ ธรรมเป็นที่ละฉันทราคะในรูป นี้เป็นเครื่อง
สลัดออกจากรูป^๓

เชิงอรรถ :

^๑ **คุณในรูป** ตรีสหมายถึงปริญญาปฏิเวธ(การแทงตลอดด้วยการกำหนดรู้) และทุกขสัง (ม.อ.อ. ๓/๘๘/๕๓)

^๒ **โทษในรูป** ตรีสหมายถึงปหานปฏิเวธ(การแทงตลอดด้วยการละ) และสมุทัยสัง (ม.อ.อ. ๓/๘๘/๕๓)

^๓ **เครื่องสลัดออกจากรูป** ตรีสหมายถึงสังจิกิริยาปฏิเวธ(การแทงตลอดด้วยการทำให้แจ้ง) และนิโรธสัง (ม.อ.อ. ๓/๘๘/๕๓)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหวรรค]

๙. มหาปณณมสูตร

สภาพที่สุขโสมนัสอาดัยเวทนาเกิดขึ้น นี่เป็นคุณในเวทนา สภาพที่เวทนาไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา นี่เป็นโทษในเวทนา ธรรมเป็นที่กำจัดฉันทราคะ ธรรมเป็นที่ละฉันทราคะในเวทนา นี่เป็นเครื่องสลัดออกจากเวทนา

สภาพที่สุขโสมนัสอาดัยสัญญาเกิดขึ้น นี่เป็นคุณในสัญญา สภาพที่สัญญาไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา นี่เป็นโทษในสัญญา ธรรมเป็นที่กำจัดฉันทราคะ ธรรมเป็นที่ละฉันทราคะในสัญญา นี่เป็นเครื่องสลัดออกจากสัญญา

สภาพที่สุขโสมนัสอาดัยสังขารเกิดขึ้น นี่เป็นคุณในสังขาร สภาพที่สังขารไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา นี่เป็นโทษในสังขาร ธรรมเป็นที่กำจัดฉันทราคะ ธรรมเป็นที่ละฉันทราคะในสังขาร นี่เป็นเครื่องสลัดออกจากสังขาร

สภาพที่สุขโสมนัสอาดัยวิญญาณเกิดขึ้น นี่เป็นคุณในวิญญาณ สภาพที่วิญญาณไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา นี่เป็นโทษในวิญญาณ ธรรมเป็นที่กำจัดฉันทราคะ ธรรมเป็นที่ละฉันทราคะในวิญญาณ นี่เป็นเครื่องสลัดออกจากวิญญาณ”

ความไม่มีมือหังการ มมังการ และมานานุสัย

[๘๙] ภิกษุนั้นได้ทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุคคลรู้ได้อย่างไร เห็นอยู่อย่างไร จึงจะไม่มีมือหังการ มมังการ และมานานุสัย^๑ ในกายที่มีวิญญาณนี้ และในสรรพนิมิตภายนอก”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ภิกษุ รูปร่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีตอนาคต และปัจจุบัน เป็นไปในภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม ภิกษุนั้นพิจารณาเห็นรูปทั้งหมดนั้นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า ‘นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่ใช่นั้น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา’

เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สังขารอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

เชิงอรรถ :

^๑ **อหังการ** หมายถึงทิฐิ **มมังการ** หมายถึงตัณหา **มานานุสัย** หมายถึงมานะ (ม.ม.อ. ๒/๘๙/๑๔๖)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า :๑๐๑ }

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๙. มหาปณณมสูตร

วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน เป็นไปใน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ ภิกษุนั้น พิจารณาเห็นวิญญาณทั้งหมดนั้นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า 'นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อดีตของเรา'

ภิกษุ เมื่อบุคคลรู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ จึงจะไม่มัวหังการ มมังการ และมานาหุสยในกายที่มีวิญญาณนี้ และในสรรพนิมิตในภายนอก"

[๙๐] ลำดับนั้น ภิกษุรูปหนึ่งได้เกิดความคิดคำนึงอย่างนี้ว่า "ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ได้ยินว่า รูปเป็นอนัตตา เวทนาเป็นอนัตตา สัญญาเป็นอนัตตา สังขารเป็นอนัตตา วิญญาณเป็นอนัตตา เพราะเหตุนั้น กรรมที่ถูกอนัตตากระทำ จักถูกต้องอัตตาได้อย่างไร"

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบความคิดคำนึงของภิกษุรูปนั้นด้วยพระทัยแล้ว ได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย เป็นไปได้ที่โมฆบุรุษบางคนในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่รู้แจ้ง ตกอยู่ในอำนาจอวิชชา มีใจถูกตัณหาคครอบงำ จึงเข้าใจคำสั่งสอนของศาสดาอย่างสะเพร่าด้วยความคิดคำนึงว่า 'ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ได้ยินว่า รูปเป็นอนัตตา เวทนาเป็นอนัตตา สัญญาเป็นอนัตตา สังขารเป็นอนัตตา วิญญาณเป็นอนัตตา เพราะเหตุนั้น กรรมที่ถูกอนัตตากระทำ จักถูกต้องอัตตาได้อย่างไร' ภิกษุทั้งหลาย เราจะย่อนถาม เราได้แนะนำเธอทั้งหลายในธรรมเหล่านั้น ๆ ไว้แล้ว"

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือรูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง"

ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบว่า "ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า"

"ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข"

"เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า"

เชิงอรรถ :

๑ ดูเทียบ ส.ข. (แปล) ๑๗/๘๒/๑๓๔-๑๓๕

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๙. มหาปณณมสูตร

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า ‘นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา’

“ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร

คือ เวทนา ...

สัญญา ...

สังขาร ...

วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า ‘นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา’

“ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะฉะนั้น รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน เป็นไปในภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ ภิกษุพึงพิจารณาเห็นรูปทั้งหมดนั้นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า ‘นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา’

เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สังขารอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน เป็นไปในภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ ภิกษุพึงพิจารณาเห็นวิญญาณทั้งหมดนั้นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า ‘นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา’

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหวรรค]

๑๐. จุฬปุณณมสูตร

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับ เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสังขารทั้งหลาย ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญูญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด จิตย่อมหลุดพ้น เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณว่า ‘หลุดพ้นแล้ว’ อริยสาวกย่อมรู้ชัดว่า ‘ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป”^๑

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชั้นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค และเมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสเวทยากรณภาษิตนี้อยู่ ภิกษุประมาณ ๖๐ รูป ได้มีจิตหลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่ถือมั่น ดังนี้แล

มหาปุณณมสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. จุฬปุณณมสูตร

ว่าด้วยพระธรรมเทศนาในคินดวงจันทรเต็มดวง สูตรเล็ก

[๙๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ปราสาทของมคารมาดา ในบุพพาราม เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ในวันอุโบสถขึ้น ๑๕ ค่ำ คินดวงจันทรเต็มดวง พระผู้มีพระภาคทรงมีภิกษุสงฆ์แวดล้อม ประทับนั่ง ณ ที่แจ้ง ขณะนั้นพระผู้มีพระภาคทรงเหลียวดูภิกษุสงฆ์ซึ่งนั่งเฝ้าอยู่โดยลำดับ จึงรับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย อัสตบุรุษพึงรู้จักอัสตบุรุษหรือว่า ‘ผู้นี้เป็นอัสตบุรุษ’

ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบว่า “ไม่รู้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ดีละ ภิกษุทั้งหลาย เป็นไปไม่ได้ที่อัสตบุรุษพึงรู้จักอัสตบุรุษว่า ‘ผู้นี้เป็นอัสตบุรุษ’ หนึ่ง อัสตบุรุษพึงรู้จักอัสตบุรุษหรือว่า ‘ผู้นี้เป็นอัสตบุรุษ’

“ไม่รู้ พระพุทธเจ้าข้า”

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ วิ.ม. (แปล) ๔/๒๑-๒๓/๒๘-๓๐

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทวารวค]

๑๐. จุฬปณณมสูตร

“ดีละ ภิกษุทั้งหลาย เป็นไปไม่ได้ที่อสังขบุรุษพึงรู้จักสังขบุรุษว่า ‘ผู้นี้เป็นสังขบุรุษ’

เพราะว่า อสังขบุรุษเป็นผู้ประกอบด้วยอสังขธรรม^๑ มีความภักดีต่ออสังขบุรุษ มีความคิดอย่างอสังขบุรุษ มีความรู้อย่างอสังขบุรุษ มีถ้อยคำอย่างอสังขบุรุษ มีการกระทำอย่างอสังขบุรุษ มีความเห็นอย่างอสังขบุรุษ ให้ทานอย่างอสังขบุรุษ

อสังขบุรุษผู้ประกอบด้วยอสังขธรรม เป็นอย่างไร

คือ อสังขบุรุษในโลกนี้ เป็นผู้ไม่มีศรัทธา(ความเชื่อ) ไม่มีหิริ(ความละอายต่อบาป) ไม่มีโอดตปปะ(ความเกรงกลัวบาป) มีสตะน้อย(การได้ยินได้ฟังน้อย) เกียจคร้าน หลงลืมสติ มีปัญญาทรมาม

อสังขบุรุษผู้ประกอบด้วยอสังขธรรม เป็นอย่างไร (๑)

อสังขบุรุษผู้ภักดีต่ออสังขบุรุษ เป็นอย่างไร

คือ อสังขบุรุษในโลกนี้ มีสมณพราหมณ์ผู้ไม่มีศรัทธา ไม่มีหิริ ไม่มีโอดตปปะ มีสตะน้อย เกียจคร้าน หลงลืมสติ มีปัญญาทรมาม เป็นมิตร เป็นสหาย

อสังขบุรุษผู้ภักดีต่ออสังขบุรุษ เป็นอย่างไร (๒)

อสังขบุรุษผู้มีความคิดอย่างอสังขบุรุษ เป็นอย่างไร

คือ อสังขบุรุษในโลกนี้ ย่อมคิดเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง ย่อมคิดเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ย่อมคิดเพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง

อสังขบุรุษผู้มีความคิดอย่างอสังขบุรุษ เป็นอย่างไร (๓)

อสังขบุรุษผู้มีความรู้อย่างอสังขบุรุษ เป็นอย่างไร

คือ อสังขบุรุษในโลกนี้ ย่อมรู้เพื่อเบียดเบียนตนบ้าง ย่อมรู้เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ย่อมรู้เพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง

อสังขบุรุษผู้มีความรู้อย่างอสังขบุรุษ เป็นอย่างไร (๔)

เชิงอรรถ :

^๑ อสังขธรรม ในที่นี้หมายถึงบาปกรรม (ม.อ.อ. ๓/๙๑/๕๔)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๑๐. จุฬปณณมสูตร

อสังตบุรุษผู้มีถ้อยคำอย่างอสังตบุรุษ เป็นอย่างไร

คือ อสังตบุรุษในโลกนี้ มีปกติพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ
อสังตบุรุษผู้มีถ้อยคำอย่างอสังตบุรุษ เป็นอย่างนี้ (๕)

อสังตบุรุษผู้มีการกระทำอย่างอสังตบุรุษ เป็นอย่างไร

คือ อสังตบุรุษในโลกนี้ มีปกติฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม
อสังตบุรุษผู้มีการกระทำอย่างอสังตบุรุษ เป็นอย่างนี้ (๖)

อสังตบุรุษผู้มีทฤษฎีอย่างอสังตบุรุษ เป็นอย่างไร

คือ อสังตบุรุษในโลกนี้ เป็นผู้มึทฤษฎีอย่างนี้ว่า `ทานที่ให้แล้วไม่มีผล ยัญที่
บูชาแล้วไม่มีผล การเช่นสรวงที่เช่นสรวงแล้วก็ไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดี
ทำชั่วก็ไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มีคุณ บิดาไม่มีคุณ สัตว์ที่เป็น
โอบปาดิกะ^๑ก็ไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ ทำให้แจ้งโลกนี้และโลก
หน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนให้ผู้อื่นให้รู้แจ้ง ก็ไม่มีในโลก

อสังตบุรุษผู้มีทฤษฎีอย่างอสังตบุรุษ เป็นอย่างนี้ (๗)

อสังตบุรุษให้ทานอย่างอสังตบุรุษ เป็นอย่างไร

คือ อสังตบุรุษในโลกนี้ให้ทานโดยไม่เคารพ^๒ ไม่ให้ทานด้วยมือของตน ไม่ให้
ทานด้วยความอ่อนน้อม ให้ทานอย่างเสียไม่ได้ เป็นผู้ไม่เห็นผลให้ทาน

อสังตบุรุษให้ทานอย่างอสังตบุรุษ เป็นอย่างนี้ (๘)

เชิงอรรถ :

^๑ โอบปาดิกะ หมายถึงสัตว์ที่เกิดและเติบโตเต็มที่ทันที่ และเมื่อจืด(ตาย) ก็หายวับไป ไม่ทิ้งซากศพไว้
เช่น เทวดาและสัตว์นรกเป็นต้น (ที.สี.อ. ๑/๑๗๑/๑๔๙)

^๒ ให้ทานโดยไม่เคารพ หมายถึงไม่เคารพทั้งไทยธรรมและบุคคล เช่น ถวายอาหารด้วยของไม่สะอาด ไม่
นอบน้อมต่อปฏิคาหก (ม.อ.อ. ๓/๙๑/๕๕)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

๑๐. จุฬปณณมสูตร

ภิกษุทั้งหลาย อัสัตบุรุษนั้นเป็นผู้ประกอบด้วยอสังกรรมอย่างนี้ มีความ
 กัดดีต่ออัสัตบุรุษอย่างนี้ มีความคิดอย่างอัสัตบุรุษอย่างนี้ มีความรู้อย่าง
 อัสัตบุรุษอย่างนี้ มีถ้อยคำอย่างอัสัตบุรุษอย่างนี้ มีการกระทำอย่างอัสัตบุรุษ
 อย่างนี้ มีความเห็นอย่างอัสัตบุรุษอย่างนี้ ให้ทานอย่างอัสัตบุรุษอย่างนี้แล้ว หลัง
 จากตายแล้วจะไปเกิดในคติของอัสัตบุรุษ

คติของอัสัตบุรุษ คืออะไร

คือ นรกหรือกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน

[๙๒] พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย สัตบุรุษพึงรู้จักอัสัตบุรุษ
 หรือว่า 'ผู้นี้เป็นอัสัตบุรุษ'

ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบว่า "รู้ พระพุทธเจ้าข้า"

"ดีละ ภิกษุทั้งหลาย เป็นไปได้ที่สัตบุรุษพึงรู้จักอัสัตบุรุษว่า 'ผู้นี้เป็นอัสัตบุรุษ'
 ส่วนอัสัตบุรุษพึงรู้จักอัสัตบุรุษหรือว่า 'ผู้นี้เป็นอัสัตบุรุษ'"

"รู้ พระพุทธเจ้าข้า"

"ดีละ ภิกษุทั้งหลาย เป็นไปได้ที่อัสัตบุรุษพึงรู้จักอัสัตบุรุษว่า 'ผู้นี้เป็นอัสัตบุรุษ'
 เพราะว่า อัสัตบุรุษเป็นผู้ประกอบด้วยสังกรรม มีความกัดดีต่ออัสัตบุรุษ มี
 ความคิดอย่างอัสัตบุรุษ มีความรู้อย่างอัสัตบุรุษ มีถ้อยคำอย่างอัสัตบุรุษ มีการ
 กระทำอย่างอัสัตบุรุษ มีทิฏฐิอย่างอัสัตบุรุษ ให้ทานอย่างอัสัตบุรุษ

อัสัตบุรุษผู้ประกอบด้วยสังกรรม เป็นอย่างไร

คือ อัสัตบุรุษในโลกนี้ เป็นผู้มึนเมา มีหิริ มีโอตตัมปะ มีสตะมาก
 พรารภความเพียร มีสติตั้งมั่น มีปัญญา

อัสัตบุรุษผู้ประกอบด้วยสังกรรม เป็นอย่างไร (๑)

อัสัตบุรุษผู้กัดดีต่ออัสัตบุรุษ เป็นอย่างไร

คือ อัสัตบุรุษในโลกนี้ มีสมณพราหมณ์ผู้มีศรัทธา มีหิริ มีโอตตัมปะ มีสตะมาก
 พรารภความเพียร มีสติตั้งมั่น มีปัญญา เป็นมิตร เป็นสหาย

อัสัตบุรุษผู้กัดดีต่ออัสัตบุรุษ เป็นอย่างไร (๒)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหวรรค]

๑๐. จุฬปัณณมสูตร

สັตบุรุษผู้มีความคิดอย่างสັตบุรุษ เป็นอย่างไร

คือ สັตบุรุษในโลกนี้ ย่อมไม่คิดเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง ย่อมไม่คิดเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ย่อมไม่คิดเพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง

สັตบุรุษผู้มีความคิดอย่างสັตบุรุษ เป็นอย่างนี้ (๓)

สັตบุรุษผู้มีความรู้อย่างสັตบุรุษ เป็นอย่างไร

คือ สັตบุรุษในโลกนี้ ย่อมรู้เพื่อไม่เบียดเบียนตนบ้าง ย่อมรู้เพื่อไม่เบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ย่อมรู้เพื่อไม่เบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง

สັตบุรุษผู้มีความรู้อย่างสັตบุรุษ เป็นอย่างนี้ (๔)

สັตบุรุษผู้มีถ้อยคำอย่างสັตบุรุษ เป็นอย่างไร

คือ สັตบุรุษในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดส่อเสียด เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ เว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ

สັตบุรุษผู้มีถ้อยคำอย่างสັตบุรุษ เป็นอย่างนี้ (๕)

สັตบุรุษผู้มีการกระทำอย่างสັตบุรุษ เป็นอย่างไร

คือ สັตบุรุษในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการประพฤตินิดในกาม

สັตบุรุษผู้มีการกระทำอย่างสັตบุรุษ เป็นอย่างนี้ (๖)

สັตบุรุษผู้มีทิวฏฐิอย่างสັตบุรุษ เป็นอย่างไร

คือ สັตบุรุษในโลกนี้ เป็นผู้มืทิวฏฐิอย่างนี้ว่า `ทานที่ให้แล้วมีผล ยัญที่บูชาแล้วมีผล การเช่นสรวงที่เช่นสรวงแล้วมีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทําดีทําชั่วมีโลกนี้มี โลกหนามี มารดามีคุณ บิดามีคุณ สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะมีอยู่ สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบทําให้แจ้งโลกนี้โลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้ง ก็มีอยู่ในโลก

สັตบุรุษผู้มีทิวฏฐิอย่างสັตบุรุษ เป็นอย่างนี้ (๗)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๑. เทวทหรรค]

รวมพระสูตรที่มีในวรรค

สັตบุรุษให้ทานอย่างสັตบุรุษ เป็นอย่างไร

คือ สັตบุรุษในโลกนี้ให้ทานโดยเคารพ ให้ทานด้วยมือของตน ให้ทานด้วยความอ่อนน้อม ให้ทานอย่างบริสุทธิ์ เป็นผู้มีทิวฐีว่า 'ทานที่ให้แล้วมีผล' ดังนี้ แล้วจึงให้ทาน

สັตบุรุษให้ทานอย่างสັตบุรุษ เป็นอย่างไร (๘)

สັตบุรุษนั้นเป็นผู้ประกอบด้วยสัทธรรมอย่างนี้ มีความรักดีต่อสັตบุรุษอย่างนี้ มีความคิดอย่างสັตบุรุษอย่างนี้ มีความรู้อย่างสັตบุรุษอย่างนี้ มีถ้อยคำอย่างสັตบุรุษอย่างนี้ มีการกระทำอย่างสັตบุรุษอย่างนี้ มีทิวฐีอย่างสັตบุรุษอย่างนี้ ให้ทานอย่างสັตบุรุษอย่างนี้แล้ว หลังจากตายแล้ว ย่อมบังเกิดในคติของสັตบุรุษ

คติของสັตบุรุษ คืออะไร

คือ ความเป็นใหญ่ในเทวดา หรือความเป็นใหญ่ในมนุษย์"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

จุฬปัณณมสูตรที่ ๑๐ จบ

เทวทหรรคที่ ๑ จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. เทวทหสูตร	๒. ปัญจัตตยสูตร
๓. กินติสูตร	๔. สามคามสูตร
๕. สันกขัตตสูตร	๖. อาเนญชสัปปายสูตร
๗. คณกโมคคัลลานสูตร	๘. โคปกโมคคัลลานสูตร
๙. มหาปุณณมสูตร	๑๐. จุฬปัณณมสูตร

พระสวดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสิก [๒. อนุปทวรรค]

๑. อนุปทสูตร

๒. อนุปทวรรค

หมวดว่าด้วยธรรมตามลำดับบท

๑. อนุปทสูตร

ว่าด้วยธรรมตามลำดับบท

[๙๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของ
อนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียก
ภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย" ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว
พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

"ภิกษุทั้งหลาย สารีบุตรเป็นบัณฑิต^๑ มีปัญญามาก^๒ มีปัญญากว้างขวาง^๓ มี
ปัญญาร่าเริง^๔ มีปัญญารวดเร็ว^๕ มีปัญญาเฉียบแหลม^๖ มีปัญญาเพิกถอนกิเลส^๗

เชิงอรรถ :

- ^๑ เป็นบัณฑิต ในที่นี้หมายถึงเป็นบัณฑิตเพราะเหตุ ๔ ประการ คือ (๑) เป็นผู้ฉลาดในชาติ (๒) เป็น
ผู้ฉลาดในอายตนะ (๓) เป็นผู้ฉลาดในปฏิจจสมุปบาท (๔) เป็นผู้ฉลาดในฐานะและอฐานะ (ม.อ.อ.
๓/๙๒/๕๖, และดูเทียบ ข.ม. (แปล) ๒๙/๑๘/๘๕)
- ^๒ มีปัญญามาก ในที่นี้หมายถึงมีปัญญามาก เพราะกำหนดถือเอาคุณคือศีล คุณคือสมาธิ คุณคือปัญญา
คุณคือวิมุตติ และคุณคือวิมุตติญาณทัสสนะ (ม.อ.อ. ๓/๙๒/๕๖)
- ^๓ มีปัญญากว้างขวาง ในที่นี้หมายถึงมีปัญญากว้างขวาง เพราะญาณที่เป็นไปในธาตุ อายตนะ ปฏิจจ-
สมุปบาท สุตยุดา เป็นไปในอรรถ ธรรม นิสิตติ ปฏิภาณ และเป็นไปในศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ
และวิมุตติญาณทัสสนะ (ม.อ.อ. ๓/๙๒/๕๗)
- ^๔ มีปัญญาร่าเริง ในที่นี้หมายถึงมีปัญญาร่าเริง เพราะเป็นผู้ทำสติปฏิฐาน ๔ สัมมปธาน ๔
อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ และอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้เจริญ (ม.อ.อ. ๓/๙๒/๕๗)
- ^๕ มีปัญญารวดเร็ว ในที่นี้หมายถึงมีปัญญารวดเร็ว เพราะแล่นไปเร็วในรูปที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน
และแล่นไปเร็วในพระนิพพานอันเป็นที่ดับชาติ ชรา มรณะ โดยพิจารณาทำให้แจ่มแจ้ง ทำให้เด่นชัดว่า
รูป ฯลฯ ชรา มรณะ ไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยกันเกิดขึ้น มีความเสื่อมไป มีความสิ้นไป
มีความคลายกำหนด และมีความดับไปเป็นธรรมดา (ม.อ.อ. ๓/๙๒/๕๗-๕๘)
- ^๖ มีปัญญาเฉียบแหลม ในที่นี้หมายถึงมีปัญญาเฉียบแหลม เพราะไม่ให้ความวิตก พยาบาทวิตก
วิหิงสาวิตก และอุปกิเลส ๑๖ ที่เกิดขึ้นแล้วอาศัยอยู่ และเพราะบรรลุอริยมรรค ๔ สามัญญผล ๔
ปฏิสัมภทา ๔ และอภิญญา ๖ (ม.อ.อ. ๓/๙๒/๕๘)
- ^๗ มีปัญญาเพิกถอนกิเลส ในที่นี้หมายถึงมีปัญญาเพิกถอนกิเลส เพราะเจาะ คือทำลายกองโลภะ กองโทสะ
กองโมหะ กองอุปกิเลส ๑๖ และกรรมที่จะนำไปสู่ภพทั้งหมด ที่ยังไม่เคยเจาะทำลายมาก่อน (ม.อ.อ.
๓/๙๒/๕๘)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๑. อนุปทสูตร

ภิกษุทั้งหลาย เพียงกึ่งเดือน สารีบุตรก็เห็นแจ้งธรรมตามลำดับบพ^๑ได้ ในการเห็น
แจ้งธรรมตามลำดับบพ^๑ของสารีบุตรนั้นมีเรื่องดังต่อไปนี้

รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔

[๙๔] ภิกษุทั้งหลาย ในเรื่องนี้ สารีบุตรสังัดจากกามและอกุศลธรรม
ทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ ปีติ และสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่
ก็ธรรมในปฐมฌาน คือ วิตก(ความตรึก) วิจารณ์(ความตรอง) ปีติ(ความอิ่มใจ)
สุข(ความสุข) จิตตคัคคตา(ความที่จิตมีอารมณ์เดียว) ผัสสะ(ความถูกต้อง) เวทนา
(ความเสวยอารมณ์) สัญญา(ความหมายรู้) เจตนา(ความจงใจ) วิญญูญาณ(ความ
รู้แจ้ง) ฉันทะ(ความพอใจ) อธิโมกข์(ความน้อมใจเชื่อ) วิริยะ(ความเพียร)
สติ(ความระลึกได้) อุเบกขา(ความวางเฉย) มนสิการ(ความใส่ใจ)เหล่านั้น สารีบุตร
กำหนดตามลำดับบพ^๑ได้แล้ว ธรรมที่สารีบุตรรู้แจ้งแล้วเหล่านั้น ย่อมเกิดขึ้น ตั้งอยู่
ดับไป สารีบุตรนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า “ได้ยินว่า ธรรมเหล่านี้ที่ยังไม่มีก็มีขึ้น ที่มีแล้ว
ย่อมดับไป” เธอจึงไม่ยินดี ไม่ยินร้าย อันกิเลสอาศัยไม่ได้ อันกิเลสพัวพันไม่ได้
หลุดพ้นแล้ว พราก^๑ได้แล้วในธรรมเหล่านั้น มีจิตที่ฝึกให้ปราศจากเขตแดนคือ
กิเลสได้แล้วอยู่ สารีบุตรนั้นรู้ชัดว่า ‘การสลัดทุกข์ที่สูง ๆ ขึ้นไป ยังมีอยู่’ เธอมี
ความเห็นว่าการสลัดทุกข์มีได้เพราะการกระทำธรรมนั้นให้มากขึ้น (๑)

อีกประการหนึ่ง เพราะวิตกวิจารณ์สงบระงับไป สารีบุตรบรรลุทุติยฌาน มี
ความผ่อนคลายในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่
ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ ก็ธรรมในทุติยฌาน คือ ความผ่อนคลายในภายใน ปีติ
สุข จิตตคัคคตา ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา วิญญูญาณ ฉันทะ อธิโมกข์ วิริยะ
สติ อุเบกขา มนสิการเหล่านั้น สารีบุตรกำหนดตามลำดับบพ^๑ได้แล้ว ธรรมที่
สารีบุตรรู้แจ้งแล้วเหล่านั้น ย่อมเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป สารีบุตรนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า
“ได้ยินว่า ธรรมเหล่านี้ที่ยังไม่มีก็มีขึ้น ที่มีแล้วย่อมดับไป” เธอจึงไม่ยินดี ไม่ยินร้าย
อันกิเลสอาศัยไม่ได้ อันกิเลสพัวพันไม่ได้ หลุดพ้นแล้ว พราก^๑ได้แล้วในธรรม

เชิงอรรถ :

^๑ เห็นแจ้งธรรมตามลำดับบพ หมายความว่า เห็นแจ้งด้วยอำนาจสมาบัติ และอำนาจองค์ฌาน (ม.อ.อ.
๓/๙๒/๔๘)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปปริบัตตสัฏฐี [๒. อนุปทวรรค]

๑. อนุปทสูตร

เหล่านั้น มีจิตที่ฝึกให้ปราศจากเขตแดนคือกิเลสได้แล้วอยู่ สาริบุตรนั้นรู้ชัดว่า 'การสลัดทุกข์ที่สูง ๆ ขึ้นไปยังมีอยู่' เธอมีความเห็นว่า การสลัดทุกข์มิได้เพราะการกระทำธรรมนั้นให้มากขึ้น (๒)

อีกประการหนึ่ง เพราะปีติจางคลายไป สาริบุตรมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุดุติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า 'ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข' ก็ธรรมในดุติยฌาน คือ สุข สติ สัมปชัญญะ(ความรู้ตัว) จิตเตกัคคตา ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา วิญญาณ จันทะ อธิโมกข์ วิริยะ สติ อุเบกขา มนสิการเหล่านั้น สาริบุตรกำหนดตามลำดับบพบได้แล้ว ธรรมที่ สาริบุตรรู้แจ้งแล้วเหล่านั้น ย่อมเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป สาริบุตรนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า 'ได้ยินว่า ธรรมเหล่านี้ที่ยังไม่มีก็มีขึ้น ที่มีแล้วย่อมดับไป' เธอจึงไม่ยินดี ไม่ยินร้าย อันกิเลสอาศัยไม่ได้ อันกิเลสพัวพันไม่ได้ หลุดพ้นแล้ว พราภได้แล้ว ในธรรมเหล่านั้น มีจิตที่ฝึกให้ปราศจากเขตแดนคือกิเลสได้แล้วอยู่ สาริบุตรนั้นรู้ชัดว่า 'การสลัดทุกข์ที่สูง ๆ ขึ้นไปยังมีอยู่' เธอมีความเห็นว่า การสลัดทุกข์มิได้ เพราะการกระทำธรรมนั้นให้มากขึ้น (๓)

อีกประการหนึ่ง เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อน สาริบุตรบรรลุดุติยฌานที่ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่ ก็ธรรม ในดุติยฌาน คือ อุเบกขา อทุกขมสุขเวทนา เพราะใจบริสุทธิ์แล้วจึงไม่มีความ คิดคำนึง สติบริสุทธิ์ จิตเตกัคคตา ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา วิญญาณ จันทะ อธิโมกข์ วิริยะ สติ อุเบกขา มนสิการเหล่านั้น สาริบุตรกำหนดตาม ลำดับบพบได้แล้ว ธรรมที่สาริบุตรรู้แจ้งแล้วเหล่านั้น ย่อมเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป สาริบุตรนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า 'ได้ยินว่า ธรรมเหล่านี้ที่ยังไม่มีก็มีขึ้น ที่มีแล้วย่อม ดับไป' เธอจึงไม่ยินดี ไม่ยินร้าย อันกิเลสอาศัยไม่ได้ อันกิเลสพัวพันไม่ได้ หลุดพ้นแล้ว พราภได้แล้วในธรรมเหล่านั้น มีจิตที่ฝึกให้ปราศจากเขตแดนคือ กิเลสได้แล้วอยู่ สาริบุตรนั้นรู้ชัดว่า 'การสลัดทุกข์ที่สูง ๆ ขึ้นไปยังมีอยู่' เธอมี ความเห็นว่า การสลัดทุกข์มิได้เพราะการกระทำธรรมนั้นให้มากขึ้น (๔)

อีกประการหนึ่ง เพราะล่วงรูปสัญญา ดับปฏิขสัญญา ไม่กำหนดนานัตต- สัญญาโดยประการทั้งปวง สาริบุตรบรรลุดุติยฌานโดยกำหนดว่า

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปปริบัตตปิฎก [๒. อนุปทวรรค]

๑. อนุปทสูตร

‘อากาศหาที่สุตมิได้’ อยู่ ก็กรรมในอากาศาณัญจายตนะ คือ อากาศาณัญจายตนะ-
 สัญญา จิตเตกัคคตา ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา วิญญาณ ฉันทะ อธิโมกษ์
 วิริยะ สติ อุเบกขา มนสิการเหล่านั้น สารีบุตรกำหนดตามลำดับบทได้แล้ว
 ธรรมที่สารีบุตรรู้อัจฉแล้วเหล่านั้น ย่อมเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป สารีบุตรนั้นรู้ชัด
 อย่างนี้ว่า ‘ได้ยินว่า ธรรมเหล่านี้ที่ยังไม่มีก็มีขึ้น ที่มีแล้วย่อมดับไป’ เธอจึงไม่
 ยินดี ไม่ยินร้าย อันกิเลสอาศัยไม่ได้ อันกิเลสพัวพันไม่ได้ หลุดพ้นแล้ว พราก
 ได้แล้วในธรรมเหล่านั้น มีจิตที่ฝึกให้ปราศจากเขตแดนคือกิเลสได้แล้วอยู่ สารีบุตร
 นั้นรู้ชัดว่า ‘การสลัดทุกข์ที่สูง ๆ ขึ้นไปยังมีอยู่’ เธอมีความเห็นว่า การสลัดทุกข์
 มีได้เพราะการกระทำธรรมนั้นให้มากขึ้น (๕)

อีกประการหนึ่ง เพราะล่วงอากาศาณัญจายตนะได้โดยประการทั้งปวง
 สารีบุตรบรรลวิญญาณัญจายตนะ โดยกำหนดว่า ‘วิญญาณหาที่สุตมิได้’ อยู่
 ก็กรรมในวิญญาณัญจายตนะ คือ วิญญาณัญจายตนะสัญญา จิตเตกัคคตา ผัสสะ
 เวทนา สัญญา เจตนา วิญญาณ ฉันทะ อธิโมกษ์ วิริยะ สติ อุเบกขา
 มนสิการเหล่านั้น สารีบุตรกำหนดตามลำดับบทได้แล้ว ธรรมที่สารีบุตรรู้อัจฉแล้ว
 เหล่านั้น ย่อมเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป สารีบุตรนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า ‘ได้ยินว่า
 ธรรมเหล่านี้ที่ยังไม่มีก็มีขึ้น ที่มีแล้วย่อมดับไป’ เธอจึงไม่ยินดี ไม่ยินร้าย อัน
 กิเลสอาศัยไม่ได้ อันกิเลสพัวพันไม่ได้ หลุดพ้นแล้ว พรากได้แล้วในธรรมเหล่านั้น
 มีจิตที่ฝึกให้ปราศจากเขตแดนคือกิเลสได้แล้วอยู่ สารีบุตรนั้นรู้ชัดว่า ‘การสลัด
 ทุกข์ที่สูง ๆ ขึ้นไปยังมีอยู่’ เธอมีความเห็นว่า การสลัดทุกข์มีได้เพราะการกระทำ
 ธรรมนั้นให้มากขึ้น (๖)

อีกประการหนึ่ง เพราะล่วงวิญญาณัญจายตนะได้โดยประการทั้งปวง สารีบุตร
 บรรลอากาศัญญายตนะ โดยกำหนดว่า ‘ไม่มีอะไร’ อยู่ ก็กรรมในอากาศัญญายตนะ
 คือ อากัญญายตนะสัญญา จิตเตกัคคตา ผัสสะ เวทนา สัญญา
 เจตนา วิญญาณ ฉันทะ อธิโมกษ์ วิริยะ สติ อุเบกขา มนสิการเหล่านั้น
 สารีบุตรกำหนดตามลำดับบทได้แล้ว ธรรมที่สารีบุตรรู้อัจฉแล้วเหล่านั้น ย่อม
 เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป สารีบุตรนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า ‘ได้ยินว่า ธรรมเหล่านี้ที่

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๑. อนุปทสูตร

ยังไม่มีก็มีขึ้น ที่มีแล้วยอมดับไป' เธอจึงไม่ยินดี ไม่ยินร้าย อันกิเลสอาศัยไม่ได้
อันกิเลสพัวพันไม่ได้ หลุดพ้นแล้ว พราศได้แล้วในธรรมเหล่านั้น มีจิตที่ฝึกให้
ปราศจากเขตแดนคือกิเลสได้แล้วอยู่ สาริบุตรนั้นรู้ชัดว่า 'การสลัดทุกข์ที่สูง ๆ
ขึ้นไปยังมีอยู่' เธอมีความเห็นว่า การสลัดทุกข์มีได้เพราะการกระทำธรรมนั้นให้
มากขึ้น (๗)

[๙๕] อีกประการหนึ่ง เพราะล่วงอากิญจัญญายตนะได้โดยประการทั้งปวง
สาริบุตรบรรลุเนวสัญญานาสัญญายตนะอยู่ เธอมีสติออกจากสมาบัตินั้นแล้ว
พิจารณาเห็นธรรมที่ล่วงลับ ดับ แปรผันไปแล้วว่า 'ได้ยินว่า ธรรมเหล่านี้
ที่ยังไม่มีก็มีขึ้น ที่มีแล้วยอมดับไป' เธอจึงไม่ยินดี ไม่ยินร้าย อันกิเลสอาศัยไม่ได้
อันกิเลสพัวพันไม่ได้ หลุดพ้นแล้ว พราศได้แล้วในธรรมเหล่านั้น มีจิตที่ฝึกให้
ปราศจากเขตแดนคือกิเลสได้แล้วอยู่ สาริบุตรนั้นรู้ชัดว่า 'การสลัดทุกข์ที่สูง ๆ
ขึ้นไปยังมีอยู่' เธอมีความเห็นว่า การสลัดทุกข์มีได้เพราะการกระทำธรรมนั้นให้
มากขึ้น (๘)

[๙๖] อีกประการหนึ่ง เพราะล่วงเนวสัญญานาสัญญายตนะได้โดยประการ
ทั้งปวง สาริบุตรบรรลุสัญญาเวทียตนิโรธอยู่ เพราะเห็นด้วยปัญญา อาสวะ^๑
ทั้งหลายของเธอจึงสิ้นไป สาริบุตรนั้นมีสติออกจากสมาบัติแล้ว พิจารณาเห็นธรรม
ที่ล่วงลับ ดับ แปรผันไปแล้วว่า 'ได้ยินว่า ธรรมเหล่านี้ที่ยังไม่มีก็มีขึ้น ที่มีแล้ว
ยอมดับไป' เธอจึงไม่ยินดี ไม่ยินร้าย อันกิเลสอาศัยไม่ได้ อันกิเลสพัวพันไม่ได้
หลุดพ้นแล้ว พราศได้แล้วในธรรมเหล่านั้น มีจิตที่ฝึกให้ปราศจากเขตแดนคือ
กิเลสได้แล้วอยู่ สาริบุตรนั้นรู้ชัดว่า 'การสลัดทุกข์ที่สูง ๆ ขึ้นไปยังมีอยู่' เธอมี
ความเห็นว่า การสลัดทุกข์มีได้เพราะการกระทำธรรมนั้นให้มากขึ้น (๙)

[๙๗] ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้กล่าวชอบ ฟังกล่าวชมภิกษุรูปใดว่า 'เป็นผู้
ถึงวสี(ความชำนาญ) ถึงบารมี(ความสำเร็จ)ในอริยศีล เป็นผู้ถึงวสี ถึงบารมีใน
อริยสมาธิ เป็นผู้ถึงวสี ถึงบารมีในอริยปัญญา เป็นผู้ถึงวสี ถึงบารมีในอริยวิมุตติ'

เชิงอรรถ :

^๑ อาสวะ ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๑๙ (เทวทหสูตร) หน้า ๒๖ ในเล่มนี้

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปปริบัตตสํกั [๒. อนุปทวรรค]

๒. จวิโสธนสูตร

ภิกษุรูปนั้นคือสารีบุตรนั่นเอง ที่ผู้กล่าวชอบฟังกล่าวชมว่า 'เป็นผู้ถึงวสี ถึงบารมี ในอริยศีล เป็นผู้ถึงวสี ถึงบารมีในอริยสมาธิ เป็นผู้ถึงวสี ถึงบารมีในอริยปัญญา เป็นผู้ถึงวสี ถึงบารมีในอริยวิมุตติ'

บุคคลผู้กล่าวชอบ ฟังกล่าวชมภิกษุรูปใดว่า 'เป็นบุตร เป็นโอรสของพระผู้มีพระภาค เกิดแต่พระโอษฐ์ของพระผู้มีพระภาค เกิดแต่ธรรม อันธรรมเนรมิตแล้ว เป็นธรรมทายาท ไม่ใช่เป็นอำิสทายาท' ภิกษุรูปนั้นคือสารีบุตรนั่นเอง ที่ผู้กล่าวชอบฟังกล่าวชมว่า 'เป็นบุตร เป็นโอรสของพระผู้มีพระภาค เกิดแต่พระโอษฐ์ของพระผู้มีพระภาค เกิดแต่ธรรม อันธรรมเนรมิตแล้ว เป็นธรรมทายาท ไม่ใช่เป็นอำิสทายาท'

ภิกษุทั้งหลาย สารีบุตรประกาศธรรมจักรอันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ที่ตถาคตประกาศไว้แล้วโดยลำดับ โดยชอบทีเดียว"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

อนุปทสูตรที่ ๑ จบ

๒. จวิโสธนสูตร

ว่าด้วยหลักการตรวจสอบ ๖ ประการ

[๙๘] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย" ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสันนิกาย [๒. อนูปทวรรค]

๒. จวิโสธนสูตร

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ย่อมพยากรณ์หรือหัตตผลว่า ‘ข้าพเจ้ารู้ชัดว่า ‘ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป’^๑ เธอทั้งหลายไม่ควรยินดี ไม่ควรคัดค้านคำกล่าวของภิกษุรูปนั้น ไม่ยินดี ไม่คัดค้านแล้ว พึงถามปัญหาว่า ‘ท่านผู้มีอายุ โวหาร ๔ ประการนี้ที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นตรัสไว้ชอบแล้ว’

โวหาร ๔ ประการ^๒ อะไรบ้าง คือ

๑. การกล่าวสิ่งที่ได้เห็นว่าได้เห็น
๒. การกล่าวสิ่งที่ได้ฟังว่าได้ฟัง
๓. การกล่าวสิ่งที่ได้ทราบว่าได้ทราบ
๔. การกล่าวสิ่งที่ได้รู้ว่าได้รู้

ท่านผู้มีอายุ โวหาร ๔ ประการนี้ ที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นตรัสไว้ชอบแล้ว ก็จิตของท่านผู้มีอายุผู้รู้ อยู่ เห็นอยู่อย่างใด จึงหลุดพ้นจากอาสวะ เพราะไม่ยึดมั่นในโวหาร ๔ ประการนี้ได้’

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เป็นชีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว^๓ บรรลุประโยชน์ตน^๔ โดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว^๕ หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ จึงนับว่ามีธรรมสมควรพยากรณ์ได้ตั้งชื่อว่า ‘ท่านผู้มีอายุ ข้าพเจ้าไม่ยินดี ไม่ยินร้าย อันกิเลสอาศัยไม่ได้ อันกิเลสพัวพันไม่ได้ หลุดพ้นแล้ว พราศได้แล้วในสิ่งที่ตนเห็นแล้ว มีจิตที่ฝึกให้ปราศจากเขตแดนคือ กิเลสได้แล้วอยู่

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเชิงอรรถที่ ๒, ๓ และ ๔ ข้อ ๑๙ (เทวทหสูตร) หน้า ๒๖ ในเล่มนี้

^๒ ดูเทียบ อภ.จตก. (แปล) ๒๑/๒๕๓/๓๓๐

^๓ **ปลงภาระได้แล้ว** ในที่นี้หมายถึงปลงขันธภาระได้ ปลงกิเลสภาระได้ และปลงอภิสังขารภาระได้ (อภ.ตัก.อ. ๒/๓๘/๑๓๙)

^๔ **บรรลุประโยชน์ตน** ในที่นี้หมายถึงบรรลุหรือหัตตผล (อภ.ตัก.อ. ๒/๓๘/๑๓๙)

^๕ **สิ้นภวสังโยชน์แล้ว** ดูเชิงอรรถที่ ๒ ข้อ ๓๗ (คณโกโมคคัลลานสูตร) หน้า ๘๑ ในเล่มนี้

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๒. จวิโสธนสูตร

ข้าพเจ้าไม่ยินดี ... ในสิ่งที่ตนได้ฟังแล้ว ...

ข้าพเจ้าไม่ยินดี ... ในสิ่งที่ตนได้ทราบแล้ว ...

ข้าพเจ้าไม่ยินดี ไม่ยินร้าย อันกิเลสอาศัยไม่ได้ อันกิเลสพัวพันไม่ได้ หลุดพ้นแล้ว พราศได้แล้วในสิ่งที่ตนได้รู้ มีจิตที่ฝึกให้ปราศจากเขตแดนคือกิเลส ได้แล้วอยู่ จิตของข้าพเจ้าผู้รู้ อยู่ เห็นอยู่อย่างนี้แล จึงหลุดพ้นจากอาสวะ เพราะไม่ยึดมั่นในโองการ ๔ ประการนี้

ภิกษุทั้งหลาย คำที่ภิกษุรูปนั้นกล่าว เธอทั้งหลายควรชื่นชมยินดีว่า 'สาธุ' แล้วพึงถามปัญหายิ่งขึ้นไปว่า

หลักการตรวจสอบอุปาทานชั้น ๕ ประการ

[๙๙] 'ท่านผู้มีอายุ อุปาทานชั้น ๕ ประการนี้ ที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นตรัสไว้ชอบแล้ว

อุปาทานชั้น ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. รูปอุปาทานชั้น
๒. เวทนอุปาทานชั้น
๓. สัญญาอุปาทานชั้น
๔. สังขารอุปาทานชั้น
๕. วิญญาณอุปาทานชั้น

ท่านผู้มีอายุ อุปาทานชั้น ๕ ประการนี้ ที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นตรัสไว้ชอบแล้ว ก็จิตของท่านผู้มีอายุ ผู้รู้ อยู่ เห็นอยู่อย่างไร จึงหลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่ยึดมั่นในอุปาทานชั้น ๕ ประการนี้ได้'

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เป็นชีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำ เสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ จึงนับว่ามีธรรมอันสมควรจะพยากรณ์ได้ดังนี้ว่า

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปปริบัตตสํกั [๒. อนุปทวรรค]

๒. จวิโสธนสูตร

'ท่านผู้มีอายุ ข้าพเจ้ารู้แจ้งรูปว่า 'ไม่มีกำลัง ปราศจากความน่ารัก ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความชื่นใจ' จึงรู้ชัดว่า 'จิตของเราหลุดพ้นแล้ว' เพราะความสิ้นไป เพราะความคลายไป เพราะความดับไป เพราะความสละไป และเพราะความสละคืนซึ่งอุปาทานขันธที่ยึดมั่นในรูป และอนุสัยคือความตั้งใจมั่นและความปักใจมั่นได้

ข้าพเจ้ารู้แจ้งเวทนา ฯลฯ

ข้าพเจ้ารู้แจ้งสัญญา ฯลฯ

ข้าพเจ้ารู้แจ้งสังขาร ฯลฯ

ข้าพเจ้ารู้แจ้งวิญญาณว่า 'ไม่มีกำลัง ปราศจากความน่ารัก ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความชื่นใจ' จึงรู้ชัดว่า 'จิตของเราหลุดพ้นแล้ว' เพราะความสิ้นไป เพราะความคลายไป เพราะความดับไป เพราะความสละไป และเพราะความสละคืนซึ่งอุปาทานขันธที่ยึดมั่นในวิญญาณ และอนุสัยคือความตั้งใจมั่นและความปักใจมั่นได้ ท่านผู้มีอายุ จิตของข้าพเจ้าผู้รู้ อยู่ เห็นอยู่อย่างนี้ จึงหลุดพ้นจากอาสวะ เพราะ 'ไม่ยึดมั่นในอุปาทานขันธ ๕ ประการนี้ได้'

ภิกษุทั้งหลาย คำที่ภิกษุรูปนั้นกล่าว เธอทั้งหลายควรชื่นชมยินดีว่า 'สาธุ' แล้วพึงถามปัญหาที่ยิ่งขึ้นไปว่า

หลักการตรวจสอบธาตุ ๖ ประการ

[๑๐๐] 'ท่านผู้มีอายุ ธาตุ ๖ ประการนี้ ที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นตรัสไว้ชอบแล้ว

ธาตุ ๖ ประการ ะไรบ้าง คือ

๑. ฐลฐธาตุ(ธาตุดิน)	๒. อฐปฐธาตุ(ธาตุน้ำ)
๓. เตชฐธาตุ(ธาตุไฟ)	๔. วฐยฐธาตุ(ธาตุลม)
๕. อฐกฐฐธาตุ(ธาตุค้ออฐกฐ)	๖. วฐญญฐฐธาตุ(ธาตุค้อวฐญญฐฐ)

ท่านผู้มีอายุ ธาตุ ๖ ประการนี้ ที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นตรัสไว้ชอบแล้ว ก็จิตของท่านผู้มีอายุ ผู้รู้ อยู่ เห็นอยู่อย่างไร จึงหลุดพ้นจากอาสวะ เพราะ 'ไม่ยึดมั่นในธาตุ ๖ ประการนี้ได้'

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสันนิกาย [๒. อนุปทวรรค]

๒. จวิโสธนสูตร

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เป็นชีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ จึงนับว่ามีธรรมอันสมควรจะพยากรณ์ได้ว่า 'ท่านผู้มีอายุ ข้าพเจ้ามิได้ยึดมั่นปฐวีธาตุโดยความเป็นอัตตา และมีได้ยึดมั่นอัตตาที่อาศัยปฐวีธาตุ' จึงรู้ชัดว่า 'จิตของเราหลุดพ้นแล้ว' เพราะความสิ้นไป เพราะความคลายไป เพราะความดับไป เพราะความสละไป และเพราะความสละคืนซึ่งอุปาทานขันธที่ยึดมั่นอาศัยปฐวีธาตุ และอนุสัยคือความตั้งใจมั่นและความปักใจมั่นได้

ข้าพเจ้ามิได้ยึดมั่นอาโปธาตุ ฯลฯ

ข้าพเจ้ามิได้ยึดมั่นเดโชธาตุ ฯลฯ

ข้าพเจ้ามิได้ยึดมั่นวาโยธาตุ ฯลฯ

ข้าพเจ้ามิได้ยึดมั่นอากาศธาตุ ฯลฯ

ข้าพเจ้ามิได้ยึดมั่นวิญญานธาตุโดยความเป็นอัตตา และมีได้ยึดมั่นอัตตาอันอาศัยวิญญานธาตุ จึงรู้ชัดว่า 'จิตของเราหลุดพ้นแล้ว' เพราะความสิ้นไป เพราะความคลายกำหนด เพราะความดับไป เพราะความสละไป และเพราะความสละคืนซึ่งอุปาทานขันธที่ยึดมั่นอาศัยวิญญานธาตุ และอนุสัยคือความตั้งใจมั่นและความปักใจมั่นได้ ท่านผู้มีอายุ จิตของข้าพเจ้าผู้รู้อยู่ เห็นอยู่อย่างนี้ จึงหลุดพ้นจากอาสวะ เพราะไม่ยึดมั่นในธาตุ ๖ ประการนี้ได้'

ภิกษุทั้งหลาย คำที่ภิกษุรูปนั้นกล่าว เธอทั้งหลายควรชื่นชมยินดีว่า 'สาธุ' แล้วพึงถามปัญหาไปยังขึ้นไปว่า

หลักการตรวจสอบอายตนะ ๑๒ ประการ

[๑๐๑] 'ท่านผู้มีอายุ ก็อายตนะภายในและอายตนะภายนอกอย่างละ ๖ ประการนี้ ที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์นั้นตรัสไว้ชอบแล้ว

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสันนสูตร [๒. อนุปทวรรค]

๒. จวิโสธนสูตร

อายตนะภายในและอายตนะภายนอกอย่างละ ๖ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. จักข(ตา)คู่กับรูป	๒. โสตะ(หู)คู่กับสัททะ(เสียง)
๓. ฆานะ(จมูก)คู่กับคันธะ(กลิ่น)	๔. ชิวหา(ลิ้น)คู่กับรส
๕. กายคู่กับโณภูณัพพะ	๖. มโน(ใจ)คู่กับธรรมารมณ

ท่านผู้มีอายุ อายตนะภายในและอายตนะภายนอกอย่างละ ๖ ประการนี้ ที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตรัสไว้ชอบแล้ว ก็จิตของท่านผู้มีอายุ ผู้รู้ผู้เห็นอยู่อย่างไร จึงหลุดพ้นจากอาสวะ เพราะไม่ยึดมั่นในอายตนะภายในและอายตนะภายนอกอย่างละ ๖ ประการนี้ได้'

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เป็นชีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ จึงนับว่ามีธรรมอันสมควรจะพยากรณ์ได้ว่า 'ท่านผู้มีอายุ ข้าพเจ้ารู้ชัดว่า 'จิตของข้าพเจ้าหลุดพ้นแล้ว' เพราะความสิ้นไป เพราะความคลายไป เพราะความดับไป เพราะความสละไป และเพราะความสละคืนซึ่งความพอใจ ความกำหนัด ความยินดี ความอยาก ความยึดมั่น อุปาทาน และอนุสัยคือความตั้งใจมั่นและความปักใจมั่นในจักขุ ในรูป ในจักขุวิญญาน และในธรรมที่พึงรู้แจ้งทางจักขุวิญญาน

ข้าพเจ้ารู้ชัดว่า ฯลฯ ในโสตะ ในเสียง ในโสตวิญญาน ฯลฯ

ข้าพเจ้ารู้ชัดว่า ฯลฯ ในฆานะ ในกลิ่น ในฆานวิญญาน ฯลฯ

ข้าพเจ้ารู้ชัดว่า ฯลฯ ในชิวหา ในรส ในชิวหาวิญญาน ฯลฯ

ข้าพเจ้ารู้ชัดว่า ฯลฯ ในกาย ในโณภูณัพพะ ในกายวิญญาน ฯลฯ

ข้าพเจ้ารู้ชัดว่า 'จิตของข้าพเจ้าหลุดพ้นแล้ว' เพราะความสิ้นไป เพราะความคลายไป เพราะความดับไป เพราะความสละไป และเพราะความสละคืนซึ่งความพอใจ ความกำหนัด ความยินดี ความอยาก ความยึดมั่น อุปาทาน และอนุสัยคือความตั้งใจมั่นและความปักใจมั่นในมโน ในธรรมารมณ ในมโนวิญญาน และในธรรมที่พึงรู้แจ้งทางมโนวิญญาน ท่านผู้มีอายุ จิตของข้าพเจ้าผู้รู้ผู้เห็นอยู่อย่างนี้จึงหลุดพ้นจากอาสวะ เพราะไม่ยึดมั่นในอายตนะภายในและอายตนะภายนอกอย่างละ ๖ ประการนี้ได้'

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๒. จวิโสธนสูตร

ภิกษุทั้งหลาย คำที่ภิกษุรูปนั้นกล่าว เธอทั้งหลายควรชื่นชมยินดีว่า 'สาธุ' แล้วพึงถามปัญหายิ่งขึ้นไปว่า

หลักการตรวจสอบเรื่องการถอนอนุสัย

[๑๐๒] 'ท่านผู้มีอายุร้ออยู่ เห็นอยู่อย่างไร จึงถอนอหังการ มมังการ และมานานุสัย ในกายอันมีวิญญูณนี้ และในสรรพนิมิตภายนอกได้ด้วยดี'

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เป็นชีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ จึงนับว่ามีธรรมอันสมควรจะพยากรณ์ได้ว่า 'ท่านผู้มีอายุ เมื่อก่อนที่ข้าพเจ้ายังครองเรือนอยู่ ยังเป็นผู้ไม่รู้ พระตถาคต หรือสาวกของพระตถาคต ได้แสดงธรรมแก่ข้าพเจ้านั้น ข้าพเจ้าได้สดับธรรมนั้นแล้ว จึงเกิดศรัทธาในพระตถาคต เมื่อมีศรัทธา ย่อมตระหนักว่า 'การอยู่ครองเรือนเป็นเรื่องอึดอัด เป็นทางแห่งธุลี การบวชเป็นทางปลอดโปร่ง การที่ผู้ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วนดุจสังข์ชัต ไม่ใช่ทำได้ง่าย ทางที่ดี เราควรโกนผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาหวัดร์ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเถิด'

สิกขาและสาชีพของภิกษุ

ต่อมา ข้าพเจ้าละทิ้งกองโภคสมบัติน้อยใหญ่ และเครื่องญาติน้อยใหญ่ โคนผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาหวัดร์ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ข้าพเจ้าบวชแล้วอย่างนี้ ถึงความเป็นผู้มีสิกขาและสาชีพของภิกษุทั้งหลาย คือ

๑. ละ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ คือ วางหินทาวุฐและศีศตราวุฐ มีความละอาย มีความเอ็นดู มุ่งประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่
๒. ละ เว้นขาดจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ คือรับเอาแต่สิ่งของที่เขาให้ มุ่งหวังแต่สิ่งของที่เขาให้ ไม่เป็นขโมย เป็นคนสะอาดอยู่
๓. ละพฤติกรรมอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ คือ ประพฤติพรหมจรรย์ เว้นห่างไกลจากเมถุนธรรมอันเป็นกิจของชาวบ้าน

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสัน [๒. อนูปทวรรค]

๒. จวิโสธนสูตร

๔. ละ เว้นขาดจากการพูดเท็จ คือ พูดแต่คำสัตย์ ดำรงความสัตย์ มีถ้อยคำเป็นหลัก เชื่อถือได้ ไม่หลอกลวงชาวโลก
๕. ละ เว้นขาดจากการพูดส่อเสียด คือ ฟังความจากฝ่ายนี้แล้ว ไม่ไปบอกฝ่ายโน้น เพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังความจากฝ่ายโน้นแล้ว ไม่มาบอกฝ่ายนี้ เพื่อทำลายฝ่ายโน้น สมานคนที่แตกต่างกัน ส่งเสริมคนที่ปรองดองกัน ชื่นชม ยินดี เพลิดเพลินต่อผู้ที่สามัคคีกัน พูดแต่ถ้อยคำที่สร้างสรรค์ความสามัคคี
๖. ละ เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ คือ พูดแต่คำไม่มีโทษ ไพเราะ น่ารัก จับใจ เป็นคำของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่ พอใจ
๗. ละ เว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ คือ พูดถูกเวลา พูดคำจริง พูดถึงประโยชน์ พูดถึงธรรม พูดถึงวินัย พูดคำที่มีหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์ เหมาะแก่กาลเวลา
๘. เว้นขาดจากการพราดพิชคาม^๑และภุตคาม^๒
๙. ฉันทมือเดียว ไม่ฉันทอนกลางคืน เว้นขาดจากการฉันทในเวลาวิกาล^๓
๑๐. เว้นขาดจากการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี และดูการละเล่น ที่เป็นข้าศึกแก่กุศล
๑๑. เว้นขาดจากการตัดทรง ประดับ ตกแต่งร่างกายด้วยพวงดอกไม้ ของหอมและเครื่องประพินผิว อันเป็นลักษณะแห่งการแต่งตัว
๑๒. เว้นขาดจากที่นอนสูงใหญ่
๑๓. เว้นขาดจากการรับทองและเงิน
๑๔. เว้นขาดจากการรับธัญญาหารดิบ^๔
๑๕. เว้นขาดจากการรับเนื้อดิบ

เชิงอรรถ :

๑-๒-๓-๔ ดูเชิงอรรถที่ ๑, ๒, ๓ และ ๔ ข้อ ๑๔ (เทวทหสูตร) หน้า ๒๑ ในเล่มนี้

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า : ๑๒๒ }

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๒. จวิโสธนสูตร

๑๖. เว้นขาดจากการรับสตรีและกุมารี
 ๑๗. เว้นขาดจากการรับทาสหญิงและทาสชาย
 ๑๘. เว้นขาดจากการรับแพะและแกะ
 ๑๙. เว้นขาดจากการรับไก่อและสุกร
 ๒๐. เว้นขาดจากการรับช้าง โค ม้า และลา
 ๒๑. เว้นขาดจากการรับเรือกสวนไรรณาและที่ดิน
 ๒๒. เว้นขาดจากการทำหน้าที่เป็นตัวแทนและผู้สื่อสาร
 ๒๓. เว้นขาดจากการซื้อขาย
 ๒๔. เว้นขาดจากการโกงด้วยตาชั่ง ด้วยของปลอม และด้วยเครื่อง
 ดวงวัด
 ๒๕. เว้นขาดจากการรับสินบน การล่อลวง และการตลบตะแลง
 ๒๖. เว้นขาดจากการตัด(อวัยวะ) การฆ่า การจองจำ การตีชิงวิ่งราว
 การปล้น และการขู่กรรโชก

ข้าพเจ้านั้นเป็นผู้สันโดษด้วยจีวรพอคุ่มร่างกาย และบิณฑบาตพออิ่มท้อง
 จะไป ณ ที่ใด ๆ ก็ไปได้ทันที เหมือนนกบินไป ณ ที่ใด ๆ ก็มีแต่ปีกเป็นภาระ
 ข้าพเจ้านั้นประกอบด้วยอริยศีลชั้นนี้แล้ว ย่อมเสวยสุขอันปราศจากโทษในภายใน

[๑๐๓] ข้าพเจ้านั้นเห็นรูปทางตาแล้ว ไม่รวบถือ ไม่แยกถือ ย่อมปฏิบัติ
 เพื่อสำรวมจักขุทรีย ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้ว ก็จะเป็นเหตุให้ถูกบาปอกุศลธรรมคือ
 อภิชฌาและโทมนัสครอบงำได้ จึงรักษาจักขุทรีย ถึงความสำรวมในจักขุทรีย

ฟังเสียงทางหูแล้ว ...

ดมกลิ่นทางจมูกแล้ว ...

ลิ้มรสทางลิ้นแล้ว ...

ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกายแล้ว ...

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสิก [๒. อนุปทวรรค]

๒. จวีโสธนสูตร

รู้แจ้งธรรมารมณ์ทางใจแล้ว ไม่รวบถือ ไม่แยกถือ ย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวม
มโนทริย ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้ว ก็จะเป็นเหตุให้ถูกบาปอกุศลธรรมคืออกิขมาและ
โทมนัสครอบงำได้ จึงรักษามโนทริย ถึงความสำรวมในมโนทริย ข้าพเจ้านั้น
ประกอบด้วยอริยอินทริยสังวรเช่นนี้แล้ว ย่อมเสวยสุขอันไม่ระคนด้วยกิเลสในภายใน

ข้าพเจ้านั้นทำความรู้สึกตัวในการก้าวไป การถอยกลับ การแลดู การเหลียวดู
การคู้เข้า การเหยียดออก การครองสังฆาฏิ บาตรและจีวร การฉัน การดื่ม
การเคี้ยว การลิ้ม การถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ การเดิน การยืน การนั่ง การนอน
การตื่น การพูด การนิ่ง

ข้าพเจ้านั้นประกอบด้วยอริยศีลชั้นหัตถ์ อริยอินทริยสังวร และอริยสติสัมปชัญญะ
แล้วพักอยู่ ณ เสนาสนะอันเจียบสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า
ป่าชุก ที่แจ้ง ลอมฟาง ข้าพเจ้ากลับจากบิณฑบาต ภายหลังฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว
นั่งขัดสมาธิ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า

ข้าพเจ้านั้นละอกิขมาในโลก มีใจปราศจากอกิขมา ขำระจิตให้บริสุทธิ์จาก
อกิขมา ละความมุ่งร้ายคือพยาบาท มีจิตไม่พยาบาท มุ่งประโยชน์เกื้อกูลต่อ
สรรพสัตว์อยู่ ขำระจิตให้บริสุทธิ์จากความมุ่งร้ายคือพยาบาท ละถิ่นมัทธะ มีจิต
ปราศจากถิ่นมัทธะ กำหนดแสงสว่าง มีสติสัมปชัญญะ ขำระจิตให้บริสุทธิ์จาก
ถิ่นมัทธะ ละอุททัจจกุกุจจะ เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน มีจิตสงบภายใน ขำระจิตให้
บริสุทธิ์จากอุททัจจกุกุจจะ ละวิจิกิจฉา ขำมพันวิจิกิจฉาได้แล้ว ไม่มีความสงสัย
ในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ ขำระจิตให้บริสุทธิ์จากวิจิกิจฉา

[๑๐๔] ข้าพเจ้านั้นละนิวรรณ ๕ ประการนี้ ที่ทำให้จิตเศร้าหมอง บั่นทอน
กำลังปัญญา สกัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ที่มีวิตก
วิจารณ์ ปิติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารณ์สงบระงับไป บรรลุตติยฌาน
มีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่
ปิติและสุขอันเกิดจากสมาธิ ฯลฯ บรรลุตติยฌาน ฯลฯ บรรลุดตตฌาน
ฯลฯ อยู่

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๓. สัปปริสสูตร

เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน ปราศจากความ
เศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ข้าพเจ้านั้น
น้อมจิตไปเพื่ออัสวักขยญาณ รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า 'นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย
นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา นี้อัสวะ นี้อัสวสมุทัย นี้อัสวนิโรธ
นี้อัสวนิโรธคามินีปฏิปทา'

เมื่อข้าพเจ้ารู้เห็นอยู่อย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นจากกามาสวะ ภวาสวะ และ
อวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็รู้ว่า 'หลุดพ้นแล้ว' รู้ชัดว่า 'ชาติสิ้นแล้ว
อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้
อีกต่อไป' ท่านผู้มีอายุ ข้าพเจ้ารู้อยู่เห็นอยู่อย่างนี้ จึงถอนอหังการ มมังการ
และมานานสัย^๑ในกายที่มีวิญญูณนี้และในสรรพนิมิตภายนอกได้

ภิกษุทั้งหลาย คำที่ภิกษุรูปนั้นกล่าว เธอทั้งหลายควรชื่นชมยินดีว่า 'สาธุ'
แล้วพึงกล่าวอย่างนี้ว่า 'ท่านผู้มีอายุ เป็นลาภของเราทั้งหลาย เราทั้งหลายได้ดีแล้ว
ที่พิจารณาเห็นท่านผู้มีอายุเช่นท่านเป็นเพื่อนพรหมจรรย์'

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระ
ภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

ฉวิโสธนสูตรที่ ๒ จบ

๓. สัปปริสสูตร

ว่าด้วยธรรมของสัตบุรุษและธรรมของอสัตบุรุษ

[๑๐๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถ
บิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุ
ทั้งหลายมาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย" ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว
พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๘๙ (มหาปณณมสูตร) หน้า ๑๐๑ ในเล่มนี้

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า :๑๒๕ }

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๓. สัปปริสสูตร

“ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมของอัสตินุชและธรรมของอสตินุชแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟังธรรมของอัสตินุชและธรรมของอสตินุชนั้น จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว”

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

“**ธรรมของอัสตินุช เป็นอย่างไร**

คือ อัสตินุชในโลกนี้ เป็นผู้ออกจากตระกูลสูงบวชแล้ว เธอย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ‘เราเป็นผู้ออกจากตระกูลสูง^๑บวช ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้ มิได้เป็นผู้ออกจากตระกูลสูงบวช’ เพราะความเป็นผู้มีตระกูลสูงนั้น อัสตินุชนั้นจึงยกตน ชมผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของอัสตินุช

ส่วนอัสตินุชย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ‘เพราะความเป็นผู้มีตระกูลสูง ธรรมคือโลภะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป ธรรมคือโทสะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป หรือธรรมคือโมหะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป แม้ถ้าภิกษุไม่ใช่เป็นผู้ออกจากตระกูลสูงบวชแล้ว แต่เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรม เธอก็เป็นผู้ควรบูชา ควรสรรเสริญ ในหมู่ภิกษุนั้น’ เพราะความเป็นผู้มีตระกูลสูงนั้น อัสตินุชนั้นจึงทำข้อปฏิบัติเท่านั้นไว้ในภายใน แล้วไม่ยกตน ไม่ชมผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของอัสตินุช (๑)

อีกประการหนึ่ง อัสตินุชเป็นผู้ออกจากตระกูลใหญ่^๒บวช ฯลฯ เป็นผู้ออกจากตระกูลมีโภคะมากบวช ... เป็นผู้ออกจากตระกูลมีโภคะโอฬารบวช อัสตินุชนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ‘เราเป็นผู้ออกจากตระกูลมีโภคะโอฬารบวช ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้ ไม่ใช่เป็นผู้ออกจากตระกูลมีโภคะโอฬารบวช’ เพราะความเป็นผู้มีโภคะโอฬารนั้น อัสตินุชนั้นจึงยกตน ชมผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของอัสตินุช

เชิงอรรถ :

^๑ **ตระกูลสูง** ในที่นี้หมายถึงตระกูลกษัตริย์ หรือตระกูลพราหมณ์ (ม.จ.อ. ๓/๑๐๕/๖๘)

^๒ **ตระกูลใหญ่** ในที่นี้หมายถึงตระกูลกษัตริย์ ตระกูลพราหมณ์ หรือตระกูลแพศย์ (ม.จ.อ. ๓/๑๐๕/๖๘)

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสันนิกาย [๒. อนุปทวรรค]

๓. สัปปริสสูตร

ส่วนสัตบุรุษย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'เพราะความเป็นผู้มีโภคะโอฟารธรรมคือโลภะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป ธรรมคือโทสะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป หรือ ธรรมคือโมหะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป แม้ถ้าภิกษุไม่ใช่เป็นผู้ออกจากตระกูลมีโภคะโอฟารบวชแล้ว แต่เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรม เธอก็เป็นผู้ควรบูชา ควรสรรเสริญ ในหมู่ภิกษุนั้น' เพราะความเป็นผู้มีโภคะโอฟารนั้น สัตบุรุษนั้นจึงทำข้อปฏิบัติเท่านั้นไว้ในภายใน แล้วไม่ยกตน ไม่ชมผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของสัตบุรุษ (๒-๔)

[๑๐๖] อีกประการหนึ่ง อสัตบุรุษเป็นผู้มีชื่อเสียง มียศ^๑ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'เรามีชื่อเสียง มียศ ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้ เป็นผู้ไม่มีชื่อเสียง มีศักดิ์น้อย'^๒ เพราะความเป็นผู้มีชื่อเสียงนั้น อสัตบุรุษนั้นจึงยกตน ชมผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของอสัตบุรุษ

ส่วนสัตบุรุษย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'เพราะความเป็นผู้มีชื่อเสียง ธรรมคือโลภะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป ธรรมคือโทสะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป หรือ ธรรมคือโมหะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป แม้ถ้าภิกษุไม่ใช่เป็นผู้มีชื่อเสียง ไม่ใช่เป็นผู้มียศ แต่เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรม เธอก็เป็นผู้ควรบูชา ควรสรรเสริญ ในหมู่ภิกษุนั้น' เพราะความเป็นผู้มีชื่อเสียงนั้น สัตบุรุษนั้นจึงทำข้อปฏิบัติเท่านั้นไว้ในภายใน แล้วไม่ยกตน ไม่ชมผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของสัตบุรุษ (๕)

อีกประการหนึ่ง อสัตบุรุษได้ฉีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร^๓ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'เราเป็นผู้ได้ฉีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้ เป็นผู้ไม่ได้ฉีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร' เพราะการได้นั้น อสัตบุรุษนั้นจึงยกตน ชมผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของอสัตบุรุษ

เชิงอรรถ :

^๑ มียศ ในที่นี้หมายถึงสมบุรณ์ด้วยบริวาร (ม.อ.อ. ๓/๑๐๖/๖๘)

^๒ มีศักดิ์น้อย ในที่นี้หมายถึงมีบริวารน้อย (ม.อ.อ. ๓/๑๐๖/๖๘)

^๓ ดูเชิงอรรถที่ ๒ ข้อ ๘๒ (โคปกโมคคัลลานสูตร) หน้า ๙๐ ในเล่มนี้

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสันนสูตร [๒. อนุปทวรรค]

๓. สัปปริสสูตร

ส่วนสัตตบุรุษย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'เพราะการได้นั้น ธรรมคือโลภะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป ธรรมคือโทสะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป หรือธรรมคือโมหะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป แม้ถ้าภิกษุไม่เป็นผู้ได้จิวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวาร แต่เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรม เธอก็เป็นผู้ควรบูชา ควรสรรเสริญ ในหมู่ภิกษุนั้น' เพราะการได้นั้น สัตตบุรุษนั้นจึงทำข้อปฏิบัติเท่านั้นไว้ในภายใน แล้วไม่ยกตน ไม่ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของสัตตบุรุษ (๖)

อีกประการหนึ่ง อสัตตบุรุษเป็นพหูสูต ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'เราเป็นพหูสูต ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้ ไม่เป็นพหูสูต' เพราะความเป็นพหูสูตนั้น อสัตตบุรุษนั้นจึงยกตน ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของอสัตตบุรุษ

ส่วนสัตตบุรุษย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'เพราะความเป็นพหูสูต ธรรมคือโลภะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป ธรรมคือโทสะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป หรือธรรมคือโมหะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป แม้ถ้าภิกษุไม่เป็นผู้พหูสูต แต่เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรม เธอก็เป็นผู้ควรบูชา ควรสรรเสริญ ในหมู่ภิกษุนั้น' เพราะความเป็นพหูสูตนั้น สัตตบุรุษนั้นจึงทำข้อปฏิบัติเท่านั้นไว้ในภายใน แล้วไม่ยกตน ไม่ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของอสัตตบุรุษ (๗)

อีกประการหนึ่ง อสัตตบุรุษเป็นผู้ทรงจำวินัย ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'เราเป็นผู้ทรงจำวินัย ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้ ไม่เป็นผู้ทรงจำวินัย' เพราะความเป็นผู้ทรงจำวินัยนั้น อสัตตบุรุษนั้นจึงยกตน ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของอสัตตบุรุษ

ส่วนสัตตบุรุษย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'เพราะความเป็นผู้ทรงจำวินัยนั้น ธรรมคือโลภะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป ธรรมคือโทสะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป หรือธรรมคือโมหะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป แม้ถ้าภิกษุไม่เป็นผู้ทรงจำวินัย แต่เป็นผู้

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๓. สัปปริสสูตร

ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรม เธอก็เป็นผู้ควรบูชา
ควรสรรเสริญ ในหมู่ภิกษุ นั้น' เพราะความเป็นผู้ทรงจำวินัยนั้น สัตบุรุษนั้นจึงทำ
ข้อปฏิบัติเท่านั้นไว้ในภายใน แล้วไม่ยกตน ไม่ชมผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของสัตบุรุษ (๘)

อีกประการหนึ่ง อสัตบุรุษเป็นพระธรรมกถึก ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'เรา
เป็นพระธรรมกถึก ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้ไม่เป็นพระธรรมกถึก' เพราะความเป็น
พระธรรมกถึกนั้น อสัตบุรุษนั้นจึงยกตน ชมผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของอสัตบุรุษ

ส่วนสัตบุรุษย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'เพราะความเป็นพระธรรมกถึก ธรรม
คือโลภะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป ธรรมคือโทสะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป หรือธรรมคือ
โมหะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป แม้ถ้าภิกษุไม่เป็นพระธรรมกถึก แต่เป็นผู้ปฏิบัติธรรม
สมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรม เธอก็เป็นผู้ควรบูชา ควรสรรเสริญ
ในหมู่ภิกษุ นั้น' เพราะความเป็นพระธรรมกถึกนั้น สัตบุรุษนั้นจึงทำข้อปฏิบัติ
เท่านั้นไว้ในภายใน แล้วไม่ยกตน ไม่ชมผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของสัตบุรุษ (๙)

[๑๐๗] อีกประการหนึ่ง อสัตบุรุษเป็นผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ย่อมพิจารณา
เห็นดังนี้ว่า 'เราเป็นผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้ไม่เป็นผู้ถือการอยู่
ป่าเป็นวัตร' เพราะความเป็นผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตรนั้น อสัตบุรุษนั้นจึงยกตน ชมผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของอสัตบุรุษ

ส่วนสัตบุรุษย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'เพราะความเป็นผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร
ธรรมคือโลภะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป ธรรมคือโทสะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป หรือ
ธรรมคือโมหะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป แม้ถ้าภิกษุไม่เป็นผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร แต่
เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรม เธอก็เป็นผู้
ควรบูชา ควรสรรเสริญ ในหมู่ภิกษุ นั้น' เพราะความเป็นผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตรนั้น
สัตบุรุษนั้นจึงทำข้อปฏิบัติเท่านั้นไว้ในภายใน แล้วไม่ยกตน ไม่ชมผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของสัตบุรุษ (๑๐)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปปริบัตตสํกั [๒. อนุปทวรรค]

๓. สัปปริสสูตร

อีกประการหนึ่ง อัสตบรุษเป็นผู้ถือการทรงผ้าบังสกุลเป็นวัตร ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'เราเป็นผู้ถือการทรงผ้าบังสกุลเป็นวัตร ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้ไม่ใช่ผู้ถือการทรงผ้าบังสกุลเป็นวัตร' เพราะความเป็นผู้ถือการทรงผ้าบังสกุลเป็นวัตรนั้น อัสตบรุษนั้นจึงยกตน ช่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่ากรรมของอัสตบรุษ

ส่วนอัสตบรุษย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'เพราะความเป็นผู้ถือการทรงผ้าบังสกุลเป็นวัตร ธรรมคือโลภะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป ธรรมคือโทสะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป หรือธรรมคือโมหะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป แม้ถ้าภิกษุไม่ใช่ผู้ถือการทรงผ้าบังสกุลเป็นวัตร แต่เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรม เธอก็เป็นผู้ควรบูชา ควรสรรเสริญ ในหมู่ภิกษุนั้น' เพราะความเป็นผู้ถือการทรงผ้าบังสกุลเป็นวัตรนั้น อัสตบรุษนั้นจึงทำข้อปฏิบัติเท่านั้นไว้ในภายใน แล้วไม่ยกตน ไม่ช่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่ากรรมของอัสตบรุษ (๑๑)

อีกประการหนึ่ง อัสตบรุษเป็นผู้ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'เราเป็นผู้ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้ไม่ใช่ผู้ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร' เพราะความเป็นผู้ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรนั้น อัสตบรุษนั้นจึงยกตน ช่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่ากรรมของอัสตบรุษ

ส่วนอัสตบรุษย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'เพราะความเป็นผู้ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร ธรรมคือโลภะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป ธรรมคือโทสะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป หรือธรรมคือโมหะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป แม้ถ้าภิกษุไม่ใช่ผู้ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร แต่เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรม เธอก็เป็นผู้ควรบูชา ควรสรรเสริญ ในหมู่ภิกษุนั้น' เพราะความเป็นผู้ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรนั้น อัสตบรุษนั้นจึงทำข้อปฏิบัติเท่านั้นไว้ในภายใน แล้วไม่ยกตน ไม่ช่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่ากรรมของอัสตบรุษ (๑๒)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๓. สัปปริสสูตร

อีกประการหนึ่ง อัสตบรุษเป็นผู้ถือการอยู่โคนไม้เป็นวัตร ย่อมพิจารณาเห็น
 ดังนี้ว่า 'เราเป็นผู้ถือการอยู่โคนไม้เป็นวัตร ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้ไม่เป็นผู้ถือการอยู่
 โคนไม้เป็นวัตร' เพราะความเป็นผู้ถือการอยู่โคนไม้เป็นวัตรนั้น อัสตบรุษนั้นจึงยกตน
 ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของอัสตบรุษ

ส่วนอัสตบรุษย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'เพราะความเป็นผู้ถือการอยู่โคนไม้เป็นวัตร
 ธรรมคือโลภะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป ธรรมคือโทสะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป หรือ
 ธรรมคือโมหะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป แม้ถ้าภิกษุไม่เป็นผู้ถือการอยู่โคนไม้เป็นวัตร
 แต่เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรม เธอก็เป็นผู้
 ควรบูชา ควรสรรเสริญ ในหมู่ภิกษุนั้น' เพราะความเป็นผู้ถือการอยู่โคนไม้เป็น
 วัตรนั้น อัสตบรุษนั้นจึงทำข้อปฏิบัติเท่านั้นไว้ในภายใน แล้วไม่ยกตน ไม่ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของอัสตบรุษ (๑๓)

อีกประการหนึ่ง อัสตบรุษเป็นผู้ถือการอยู่ในป่าช้าเป็นวัตร ฯลฯ เป็นผู้ถือ
 การอยู่กลางแจ้งเป็นวัตร ฯลฯ เป็นผู้ถือการนั่งเป็นวัตร ฯลฯ เป็นผู้ถือการอยู่
 ในเสนาสนะที่เขาจัดให้เป็นวัตร ฯลฯ เป็นผู้ถือการฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร
 อัสตบรุษนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'เราเป็นผู้ถือการฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร
 ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้ไม่เป็นผู้ถือการฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร' เพราะความเป็น
 ผู้ถือการฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตรนั้น อัสตบรุษนั้นจึงยกตน ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของอัสตบรุษ

ส่วนอัสตบรุษย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'เพราะความเป็นผู้ถือการฉัน ณ
 อาสนะเดียวเป็นวัตร ธรรมคือโลภะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป ธรรมคือโทสะย่อมไม่ถึง
 ความสิ้นไป หรือธรรมคือโมหะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป แม้ถ้าภิกษุไม่เป็นผู้ถือการฉัน
 ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร แต่เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ
 ประพฤติตามธรรม เธอก็เป็นผู้ควรบูชา ควรสรรเสริญ ในหมู่ภิกษุนั้น' เพราะ
 ความเป็นผู้ถือการฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตรนั้น อัสตบรุษนั้นจึงทำข้อปฏิบัติ
 เท่านั้นไว้ในภายใน แล้วไม่ยกตน ไม่ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของอัสตบรุษ (๑๔-๑๕)

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสันนิกาย [๒. อนูปทวรรค]

๓. สัปปริสสูตร

สมาบัติ ๘ ประการ

[๑๐๘] อีกประการหนึ่ง อสัตบุรุษสังัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว
บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจาร์ ปิติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ อสัตบุรุษนั้นย่อม
พิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'เราเป็นผู้ได้ปฐมฌานสมาบัติ ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้ไม่เป็น
ผู้ได้ปฐมฌานสมาบัติ' เพราะปฐมฌานสมาบัตินั้น อสัตบุรุษนั้นจึงยกตน ชมผู้อื่น
ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่ากรรมของอสัตบุรุษ

ส่วนสัตบุรุษย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'แม้เพราะปฐมฌานสมาบัติ พระผู้มี
พระภาคจึงตรัสอติมมยตา^๑ไว้ เพราะชนทั้งหลายเข้าใจกันด้วยเหตุใด ๆ เหตุนั้น ๆ
ย่อมเป็นอย่างอื่นจากที่เข้าใจกันนั้น' เพราะปฐมฌานสมาบัตินั้น สัตบุรุษนั้นจึงทำ
อติมมยตาเท่านั้นไว้ในภายใน แล้วไม่ยกตน ไม่ชมผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่ากรรมของสัตบุรุษ (๑๙)

อีกประการหนึ่ง เพราะวิตกวิจาร์สงบระงับไป อสัตบุรุษบรรลุตุติยฌาน
มีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น 'ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร์ มีแต่ปิติ
และสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ ฯลฯ บรรลุตติยฌาน ฯลฯ บรรลุตตตถฌาน ฯลฯ
อยู่ อสัตบุรุษนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'เราเป็นผู้ได้จตุตถฌานสมาบัติ
ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้ไม่เป็นผู้ได้จตุตถฌานสมาบัติ' เพราะจตุตถฌานสมาบัตินั้น
อสัตบุรุษนั้นจึงยกตน ชมผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่ากรรมของอสัตบุรุษ

ส่วนสัตบุรุษย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'แม้เพราะจตุตถฌานสมาบัติ พระผู้มี
พระภาคจึงตรัสอติมมยตาไว้ เพราะชนทั้งหลายเข้าใจกันด้วยเหตุใด ๆ เหตุนั้น ๆ
ย่อมเป็นอย่างอื่นจากที่เข้าใจกันนั้น' เพราะจตุตถฌานสมาบัตินั้น สัตบุรุษนั้นจึง
ทำอติมมยตาเท่านั้นไว้ในภายใน แล้วไม่ยกตน ไม่ชมผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่ากรรมของสัตบุรุษ (๒๐-๒๒)

เชิงอรรถ :

^๑ อติมมยตา ในที่นี้หมายถึงความไม่มีดีตนหา (ม.จ.อ. ๓/๑๐๘/๖๘)

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสันนสูตร [๒. อนุปทวรรค]

๓. สัปปริสสูตร

อีกประการหนึ่ง เพราะลวงรูปสัญญา ดับปฏิขสัญญา ไม่กำหนดนานัตตสัญญาโดยประการทั้งปวง อัสตบุรุษบรรลุอากาศาณัญจายตนะ โดยกำหนดว่า 'อากาศหาที่สดมิได้' อยู่ เธอย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'เราเป็นผู้ได้อากาศาณัญจายตนะสมาบัติ ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้ไม่เป็นผู้ได้อากาศาณัญจายตนะสมาบัติ' เพราะอากาศาณัญจายตนะสมาบัตินั้น อัสตบุรุษนั้นจึงยกตน ชมผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่ากรรมของอัสตบุรุษ

ส่วนอัสตบุรุษย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'แม้เพราะอากาศาณัญจายตนะสมาบัติ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสอดัมมยตาไว้ เพราะชนทั้งหลายเข้าใจกันด้วยเหตุใด ๆ เหตุนั้น ๆ ย่อมเป็นอย่างอื่นจากที่เข้าใจกันนั้น' เพราะอากาศาณัญจายตนะสมาบัตินั้น อัสตบุรุษนั้นจึงทำอดัมมยตาเท่านั้นไว้ในภายใน แล้วไม่ยกตน ไม่ชมผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่ากรรมของอัสตบุรุษ (๒๓)

อีกประการหนึ่ง อัสตบุรุษลวงอากาศาณัญจายตนะได้โดยประการทั้งปวง บรรลุวิญญาณัญจายตนะ โดยกำหนดว่า 'วิญญาณหาที่สดมิได้' อยู่ เธอย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'เราเป็นผู้ได้วิญญาณัญจายตนะสมาบัติ ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้ไม่เป็นผู้ได้วิญญาณัญจายตนะสมาบัติ' เพราะวิญญาณัญจายตนะสมาบัตินั้น อัสตบุรุษนั้นจึงยกตน ชมผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่ากรรมของอัสตบุรุษ

ส่วนอัสตบุรุษย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'แม้เพราะวิญญาณัญจายตนะสมาบัติ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสอดัมมยตาไว้ เพราะชนทั้งหลายเข้าใจกันด้วยเหตุใด ๆ เหตุนั้น ๆ ย่อมเป็นอย่างอื่นจากที่เข้าใจกันนั้น' เพราะวิญญาณัญจายตนะสมาบัตินั้น อัสตบุรุษนั้นจึงทำอดัมมยตาเท่านั้นไว้ในภายใน แล้วไม่ยกตน ไม่ชมผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่ากรรมของอัสตบุรุษ (๒๔)

อีกประการหนึ่ง อัสตบุรุษก้าวล่วงวิญญาณัญจายตนะได้โดยประการทั้งปวง บรรลุอากาศาณัญจายตนะ โดยกำหนดว่า 'ไม่มีอะไร' อยู่ เธอย่อมพิจารณาเห็น

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปปริบทวินายก [๒. อนูปทวรรค]

๓. สัปปริสสูตร

ตั้งนี้ว่า 'เราเป็นผู้ได้อาภิญญายตนสมาบัติ ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้ไม่เป็นผู้ได้
อาภิญญายตนสมาบัติ' เพราะอาภิญญายตนสมาบัตินั้น อัสตบรุษนั้น
จึงยกตน ช่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่ากรรมของอัสตบรุษ

ส่วนอัสตบรุษย่อมพิจารณาเห็นตั้งนี้ว่า 'แม้เพราะอาภิญญายตนสมาบัติ
พระผู้มีพระภาคจึงตรัสอติมมยตาไว้ เพราะชนทั้งหลายเข้าใจกันด้วยเหตุใด ๆ
เหตุหนึ่ง ๆ ย่อมเป็นอย่างอื่นจากที่เข้าใจกันนั้น' เพราะอาภิญญายตนสมาบัตินั้น
อัสตบรุษนั้นจึงทำอติมมยตาเท่านั้นไว้ในภายใน แล้วไม่ยกตน ไม่ช่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่ากรรมของอัสตบรุษ (๒๕)

อีกประการหนึ่ง อัสตบรุษล่วงอาภิญญายตนะได้โดยประการทั้งปวง
บรรลุนิวาสญาณานาสัญญายตนะอยู่ เขาย่อมพิจารณาเห็นตั้งนี้ว่า 'เราเป็นผู้ได้
นิวาสญาณานาสัญญายตนสมาบัติ ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้ไม่เป็นผู้ได้นิวาสญาณานา-
สัญญายตนสมาบัติ' เพราะนิวาสญาณานาสัญญายตนสมาบัตินั้น อัสตบรุษนั้น
จึงยกตน ช่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่ากรรมของอัสตบรุษ

ส่วนอัสตบรุษย่อมพิจารณาเห็นตั้งนี้ว่า 'แม้เพราะนิวาสญาณานาสัญญายตน-
สมาบัติ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสอติมมยตาไว้ เพราะชนทั้งหลายเข้าใจกันด้วย
เหตุใด ๆ เหตุหนึ่ง ๆ ย่อมเป็นอย่างอื่นจากที่เข้าใจกันนั้น' เพราะนิวาสญาณานา-
สัญญายตนสมาบัตินั้น อัสตบรุษนั้นจึงทำอติมมยตาเท่านั้นไว้ในภายใน แล้วไม่
ยกตน ไม่ช่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่ากรรมของอัสตบรุษ (๒๖)

อีกประการหนึ่ง อัสตบรุษล่วงนิวาสญาณานาสัญญายตนะได้โดยประการทั้งปวง
บรรลุนิวาสญาณเวทียัตนิโรธอยู่ เพราะเห็นด้วยปัญญา อาสวะทั้งหลายของอัสตบรุษ
นั้นจึงสิ้นไป

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๔. เสวิตัพพาเสวิตัพพสูตร

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้แลยอมไม่ถือตัวกับใคร ๆ ไม่ถือตัวในที่ไหน ๆ และ
ไม่ถือตัวด้วยเหตุใด ๆ (๒๗)”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระ
ภษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

สัปปริสสูตรที่ ๓ จบ

๔. เสวิตัพพาเสวิตัพพสูตร

ว่าด้วยธรรมที่ควรเสพและธรรมที่ไม่ควรเสพ

[๑๐๙] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของ
อนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียก
ภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว
พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมบรรยายที่ควรเสพ^๑
และไม่ควรเสพแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟังธรรมบรรยายนั้น จงใส่ใจให้ดี
เราจักกล่าว”

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า
“ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวกายสมาจาร(ความประพฤติทางกาย) ไว้ ๒ ประการ
คือ

๑. กายสมาจารที่ควรเสพ

๒. กายสมาจารที่ไม่ควรเสพ

กายสมาจารทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นกายสมาจารที่ตรงข้ามกันและกัน

เชิงอรรถ :

^๑ เสพ ในที่นี้หมายถึงการนิกหน่วง รู้ เห็น พิจารณา อธิษฐานจิต น้อมใจเชื่อ ปรองคองความเพียร ตั้งสติไว้
ตั้งจิตไว้ กำหนดรู้ด้วยปัญญา รู้อย่างธรรมที่ควรรู้อย่าง กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ละธรรมที่ควรละ
เจริญธรรมที่ควรเจริญ ทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง (อง.เอกก.อ. ๑/๕๓/๖๑-๖๒)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสัน [๒. อนูปทวรรค]

๔. เสวตีพพาเสวตีพพสูตร

เรากล่าววชิสมาจาร(ความประพฤติทางวาจา) ไว้ ๒ ประการ คือ

๑. วชิสมาจารที่ควรเสพ
๒. วชิสมาจารที่ไม่ควรเสพ

วชิสมาจารทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นวชิสมาจารที่ตรงข้ามกันและกัน

เรากล่าวมโนสมาจาร(ความประพฤติทางใจ) ไว้ ๒ ประการ คือ

๑. มโนสมาจารที่ควรเสพ
๒. มโนสมาจารที่ไม่ควรเสพ

มโนสมาจารทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นมโนสมาจารที่ตรงข้ามกันและกัน

เรากล่าวจิตตูปบาท(ความเกิดขึ้นแห่งจิต) ไว้ ๒ ประการ คือ

๑. จิตตูปบาทที่ควรเสพ
๒. จิตตูปบาทที่ไม่ควรเสพ

จิตตูปบาททั้ง ๒ ประการนั้นเป็นจิตตูปบาทที่ตรงข้ามกันและกัน

เรากล่าวการได้สัญญาไว้ ๒ ประการ คือ

๑. การได้สัญญาที่ควรเสพ
๒. การได้สัญญาที่ไม่ควรเสพ

การได้สัญญาทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นการได้สัญญาที่ตรงข้ามกัน

และกัน

เรากล่าวการได้ทิวฐิไว้ ๒ ประการ คือ

๑. การได้ทิวฐิที่ควรเสพ
๒. การได้ทิวฐิที่ไม่ควรเสพ

การได้ทิวฐิทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นการได้ทิวฐิที่ตรงข้ามกันและกัน

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสัน [๒. อนูปทวรรค]

๔. เสวตีพพาเสวตีพพสูตร

เรากล่าวการได้อัตภาพไว้ ๒ ประการ คือ

๑. การได้อัตภาพที่ควรเสพ

๒. การได้อัตภาพที่ไม่ควรเสพ

การได้อัตภาพทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นการได้อัตภาพที่ตรงข้ามกันและกัน”

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระสารีบุตรได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทราบเนื้อความแห่งธรรมบรรยายที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้โดยย่อ ไม่ทรงชี้แจงเนื้อความให้พิสดารนี้ โดยพิสดารอย่างนี้คือ

[๑๑๐] พระผู้มีพระภาคตรัสพระดำรัสนี้ไว้ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวกายสมาจารไว้ ๒ ประการ คือ

๑. กายสมาจารที่ควรเสพ

๒. กายสมาจารที่ไม่ควรเสพ

กายสมาจารทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นกายสมาจารที่ตรงข้ามกันและกัน’

เพราะทรงอาศัยเหตุอะไร พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้เช่นนั้น

เมื่อบุคคลเสพกายสมาจารเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง กายสมาจารเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อบุคคลเสพกายสมาจารเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น กายสมาจารเช่นนี้ควรเสพ พระพุทธเจ้าข้า

กายสมาจาร ๒ ประการ

[๑๑๑] เมื่อบุคคลเสพกายสมาจารเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ คือ เป็นคนหยาบขำ มีฝ่ามือเปื้อนเลือด ชอบฆ่าสัตว์ ไม่มีความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย เป็นผู้ถือเอาสิ่งของที่

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๔. เสวิตัพพาเสวิตัพพสูตร

เจ้าของไม่ได้ให้ คือถือเอาทรัพย์เครื่องปล้ำใจของผู้อื่น ที่อยู่ในบ้านหรือในป่า ที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ ด้วยความเป็นขโมย และเป็นผู้ประพฤติดิฉิดในกาม คือเป็นผู้ละเมียดจาริตในหญิงที่อยู่ในปกครองของมารดา หญิงที่อยู่ในปกครองของบิดา หญิงที่อยู่ในปกครองของมารดาและบิดา หญิงที่อยู่ในปกครองของพี่ชายน้องชาย หญิงที่อยู่ในปกครองของพี่สาวน้องสาว หญิงที่อยู่ในปกครองของญาติ หญิงที่อยู่ในปกครองของตระกูล หญิงที่มีธรรมคัมครอง หญิงที่มีสามี หญิงที่มีสินไหมติดตัวอยู่ โดยที่สุดแม้หญิงที่ชายคล้องพวงดอกไม้หมั้นไว้

เมื่อบุคคลเสพกายสมาจารเช่นนี้ อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง พระพุทธเจ้าข้า

เมื่อบุคคลเสพกายสมาจารเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ละ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทัณฑฆาต และศีลตราวุธ มีความละอาย มีความเอ็นดู มุ่งหวังประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่ เป็นผู้ละ เว้นขาดจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ คือไม่ถือเอาทรัพย์ เครื่องปล้ำใจของผู้อื่น ที่อยู่ในบ้านหรือในป่า ที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ ด้วยความเป็นขโมย เป็นผู้ละ เว้นขาดจากการประพฤติดิฉิดในกาม คือเป็นผู้ไม่ละเมียดจาริตในหญิงที่อยู่ในปกครองของมารดา หญิงที่อยู่ในปกครองของบิดา หญิงที่อยู่ในปกครองของมารดาและบิดา หญิงที่อยู่ในปกครองของพี่ชายน้องชาย หญิงที่อยู่ในปกครองของพี่สาวน้องสาว หญิงที่อยู่ในปกครองของญาติ หญิงที่อยู่ในปกครองของตระกูล หญิงที่มีธรรมคัมครอง หญิงที่มีสามี หญิงที่มีสินไหมติดตัวอยู่ โดยที่สุดแม้หญิงที่ชายคล้องพวงดอกไม้หมั้นไว้

เมื่อบุคคลเสพกายสมาจารเช่นนี้ อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น พระพุทธเจ้าข้า

พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า 'ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวกายสมาจารไว้ ๒ ประการ คือ

๑. กายสมาจารที่ควรเสพ
๒. กายสมาจารที่ไม่ควรเสพ

กายสมาจารทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นกายสมาจารที่ตรงข้ามกันและกัน' นั้น เพราะอาศัยเหตุนี้ พระองค์จึงตรัสไว้

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๔. เสวตีพพาเสวตีพพสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสพระดำรัสไว้ว่า 'ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าววชิสมาจารไว้
๒ ประการ คือ

๑. วชิสมาจารที่ควรเสพ

๒. วชิสมาจารที่ไม่ควรเสพ

วชิสมาจารทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นวชิสมาจารที่ตรงข้ามกันและกัน' เพราะ
ทรงอาศัยเหตุอะไร พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้เช่นนั้น

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อบุคคลเสพวชิสมาจารเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น
กุศลธรรมเสื่อมลง วชิสมาจารเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อบุคคลเสพวชิสมาจารเช่นใด
อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น วชิสมาจารเช่นนี้ควรเสพ พระพุทธเจ้าข้า

วชิสมาจาร ๒ ประการ

[๑๑๒] เมื่อบุคคลเสพวชิสมาจารเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรม
เสื่อมลง

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้พูดเท็จ คือ อยู่ในสภา อยู่ในบริษัท อยู่
ท่ามกลางหมู่ญาติ อยู่ท่ามกลางหมู่ทหาร หรืออยู่ท่ามกลางราชสำนัก ถูกเขา
อ้างเป็นพยาน ชักถามว่า 'พ่อคุณ เข็ญเกิด ท่านรู้สิ่งใด จงกล่าวสิ่งนั้น' บุคคล
นั้นไม่รู้ ก็พูดว่า 'รู้' หรือรู้ก็พูดว่า "ไม่รู้" ไม่เห็นก็พูดว่า 'เห็น' หรือเห็นก็พูดว่า
'ไม่เห็น' เขาพูดเท็จทั้งที่รู้ เพราะตนเป็นเหตุบ้าง เพราะบุคคลอื่นเป็นเหตุบ้าง
เพราะเหตุคือเห็นแก่อามิสเล็กน้อยบ้าง^๑ เป็นผู้พูดส่อเสียด คือ ฟังจากข้างนี้แล้ว
ไปบอกข้างโน้นเพื่อทำลายคนหมู่นี้ หรือฟังจากข้างโน้นแล้ว มาบอกข้างนี้ เพื่อ
ทำลายคนหมู่นี้ ยุยงคนที่สามัคคีกัน ส่งเสริมคนที่แตกแยกกัน ชื่นชมยินดี
เพลิดเพลนต่อผู้ที่แตกแยกกัน พูดแต่ถ้อยคำที่ก่อความแตกแยกกัน เป็นผู้พูด
คำหยาบ คือกล่าวแต่คำที่หยาบคาย เผ็ดร้อน หยาบคายร้ายกาจแก่ผู้อื่น

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ อัง.ทสก. (แปล) ๒๔/๒๑๑/๓๔๖-๓๔๗, ขุ.ม. (แปล) ๒๙/๔๔/๑๘๕

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสันนิกาย [๒. อนูปทวรรค]

๔. เสวตีพพาเสวตีพพสูตร

กระทบกระทั่งผู้อื่น ใกล้ต่อความโกรธ ไม่เป็นไปเพื่อสมาธิ เป็นผู้พูดเพ้อเจ้อ คือ พูดไม่ถูกเวลา พูดคำไม่จริง พูดไม่อิงประโยชน์ พูดไม่อิงธรรม พูดไม่อิงวินัย พูดคำที่ไม่มีหลักฐาน ไม่มีที่อ้างอิง ไม่มีที่กำหนด ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ตามกาลอันไม่สมควร

เมื่อบุคคลเสพวจีสมาจารเช่นนี้ อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง
พระพุทธรเจ้าข้า

เมื่อบุคคลเสพวจีสมาจารเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น
คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ ละการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดเท็จได้แล้วคือ อยู่ในสภา อยู่ในบริษัท อยู่ท่ามกลางหมู่ญาติ อยู่ท่ามกลางหมู่ทหาร หรืออยู่ท่ามกลางราชสำนัก ถูกเขาอ้างเป็นพยาน ชักถามว่า 'พ่อคุณ เขิญเถิด ท่านรู้สิ่งใดจงกล่าวสิ่งนั้น' บุคคลนั้นไม่รู้ก็พูดว่า 'ไม่รู้' หรือรู้ ก็พูดว่า 'รู้' ไม่เห็นก็พูดว่า 'ไม่เห็น' หรือเห็นก็พูดว่า 'เห็น' เขาไม่พูดเท็จทั้งที่รู้ เพราะตนเป็นเหตุบ้าง เพราะบุคคลอื่นเป็นเหตุบ้าง เพราะเหตุคือเห็นแก่อำมิสเล็กน้อยบ้าง ละการพูดส่อเสียด เว้นขาดจากการพูดส่อเสียดได้แล้ว ฟังจากข้างนี้แล้ว ไม่ไปบอกข้างโน้น เพื่อทำลายคนหมู่นี้ ฟังจากข้างโน้นแล้ว ไม่มาบอกข้างนี้ เพื่อทำลายคนหมู่นี้ เป็นผู้สมานคนที่แตกแยกกัน หรือส่งเสริมคนที่มีประโยชน์ร่วมกัน มีความสามัคคีเป็นที่ชื่นชม ยินดีในความสามัคคี รื่นเริงในสามัคคีธรรม เป็นผู้กล่าววาจาก่อให้เกิดความสามัคคี ละการพูดคำหยาบ เว้นขาดจากการพูดคำหยาบได้แล้ว วาจาใด 'ไรโทษ เสนาะโสด น่ารัก จับใจ เป็นถ้อยคำของชาวเมือง คนส่วนใหญ่ชอบใจ คนส่วนใหญ่พอใจ' ก็กล่าววาจาเช่นนั้น ละการพูดเพ้อเจ้อ เว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อได้แล้ว พูดถูกเวลา พูดจริง พูดอิงอรรถ พูดอิงธรรม พูดอิงวินัย กล่าววาจาเป็นหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีต้นมีปลาย ประกอบด้วยประโยชน์ตามกาลอันสมควร^๑

เมื่อบุคคลเสพวจีสมาจารเช่นนี้ อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น
พระพุทธรเจ้าข้า

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ข.ม. (แปล) ๒๙/๘๕/๒๕๗

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสันนสูตร [๒. อนุปทวรรค]

๔. เสวตีพพาเสวตีพพสูตร

พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า 'ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าววชิรสมาจารไว้
๒ ประการ คือ

๑. วชิรสมาจารที่ควรเสพ
๒. วชิรสมาจารที่ไม่ควรเสพ

วชิรสมาจารทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นวชิรสมาจารที่ตรงข้ามกันและกัน' นั้น
เพราะอาศัยเหตุนี้ พระองค์จึงตรัสไว้

พระผู้มีพระภาคตรัสพระดำรัสไว้ว่า 'ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวมโนสมาจารไว้
๒ ประการ คือ

๑. มโนสมาจารที่ควรเสพ
๒. มโนสมาจารที่ไม่ควรเสพ

มโนสมาจารทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นมโนสมาจารที่ตรงข้ามกันและกัน' เพราะ
ทรงอาศัยเหตุอะไร พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้เช่นนั้น

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อบุคคลเสพมโนสมาจารเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น
กุศลธรรมเสื่อมลง มโนสมาจารเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อเสพมโนสมาจารเช่นใด
อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น มโนสมาจารเช่นนี้ควรเสพ พระพุทธเจ้าข้า

มโนสมาจาร ๒ ประการ

[๑๑๓] **เมื่อบุคคลเสพมโนสมาจารเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรม
เสื่อมลง**

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา คือเพ่งเล็ง
อยากได้ทรัพย์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นว่า 'ทำอย่างไร ทรัพย์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่น
จะพึงเป็นของเรา' เป็นผู้มึนจิตพยาบาท คือ มีจิตคิดร้ายว่า 'ขอสัตว์เหล่านี้จงถูกฆ่า
จงถูกทำลาย จงขาดสูญ จงพินาศไป หรืออย่าได้มี'^๑

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ อง.ทสก. (แปล) ๒๔/๒๑๑/๓๔๗

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๔. เสวตีพพาเสวตีพพสูตร

เมื่อบุคคลเสพนโมสมาจารเช่นนี้ อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง
พระพุทธเจ้าข้า

เมื่อบุคคลเสพนโมสมาจารเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น
คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา คือ
ไม่เพ่งเล็งอยากได้ทรัพย์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นว่า 'ทำอย่างไร ทรัพย์เครื่องปลื้มใจ
ของผู้อื่นจะพึงเป็นของเรา' เป็นผู้มึนจิตไม่พยายาม คือ 'ไม่มีจิตคิดร้ายว่า 'ขอสัตว์
เหล่านี้จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีจิตพยายาม ไม่มีความทุกข์ มีความสุข รักษาตนเถิด'^๑

เมื่อบุคคลเสพนโมสมาจารเช่นนี้ อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น
พระพุทธเจ้าข้า

พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า 'ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวมโนสมาจารไว้
๒ ประการ คือ

๑. มโนสมาจารที่ควรเสพ
๒. มโนสมาจารที่ไม่ควรเสพ

มโนสมาจารทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นมโนสมาจารที่ตรงข้ามกันและกัน' นั้น
เพราะอาศัยเหตุนี้ พระองค์จึงตรัสไว้

จิตตูปบาท ๒ ประการ

[๑๑๔] พระผู้มีพระภาคตรัสพระดำรัสไว้ว่า 'ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าว
จิตตูปบาทไว้ ๒ ประการ คือ

๑. จิตตูปบาทที่ควรเสพ
๒. จิตตูปบาทที่ไม่ควรเสพ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ อัง.ทสก. (แปล) ๒๔/๒๑๑/๓๔๙

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิพพานสูตร [๒. อนุปทวรรค]

๔. เสวตีพพาเสวตีพพสูตร

จิตตูปบาททั้ง ๒ ประการนั้นเป็นจิตตูปบาทที่ตรงข้ามกันและกัน' เพราะ
ทรงอาศัยเหตุอะไร พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้เช่นนั้น

เมื่อบุคคลเสพจิตตูปบาทเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง
จิตตูปบาทเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อบุคคลเสพจิตตูปบาทเช่นใด อกุศลธรรม
เสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น จิตตูปบาทเช่นนี้ควรเสพ พระพุทธเจ้าข้า

เมื่อบุคคลเสพจิตตูปบาทเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง
คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา มีจิตสหระค
ด้วยอภิขณาอยู่ เป็นผู้ปองร้ายเขา มีจิตสหระคด้วยพยายามอยู่ เป็นผู้มีความ
เบียดเบียน มีจิตสหระคด้วยความเบียดเบียนอยู่

เมื่อบุคคลเสพจิตตูปบาทเช่นนี้ อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง
พระพุทธเจ้าข้า

เมื่อบุคคลเสพจิตตูปบาทเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น
คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา มีจิตไม่
สหระคด้วยอภิขณาอยู่ เป็นผู้ไม่พยายาม มีจิตสหระคด้วยความไม่พยายามอยู่
เป็นผู้ไม่เบียดเบียนอยู่ มีจิตสหระคด้วยความไม่เบียดเบียนอยู่

เมื่อบุคคลเสพจิตตูปบาทเช่นนี้ อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น
พระพุทธเจ้าข้า

พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า 'ภิกษุทั้งหลายเรากล่าวจิตตูปบาทไว้
๒ ประการ คือ

๑. จิตตูปบาทที่ควรเสพ

๒. จิตตูปบาทที่ไม่ควรเสพ

จิตตูปบาททั้ง ๒ ประการนั้นเป็นจิตตูปบาทที่ตรงข้ามกันและกัน' นั้น
เพราะอาศัยเหตุนี้ พระองค์จึงตรัสไว้

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสัน [๒. อนูปทวรรค]

๔. เสวิตัพพาเสวิตัพพสูตร

การได้สัญญา ๒ ประการ

[๑๑๕] พระผู้มีพระภาคตรัสพระดำรัสไว้ว่า 'ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวการ
ได้สัญญาไว้ ๒ ประการ คือ

๑. การได้สัญญาที่ควรเสพ

๒. การได้สัญญาที่ไม่ควรเสพ

การได้สัญญาทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นการได้สัญญาที่ตรงข้ามกันและกัน'
เพราะทรงอาศัยเหตุอะไร พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้เช่นนั้น

เมื่อบุคคลเสพการได้สัญญาเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรม
เสื่อมลง การได้สัญญาเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อบุคคลเสพการได้สัญญา
เช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น การได้สัญญาเช่นนี้ควรเสพ
พระพุทธเจ้าข้า

**เมื่อบุคคลเสพการได้สัญญาเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรม
เสื่อมลง**

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มากด้วยอภิชฌา มีสัญญาสหระคตด้วย
อภิชฌาอยู่ เป็นผู้พยาบาท มีสัญญาสหระคตด้วยพยาบาทอยู่ เป็นผู้มีคามเบียดเบียน
มีสัญญาสหระคตด้วยความเบียดเบียนอยู่

เมื่อบุคคลเสพการได้สัญญาเช่นนี้ อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง
พระพุทธเจ้าข้า

**เมื่อบุคคลเสพการได้สัญญาเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรม
เจริญขึ้น**

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่มากด้วยอภิชฌา มีสัญญาสหระคตด้วย
อนภิชฌาอยู่ เป็นผู้ไม่พยาบาท มีสัญญาสหระคตด้วยความไม่พยาบาทอยู่ เป็นผู้
ไม่มีความเบียดเบียน มีสัญญาสหระคตด้วยความไม่เบียดเบียนอยู่

เมื่อบุคคลเสพการได้สัญญาเช่นนี้ อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น
พระพุทธเจ้าข้า

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสันนสูตร [๒. อนุปทวรรค]

๔. เสวตีพพาเสวตีพพสูตร

พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า 'ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวการได้สัญญาไว้
๒ ประการ คือ

๑. การได้สัญญาที่ควรเสพ
๒. การได้สัญญาที่ไม่ควรเสพ

การได้สัญญาทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นการได้สัญญาที่ตรงข้ามกันและกัน' นั้น
เพราะอาศัยเหตุนี้ พระองค์จึงตรัสไว้

การได้ทักขณิ ๒ ประการ

[๑๑๖] พระผู้มีพระภาคตรัสพระดำรัสไว้ว่า 'ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวการ
ได้ทักขณิไว้ ๒ ประการ คือ

๑. การได้ทักขณิที่ควรเสพ
๒. การได้ทักขณิที่ไม่ควรเสพ

การได้ทักขณิทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นการได้ทักขณิที่ตรงข้ามกันและกัน' เพราะ
ทรงอาศัยเหตุอะไร พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้เช่นนั้น

เมื่อบุคคลเสพการได้ทักขณิเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง
การได้ทักขณิเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อบุคคลเสพการได้ทักขณิเช่นใด อกุศลธรรม
เสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น การได้ทักขณิเช่นนี้ควรเสพ พระพุทธเจ้าข้า

เมื่อบุคคลเสพการได้ทักขณิเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง
คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีความเห็นอย่างนี้ว่า 'ทานที่ให้แล้วไม่มีผล
ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล การเช่นสรวงที่เช่นสรวงแล้วก็ไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่
ทำดีทำชั่วก็ไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มีคุณ บิดาไม่มีคุณ สัตว์ที่
เป็นโอปปาติกะ^๑ ก็ไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบทำให้แจ้งโลกนี้และ
โลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งก็ไม่มีในโลก'^๒

เชิงอรรถ :

^๑ โอปปาติกะ ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๙๑ (จุฬินนิกายสูตร) หน้า ๑๐๖ ในเล่มนี้

^๒ ดูเทียบ ที.สี. (แปล) ๙/๑๗๑/๕๖, อ.ทสก. (แปล) ๒๐/๒๑๑/๓๕๗, ข.จ. (แปล) ๓๐/๑๔๓/๔๕๙-๔๖๐

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๔. เสวตีพพาเสวตีพพสูตร

เมื่อบุคคลเสพการได้ทิฏฐิเช่นนี้ อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง
พระพุทธเจ้าข้า

เมื่อบุคคลเสพการได้ทิฏฐิเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรม
เจริญขึ้น

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีความเห็นอย่างนี้ว่า 'ทานที่ให้แล้วมีผล
ยัญที่บูชาแล้วมีผล การเช่นสรวงที่เช่นสรวงแล้วมีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำความ
ชั่วมี โลกนี้มี โลกหน้ามี มารตามีคุณ บิดามีคุณ สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะมีอยู่
สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่ง
เองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งก็มีอยู่ในโลก'

เมื่อบุคคลเสพการได้ทิฏฐิเช่นนี้ อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น
พระพุทธเจ้าข้า

พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า 'ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวการได้ทิฏฐิ
ไว้ ๒ ประการ คือ

๑. การได้ทิฏฐิที่ควรเสพ
๒. การได้ทิฏฐิที่ไม่ควรเสพ

การได้ทิฏฐิทั้ง ๒ ประการนั้น เป็นการได้ทิฏฐิที่ตรงข้ามกันและกัน' นั้น
เพราะอาศัยเหตุนี้ พระองค์จึงตรัสไว้

การได้อัตภาพ ๒ ประการ

[๑๑๗] พระผู้มีพระภาคตรัสพระดำรัสไว้ว่า 'ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวการ
ได้อัตภาพไว้ ๒ ประการ คือ

๑. การได้อัตภาพที่ควรเสพ
๒. การได้อัตภาพที่ไม่ควรเสพ

การได้อัตภาพทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นการได้อัตภาพที่ตรงข้ามกันและกัน'
เพราะทรงอาศัยเหตุอะไร พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้เช่นนั้น

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปปริบัตตสํวาท [๒. อนุปทวรรค]

๔. เสวิตัพพาเสวิตัพพสูตร

เมื่อบุคคลเสพการได้อัตภาพเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง การได้อัตภาพเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อบุคคลเสพการได้อัตภาพเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น การได้อัตภาพเช่นนี้ควรเสพ พระพุทธเจ้าข้า

เมื่อบุคคลเสพการได้อัตภาพเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง

คือ เมื่อบุคคลยังการได้อัตภาพ อันมีความเบียดเบียนให้เกิดขึ้น เพราะการได้อัตภาพอันมีความเบียดเบียนยังไม่สิ้นสุดลง อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง พระพุทธเจ้าข้า

เมื่อบุคคลเสพการได้อัตภาพเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น

คือ เมื่อบุคคลยังการได้อัตภาพ อันไม่มีความเบียดเบียนให้เกิดขึ้น เพราะการได้อัตภาพอันไม่มีความเบียดเบียนสิ้นสุดลงแล้ว อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น

พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า 'ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวการได้อัตภาพไว้ ๒ ประการ คือ

๑. การได้อัตภาพที่ควรเสพ

๒. การได้อัตภาพที่ไม่ควรเสพ

การได้อัตภาพทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นการได้อัตภาพที่ตรงข้ามกันและกัน' นั้น เพราะอาศัยเหตุนี้ พระองค์จึงตรัสไว้

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทราบเนื้อความแห่งธรรมบรรยายที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้โดยย่อ ไม่ทรงชี้แจงเนื้อความให้พิสดารนี้ โดยพิสดารอย่างไร

[๑๑๘] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ดีละ ดีละ สารีบุตร เธอรู้เนื้อความแห่งธรรมบรรยายที่เรากล่าวไว้โดยย่อ ไม่ชี้แจงเนื้อความให้พิสดารนี้ โดยพิสดารได้อย่างไร นี้ ถูกต้องแล้ว"

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๔. เสวตีพพาเสวตีพพสูตร

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า 'ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวกายสมาจารไว้ ๒ ประการ คือ

๑. กายสมาจารที่ควรเสพ
๒. กายสมาจารที่ไม่ควรเสพ

กายสมาจารทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นกายสมาจารที่ตรงข้ามกันและกัน'

เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

เมื่อบุคคลเสพกายสมาจารเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง
กายสมาจารเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อบุคคลเสพกายสมาจารเช่นใด อกุศลธรรม
เสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น กายสมาจารเช่นนี้ควรเสพ

เมื่อบุคคลเสพกายสมาจารเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ฆ่าสัตว์ คือ เป็นคนหยาบขำ มีฝ่ามือ
เนียนลื่นอด ชอบฆ่าสัตว์ ไม่มีความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย เป็นผู้ถือเอาสิ่งของที่
เจ้าของไม่ได้ให้ คือถือเอาทรัพย์เครื่องปล้ำใจของผู้อื่น ที่อยู่ในบ้านหรืออยู่ในป่า
ที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ ด้วยความเป็นขโมย และเป็นผู้ประพฤติดิฉินในกาม คือเป็น
ผู้ละเมียดจาริตในหญิงที่อยู่ในปกครองของมารดา หญิงที่อยู่ในปกครองของบิดา
หญิงที่อยู่ในปกครองของมารดาและบิดา หญิงที่อยู่ในปกครองของพี่ชายน้องชาย
หญิงที่อยู่ในปกครองของพี่สาวน้องสาว หญิงที่อยู่ในปกครองของญาติ หญิงที่อยู่ใน
ปกครองของตระกูล หญิงที่มีธรรมคุ้มครอง หญิงที่มีสามี หญิงที่มีสินไหมติด
ตัวอยู่ โดยที่สุดแม้หญิงที่ชายคล้องพวงดอกไม้หมั้นไว้

เมื่อบุคคลเสพกายสมาจารเช่นนี้ อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง

เมื่อบุคคลเสพกายสมาจารเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ละ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทัณฑอาวุธ
และศีลตราวุธแล้ว มีความละเอียด มีความเอ็นดู มุ่งหวังประโยชน์เกื้อกูลต่อ
สรรพสัตว์อยู่ เป็นผู้ละ เว้นขาดจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ คือ
ไม่ถือเอาทรัพย์เครื่องปล้ำใจของผู้อื่น ที่อยู่ในบ้านหรือในป่า ที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๔. เสวตีพพาเสวตีพพสูตร

ด้วยความเป็นขโมย เป็นผู้ละ เว้นขาดจากการประพฤติดีในกาม คือเป็นผู้ไม่
ละเมียดจาริตในหญิงที่อยู่ในปกครองของมารดา หญิงที่อยู่ในปกครองของบิดา
หญิงที่อยู่ในปกครองของมารดาและบิดา หญิงที่อยู่ในปกครองของพี่ชายน้องชาย
หญิงที่อยู่ในปกครองของพี่สาวน้องสาว หญิงที่อยู่ในปกครองของญาติ หญิงที่อยู่ใน
ปกครองของตระกูล หญิงที่มีธรรมคุ้มครอง หญิงที่มีสามี หญิงที่มีสินไหม
ติดตัวอยู่ โดยที่สุตแต่หญิงที่ชายคล้องพวงดอกไม้หมั้นไว้

สารีบุตร เมื่อบุคคลเสพกายสมาจารเช่นนี้ อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรม
เจริญขึ้น

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า 'ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวกายสมาจารไว้ ๒ ประการ คือ

๑. กายสมาจารที่ควรเสพ
๒. กายสมาจารที่ไม่ควรเสพ

กายสมาจารทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นกายสมาจารที่ตรงข้ามกันและกัน' นั้น
เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า 'ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าววสีสมาจารไว้ ๒ ประการ ฯลฯ

เรากล่าวมโนสมาจารไว้ ๒ ประการ ฯลฯ

เรากล่าวจิตตูปบาทไว้ ๒ ประการ ฯลฯ

เรากล่าวการได้สัญญาไว้ ๒ ประการ ฯลฯ

เรากล่าวการได้ทัญญูไว้ ๒ ประการ ฯลฯ

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า 'ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวการได้อัตภาพไว้ ๒ ประการ คือ

๑. การได้อัตภาพที่ควรเสพ
๒. การได้อัตภาพที่ไม่ควรเสพ

การได้อัตภาพทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นการได้อัตภาพที่ตรงข้ามกันและกัน'
เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสัน [๒. อนูปทวรรค]

๔. เสวตีพพาเสวตีพพสูตร

เมื่อบุคคลเสพการได้อัตภาพเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง การได้อัตภาพเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อบุคคลเสพการได้อัตภาพเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น การได้อัตภาพเช่นนี้ควรเสพ

เมื่อบุคคลเสพการได้อัตภาพเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง

คือ เมื่อบุคคลยังการได้อัตภาพที่มีความเบียดเบียนให้เกิดขึ้น เพราะการได้อัตภาพที่มีความเบียดเบียนยังไม่สิ้นสุดลง อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง

เมื่อบุคคลเสพการได้อัตภาพเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น

คือ เมื่อบุคคลยังการได้อัตภาพที่ไม่มีความเบียดเบียนให้เกิดขึ้น เพราะการได้อัตภาพที่ไม่มีความเบียดเบียนสิ้นสุดลงแล้ว อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า 'ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวการได้อัตภาพไว้ ๒ ประการ คือ

๑. การได้อัตภาพที่ควรเสพ

๒. การได้อัตภาพที่ไม่ควรเสพ

การได้อัตภาพทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นการได้อัตภาพที่ตรงข้ามกันและกัน' นั้น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

สาริปุตฺร เธอพึงเห็นเนื้อความแห่งธรรมบรรยายที่เรากล่าวไว้โดยย่อ ไม่ชี้แจงเนื้อความให้พิสดารนี้ โดยพิสดารอย่างนี้

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสันนสูตร [๒. อนูปทวรรค]

๔. เสวิตัพพาเสวิตัพพสูตร

อายตนะ ๑๒ ประการ

[๑๑๙] สารีบุตร เรากล่าวรูปที่พึงรู้แจ้งทางตาไว้ ๒ ประการ คือ

๑. รูปที่ควรเสพ
๒. รูปที่ไม่ควรเสพ

เรากล่าวเสียงที่พึงรู้แจ้งทางหูไว้ ๒ ประการ คือ

๑. เสียงที่ควรเสพ
๒. เสียงที่ไม่ควรเสพ

เรากล่าวกลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูกไว้ ๒ ประการ คือ

๑. กลิ่นที่ควรเสพ
๒. กลิ่นที่ไม่ควรเสพ

เรากล่าวรสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้นไว้ ๒ ประการ คือ

๑. รสที่ควรเสพ
๒. รสที่ไม่ควรเสพ

เรากล่าวโผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกายไว้ ๒ ประการ คือ

๑. โผฏฐัพพะที่ควรเสพ
๒. โผฏฐัพพะที่ไม่ควรเสพ

เรากล่าวธรรมารมณที่พึงรู้แจ้งทางใจไว้ ๒ ประการ คือ

๑. ธรรมารมณที่ควรเสพ
๒. ธรรมารมณที่ไม่ควรเสพ"

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสสอนอย่างนี้แล้ว ท่านพระสารีบุตรได้กราบทูลพระผู้มี

พระภาคว่า

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๔. เสวิตัพพาเสวิตัพพสูตร

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทราบเนื้อความแห่งธรรมบรรยายนี้ที่
พระผู้มีพระภาคตรัสไว้โดยย่อ ไม่ทรงชี้แจงเนื้อความไว้โดยพิสดาร โดยพิสดาร
อย่างนี้ว่า ‘พระผู้มีพระภาคตรัสพระดำรัสนี้ไว้ว่า ‘สารีบุตร เรากล่าวรูปที่พึงรู้แจ้ง
ทางตาไว้ ๒ ประการ คือ

๑. รูปที่ควรเสพ

๒. รูปที่ไม่ควรเสพ’

เพราะทรงอาศัยเหตุอะไร พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้เช่นนั้น

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อบุคคลเสพรูปที่พึงรู้แจ้งทางตาเช่นใด อกุศลธรรม
เจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง รูปที่พึงรู้แจ้งทางตาเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อบุคคล
เสพรูปที่พึงรู้แจ้งทางตาเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น รูปที่พึงรู้
แจ้งทางตาเช่นนี้ควรเสพ

พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ‘สารีบุตร เรากล่าวรูปที่พึงรู้แจ้งทางตาไว้
๒ ประการ คือ

๑. รูปที่ควรเสพ

๒. รูปที่ไม่ควรเสพ’

นั้น เพราะอาศัยเหตุนี้ ข้าพระองค์จึงกล่าวไว้

พระผู้มีพระภาคตรัสพระดำรัสนี้ไว้ว่า ‘สารีบุตร เรากล่าวเสียงที่พึงรู้แจ้ง
ทางหู ฯลฯ

เสียงที่พึงรู้แจ้งทางหูเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ เสียงที่พึงรู้แจ้งทางหูเช่นนี้
ควรเสพ ฯลฯ

กลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูกเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ กลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูกเช่นนี้
ควรเสพ ฯลฯ

รสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้นเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ รสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้นเช่นนี้
ควรเสพ ฯลฯ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๔. เสวตีพพาเสวตีพพสูตร

โผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกายเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ โผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกายเช่นนี้ควรเสพ ฯลฯ

พระผู้มีพระภาคตรัสพระดำรัสไว้ว่า 'สารีบุตร เรากล่าวธรรมารมณที่พึงรู้แจ้งทางใจไว้ ๒ ประการ คือ

๑. ธรรมารมณที่ควรเสพ

๒. ธรรมารมณที่ไม่ควรเสพ'

เพราะทรงอาศัยเหตุอะไร พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้เช่นนั้น

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อบุคคลเสพธรรมารมณที่พึงรู้แจ้งทางใจเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง ธรรมารมณที่พึงรู้แจ้งทางใจเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อบุคคลเสพธรรมารมณที่พึงรู้แจ้งทางใจเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น ธรรมารมณที่พึงรู้แจ้งทางใจเช่นนี้ควรเสพ

พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า 'สารีบุตร เรากล่าวธรรมารมณที่พึงรู้แจ้งทางใจไว้ ๒ ประการคือ

๑. ธรรมารมณที่ควรเสพ

๒. ธรรมารมณที่ไม่ควรเสพ'

นั้น เพราะอาศัยเหตุนี้ พระองค์จึงตรัสไว้

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทราบเนื้อความแห่งธรรมบรรยายนี้ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้โดยย่อ ไม่ทรงชี้แจงเนื้อความให้พิสดาร โดยพิสดารอย่างนี้"

[๑๒๐] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ดีละ ดีละ สารีบุตร เธอรู้เนื้อความแห่งธรรมบรรยายที่เรากล่าวไว้โดยย่อ ไม่ชี้แจงเนื้อความให้พิสดารนี้ โดยพิสดารอย่างนี้ว่า 'เรากล่าวไว้แล้วเช่นนี้ว่า 'สารีบุตร เรากล่าวรูปที่พึงรู้แจ้งทางตาไว้ ๒ ประการ คือ

๑. รูปที่ควรเสพ

๒. รูปที่ไม่ควรเสพ'

เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๔. เสวตีพพาเสวตีพพสูตร

สารีบุตร เมื่อบุคคลเสพรูปที่พึงรู้แจ้งทางตาเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น
กุศลธรรมเสื่อมลง รูปที่พึงรู้แจ้งทางตาเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อบุคคลเสพรูปที่
พึงรู้แจ้งทางตาเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น รูปที่พึงรู้แจ้ง
ทางตาเช่นนี้ควรเสพ

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า 'สารีบุตร เรากล่าวรูปที่พึงรู้แจ้งทางตาไว้ ๒ ประการ คือ

๑. รูปที่ควรเสพ

๒. รูปที่ไม่ควรเสพ'

นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

ฯลฯ เสียงที่พึงรู้แจ้งทางหูเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ เสียงที่พึงรู้แจ้งทางหูเช่นนี้
ควรเสพ ฯลฯ

... กลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูกเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ กลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูก
เช่นนี้ควรเสพ ฯลฯ

... รสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้นเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ รสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้นเช่นนี้ควร
เสพ ฯลฯ

... โผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกายเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ โผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้ง
ทางกายเช่นนี้ควรเสพ ฯลฯ

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า 'สารีบุตร เรากล่าวธรรมารมณที่พึงรู้แจ้งทางใจไว้ ๒
ประการ คือ

๑. ธรรมารมณที่ควรเสพ

๒. ธรรมารมณที่ไม่ควรเสพ'

เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

สารีบุตร เมื่อบุคคลเสพธรรมารมณที่พึงรู้แจ้งทางใจเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น
กุศลธรรมเสื่อมลง

ธรรมารมณที่พึงรู้แจ้งทางใจเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อบุคคลเสพธรรมารมณ
ที่พึงรู้แจ้งทางใจเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น ธรรมารมณที่พึง
แจ้งทางใจเช่นนี้ควรเสพ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสันนิกาย [๒. อนูปทวรรค]

๔. เสวิตัพพาเสวิตัพพสูตร

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า 'สารีบุตร เรากล่าวธรรมารมณที่พึงรู้แจ้งทางใจไว้ ๒ ประการ คือ

๑. ธรรมารมณที่ควรเสพ
๒. ธรรมารมณที่ไม่ควรเสพ'

นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

สารีบุตร เธอพึงเห็นเนื้อความแห่งธรรมบรรยายที่เรากล่าวไว้โดยย่อนี้ โดยพิสดารอย่างนี้

[๑๒๑] สารีบุตร เรากล่าวจิวรไว้ ๒ ชนิด คือ

๑. จิวรที่ควรเสพ
๒. จิวรที่ไม่ควรเสพ ฯลฯ

เรากล่าวบิณฑบาตไว้ ๒ ชนิด คือ

๑. บิณฑบาตที่ควรเสพ
๒. บิณฑบาตที่ไม่ควรเสพ ฯลฯ

เรากล่าวเสนาสนะไว้ ๒ ชนิด คือ

๑. เสนาสนะที่ควรเสพ
๒. เสนาสนะที่ไม่ควรเสพ ฯลฯ

เรากล่าวหมู่บ้านไว้ ๒ ชนิด คือ

๑. หมู่บ้านที่ควรเสพ
๒. หมู่บ้านที่ไม่ควรเสพ ฯลฯ

เรากล่าวนิคมไว้ ๒ ชนิด คือ

๑. นิคมที่ควรเสพ
๒. นิคมที่ไม่ควรเสพ ฯลฯ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสัน [๒. อนูปทวรรค]

๔. เสวตีพพาเสวตีพพสูตร

เรากล่าวนครไว้ ๒ ชนิด คือ

๑. นครที่ควรเสพ
๒. นครที่ไม่ควรเสพ ฯลฯ

เรากล่าวชนบทไว้ ๒ ชนิด คือ

๑. ชนบทที่ควรเสพ
๒. ชนบทที่ไม่ควรเสพ ฯลฯ

เรากล่าวบุคคลไว้ ๒ จำพวก คือ

๑. บุคคลที่ควรเสพ
๒. บุคคลที่ไม่ควรเสพ ฯลฯ”

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระสารีบุตรได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทราบเนื้อความแห่งธรรมบรรยายนี้ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้โดยย่อ ไม่ทรงชี้แจงเนื้อความให้พิสดาร โดยพิสดารอย่างนี้

พระผู้มีพระภาคตรัสพระดำรัสนี้ไว้ว่า ‘สารีบุตร เรากล่าวจิวรไว้ ๒ ชนิด คือ

๑. จิวรที่ควรเสพ
๒. จิวรที่ไม่ควรเสพ’

เพราะทรงอาศัยเหตุอะไร พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้เช่นนั้น

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อภิกษุเสพจิวรเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น อกุศลธรรมเสื่อมลง จิวรเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อภิกษุเสพจิวรเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง อกุศลธรรมเจริญขึ้น จิวรเช่นนี้ควรเสพ

พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ‘สารีบุตร เรากล่าวจิวรไว้ ๒ ชนิด คือ

๑. จิวรที่ควรเสพ
๒. จิวรที่ไม่ควรเสพ’

นั้น เพราะอาศัยเหตุนี้ พระองค์จึงตรัสไว้

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๔. เสวตีพพาเสวตีพพสูตร

ฯลฯ บิณฑบาตเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ บิณฑบาตเช่นนี้ควรเสพ ฯลฯ

... เสนาสนะเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ เสนาสนะเช่นนี้ควรเสพ ฯลฯ

... หมู่บ้านเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ หมู่บ้านเช่นนี้ควรเสพ ฯลฯ

... นิคมเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ นิคมเช่นนี้ควรเสพ ฯลฯ

... นครเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ นครเช่นนี้ควรเสพ ฯลฯ

... ชนบทเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ ชนบทเช่นนี้ควรเสพ ฯลฯ

พระผู้มีพระภาคตรัสพระดำรัสไว้ว่า `สารีบุตร เรากล่าวบุคคลไว้ ๒ จำพวก

คือ

๑. บุคคลที่ควรเสพ

๒. บุคคลที่ไม่ควรเสพ'

นั่น เพราะทรงอาศัยเหตุอะไร พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้เช่นนั้น

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อบุคคลเสพบุคคลเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น
กุศลธรรมเสื่อมลง บุคคลเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อเสพบุคคลเช่นใด อกุศลธรรม
เสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น บุคคลเช่นนี้ควรเสพ

พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า `สารีบุตร เรากล่าวบุคคลไว้ ๒ จำพวก

คือ

๑. บุคคลที่ควรเสพ

๒. บุคคลที่ไม่ควรเสพ'

นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ พระองค์จึงตรัสไว้

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทราบเนื้อความแห่งธรรมบรรยายนี้ที่พระผู้มี
พระภาคตรัสไว้โดยย่อ ไม่ทรงชี้แจงเนื้อความให้พิสดาร โดยพิสดารอย่างนี้

[๑๒๒] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ดีละ ดีละ สารีบุตร เธอทราบเนื้อความ
แห่งธรรมบรรยายที่เรากล่าวโดยย่อ ไม่ชี้แจงเนื้อความให้พิสดารนี้ โดยพิสดาร
อย่างนี้ ถูกต้องแล้ว

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสัน [๒. อนูปทวรรค]

๔. เสวิตัพพาเสวิตัพพสูตร

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า 'สารีบุตร เรากล่าวจิวรไว้ ๒ ชนิด คือ

๑. จิวรที่ควรเสพ
๒. จิวรที่ไม่ควรเสพ'

เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

สารีบุตร เมื่อภิกษุเสพจิวรเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง จิวรเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อภิกษุเสพจิวรเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น จิวรเช่นนี้ควรเสพ

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า 'สารีบุตร เรากล่าวจิวรไว้ ๒ ชนิด คือ

๑. จิวรที่ควรเสพ
๒. จิวรที่ไม่ควรเสพ'

นั้น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

- ... บิณฑบาตเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ บิณฑบาตเช่นนี้ควรเสพ ฯลฯ
- ... เสนาสนะเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ เสนาสนะเช่นนี้ควรเสพ ฯลฯ
- ... หมู่บ้านเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ หมู่บ้านเช่นนี้ควรเสพ ฯลฯ
- ... นิคมเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ นิคมเช่นนี้ควรเสพ ฯลฯ
- ... ชนบทเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ ชนบทเช่นนี้ควรเสพ ฯลฯ

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า 'สารีบุตร เรากล่าวบุคคลไว้ ๒ จำพวก คือ

๑. บุคคลที่ควรเสพ
๒. บุคคลที่ไม่ควรเสพ'

เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

สารีบุตร เมื่อบุคคลเสพบุคคลเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง บุคคลเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อบุคคลเสพบุคคลเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น บุคคลเช่นนี้ควรเสพ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสัน [๒. อนูปทวรรค]

๔. เสวิตัพพาเสวิตัพพสูตร

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า 'สารีบุตร เรากล่าวบุคคลไว้ ๒ จำพวก คือ

๑. บุคคลที่ควรเสพ
๒. บุคคลที่ไม่ควรเสพ'

นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

สารีบุตร เธอพึงเห็นเนื้อความแห่งธรรมบรรยายที่เรากล่าวแล้วโดยย่อนี้
โดยพิสดารอย่างนี้

[๑๒๓] สารีบุตร แม้อีกษัตริย์ทั้งปวงพึงรู้ทั่วถึงอรรถแห่งธรรมบรรยาย ที่
เรากล่าวโดยย่อนี้ ได้โดยพิสดารอย่างนี้ ความรู้นั้นพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล
เพื่อความสุขแก่กษัตริย์แม่ทั้งปวงตลอดกาลนาน

แม้ถ้าพราหมณ์ทั้งปวง ...

แม้ถ้าแพศย์ทั้งปวง ...

แม้ถ้าศูทรทั้งปวงพึงรู้ทั่วถึงอรรถแห่งธรรมบรรยายที่เรากล่าวโดยย่อนี้ได้โดย
พิสดารอย่างนี้ ความรู้นั้นพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ศูทร
ทั้งปวงตลอดกาลนาน

สารีบุตร แม้อีกโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์พร้อมทั้ง
สมณพราหมณ์ตลอดทั้งเทวดาและมนุษย์ พึงรู้ทั่วถึงอรรถแห่งธรรมบรรยายที่เรา
กล่าวโดยย่อนี้ ได้โดยพิสดารอย่างนี้ ความรู้นั้นพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล
เพื่อความสุขแก่โลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์พร้อมทั้ง
สมณพราหมณ์ตลอดทั้งเทวดาและมนุษย์ตลอดกาลนาน"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ท่านพระสารีบุตรมีใจยินดีชื่นชมพระ
ภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

เสวิตัพพาเสวิตัพพสูตรที่ ๔ จบ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๕. พุทธาดุกสูตร

๕. พุทธาดุกสูตร

ว่าด้วยธาตุมากอย่าง

[๑๒๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของ
อนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียก
ภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย" ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว
พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี่ว่า

"ภิกษุทั้งหลาย ภัย^๑ทั้งปวงที่เกิดขึ้น ล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจาก
บัณฑิต อุบัติหะ^๒ทั้งปวงที่เกิดขึ้น ล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต
อุปสรรค^๓ทั้งปวงที่เกิดขึ้น ล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต

ภัยทั้งปวงที่เกิดขึ้น ล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต อุบัติหะ
ทั้งปวงที่เกิดขึ้น ล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต อุปสรรคทั้งปวงที่เกิดขึ้น
ล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต เปรียบเหมือนไฟที่ลุกกลามจากเรือนไม้ธ้อ
หรือเรือนหญ้า ไหม้แม้เรือนยอดที่เขาโบกทั้งภายในและภายนอก ลมพัดเข้าไม่ได้
มีบานประตูปิดมิดชิด หน้าต่างปิดสนิท ฉะนั้น

คนพาลมีภัย บัณฑิตไม่มีภัย คนพาลมีอุบัติเหตุ บัณฑิตไม่มีอุบัติเหตุ
คนพาลมีอุปสรรค บัณฑิตไม่มีอุปสรรค ภัยไม่มีจากบัณฑิต อุบัติหะไม่มีจาก
บัณฑิต อุปสรรคไม่มีจากบัณฑิต^๔

เชิงอรรถ :

- ^๑ ภัย ในที่นี้หมายถึงความสะดุ้งกลัวแห่งจิต เช่น การได้ทราบข่าวว่าโจรจะปล้นแล้วเกิดความสะดุ้งกลัว
(ม.อ.อ. ๓/๑๒๔/๗๑, อจ.ติก.อ. ๒/๑/๗๗)
- ^๒ อุบัติหะ ในที่นี้หมายถึงภาวะที่จิตฟุ้งซ่าน เช่น เมื่อรู้ว่าโจรจะปล้นก็ระส่ำระสายพยายามจะหนีพร้อมกับ
ขนของไปด้วยเท่าที่พอจะถือติดมือไปได้ (ม.อ.อ. ๓/๑๒๔/๗๑, อจ.ติก.อ. ๒/๑/๗๗)
- ^๓ อุปสรรค ในที่นี้หมายถึงอาการที่มีความขัดข้อง เช่น การถูกโจรล้อมบ้านจุดไฟปิดประตูไม่ให้หนีไปได้
และฆ่าแล้วชิงเอาทรัพย์ทั้งหมดไป (ม.อ.อ. ๓/๑๒๔/๗๑, อจ.ติก.อ. ๒/๑/๗๗)
- ^๔ ดูเทียบ อจ.ติก. (แปล) ๒๐/๑/๑๔๐

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสัน [๒. อนุปทวรรค]

๕. พุทธาคฤศตร

เพราะเหตุนั้น เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า 'เราทั้งหลายจักเป็นบัณฑิต'

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระอานนท์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยเหตุมีประมาณเท่าไรหนอ จึงควรเรียกว่า 'ภิกษุผู้เป็นบัณฑิต มีปัญญาเครื่องไตร่ตรอง'"

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "อานนท์ เพราะภิกษุเป็นผู้ฉลาดในชาติ ฉลาดในอายตนะ ฉลาดในปฏิจลสมุปบาท และฉลาดในฐานะและอฐานะ อานนท์ ด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้แล จึงควรเรียกว่า 'ภิกษุผู้เป็นบัณฑิต มีปัญญาเครื่องไตร่ตรอง'"

ผู้ฉลาดในชาติ

[๑๒๕] ท่านพระอานนท์ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยเหตุมีประมาณเท่าไร จึงควรเรียกว่า 'ภิกษุผู้ฉลาดในชาติ'"

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "อานนท์ ชาติ ๑๘ ประการนี้ คือ

๑. จักขุชาติ (ชาติคือจักขุประสาท)
๒. รูปชาติ (ชาติคือรูปารมณ)
๓. จักขุวิญญาณชาติ (ชาติคือจักขุวิญญาณ)
๔. โสตชาติ (ชาติคือโสตประสาท)
๕. สัททชาติ (ชาติคือสัททารมณ)
๖. โสตวิญญาณชาติ (ชาติคือโสตวิญญาณ)
๗. ฆานชาติ (ชาติคือฆานประสาท)
๘. คันธชาติ (ชาติคือคันธารมณ)
๙. ฆานวิญญาณชาติ (ชาติคือฆานวิญญาณ)
๑๐. ชิวหาชาติ (ชาติคือชิวหาประสาท)
๑๑. รสชาติ (ชาติคือรสารมณ)
๑๒. ชิวหาวิญญาณชาติ (ชาติคือชิวหาวิญญาณ)

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสันนสูตร [๒. อนุปทวรรค]

๕. พหุชาติกสูตร

- ๑๓. กายชาติ (ชาติคือกายประสาท)
- ๑๔. โภจณูปพชาติ (ชาติคือโภจณูปพารมณ)
- ๑๕. กายวิญญานชาติ (ชาติคือกายวิญญาน)
- ๑๖. มโนชาติ (ชาติคือมโน)
- ๑๗. ฐัมมชาติ (ชาติคือธรรมารมณ)
- ๑๘. มโนวิญญานชาติ (ชาติคือมโนวิญญาน)

อานนท เพราะเหตุที่ภิกษุรู้เห็นชาติ ๑๘ ประการนี้แล จึงควรเรียกว่า
‘ภิกษุผู้ฉลาดในชาติ’ (๑)

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มีบรรยายอื่นอีกใหม่ ที่ควรเรียกว่า ‘ภิกษุผู้ฉลาด
ในชาติ’

“อานนท มีชาติ ๖ ประการนี้ คือ

- ๑. ปลิวชาติ   ๒. อาโปชาติ
- ๓. เตโชชาติ   ๔. วาโยชาติ
- ๕. อากาศชาติ   ๖. วิญญานชาติ

อานนท เพราะเหตุที่ภิกษุรู้เห็นชาติ ๖ ประการนี้แล จึงควรเรียกว่า
‘ภิกษุผู้ฉลาดในชาติ’ (๒)

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มีบรรยายอื่นอีกใหม่ ที่ควรเรียกว่า ‘ภิกษุผู้ฉลาด
ในชาติ’

“อานนท มีชาติ ๖ ประการนี้ คือ

- ๑. สุขชาติ   (ชาติคือสุข)
- ๒. ทุกขชาติ   (ชาติคือทุกข)
- ๓. โสมนัสสชาติ   (ชาติคือโสมนัส)
- ๔. โทมนัสสชาติ   (ชาติคือโทมนัส)
- ๕. อุเบกขาชาติ   (ชาติคืออุเบกขา)
- ๖. อวิชชาชาติ   (ชาติคืออวิชชา)

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสันนสูตร [๒. อนุปทวรรค]

๕. พหุชาติกสูตร

อานนท์ เพราะเหตุที่ภิกษุรู้เห็นชาติ ๖ ประการนี้แล จึงควรเรียกว่า
'ภิกษุผู้ฉลาดในชาติ' (๓)

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มีบรรยายอื่นอีกใหม่ ที่ควรเรียกว่า 'ภิกษุ
ผู้ฉลาดในชาติ'"

"อานนท์ มีชาติ ๖ ประการ คือ

๑. กามชาติ	(ชาติคือกาม)
๒. เนกขัมมชาติ	(ชาติคือเนกขัมมะ)
๓. พยาบาทชาติ	(ชาติคือพยาบาท)
๔. อพยาบาทชาติ	(ชาติคืออพยาบาท)
๕. วิหิงสาชาติ	(ชาติคือวิหิงสา)
๖. อวิหิงสาชาติ	(ชาติคืออวิหิงสา)

อานนท์ เพราะเหตุที่ภิกษุรู้เห็นชาติ ๖ ประการนี้แล จึงควรเรียกว่า
'ภิกษุผู้ฉลาดในชาติ' (๔)

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มีบรรยายอื่นอีกใหม่ ที่ควรเรียกว่า 'ภิกษุ
ผู้ฉลาดในชาติ'"

"อานนท์ มีชาติ ๓ ประการนี้ คือ

๑. กามชาติ	(ชาติคือกามารมณ)
๒. รูปชาติ	(ชาติคือรูปารมณ)
๓. อรูปชาติ	(ชาติคืออรูปารมณ)

อานนท์ เพราะเหตุที่ภิกษุรู้เห็นชาติ ๓ ประการนี้แล จึงควรเรียกว่า
'ภิกษุผู้ฉลาดในชาติ' (๕)

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มีบรรยายอื่นอีกใหม่ ที่ควรเรียกว่า 'ภิกษุผู้ฉลาด
ในชาติ'"

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๕. พุทธาดกสูตร

เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี
 เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี
 เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี
 เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี
 เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และ
 อุปายาสจึงมี
 ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ มีได้ด้วยประการฉะนี้
 แต่เพราะอวิชชาดับไปไม่เหลือด้วยวิราคะ สังขารจึงดับ
 เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ
 เพราะวิญญาณดับ นามรูปจึงดับ
 เพราะนามรูปดับ สฬายตนะจึงดับ
 เพราะสฬายตนะดับ ผัสสะจึงดับ
 เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ
 เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ
 เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ
 เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ
 เพราะภพดับ ชาติจึงดับ
 เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงดับ
 ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ มีได้ด้วยประการฉะนี้^๑
 อานนท์ ด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้แล จึงควรเรียกว่า 'ภิกษุผู้ฉลาดในปฏิจล
 สมุปบาท"

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ วิ.ม. (แปล) ๔/๑-๓/๒-๖, ที.ม. (แปล) ๑๐/๕๗-๖๑/๓๑-๓๕, ๙๖-๑๑๖/๕๗-๖๖, อง.ติก.(แปล)
 ๒๐/๖๒/๒๔๒-๒๔๓, ขุ.ม. (แปล) ๒๙/๒๗/๑๑๓, ขุ.จ. (แปล) ๓๐/๔/๕๕-๕๖, อภิ.วิ. (แปล)
 ๓๕/๒๒๕-๓๕๓/๒๑๘-๓๐๕

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๕. พุทธาคฤสุต

ผู้ฉลาดในฐานะและอฐานะ

[๑๒๗] “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยเหตุมีประมาณเท่าไร จึงควรเรียกว่า ‘ภิกษุผู้ฉลาดในฐานะและอฐานะ’”

“อานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ รู้ชัดว่า ‘เป็นไปไม่ได้^๑ ที่บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวฏฐิ^๒ พึงยึดถือสังขารใด ๆ โดยความเป็นสภาวะเที่ยง แต่เป็นไปได้อ^๓ ที่ปุถุชน^๔ พึงยึดถือสังขารใด ๆ โดยความเป็นสภาวะเที่ยง’

รู้ชัดว่า ‘เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวฏฐิ พึงยึดถือสังขารใด ๆ โดยความเป็นสุข แต่เป็นไปได้ที่ปุถุชนพึงยึดถือสังขารใด ๆ โดยความเป็นสุข’

รู้ชัดว่า ‘เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวฏฐิ พึงยึดถือธรรมใด ๆ โดยความเป็นอัตตา แต่เป็นไปได้ที่ปุถุชนพึงยึดถือธรรมใด ๆ โดยความเป็นอัตตา’

[๑๒๘] รู้ชัดว่า ‘เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวฏฐิ พึงฆ่ามารดา แต่เป็นไปได้ที่ปุถุชนพึงฆ่ามารดา’

รู้ชัดว่า ‘เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวฏฐิ พึงฆ่าบิดา แต่เป็นไปได้ที่ปุถุชนพึงฆ่าบิดา’

รู้ชัดว่า ‘เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวฏฐิ พึงฆ่าพระอรหันต์ แต่เป็นไปได้ที่ปุถุชนพึงฆ่าพระอรหันต์’

รู้ชัดว่า ‘เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวฏฐิ พึงมีจิตคิดประทุษร้าย ทำร้ายตถาคตให้ห้อเลือด แต่เป็นไปได้ที่ปุถุชนพึงมีจิตประทุษร้าย ทำร้ายตถาคตให้ห้อเลือด’

เชิงอรรถ :

^๑ เป็นไปไม่ได้ หมายถึงปฏิเสธรฐานะ(เหตุ) และปฏิเสธโอกาส(ปัจจัย) ที่ให้เป็นไปได้อ (ม.อ.อ. ๓/๑๒๗/๗๔, อจ.เอกก.อ. ๑/๒๖๘/๔๐๒)

^๒ บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวฏฐิ ในที่นี้หมายถึงพระอริยมงคลชั้นโสดาบันขึ้นไป เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสัมมาทิวฏฐิ คือความเห็นชอบ (ม.อ.อ. ๓/๑๒๗/๗๔, อจ.เอกก.อ. ๑/๒๖๘/๔๐๒)

^๓ เป็นไปได้ ในที่นี้หมายถึงยอมรับฐานะ(เหตุ) ที่ให้เป็นไปได้อ (ม.อ.อ. ๓/๑๒๗/๗๔, อจ.เอกก.อ. ๑/๒๖๘/๔๐๒)

^๔ ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๘๗ (มหาปณณมสูตร) หน้า ๙๙ ในเล่มนี้

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปปริบัตตสํกั [๒. อนุปทวรรค]

๕. พุทธาคกุสตร

รู้ชัดว่า 'เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทวิฐฐิพิงทำลายสงฆ์ แต่เป็นไปไม่ได้ที่บุรุษพิงทำลายสงฆ์'

รู้ชัดว่า 'เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทวิฐฐิพิงนับถือศาสดาอื่น แต่เป็นไปไม่ได้ที่บุรุษพิงนับถือศาสดาอื่น'

[๑๒๙] รู้ชัดว่า 'เป็นไปไม่ได้ที่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์พิงเสด็จอุบัติพร้อมกันในโลกธาตุเดียวกัน^๑ แต่เป็นไปไม่ได้ที่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์เดียว พึงเสด็จอุบัติในโลกธาตุเดียว'

รู้ชัดว่า 'เป็นไปไม่ได้ที่พระเจ้าจักรพรรดิ ๒ พระองค์พิงเสด็จอุบัติพร้อมกันในโลกธาตุเดียวกัน แต่เป็นไปไม่ได้ที่พระเจ้าจักรพรรดิพระองค์เดียว พึงเสด็จอุบัติในโลกธาตุเดียว'^๒

[๑๓๐] รู้ชัดว่า 'เป็นไปไม่ได้ที่สตรีพิงเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่เป็นไปไม่ได้ที่บุรุษพิงเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า'

รู้ชัดว่า 'เป็นไปไม่ได้ที่สตรีพิงเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ แต่เป็นไปไม่ได้ที่บุรุษพิงเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ'

รู้ชัดว่า 'เป็นไปไม่ได้ที่สตรีพิงครองความเป็นท้าวสักกะ ฯลฯ เป็นมาร ฯลฯ เป็นพรหม แต่เป็นไปไม่ได้ที่บุรุษพิงครองความเป็นท้าวสักกะ ฯลฯ เป็นมาร ฯลฯ เป็นพรหม'

[๑๓๑] รู้ชัดว่า 'เป็นไปไม่ได้ที่กายทุจริตจะพึงเกิดผลที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ แต่เป็นไปไม่ได้ที่กายทุจริตจะพึงเกิดผลที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ'

รู้ชัดว่า 'เป็นไปไม่ได้ที่วจีทุจริต ฯลฯ เป็นไปไม่ได้ที่มโนทุจริตจะพึงเกิดผลที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ แต่เป็นไปไม่ได้ที่วจีทุจริต ฯลฯ แต่เป็นไปไม่ได้ที่มโนทุจริตจะพึงเกิดผล ที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ'

เชิงอรรถ :

^๑ **โลกธาตุเดียวกัน** หมายถึงจักรวาลเดียวกัน (อง.เอกก.อ. ๑/๒๗๗/๔๑๓)

^๒ ดูเทียบ อง.เอกก. (แปล) ๒๐/๒๖๘-๒๗๗/๓๓-๓๔

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสิก [๒. อนุปทวรรค]

๕. พุทธาดกสูตร

รู้ชัดว่า 'เป็นไปไม่ได้ที่กายสุจริตจะพึงเกิดผลที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร ไม่น่าพอใจ แต่เป็นไปได้ที่กายสุจริตจะพึงเกิดผลที่น่าปรารถนา น่าใคร น่าพอใจ'

รู้ชัดว่า 'เป็นไปไม่ได้ที่วิสุจริต ฯลฯ เป็นไปไม่ได้ที่มโนสุจริตจะพึงเกิดผลที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร ไม่น่าพอใจ แต่เป็นไปได้ที่วิสุจริต ฯลฯ แต่เป็นไปได้ที่มโนสุจริต จะพึงเกิดผลที่น่าปรารถนา น่าใคร น่าพอใจ'

รู้ชัดว่า 'เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อม^๑ด้วยกายทุจริต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะความเพียบพร้อมด้วยกายทุจริตเป็นเหตุเป็นปัจจัย แต่เป็นไปได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยกายทุจริต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะความเพียบพร้อมด้วยกายทุจริต เป็นเหตุเป็นปัจจัย'

รู้ชัดว่า 'เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยวิทุจริต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะความเพียบพร้อมด้วยวิทุจริตเป็นเหตุเป็นปัจจัย แต่เป็นไปได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยมโนทุจริต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะความเพียบพร้อมด้วยมโนทุจริตเป็นเหตุเป็นปัจจัย'

รู้ชัดว่า 'เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยกายสุจริต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะความเพียบพร้อมด้วยกายสุจริต เป็นเหตุเป็นปัจจัย แต่เป็นไปได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยกายสุจริต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะความเพียบพร้อมด้วยกายสุจริตเป็นเหตุเป็นปัจจัย'

เชิงอรรถ :

- ^๑ เพียบพร้อม ในที่นี้หมายถึงความเพียบพร้อม ๕ ประการ คือ (๑) เพียบพร้อมด้วยการสั่งสม เพราะสั่งสมกุศลกรรมและอกุศลกรรม (๒) เพียบพร้อมด้วยเจตนา เพราะจงใจในการก่อกุศลกรรมและอกุศลกรรม (๓) เพียบพร้อมด้วยกรรม เพราะกรรมที่สั่งสมไว้ดรามเท่าที่ยังไม่ได้บรรลุหัตตผล (๔) เพียบพร้อมด้วยวิบาก เพราะเสวยผลของกรรมที่สั่งสมไว้ (๕) เพียบพร้อมด้วยการอุบัติ เพราะเกิดในนรก ธรรมมารดา หรือเทวโลก ดรามเท่าที่ยังไม่ได้บรรลุหัตตผล (ม.อ.อ. ๓/๑๓๑/๘๗-๘๘)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า : ๑๖๘ }

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๕. พุทธาคกุสตร

รู้ชัดว่า 'เป็นไปไม่ได้' ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยวิสุจริต ฯลฯ เป็นไปไม่ได้ ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยมโนสุจริต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในอบายทุกคติ วินิบาต นรก เพราะความเพียบพร้อมด้วยมโนสุจิตุนั้นเป็นเหตุเป็นปัจจัย แต่เป็นไปได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยวิสุจริต ฯลฯ แต่เป็นไปได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยมโนสุจริต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะความเพียบพร้อมด้วยมโนสุจริตเป็นเหตุเป็นปัจจัย^๑

อาณนที ด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้แล จึงควรเรียกว่า 'ภิกษุผู้ฉลาดในฐานะและอฐานะ'

[๑๓๒] เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระอาณนทีได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า "นำอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ ธรรมบรรยายนี้ชื่ออะไร พระพุทธเจ้าข้า"

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "เพราะเหตุที่นั่นแล เธอจงจำธรรมบรรยายนี้ไว้ว่าชื่อ พุทธาคะ^๒บ้าง ชื่อจตปริวัฏฏะ^๓บ้าง ชื่อธัมมาทาสะ^๔บ้าง ชื่ออมตทนต์^๕บ้าง ชื่ออนุดตรสังคามวิชยะ^๖บ้าง"

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ อง.เอกก. (แปล) ๒๐/๒๖๘-๒๙๕/๓๓-๓๖

^๒ **พุทธาคะ** แปลว่า ธาตุมากอย่าง ที่เรียกธรรมบรรยายนี้ว่า ธาตุมากอย่าง เพราะอธิบายเกี่ยวกับธาตุ ๑๘ บ้าง ธาตุ ๖ บ้าง เป็นต้น (ม.อ.อ. ๓/๑๓๒/๘๙)

^๓ **จตปริวัฏฏะ** แปลว่า วงเวียน ๔ วงเวียน ที่เรียกธรรมบรรยายนี้ว่า วงเวียน เพราะอธิบายวงเวียน ๔ คือ ธาตุ อายตนะ ปฏิจจสมุปบาท และฐานะกับอฐานะ (ม.อ.อ. ๓/๑๓๒/๘๙)

^๔ **ธัมมาทาสะ** แปลว่า แวนสองธรรม ที่เรียกธรรมบรรยายนี้ว่า แวนสองธรรม เพราะใช้สองธรรมได้เหมือนใช้กระจกสองดูเงาหน้า ฉะนั้น (ม.อ.อ. ๓/๑๓๒/๘๙)

^๕ **อมตทนต์** แปลว่า กลองอมตธรรม ที่เรียกธรรมบรรยายนี้ว่า กลองอมตธรรม เพราะพระโยคาวจรศึกษาปฏิบัติวิปัสสนาตามที่กล่าวไว้ในสูตรนี้แล้วสามารถย้ายกิเลสทั้งหลายจนประสบชัยชนะคืออรหัตผลได้เหมือนนักรบผู้ทำหน้าที่ย้ายข้าศึกถือกลองรบเข้าประจัญบานกับข้าศึกฝ่ายตรงข้ามจนประสบชัยชนะ ฉะนั้น (ม.อ.อ. ๓/๑๓๒/๘๙)

^๖ **อนุดตรสังคามวิชยะ** แปลว่า ดาราพิชัยสงครามอันยอดเยี่ยม ที่เรียกธรรมบรรยายนี้ว่า ดาราพิชัยสงครามอันยอดเยี่ยม เพราะพระโยคาวจรถืออาวุธคือวิปัสสนา สามารถกำจัดกองกิเลสจนประสบชัยชนะคืออรหัตผลได้ เหมือนนักรบเข้าสู่สงครามถืออาวุธ ๕ ประการ กำจัดกองทัพฝ่ายตรงข้ามได้ชัยชนะ ฉะนั้น (ม.อ.อ. ๓/๑๓๒/๘๙)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๖. อีสึคิลิสูตร

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภษิตนี้แล้ว ท่านพระอานนท์มีใจยินดีชื่นชมพระภษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

พหุธาตุกสูตรที่ ๕ จบ

๖. อีสึคิลิสูตร

ว่าด้วยภูเขาสีสึคิลิ

[๑๓๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาค ประทับอยู่ที่ภูเขาสีสึคิลิ เขตกรุงราชคฤห์ ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเห็นภูเขาเวภาระนั้นไหม”

ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบว่า “เห็น พระพุทธเจ้าข้า”

“ภูเขาเวภาระนั้น มีชื่อเป็นอย่างหนึ่ง มีบัญญัติเป็นอย่างหนึ่ง เธอทั้งหลายเห็นภูเขาปัทมาะนั้นไหม”

“เห็น พระพุทธเจ้าข้า”

“แม้ภูเขาปัทมาะนั้น มีชื่อเป็นอย่างหนึ่ง มีบัญญัติเป็นอย่างหนึ่ง เธอทั้งหลายเห็นภูเขาเวปุลละนั้นไหม”

“เห็น พระพุทธเจ้าข้า”

“แม้ภูเขาเวปุลละนั้น มีชื่อเป็นอย่างหนึ่ง มีบัญญัติเป็นอย่างหนึ่ง เธอทั้งหลายเห็นภูเขาคิชฌกภูนั้นไหม”

“เห็น พระพุทธเจ้าข้า”

“แม้ภูเขาคิชฌกภูนั้น มีชื่อเป็นอย่างหนึ่ง มีบัญญัติเป็นอย่างหนึ่ง

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๖. อีสิติลีสุต

เธอทั้งหลายเห็นภูเขาอีสิติลีนีใหม่”

“เห็น พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุทั้งหลาย แต่ภูเขาอีสิติลีนีนั้น มีชื่อเช่นนี้ มีบัญญัติเช่นนี้

เรื่องเคยมีมาแล้ว พระปัจเจกพุทธเจ้า ๕๐๐ องค์ ได้อาศัยอยู่ที่ภูเขาอีสิติลีนีมานาน พระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้นกำลังเข้าไปสู่ภูเขานี้ ประชาชนเห็น แต่พอท่านเข้าไปแล้ว ประชาชนไม่เห็น ประชาชนทั้งหลายเห็นเหตุดังกล่าวนั้น จึงพูดกันอย่างนี้ว่า ‘ภูเขานี้กลืนกินถ้ำเหล่านี้’ ภูเขานี้จึงปรากฏชื่อว่า อีสิติลี อีสิติลี ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย เราจักบอก ระบุ แสดงชื่อของพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงตั้งใจฟังชื่อของพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายนั้น จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว”

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

[๑๓๔] “ภิกษุทั้งหลาย พระอรหันต์ปัจเจกสัมพุทธเจ้า ได้อาศัยอยู่ที่ภูเขาอีสิติลีนีมานานแล้ว พระอุปรินทุปัจเจกสัมพุทธเจ้า ได้อาศัยอยู่ที่ภูเขาอีสิติลีนีมานานแล้ว พระตครสิขีปัจเจกสัมพุทธเจ้า ได้อาศัยอยู่ที่ภูเขาอีสิติลีนีมานานแล้ว พระยัสสสีปัจเจกสัมพุทธเจ้า ได้อาศัยอยู่ที่ภูเขาอีสิติลีนีมานานแล้ว พระสุทัสสนปัจเจกสัมพุทธเจ้า ได้อาศัยอยู่ที่ภูเขาอีสิติลีนีมานานแล้ว พระปิยทัสสีปัจเจกสัมพุทธเจ้า ได้อาศัยอยู่ที่ภูเขาอีสิติลีนีมานานแล้ว พระคันธารปัจเจกสัมพุทธเจ้า ได้อาศัยอยู่ที่ภูเขาอีสิติลีนีมานานแล้ว พระปณโฑลปัจเจกสัมพุทธเจ้า ได้อาศัยอยู่ที่ภูเขาอีสิติลีนีมานานแล้ว พระอุปาสภปัจเจกสัมพุทธเจ้า ได้อาศัยอยู่ที่ภูเขาอีสิติลีนีมานานแล้ว พระนิถปัจเจกสัมพุทธเจ้า ได้อาศัยอยู่ที่ภูเขาอีสิติลีนีมานานแล้ว พระตถปัจเจกสัมพุทธเจ้า ได้อาศัยอยู่ที่ภูเขาอีสิติลีนีมานานแล้ว พระสุตวาปัจเจกสัมพุทธเจ้า ได้อาศัยอยู่ที่ภูเขาอีสิติลีนีมานานแล้ว พระภาวิตตตปัจเจกสัมพุทธเจ้า ได้อาศัยอยู่ที่ภูเขาอีสิติลีนีมานานแล้ว

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสัน [๒. อนุปทวรรค]

๖. อิติคิลิสูต

[๑๓๕] เธอทั้งหลายจงตั้งใจฟังเราผู้ประกาศชื่อ
 ของพระปัจเจกพุทธเจ้า ที่มีธรรมเป็นสาระกว่าสรรพสัตว์
 ไม่มีความทุกข์ ไม่มีความอยากได้
 บรรลุพระสัมโพธิญาณเฉพาะตน
 ผู้ปราศจากลูกศรคือตัณหา สูงกว่านรชน ดังต่อไปนี้
 พระปัจเจกพุทธเจ้าผู้สิ้นตัณหาเครื่องนำไปสู่ภพ
 คือ อริกฐพุทธะ ๑ อุปริกฐพุทธะ ๑ ตครสีขีพุทธะ ๑
 ยัสส์สีพุทธะ ๑ สหัสสนพุทธะ ๑ ปียัสส์สีพุทธะ ๑
 คันธารพุทธะ ๑ ปิณโทลพุทธะ ๑ อุปาสภพุทธะ ๑
 นิถพุทธะ ๑ ตถพุทธะ ๑
 สุตวาพุทธะ ๑ ภาวิตัตตพุทธะ ๑
 สมภพุทธะ ๑ สภพุทธะ ๑ เมถุพุทธะ ๑
 อัฏฐมพุทธะ ๑ อัสนเมฆพุทธะ ๑ อนิฆพุทธะ ๑
 สุทาสพุทธะ ๑ พระปัจเจกพุทธเจ้าผู้มีอานภาพมาก
 คือ หิงคพุทธะ ๑ หิงคพุทธะ ๑
 พระมุนีชื่อขาลีมี ๒ องค์ และพระอริกฐกพุทธะ ๑
 โภสัลลพุทธะ ๑ อถพุทธะ ๑ สุพาหุพุทธะ ๑
 อุปเนมิสพุทธะ ๑ เนมิสพุทธะ ๑ สันตจิตตพุทธะ ๑
 สัจจพุทธะ ๑ ตถพุทธะ ๑ วิรัชพุทธะ ๑
 ปันฑิตพุทธะ ๑ กาศิพุทธะ ๑ อุปกาศิพุทธะ ๑
 วิชิตพุทธะ ๑ ชิตพุทธะ ๑ อังคพุทธะ ๑
 บังคพุทธะ ๑ คุดิจฉิตพุทธะ ๑
 ปัสสีพุทธะผู้ละอุปธิอันเป็นมูลแห่งทุกข์ได้ ๑
 อปราชิตพุทธะผู้ชนะมารและพลมาร ๑
 สัตถาพุทธะ ๑ ปวัตตาพุทธะ ๑ สรังกคพุทธะ ๑
 โลมหังสพุทธะ ๑ อุจจิงคมาพุทธะ ๑ อสิตพุทธะ ๑
 อนาสวพุทธะ ๑ มโนมยพุทธะ ๑
 พันธมาพุทธะผู้ตัดขาดมานะได้ ๑

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปปริบัตตสํกั [๒. อนุปทวรรค]

๖. อีสึคีสึตฺร

ตทาธิมุตตพุทฺธะ ๑ วิมลพุทฺธะ ๑ เกตุมาพุทฺธะ ๑
 เกตุมพราคพุทฺธะ ๑ มาตังคพุทฺธะ ๑ อริยพุทฺธะ ๑
 อัจฺจตพุทฺธะ ๑ อัจฺจตคามพุทฺธะ ๑ พยามกพุทฺธะ ๑
 สุมังคคพุทฺธะ ๑ ทัพพิลพุทฺธะ ๑ สุปตฺติฏฺฐิตพุทฺธะ ๑
 อสัยฺหพุทฺธะ ๑ เขมาภีรตพุทฺธะ ๑ โสฺรตพุทฺธะ ๑

ทฺุรันนยพุทฺธะ ๑ สังฆพุทฺธะ ๑ อุชชยพุทฺธะ ๑
 พระมุนีองค์หนึ่งชื่อว่า สัยฺหะ ผู้มีความเพียร ไม่ด่าทอราม ๑
 พระปัจเจกพุทฺธะพระนามว่า อานันทะ (๔ องค์)
 พระนามว่า นันทะ (๔ องค์) พระนามว่า
 อุปนันทะ (๔ องค์) รวม ๑๒ องค์

และภารทวาชพุทฺธะผู้ทรงพระวรกายในภพสุดท้าย ๑

โพธิพุทฺธะ ๑ มหานามพุทฺธะ ๑ อุตฺตรพุทฺธะ ๑
 เกสัีพุทฺธะ ๑ สัีขีพุทฺธะ ๑ สุนทรพุทฺธะ ๑
 ภารทวาชพุทฺธะ ๑ ติสสพุทฺธะ ๑
 อุปติสสพุทฺธะ ผู้ตัดกิเลสเครื่องผูกในภพได้ ๑
 อุปสัีทรีพุทฺธะ ๑ และสัีทรีพุทฺธะ ผู้ตัดตัณหาได้ ๑

มังคคพุทฺธะ ผู้ปราศจากราคะ ๑
 อสภพุทฺธะ ผู้ตัดชายอันเป็นมูลแห่งทุกข์ ๑ อุปณัีตพุทฺธะ
 ใต้บรรลพทอันสงบ ๑ อุโปสถพุทฺธะ ๑ สุนทรพุทฺธะ ๑
 สัจจนามพุทฺธะ ๑

เขตพุทฺธะ ๑ ชยันตพุทฺธะ ๑ ปทุมพุทฺธะ ๑
 อุปปลพุทฺธะ ๑ ปทุมตฺตรพุทฺธะ ๑ รุกขิตพุทฺธะ ๑
 บัีพพตพุทฺธะ ๑ มานันตถัีทพุทฺธะ ๑ โสภิตพุทฺธะ ๑
 วิตราคพุทฺธะ ๑ กัณ्हพุทฺธะ ผู้มีจิตหลุดพ้นดีแล้ว ๑
 พระปัจเจกพุทฺธเจ้าผู้มีอานุภาพมากเหล่านี้
 และอื่น ๆ ผู้สิ้นตัณหาเครื่องนำไปสู่ภพ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๗. महाजัตตารीसकुसुतर

เธอทั้งหลายจงไหว้พระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้น
ผู้ล่วงกิเลสเป็นเครื่องข้องทั้งปวงได้แล้ว
ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ผู้มีคุณอันหาประมาณมิได้
ผู้ปรินิพพานแล้วเกิด”

อิสสิคิลิสสูตรที่ ๖ จบ

๗. มหาจัตตารีสกสูตร

ว่าด้วยธรรมบรรยายชื่อมหาจัตตารีสกะ

[๑๓๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของ
อนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียก
ภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว
พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงสัมมาสมาธิ^๑อันเป็นอริยะ^๒ ที่มีอุปนิสะ^๓บ้าง
มีปริชาร^๔บ้าง แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟังสัมมาสมาธิอันเป็นอริยะนั้น
จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว”

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

“สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ) อันเป็นอริยะ ที่มีอุปนิสะ มีปริชาร เป็น
อย่างไร

คือ สัมมาทิฏฐิ(เห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ(ดำริชอบ) สัมมาวาจา(เจรจาชอบ)
สัมมากัมมันตะ(กระทำชอบ) สัมมาอาชีวะ(เลี้ยงชีพชอบ) สัมมาวายามะ(พยายาม

เชิงอรรถ :

^๑ สัมมาสมาธิ ในที่นี้หมายถึงสมาธิในองค์มรรค (ม.อ.อ. ๓/๑๓๖/๙๒)

^๒ อันเป็นอริยะ หมายถึงไม่มีโทษ ได้แก่โลกุตตรธรรม (ม.อ.อ. ๓/๑๓๖/๙๒)

^๓ ที่มีอุปนิสะ หมายถึงมีเหตุปัจจัย (ม.อ.อ. ๓/๑๓๖/๙๒)

^๔ มีปริชาร หมายถึงมีองค์ประกอบ (ม.อ.อ. ๓/๑๓๖/๙๒)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๗. มหาจัดตารีสกสูตร

ขอบ) สัมมาสติ(ระลึกขอบ) สภาวะที่จิตมีอารมณ์เดียว แวดล้อมด้วยองค์ ๗ นี้ เราเรียกว่า 'สัมมาสมาธิอันเป็นอริยะ ที่มีอุปนิสะ' บ้าง เรียกว่า 'สัมมาสมาธิอันเป็นอริยะ มีปริหาร' บ้าง

บรรดาองค์ ๗ นั้น สัมมาทฤษฎีเป็นหัวหน้า^๑

สัมมาทฤษฎีเป็นหัวหน้า เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุรู้ชัดมีจฉาทฤษฎี^๒ว่า 'เป็นมีจฉาทฤษฎี' รู้ชัดสัมมาทฤษฎีว่า 'เป็นสัมมาทฤษฎี' ความรู้ของภิกษุนั้นเป็นสัมมาทฤษฎี

มีจฉาทฤษฎี เป็นอย่างไร

คือ ความเห็นว่า 'ทานที่ให้แล้วไม่มีผล ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล การเช่นสรวงที่เช่นสรวงแล้วไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำความดีและทำชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มีคุณ บิดาไม่มีคุณ สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะก็ไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้ง ก็ไม่มีในโลก'^๓ นี้เป็นมีจฉาทฤษฎี

สัมมาทฤษฎี เป็นอย่างไร

คือ เรากล่าวสัมมาทฤษฎีว่ามี ๒ ได้แก่

๑. สัมมาทฤษฎีที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปปี
๒. สัมมาทฤษฎีอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค

เชิงอรรถ :

^๑ สัมมาทฤษฎีเป็นหัวหน้า ในที่นี้หมายถึงสัมมาทฤษฎี ๒ คือ (๑) วิปัสสนาสัมมาทฤษฎี ที่กำหนดพิจารณาสังขารที่เป็นไปในไตรภุมิโดยเป็นสิ่งไม่เที่ยงเป็นต้น (๒) มัคคสัมมาทฤษฎี ที่ถอนสังขารขึ้นด้วยไม่ให้เป็นไปอีกเพื่อการกำหนดพิจารณา เพราะเป็นสิ่งไม่เที่ยงเป็นต้นเกิดขึ้น (ม.อ.อ. ๓/๑๓๖/๙๓)

^๒ รู้ชัดมีจฉาทฤษฎี หมายความว่า รู้ชัดมีจฉาทฤษฎีโดยความเป็นอารมณ์ เพราะแห่งตลอดลักษณะว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา แล้วรู้ชัดสัมมาทฤษฎี โดยความเป็นหน้าที่ เพราะไม่หลงงมงาย (ม.อ.อ. ๓/๑๓๖/๙๓)

^๓ ดูเทียบ ที.สี. (แปล) ๙/๑๗๑/๕๖

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๗. มหาจัตตารีสกสูตร

สัมมาทิฏฐิที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ เป็นอย่างไร
คือ ความเห็นว่า `ทานที่ให้แล้วมีผล ยัญที่บูชาแล้วมีผล การเช่นสรวงที่
เช่นสรวงแล้วมีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทาดิและทำชั่วมี โลกนี้มี โลกหน้ามี
มารดามีคุณ บิดามีคุณ สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะมี สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติ
ชอบทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งก็มีอยู่ในโลก`
นี้เป็นสัมมาทิฏฐิที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ

สัมมาทิฏฐิอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค
เป็นอย่างไร

คือ ปัญญา ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ สัมมาทิฏฐิ
องค์แห่งมรรคของภิกษุผู้มีจิตไกลจากข้าศึก มีจิตหาอาสวะมิได้ เพียบพร้อมด้วย
อริยมรรค เจริญอริยมรรคอยู่ นี้เป็นสัมมาทิฏฐิอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็น
โลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค ภิกษุนั้นย่อมพยายามเพื่อละมิจฉาทิฏฐิ ยัง
สัมมาทิฏฐิให้ถึงพร้อม ความพยายามของภิกษุนั้น เป็นสัมมาวายามะ ภิกษุนั้น
มีสติ ละมิจฉาทิฏฐิ มีสติเข้าถึงสัมมาทิฏฐิอยู่ สติของภิกษุนั้นเป็นสัมมาสติ
ธรรม ๓ นี้ คือ (๑) สัมมาทิฏฐิ (๒) สัมมาวายามะ (๓) สัมมาสติ ย่อม
ห้อมล้อมคล้อยตามสัมมาทิฏฐิของภิกษุนั้นไป ด้วยประการฉะนี้

[๑๓๗] ภิกษุทั้งหลาย บรรดาองค์ ๗ นั้น สัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้า

สัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้า เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุรู้ชัดมิจฉาสังกัปปะว่า `เป็นมิจฉาสังกัปปะ` รู้ชัดสัมมาสังกัปปะว่า
`เป็นสัมมาสังกัปปะ` ความรู้ของภิกษุนั้นเป็นสัมมาทิฏฐิ

มิจฉาสังกัปปะ เป็นอย่างไร

คือ ความดำริในกาม ความดำริในความพยายบาท ความดำริในการเบียดเบียน
นี้เป็นมิจฉาสังกัปปะ

สัมมาสังกัปปะ เป็นอย่างไร

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๗. มหาจิตตารัสกสูตร

คือ เรากล่าวสัมมาสังกัปปะว่ามี ๒ ได้แก่

๑. สัมมาสังกัปปะที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ
๒. สัมมาสังกัปปะอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค

สัมมาสังกัปปะที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ เป็นอย่างไร

คือ ความดำริในการออกจากกาม ความดำริในความไม่พยายาม ความดำริในการไม่เบียดเบียน นี่เป็นสัมมาสังกัปปะที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ

สัมมาสังกัปปะอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค เป็นอย่างไร

คือ ความตริก ความวิตก ความดำริ ความแน่วแน่มั่น ความแนบแน่น ความปักใจ ความปรุปรุ่งแต่งค่า ของภิกษุผู้มีจิตไกลจากข้าศึก มีจิตหาอาสวะมิได้ เพียบพร้อมด้วยอริยมรรค เจริญอริยมรรคอยู่ นี่เป็นสัมมาสังกัปปะอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค ภิกษุนั้นยอมพยายามเพื่อละมิจฉาสังกัปปะ ยังสัมมาสังกัปปะให้ถึงพร้อม ความพยายามของภิกษุนั้นเป็นสัมมาวายามะ ภิกษุนั้นมีสติละมิจฉาสังกัปปะ มีสติเข้าถึงสัมมาสังกัปปะอยู่ สติของภิกษุนั้นเป็นสัมมาสติ ธรรม ๓ นี้ คือ (๑) สัมมาทิฏฐิ (๒) สัมมาวายามะ (๓) สัมมาสติ ย่อมห้อมล้อมคล้อยตามสัมมาสังกัปปะของภิกษุนั้นไป ด้วยประการฉะนี้

[๑๓๘] ภิกษุทั้งหลาย บรรดาองค์ ๗ นั้น สัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้า

สัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้า เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุรู้ชัดมิจฉาวาจาว่า 'เป็นมิจฉาวาจา' รู้ชัดสัมมาวาจาว่า 'เป็นสัมมาวาจา' ความรู้ของภิกษุนั้นเป็นสัมมาทิฏฐิ

มิจฉาวาจา เป็นอย่างไร

คือ การพูดเท็จ การพูดส่อเสียด การพูดคำหยาบ การพูดเพ้อเจ้อ นี่เป็นมิจฉาวาจา

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปปริบัตตสัณเฑาะฏ [๒. อนุปทวรรค]

๗. มหาจัดตารีสกสูตร

สัมมาวาจา เป็นอย่างไร

คือ เรากล่าวสัมมาวาจามี ๒ ได้แก่

๑. สัมมาวาจาที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ
๒. สัมมาวาจาอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค

สัมมาวาจาที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ เป็นอย่างไร

คือ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดเท็จ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดส่อเสียด เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดคำหยาบ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ นี่เป็นสัมมาวาจาที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ

สัมมาวาจาอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค เป็นอย่างไร

คือ การงด การเว้น การเว้นขาด เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากวจีทุจริต ๔ ของภิกษุผู้มีจิตไกลจากข้าศึก มีจิตหาอาสวะมิได้ เพียบพร้อมด้วยอริยมรรค เจริญอริยมรรคอยู่ นี่เป็นสัมมาวาจาอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค ภิกษุยอมพยายามเพื่อละมิจฉาวาจา ยังสัมมาวาจาให้ถึงพร้อมอยู่ ความพยายามของภิกษุนั้นเป็นสัมมาวายามะ ภิกษุนั้นมีสติ ละมิจฉาวาจา มีสติเข้าถึงสัมมาวาจาอยู่ สติของภิกษุนั้นเป็นสัมมาสติ ธรรม ๓ นี้ คือ (๑) สัมมาทิฏฐิ (๒) สัมมาวายามะ (๓) สัมมาสติ ย่อมห้อมล้อมคัล้อยตาม สัมมาวาจาของภิกษุนั้นไป ด้วยประการฉะนี้

[๑๓๙] ภิกษุทั้งหลาย บรรดาองค์ ๗ นั้น สัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้า

สัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้า เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุรู้ชัดมิจฉากัมมันตะว่า 'เป็นมิจฉากัมมันตะ' รู้ชัดสัมมากรรมันตะว่า 'เป็นสัมมากรรมันตะ' ความรู้ของภิกษุนั้นเป็นสัมมาทิฏฐิ

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปปริบัตตปิฎก [๒. อนูปทวรรค]

๗. มหาจัดตารีสกสูตร

มิจจกัมมันตตะ เป็นอย่างไร

คือ การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤตินอกใจในกาม นี่เป็นมิจจกัมมันตตะ

สัมมากัมมันตตะ เป็นอย่างไร

คือ เรากล่าวสัมมากัมมันตตะว่ามี ๒ ได้แก่

๑. สัมมากัมมันตตะที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ

๒. สัมมากัมมันตตะอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็น

องค์แห่งมรรค

สัมมากัมมันตตะที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ เป็นอย่างไร

คือ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการลักทรัพย์ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการประพฤตินอกใจในกาม นี่เป็นสัมมากัมมันตตะที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ

สัมมากัมมันตตะอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค เป็นอย่างไร

คือ การงด การเว้น การเว้นขาด เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากกายทุจริต ๓ ของภิกษุผู้มีจิตไกลจากข้าศึก มีจิตหาอาสวะมิได้ เพียบพร้อมด้วยอริยมรรคเจริญอริยมรรคอยู่ นี่เป็นสัมมากัมมันตตะอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค ภิกษุนั้นยอมพยายามเพื่อละมิจจกัมมันตตะ ยังสัมมากัมมันตตะให้ถึงพร้อม ความพยายามของเธอนั้นเป็นสัมมาวายามะ ภิกษุนั้นมีสติละมิจจกัมมันตตะ มีสติเข้าถึงสัมมากัมมันตตะอยู่ สติของเธอนั้นเป็นสัมมาสติธรรม ๓ นี้ คือ (๑) สัมมาทิฏฐิ (๒) สัมมาวายามะ (๓) สัมมาสติ ย่อมห้อมล้อมคัล้อยตามสัมมากัมมันตตะของภิกษุขึ้นไป ด้วยประการฉะนี้

[๑๔๐] ภิกษุทั้งหลาย บรรดาองค์ ๗ นั้น สัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้า

สัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้า เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุรู้ชัดมิจจกัมมันตตะว่า 'เป็นมิจจกัมมันตตะ' รู้ชัดสัมมาอาชีวะว่า 'เป็นสัมมาอาชีวะ' ความรู้ของภิกษุนี้เป็นสัมมาทิฏฐิ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๗. มหาจัดตารีสกสูตร

มิจจอาชีวะ เป็นอย่างไร

คือ การพูดหลอกลวง การเลียบเคียง การหวานล่อม การพูดและเล็ม
การใช้ลาภต่อลาภ นี่เป็นมิจจอาชีวะ

สัมมาอาชีวะ เป็นอย่างไร

คือ เรากล่าวสัมมาอาชีวะว่ามี ๒ ได้แก่

๑. สัมมาอาชีวะที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ
๒. สัมมาอาชีวะอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์
แห่งมรรค

สัมมาอาชีวะที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ เป็นอย่างไร

คือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมละมิจจอาชีวะ เลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ
นี่เป็นสัมมาอาชีวะ ที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ

**สัมมาอาชีวะอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์
แห่งมรรค เป็นอย่างไร**

คือ การงด การเว้น การเว้นขาด เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากมิจจอาชีวะ
ของภิกษุผู้มีจิตไกลจากข้าศึก มีจิตหาอาสวะมิได้ เพียบพร้อมด้วยอริยมรรค
เจริญอริยมรรคอยู่ นี่เป็นสัมมาอาชีวะอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ
เป็นองค์แห่งมรรค ภิกษุนั้นย่อมพยายามเพื่อละมิจจอาชีวะ ยังสัมมาอาชีวะให้
ถึงพร้อม ความพยายามของภิกษุนั้นเป็นสัมมาวายามะ ภิกษุนั้นมีสติละ
มิจจอาชีวะ มีสติเข้าถึงสัมมาอาชีวะอยู่ สติของภิกษุนั้นเป็นสัมมาสติ ธรรม
๓ นี้ คือ (๑) สัมมาทิฏฐิ (๒) สัมมาวายามะ (๓) สัมมาสติ

ย่อมห้อมล้อมคล้อยตามสัมมาอาชีวะของภิกษุนั้นไป ด้วยประการฉะนี้

[๑๔๑] ภิกษุทั้งหลาย บรรดาองค์ ๗ นั้น สัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้า

สัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้า เป็นอย่างไร

คือ ผู้มีสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะก็มีพอเหมาะ ผู้มีสัมมาสังกัปปะ สัมมา
วาจาก็มีพอเหมาะ ผู้มีสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะก็มีพอเหมาะ ผู้มีสัมมากัมมันตะ

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสันนสูตร [๒. อนุปทวรรค]

๗. มหาจิตตารัสกสูตร

สัมมาอาชีวะก็มีพอเหมาะ ผู้มีสัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะก็มีพอเหมาะ ผู้มี
สัมมาวายามะ สัมมาสติก็มีพอเหมาะ ผู้มีสัมมาสติ สัมมาสมาธิก็มีพอเหมาะ
ผู้มีสัมมาสมาธิ สัมมาญาณะก็มีพอเหมาะ ผู้มีสัมมาญาณะ สัมมาวิมุตติก็มี
พอเหมาะ

ภิกษุทั้งหลาย พระเสขะผู้ประกอบด้วยองค์ ๘ จึงเป็นพระอรหันต์ผู้ประกอบด้วย
องค์ ๑๐ (แม้ในบรรดาองค์เหล่านั้น บาปอกุศลธรรมเป็นอเนกไปปราศแล้ว
ย่อมถึงความบริบูรณ์ด้วยภาวนาโดยสัมมาญาณะ) ด้วยประการฉะนี้

[๑๔๒] ภิกษุทั้งหลาย บรรดาองค์ ๗ นั้น สัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้า

สัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้า เป็นอย่างไร

คือ สัมมาทิฏฐิ ย่อมทำลายมิจฉาทิฏฐิได้ และบาปอกุศลธรรมเป็นอเนก
อันมีมิจฉาทิฏฐิเป็นปัจจัย ก็เป็นอันถูกสัมมาทิฏฐินั้นทำลายแล้ว กุศลธรรมเป็น
อเนกอันมีสัมมาทิฏฐิเป็นปัจจัย ย่อมถึงความเจริญเต็มที่

สัมมาสังกัปปะ ย่อมทำลายมิจฉาสังกัปปะได้ ...

สัมมาวาจา ย่อมทำลายมิจฉาวาจาได้ ...

สัมมากัมมันตะ ย่อมทำลายมิจฉากัมมันตะได้ ...

สัมมาอาชีวะ ย่อมทำลายมิจฉาอาชีวะได้ ...

สัมมาวายามะ ย่อมทำลายมิจฉาวายามะได้ ...

สัมมาสติ ย่อมทำลายมิจฉาสติได้ ...

สัมมาสมาธิ ย่อมทำลายมิจฉาสมาธิได้ ...

สัมมาญาณะ ย่อมทำลายมิจฉาญาณะได้ ...

สัมมาวิมุตติ ย่อมทำลายมิจฉาวิมุตติได้ และบาปอกุศลธรรมเป็นอเนก อัน
มีมิจฉาวิมุตติเป็นปัจจัย ก็เป็นอันถูกสัมมาวิมุตตินั้นทำลายแล้ว กุศลธรรมเป็น
อเนกอันมีสัมมาวิมุตติเป็นปัจจัย ย่อมถึงความเจริญเต็มที่

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๗. महाจัตตาริสกสูตร

ภิกษุทั้งหลาย เราจึงประกาศธรรมบรรยายชื่อว่ามหาจัตตาริสกะฝ่ายกุศล ๒๐ ประการ ฝ่ายอกุศล ๒๐ ประการ ที่สมณพราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลกยังประกาศไม่ได้ไว้ ด้วยประการฉะนี้

[๑๔๓] ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์ผู้ใดผู้หนึ่ง พึงเข้าใจธรรม บรรยายชื่อว่ามหาจัตตาริสกะ^๑นี้ ว่าตนควรดีเตียน หรือคัดค้าน คำกล่าวเช่นนั้น และคำที่กล่าวต่อ ๆ กันมา ๑๐ ประการนี้ของสมณะหรือพราหมณ์นั้น จะเป็น เหตุให้ถูกตำหนิได้ในปัจจุบันทีเดียว คือ

๑. ถ้าท่านผู้เจริญดีเตียนสัมมาทิฐิ ท่านผู้เจริญก็ต้องบูชาสรรเสริญ สมณพราหมณ์ผู้เป็นมิจฉาทิฐิ
๒. ถ้าท่านผู้เจริญดีเตียนสัมมาสังกัปปะ ท่านผู้เจริญก็ต้องบูชา สรรเสริญสมณพราหมณ์ผู้เป็นมิจฉาสังกัปปะ
๓. ถ้าท่านผู้เจริญดีเตียนสัมมาวาจา ฯลฯ
๔. ถ้าท่านผู้เจริญดีเตียนสัมมากัมมันตะ ...
๕. ถ้าท่านผู้เจริญดีเตียนสัมมาอาชีวะ ...
๖. ถ้าท่านผู้เจริญดีเตียนสัมมาวายามะ ...
๗. ถ้าท่านผู้เจริญดีเตียนสัมมาสติ ...
๘. ถ้าท่านผู้เจริญดีเตียนสัมมาสมาธิ ...
๙. ถ้าท่านผู้เจริญดีเตียนสัมมาญาณะ ...
๑๐. ถ้าท่านผู้เจริญดีเตียนสัมมาวิมุตติ ท่านผู้เจริญก็ต้องบูชาสรรเสริญ สมณพราหมณ์ผู้เป็นมิจฉาวิมุตติ

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง พึงเข้าใจธรรม บรรยายชื่อว่ามหาจัตตาริสกะนี้ ว่าตนควรดีเตียนหรือควรคัดค้าน คำกล่าวเช่นนั้น และคำที่กล่าวต่อ ๆ กันมา ๑๐ ประการนี้ของสมณะหรือพราหมณ์นั้น จะเป็น เหตุให้ถูกตำหนิได้ในปัจจุบันทีเดียว

เชิงอรรถ :

- ^๑ มหาจัตตาริสกะ หมายถึงธรรมบรรยาย ๔๐ ประการ ที่เป็นฝ่ายกุศลและฝ่ายอกุศล มีผลมากที่ พระผู้มีพระภาคทรงประกาศไว้แล้ว (ม.จ.อ. ๓/๑๔๒/๙๖)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า : ๑๘๒ }

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสันนิกาย [๒. อนุปทวรรค]

๘. อานาปานัสสติสูตร

ภิกษุทั้งหลาย แม้วกัวัสสะและพวกภัญญะชาวโสกกลชนบท ผู้เป็น
อเหตุกวาตะ^๑ อภิรียวาตะ^๒ นัตถิกวาตะ^๓ เหล่านั้น ก็ยังเข้าใจธรรมบรรยายชื่อ
ว่ามหาจัตตารีสกะ ว่าไม่ควรติเตียน ไม่ควรคัดค้าน

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะกลัวการนินทา การว่าร้าย และการแข่งดี”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระ
ภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

มหาจัตตารีสกสูตรที่ ๗ จบ

๘. อานาปานัสสติสูตร

ว่าด้วยวิธีเจริญอานาปานสติ

[๑๔๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ปราสาทของมิกคารมาตา ใน
บุพพาราม เขตกรุงสาวัตถี พร้อมด้วยพระสาวกผู้เป็นเถระ มีชื่อเสียงหลายรูป
ด้วยกัน คือ ท่านพระสารีบุตร ท่านพระมหาโมคคัลลานะ ท่านพระมหากัสสปะ
ท่านพระมหากัจจายนะ ท่านพระมหาโกฏฐิตะ ท่านพระมหากัปปิณะ ท่านพระ
มหาจุนทะ ท่านพระอนรุทธะ ท่านพระเววตะ ท่านพระอานนท์ และพระสาวก
ผู้เป็นเถระที่มีชื่อเสียงรูปอื่น ๆ

ก็สมัยนั้น พระเถระทั้งหลายสั่งสอน พร่ำสอน^๔ภิกษุใหม่ทั้งหลาย คือ
ภิกษุผู้เป็นเถระบางพวกสั่งสอน พร่ำสอนภิกษุ ๑๐ รูปบ้าง บางพวกสั่งสอน

เชิงอรรถ :

- ^๑ อเหตุกวาตะ หมายถึงผู้มีลัทธิว่า ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย เพื่อความหมดจดแห่งสัตว์ทั้งหลาย (ม.อ.อ. ๓/๑๔๓/๙๗)
- ^๒ อภิรียวาตะ หมายถึงผู้มีลัทธิว่า เมื่อทำบาป บาปก็ไม่เป็นอันทำ (ม.อ.อ. ๓/๑๔๓/๙๗)
- ^๓ นัตถิกวาตะ หมายถึงผู้มีลัทธิว่า ทานที่ให้แล้วยอมไม่มีผล (ม.อ.อ. ๓/๑๔๓/๙๗)
- ^๔ สั่งสอน พร่ำสอน หมายความว่า สงเคราะห์ด้วยอาามิสและธรรมแล้วจึงสั่งสอน พร่ำสอนเกี่ยวกับ
กัมมัญฐานต่อไป (ม.อ.อ. ๓/๑๔๔/๙๘)

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสันนิกาย [๒. อนุปทวรรค]

๘. อานาปานัสสติสูตร

พร้าสอนภิกษุ ๒๐ รูปบ้าง บางพวกสั่งสอน พร้าสอนภิกษุ ๓๐ รูปบ้าง
บางพวกสั่งสอน พร้าสอนภิกษุ ๔๐ รูปบ้าง ฝ่ายภิกษุใหม่เหล่านั้น ผู้อันภิกษุ
ผู้เป็นเถระสั่งสอน พร้าสอนอยู่ ย่อมรู้ชัดธรรมวิเศษอย่างกว้างขวางกว่าที่ตนรู้
มาก่อน

[๑๔๕] ก็สมัยนั้น ในวันอุโบสถขึ้น ๑๕ ค่ำ คินดวงจันทร์เต็มดวง ใน
วันปวารณา พระผู้มีพระภาคทรงมีภิกษุสงฆ์แวดล้อม ประทับนั่ง ณ ที่กลางแจ้ง
ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงตรวจดูภิกษุสงฆ์ ซึ่งนั่งเฝ้าอยู่ จึงได้รับสั่งเรียก
ภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เรายินดีปฏิบัติทานี้ เรามิใช่ยินดีปฏิบัติทานี้ เพราะเหตุนั้น
เธอทั้งหลายในธรรมวินัยนี้จงปรารภความเพียร^๑ เพื่อถึงธรรมที่ตนยังไม่ถึง^๒ เพื่อ
บรรลุธรรมที่ตนยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ตนยังไม่ทำให้แจ้งให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปเกิด
เราจักรออยู่ในกรุงสาวัตถีนี้แหละ จนถึงวันครบ ๔ เดือนแห่งฤดูฝน อันเป็น
เดือนที่มีดอกโกมุท”

ภิกษุชาวชนบทได้ฟังข่าวว่า “ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคจักทรงรออยู่ใน
กรุงสาวัตถีนั้น จนถึงวันครบ ๔ เดือนแห่งฤดูฝน อันเป็นเดือนที่มีดอกโกมุท”
จึงพากันหลังไหลมายังกรุงสาวัตถี เพื่อเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค

ฝ่ายภิกษุผู้เป็นเถระเหล่านั้นก็พากันสั่งสอน พร้าสอนภิกษุใหม่เพิ่มประมาณ
มากขึ้น คือ ภิกษุผู้เป็นเถระบางพวกสั่งสอน พร้าสอนภิกษุ ๑๐ รูปบ้าง

เชิงอรรถ :

^๑ **ปรารภความเพียร** ในที่นี้หมายถึงมีความเพียรที่บริบูรณ์ และมีความเพียรที่ประดับประดาไว้สม่ำเสมอ
ไม่หย่อนนัก ไม่ตึงนัก ไม่ให้จิตปรุ่งแต่งภายใน ไม่ให้ฟังชานภายนอก คำว่า **ความเพียร** ในที่นี้หมายถึง
ความเพียรทางกาย เช่น ความเพียรพยายามทางกายตลอดคืนและวัน ดุจในประโยคที่ว่า “ภิกษุในธรรม
วินัยนี้ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากธรรมที่กั้นจิตไม่ให้บรรลุความดีด้วยการเดินจงกรม ด้วยการนั่งตลอดวัน” (อภิ.วิ.
(แปล) ๓๕/๕๑๙/๓๙๑) และ **ความเพียรทางจิต** เช่นความเพียรพยายามผูกจิตไว้ด้วยการกำหนด
สถานที่ เป็นต้น ดุจในประโยคที่ว่า “เราจะไม่ออกจากถ้ำนี้จนกว่าจิตของเราจะหลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่
ถือมั่น ด้วยอุปาทาน” (อง.เอกก.อ. ๑/๑๘/๔๓)

^๒ **ธรรมที่ตนยังไม่ถึง** ในที่นี้หมายถึงอรหัตตผล (ม.อ.อ. ๓/๑๔๕/๙๘)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสันนิกาย [๒. อนุปทวรรค]

๘. อานาปานัสสติสูตร

บางพวกสั่งสอน พร่ำสอนภิกษุ ๒๐ รูปบ้าง บางพวกสั่งสอน พร่ำสอนภิกษุ ๓๐ รูปบ้าง บางพวกสั่งสอน พร่ำสอนภิกษุ ๔๐ รูปบ้าง และภิกษุใหม่เหล่านั้น ผู้อันภิกษุผู้เป็นเถระสั่งสอน พร่ำสอนอยู่ ย่อมรู้ชัดธรรมวิเศษอย่างกว้างขวางกว่า ที่ตนรู้มาก่อน

[๑๔๖] ก็สมัยนั้น ในวันอุโบสถขึ้น ๑๕ ค่ำ คินตวงจันทร์เต็มดวง อันเป็นวันครบ ๔ เดือนแห่งฤดูฝน เป็นเดือนที่มีดอกโกมุท พระผู้มีพระภาคทรงมีภิกษุสงฆ์แวดล้อม ประทับนั่ง ณ ที่กลางแจ้ง ครั้นนั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงตรวดดูภิกษุสงฆ์ ซึ่งนั่งเียบอยู่ จึงได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย บริษัทนี้ไม่สนทนากัน บริษัทนี้เียบเสียงสนทนากัน ดำรงอยู่ในสารธรรมอันบริสุทธิ์ ภิกษุสงฆ์บริษัทนี้เป็นเช่นเดียวกันกับบริษัทที่ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ทักษิณาทาน ควรแก่การทำอัญชลี เป็นเนืองนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก ภิกษุสงฆ์นี้เป็นเช่นเดียวกันกับบริษัทที่เขาถวายของน้อยแต่มีผลมาก และถวายของมากก็ยังมีผลมากขึ้น ภิกษุสงฆ์นี้เป็นเช่นเดียวกันกับบริษัทที่ชาวโลกยากจะได้พบเห็น ภิกษุสงฆ์นี้เป็นเช่นเดียวกันกับบริษัทที่แม้คนผู้เอาเสบียงคล้องปากควรเดินทางไปเป็นโยชน ๑ เพื่อพบเห็น

[๑๔๗] ภิกษุทั้งหลาย ในภิกษุสงฆ์นี้ มีภิกษุผู้เป็นอรหันตชีนาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว^๑ ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชนแล้ว^๒ หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ ในภิกษุสงฆ์นี้ก็มีภิกษุแม่เช่นนั้นอยู่

ในภิกษุสงฆ์นี้ มีภิกษุผู้เป็นอนาคามี เพราะสิ้นโอรัมภาคีสังโยชน^๓ ๕ จะเกิดเป็นโอปปาติกะ^๔ จะปรินิพพานในโลกนั้น ๑ ไม่กลับมาจากโลกนั้นอีกเป็นธรรมดา ในภิกษุสงฆ์นี้ก็มีภิกษุแม่เช่นนั้นอยู่

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเชิงอรรถที่ ๒ ข้อ ๑๙ (เทวทหสูตร) หน้า ๒๖ ในเล่มนี้

^๒ ดูเชิงอรรถที่ ๒ ข้อ ๗๖ (คณกโมคคัลลานสูตร) หน้า ๘๑ ในเล่มนี้

^๓ โอรัมภาคีสังโยชน หมายถึงสังโยชนเบื้องต้น ๕ คือ (๑) สักกายทิฏฐิ ความเห็นว่าเป็นตัวของตน (๒) วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย (๓) สีลัพพตปรามาส ความถือมั่นศีลพราต (๔) กามราคะ ความพอใจในกามคุณ (๕) พยาบาทหรือปฏิฆะ ความกระทบกระทั่งในใจ อันเป็นเหตุให้เกิดในกามภพ (อง.ทสก. (แปล) ๒๔/๑๓/๒๑, ม.ม.อ. ๒/๒๔๕/๒๒)

^๔ ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๙๑ (จุฬูปถมนสูตร) หน้า ๑๐๖ ในเล่มนี้

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๘. อานาปานัสสติสูตร

ในภิกษุสงฆ์นี้มีภิกษุผู้เป็นสกทาคามี เพราะสิ้นสังโยชน์^๑ ๓ และเพราะทำ
ราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบาง จะกลับมาบังโลกนี้เพียงครั้งเดียวเท่านั้น แล้วทำ
ที่สุดแห่งทุกขได้ ในภิกษุสงฆ์นี้ก็มีภิกษุแม่เขนนั่นอยู่

ในภิกษุสงฆ์นี้มีภิกษุผู้เป็นโสดาบัน^๒ เพราะสิ้นสังโยชน์ ๓ ไม่มีทางตกต่ำ^๓
มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิ^๔ในวันข้างหน้า ในภิกษุสงฆ์นี้ก็มีภิกษุแม่เขนนั่นอยู่

ในภิกษุสงฆ์นี้มีภิกษุผู้บำเพ็ญความเพียรในการเจริญสติปัฏฐาน ๔ อยู่
ในภิกษุสงฆ์นี้ก็มีภิกษุแม่เขนนั่นอยู่

ในภิกษุสงฆ์นี้มีภิกษุผู้บำเพ็ญความเพียรในการเจริญสัมมัปปธาน ๔ อยู่
ในภิกษุสงฆ์นี้ก็มีภิกษุแม่เขนนั่นอยู่

ในภิกษุสงฆ์นี้มีภิกษุผู้บำเพ็ญความเพียรในการเจริญอิทธิบาท ๔ อยู่ ใน
ภิกษุสงฆ์นี้ก็มีภิกษุเขนนั่นอยู่

ในภิกษุสงฆ์นี้มีภิกษุผู้บำเพ็ญความเพียรในการเจริญอินทรีย์ ๕ อยู่ ...
เจริญพละ ๕ อยู่ ... เจริญโพชฌงค์ ๗ อยู่ ... มีภิกษุผู้บำเพ็ญความเพียร
ในการเจริญมรรคมรรคมีองค์ ๘ อยู่ ในภิกษุสงฆ์นี้ก็มีภิกษุแม่เขนนั่นอยู่

ในภิกษุสงฆ์นี้มีภิกษุผู้บำเพ็ญความเพียรในการเจริญเมตตาอยู่ ในภิกษุสงฆ์
นี้ก็มีภิกษุแม่เขนนั่นอยู่ ... มีภิกษุผู้บำเพ็ญความเพียรในการเจริญกรุณาอยู่ ...

เชิงอรรถ :

- ^๑ **สังโยชน์** หมายถึงกิเลสที่ผูกมัดใจสัตว์ ธรรมที่มัดใจสัตว์ไว้กับทุกข มี ๑๐ คือ (๑) สักกายทิฏฐิ
(๒) วิจิกิจฉา (๓) สีลัพพตปรามาส (๔) กามฉันทะหรือกามราคะ (๕) พยาบาทหรือปฏิฆะ (๖) รูปราคะ
(๗) อรูปราคะ (๘) มานะ (๙) อุทธัจจะ (๑๐) อวิชชา ๕ ข้อต้นชื่อโอรัมภาคัยสังโยชน์ ส่วน ๕
ข้อหลังชื่ออุทัมภาคัยสังโยชน์ พระโสดาบันละสังโยชน์ ๓ ข้อต้นได้ พระสกทาคามีทำสังโยชน์ข้อ ๔
และข้อ ๕ ให้เบาบาง พระอนาคามีละสังโยชน์ ๕ ข้อข้างต้นได้ พระอรหันต์ละสังโยชน์ได้หมด (อง.ทสก.
(แปล) ๒๔/๑๓/๒๑, ม.ม.อ. ๑/๖๗-๖๙/๑๗๔-๑๗๗)
- ^๒ **โสดาบัน** หมายถึงผู้ประกอบด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ เพราะคำว่า โสตะ เป็นชื่อของอริยมรรคมีองค์ ๘
(อภิ.ปญจ.อ. ๓๑/๔๒ ดูประกอบใน ส.ม.(แปล) ๑๙/๑๐๐๑/๓๐๐)
- ^๓ **ไม่มีทางตกต่ำ** หมายถึงไม่ตกไปในอภาย ๔ คือ นรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน เปตต อสุร (อง.ติก.อ.
๒/๘๗/๒๔๒)
- ^๔ **สัมโพธิ** ในที่นี้หมายถึงมรรค ๓ เบื้องสูง (คือ สกทาคามีมรรค อนาคามีมรรค และอรหัตตมรรค)
(อง.ติก.อ. ๒/๘๗/๒๔๒, อง.ติก.ฎีกา ๒/๘๗/๒๓๕)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๘. อานาปานัสสติสูตร

มีภิกษุผู้บำเพ็ญความเพียรในการเจริญมูทิตาอยู่ ... มีภิกษุผู้บำเพ็ญความเพียรในการเจริญอุเบกขาอยู่ ... มีภิกษุผู้บำเพ็ญความเพียรในการเจริญอสุภสังขญาณอยู่ ... มีภิกษุผู้บำเพ็ญความเพียรในการเจริญอนิจจสังขญาณอยู่ ในภิกษุสงฆ์นี้ก็มิมีภิกษุแม้เช่นนั้นอยู่

ภิกษุทั้งหลาย ในภิกษุสงฆ์นี้ มีภิกษุผู้บำเพ็ญความเพียรในการเจริญอานาปานสติอยู่ อานาปานสติที่ภิกษุเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก อานาปานสติที่ภิกษุเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำสติปัฏฐาน ๔ ให้บริบูรณ์ สติปัฏฐาน ๔ ที่ภิกษุเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำโพชฌงค์ ๗ ให้บริบูรณ์ โพชฌงค์ ๗ ที่ภิกษุเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำวิชชาและวิมุตติให้บริบูรณ์

[๑๔๘] อานาปานสติที่ภิกษุเจริญแล้วอย่างไร ทำให้มากแล้วอย่างไร จึงมีผลมาก มีอานิสงส์มาก

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไปสู่ป่าก็ดี ไปสู่โคนไม้ก็ดี ไปสู่เรือนว่าง^๑ก็ดี นั่งขัดสมาธิ^๒ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า^๓ มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก^๔

อานาปานสติ ๑๖ ชั้น^๕

๑. เมื่อหายใจเข้ายาวก็รู้ชัดว่า 'เราหายใจเข้ายาว'

เมื่อหายใจออกยาวก็รู้ชัดว่า 'เราหายใจออกยาว'

เชิงอรรถ :

^๑ เรือนว่าง หมายถึงเสนาสนะ ๗ อย่าง เว้นป่าและโคนไม้ ได้แก่ (๑) ภูเขา (๒) ชอกเขา (๓) ถ้ำในภูเขา (๔) ป่าช้า (๕) ป่าละเมาะ (๖) ที่โล่งแจ้ง (๗) ลอมฟาง (ที.ม. (แปล) ๑๐/๓๒๐/๒๔๘, อภ.วิ. (แปล) ๓๕/๕๐๘/๓๘๕,)

^๒ นั่งขัดสมาธิ หมายถึงนั่งพับขาเข้าหากันทั้ง ๒ ข้าง เรียกว่า นั่งขัดสมาธิ (วิ.อ. ๑/๑๖๕/๔๔๕)

^๓ ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า หมายถึงตั้งสติกำหนดอารมณ์กัมมัฏฐาน (วิ.อ. ๑/๑๖๕/๔๔๕)

^๔ ตามอรรถกถาพระสุตตันนี้ อัสสาสะ หมายถึงหายใจเข้า ปัสสาสะ หมายถึงหายใจออก (อสุสาโสติ อนโตปริสนนาสิกวาโต. ปสสาโสติ พหินิกขมนนาสิกวาโต ม.ม.อ. ๒/๓๐๕/๑๓๖) ส่วนอรรถกถาวินัยกลับกัน คือ อัสสาสะ หมายถึงหายใจออก ปัสสาสะ หมายถึงหายใจเข้า (อสุสาโสติ พหินิกขมนวาโต ปสสาโสติ อนโตปริสนวาโต วิ.อ. ๑/๑๖๕/๔๔๖)

^๕ ดูเทียบ ส.ม. (แปล) ๑๙/๙๗๗/๔๕๓-๔๕๕, อภ.ทสก. (แปล) ๒๔/๖๐/๑๓๑-๑๓๓

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสิก [๒. อนุปทวรรค]

๘. อานาปานัสสติสูตร

๒. เมื่อหายใจเข้าสั้นก็รู้ชัดว่า 'เราหายใจเข้าสั้น'
เมื่อหายใจออกสั้นก็รู้ชัดว่า 'เราหายใจออกสั้น'
๓. สำเนียงกว่า 'เรากำหนดรู้กลมทั้งปวง หายใจเข้า'
สำเนียงกว่า 'เรากำหนดรู้กลมทั้งปวง หายใจออก'
๔. สำเนียงกว่า 'เราระงับกายสังขาร หายใจเข้า'
สำเนียงกว่า 'เราระงับกายสังขาร หายใจออก'
๕. สำเนียงกว่า 'เรากำหนดรู้ปีติ หายใจเข้า'
สำเนียงกว่า 'เรากำหนดรู้ปีติ หายใจออก'
๖. สำเนียงกว่า 'เรากำหนดรู้สุข หายใจเข้า'
สำเนียงกว่า 'เรากำหนดรู้สุข หายใจออก'
๗. สำเนียงกว่า 'เรากำหนดรู้จิตตสังขาร หายใจเข้า'
สำเนียงกว่า 'เรากำหนดรู้จิตตสังขาร หายใจออก'
๘. สำเนียงกว่า 'เราระงับจิตตสังขาร หายใจเข้า'
สำเนียงกว่า 'เราระงับจิตตสังขาร หายใจออก'
๙. สำเนียงกว่า 'เรากำหนดรู้จิต หายใจเข้า'
สำเนียงกว่า 'เรากำหนดรู้จิต หายใจออก'
๑๐. สำเนียงกว่า 'เราทำจิตให้บันเทิง หายใจเข้า'
สำเนียงกว่า 'เราทำจิตให้บันเทิง หายใจออก'
๑๑. สำเนียงกว่า 'เราตั้งจิตมั่น หายใจเข้า'
สำเนียงกว่า 'เราตั้งจิตมั่น หายใจออก'
๑๒. สำเนียงกว่า 'เราเปลื้องจิต หายใจเข้า'
สำเนียงกว่า 'เราเปลื้องจิต หายใจออก'
๑๓. สำเนียงกว่า 'เราพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยง หายใจเข้า'
สำเนียงกว่า 'เราพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยง หายใจออก'

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปปริบัตตสํกั [๒. อนุปทวรรค]

๘. อานาปานัสสติสูตร

๑๔. สำเนียงกว่า 'เราพิจารณาเห็นความคลายออกได้ หายใจเข้า'
 สำเนียงกว่า 'เราพิจารณาเห็นความคลายออกได้ หายใจออก'

๑๕. สำเนียงกว่า 'เราพิจารณาเห็นความดับไป หายใจเข้า'
 สำเนียงกว่า 'เราพิจารณาเห็นความดับไป หายใจออก'

๑๖. สำเนียงกว่า 'เราพิจารณาเห็นความสลละคืน หายใจเข้า'
 สำเนียงกว่า 'เราพิจารณาเห็นความสลละคืน หายใจออก'

ภิกษุทั้งหลาย อานาปานสติที่ภิกษุเจริญแล้วอย่างนี้ ทำให้มากแล้วอย่างนี้
 จึงมีผลมาก มีอานิสงส์มาก

[๑๔๙] อานาปานสติที่ภิกษุเจริญแล้วอย่างไร ทำให้มากแล้วอย่างไร
 จึงทำให้สติปฏิฐาน ๔ บริบูรณ์ได้ คือ

๑. สมัยใด ภิกษุเมื่อหายใจเข้ายาวก็รู้ชัดว่า 'เราหายใจเข้ายาว'
 เมื่อหายใจออกยาวก็รู้ชัดว่า 'เราหายใจออกยาว'
 เมื่อหายใจเข้าสั้นก็รู้ชัดว่า 'เราหายใจเข้าสั้น'
 เมื่อหายใจออกสั้นก็รู้ชัดว่า 'เราหายใจออกสั้น'
 สำเนียงกว่า 'เรากำหนดรู้กลมทั้งปวง หายใจเข้า'
 สำเนียงกว่า 'เรากำหนดรู้กลมทั้งปวง หายใจออก'
 สำเนียงกว่า 'เราระงับกายสังขาร หายใจเข้า'
 สำเนียงกว่า 'เราระงับกายสังขาร หายใจออก'

สมัยนั้น ภิกษุพิจารณาเห็นภายในกาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ
 กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ เรากล่าวลมหายใจเข้า ลมหายใจออกนี้ว่า
 เป็นกายชนิดหนึ่งในบรรดากายทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น สมัยนั้น ภิกษุจึงชื่อว่า
 พิจารณาเห็นภายในกาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและ
 โทมนัสในโลกอยู่

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสิก [๒. อนุปทวรรค]

๘. อานาปานัสสติสูตร

๒. สมัยใดภิกษุสำเนียงว่า 'เรากำหนดรู้ปีติ หายใจเข้า'
 สำเนียงว่า 'เรากำหนดรู้ปีติ หายใจออก'
 สำเนียงว่า 'เรากำหนดรู้สุข หายใจเข้า'
 สำเนียงว่า 'เรากำหนดรู้สุข หายใจออก'
 สำเนียงว่า 'เรากำหนดรู้จิตตสังขาร หายใจเข้า'
 สำเนียงว่า 'เรากำหนดรู้จิตตสังขาร หายใจออก'
 สำเนียงว่า 'เราระงับจิตตสังขาร หายใจเข้า'
 สำเนียงว่า 'เราระงับจิตตสังขาร หายใจออก'

สมัยนั้น ภิกษุพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ เรากล่าวการใส่ใจลมหายใจเข้า ลมหายใจออกเป็นอย่างดีนี้ว่า เป็นเวทนาชนิดหนึ่งในบรรดาเวทนาทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น สมัยนั้น ภิกษุจึงชื่อว่าพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกอยู่

๓. สมัยใด ภิกษุสำเนียงว่า 'เรากำหนดรู้จิต หายใจเข้า'
 สำเนียงว่า 'เรากำหนดรู้จิต หายใจออก'
 สำเนียงว่า 'เราทำจิตให้บันเทิง หายใจเข้า'
 สำเนียงว่า 'เราทำจิตให้บันเทิง หายใจออก'
 สำเนียงว่า 'เราตั้งจิตมั่น หายใจเข้า'
 สำเนียงว่า 'เราตั้งจิตมั่น หายใจออก'
 สำเนียงว่า 'เราเปลื้องจิต หายใจเข้า'
 สำเนียงว่า 'เราเปลื้องจิต หายใจออก'

สมัยนั้น ภิกษุพิจารณาเห็นจิตในจิต มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ เราไม่บอกอานาปานสติแก่ภิกษุผู้หลงลืม 'ไม่มีสัมปชัญญะ เพราะเหตุนั้น สมัยนั้น ภิกษุจึงชื่อว่าพิจารณาเห็นจิตในจิต มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกอยู่

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๘. อานาปานัสสติสูตร

๔. สมัยใด ภิกษุสำเนียงกว่า 'เราพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยง หายใจเข้า'
 สำเนียงกว่า 'เราพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยง หายใจออก'
 สำเนียงกว่า 'เราพิจารณาเห็นความคลายออกได้ หายใจเข้า'
 สำเนียงกว่า 'เราพิจารณาเห็นความคลายออกได้ หายใจออก'
 สำเนียงกว่า 'เราพิจารณาเห็นความดับไป หายใจเข้า'
 สำเนียงกว่า 'เราพิจารณาเห็นความดับไป หายใจออก'
 สำเนียงกว่า 'เราพิจารณาเห็นความสละคืน หายใจเข้า'
 สำเนียงกว่า 'เราพิจารณาเห็นความสละคืน หายใจออก'

สมัยนั้น ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ เธอเห็นการละอภิชฌาและโทมนัสด้วยปัญญาแล้ว ย่อมเป็นผู้วางเฉยได้ดี เพราะเหตุนั้น สมัยนั้น ภิกษุจึงชื่อว่าพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกอยู่

ภิกษุทั้งหลาย อานาปานสติที่ภิกษุเจริญแล้วอย่างนี้ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ จึงทำให้สติปฏิฐาน ๔ บริบูรณ์ได้

สติปฏิฐาน ๔

[๑๕๐] สติปฏิฐาน ๔ ที่ภิกษุเจริญแล้วอย่างไร ทำให้มากแล้วอย่างไร จึงทำให้โพชฌงค์ ๗ บริบูรณ์ คือ

๑. สมัยใด ภิกษุพิจารณาเห็นภายในภายใน มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ สมัยนั้น ภิกษุนั้นมีสติตั้งมั่น ไม่หลงลืม สมัยใด ภิกษุมีสติตั้งมั่น ไม่หลงลืม สมัยนั้น สติสัมโพชฌงค์(ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความระลึกได้) ย่อมเป็นอันภิกษุปรารถนาแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าเจริญสติสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น สติสัมโพชฌงค์ของภิกษุย่อมถึงความเจริญเต็มที่

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสันนสูตร [๒. อนูปทวรรค]

๘. อานาปานัสสติสูตร

๒. ภิกษุนั้นเป็นผู้มีสติอย่างนั้น ย่อมคั่นคว่า ไตรตรอง ถึงการพิจารณาธรรมนั้นด้วยปัญญา สมัยใด ภิกษุเป็นผู้มีสติอย่างนั้น ย่อมคั่นคว่า ไตรตรอง ถึงการพิจารณาธรรมนั้นด้วยปัญญา สมัยนั้น ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์(ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือความเลื่อมใสในธรรม) ย่อมเป็นอันภิกษุปรารถนแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าเจริญธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น ธัมมวิจย-สัมโพชฌงค์ของภิกษุย่อมถึงความเจริญเต็มที่
๓. ภิกษุนั้นคั่นคว่า ไตรตรอง ถึงการพิจารณาธรรมนั้นด้วยปัญญา ปรารถนความเพียรไม่ย่อหย่อน สมัยใด ภิกษุคั่นคว่า ไตรตรอง ถึงการพิจารณาธรรมนั้นด้วยปัญญา ปรารถนความเพียร ไม่ย่อหย่อน สมัยนั้น วิริยสัมโพชฌงค์(ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือความเพียร) ย่อมเป็นอันภิกษุปรารถนแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าเจริญวิริยสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น วิริยสัมโพชฌงค์ของภิกษุย่อมถึงความเจริญเต็มที่
๔. สมัยใด ปีติที่ปราศจากอามิสเกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้ปรารถนความเพียรแล้ว สมัยนั้น ปีติสัมโพชฌงค์(ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือความอิมใจ) ย่อมเป็นอันภิกษุปรารถนแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าเจริญปีติสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น ปีติสัมโพชฌงค์ของภิกษุย่อมถึงความเจริญเต็มที่
๕. เมื่อภิกษุมีจิตเกิดปีติ กายและจิตย่อมสงบ สมัยใด ภิกษุมีจิตเกิดปีติ กายและจิตย่อมสงบ สมัยนั้น ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความสงบกายสงบจิต) ย่อมเป็นอันภิกษุปรารถนแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าเจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ของภิกษุย่อมถึงความเจริญเต็มที่
๖. เมื่อภิกษุมีกายสงบแล้ว มีความสุข จิตย่อมตั้งมั่น สมัยใด เมื่อภิกษุมีกายสงบ มีความสุข จิตย่อมตั้งมั่น สมัยนั้น สมาธิสัมโพชฌงค์(ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความตั้งใจมั่น) ย่อม

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสันนสูตร [๒. อนูปทวรรค]

๘. อานาปานัสสติสูตร

เป็นอันภิกษุปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าเจริญสมาธิสัมโพชฌงค์
สมัยนั้น สมาธิสัมโพชฌงค์ของภิกษุยอมถึงความเจริญเต็มที่

๗. ภิกษุนั้นเป็นผู้วางเฉยจิตที่ตั้งมั่นแล้วเช่นนั้นได้เป็นอย่างดี สมัยใด
ภิกษุเป็นผู้วางเฉยจิตที่ตั้งมั่นแล้วเช่นนั้นได้เป็นอย่างดี สมัยนั้น
อุเบกขาสัมโพชฌงค์(ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความมีใจ
เป็นกลาง) ยอมเป็นอันภิกษุปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่า
เจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น อุเบกขาสัมโพชฌงค์ของภิกษุ
ยอมถึงความเจริญเต็มที่

[๑๕๑] ภิกษุทั้งหลาย

๑. สมัยใด ภิกษุพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย ... พิจารณา
เห็นจิตในจิต ... พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย มีความเพียร
มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ สมัยนั้น
ภิกษุนั้นมีสติตั้งมั่น ไม่หลงลืม สมัยใด ภิกษุมีสติตั้งมั่น ไม่หลงลืม
สมัยนั้น สติสัมโพชฌงค์ยอมเป็นอันภิกษุปรารภแล้ว สมัยนั้น
ภิกษุชื่อว่าเจริญสติสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น สติสัมโพชฌงค์ของภิกษุ
ยอมถึงความเจริญเต็มที่
๒. ภิกษุนั้นเป็นผู้มีสติอย่างนั้น ย่อมคั่นควา ไตร่ตรอง ถึงการ
พิจารณาธรรมนั้นด้วยปัญญา สมัยใด ภิกษุเป็นผู้มีสติอย่างนั้นอยู่
ย่อมคั่นควา ไตร่ตรอง ถึงการพิจารณาธรรมนั้นด้วยปัญญา สมัยนั้น
ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ยอมเป็นอันภิกษุปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุ
ชื่อว่าเจริญธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์
ของภิกษุยอมถึงความเจริญเต็มที่
๓. ภิกษุนั้นคั่นควา ไตร่ตรอง ถึงการพิจารณาธรรมนั้นด้วยปัญญา
เป็นอันปรารภความเพียรไม่ย่อหย่อนแล้ว สมัยใด ภิกษุยอม
คั่นควา ไตร่ตรอง ถึงการพิจารณาธรรมนั้นด้วยปัญญาปรารภ

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสันนสูตร [๒. อนูปทวรรค]

๘. อานาปานัสสติสูตร

ความเพียรไม่ย่อหย่อน สมัยนั้น วิริยสัมโพชฌงค์ย่อมเป็นอัน
ภิกษุปรารถนาแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าเจริญวิริยสัมโพชฌงค์
สมัยนั้น วิริยสัมโพชฌงค์ของภิกษุยอมถึงความเจริญเต็มที่

๔. ปีติอันปราศจากอามิส เกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้ปรารถนาความเพียรแล้ว สมัยใด
ปีติอันปราศจากอามิสเกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้ปรารถนาความเพียรแล้ว สมัยนั้น
ปีติสัมโพชฌงค์ย่อมเป็นอันภิกษุปรารถนาแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่า
เจริญปีติสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น ปีติสัมโพชฌงค์ของภิกษุยอมถึง
ความเจริญเต็มที่

๕. เมื่อภิกษุมีจิตเกิดปีติ กายและจิตย่อมสงบ สมัยใด เมื่อภิกษุมี
จิตเกิดปีติ กายและจิตย่อมสงบ สมัยนั้น ปีสัทธสัมโพชฌงค์
ยอมเป็นอันภิกษุปรารถนาแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าเจริญปีสัทธ-
สัมโพชฌงค์ สมัยนั้น ปีสัทธสัมโพชฌงค์ของภิกษุยอมถึง
ความเจริญเต็มที่

๖. เมื่อภิกษุผู้มีกายสงบแล้ว มีความสุข จิตย่อมตั้งมั่น สมัยใด
เมื่อภิกษุผู้มีกายสงบแล้ว มีความสุข จิตย่อมตั้งมั่น สมัยนั้น
สมาธิสัมโพชฌงค์ยอมเป็นอันภิกษุปรารถนาแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อ
ว่าเจริญสมาธิสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น สมาธิสัมโพชฌงค์ของภิกษุ
ยอมถึงความเจริญเต็มที่

๗. ภิกษุนั้นเป็นผู้วางเฉยจิตที่ตั้งมั่นแล้วเช่นนั้นได้อย่างดี สมัยใด
ภิกษุเป็นผู้วางเฉยจิตที่ตั้งมั่นแล้วเช่นนั้นได้อย่างดี สมัยนั้น
อุเบกขาสัมโพชฌงค์ยอมเป็นอันภิกษุปรารถนาแล้ว สมัยนั้น ภิกษุ
ชื่อว่าเจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น อุเบกขาสัมโพชฌงค์ของ
ภิกษุยอมถึงความเจริญเต็มที่

ภิกษุทั้งหลาย สติปฏิฐาน ๔ ที่ภิกษุเจริญแล้วอย่างนี้ ทำให้มากแล้วอย่างนี้
จึงทำให้โพชฌงค์ ๗ บริบูรณ์

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๘. อานาปานัสสติสูตร

โพชฌงค์ ๗

[๑๕๒] โพชฌงค์ ๗ ที่ภิกษุเจริญแล้วอย่างไร ทำให้มากแล้วอย่างไร
จึงทำให้วิชาและวิมุตติบริบูรณ์

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. เจริญสติสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก(ความสงบ) อาศัยวิราคะ
(ความคลายกำหนัด) อาศัยนิโรธ(ความดับ) อันน้อมไปเพื่อความ
ปล่อยวาง
๒. เจริญธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ...
๓. เจริญวิริยสัมโพชฌงค์ ...
๔. เจริญปีติสัมโพชฌงค์ ...
๕. เจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ...
๖. เจริญสมาธิสัมโพชฌงค์ ...
๗. เจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ
อันน้อมไปเพื่อความปล่อยวาง

ภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ ๗ ที่ภิกษุเจริญแล้วอย่างนี้ ทำให้มากแล้วอย่างนี้
จึงทำให้วิชาและวิมุตติบริบูรณ์”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระ
ภษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

อานาปานัสสติสูตรที่ ๘ จบ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๙. กายคตาสติสูตร

๙. กายคตาสติสูตร

ว่าด้วยวิธีเจริญกายคตาสติ

[๑๕๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของ
อนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้นแล ภิกษุหลายรูปกลับจากบิณฑบาต
ภายหลังฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว นั่งประชุมกันในหอนั้น ได้เกิดการสนทนากันขึ้น
ในระหว่างการประชุมว่า

“ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย นำอัครรรยจริง ไม่เคยปรากฏ พระผู้มีพระภาค
ผู้ทรงรู้ ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตรัสกายคตาสติที่
ภิกษุเจริญ ทำให้มากแล้วว่ามีผลมาก มีอานิสงส์มาก”

เรื่องนี้มีเพียงเท่านี้ที่ภิกษุเหล่านั้นสนทนากันค้างไว้ ครั้นเวลาเย็น พระผู้มี
พระภาคทรงออกจากที่ทรงหลีกเร้น เสด็จเข้าไปยังหอนั้น ประทับนั่งบน
พุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้แล้วได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย
เวลานี้ เธอทั้งหลายนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไร พุดเรื่องอะไรค้างไว้”

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส
ข้าพระองค์ทั้งหลายกลับจากบิณฑบาต ภายหลังฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว นั่ง
ประชุมกันในหอนั้น ได้เกิดการสนทนากันขึ้นในระหว่างการประชุมว่า ‘ท่านผู้มี
อายุทั้งหลาย นำอัครรรยจริง ไม่เคยปรากฏ พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ ทรงเห็น
เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตรัสกายคตาสติที่ภิกษุเจริญ ทำให้
มากแล้วว่ามีผลมาก มีอานิสงส์มาก’

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เรื่องนี้ที่ข้าพระองค์ทั้งหลายได้พุดค้างไว้ ก็พอดีพระผู้
มีพระภาคเสด็จมาถึง พระพุทธเจ้าข้า”

[๑๕๔] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

**“กายคตาสติที่ภิกษุเจริญแล้วอย่างไร ทำให้มากแล้วอย่างไร จึงมีผลมาก
มีอานิสงส์มาก**

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสิก [๒. อนุปทวรรค]

๙. กายคตาสติสูตร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไปสู่ป่าก็ดี ไปสู่โคนไม้ก็ดี ไปสู่เรือนว่างก็ดี นั่ง
ขัดสมาธิ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก

เมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่า 'เราหายใจเข้ายาว'

เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่า 'เราหายใจออกยาว'

เมื่อหายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่า 'เราหายใจเข้าสั้น'

เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่า 'เราหายใจออกสั้น'

สำเนียงว่า 'เรากำหนดรู้กองลมทั้งปวง หายใจเข้า'

สำเนียงว่า 'เรากำหนดรู้กองลมทั้งปวง หายใจออก'

สำเนียงว่า 'เราระงับกายสังขาร^๑ หายใจเข้า'

สำเนียงว่า 'เราระงับกายสังขาร หายใจออก'^๒

ภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่อย่างนี้ ย่อมละความ
ดำริที่สับสน อันอาศัยเรือน^๓ได้ เพราะละความดำริที่สับสนนั้นได้ จิตอันเป็นไป
ภายในกายนั้นเท่านั้น ย่อมดำรงคงที่ เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งมั่น ภิกษุชื่อว่า
เจริญกายคตาสติแม้ด้วยอาการอย่างนี้ (๑)

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเมื่อเดิน ก็รู้ชัดว่า 'เราเดิน'

เมื่อยืน ก็รู้ชัดว่า 'เรายืน'

เมื่อนั่ง ก็รู้ชัดว่า 'เรานั่ง'

เมื่อนอน ก็รู้ชัดว่า 'เรานอน'

เธอดำรงกายอยู่โดยอิริยาบถใด ๆ ก็รู้ชัดกายที่ดำรงอยู่โดยอิริยาบถนั้น ๆ

เชิงอรรถ :

^๑ ระงับกายสังขาร หมายถึงผ่อนคลายลมหายใจหายาบให้ละเอียดขึ้นไปโดยลำดับ จนถึงขั้นที่จะต้องพิสูจน์
ว่า มีลมหายใจอยู่หรือไม่ เปรียบเหมือนเสียงเคาะระฆังครั้งแรกจะมีเสียงดังกังวาน แล้วแผ่วลงจนถึง
เจ็บบหายไปในที่สุด (วิสุทธิ. ๑/๒๒๐-๒๒๑/๒๙๘-๓๐๒)

^๒ ดูเทียบ ม.ม. (แปล) ๑๒/๑๐๗/๑๐๒-๑๐๔

^๓ อันอาศัยเรือน หมายถึงอาศัยกามคุณ ๕ (คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ) (ม.อ.อ.
๓/๑๕๓-๕๔/๑๐๓)

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสิก [๒. อนุปทวรรค]

๙. กายคตาสติสูตร

ภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่อย่างนี้ ย่อมละความ
ตำริที่สับสน อันอาศัยเรือนได้ เพราะละความตำริที่สับสนนั้นได้ จิตที่เป็นไป
ภายในกายเท่านั้น ย่อมดำรงคงที่ เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งมั่น ภิกษุชื่อว่าเจริญ
กายคตาสติแม้ด้วยอาการอย่างนี้ (๒)

อีกประการหนึ่ง ภิกษุทำความรู้สึกตัวในการก้าวไป การถอยกลับ

ทำความรู้สึกตัวในการแลดู การเหลียวดู

ทำความรู้สึกตัวในการคู้เข้า การเหยียดออก

ทำความรู้สึกตัวในการครองสังฆาฏิ บาตรและจีวร

ทำความรู้สึกตัวในการฉัน การดื่ม การเคี้ยว

ทำความรู้สึกตัวในการถ่ายอุจจาระปัสสาวะ

ทำความรู้สึกตัวในการเดิน การยืน การนั่ง การนอน การตื่น การพูด การนิ่ง

ภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่อย่างนี้ ย่อมละความ
ตำริที่สับสน อันอาศัยเรือนได้ เพราะละความตำริที่สับสนนั้นได้ จิตที่เป็นไป
ภายในกายเท่านั้น ย่อมดำรงคงที่ เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งมั่น ภิกษุชื่อว่าเจริญ
กายคตาสติแม้ด้วยอาการอย่างนี้ (๓)

อีกประการหนึ่ง ภิกษุพิจารณาเห็นกายนี้ ตั้งแต่ฝ่าเท้าขึ้นไปเบื้องบน ตั้งแต่
ปลายผมลงมาเบื้องล่าง มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ เต็มไปด้วยสิ่งที่ไม่สะอาดชนิดต่าง ๆ
ว่า ‘ในกายนี้ มีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ใจ^๑
หัวใจ ดับ ฟังผิด ม้าม ปอด ไส้ใหญ่ ไส้เล็ก อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด
หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร’

เชิงอรรถ :

^๑ วิกะ โบราณแปลว่า ม้าม และแปลคำว่า ปิหะ ว่าไต แต่ในที่นี้ แปล วิกะ ว่าไต และแปล ปิหะ
ว่าม้าม อธิบายว่า ไต ไตแก่ ก้อนเนื้อ ๒ ก้อน มีขั้วเดียวกัน รูปร่างคล้ายลูกสะบ้าของเด็ก ๆ
หรือคล้ายผลมะม่วง ๒ ผลที่ติดอยู่ในขั้วเดียวกัน มีเอ็นใหญ่เรียงรัดจากลำคอลงไปถึงหัวใจและแยกออก
ห้อยอยู่ทั้ง ๒ ข้าง (ข.ข.อ. ๔๒-๔๔) ; พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ แปล “วิกะ”
ว่า “ไต” และให้บทนิยามไว้ว่า “อวัยวะคู่หนึ่งของคนและสัตว์ อยู่ในช่องท้องใกล้กระดูกสันหลัง ทำ
หน้าที่ขับของเสียออกจากร่างกาย” (หน้า ๓๖๒) ; Buddhadatta Mahathera, A Concise
Pali-English Dictionary, 1985, (224); และ Rhys Davids, 1921-1925, (591) T.W. Pali-English
Dictionary, ให้ความหมายของคำว่า “วุกก” ตรงกับคำว่า “ไต” (Kidney)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๙. กายคตาสติสูตร

ภิกษุทั้งหลาย ถูมมีปาก ๒ ข้าง เต็มไปด้วยธัญพืชชนิดต่าง ๆ คือ ข้าวสาลี ข้าวเปลือก ถั่วเขียว ถั่วเหลือง เมล็ดงา ข้าวสาร คนตาดีเปิดถุ้งนั้นออก พิจารณาเห็นว่า 'นี้เป็นข้าวสาลี นี้เป็นข้าวเปลือก นี้เป็นถั่วเขียว นี้เป็นถั่วเหลือง นี้เป็นงา นี้เป็นข้าวสาร' แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน พิจารณาเห็นกายนี้ ตั้งแต่ฝ่าเท้าขึ้นไปเบื้องบน ตั้งแต่ปลายผมลงมาเบื้องล่าง มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ เต็มไปด้วยสิ่งที่ไม่สะอาดชนิดต่าง ๆ ว่า 'ในกายนี้ มีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ใจ หัวใจ ตับ พังผืด ม้าม ปอด ใสใหญ่ ใส่น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไชข้อ มูล'

ภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่อย่างนี้ ย่อมละความดำริที่สับสน อันอาศัยเรือนได้ เพราะละความดำริที่สับสนนั้นได้ จิตที่เป็นไป ภายในกายเท่านั้น ย่อมดำรงคงที่ เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งมั่น ภิกษุชื่อว่าเจริญ กายคตาสติแม้ด้วยอาการอย่างนี้ (๔)

อีกประการหนึ่ง ภิกษุพิจารณาเห็นกายนี้ ตามที่ตั้งอยู่ ตามที่ดำรงอยู่ โดยความเป็นธาตุว่า 'ในกายนี้ มีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมอยู่'

คนฆ่าโค หรือลูกมือของคนฆ่าโคผู้ชานาญ ฆ่าโคแล้วแบ่งอวัยวะออกเป็น ส่วน ๆ นิ่งอยู่ที่หนทางใหญ่สี่แพร่ง แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน พิจารณาเห็นกายนี้ ตามที่ตั้งอยู่ ตามที่ดำรงอยู่ โดยความเป็นธาตุว่า 'ในกายนี้ มีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมอยู่'

ภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่อย่างนี้ ย่อมละความดำริที่สับสน อันอาศัยเรือนได้ เพราะละความดำริที่สับสนนั้นได้ จิตที่เป็นไป ภายในกายเท่านั้น ย่อมดำรงคงที่ เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งมั่น ภิกษุชื่อว่าเจริญ กายคตาสติแม้ด้วยอาการอย่างนี้ (๕)

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเห็นซากศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า ซึ่งตายแล้ว ๑ วัน ตายแล้ว ๒ วัน หรือตายแล้ว ๓ วัน เป็นศพขึ้นอืด ศพเขียวคล้ำ ศพมีน้ำเหลืองแฉะ แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน พิจารณาเห็นกายนี้เข้าไปเปรียบเทียบกับว่า 'แม้กายนี้ ก็มีสภาพอย่างนั้น มีลักษณะอย่างนั้น ไม่ล่วงพ้นความเป็นอย่างนั้นไปได้'

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสันนสูตร [๒. อนูปทวรรค]

๙. กายคตาสติสูตร

ภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่อย่างนี้ ย่อมละความ
 ดาริที่สับสน อันอาศัยเรือนได้ เพราะละความดาริที่สับสนนั้นได้ จิตที่เป็นไป
 ภายในกายเท่านั้น ย่อมดำรงคงที่ เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งมั่น ภิกษุชื่อว่าเจริญ
 กายคตาสติแม้ด้วยอาการอย่างนี้ (๖)

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเห็นซากศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า ซึ่งถูกกาจิกกิน แร้งทึงกิน
 นกตระกรุมจิกกิน สุนัขกัดกิน สุนัขจิ้งจอกกัดกิน หรือสัตว์เล็ก ๆ หลายชนิดกัด
 กินอยู่ แมงฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน พิจารณาภายในเข้าไปเปรียบเทียบว่า
 'แม้ภายในก็มีสภาพอย่างนั้น มีลักษณะอย่างนั้น ไม่ล่วงพ้นความเป็นอย่างนั้นไปได้'

ภิกษุผู้ไม่ประมาท ฯลฯ ภิกษุชื่อว่าเจริญกายคตาสติแม้ด้วยอาการอย่างนี้ (๗)

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเห็นซากศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้าเป็นโครงกระดูก มีเนื้อ
 และเลือด มีเอ็นริงรัดอยู่ แมงฉันใด ฯลฯ เป็นโครงกระดูก ไม่มีเนื้อ แต่ยังมี
 เลือดเปื้อนเปรอะ มีเอ็นริงรัดอยู่ แมงฉันใด ฯลฯ เป็นโครงกระดูก ไม่มีเนื้อและเลือด
 แต่ยังมีเอ็นริงรัดอยู่ แมงฉันใด ฯลฯ เป็นโครงกระดูก ไม่มีเอ็นริงรัดแล้ว กระจาย
 กระจายไปในทิศใหญ่ทิศเฉียง คือ กระดูกมีอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกเท้าอยู่ทาง
 ทิศหนึ่ง กระดูกแข้งอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกขาอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกสะเอวอยู่
 ทางทิศหนึ่ง กระดูกสันหลังอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกซี่โครงอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูก
 ก้านคออยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกคอกอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกคางอยู่ทางทิศหนึ่ง
 กระดูกฟันอยู่ทางทิศหนึ่ง กะโหลกศีรษะอยู่ทางทิศหนึ่ง แมงฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้น
 เหมือนกัน พิจารณาภายในเข้าไปเปรียบเทียบว่า 'แม้ภายในก็มีสภาพอย่างนั้น มี
 ลักษณะอย่างนั้น ไม่ล่วงพ้นความเป็นอย่างนั้นไปได้'

ภิกษุผู้ไม่ประมาท ฯลฯ ภิกษุชื่อว่าเจริญกายคตาสติแม้ด้วยอาการ
 อย่างนี้ (๘-๑๑)

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเห็นซากศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า ซึ่งเป็นท่อนกระดูก
 ขาวเหมือนสีสังข์ ฯลฯ เป็นกระดูกกองอยู่ด้วยกันเกินกว่า ๑ ปี ฯลฯ เป็น

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสันนสูตร [๒. อนุปทวรรค]

๙. กายคตาสติสูตร

กระดุกฝุ่เป็นขึ้นเล็กชั้นน้อย แม้งันใจ ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน พิจารณาภายในเข้าไปเปรียบเทียบว่า 'แม้ภายในก็มีสภาพอย่างนั้น มีลักษณะอย่างนั้น ไม่ล่วงพ้นความเป็นอย่างนั้นไปได้'^๑

ภิกษุผู้ไม่ประมาท ฯลฯ ภิกษุชื่อว่าเจริญกายคตาสติแมด้วยอาการอย่างนี้ (๑๒-๑๔)

[๑๕] อีกประการหนึ่ง ภิกษุสังัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ และสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เธอทำภายในให้ชุ่มชื้นเอิบอิม ด้วยปีติและสุขอันเกิดจากวิเวก รู้สึกซาบซ่านอยู่ ไม่มีส่วนไหนของร่างกายที่ปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกจะไม่ถูกต้อง พนักงานสร่งสนาน หรือลูกมือ พนักงานสร่งสนานผู้ชำนาญ เทพธิดาตัวลงในภพขณะสัมฤทธิ์แล้ว เอน้ำประพรมให้ติดเป็นก้อน ก้อนธิดานั้นที่มียางซึมไปจับ ก็ติดกันหมด ไม่กระจายออก แม้งันใจ ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน ทำภายในให้ชุ่มชื้นเอิบอิม ด้วยปีติและสุขอันเกิดจากวิเวก รู้สึกซาบซ่านอยู่ ไม่มีส่วนไหนของร่างกายที่ปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกจะไม่ถูกต้อง

ภิกษุผู้ไม่ประมาท ฯลฯ ภิกษุชื่อว่าเจริญกายคตาสติแมด้วยอาการอย่างนี้ (๑๕)

อีกประการหนึ่ง เพราะวิตกวิจารณ์สงบระงับไป ภิกษุบรรลุทุติยฌาน ฯลฯ อยู่ เธอทำภายในให้ชุ่มชื้นเอิบอิม ด้วยปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิ รู้สึกซาบซ่านอยู่ ไม่มีส่วนไหนของร่างกายที่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิจะไม่ถูกต้อง หวังน้ำเป็นวังวน ไม่มีทางที่กระแสน้ำจะไหลเข้าได้ทั้งด้านตะวันออก ด้านตะวันตก ด้านเหนือ และด้านใต้ ฝนก็ไม่ตกตามฤดูกาล แต่กระแสน้ำเย็นพุ่งขึ้นจากห้วงน้ำนั้น แล้วทำห้วงน้ำนั้นให้ชุ่มชื้นเอิบอิม เนื่ององไปด้วยน้ำเย็น ไม่มีส่วนไหนของห้วงน้ำนั้นที่น้ำเย็นจะไม่ถูกต้อง แม้งันใจ ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน ทำภายในให้ชุ่มชื้นเอิบอิม ด้วยปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิ รู้สึกซาบซ่านอยู่ ไม่มีส่วนไหนของร่างกายที่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิจะไม่ถูกต้อง

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ม.ม. (แปล) ๑๒/๑๐๘-๑๑๒/๑๐๔-๑๐๙

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๙. กายคตาสติสูตร

ภิกษุผู้ไม่ประมาท ฯลฯ ภิกษุชื่อว่าเจริญกายคตาสติแม่ด้วยอาการ
อย่างนี้ (๑๖)

อีกประการหนึ่ง เพราะปีติจางคลายไป ภิกษุมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ
เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุดติยฌาน ฯลฯ อยู่ เธอทำกายนี้ให้ชุ่มชื้นเอิบอุ่ม
ด้วยสุขอันไม่มีปีติ รู้สึกซาบซ่านอยู่ ไม่มีส่วนไหนของร่างกายที่สุขอันไม่มีปีติจะไม่
ถูกต้อง เปรียบเหมือนในกอกุบล กอปทุม หรือกอนุณฑริก ดอกกุบล ดอกปทุม
หรือดอกอนุณฑริกบางเหล่าที่เกิดเจริญเติบโตในน้ำ ยังไม่พ้นน้ำ จมอยู่ใต้น้ำ มีน้ำ
หล่อเลี้ยงไว้ ดอกบัวเหล่านั้นชุ่มชื้นเอิบอาบซาบซึมด้วยน้ำเย็นตั้งแต่ยอดถึงเหง้า
ไม่มีส่วนไหนที่น้ำเย็นจะไม่ถูกต้อง แม้งั้นใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน ทำกายนี้ให้
ชุ่มชื้นเอิบอุ่มด้วยสุขอันไม่มีปีติ รู้สึกซาบซ่านอยู่ ไม่มีส่วนไหนของร่างกายที่สุขอัน
ไม่มีปีติจะไม่ถูกต้อง

ภิกษุผู้ไม่ประมาท ฯลฯ ภิกษุชื่อว่าเจริญกายคตาสติแม่ด้วยอาการ
อย่างนี้ (๑๗)

อีกประการหนึ่ง เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อน
ภิกษุจึงบรรลุดตุตถฌาน ฯลฯ อยู่ เธอมีใจอันบริสุทธิ์ผุดผ่องนึ่งแผ่ไปทั่วกายนี้
ไม่มีส่วนไหนของร่างกายที่ใจอันบริสุทธิ์ผุดผ่องจะไม่ถูกต้อง เปรียบเหมือนบุรุษ
นึ่งใช้ผ้าขาวคลุมตัวตลอดศีรษะ ไม่มีส่วนไหนของร่างกายที่ผ้าขาวจะไม่ปกคลุม แม้งั้นใด
ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน มีใจอันบริสุทธิ์ผุดผ่องนึ่งแผ่ไปทั่วกายนี้ ไม่มีส่วนไหนของ
ร่างกายที่ใจอันบริสุทธิ์ผุดผ่องจะไม่ถูกต้อง^๑

ภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่อย่างนี้ ย่อมละความ
ดาร์ที่สับสน อันอาศัยเรือนได้ เพราะละความดาร์ที่สับสนนั้นได้ จิตที่เป็นไปภายใน
กายเท่านั้น ย่อมดำรงคงที่ เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งมั่น ภิกษุชื่อว่าเจริญ
กายคตาสติแม่ด้วยอาการอย่างนี้ (๑๘)

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ที.สี. (แปล) ๙/๒๒๖-๒๓๓/๗๕-๗๗

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๙. กายคตาสติสูตร

[๑๕๖] ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเจริญ ทำให้มากแล้ว กุศลธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นส่วนแห่งวิชา^๑ย่อมเป็นภาวนาที่หยั่งลงในจิตของภิกษุนั้น มหาสมุทรอันผู้ใดผู้หนึ่งสัมผัสด้วยใจแล้ว แม่น้ำน้อยสายใดสายหนึ่งที่ไหลไปสู่สมุทรย่อมปรากฏภายในจิตของผู้นั้น แม่น้ำใด กายคตาสติอันภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเจริญ ทำให้มากแล้ว กุศลธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เป็นส่วนแห่งวิชา ย่อมเป็นภาวนาที่หยั่งลงในจิตของภิกษุนั้น^๒ ฉะนั้นเหมือนกัน

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันภิกษุรูปใดรูปหนึ่งไม่เจริญ ไม่ทำให้มากแล้ว มารย่อมได้ช่อง ได้อารมณ์^๓ของภิกษุนั้น เปรียบเหมือนบุรุษเหวี่ยงก้อนศิลาหนักไปที่กองดินเปียก เธอทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ ก้อนศิลานั้นนั้น จะพึงจมลงในกองดินเปียกนั้นได้ไหม”

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ได้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุทั้งหลาย อย่างนั้นเหมือนกัน กายคตาสติอันภิกษุรูปใดรูปหนึ่งไม่เจริญ ไม่ทำให้มากแล้ว มารย่อมได้ช่อง ได้อารมณ์ของภิกษุนั้น

เปรียบเหมือนไม้แห้งสนิท ต่อมา บุรุษนำไปทำเป็นไม้สีไฟ ด้วยหวังว่า ‘เรจักก่อไฟให้เกิดความร้อนขึ้น’ เธอทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ บุรุษนั้นใช้ไม้ที่แห้งสนิทโน้นมาทำเป็นไม้สีไฟแล้วสีให้เป็นไฟเกิดความร้อนขึ้นได้ไหม”

“ได้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุทั้งหลาย อย่างนั้นเหมือนกัน กายคตาสติอันภิกษุรูปใดรูปหนึ่งไม่เจริญ ไม่ทำให้มากแล้ว มารย่อมได้ช่อง ได้อารมณ์ของภิกษุนั้น

เปรียบเหมือนหมอน้ำว่างเปล่า ที่เขาตั้งไว้บนเครื่องรอง ต่อมา บุรุษถือเอาหมอน้ำนั้นมาทำเป็นเครื่องตักน้ำ เธอทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ บุรุษนั้นจะพึงตักน้ำได้ไหม”

“ได้ พระพุทธเจ้าข้า”

เชิงอรรถ :

^๑ กุศลธรรมที่เป็นส่วนแห่งวิชา ในที่นี้หมายถึงธรรมที่สัมปยุตด้วยวิชา ๘ คือ วิปัสสนาญาณ ๑ มโนมยิทธิ ๑ อภิญญา ๖ หรือหมายถึงวิชา ๘ (ม.อ.อ. ๓/๑๕๖/๑๐๓-๑๐๔)

^๒ ดูเทียบ อจ.เอกก. (แปล) ๒๐/๕๖๓/๕๑

^๓ อารมณ์ หมายถึงปัจจัยให้เกิดกิเลส (ม.อ.อ. ๓/๑๕๖/๑๐๔)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสัน [๒. อนุปทวรรค]

๙. กายคตาสติสูตร

“ภิกษุทั้งหลาย อย่างนั้นเหมือนกัน กายคตาสติอันภิกษุรูปใดรูปหนึ่งไม่
เจริญ ไม่ทำให้มากแล้ว มารยอมไม่ได้ช่อง ได้อารมณ์ของภิกษุนั้น

[๑๕๗] ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเจริญ ทำให้มากแล้ว
มารยอมไม่ได้ช่อง ไม่ได้อารมณ์ของภิกษุนั้น

เปรียบเหมือนบุรุษโยนกลุ่มด้ายเบา ๆ ลงบนแผ่นกระดานเรียบ ที่ทำด้วยไม้
แก่นล่วน เธอทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ บุรุษนั้นพึงโยนกลุ่มด้าย
เบา ๆ นั้นลงบนแผ่นกระดานเรียบที่ทำด้วยไม้แก่นล่วนได้ไหม”

“ไม่ได้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุทั้งหลาย อย่างนั้นเหมือนกัน กายคตาสติอันภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเจริญ
ทำให้มากแล้ว มารยอมไม่ได้ช่อง ไม่ได้อารมณ์ของภิกษุนั้น

เปรียบเหมือนไม้สดมียาง ต่อมา บุรุษนำไปทำเป็นไม้สีไฟ ด้วยหวังว่า
‘เราจักก่อไฟให้เกิดความร้อนขึ้น’ เธอทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ
บุรุษนั้นเอาไม้สดที่มียางโน้นมาทำไม้สีไฟแล้วสีให้เป็นไฟเกิดความร้อนขึ้นได้ไหม”

“ไม่ได้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุทั้งหลาย อย่างนั้นเหมือนกัน กายคตาสติอันภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเจริญ
ทำให้มากแล้ว มารยอมไม่ได้ช่อง ไม่ได้อารมณ์ของภิกษุนั้น

เปรียบเหมือนหมอน้ำที่มีน้ำเต็มเปี่ยมเสมอขอบปาก พอที่กาจะดื่มได้ ที่
เขาตั้งไว้บนเครื่องรอง ต่อมา บุรุษถือเอาหมอน้ำนั้นมาทำเป็นเครื่องตักน้ำ เธอ
ทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ บุรุษนั้นจะตักน้ำได้ไหม”

“ไม่ได้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุทั้งหลาย อย่างนั้นเหมือนกัน กายคตาสติอันภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเจริญ
ทำให้มากแล้ว มารยอมไม่ได้ช่อง ไม่ได้อารมณ์ของภิกษุนั้น

[๑๕๘] ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเจริญ ทำให้มากแล้ว
ภิกษุนั้นน้อมจิตไปเพื่อทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งซึ่งธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วย
ปัญญาอันยิ่งใด ๆ เมื่อมีสติเป็นเหตุ ย่อมถึงความเป็นผู้ประจักษ์ชัดในธรรมที่ควร
ทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งนั้น ๆ ได้

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๙. กายคตาสติสูตร

เปรียบเหมือนหมอน้ำ มีน้ำเต็มเปี่ยมเสมอขอบปาก พอที่กาจะดื่มได้ ที่เขาดั่งไว้บนเครื่องรอง บุรุษผู้มีกำลังพึงเขย่าหมอน้ำนั้นโดยวิธีใด ๆ น้ำนั้นจะพึงไหลมาโดยวิธีนั้น ๆ ได้ใหม่”

“ได้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุทั้งหลาย อย่างนั้นเหมือนกัน กายคตาสติอันภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเจริญทำให้มากแล้ว ภิกษุนั้นน้อมจิตไปเพื่อให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งซึ่งธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งใด ๆ เมื่อมีสติเป็นเหตุ ย่อมถึงความเป็นผู้ประจักษ์ชัดในธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งนั้น ๆ ได้

เปรียบเหมือนสระโบกขรณีสี่เหลี่ยม ในพื้นที่ราบที่เขาพุดันไว้ มีน้ำเต็มเปี่ยมเสมอขอบปาก พอที่การจะดื่มได้ บุรุษผู้มีกำลังเจาะคันสระโบกขรณีนั้นโดยวิธีใด ๆ น้ำนั้นจะพึงไหลมาโดยวิธีนั้น ๆ ได้ใหม่”

“ได้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุทั้งหลาย อย่างนั้นเหมือนกัน กายคตาสติอันภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเจริญทำให้มากแล้ว ภิกษุนั้นน้อมจิตไปเพื่อให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งซึ่งธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งใด ๆ เมื่อมีสติเป็นเหตุ ย่อมถึงความเป็นผู้ประจักษ์ชัดในธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งนั้น ๆ ได้

เปรียบเหมือนรถที่เขาเทียมม้าอาชาไนย มีแสร่เสียบไว้ในระหว่างม้าทั้งสอง จอดอยู่บนพื้นที่เรียบตรงทางใหญ่ ๔ แยก นายสารถีผู้ฝึกม้า เป็นอาจารย์ขับขี่ผู้ชำนาญ ขึ้นรถนั้นแล้ว มือซ้ายจับเชือก มือขวาจับแสร่ พึงขับรถไปยังที่ปรารถนาได้แม้ฉับใจ กายคตาสติก็ฉับนั้นเหมือนกัน อันภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเจริญ ทำให้มากแล้ว เรอน้อมจิตไปเพื่อให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งซึ่งธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งใด ๆ เมื่อมีสติเป็นเหตุ ย่อมถึงความเป็นผู้ประจักษ์ชัดในธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งนั้น ๆ ได้

[๑๕๙] ภิกษุทั้งหลาย เมื่อกายคตาสติอันภิกษุปฏิบัติ เจริญ ทำให้มาก ทำให้เป็นดุจยาน ทำให้เป็นที่ตั้ง ตั้งไว้เนือง ๆ สิ้นสมแล้ว ปรารถนาก็ได้แล้ว เธอพึงหวังอานิสงส์ ๑๐ ประการนี้ คือ

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปปริบทินาสก [๒. อนุปทวรรค]

๙. กายคตาสติสูตร

๑. เป็นผู้อดกลั้นต่อความไม่ยินดีและความยินดีได้ ไม่ถูกความไม่ยินดีครอบงำ ย่อมครอบงำความไม่ยินดีที่เกิดขึ้นแล้วได้
๒. เป็นผู้อดกลั้นต่อภัยและความหวาดกลัวได้ ไม่ถูกภัยและความหวาดกลัวครอบงำ ย่อมครอบงำภัยและความหวาดกลัวที่เกิดขึ้นแล้วได้
๓. เป็นผู้อดทนต่อความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย ต่อการถูกเหยียบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลานทั้งหลาย รบกวน ต่อถ้อยคำหยาบคายร้ายแรงต่าง ๆ เป็นผู้อดกลั้นเวทนาอันมีในร่างกายที่เกิดขึ้นแล้วเป็นทุกข์ กล้าแข็ง เผ็ดร้อน ไม่น่ายินดี ไม่น่าพอใจ พราภชวีตได้
๔. เป็นผู้ได้ฌาน ๔ ซึ่งเป็นอาภิเจตสิก^๑ เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน เป็นผู้ได้ตามความปรารถนาโดยไม่ยาก โดยไม่ลำบาก
๕. บรรลุวิธีแสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง คือ คนเดียวแสดงเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนแสดงเป็นคนเดียวก็ได้ แสดงให้ปรากฏ ฯลฯ ใช้อำนาจทางกายไปจนถึงพรหมโลกก็ได้
๖. ได้ยินเสียง ๒ ชนิด คือ (๑) เสียงทิพย์ (๒) เสียงมนุษย์ ทั้งที่อยู่ไกลและอยู่ใกล้ ด้วยหุทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ ฯลฯ
๗. กำหนดรูใจของสัตว์อื่นและบุคคลอื่น คือ จิตมีราคะก็รู้ชัดว่า 'จิตมีราคะ' หรือจิตปราศจากราคะก็รู้ชัดว่า 'จิตปราศจากราคะ' จิตมีโทสะ ... หรือจิตปราศจากโทสะ ... จิตมีโมหะ ... หรือจิตปราศจากโมหะ... จิตหดหู่ ... หรือจิตฟุ้งซ่าน ...

เชิงอรรถ :

^๑ **อาภิเจตสิก** ในที่นี้หมายถึงจิตที่หมดจดอย่างยิ่งหรืออธิจิต เรียกว่า อภิเจตสิกคือจิตผ่องใสยิ่ง หรือจิตที่เกิดในอภิเจตสิกจะมีความนึกคิดอันแจ่มใส อีกอย่างหนึ่ง จิตที่อาศัย อภิเจตสิก ชื่อว่าจิตของผู้มีความนึกคิดอันแจ่มใส (ม.ม.อ. ๑/๖๖/๑๗๓)

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสิก [๒. อนุปทวรรค]

๙. กายคตาสติสูตร

จิตเป็นมหัคคตะ^๑ ... หรือจิตไม่เป็นมหัคคตะ ...

จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า ... หรือจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า ...

จิตเป็นสมาธิ ... หรือจิตไม่เป็นสมาธิ ...

จิตหลุดพ้นก็รู้ชัดว่า 'จิตหลุดพ้น' หรือจิตไม่หลุดพ้นก็รู้ชัดว่า
'จิตไม่หลุดพ้น'

๘. ระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ คือ ๑ ชาติบ้าง ๒ ชาติบ้าง ฯลฯ

ย่อมระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ พร้อมทั้งลักษณะทั่วไป และ
ชีวประวัติอย่างนี้

๙. เห็นหมู่มสัตว์ผู้กำลังจืด กำลังเกิด ทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่งาม

เกิดดีและเกิดไม่ดี ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ ฯลฯ

ย่อมรู้ชัดถึงหมู่มสัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม

๑๐. เพราะอาสวะสิ้นไป ย่อมทำให้แจ่มเจโตวิมุตติ^๒ ปัญญาวิมุตติ^๓

อันไม่มีอาสวะ ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน^๔

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อกายคตาสติอันภิกษุปฏิบัติ เจริญ ทำให้มาก ทำให้เป็น
ดุจยาน ทำให้เป็นที่ตั้ง ตั้งไว้เนือง ๆ สังขมแล้ว ปรารภเสมอดีแล้ว เธอพึงหวัง
อาณิสงส์ ๑๐ ประการนี้ได้”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระ
ภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

กายคตาสติสูตรที่ ๙ จบ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๖๖ (อาเนญชสัปปายสูตร) หน้า ๗๓ ในเล่มนี้

^๒ ดูเชิงอรรถที่ ๒ ข้อ ๘๒ (โคปกโมคคัลลานสูตร) หน้า ๙๒ ในเล่มนี้

^๓ ดูเชิงอรรถที่ ๓ ข้อ ๘๒ (โคปกโมคคัลลานสูตร) หน้า ๙๒ ในเล่มนี้

^๔ ดูเทียบ ม.ญ. (แปล) ๑๒/๖๘/๕๙-๖๒

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๑๐. สังขารูปัตตีสสูตร

๑๐. สังขารูปัตตีสสูตร

ว่าด้วยการเกิดขึ้นแห่งสังขาร ปฏิบัติทานให้สำเร็จความปรารถนา

[๑๖๐] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของ
อนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียก
ภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว
พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงความเกิดขึ้นแห่งสังขารแก่
เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว”

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

[๑๖๑] “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา
ประกอบด้วยศีล ประกอบด้วยสุตะ ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา
ภิกษุนั้นมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า ‘โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงเข้าถึงความ
เป็นผู้อยู่ร่วมกับขัตติยมหาศาล’ เธอตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น
สังขารและวิหารธรรม^๑ เหล่านั้นอันเธอเจริญ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ เป็นไปเพื่อ
ความเกิดขึ้นในขัตติยมหาศาลนั้นได้

ภิกษุทั้งหลาย มรรคนี้ ปฏิปัตทา^๒ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในขัตติยมหาศาลนั้น

[๑๖๒] ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา
ประกอบด้วยศีล ประกอบด้วยสุตะ ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา
ภิกษุนั้นมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า ‘โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงเข้าถึงความ
เป็นผู้อยู่ร่วมกับพราหมณมหาศาล ฯลฯ หรือพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับคหบดี

เชิงอรรถ :

^๑ วิหารธรรม ในที่นี้หมายถึงธรรม ๕ ประการ มีศรัทธาเป็นต้นที่เป็นไปกับความปรารถนา (ม.อ.อ.
๓/๑๖๑/๑๐๕)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๑๐. สังขารปัตติสูตร

มหาศาล' เธอตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น สังขารและวิหารธรรม เหล่านั้นอันเธอเจริญ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในคหบดี มหาศาลนั้นได้

ภิกษุทั้งหลาย มรรคนี้ ปฏิปทานี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในคหบดีมหาศาลนั้น

[๑๖๓] อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วยศีล ประกอบด้วยสุตะ ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา ภิกษุนั้นได้ฟังว่า 'เทพชั้นจาตุมหาราชมีอายุยืน มีผิวพรรณผ่องใส มีความสุขมาก' ภิกษุนั้นมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า 'โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพชั้นจาตุมหาราช' เธอตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น สังขาร และวิหารธรรมเหล่านั้นอันเธอเจริญ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในเทพชั้นจาตุมหาราชนั้นได้

ภิกษุทั้งหลาย มรรคนี้ ปฏิปทานี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในเทพชั้น จาตุมหาราชนั้น

[๑๖๔] อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วยศีล ประกอบด้วยสุตะ ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา ภิกษุนั้นได้ฟังว่า 'เทพชั้นดาวดึงส์ ฯลฯ เทพชั้นยามา ฯลฯ เทพชั้นดุสิต ฯลฯ เทพชั้นนิมมานรดี ฯลฯ หรือเทพชั้นปรนิมมิตวสวัตดีมีอายุยืน มีผิวพรรณผ่องใส มีความสุขมาก' ภิกษุนั้นมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า 'โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงถึงความ เป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพชั้นปรนิมมิตวสวัตดี' เธอตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น สังขารและวิหารธรรมเหล่านั้นอันเธอเจริญ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในเทพชั้นปรนิมมิตวสวัตดีนั้นได้

ภิกษุทั้งหลาย มรรคนี้ ปฏิปทานี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในเทพชั้นปรนิมมิต วสวัตดีนั้น

[๑๖๕] อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วยศีล ประกอบด้วยสุตะ ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา ภิกษุนั้นได้ฟังว่า 'สหัสสพรหมมีอายุยืน มีผิวพรรณผ่องใส มีความสุขมาก' สหัสสพรหมนั้นจมไปตลอด ๑,๐๐๐ โลกธาตุอยู่ แม้อัตว์ทั้งหลายที่เกิดแล้วในชั้นสหัสสพรหมนั้น

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสันนสูตร [๒. อนุปทวรรค]

๑๐. สังขารปัตตติสูตร

ก็น้อมจิตแผ่ไปอยู่ เปรียบเหมือนบุรุษมีนัยน์ตาดี วางผลละหุ่งผลหนึ่งไว้ในมือแล้ว พิจารณาดู แม้งั้นใด สหัสสพรหมก็ฉนั้นเหมือนกัน น้อมจิตแผ่ไปตลอด ๑,๐๐๐ โลกธาตุอยู่ แม้สัตว์ทั้งหลายที่เกิดแล้วในชั้นสหัสสพรหมนั้น ก็น้อมจิตแผ่ไปอยู่ ภิกษุนั้นก็มีความปรารถนาอย่างนี้ว่า 'โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงถึงความ เป็นผู้อยู่ร่วมกับสหัสสพรหม' เธอตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น สังขารและ วิหารธรรมเหล่านั้นอันเธอเจริญ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้น ในชั้นสหัสสพรหมนั้นได้

ภิกษุทั้งหลาย มรรคนี้ ปฏิปทานี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในชั้นสหัสสพรหมนั้น

[๑๖๖] อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วยศีล

ประกอบด้วยสุตะ ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา ภิกษุนั้นได้ฟังว่า

'ทวิสหัสสพรหม ฯลฯ ดิสหัสสพรหม ฯลฯ จตสหัสสพรหม ฯลฯ หรือ

ปัญจสหัสสพรหมมีอายุยืน มีผิวพรรณผ่องใส มีความสุขมาก' ปัญจสหัสสพรหม

ยอน้อมจิตแผ่ไปตลอด ๕,๐๐๐ โลกธาตุอยู่ แม้สัตว์ทั้งหลายที่เกิดแล้วในชั้น

ปัญจสหัสสพรหมนั้น ก็น้อมจิตแผ่ไปอยู่ เปรียบเหมือนบุรุษมีนัยน์ตาดี วางผล

ละหุ่ง ๕ ผลไว้ในมือแล้วพิจารณา ดู แม้งั้นใด ปัญจสหัสสพรหมก็ฉนั้นเหมือนกัน

น้อมจิตแผ่ไปตลอด ๕,๐๐๐ โลกธาตุอยู่ แม้สัตว์ทั้งหลายที่เกิดแล้วใน

ชั้นปัญจสหัสสพรหมนั้น ก็น้อมจิตแผ่ไปอยู่ ภิกษุนั้นก็มีความปรารถนาอย่างนี้ว่า

'โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับปัญจสหัสสพรหม'

เธอตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น สังขารและวิหารธรรมเหล่านั้นอันเธอ

เจริญ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในชั้นปัญจสหัสสพรหมนั้นได้

ภิกษุทั้งหลาย มรรคนี้ ปฏิปทานี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในชั้นปัญจสหัสสพรหมนั้น

[๑๖๗] อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วยศีล

ประกอบด้วยสุตะ ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา ภิกษุนั้นได้ฟังว่า

'ทสสหัสสพรหมมีอายุยืน มีผิวพรรณผ่องใส มีความสุขมาก' ทสสหัสสพรหม

น้อมจิตแผ่ไปตลอด ๑๐,๐๐๐ โลกธาตุ แม้สัตว์ทั้งหลายที่เกิดแล้วในชั้น

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก [๒. อนุปทวรรค]

๑๐. สังขารูปัตตีสุต

ทสสหัสสปรมหมันนั้น ก็น้อมจิตแผ่ไปอยู่ เปรียบเหมือนแก้วไพฑูรย์แปดเหลี่ยมงามโชติช่วง อันเขาเจียรระไนดีแล้ว วางไว้แล้วบนผ้ากัมพลเหลือง ย่อมส่องแสงเรืองไพโรจน์ แม้ฉันทิด ทสสหัสสปรมหมันก็ฉันทิดนั้นเหมือนกัน ย่อมน้อมจิตแผ่ไปตลอด ๑๐,๐๐๐ โลกธาตุอยู่ แม้สัตว์ทั้งหลายที่เกิดแล้วในชั้นทสสหัสสปรมหมันนั้น ก็น้อมจิตแผ่ไปอยู่ ภิกษุนั้นก็มีความปรารถนาอย่างนี้ว่า 'โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับทสสหัสสปรมหมัน' เธอตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น สังขารและวิหารธรรมเหล่านั้นอันเธอเจริญ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในชั้นทสสหัสสปรมหมันได้

ภิกษุทั้งหลาย มรรคนี้ ปฏิปทานี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในชั้นทสสหัสสปรมหมัน

[๑๖๘] อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วยศีล ประกอบด้วยสุตะ ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา ภิกษุนี้ได้ฟังว่า 'สทสสหัสสปรมหมันมีอายุยืน มีผิวพรรณผ่องใส มีความสุขเป็นกำลัง' สทสสหัสสปรมหมันน้อมจิตแผ่ไปตลอด ๑๐๐,๐๐๐ โลกธาตุอยู่ แม้สัตว์ทั้งหลายที่เกิดแล้วในชั้นสทสสหัสสปรมหมันนั้น ก็น้อมจิตแผ่ไปอยู่ เปรียบเหมือนแท่งทองชมพูนุทที่เขาหลอมด้วยความชำนาญดีในเบ้าของช่างทองผู้ฉลาดแล้ววางไว้บนผ้ากัมพลเหลือง ย่อมส่องแสงเรืองไพโรจน์ แม้ฉันทิด สทสสหัสสปรมหมันก็ฉันทิดนั้นเหมือนกัน ย่อมน้อมจิตแผ่ไป^๑ ตลอด ๑๐๐,๐๐๐ โลกธาตุอยู่ แม้สัตว์ทั้งหลายที่เกิดแล้วในชั้นสทสสหัสสปรมหมันนั้น ก็น้อมจิตแผ่ไปอยู่ ภิกษุนั้นก็มีความปรารถนาอย่างนี้ว่า 'โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับสทสสหัสสปรมหมัน' เธอตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น สังขารและวิหารธรรมเหล่านั้นอันเธอเจริญ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในชั้นสทสสหัสสปรมหมันได้

ภิกษุทั้งหลาย มรรคนี้ ปฏิปทานี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในชั้นสทสสหัสสปรมหมัน

เชิงอรรถ :

- ^๑ น้อมจิตแผ่ไป ในที่นี้หมายถึงการแผ่ไป ๕ อย่าง คือ (๑) การแผ่ไปด้วยจิต คือการรู้จิตของหมู่มสัตว์ใน ๑,๐๐๐ โลกธาตุ (๒) การแผ่ไปด้วยกสิณ คือการแผ่กสิณไปใน ๑,๐๐๐ โลกธาตุ (๓) การแผ่ไปด้วยทิพพจักขุ คือการขยายแสงสว่างออกไปดู ๑,๐๐๐ โลกธาตุ (๔) การแผ่ไปด้วยแสงสว่าง คือการแผ่ไปด้วยทิพพจักขุนั้นเอง (๕) การแผ่ไปด้วยสรีระ คือการแผ่สรีระของสรีระออกไป (ม.อ.อ. ๓/๑๖๘/๑๐๖)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๑๐. สังขารปัตติสูตร

[๑๖๙] อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วยศีล ประกอบด้วยสุตะ ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา ภิกษุนั้นได้ฟังว่า 'เทพชั้นอากาศ ฯลฯ เทพชั้นปริตตอากาศ ฯลฯ เทพชั้นอัปปมาณอากาศ ฯลฯ หรือ เทพชั้นอากาศสราหมีอายุยืน มีผิวพรรณผ่องใส มีความสุขเป็นกำลัง' ภิกษุนั้นมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า 'โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพชั้นอากาศสรา' เธอตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น สังขารและวิหารธรรมเหล่านั้นอันเธอเจริญ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในพรหมชั้นอากาศสรานันได้

ภิกษุทั้งหลาย มรรคนี้ ปฏิปทานี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในพรหมชั้นอากาศสรานัน

[๑๗๐] อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วยศีล ประกอบด้วยสุตะ ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา ภิกษุนั้นได้ฟังว่า 'เทพชั้นสุภา ฯลฯ เทพชั้นปริตตสุภา ฯลฯ เทพชั้นอัปปมาณสุภา ฯลฯ หรือ เทพชั้นสุภกนิทานมีอายุยืน มีผิวพรรณผ่องใส ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย มรรคนี้ ปฏิปทานี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในเทพชั้นสุภกนิทานัน

[๑๗๑] อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วยศีล ประกอบด้วยสุตะ ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา ภิกษุนั้นได้ฟังว่า 'เทพชั้นเวหัพผลา ฯลฯ เทพชั้นอริหา ฯลฯ เทพชั้นอดตปปา ฯลฯ เทพชั้นสุทสสา ฯลฯ เทพชั้นสุทสสี ฯลฯ หรือเทพชั้นอกนิฏฐามีอายุยืน มีผิวพรรณผ่องใส มีความสุขเป็นกำลัง' ภิกษุนั้นมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า 'โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพชั้นอกนิฏฐา' เธอตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น สังขารและวิหารธรรมเหล่านั้นอันเธอเจริญ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในเทพชั้นอกนิฏฐานันได้

ภิกษุทั้งหลาย มรรคนี้ ปฏิปทานี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในเทพชั้นอกนิฏฐานัน

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๒. อนุปทวรรค]

๑๐. สังขารปัตตีสสูตร

[๑๗๒] อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วยศีล ประกอบด้วยสุตะ ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา ภิกษุนั้นได้ฟังว่า 'เทพผู้เข้าถึงอากาศานัญญาตนภูมิมีอายุยืน ดำรงอยู่นาน มีความสุขมาก' ภิกษุนั้นมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า 'โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงเข้าถึงความเป็นผู้ยู่ร่วมกับเทพผู้เข้าถึงอากาศานัญญาตนภูมิ' ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย มรรคนี้ ปฏิปทานี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในเทพผู้เข้าถึงอากาศานัญญาตนภูมินั้น

[๑๗๓] อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วยศีล ประกอบด้วยสุตะ ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา ภิกษุนั้นได้ฟังว่า 'เทพผู้เข้าถึงวิญญาณัญญาตนภูมิมีอายุยืน ดำรงอยู่นาน มีความสุขมาก' ภิกษุนั้นมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า 'โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงเข้าถึงความเป็นผู้ยู่ร่วมกับเทพผู้เข้าถึงวิญญาณัญญาตนภูมิ' ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย มรรคนี้ ปฏิปทานี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในเทพผู้เข้าถึงวิญญาณัญญาตนภูมินั้น

[๑๗๔] อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วยศีล ประกอบด้วยสุตะ ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา ภิกษุนั้นได้ฟังว่า 'เทพผู้เข้าถึงอากิญจัญญาตนภูมิ ฯลฯ เทพผู้เข้าถึงเนวสัญญานาสัญญาตนภูมิ มีอายุยืน ดำรงอยู่นาน มีความสุขมาก' ภิกษุนั้นมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า 'โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงเข้าถึงความเป็นผู้ยู่ร่วมกับเทพผู้เข้าถึงเนวสัญญานาสัญญาตนภูมิ' เธอตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น สังขารและวิหารธรรมเหล่านั้นอันเธอเจริญ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในเทพผู้เข้าถึงเนวสัญญานาสัญญาตนภูมินั้นได้

ภิกษุทั้งหลาย มรรคนี้ ปฏิปทานี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในเทพผู้เข้าถึงเนวสัญญานาสัญญาตนภูมินั้น

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสันนสูตร [๒. อนุปทวรรค]
รวมพระสูตรที่มีในวรรค

[๑๗๕] ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วยศีล ประกอบด้วยสุตะ ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา ภิกษุนั้นมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า 'โอหนอ เพราะอาสวะสิ้นไป เราพึงทำให้แจ่มเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน' เพราะอาสวะสิ้นไป ภิกษุนั้นจึงทำให้แจ่มเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบันได้

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้ย่อมไม่เกิดในภพไหน ๆ อีก"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

สังฆารูปปัตติสูตรที่ ๑๐ จบ

อนุปทวรรคที่ ๒ จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. อนุปทสูตร	๒. จวิโสธนสูตร
๓. สัมปปริสสูตร	๔. เสวัตัพพาเสวัตัพพสูตร
๕. พหุชฏาตุกสูตร	๖. อีสึคิลิสูตร
๗. มหาจัตตาริสกสูตร	๘. อานาปานัสสติสูตร
๙. กายคตาสติสูตร	๑๐. สังฆารูปปัตติสูตร

เกิดขึ้นในวันเพ็ญ ๒ วันเพ็ญ

คราวที่ดวงจันทร์บริสุทธิปราศจากมลทิน

พระผู้มีพระภาคทรงปรารถนาคือเป็นธรรมอันมิใช่กิจของพระองค์

รวมกันขึ้นเป็นวรรคอันสำคัญชื่อว่าอนุปทวรรคที่ ๒

มีพระธรรมเทศนาอันประเสริฐที่ชนเป็นอันมากเสพแล้ว

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๑. จุฬีสญญตสูตร

๓. สญญตวรรค

หมวดว่าด้วยสญญตา

๑. จุฬีสญญตสูตร

ว่าด้วยสญญตา สูตรเล็ก

[๑๗๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ปราสาทของมิดคารมาตา ใน
บุพพาราม เขตกรุงสาวัตถี ครั้นเวลาเย็น ท่านพระอานนท์ออกจากที่หลีกเร้น
เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร^๑ ได้
กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่นิคมของ
เจ้าศากยะชื่อนครกะ แคว้นสักกะ ณ ที่นั้น ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะ
พระพักตร์พระผู้มีพระภาคว่า ‘อานนท์ ปัจจุบันนี้ เราอยู่ด้วยสญญตวิหารธรรม^๒
โดยมาก ชื่อนี้ข้าพระองค์ได้สดับมาดีแล้ว รับมาดีแล้ว ใส่ใจไว้ดีแล้ว ทรงจำไว้
ดีแล้วหรือ พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ถูกต้อง อานนท์ ชื่อนั้นเธอสดับมาดีแล้ว รับมาดี
แล้ว ใส่ใจไว้ดีแล้ว ทรงจำไว้ดีแล้ว ทั้งเมื่อก่อนและบัดนี้ เราอยู่ด้วยสญญตา-
วิหารธรรมโดยมาก เปรียบเหมือนปราสาทของมิดคารมาตาหลังนี้ วางจากข้าง โค
มำ และลา วางจากทองและเงิน วางจากการขมุนมของสตรีและบุรุษ ไม่วางอยู่
อย่างเดียวคือภิกษุสงฆ์เท่านั้น แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน ไม่ใส่ใจความ
สำคัญว่าบ้าน ไม่ใส่ใจความสำคัญว่ามนุษย์ ใส่ใจแต่สิ่งเดียวเฉพาะความสำคัญว่าปา
จิตของเธอจึงแล่นไป เลื่อมใส ตั้งมั่น และน้อมไปในความสำคัญว่าป่า

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๕๕ (สำนักชัตตสูตร) หน้า ๖๒ ในเล่มนี้

^๒ สญญตวิหารธรรม หมายถึงการอยู่ด้วยสญญตผลสมาบัติ (ม.อ.อ. ๓/๔๓๘/๒๕๕)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า : ๒๑๕ }

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๑. จุฬสญญตสูตร

ภิกษุหนึ่ง รู้ชัดอย่างนี้ว่า 'ในความสำเร็จว่าป่านี้ 'ไม่มีความกระวนกระวาย เพราะอาศัยความสำเร็จว่าบ้าน 'ไม่มีความกระวนกระวายเพราะอาศัยความสำเร็จว่ามนุษย์' มีอยู่เพียงความกระวนกระวายเพราะอาศัยความสำเร็จว่าป่าอย่างเดียว'

รู้ชัดว่า 'ความสำเร็จนี้ว่างจากความสำเร็จว่าบ้าน'

รู้ชัดว่า 'ความสำเร็จนี้ว่างจากความสำเร็จว่ามนุษย์'

รู้ชัดว่า 'ไม่ว่างอยู่อย่างเดียว คือ ความสำเร็จว่าป่าเท่านั้น' ด้วยอาการอย่างนี้ เธอจึงพิจารณาเห็นความว่างนั้นด้วยสิ่งที่ไม่ได้อยู่ในความสำเร็จนั้น

รู้ชัดสิ่งที่เหลืออยู่ในความสำเร็จนั้นว่า 'สิ่งที่ยังมีอยู่นี้มีอยู่'

อาณนที การก้าวเข้าสู่สญญตา(ความว่าง)ตามความเป็นจริง ไม่คลาดเคลื่อน บริสุทธิ์ ของภิกษุหนึ่ง เป็นอย่างนี้

[๑๗๗] อีกประการหนึ่ง ภิกษุไม่ใส่ใจความสำเร็จว่ามนุษย์ ไม่ใส่ใจความสำเร็จว่าป่า ใส่ใจอยู่อย่างเดียว คือ ความสำเร็จว่าแผ่นดินเท่านั้น จิตของเธอจึงแล่นไป เลื่อมใส ตั้งมั่น และน้อมไปในความสำเร็จว่าแผ่นดิน เปรียบเหมือนหนังโคที่เขาขึงดีแล้วด้วยหลักตั้งร้อย เป็นของปราศจากรอยย่น แม้นั้นใด ภิกษุก็ฉันทันเหมือนกัน ไม่ใส่ใจถึงความลุ่ม ๆ ดอน ๆ แห่งแผ่นดินนี้ซึ่งมีแม่น้ำลำธารเต็มไปด้วยดอกหนาม มีภูเขาและพื้นที่ไม่สม่ำเสมอทั้งหมด ใส่ใจอยู่อย่างเดียว คือ ความสำเร็จว่าแผ่นดินเท่านั้น จิตของเธอจึงแล่นไป เลื่อมใส ตั้งมั่น และน้อมไปในความสำเร็จว่าแผ่นดิน

ภิกษุหนึ่งรู้ชัดอย่างนี้ว่า 'ในความสำเร็จว่าแผ่นดินนี้ 'ไม่มีความกระวนกระวาย เพราะอาศัยความสำเร็จว่ามนุษย์' 'ไม่มีความกระวนกระวายเพราะอาศัยความสำเร็จว่าป่า' มีอยู่เพียงความกระวนกระวายเพราะอาศัยความสำเร็จว่าแผ่นดินอย่างเดียว'

รู้ชัดว่า 'ความสำเร็จนี้ว่างจากความสำเร็จว่ามนุษย์'

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๑. จุฬีสญญตสูตร

รู้ชัดว่า 'ความสำคัญนี้ว่างจากความสำคัญว่าป่า'

รู้ชัดว่า 'ไม่ว่างอยู่อย่างเดียว คือ ความสำคัญว่าแผ่นดินเท่านั้น' ด้วย
อาการอย่างนี้ เธอจึงพิจารณาเห็นความว่างนั้นด้วยสิ่งที่ไม่ได้อยู่ในความสำคัญนั้น

รู้ชัดสิ่งที่เหลืออยู่ในความสำคัญนั้นว่า 'สิ่งที่ยังมีอยู่นี้มีอยู่'

อาณนที การก้าวเข้าสู่สญญตาตามความเป็นจริง ไม่คลาดเคลื่อน บริสุทธิ์
ของภิกษุหนึ่ง เป็นอย่างนี้

[๑๗๘] อีกประการหนึ่ง ภิกษุไม่ใส่ใจความสำคัญว่าป่า ไม่ใส่ใจความสำคัญ
ว่าแผ่นดิน ใส่ใจอยู่อย่างเดียว คือ ความสำคัญว่าอากาศาณัญจายตนะเท่านั้น จิต
ของเธอจึงแล่นไป เลื่อมใส ตั้งมั่น และน้อมไปในความสำคัญว่าอากาศาณัญจายตนะ

ภิกษุหนึ่งรู้ชัดอย่างนี้ว่า 'ในความสำคัญว่าอากาศาณัญจายตนะนี้ 'ไม่มีความ
กระวนกระวายเพราะอาศัยความสำคัญว่าป่า 'ไม่มีความกระวนกระวายเพราะอาศัย
ความสำคัญว่าแผ่นดิน มีอยู่เพียงความกระวนกระวายเพราะอาศัยความสำคัญว่า
อากาศาณัญจายตนะอย่างเดียว'

รู้ชัดว่า 'ความสำคัญนี้ว่างจากความสำคัญว่าป่า'

รู้ชัดว่า 'ความสำคัญนี้ว่างจากความสำคัญว่าแผ่นดินเท่านั้น'

รู้ชัดว่า 'ไม่ว่างอยู่อย่างเดียว คือ ความสำคัญว่าอากาศาณัญจายตนะเท่านั้น'
ด้วยอาการอย่างนี้ เธอจึงพิจารณาเห็นความว่างนั้นด้วยสิ่งที่ไม่ได้อยู่ในความสำคัญ
นั้น

รู้ชัดสิ่งที่เหลืออยู่ในความสำคัญนั้นว่า 'สิ่งที่ยังมีอยู่นี้มีอยู่'

อาณนที การก้าวเข้าสู่สญญตาตามความเป็นจริง ไม่คลาดเคลื่อน บริสุทธิ์
ของภิกษุหนึ่ง เป็นอย่างนี้

[๑๗๙] อีกประการหนึ่ง ภิกษุไม่ใส่ใจความสำคัญว่าแผ่นดิน ไม่ใส่ใจ
ความสำคัญว่าอากาศาณัญจายตนะ ใส่ใจอยู่อย่างเดียว คือ ความสำคัญว่า
วิญญาณัญจายตนะเท่านั้น จิตของเธอจึงแล่นไป เลื่อมใส ตั้งมั่น และน้อมไปใน
ความสำคัญว่าวิญญาณัญจายตนะ

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๑. จุฬสญญตสูตร

ภิกษุหนึ่งรู้ชัดอย่างนี้ว่า 'ในความสำคัญว่าวิญญาณัญญาตนะนี้ 'ไม่มีความ
กระวนกระวายเพราะอาศัยความสำคัญว่าแผ่นดิน 'ไม่มีความกระวนกระวายเพราะ
อาศัยความสำคัญว่าอากาศัญญาตนะ มีอยู่เพียงความกระวนกระวายเพราะ
อาศัยความสำคัญว่าวิญญาณัญญาตนะอย่างเดียว'

รู้ชัดว่า 'ความสำคัญนี้ว่างจากความสำคัญว่าแผ่นดิน'

รู้ชัดว่า 'ความสำคัญนี้ว่างจากความสำคัญว่าอากาศัญญาตนะ'

รู้ชัดว่า 'ไม่ว่างอยู่อย่างเดียว คือ ความสำคัญว่าวิญญาณัญญาตนะเท่านั้น'
ด้วยอาการอย่างนี้ เธอจึงพิจารณาเห็นความว่างนั้นด้วยสิ่งที่ไม่ได้อยู่ในความสำคัญ
นั้น

รู้ชัดสิ่งที่เหลืออยู่ในความสำคัญนั้นว่า 'สิ่งที่ยังมีอยู่นี้มีอยู่'

อาณนท์ การก้าวเข้าสู่สญญตาตามความเป็นจริง ไม่คลาดเคลื่อน บริสุทธิ์
ของภิกษุหนึ่ง เป็นอย่างนี้

[๑๘๐] อีกประการหนึ่ง ภิกษุไม่ใส่ใจความสำคัญว่าอากาศัญญาตนะ
'ไม่ใส่ใจความสำคัญว่าวิญญาณัญญาตนะ ใส่ใจอยู่อย่างเดียว คือ ความสำคัญว่า
อากิญจัญญาตนะเท่านั้น จิตของเธอจึงแล่นไป เลื่อมใส ตั้งมั่น และน้อมไปใน
ความสำคัญว่าอากิญจัญญาตนะ

ภิกษุหนึ่งรู้ชัดอย่างนี้ว่า 'ในความสำคัญว่าอากิญจัญญาตนะนี้ 'ไม่มีความ
กระวนกระวายเพราะอาศัยความสำคัญว่าอากาศัญญาตนะ 'ไม่มีความ
กระวนกระวายเพราะอาศัยความสำคัญว่าวิญญาณัญญาตนะ มีอยู่เพียงความ
กระวนกระวายเพราะอาศัยความสำคัญว่าอากิญจัญญาตนะอย่างเดียว'

รู้ชัดว่า 'ความสำคัญนี้ว่างจากความสำคัญว่าอากาศัญญาตนะ'

รู้ชัดว่า 'ความสำคัญนี้ว่างจากความสำคัญว่าวิญญาณัญญาตนะ'

รู้ชัดว่า 'ไม่ว่างอยู่อย่างเดียว คือ ความสำคัญว่าอากิญจัญญาตนะเท่านั้น'
ด้วยอาการอย่างนี้ เธอจึงพิจารณาเห็นความว่างนั้นด้วยสิ่งที่ไม่ได้อยู่ในความสำคัญ
นั้น

รู้ชัดสิ่งที่เหลืออยู่ในความสำคัญนั้นว่า 'สิ่งที่ยังมีอยู่นี้มีอยู่'

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๑. จุฬสญญตสูตร

อานนท์ การก้าวเข้าสู่สญญตาตามความเป็นจริง ไม่คลาดเคลื่อน บริสุทธิ์
ของภิกษุหนึ่ง เป็นอย่างนี้

[๑๘๑] อีกประการหนึ่ง ภิกษุไม่ใส่ใจความสำคัญว่าวิญญาณัญจายตนะ ไม่
ใส่ใจความสำคัญว่าอากิญจัญญายตนะ ใส่ใจอย่างเดียว คือ ความสำคัญว่า
เนวสัญญานาสัญญายตนะเท่านั้น จิตของเธอจึงแล่นไป เลื่อมใส ตั้งมั่น และ
น้อมไปในความสำคัญว่าเนวสัญญานาสัญญายตนะ

ภิกษุหนึ่งรู้ชัดอย่างนี้ว่า 'ในความสำคัญว่าเนวสัญญานาสัญญายตนะนี้ ไม่มี
ความกระวนกระวายเพราะอาศัยความสำคัญว่าวิญญาณัญจายตนะ ไม่มีความ
กระวนกระวายเพราะอาศัยความสำคัญว่าอากิญจัญญายตนะ มีอยู่เพียงความ
กระวนกระวายเพราะอาศัยความสำคัญว่าเนวสัญญานาสัญญายตนะอย่างเดียว'

รู้ชัดว่า 'ความสำคัญนี้ว่างจากความสำคัญว่าวิญญาณัญจายตนะ'

รู้ชัดว่า 'ความสำคัญนี้ว่างจากความสำคัญว่าอากิญจัญญายตนะ'

รู้ชัดว่า 'ไม่ว่างอยู่อย่างเดียว คือ ความสำคัญว่าเนวสัญญานาสัญญายตนะ
เท่านั้น' ด้วยอาการอย่างนี้ เธอจึงพิจารณาเห็นความว่างนั้นด้วยสิ่งที่ไม่ได้อยู่ใน
ความสำคัญนั้น

รู้ชัดสิ่งที่เหลืออยู่ในความสำคัญนั้นว่า 'สิ่งที่ยังมีอยู่นี้มีอยู่'

อานนท์ การก้าวเข้าสู่สญญตาตามความเป็นจริง ไม่คลาดเคลื่อน บริสุทธิ์
ของภิกษุหนึ่ง เป็นอย่างนี้

[๑๘๒] อีกประการหนึ่ง ภิกษุไม่ใส่ใจความสำคัญว่าอากิญจัญญายตนะ ไม่
ใส่ใจความสำคัญว่าเนวสัญญานาสัญญายตนะ ใส่ใจอย่างเดียว คือ เจโตสมาธิ
อันไม่มีนิมิต^๑เท่านั้น จิตของเธอจึงแล่นไป เลื่อมใส ตั้งมั่น และน้อมไปใน
เจโตสมาธิอันไม่มีนิมิต

เชิงอรรถ :

^๑ เจโตสมาธิอันไม่มีนิมิต หมายถึงความตั้งมั่นแห่งจิตในวิปัสสนาที่เรียกว่า ไม่มีนิมิต เพราะไม่มีสิ่งที่เที่ยง
เป็นนิมิต เป็นต้น (ม.อ.อ. ๓/๑๘๒/๑๑๑)

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญุตวรรค]

๑. จุฬสญญุตสูตร

ภิกษุหนึ่งรู้ชัดอย่างนี้ว่า 'ในเจโตสมาธินี้ 'ไม่มีความกระวนกระวายเพราะอาศัยความสำคัญว่าอาภิกขุญญาตนะ 'ไม่มีความกระวนกระวายเพราะอาศัยความสำคัญว่าเนวสัณญานาสัณญาตนะ 'มีอยู่เพียงความกระวนกระวาย คือ ความเกิดแห่งอายตนะ ๖ ที่อาศัยกายนี้เท่านั้น 'เพราะมีชีวิตเป็นปัจฉัย'

รู้ชัดว่า 'ความสำคัญนี้ว่างจากความสำคัญว่าอาภิกขุญญาตนะ'

รู้ชัดว่า 'ความสำคัญนี้ว่างจากความสำคัญว่าเนวสัณญานาสัณญาตนะ'

รู้ชัดว่า 'ไม่ว่างอยู่อย่างเดียว คือ ความเกิดแห่งอายตนะ ๖ ที่อาศัยกายนี้เท่านั้น 'เหตุมีชีวิตเป็นปัจฉัย' ด้วยอาการอย่างนี้ 'เธอจึงพิจารณาเห็นความว่างนั้น ด้วยสิ่งที่ไม่ได้อยู่ในเจโตสมาธินั้น

รู้ชัดสิ่งที่เหลืออยู่ในเจโตสมาธินั้นว่า 'สิ่งที่ยังมีอยู่นี้มีอยู่'

อาานนท์ 'การก้าวเข้าสู่สญญุตตามความเป็นจริง 'ไม่คลาดเคลื่อน 'บริสุทธิ์ของภิกษุหนึ่ง 'เป็นอย่างนี้

[๑๘๓] อาานนท์ 'อีกประการหนึ่ง 'ภิกษุไม่ใส่ใจความสำคัญว่าอาภิกขุญญาตนะ 'ไม่ใส่ใจความสำคัญว่าเนวสัณญานาสัณญาตนะ 'ใส่ใจอยู่อย่างเดียว คือ เจโตสมาธินั้นไม่มีนิมิตเท่านั้น 'จิตของเธอจึงแล่นไป 'เลื่อมใส 'ตั้งมั่น 'และน้อมไปในเจโตสมาธินั้นไม่มีนิมิต

ภิกษุหนึ่งรู้ชัดอย่างนี้ว่า 'เจโตสมาธินั้นไม่มีนิมิตนี้ 'ยังถูกปัจฉัยปรุ่ดแต่งจูงใจได้ 'แต่สิ่งที่ถูกปัจฉัยปรุ่ดแต่งจูงใจได้นั้น 'ไม่เที่ยง 'มีความดับไปเป็นธรรมดา' 'เมื่อภิกษุหนึ่งรู้ชัดอย่างนี้เห็นอยู่อย่างนี้ 'จิตจึงหลุดพ้นจากกามาสวะ 'ภวาสวะ 'และอวิชชาสวะ 'เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว 'ก็รู้ว่า 'หลุดพ้นแล้ว' 'รู้ชัดว่า 'ชาติสิ้นแล้ว 'อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว 'ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว 'ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป'

ภิกษุหนึ่งรู้ชัดอย่างนี้ว่า 'ในญาณนี้ 'ไม่มีความกระวนกระวายเพราะอาศัยกามาสวะ 'ในญาณนี้ 'ไม่มีความกระวนกระวายเพราะอาศัยภวาสวะ 'ในญาณนี้ 'ไม่มีความกระวนกระวายเพราะอาศัยอวิชชาสวะ 'มีอยู่เพียงความกระวนกระวาย คือ ความเกิดแห่งอายตนะ ๖ ที่อาศัยกายนี้เท่านั้น 'เพราะมีชีวิตเป็นปัจฉัย'

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๑. จุฬสญญตสูตร

รู้ชัดว่า 'ความสำคัญนี้ว่างจากกามาสวะ'

รู้ชัดว่า 'ความสำคัญนี้ว่างจากภวาสวะ'

รู้ชัดว่า 'ความสำคัญนี้ว่างจากอวิชชาสวะ'

รู้ชัดว่า "ไม่วางอยู่อย่างเดียว คือ ความเกิดแห่งอายตนะ ๖ ที่อาศัยกายนี้
เท่านั้น เพราะมีชีวิตเป็นปัจจัย' ด้วยอาการอย่างนี้ เธอจึงพิจารณาเห็นความว่าง
นั้นด้วยสิ่งที่ไม่ได้อยู่ในเจโตสมาธินั้น

รู้ชัดสิ่งที่เหลืออยู่ในเจโตสมาธินั้นว่า 'สิ่งที่ยังมีอยู่นี้มีอยู่'

อานนท์ การก้าวเข้าสู่สญญตตามความเป็นจริง ไม่คลาดเคลื่อน บริสุทธิ์
ยอดเยี่ยมอย่างยิ่งของภิกษุนั้น เป็นอย่างนี้

[๑๘๔] อานนท์ ในอดีต สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง เข้าถึง
สญญตา^๑อันบริสุทธิ์^๒ยอดเยี่ยมอยู่ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมดก็ได้เข้าถึง
สญญตาอันบริสุทธิ์ยอดเยี่ยมนี้เท่านั้นอยู่

ในอนาคต สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งจักเข้าถึงสญญตาอัน
บริสุทธิ์ยอดเยี่ยมอยู่ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมดก็จักเข้าถึงสญญตาอัน
บริสุทธิ์ยอดเยี่ยมนี้เท่านั้นอยู่

ในปัจจุบัน สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งยอมเข้าถึงสญญตาอัน
บริสุทธิ์ยอดเยี่ยมอยู่ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมดยอมเข้าถึงสญญตาอัน
บริสุทธิ์ยอดเยี่ยมนี้เท่านั้นอยู่

อานนท์ เพราะเหตุนั้น เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า 'เราจักเข้าถึงสญญตา
อันบริสุทธิ์ยอดเยี่ยมอยู่"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ท่านพระอานนท์มีใจยินดีชื่นชมพระ
ภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

จุฬสญญตสูตรที่ ๑ จบ

เชิงอรรถ :

^๑ สญญตา หมายถึงผลสมาบัติที่เกิดจากความว่าง (ม.อ.อ. ๓/๑๘๔/๑๑๑)

^๒ บริสุทธิ์ หมายถึงไม่มีกิเลส (ม.อ.อ. ๓/๑๘๔/๑๑๑)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๒. มหาสญญตสูตร

๒. มหาสญญตสูตร

ว่าด้วยสญญตา สูตรใหญ่

[๑๘๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ ครั้นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคทรงครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงกบิลพัสดุ์ ทรงเที่ยวบิณฑบาตในกรุงกบิลพัสดุ์แล้ว เสด็จกลับจากบิณฑบาตภายหลังเสวยพระกระยาหารเสร็จแล้ว จึงเสด็จเข้าไปยังวิหารของเจ้ากาฬเขมกศากยะ เพื่อทรงพักผ่อนในเวลากลางวัน สมัยนั้น ในวิหารของเจ้ากาฬเขมกศากยะ มีเสนาสนะที่เขาจัดไว้เป็นอันมาก พระผู้มีพระภาคทอดพระเนตรเห็นเสนาสนะที่เขาจัดไว้เป็นอันมากแล้ว มีพระดำริอย่างนี้ว่า “ในวิหารของเจ้ากาฬเขมกศากยะ เขาจัดเสนาสนะไว้เป็นอันมาก ในที่นี้มีภิกษุอยู่จำนวนมากหรือหนอ”

[๑๘๖] สมัยนั้น ท่านพระอานนท์กับภิกษุจำนวนมากกำลังตัดเย็บจีวรอยู่ในวิหารของเจ้าขฎฐายศากยะ ครั้นเวลาเย็น พระผู้มีพระภาคเสด็จออกจากที่หลีกเร้นแล้วเสด็จเข้าไปยังวิหารของเจ้าขฎฐายศากยะ ประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้แล้วได้รับสั่งเรียกท่านพระอานนท์มาตรัสว่า “อานนท์ ในวิหารของเจ้ากาฬเขมกศากยะ เขาจัดเสนาสนะไว้เป็นอันมาก ที่นั่นมีภิกษุอยู่จำนวนมากหรือ”

ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในวิหารของเจ้ากาฬเขมกศากยะนั้น มีภิกษุอยู่จำนวนมาก สมัยที่เป็นจีวรกาลของข้าพระองค์ทั้งหลาย ก็กำลังดำเนินไปอยู่ พระพุทธเจ้าข้า”

“อานนท์ ภิกษุผู้พอใจการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ยินดีการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ชอบคณะ ยินดีคณะ บันเทิงอยู่ในคณะ ไม่งามเลย

พระสวดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญุตวรรค]

๒. มหาสญญุตสูตร

เป็นไปไม่ได้^๓ที่ภิกษุผู้พอใจการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ยินดีการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ชอบคณะ ยินดีคณะ บันเทิงอยู่ในคณะ จักเป็นผู้ได้เนกขัมมสุข^๒ ปรีเวกสุข^๓ อุปสมสุข^๔ สัมโพธิสุข^๕ ตามปรารถนาได้โดยไมยาก โดยไม่ลำบาก

เป็นไปได้^๖ที่ภิกษุผู้หลีกเลี่ยงออกจากคณะ อยู่ตามลำพังผู้เดียว พึงหวังเนกขัมมสุข ปรีเวกสุข อุปสมสุข สัมโพธิสุข จักเป็นผู้ได้สุขนั้น ตามปรารถนาได้โดยไมยาก โดยไม่ลำบาก

เป็นไปไม่ได้ที่ภิกษุผู้พอใจการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ยินดีการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ชอบคณะ ยินดีคณะ บันเทิงอยู่ในคณะ จักบรรลุเจโตวิมุตติ^๗ซึ่งเกิดขึ้นตามสมัย^๘ อันนำยินดี หรือโลกุตตรมรรค ซึ่งมีได้เกิดขึ้นตามสมัย^๙ อันไม่กำเริบได้

เป็นไปได้ที่ภิกษุผู้หลีกเลี่ยงออกจากคณะ อยู่ตามลำพังผู้เดียว พึงหวังบรรลุเจโตวิมุตติ ซึ่งเกิดขึ้นตามสมัย อันนำยินดี หรือโลกุตตรมรรค ซึ่งมีได้เกิดขึ้นตามสมัย อันไม่กำเริบ^{๑๐}

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๒๓ (ปัญจัตถยสูตร) หน้า ๓๒ ในเล่มนี้

^๒ เนกขัมมสุข หมายถึงความสุขของผู้ออกจากกามได้แล้ว (ม.อ.อ. ๓/๑๘๖/๑๑๔)

^๓ ปรีเวกสุข หมายถึงความสุขที่สงบจากกาม (ม.อ.อ. ๓/๑๘๖/๑๑๔)

^๔ อุปสมสุข หมายถึงความสุขอันสงบเพราะเป็นไปเพื่อการเข้าไปสงบกิเลสมีรากะเป็นต้น (ม.อ.อ. ๓/๑๘๖/๑๑๔)

^๕ สัมโพธิสุข หมายถึงความสุขจากการตรัสรู้ เพราะเป็นไปเพื่อตรัสรู้มรรค (ม.อ.อ. ๓/๑๘๖/๑๑๔)

^๖ ดูเชิงอรรถที่ ๒ ข้อ ๔๘ (สำนักขัตตสูตร) หน้า ๖๓ ในเล่มนี้

^๗ เจโตวิมุตติ ในที่นี้หมายถึงความหลุดพ้นแห่งจิตฝ่ายรูปาวจรและฝ่ายอรุปาวจร (ม.อ.อ. ๓/๑๘๖/๑๑๔)

^๘ เกิดขึ้นตามสมัย ในที่นี้หมายถึงรูปฌานสมาบัติ ๔ และอรุปฌานสมาบัติ ๔ นี้ เป็นความหลุดพ้นจากกิเลสที่เกิดขึ้นตามสมัย (ม.อ.อ. ๓/๑๘๖/๑๑๔)

^๙ มีได้เกิดขึ้นตามสมัย ในที่นี้หมายถึงอริยมรรค ๔ และสามัญญผล ๔ นี้ เป็นความหลุดพ้นจากกิเลสที่มีได้เกิดขึ้นตามสมัย(ม.อ.อ. ๓/๑๘๖/๑๑๔)

^{๑๐} ดูเทียบ ข.จ.(แปล) ๓๐/๑๔๐/๔๕๑-๔๕๒

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๒. มหาสญญตสูตร

อาณนทฺ เราไม่พิจารณาเห็นรูปอื่นแม้อย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ไม่เกิดโศกะ (ความเศร้าโศก) ปรีทเวระ (ความคร่ำครวญ) ทุกขฺ (ความไม่สบายกาย) โทมนัส (ความไม่สบายใจ) และอุปายาส (ความคับแค้นใจ) เพราะรูปตามที่บุคคลกำหนด ยินดีกันแล้วแปรผันและเป็นอย่างอื่นเลย

[๑๘๗] อาณนทฺ กัวิหารธรรมนี้แลที่ตถาคตตรัสรู้แล้วในที่นั้นคือ ตถาคต เข้าสญญตา^๑ในภายใน เพราะไม่ใส่ใจในมิติทั้งปวงอยู่ ถ้าภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา พระราชา มหาอำมาตย์ของพระราชา เดียรถีย์ สาวกเดียรถีย์ เข้ามา หาดตถาคตผู้มีโชค อยู่ด้วยวิหารธรรมนี้ในที่นั้น ตถาคตย่อมมีจิตน้อมไปในวิเวก^๒ โน้มไปในวิเวก โอนไปในวิเวก หลีกออกแล้ว ยินดียิ่งแล้วในเนกขัมมะ เป็นผู้สิ้นสุด จากธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะโดยประการทั้งปวง เป็นผู้ทำการเจรจาที่เกี่ยวข้อง ด้วยการชักชวนเท่านั้น ในบริษัทนั้นโดยแท้

อาณนทฺ เพราะเหตุนั้น ถ้าภิกษุ แม้หวังว่า 'เราพึงเข้าสญญตาใน ภายในอยู่' ภิกษุนั้นพึงตั้งจิตไว้ในภายใน ทำจิตให้สงบ ทำจิตให้มีธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งจิตให้มั่น

[๑๘๘] **ภิกษุตั้งจิตไว้ในภายใน ทำจิตให้สงบ ทำจิตให้มีธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งจิตให้มั่น เป็นอย่างไร**

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม และอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ ปิติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ ... บรรลุตติยฌาน ... บรรลุตติยฌาน ... บรรลุตตตฌาน ...

ภิกษุตั้งจิตไว้ในภายใน ทำจิตให้สงบ ทำจิตให้มีธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งจิตให้มั่น เป็นอย่างนี้

ภิกษุนั้นใส่ใจสญญตาในภายใน เมื่อเธอใส่ใจสญญตาในภายใน จิตจึงไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งมั่น และไม่น้อมไปในสญญตาในภายใน เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุ ย่อมรู้ชัดสญญตานันที่มีอยู่อย่างนี้ว่า 'เมื่อเราใส่ใจสญญตาในภายใน จิตจึง ไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งมั่น และไม่น้อมไปในสญญตาในภายใน'

เชิงอรรถ :

^๑ สญญตา ในที่นี้หมายถึงผลสมาบัติ (ม.อ.อ. ๓/๑๘๗/๑๑๕)

^๒ น้อมไปในวิเวก ในที่นี้หมายถึงน้อมไปในนิพพาน (ม.อ.อ. ๓/๑๘๗/๑๑๕)

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๒. มหาสญญตสูตร

ภิกษุ นั้นชื่อว่า เป็นผู้ มีสัมปชัญญะ ในสญญตา ในภายในนั้น ด้วยอาการอย่างนี้

ภิกษุ นั้นใสใจสญญตา ในภายนอก ฯลฯ

ภิกษุ นั้นใสใจสญญตา ในภายใน และในภายนอก ฯลฯ

ภิกษุ นั้นใสใจอาเนขชสมาบัติ เมื่อเธอใสใจอาเนขชสมาบัติ^๑ จิตจึงไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งมั่น และไม่ยอมไป ในอาเนขชสมาบัติ เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุ ย่อมรู้ชัดอาเนขชสมาบัตินั้น ที่มีอยู่อย่างนี้ว่า 'เมื่อเราใสใจอาเนขชสมาบัติ จิตจึงไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งมั่น และไม่ยอมไป ในอาเนขชสมาบัติ'

ภิกษุ นั้นเป็นผู้ มีสัมปชัญญะ^๒ ในอาเนขชสมาบัตินั้นได้ ด้วยอาการอย่างนี้

ภิกษุ นั้นตั้งจิตไว้ในภายใน ทำจิตให้สงบ ทำจิตให้มีธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งจิตให้มั่นในสมาธิ นิमितในเบื้องต้นนั้นแล ภิกษุ นั้นใสใจสญญตา ในภายใน เมื่อเธอใสใจสญญตา ในภายใน จิตจึงแล่นไป เลื่อมใส ตั้งมั่น และยอมไป ในสญญตา ในภายใน เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุ ย่อมรู้ชัดสญญตานี้ ที่มีอยู่อย่างนี้ว่า 'เมื่อเราใสใจสญญตา ในภายใน จิตจึงแล่นไป เลื่อมใส ตั้งมั่น และยอมไป ในสญญตา ในภายใน'

ภิกษุ นั้นชื่อว่า เป็นผู้ มีสัมปชัญญะ ในสญญตา ในภายในนั้น ด้วยอาการอย่างนี้

ภิกษุ นั้นใสใจสญญตา ในภายนอก ฯลฯ

ภิกษุ นั้นใสใจสญญตา ในภายใน และในภายนอก ฯลฯ

ภิกษุ นั้นใสใจอาเนขชสมาบัติ เมื่อเธอใสใจอาเนขชสมาบัติ จิตจึงแล่นไป เลื่อมใส ตั้งมั่น และยอมไป ในอาเนขชสมาบัติ เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุ ย่อมรู้ชัดอาเนขชสมาบัตินั้น ที่มีอยู่อย่างนี้ว่า 'เมื่อเราใสใจอาเนขชสมาบัติ จิตจึงแล่นไป เลื่อมใส ตั้งมั่น และยอมไป ในอาเนขชสมาบัติ'

ภิกษุ นั้นชื่อว่า เป็นผู้ มีสัมปชัญญะ ในอาเนขชสมาบัติ ด้วยอาการอย่างนี้

[๑๘๙] อานนท์ หากเมื่อภิกษุ นั้นอยู่ด้วยวิหการธรรม^๓ อย่างนี้ จิตย่อมยอมไป เพื่อการเดินจงกรม ภิกษุ นั้นจึงเดินจงกรมด้วยหวังว่า 'บาปอกุศลธรรมคืออภิชฌา และโทมนัส จักครอบงำเราผู้เดินจงกรมอยู่อย่างนี้ไม่ได้'

เชิงอรรถ :

^๑ อาเนขชสมาบัติ ในที่นี้หมายถึงอรุปสมาบัติ (ม.อ.อ. ๓/๑๘๘/๑๑๖)

^๒ มีสัมปชัญญะ ในที่นี้หมายถึงมีความรู้ตัวว่ากัมมัญฐานของตนยังไม่สำเร็จ (ม.อ.อ. ๓/๑๘๘/๑๑๖)

^๓ วิหการธรรม ในที่นี้หมายถึงสมณะและวิปัสสนา (ม.อ.อ. ๓/๑๘๙/๑๑๗)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญุตวรรค]

๒. มหาสญญุตสูตร

ภิกษุหนึ่งชื่อว่าเป็นผู้มีสัมปชัญญะ^๑ในการเดินจงกรมนั้น ด้วยอาการอย่างนี้
หากเมื่อภิกษุหนึ่งอยู่ด้วยวิหารธรรมนี้ จิตย่อมโน้มไปเพื่อการยืน ภิกษุหนึ่งจึง
ยืนด้วยหวังว่า 'บาปอกุศลธรรมคืออภิชฌาและโทมนัส จักครอบงำเราผู้ยืนอยู่
แล้วอย่างนี้ไม่ได้'

ภิกษุหนึ่งชื่อว่าเป็นผู้มีสัมปชัญญะในการยืนนั้น ด้วยอาการอย่างนี้
หากเมื่อภิกษุหนึ่งอยู่ด้วยวิหารธรรมนี้ จิตย่อมโน้มไปเพื่อการนั่ง ภิกษุหนึ่งจึง
นั่งด้วยหวังว่า 'บาปอกุศลธรรมคืออภิชฌาและโทมนัส จักครอบงำเราผู้นั่งอยู่แล้ว
อย่างนี้ไม่ได้'

ภิกษุหนึ่งชื่อว่าเป็นผู้มีสัมปชัญญะในการนั่งนั้น ด้วยอาการอย่างนี้
หากเมื่อภิกษุหนึ่งอยู่ด้วยวิหารธรรมนี้ จิตย่อมโน้มไปเพื่อการนอน ภิกษุหนึ่ง
จึงนอนด้วยหวังว่า 'บาปอกุศลธรรมคืออภิชฌาและโทมนัส จักครอบงำเราผู้นอน
อยู่อย่างนี้ไม่ได้'

ภิกษุหนึ่งชื่อว่าเป็นผู้มีสัมปชัญญะในการนอนนั้น ด้วยอาการอย่างนี้
หากเมื่อภิกษุหนึ่งอยู่ด้วยวิหารธรรมนี้ จิตย่อมโน้มไปเพื่อการพูด เธอใส่ใจว่า
'เราจักไม่พูดเรื่องเห็นปานนี้ คือ เรื่องพระราชา เรื่องโจร เรื่องมหาอำมาตย์
เรื่องกองทัพ เรื่องภัย เรื่องการรบ เรื่องข้าว เรื่องน้ำ เรื่องผ้า เรื่องที่นอน
เรื่องพวงดอกไม้ เรื่องของหอม เรื่องญาติ เรื่องยาน เรื่องบ้าน เรื่องนิคม
เรื่องเมือง เรื่องชนบท เรื่องสตรี เรื่องคนกล้าหาญ เรื่องตรอก เรื่องทำน้า
เรื่องคนที่ล่องลับไปแล้ว เรื่องเบ็ดเตล็ด เรื่องโลก เรื่องทะเล เรื่องความเจริญและ
ความเสื่อม^๒ ซึ่งเป็นเรื่องเลวทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของ
พระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด
เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้อย่างยิ่ง เพื่อดรฺสฺรู้ และเพื่อนิพพาน

ภิกษุหนึ่งชื่อว่าเป็นผู้มีสัมปชัญญะในการพูดนั้น ด้วยอาการอย่างนี้

เชิงอรรถ :

^๑ มีสัมปชัญญะ ในที่นี้หมายถึงมีความรู้ตัวว่า ก็มีภูมิจิตของตนสำเร็จแล้ว (ม.อ.อ. ๓/๑๘๘/๑๑๖)

^๒ ดูเทียบ ที.สี.(แปล) ๙/๑๗/๗, ดูเทียบ อภ.ทสก.(แปล) ๒๔/๖๙/๑๕๑-๑๕๒

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญุตวรรค]

๒. มหาสญญุตสูตร

ภิกษุนั้นใส่ใจว่า 'เราจักพูดเรื่องเห็นปานนี้ คือ เรื่องความมักน้อย เรื่องความสันโดษ เรื่องความสงัด เรื่องความไม่คลุกคลีกัน เรื่องการปรารถนาความเพียร เรื่องศีล เรื่องสมาธิ เรื่องปัญญา เรื่องวิมุตติ เรื่องวิมุตติญาณทัสสนะ'^๑ ซึ่งเป็นเรื่องขัดเกลากิเลสอย่างยิ่ง เป็นสัปปายะแก่ความเป็นไปแห่งจิต^๒ เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายโดยส่วนเดียว เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อยุติถึงเพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน

ภิกษุนั้นชื่อว่าเป็นผู้มีสัมปชัญญะในการพูดนั้น ด้วยอาการอย่างนี้ หากเมื่อภิกษุนั้นอยู่ด้วยวิหารธรรมนี้ จิตย่อมโน้มไปเพื่อการตรีก ภิกษุนั้นใส่ใจว่า 'เราจักไม่ตริกในวิตกเห็นปานนี้ คือ กามวิตก(ความตริกในกาม) พยาบาทวิตก(ความตริกในพยาบาท) วิหิงสาวิตก(ความตริกในการเบียดเบียน) ซึ่งเป็นวิตกเลวทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อยุติถึง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน'

ภิกษุนั้นชื่อว่าเป็นผู้มีสัมปชัญญะในการตรีกนั้น ด้วยอาการอย่างนี้ ภิกษุนั้นใส่ใจว่า 'เราจักตริกในวิตกเห็นปานนี้ คือ เนกขัมมวิตก(ความตริกที่จะออกจากกาม) อพยาบาทวิตก(ความตริกในการไม่พยาบาท) อวิหิงสาวิตก(ความตริกในการไม่เบียดเบียน) ซึ่งเป็นวิตกของพระอริยะ เป็นเครื่องนำออก ที่นำออกเพื่อความสิ้นทุกข์ โดยชอบแก่บุคคลผู้ทำตาม'

ภิกษุนั้นชื่อว่าเป็นผู้มีสัมปชัญญะในการตรีกนั้น ด้วยอาการอย่างนี้

เชิงอรรถ :

- ^๑ **วิมุตติญาณทัสสนะ** เป็นความรู้ขั้นสุดท้าย แยกอธิบายได้ว่า **วิมุตติ** หมายถึงอรหัตตผล **ญาณทัสสนะ** หมายถึงปัจจุเวกขณะญาณ คือญาณที่เกิดขึ้นถัดจากการบรรลุผลด้วยมคคญาณและผลญาณเพื่อพิจารณาบรรลุผล พิจารณากิเลสที่ละได้แล้วและเหลืออยู่รวมทั้งพิจารณานิพพาน (อง.ทสก.อ. ๓/๑/๓๑๘)
- ^๒ **เป็นสัปปายะแก่ความเป็นไปแห่งจิต** หมายถึงเป็นที่สบายและเป็นอุปการะแก่การชักนำจิตเข้าสู่สมถะและวิปัสสนา (อง.นวก.อ. ๓/๑/๒๘๕) ในที่นี้บาลีเป็น "เจโตวิจยารณสปปายา" แต่ในฉบับภาษาอังกฤษเป็น "เจโตวิจยารณสปปายา" และฉบับฉันทนุสรณ์คิด เป็น "เจโตวิจยารณสปปายา", และสัปปายะที่ควรเสพ ๗ ประการ คือ (๑) อาวาส (๒) โคจร (๓) การพูดคุย (๔) บุคคล (๕) โภชนะ (๖) ฤดู (๗) อิริยาบถ (ม.อุ.อ. ๓/๑๘๙/๑๑๗)

พระสวดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญุตวรรค]

๒. มหาสญญุตสูตร

[๑๙๐] อานนท์ กามคุณ ๕ ประการนี้

กามคุณ ๕ ประการ ะไรบ้าง คือ

๑. รูปที่พึงรู้แจ้งทางตา ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก
ชกให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด
๒. เสียงที่พึงรู้แจ้งทางหู ...
๓. กลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูก ...
๔. รสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้น ...
๕. โภกฐิัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกาย ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ
ชวนให้รัก ชกให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด

อานนท์ กามคุณ ๕ ประการนี้

ภิกษุพึงพิจารณาจิตของตนเนื่อง ๆ ว่า 'ข้อที่จิตฟุ้งขึ้นในเพราะกามคุณ ๕ นี้ ซึ่งเกิดขึ้นในกามคุณอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือในอายตนะอย่างใดอย่างหนึ่ง มีอยู่แก่เราหรือ' หากภิกษุพิจารณาอยู่ รู้ชัดอย่างนี้ว่า 'ข้อที่จิตฟุ้งขึ้นในกามคุณ ๕ นี้ซึ่งเกิดขึ้นในกามคุณอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือในอายตนะอย่างใดอย่างหนึ่ง มีอยู่แก่เรา' เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุยอมรู้ชัดข้อที่จิตฟุ้งขึ้นนั้น อย่างนี้ว่า 'ฉันทระคะ^๑ ในกามคุณ ๕ นี้ เรายังละไม่ได้'

ภิกษุนั้นชื่อว่าเป็นผู้มีสัมปชัญญะ^๒ในฉันทระคะในกามคุณ ๕ นี้ ที่ยังละไม่ได้ นั้น ด้วยอาการอย่างนี้

แต่ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้ชัดอย่างนี้ว่า 'ข้อที่จิตฟุ้งขึ้นในเพราะกามคุณ ๕ นี้ซึ่งเกิดขึ้นในกามคุณอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือในอายตนะอย่างใดอย่างหนึ่งไม่มีแก่เราเลย' เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุยอมรู้ชัดข้อที่จิตฟุ้งขึ้นนั้น อย่างนี้ว่า 'ฉันทระคะ ในกามคุณ ๕ นี้ เรายังละได้แล้ว'

เชิงอรรถ :

^๑ ฉันทระคะ ในที่นี้หมายถึงความกำหนัดที่ไม่รุนแรง(ฉันทะ) และความกำหนัดที่รุนแรง(ระคะ) (วิ.อ. ๓/๓๒๙/๕๗๒, ข.ม.อ. ๘/๑๐๕)

^๒ สัมปชัญญะ ในที่นี้หมายถึงรู้ชัด โดยรู้ว่า ก็มีภูมิจานของเราสำเร็จพร้อมคือภิกษุพิจารณาอยู่ว่า ฉันทระคะในกามคุณ ๕ เรายังละได้แล้วหรือยังละไม่ได้ดังนี้ เมื่อรู้ว่ายังละไม่ได้ ต้องระคองความเพียร จึงจะเพิกถอนฉันทระคะได้ด้วยอนาคามีมรรค ต่อจากนั้นก็พิจารณาผลสมมัตติในลำดับแห่งมรรค ออกจากผลสมมัตติแล้วพิจารณาอยู่จึงรู้ว่า ละได้แล้ว (ม.อ.อ. ๓/๑๙๐/๑๑๗)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๒. มหาสญญตสูตร

ภิกษุหนึ่งชื่อว่า เป็นผู้ที่มีสัมปชัญญะในจันทราคะในกามคุณ ๕ นี้ ที่ละได้แล้วนั้น ด้วยอาการอย่างนี้

[๑๙๑] อานนท์ อุปาทานชั้น ๕ นี้ เป็นธรรมที่ภิกษุผู้พิจารณาเห็น ทั้งความเกิดและความดับว่า 'อย่างนี้รูป อย่างนี้ความเกิดแห่งรูป อย่างนี้ความดับแห่งรูป

อย่างนี้เวทนา ฯลฯ

อย่างนี้สัญญา ฯลฯ

อย่างนี้สังขาร ฯลฯ

อย่างนี้วิญญาน อย่างนี้ความเกิดแห่งวิญญาน อย่างนี้ความดับแห่งวิญญาน'^๑

ภิกษุหนึ่งผู้พิจารณาเห็นทั้งความเกิดและความดับในอุปาทานชั้น ๕ นี้ อยู่ ย่อมละอัสมิมานะ^๒ ในอุปาทานชั้น ๕ ได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุย่อมรู้ชัด อัสมิมานะที่ละได้แล้วนั้น อย่างนี้ว่า 'อัสมิมานะในอุปาทานชั้น ๕ นี้ เราละได้แล้ว'

ภิกษุหนึ่งชื่อว่า เป็นผู้ที่มีสัมปชัญญะในอัสมิมานะในอุปาทานชั้น ๕ นี้ ที่ละได้แล้วนั้น ด้วยอาการอย่างนี้

ธรรมเหล่านี้^๓ เนื่องมาจากกุศลโดยส่วนเดียว ไกลจากขาคี เป็นโลกุตตระ อันมารผู้มีบาปหยั่งลงไม่ได้

อานนท์ เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ สวากพิจารณาเห็นอำนาจ ประโยชน์อะไร จึงควรติดตามศาสดาอย่างใกล้ชิด"

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ส.สพ. (แปล) ๑๘/๒๔๔/๒๕๑

^๒ ละอัสมิมานะ ในที่นี้หมายถึงละมานะว่า เรามีในรูป ละจันทะว่า เรามีในรูป ละอนสัย (ความเคยชิน) ว่า เรามีในรูป (ม.อ.อ. ๓/๑๙๑/๑๑๘)

^๓ ธรรมเหล่านี้ ในที่นี้หมายถึงสมณะ วิบัสสนา มรรค และผล (ม.อ.อ. ๓/๑๙๑/๑๑๘)

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญุตวรรค]

๒. มหาสญญุตสูตร

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก มีพระผู้มีพระภาคเป็นผู้นำ มีพระผู้มีพระภาคเป็นที่พึ่ง ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส เฉพาะพระผู้มีพระภาคเท่านั้นที่จะทรงอธิบายเนื้อความแห่งพระภาษิตนั้นให้แจ่มแจ้งได้ ภิกษุทั้งหลายฟังจากพระผู้มีพระภาคแล้วจักทรงจำไว้”

[๑๙๒] “อานนท์ สวากไม่ควรติดตามศาสดาเพียงเพื่อฟังสูตระ เคยยะ และเวยยาकरणะ

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะธรรมทั้งหลายอันเธอทั้งหลายสดับ ทรงจำ คล่องปาก เพ่งพินิจ ด้วยจิต รู้แจ้งแทงตลอดดีแล้ว สิ้นกาลช้านาน แต่สวากก็ควรติดตามศาสดาอย่างใกล้ชิด เพื่อฟังเรื่องเห็นปานนี้ คือ เรื่องความมักน้อย เรื่องความสันโดษ เรื่องความสงัด เรื่องความไม่คลุกคลีกัน เรื่องการปรารภความเพียร เรื่องศีล เรื่องสมาธิ เรื่องปัญญา เรื่องวิมุตติ เรื่องวิมุตติญาณทัสสนะ ซึ่งเป็นเรื่องขัดเกลา กิเลสอย่างยิ่ง เป็นสัปปายะแก่ความเป็นไปแห่งจิต เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายโดยส่วนเดียว เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน

อานนท์ เมื่อเป็นเช่นนั้น อุปัทวะของอาจารย์จึงมีได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น อุปัทวะของศิษย์จึงมีได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น อุปัทวะของผู้ประพฤติพรหมจรรย์จึงมีได้

[๑๙๓] อุปัทวะของอาจารย์ เป็นอย่างไร

คือ ศาสดา^๑บางคนในโลกนี้ พักอยู่ ณ เสนาสนะอันเจียบสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ชอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชัฏ ที่แจ้ง และลอมฟาง เมื่อศาสดานั้นหลีกออก อยู่อย่างนั้น พรหมณ์และคหบดี ชาวนิคมและชาวชนบท จะพากันเข้าไปหา เมื่อพรหมณ์และคหบดี ชาวนิคมและชาวชนบท พากันเข้าไปหาแล้ว ศาสดานั้น

เชิงอรรถ :

^๑ ศาสดา ในที่นี้หมายถึงเจ้าลัทธินอกพุทธศาสนา (ม.อ.อ. ๓/๑๙๓/๑๑๙)

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญุตวรรค]

๒. มหาสญญุตสูตร

ย่อมยินดีความหมกมุ่น ถึงความอยากได้ จะเวียนกลับมาเพื่อความเป็นผู้มักมาก
 ศาสดานี้เราเรียกว่าอาจารย์มีอุปัชฌะ ด้วยอุปัชฌะของอาจารย์ บาปอกุศลธรรม
 อันเศร้าหมอง เป็นเหตุเกิดในภพใหม่ มีความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก
 เป็นที่ตั้งแห่งชาติ ชราและมรณะต่อไป ก็ได้ฆ่าศาสดานั้น

อาณนทฺ อุปัชฌะของอาจารย์ เป็นอย่างไร

[๑๙๔] **อุปัชฌะของศิษย์** เป็นอย่างไร

คือ สวากของศาสดานั้น เมื่อเพิ่มพูนความสังัดตามศาสดานั้น จึงพักอยู่
 ณ เสนาสนะอันเจียมสังัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ชอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎู ที่แจ่ง
 และลอมฟาง เมื่อสวากนั้นหลีกออกอยู่อย่างนั้น พราหมณ์และคหบดี ชาวนิคม
 และชาวชนบท จะพากันเข้าไปหา เมื่อพราหมณ์และคหบดี ชาวนิคมและชาวชนบท
 พากันเข้าไปหาแล้ว สวากนั้นย่อมยินดีความหมกมุ่น ถึงความอยากได้ จะเวียน
 กลับมาเพื่อความเป็นผู้มักมาก สวากนี้เราเรียกว่าศิษย์มีอุปัชฌะ ด้วยอุปัชฌะของ
 ศิษย์ บาปอกุศลธรรมอันเศร้าหมอง เป็นเหตุเกิดในภพใหม่ มีความกระวนกระวาย
 มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นที่ตั้งแห่งชาติ ชราและมรณะต่อไป ก็ได้ฆ่าสวากนั้น

อาณนทฺ อุปัชฌะของศิษย์ เป็นอย่างไร

[๑๙๕] **อุปัชฌะของผู้ประพฤติพรหมจรรย์** เป็นอย่างไร

คือ ตถาคตอุบัติขึ้นมาในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยตนเองโดยชอบ
 เพียบพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ ไปได้ รู้แจ้งโลก เป็นสารถิ์ฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่าง
 ยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้
 มีพระภาค ตถาคตนั้นย่อมพักอยู่ ณ เสนาสนะอันเจียมสังัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา
 ชอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎู ที่แจ่ง และลอมฟาง เมื่อตถาคตนั้นหลีกออกอยู่อย่างนั้น
 พราหมณ์และคหบดี ชาวนิคมและชาวชนบท จะพากันเข้าไปหา เมื่อพราหมณ์
 และคหบดี ชาวนิคมและชาวชนบท พากันเข้าไปหาแล้ว ตถาคตนั้นย่อมไม่ยินดี
 ความหมกมุ่น ไม่ถึงความอยากได้ ไม่เวียนมาเพื่อความเป็นผู้มักมาก

ส่วนสวากของตถาคตผู้ศาสดานั้น เมื่อเพิ่มพูนความสังัดตามตถาคตผู้ศาสดา
 พระองค์นั้น ย่อมพักอยู่ ณ เสนาสนะอันเจียมสังัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ชอกเขา

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญุตวรรค]

๒. มหาสญญุตสูตร

ถ้า ปาชา ปาชัญ ที่แจ่ง และลอมฟาง เมื่อสาวกนั้นหลีกออกอยู่อย่างนั้น
 พรหมณ์และคหบดี ชาวนิคมนและชาวชนบท ย่อมพากันเข้าไปหา เมื่อพรหมณ์
 และคหบดี ชาวนิคมนและชาวชนบท พากันเข้าไปหาแล้ว สาวกนั้นย่อมยินดี
 ความหมกมุ่น ถึงความอยากได้ จะกลับเวียนมาเพื่อความเป็นผู้มักมาก สาวกนี้
 เราเรียกว่าผู้ประพฤติพรหมจรรย์มีอุบัตหะ ด้วยอุบัตหะของผู้ประพฤติพรหมจรรย์
 บาปอกศลธรรมอันเศร้าหมอง เป็นเหตุเกิดในภพใหม่ มีความกระวนกระวาย
 มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นที่ตั้งแห่งชาติขราและมรณะต่อไป ก็ได้ฆ่าสาวกนั้น

อานนท์ อุบัตหะของผู้ประพฤติพรหมจรรย์ เป็นอย่างนี้

อานนท์ บรรดาอุบัตหะทั้ง ๓ ประการนั้น อุบัตหะของผู้ประพฤติพรหมจรรย์นี้
 มีวิบากเป็นทุกข์ มีวิบากเผ็ดร้อนกว่าอุบัตหะของอาจารย์และอุบัตหะของศิษย์ เป็น
 ไปเพื่อความตกต่ำ

[๑๙๖] อานนท์ เพราะเหตุนั้น เธอทั้งหลายจงประพฤติต่อเราด้วยวัตรของ
 มิตรเถิด อย่าประพฤติต่อเราด้วยวัตรของศัตรูเลย ข้อนั้นจักเป็นไปเพื่อประโยชน์
 เกื้อกูลและเพื่อความสุขแก่เธอทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

**สาวกทั้งหลายย่อมประพฤติต่อศาสดาด้วยวัตรของศัตรู ไม่ประพฤติด้วย
 วัตรของมิตร เป็นอย่างไร**

คือ ศาสดาในธรรมวินัยนี้เป็นผู้อนุเคราะห์ แสวงหาประโยชน์ อาศัยความ
 เอ็นดู จึงแสดงธรรมสอนสาวกทั้งหลายว่า 'เรื่องนี้เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและ
 เพื่อความสุขแก่เธอทั้งหลาย' สาวกของศาสนานั้นกลับไม่ตั้งใจฟัง 'ไม่ตั้งใจเพื่อจะรู้
 และยังหลีกเลี่ยงที่จะประพฤติตามคำสั่งสอน'

สาวกทั้งหลายย่อมประพฤติต่อศาสดาด้วยวัตรของศัตรู ไม่ประพฤติด้วยวัตร
 ของมิตร เป็นอย่างไร

**สาวกทั้งหลายย่อมประพฤติต่อศาสดาด้วยวัตรของมิตร ไม่ประพฤติด้วย
 วัตรของศัตรู เป็นอย่างไร**

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ที.สี.(แปล) ๙/๕๑๓/๒๒๗

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๓. อัศจรรย์พญุตธัมมสูตร

คือ ศาสดาในธรรมวินัยนี้เป็นผู้อนุเคราะห์ แสวงหาประโยชน์ อาศัยความ
เอ็นดู จึงแสดงธรรมสอนสาวกว่า ‘เรื่องนี้เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและเพื่อ
ความสุขแก่เธอทั้งหลาย’ สาวกของศาสดานั้นก็ตั้งใจฟัง ตั้งใจเพื่อจะรู้ และไม่
หลีกเลี่ยงที่จะประพฤติตามคำสั่งสอน

สาวกทั้งหลายย่อมประพฤติต่อศาสดาด้วยวัตรของมิตร ไม่ประพฤติด้วยวัตร
ของศัตรู เป็นอย่างนี้

อาณนท เพราะเหตุนั้น เธอทั้งหลายจงเรียกร่องเราเพื่อเป็นมิตรเถิด อย่า
เรียกร่องเราเพื่อเป็นศัตรูเลย ข้อนั้นจักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและเพื่อความสุข
แก่เธอทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

อาณนท เราจักไม่ประคับประคองเธอทั้งหลาย เหมือนช่างหม้อประคับ
ประคองภาชนะดินดิบที่ยังดิบอยู่ เราจักกล่าวชมแล้วชมอีก จักกล่าวยกย่องแล้ว
ยกย่องอีก บุคคลใดมีแก่นสาร^๑ บุคคลนั้นจักดำรงอยู่”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ท่านพระอาณนทมีใจยินดีชื่นชมพระ
ภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

มหาสญญตสูตรที่ ๒ จบ

๓. อัศจรรย์พญุตธัมมสูตร

ว่าด้วยอัศจรรย์พญุตธรรมของพระพุทธองค์

[๑๙๗] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถ
บิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้นแล ภิกษุจำนวนมากกลับจากบิณฑบาต
ภายหลังฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว นั่งประชุมกันในหอนั้น ได้เกิดการสนทนากันขึ้น
ในระหว่างการประชุมว่า

เชิงอรรถ :

^๑ แก่นสาร หมายถึงมรรคและผล แต่ในที่นี้แม่โลกียคุณก็ประสงค์ว่า “แก่นสาร” (ม.อ.อ. ๓/๑๙๖/๑๒๐)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า :๒๓๓ }

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๓. อัจฉริยพหุตธัมมสูตร

“ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย นำอัสจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ พระตถาคตทรงมี
ฤทธิ์มาก มีอานภาพมาก ทรงระลึกถึงพระพุทธรเจ้าในอดีต ผู้ปรินิพพานแล้ว ผู้ตัด
ปปัญจธรรม^๑ได้แล้ว ทรงตัดต่อแห่งวิญญะ^๒ ครอบงำวิญญะ ล่วงทุกข์ทั้งปวง
ได้แล้ว ทรงทราบว่ ‘พระผู้มีพระภาคเหล่านั้น มีพระชาติอย่างนี้เพราะ
เหตุนี้บ้าง มีพระนามอย่างนี้เพราะเหตุนี้บ้าง ทรงมีโคตรตระกูลอย่างนี้เพราะเหตุนี้
บ้าง ทรงมีศีลอย่างนี้^๓เพราะเหตุนี้บ้าง ทรงมีธรรมอย่างนี้^๔เพราะเหตุนี้บ้าง ทรง
มีปัญญาอย่างนี้^๕เพราะเหตุนี้บ้าง ทรงมีวิหารธรรมอย่างนี้^๖เพราะเหตุนี้บ้าง ทรงมี
วิมุตติอย่างนี้^๗เพราะเหตุนี้บ้าง”

เมื่อภิกษุเหล่านั้นสนทนากันอย่างนี้แล้ว ท่านพระอานนท์ได้กล่าวกับภิกษุ
เหล่านั้นว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระตถาคตทั้งหลาย นำอัสจรรย์จริง ไม่เคย
ปรากฏ และประกอบด้วยธรรมอันนำอัสจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ”

เรื่องนี้แลที่ภิกษุเหล่านั้นสนทนากันค้างไว้

[๑๙๘] ครั้นเวลาเย็น พระผู้มีพระภาคเสด็จออกจากที่หลีกเร้น เสด็จไปที่
หอนั้น ประทับนั่งบนพระพุทธรอาสน์ที่ปูลาดไว้ แล้วได้รับสั่งเรียกภิกษุเหล่านั้นมา
ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย เวลานี้เธอทั้งหลายนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไร
พูดเรื่องอะไรค้างไว้”

เชิงอรรถ :

^๑ **ปปัญจธรรม** หมายถึงกิเลส ๓ อย่าง คือ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ (ม.อ.อ. ๓/๑๙๗/๑๒๑)

^๒ **ตอแห่งวิญญะ** หมายถึงกัมมวิญญะฝ่ายกุศลและฝ่ายอกุศล (ม.อ.อ. ๓/๑๙๗/๑๒๑)

^๓ **ทรงมีศีลอย่างนี้** หมายถึงทรงมีศีลทั้งที่เป็นโลกิยะและเป็นโลกุตตระ (ม.อ.อ. ๓/๑๙๗/๑๒๑)

^๔ **ทรงมีธรรมอย่างนี้** หมายถึงทรงมีธรรมอันเป็นไปเพื่อสมาธิ คือ ทรงมีสมาธิทั้งที่เป็นโลกิยะและเป็น
โลกุตตระ (ม.อ.อ. ๓/๑๙๗/๑๒๑)

^๕ **ทรงมีปัญญาอย่างนี้** หมายถึงทรงมีปัญญาทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ (ม.อ.อ. ๓/๑๙๗/๑๒๑)

^๖ **ทรงมีวิหารธรรมอย่างนี้** ในที่นี้หมายถึงทรงมีนิโรธสมาบัติเป็นวิหารธรรม (ม.อ.อ. ๓/๑๙๗/๑๒๑)

^๗ **ทรงมีวิมุตติอย่างนี้** หมายถึงทรงมีวิมุตติ ๕ ประการ คือ (๑) **วิกขัมภณวิมุตติ** ได้แก่ สมาบัติ ๘
เพราะพ้นจากนิวรณ์เป็นต้น (๒) **ตหังควิมุตติ** ได้แก่ อนุปัสสนา ๗ มีอนิจจานุปัสสนาเป็นต้น เพราะ
สลัดพ้นจากนิจจสัญญาเป็นต้น (๓) **สมุจเจทวิมุตติ** ได้แก่ อริยมรรค ๔ เพราะพ้นจากกิเลสทั้งหลาย
ที่ตนถอนขึ้นแล้ว (๔) **ปฏิบัติสัทธีวิมุตติ** ได้แก่ สามัญญผล ๔ เพราะเกิดขึ้นในที่สุดแห่งการสงบระงับ
กิเลสด้วยอานภาพมรรค (๕) **นิสสรณวิมุตติ** ได้แก่ นิพพาน เพราะเป็นที่สลัดก่าจัดออกตั้งอยู่ในที่ไกล
จากกิเลสทั้งปวง (ม.อ.อ. ๓/๑๙๗/๑๒๑)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า :๒๓๔ }

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๓. อัจฉริยพุกตธัมมสูตร

ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ข้าพระองค์ทั้งหลายกลับจากบิณฑบาต ภายหลังฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว นั่งประชุมกันในหอฉัน สนทนากันในระหว่างการประชุมว่า ‘ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย นำอัสจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ พระตถาคตทรงมีฤทธิ์มาก มีอำนาจมาก ทรงระลึกถึงพระพุทธเจ้าในอดีต ผู้ปรินิพพานแล้ว ผู้ตัดปัญจธรรมได้แล้ว ทรงตัดต่อแห่งวิญญะ ครอบงำวิญญะ ล่วงทุกข์ทั้งปวงได้แล้ว จักทรงทราบว่ ‘พระผู้มีพระภาคเหล่านั้น มีพระชาติอย่างนี้เพราะเหตุนี้บ้าง มีพระนามอย่างนี้ ... มีโคตรตระกูลอย่างนี้ ... ทรงมีศีลอย่างนี้ ... ทรงมีธรรมอย่างนี้ ... ทรงมีปัญญาอย่างนี้ ... ทรงมีวิหารธรรมอย่างนี้ ... ทรงมีวิมุตติอย่างนี้เพราะเหตุนี้บ้าง’

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อข้าพระองค์ทั้งหลายสนทนากันอย่างนี้แล้ว ท่านพระอานนท์ได้กล่าวกับข้าพระองค์ทั้งหลายว่า ‘ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระตถาคตทั้งหลาย นำอัสจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ และประกอบด้วยธรรมอันนำอัสจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ’ เรื่องนี้แลที่ข้าพระองค์ทั้งหลายสนทนากันค้างไว้ ก็พอดีพระผู้มีพระภาคเสด็จมาถึง พระพุทธเจ้าข้า”

ธรรมอันนำอัสจรรย์ ๒๐ ประการ

[๑๙๙] ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกท่านพระอานนท์มาตรัสว่า “อานนท์ เพราะเหตุนั้น เธอจงอธิบายธรรมอันนำอัสจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของตถาคตให้แจ่มแจ้งยิ่งขึ้นไปเถิด”

ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ

๑. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคว่า ‘อานนท์ พระโพธิสัตว์^๑มีสติสัมปชัญญะ ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต’ แม้ข้อที่พระโพธิสัตว์มีสติสัมปชัญญะ ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิตนี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันนำอัสจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

เชิงอรรถ :

^๑ โพธิสัตว์ หมายถึงผู้ฉลาด ผู้จะตรัสรู้ ผู้บำเพ็ญมรรค ๘ เพื่อบรรลุโพธิ (ที.ม.อ. ๒/๑๗/๒๑)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญุตวรรค]

๓. อัจฉริยพุกตัมมสูตร

๒. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคว่า 'อานนท์ พระโพธิสัตว์มีสติสัมปชัญญะ จึงสถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิต' แม้ข้อที่พระโพธิสัตว์มีสติสัมปชัญญะสถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิตนี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

[๒๐๐] ๓. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคว่า 'อานนท์ พระโพธิสัตว์สถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิตจนตลอดอายุ' แม้ข้อที่พระโพธิสัตว์สถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิตตลอดอายุนี ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

๔. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคว่า 'อานนท์ พระโพธิสัตว์มีสติสัมปชัญญะตลอดตั้งแต่จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตจนถึงลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา' แม้ข้อที่พระโพธิสัตว์มีสติสัมปชัญญะตลอดตั้งแต่จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตจนถึงลงสู่พระครรภ์ของพระมารดานี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

[๒๐๑] ๕. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคว่า 'อานนท์ เวลาที่พระโพธิสัตว์จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิต^๑ แล้วลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา แสงสว่างเจิดจ้าหาประมาณมิได้ ปรากฏขึ้นในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ เกินกว่าเทวานุภาพของเทวดาทั้งหลาย แม้ในช่องว่างระหว่างโลกซึ่งไม่มีอะไรคั่น มีสภาพมืดมิด หรือที่ที่ดวงจันทร์ และดวงอาทิตย์ซึ่งมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากส่องแสงไปไม่ถึง ก็มีแสงสว่างเจิดจ้าหาประมาณมิได้ ปรากฏขึ้น เกินกว่าเทวานุภาพของเทวดาทั้งหลาย เพราะแสงสว่างนั้น สัตว์ทั้งหลายที่เกิดในที่นั้น ๆ จึงรู้จักกันและกันว่า 'ยังมีสัตว์อื่นเกิดใน

เชิงอรรถ :

^๑ จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิต หมายถึงเทวดาก่อนจะจุติ จะเกิดบุพนิมิต ๕ ประการ คือ (๑) ดอกไม้เหี่ยว (๒) ผ้าเศร้าหมอง (๓) เหนือออกจากรักแร้ (๔) กายเริ่มเศร้าหมอง (๕) ไมยรินทร์การดำรงอยู่บน อาสนะของตน (ม.อ.อ. ๓/๒๐๐/๑๒๓)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๓. อัจฉริยพุกตัมมสูตร

ที่นี้เหมือนกัน' และ ๑๐ สหัสสี่โลกธาตุ^๑นี้ สันสะเทือน
เลื่อนลั่น ทั้งแสงสว่างเจิดจ้าหาประมาณมิได้ ก็ปรากฏขึ้นในโลก
เกินกว่าเทวานุภาพของเทวดาทั้งหลาย แม้ข้อที่ ๗ นี้ ข้าพระองค์
ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มี
พระภาค

[๒๐๒] ๖. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีภาคว่า 'อานนท์
เวลาที่พระโพธิสัตว์ลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา เทพบุตร ๔ องค์^๒
เข้าไปอารักขาพระโพธิสัตว์นั้นประจำทั้ง ๔ ทิศ ด้วยตั้งใจว่า 'มนุษย์
หรืออมมนุษย์ใด ๆ อย่าได้เบียดเบียนพระโพธิสัตว์หรือพระมารดา
ของพระโพธิสัตว์เลย' แม้ข้อที่ ๗ นี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็น
ธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

[๒๐๓] ๗. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีภาคว่า 'อานนท์
เวลาที่พระโพธิสัตว์ลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา พระมารดา
มีปกติทรงศีล คือ เว้นจากปาณาติบาต(การฆ่าสัตว์) เว้น
จากอกทินนาทาน(การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้) เว้นจาก
กาเมสัมมิฉาจาร(การประพฤติดีผิดในกาม) เว้นจากมุสาวาท(การ
พูดเท็จ) เว้นจากสุราเมรัยมัชชปมาทัญฐาน(การเสพของมีนเมา
คือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท)' แม้ข้อที่ ๗ นี้
ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของ
พระผู้มีพระภาค

เชิงอรรถ :

^๑ คำว่า "สหัสสี่โลกธาตุ" บางที่ใช้ว่าโลกธาตุ ดังที่ปรากฏในมหาสมยสูตร (ที.ม. ๑๐/๓๓๑/๒๑๖)
ตอนหนึ่งว่า "ทสฺหิ จ โลกธาตฺุหิ เทวดา" หมายถึงเหล่าเทวดาจาก ๑๐ โลกธาตุ อื่น ๑๐ โลกธาตุ
ในที่นี้เท่ากับหมื่นจักรวาลซึ่งตรงกับ ๑๐ สหัสสี่โลกธาตุในพระสูตรนี้ (ที.ม.อ. ๒/๓๓๒/๒๙๓) และดู
รายละเอียดใน อจ.ติก. (แปล) ๒๐/๘๑/๓๐๕-๓๐๗

^๒ เทพบุตร ๔ องค์ ในที่นี้หมายถึงท้าวมหาราช ๔ องค์ คือ (๑) ท้าวธตรฐ จอมคนธรรพ์ครองทิศ
ตะวันออก (๒) ท้าววิรุฬหก จอมกุมภันธุ์ครองทิศใต้ (๓) ท้าววิรูปักษ์ จอมนาครครองทิศตะวันตก
(๔) ท้าวเวสวัณ จอมยักษ์ครองทิศเหนือ (ที.ม.อ. ๒/๒๙๔/๒๖๐, ที.ม.ฎีกา ๑๙/๓๒)

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๓. อัจฉริยพฤตธัมมสูตร

๘. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีภาคว่า 'อานนท เวลาที่พระโพธิสัตว์ลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา พระมารดาของ พระองค์ไม่ทรงมีความรู้สึกทางกามารมณ์ เป็นผู้ที่บุรุษผู้มีจิต กำหนดใด ๆ ไม่สามารถล่วงเกินได้' แม้ข้อที่ ๗ นี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มี พระภาค

๙. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีภาคว่า 'อานนท เวลาที่พระโพธิสัตว์ลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา พระมารดาของ พระองค์ทรงได้กามคุณ ๕ เอิบอิ่ม พรั่งพร้อม ใต้รับการบำเรอ อยู่ด้วยกามคุณ ๕' แม้ข้อที่ ๗ นี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็น ธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

[๒๐๕] ๑๐. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีภาคว่า 'อานนท เวลาที่พระโพธิสัตว์ลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา พระมารดาของ พระองค์ไม่ทรงมีความเจ็บป่วยใด ๆ ทรงมีความสุข ไม่ลำบาก พระวรกาย มองเห็นพระโพธิสัตว์อยู่ภายในพระครรภ์ มีอวัยวะ สมบูรณ์ มีอินทรีย์ไม่บกพร่อง เปรียบเหมือนแก้วไพฑูรย์อันงดงามตามธรรมชาติ มีแปดเหลี่ยม ที่เจียรระไนดีแล้ว สุกใสเป็นประกายได้สัดส่วน มีด้ายสีเขียว สีเหลือง สีแดง สีขาว หรือสีนวลร้อยอยู่ข้างใน คนตาถึงหยิบ แก้วไพฑูรย์นั้นวางไว้ในมือแล้วพิจารณาว่า 'นี่คือ แก้วไพฑูรย์ อันงดงามตามธรรมชาติ มีแปดเหลี่ยม ที่เจียรระไนดีแล้ว สุกใส เป็นประกายได้สัดส่วน มีด้ายสีเขียว สีเหลือง สีแดง สีขาว หรือสีนวลร้อยอยู่ข้างใน' แม้ฉันใด เวลาที่พระโพธิสัตว์ลงสู่ พระครรภ์ของพระมารดา พระมารดาของพระองค์ไม่ทรงมีความ เจ็บป่วยใด ๆ ทรงมีความสุข ไม่ลำบากพระวรกาย มองเห็น พระโพธิสัตว์อยู่ภายในพระครรภ์มีอวัยวะสมบูรณ์ มีอินทรีย์ ไม่บกพร่อง ฉะนั้นเหมือนกัน' แม้ข้อที่ ๗ นี้ ข้าพระองค์ก็จำ ได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

พระสดับตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปรปีณณาสก [๓. สญญตวรรค]

๓. อัจฉริยพฤตธัมมสูตร

- [๒๐๕] ๑๑. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีภาคว่า 'อานนท เมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติได้ ๗ วัน พระมารดาของพระองค์สวรรคต ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต' แม้ข้อที่ ฯลฯ นี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค
๑๒. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีภาคว่า 'อานนท พระมารดาของพระโพธิสัตว์ไม่ประสูติพระโอรสเหมือนสตรีทั่วไปซึ่งจะคลอดลูกหลังจากตั้งครรภ์ได้ ๙ เดือน หรือ ๑๐ เดือน ส่วนพระมารดาของพระโพธิสัตว์ประสูติพระโอรสเมื่อทรงพระครรภ์ครบ ๑๐ เดือนเท่านั้น' แม้ข้อที่ ฯลฯ นี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค
๑๓. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีภาคว่า 'อานนท พระมารดาของพระโพธิสัตว์ไม่ประสูติพระโอรสเหมือนสตรีทั่วไปซึ่งจะนั่งคลอดหรือนอนคลอดก็ได้ ส่วนพระมารดาของพระโพธิสัตว์ประสูติพระโอรสเท่านั้น' แม้ข้อที่ ฯลฯ นี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค
๑๔. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีภาคว่า 'อานนท เวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา ในตอนแรกเทพทั้งหลายจะทำพิธีต้อนรับ หลังจากนั้นเป็นหน้าที่ของมนุษย์' แม้ข้อที่ ฯลฯ นี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค
- [๒๐๖] ๑๕. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีภาคว่า 'อานนท เวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา ยังไม่ทันสัมผัสแผ่นดิน เทพบุตร ๔ องค์ช่วยกันประคองพระโพธิสัตว์ไปไว้เบื้องพระพักตร์ของพระมารดาแล้วกราบทูลว่า 'โปรดพอพระทัยเถิดพระเทวี พระราชโอรสของพระองค์ที่เสด็จอุบัติขึ้นเป็นผู้มีศักดิ์ใหญ่' แม้ข้อที่ ฯลฯ นี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๓. อัจฉริยพฤตธัมมสูตร

๑๖. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคว่า 'อานนท์ เวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา เสด็จ ออกอย่างบริสุทธิ์แท้ ไม่แปดเปื้อนด้วยน้ำเมือก เลือด หรือสิ่ง ไม่สะอาดใด ๆ จึงเป็นผู้บริสุทธิ์หมดจด

เปรียบเหมือนแก้วมณีที่บุคคลวางไว้ในผ้ากาสิกพัสตร์ ย่อมไม่ ทำให้ผ้ากาสิกพัสตร์แปดเปื้อน ถึงผ้ากาสิกพัสตร์ก็ไม่ทำให้แก้ว มณีแปดเปื้อน

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะสิ่งทั้งสองเป็นของบริสุทธิ์หมดจด แม้ฉันใด เวลาที่ พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา ย่อมประสูติ อย่างบริสุทธิ์แท้ ไม่แปดเปื้อนด้วยน้ำเมือก เลือด หรือสิ่งไม่ สะอาดใด ๆ เป็นผู้บริสุทธิ์หมดจด ฉะนั้นเหมือนกัน' แม้ข้อที่ ๗๗ นี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคย ปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

๑๗. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคว่า 'อานนท์ เวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา มีธรรมา ปรากฏในอากาศ ๒ สาย คือ ธรรมาเย็น และธรรมาอุ่น เพื่อชำระล้างพระโพธิสัตว์และพระมารดา' แม้ข้อที่ ๗๗ นี้ ข้า พระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้ มีพระภาค

[๒๐๗] ๑๘. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคว่า 'อานนท์ เมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติได้ครู่หนึ่ง ประทับยืนอย่างมั่นคงด้วย พระบาททั้งสองที่เสมอกันบนพื้นปฐพี ทรงผินพระพักตร์ไปทาง ทิศเหนือ เสด็จดำเนินไป ๗ ก้าว ขณะที่หมู่เทวดากันเสวตฉัตร ตามเสด็จ ทอดพระเนตรไปยังทิศทั้งปวง แล้วทรงเปล่งอาสภิวาจา (พูดอย่างองอาจ)ว่า 'เราคือผู้เลิศของโลก เราคือผู้เจริญที่สุดของ โลก เราคือผู้ประเสริฐที่สุดของโลก ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๓. อัจฉริยพุกตธัมมสูตร

ภพใหม่ไม่มีอีกต่อไป' แม้ข้อนี้ ฯลฯ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็น
ธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

๑๙. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคว่า 'อานนท
เวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา แสงสว่าง
เจิดจ้าหาประมาณมิได้ ปรากฏขึ้นในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก
พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์
เกินกว่าเทวานุภาพของเทวดาทั้งหลาย แม้ในช่องว่างระหว่างโลก
ซึ่งไม่มีอะไรคั่น มีสภาพมืดมิด หรือที่ที่ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์
ซึ่งมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก ส่งแสงไปไม่ถึง ก็มีแสงสว่างเจิดจ้า
หาประมาณมิได้ ปรากฏขึ้นเกินกว่าเทวานุภาพของเทวดาทั้งหลาย
เพราะแสงสว่างนั้น สัตว์ทั้งหลายที่เกิดในที่นั้น ๆ จึงรู้จักกันและ
กันว่า 'ยังมีสัตว์อื่นเกิดในที่นี้เหมือนกัน' และ ๑๐ สหัสสีโลกธาตุนี้
สิ้นสะเทือน เลือนลั่น ทั้งแสงสว่างเจิดจ้าหาประมาณมิได้ ก็
ปรากฏขึ้นในโลก เกินกว่าเทวานุภาพของเทวดาทั้งหลาย'^๑ แม้ข้อที่
 ฯลฯ นี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคย
ปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค"

[๒๐๘] ๒๐. พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "อานนท เพราะเหตุนี้แล เธอจงจำ
ธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของตถาคตนี้ไว้เถิด ในเรื่องนี้
เวทนาของตถาคตย่อมปรากฏเกิดขึ้น ปรากฏตั้งอยู่ ปรากฏถึงความดับไป
สัญญาของตถาคตย่อมปรากฏเกิดขึ้น ... วิตกของ
ตถาคตย่อมปรากฏเกิดขึ้น ปรากฏตั้งอยู่ ปรากฏถึงความดับไป
อานนท เธอจงจำธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของตถาคตนี้ไว้เถิด"
ท่านพระอานนทกราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้อที่เวทนาของพระ
ผู้มีพระภาคย่อมปรากฏเกิดขึ้น ปรากฏตั้งอยู่ ปรากฏถึงความดับไป สัญญาของ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ที.ม.(แปล) ๑๐/๑๗-๓๒/๑๑-๑๕

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๕ หน้า : ๒๔๑ }

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวารรค]

๔. พักกัลตเถรัจฉริยัพภุตสูตร

พระผู้มีพระภาคยอมปรากฏเกิดขึ้น ... วิตกของพระผู้มีพระภาคยอมปรากฏเกิดขึ้น
ปรากฏตั้งอยู่ ปรากฏถึงความดับไปนี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์
ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค พระพุทธเจ้าข้า”

ท่านพระอานนทีได้กล่าวคำนี้แล้ว พระศาสดาทรงพอพระทัย ภิกษุเหล่านั้น
มีใจยินดีต่างชื่นชมภษิตของท่านพระอานนที ดังนี้แล

อัจฉริยัพภุตมัสมสูตรที่ ๓ จบ

๔. พักกัลตเถรัจฉริยัพภุตสูตร

ว่าด้วยอัจฉริยธรรมของพระพักกุลเถระ

[๒๐๙] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง ท่านพระพักกุละพักอยู่ ณ พระเวฬุวัน สถานที่ให้เหยื่อกระแต
เขตกรุงราชคฤห์ ครั้นนั้นแล ปริพาชกชื่ออเจลกัสสปะ ผู้เป็นสหายเก่าของท่าน
พระพักกุละเมื่อครั้งยังเป็นคฤหัสถ์ เข้าไปหาท่านพระพักกุละถึงที่อยู่ ได้สนทนา
ปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกัน แล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กล่าว
กับท่านพระพักกุละว่า “ท่านพักกุละ ท่านบวชมานานเท่าไรแล้ว”

ท่านพระพักกุละตอบว่า “ท่านผู้มีอายุ เราบวชมา ๘๐ พรรษาแล้ว”

“ตลอดเวลา ๘๐ พรรษานั้น ท่านเสพเมถุนธรรม^๑ มากี่ครั้ง ขอรับ”

“ก็สสปะผู้มีอายุ ท่านไม่ควรถามเราอย่างนี้ว่า ‘ตลอดเวลา ๘๐ พรรษานั้น
ท่านเสพเมถุนธรรมมากี่ครั้ง ขอรับ’ แต่ท่านควรถามเราอย่างนี้ว่า ‘ก็ตลอดเวลา
๘๐ พรรษานี้ กามสังขญาเคยเกิดขึ้นกับท่านกี่ครั้ง’

[๒๑๐] ท่านผู้มีอายุ เมื่อเราบวชมาตลอดเวลา ๘๐ พรรษา เราไม่รู้สึก
เลยว่ากามสังขญาเคยเกิดขึ้น”

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเชิงอรรถที่ ๒ ข้อ ๑๔ (เทวทหสูตร) หน้า ๒๐ ในเล่มนี้

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า : ๒๔๒ }

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๔. พักกุลัดเถรัจฉริยัพภุตสูตร

“ข้อที่ท่านพักกุละไม่รู้สึกละเลยว่ามีกามสังขยาเคยเกิดขึ้นตลอดเวลา ๘๐ พรรษา
ข้าพเจ้าจะจำไว้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของท่านพักกุละ” (๑)

“ท่านผู้มีอายุ เมื่อเราบวชมาตลอดเวลา ๘๐ พรรษา เราไม่รู้สึกละเลย
พยาบาทสังขยา ... วิหิงสาสังขยาเคยเกิดขึ้น”

“ข้อที่ท่านพักกุละไม่รู้สึกละเลยพยาบาทสังขยา ... วิหิงสาสังขยาเคยเกิด
ขึ้นตลอดเวลา ๘๐ พรรษา ข้าพเจ้าจะจำไว้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคย
ปรากฏ ของท่านพักกุละ” (๒-๓)

“ท่านผู้มีอายุ เมื่อเราบวชมาตลอดเวลา ๘๐ พรรษา เราไม่รู้สึกละเลย
กามวิตกเคยเกิดขึ้น”

“ข้อที่ท่านพักกุละไม่รู้สึกละเลยกามวิตกเคยเกิดขึ้น ตลอดเวลา ๘๐ พรรษา
ข้าพเจ้าจะจำไว้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของท่านพักกุละ” (๔)

“ท่านผู้มีอายุ เมื่อเราบวชมาตลอดเวลา ๘๐ พรรษา เราไม่รู้สึกละเลย
พยาบาทวิตก ... วิหิงสาวิตกเคยเกิดขึ้น”

“ข้อที่ท่านพักกุละไม่รู้สึกละเลยวิหิงสาวิตกเคยเกิดขึ้น ตลอดเวลา ๘๐ พรรษา
ข้าพเจ้าจะจำไว้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของท่านพักกุละ” (๕-๖)

[๒๑๑] “ท่านผู้มีอายุ เมื่อเราบวชมาตลอดเวลา ๘๐ พรรษา เราไม่รู้สึกละ
ยินดีคบหาดีจิวรเลย”

“ข้อที่ท่านพักกุละไม่รู้สึกละยินดีคบหาดีจิวรเลย ตลอดเวลา ๘๐ พรรษา
ข้าพเจ้าจะจำไว้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของท่านพักกุละ” (๗)

“ท่านผู้มีอายุ เมื่อเราบวชมาตลอดเวลา ๘๐ พรรษา เราไม่รู้สึกละ
ตัดผ้าเป็นจิวรเลย ...” (๘)

“... เราไม่รู้สึกละการใช้เข็มเย็บจิวรเลย

... ไม่รู้สึกละการใช้เครื่องย้อมย้อมจิวรเลย

... ไม่รู้สึกละการเย็บจิวรที่ไม่สดึงเลย

... ไม่รู้สึกละการจัดทำจิวรของเพื่อนพรหมจรรย์เลย

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวารรค]

๔. พักกุลัตเถรัจฉริยัพภุตสูตร

- ... ไม่รู้สึกยินดีกับกิจนิมนต์เลย
- ... ไม่รู้สึกเลยว่าเคยเกิดความคิดอย่างนี้ว่า 'ขอใคร ๆ ฟังนิมนต์เราเถิด'
- ... ไม่รู้จักการนั่งในละแวกบ้านเลย
- ... ไม่รู้จักการฉันในละแวกบ้านเลย
- ... ไม่รู้จักการถือนิมิตแห่งมาตุคามโดยอนุพยัญชนะ^๑เลย
- ... ไม่รู้จักการแสดงธรรมแก่มาตุคามโดยที่สุดแม่คาถาสีบาทเลย
- ... ไม่รู้จักการเข้าไปสู่สำนักของภิกษุณีเลย
- ... ไม่รู้จักการแสดงธรรมแก่ภิกษุณีเลย
- ... ไม่รู้จักการแสดงธรรมแก่สิกขมานาเลย
- ... ไม่รู้จักการแสดงธรรมแก่สามเณรีเลย
- ... ไม่รู้จักการให้บรรพชาเลย
- ... ไม่รู้จักการให้อุปสมบทเลย
- ... ไม่รู้จักการให้นิสัยเลย
- ... ไม่รู้จักการใช้สามเณรเป็นอุปัฏฐากเลย
- ... ไม่รู้จักการสร่งน้ำในเรือนไฟเลย
- ... ไม่รู้จักการใช้จรงสร่งน้ำเลย
- ... ไม่รู้จักยินดีการนวดเฟ้นตัวของเพื่อนพรหมจารีเลย
- ... ไม่รู้จักอาพาธอันเคยเกิดขึ้นแล้วโดยที่สุดแม่ชู้ขณะรیدنมโคเสร็จเลย
- ... ไม่รู้จักฉันยาโดยที่สุดแม่เท่าชั้นสมอเลย
- ... ไม่รู้จักการนั่งฟังพนักฟังเลย
- ... ไม่รู้จักการนอนเลย"

"ข้อที่ท่านพักกุละไม่รู้จักการนอนตลอดเวลา ๘๐ พรรษา^๒นี้ ข้าพเจ้าจะจำไว้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของท่านพักกุละ" (๙-๓๓)

เชิงอรรถ :

^๑ ไม่รู้จักการถือนิมิตแห่งมาตุคามโดยอนุพยัญชนะ หมายความว่า พระเถระไม่เคยมองดูมาตุคามแล้วยึดมั่นนิมิตในรูป (ม.อ.อ. ๓/๒๑๑/๑๔๑)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๔. พักกุลัดเถรัจฉริยัพภุตสูตร

“ท่านผู้มีอายุ เมื่อเราบวชมาตลอดเวลา ๘๐ พรรษา เราไม่รู้จักการจำพรรษาในเสนาสนะใกล้บ้านเลย”

“ข้อที่ท่านพักกุละไม่รู้จักการจำพรรษาในเสนาสนะใกล้บ้านตลอดเวลา ๘๐ พรรษานี้ ข้าพเจ้าจะจำไว้ว่า เป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของท่านพักกุละ” (๓๔)

“ท่านผู้มีอายุ เราเป็นผู้มีกิเลส ฉันทบิณฑบาตของชาวแวนแคว้น ๗ วันเท่านั้น ในวันที่ ๘ ก็ได้บรรลุอรหัตตผล”

“ข้อที่ท่านพักกุละเป็นผู้มีกิเลส ฉันทบิณฑบาตของชาวแวนแคว้น ๗ วันเท่านั้น ในวันที่ ๘ ก็ได้บรรลุอรหัตตผลนี้ ข้าพเจ้าจะจำไว้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของท่านพักกุละ” (๓๕)

[๒๑๒] “ท่านพักกุละ ขอให้ข้าพเจ้าได้บรรพชาอุปสมบทในพระธรรมวินัยนี้เถิด”

อเจลกัสสปะได้บรรพชาอุปสมบทในพระธรรมวินัยนี้แล้ว เมื่อบวชแล้วไม่นาน หลีกไปอยู่ผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ ไม่นานนัก ก็ทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยม อันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ที่เหล่ากุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน รู้ชัดว่า “ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป”

จึงเป็นอันว่า ท่านพระกัสสปะได้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งในบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย

สมัยต่อมา ท่านพระพักกุละถือลูกตาลเข้าไปยังวิหารทุก ๆ หลัง แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า “นิมนต์ท่านผู้มีอายุออกมาเถิด นิมนต์ท่านผู้มีอายุออกมาเถิด วันนี้จักเป็นวันปรินิพพานของเรา”

ท่านพระกัสสปะกล่าวว่า “ข้อที่ท่านพักกุละถือลูกตาลเข้าไปยังวิหารทุก ๆ หลัง แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า ‘นิมนต์ท่านผู้มีอายุออกมาเถิด นิมนต์ท่านผู้มีอายุออกมาเถิด วันนี้จักเป็นวันปรินิพพานของเรา’ เราทั้งหลายจะจำไว้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของท่านพักกุละ”

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๕. ทันทภูมิสูตร

ครั้งนั้น ท่านพระพักกฤษณะนั่งปรินิพพานในท่ามกลางภิกษุสงฆ์ ท่านพระกัสสปะกล่าวว่า “ข้อที่ท่านพักกฤษณะนั่งปรินิพพานในท่ามกลางภิกษุสงฆ์นี้ เราทั้งหลายจะจำไว้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของท่านพักกฤษณะ” ดังนี้แล

พักกฤษณะเจ้าจรรย์พฤตสูตรที่ ๔ จบ

๕. ทันทภูมิสูตร

ว่าด้วยภูมิของผู้ได้รับการฝึกแล้ว

[๒๑๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน สถานที่ให้เหยื่อกระแต เขตกรุงราชคฤห์ สมัยนั้น สมณฑุเทศชื่ออจิรวตะ อยู่ในกระท่อมใกล้ป่า ครั้งนั้น พระราชกุมารนามว่าชยเสน^๑ทรงดำเนินเล่นไปโดยลำดับ เข้าไปหาอจิรวตะ สมณฑุเทศถึงที่อยู่ ได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกัน แล้วประทับนั่ง ณ ที่สมควร

ชยเสนราชกุมารได้รับสั่งกับอจิรวตะ สมณฑุเทศว่า “ท่านอัคคิเวสสนะ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ว่า ‘ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ พึงบรรลุจิตเตกัคคตา(สภาวะที่จิตมีอารมณ์เดียว)ได้’ จริงหรือ”

อจิรวตะ สมณฑุเทศถวายพระพรว่า “พระราชกุมาร ข้อนี้เป็นอย่างนั้น ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ พึงบรรลุจิตเตกัคคตาได้”

“ดีละ ขอท่านอัคคิเวสสนะโปรดแสดงธรรมตามที่ได้สดับมา ตามที่ได้ศึกษามาแก่ข้าพเจ้าเถิด”

“พระราชกุมาร อาตมภาพไม่สามารถแสดงธรรมแก่พระองค์ตามที่ได้สดับมา ตามที่ได้ศึกษามา เพราะถ้าอาตมภาพจะแสดงธรรมแก่พระองค์ตามที่ได้สดับมา ตามที่ได้ศึกษามา แต่พระองค์ไม่ทรงทราบอรรถแห่งภาษิตของอาตมภาพ ข้อนั้น จะเป็นความยาก จะเป็นความลำบากแก่อาตมภาพ”

เชิงอรรถ :

^๑ พระราชกุมารนามว่าชยเสน เป็นพระราชโอรสองค์หนึ่งของพระเจ้าพิมพิสาร (ม.อ.อ. ๓/๒๑๓/๑๔๒)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๕. ทันทภูมิสูตร

“ขอท่านอัคคีเวสสนะโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพเจ้าตามที่ได้สดับมา ตามที่ได้ศึกษามา บางทีข้าพเจ้าอาจทราบอรรถแห่งภาษิตของท่านอัคคีเวสสนะก็ได้”

“พระราชกุมาร อาตมภาพจะแสดงธรรมแก่พระองค์ตามที่ได้สดับมา ตามที่ได้ศึกษามา ถ้าพระองค์ทรงทราบอรรถแห่งภาษิตของอาตมภาพได้ นั้นแหละเป็นความดี ถ้าไม่ทรงทราบ ขอพระองค์พึงดำรงอยู่ในภาวะของพระองค์เถิด อย่าได้ซักถามอาตมภาพในธรรมนั้นให้ยิ่งขึ้นไปเลย”

“ขอท่านอัคคีเวสสนะโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพเจ้าตามที่ได้สดับมา ตามที่ได้ศึกษามา ถ้าข้าพเจ้าทราบอรรถแห่งภาษิตของท่านอัคคีเวสสนะได้ นั้นเป็นความดี ถ้าไม่ทราบ ข้าพเจ้าจะดำรงตนอยู่ในภาวะของตน ข้าพเจ้าจักไม่ซักถามท่านอัคคีเวสสนะในธรรมนั้นให้ยิ่งขึ้นไป”

[๒๑๔] ลำดับนั้น อจิริวตะ สมณทูทเทศได้แสดงธรรมแก่ชยเสนราชกุมาร ตามที่ได้สดับมา ตามที่ได้ศึกษามา เมื่ออจิริวตะ สมณทูทเทศกล่าวอย่างนั้นแล้ว ชยเสนราชกุมารได้ตรัสว่า “ท่านอัคคีเวสสนะผู้เจริญ เป็นไปไม่ได้ที่ภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ พึงบรรลุจิตแตกคตาได้”

ต่อจากนั้น ชยเสนราชกุมารทรงประกาศความเป็นไปไม่ได้แก่อจิริวตะ สมณทูทเทศ ทรงลุกขึ้นจากที่ประทับแล้วเสด็จจากไป

ครั้งนั้น เมื่อชยเสนราชกุมารเสด็จจากไปแล้วไม่นาน อจิริวตะ สมณทูทเทศได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลเรื่องที่ได้สนทนาปราศรัยกับชยเสนราชกุมารทั้งหมดนั้นแด่พระผู้มีพระภาค

เมื่ออจิริวตะ สมณทูทเทศกราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสอย่างนี้ว่า “อัคคีเวสสนะ ชยเสนราชกุมารพึงได้ประโยชน์จากข้อความนั้นในภาษิตของเธอนี้ แต่ที่ไหน เป็นไปไม่ได้ที่ชยเสนราชกุมาร ผู้ยังอยู่ท่ามกลางกาม ยังบริโภคนกาม ถูกกามวิตกรุมเร้า ถูกความเร่าร้อนเพราะกามแผดเผา ยังชวนชววยในการแสวงหากามอยู่ จักทรงรู้ ทรงเห็น หรือทรงทำให้แจ้งจิตแตกคตาที่บุคคลพึงรู้ พึงเห็น พึงบรรลุ พึงทำให้แจ้ง ด้วยเนกขัมมะ^๑ได้

เชิงอรรถ :

^๑ เนกขัมมะ ในที่นี้หมายถึงคุณคือการบรรพชาอันเป็นเครื่องสลัดออกจากกาม (ม.อ.อ. ๓/๒๑๔/๑๔๓)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า :๒๔๗ }

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๕. ทันทภูมิสูตร

[๒๑๕] อัคคิเวสสนะ ข้างที่ควรฝึกคู่หนึ่ง ม้าที่ควรฝึกคู่หนึ่ง หรือโคที่ควรฝึกคู่หนึ่ง ที่ผู้ฝึกฝึกดีแล้ว หัดดีแล้ว (กับ) ข้างที่ควรฝึกอีกคู่หนึ่ง ม้าที่ควรฝึกอีกคู่หนึ่ง หรือโคที่ควรฝึกอีกคู่หนึ่ง ที่เขาไม่ได้ฝึก ไม่ได้หัดเลย เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ ข้างที่ควรฝึก ม้าที่ควรฝึก หรือโคที่ควรฝึก คู่ที่ผู้ฝึกฝึกดีแล้ว หัดดีแล้ว นั้นแหละ จะเรียนรู้เหตุการณ์ที่ผู้ฝึกฝึกแล้ว พึงสำเร็จภูมิที่ผู้ฝึกฝึกแล้ว ได้ไหม”

“ได้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ส่วนข้างที่ควรฝึก ม้าที่ควรฝึก หรือโคที่ควรฝึก คู่ที่เขาไม่ได้ฝึก ไม่ได้หัดแล้วเหล่านั้นนั้นแหละ จะเรียนรู้เหตุการณ์ที่ผู้ฝึกฝึกแล้ว จะสำเร็จภูมิที่ผู้ฝึกฝึกแล้ว เหมือนข้างที่ควรฝึก ม้าที่ควรฝึก หรือโคที่ควรฝึก คู่ที่ผู้ฝึกฝึกดีแล้ว หัดดีแล้ว เหล่านั้นได้ไหม”

“ไม่ได้ พระพุทธเจ้าข้า”

“อัคคิเวสสนะ ฉะนั้นเหมือนกัน เป็นไปไม่ได้ที่ขยเสนราชกุมารผู้ยังอยู่ท่ามกลางกาม ยังบริโภคกาม ถูกกามวิตถรมร่า ถูกความเร่าร้อนเพราะกาม ผิดแผก ยังชวนชวายเป็นการแสวงหากามอยู่ จักทรงรู้ ทรงเห็น หรือทรงทำให้แจ้งจิตเตกัคคตาที่บุคคลพึงรู้ พึงเห็น พึงบรรลุ พึงทำให้แจ้ง ด้วยเนกขัมมะได้

[๒๑๖] อัคคิเวสสนะ มีภูเขายักษ์อยู่ไม่ไกลบ้านหรือนิคม สหาย ๒ คน ออกจากบ้านหรือนิคมนั้นแล้วจูงมือกันเข้าไปยังที่ที่ภูเขาดังอยู่ สหายคนหนึ่งยืนอยู่ที่เชิงภูเขาเบื้องล่าง สหายคนหนึ่งขึ้นไปบนภูเขา สหายคนที่ยืนอยู่ที่เชิงภูเขาเบื้องล่างจึงกล่าวกับสหายผู้ยืนอยู่บนภูเขานั้นอย่างนี้ว่า ‘เพื่อนเอ๋ย ท่านยืนอยู่บนภูเขานั้น มองเห็นอะไรบ้าง’ สหายผู้ยืนอยู่บนภูเขานั้นตอบอย่างนี้ว่า ‘เพื่อนเอ๋ย เรายืนอยู่บนภูเขาแล้ว ย่อมมองเห็นสวนอันนารีรัมย์ ป่าไม้อันนารีรัมย์ ภูมิประเทศอันนารีรัมย์ และสระโบกขรณีอันนารีรัมย์’

สหายผู้ยืนอยู่ที่เชิงภูเขายักษ์นั้นกล่าวอย่างนี้ว่า ‘เพื่อนเอ๋ย เป็นไปไม่ได้ที่ท่านยืนอยู่บนภูเขานั้นแล้วจะพึงมองเห็นสวนอันนารีรัมย์ ป่าไม้อันนารีรัมย์ ภูมิประเทศอันนารีรัมย์ และสระโบกขรณีอันนารีรัมย์ได้’ สหายผู้ยืนอยู่บนภูเขา จึง

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๕. ทันทภูมิสูตร

ลงมายังเชิงภูเขาเบื้องล่างแล้วจูงแขนสหายคนนั้นให้ขึ้นไปบนภูเขาลูกนั้น ให้พักเหนื่อยครู่หนึ่งแล้ว ฟังกล่าวอย่างนี้ว่า ‘เพื่อนเอ๋ย ท่านยืนอยู่บนภูเขานั้น มองเห็นอะไรบ้าง’ สหายคนนั้นตอบว่า ‘เพื่อนเอ๋ย เรายืนอยู่บนภูเขาแล้ว ย่อมมองเห็นสวนอันนารีรัมย์ ป่าไม้อันนารีรัมย์ ภูมิประเทศอันนารีรัมย์ และสระโบกขรณีอันนารีรัมย์’

สหายผู้ที่ขึ้นไปก่อนแล้วนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า ‘เพื่อนเอ๋ย เรารู้ค่าที่ท่านกล่าวแล้วอย่างนี้บัดนี้เองว่า ‘เพื่อนเอ๋ย เป็นไปไม่ได้ที่ท่านยืนอยู่บนภูเขาแล้ว จะพึงมองเห็นสวนอันนารีรัมย์ ป่าไม้อันนารีรัมย์ ภูมิประเทศอันนารีรัมย์ และสระโบกขรณีอันนารีรัมย์ได้’ และสหายผู้ขึ้นไปทีหลังนั้นกล่าวว่า ‘เรารู้ค่าที่ท่านกล่าวอย่างนี้บัดนี้เหมือนกันว่า ‘เพื่อนเอ๋ย เรายืนอยู่บนภูเขาแล้ว ย่อมมองเห็นสวนอันนารีรัมย์ ป่าไม้อันนารีรัมย์ ภูมิประเทศอันนารีรัมย์ และสระโบกขรณีอันนารีรัมย์ได้’

สหายผู้ที่ขึ้นไปก่อนแล้วนั้นจึงกล่าวอย่างนี้ว่า ‘เพื่อนเอ๋ย ความเป็นจริง เราถูกภูเขาใหญ่ลูกนี้กั้นไว้ จึงมองไม่เห็นสิ่งที่ควรเห็น’

อัครคเณศสนะ ฉะนั้นเหมือนกัน เป็นไปไม่ได้ที่ชยเสนราชกุมาร ผู้ถูกกองอริชชาใหญ่ยิ่งกว่าภูเขาลูกนั้นกั้นไว้ ปิดบังไว้ รังรัดไว้ ห่อหุ้มไว้ ยังอยู่ท่ามกลางกาม ยังบริโภคนกาม ถูกกามวิตรกรรมเร้า ถูกความเร้าร้อนเพราะกามแผดเผา ยังชวนชวายเป็นการแสวงหากาม จักทรงรู้ ทรงเห็น หรือทรงทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่บุคคลพึงรู้ พึงเห็น พึงบรรลุ พึงทำให้แจ้งด้วยเนกขัมมะได้

อัครคเณศสนะ ถ้าเธอพึงอธิบายอุปมา ๒ ข้อนี้ให้แจ่มแจ้งแก่ชยเสนราชกุมารได้ ชยเสนราชกุมารจะพึงเลื่อมใสเธออย่างน่าอัศจรรย์ และชยเสนราชกุมารผู้เลื่อมใสแล้ว จะพึงแสดงอาการของบุคคลผู้เลื่อมใสแก่เธอ”

อจิริวตะ สมณทูตเทศกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จักอธิบายอุปมา ๒ ข้อนี้ที่น่าอัศจรรย์ ที่ข้าพระองค์ยังไม่เคยได้สดับมาก่อน ให้แจ่มแจ้งแก่ชยเสนราชกุมาร เหมือนพระผู้มีพระภาคได้อย่างไรเล่า”

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๕. ทันทภูมิสูตร

[๒๑๗] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "อัคคีเวสสนะ กษัตราธิราชผู้ได้รับ มุรธาภิเษก^๑แล้ว รับสั่งเรียกพรานผู้ชำนาญป่าที่ข้างอาศัยอยู่มาแล้วตรัสว่า 'มา เกิดพ้อพรานข้างเพื่อนยาก ท่านจงชี้ข้างหลวงเข้าไปยังดงข้าง เห็นข้างป่าแล้ว จงคล้องมันผูกไว้ที่คอข้างหลวงเถิด' พรานป่าผู้เป็นความทุกข์ รับพระราชโองการ แล้ว จึงชี้ข้างหลวงเข้าไปยังดงข้าง เห็นข้างป่าแล้ว จึงคล้องมันผูกไว้ที่คอข้างหลวง ข้างหลวงจึงนำข้างป่านั้นออกมาสู่ที่กลางแจ้งได้ ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น ข้างป่าจึงมา อยู่กลางแจ้ง ความจริงข้างป่าทั้งหลายยังห่วงถิ่นคือดงข้างอยู่ พรานป่าผู้เป็น ความทุกข์จึงกราบทูลเรื่องนี้แด่กษัตราธิราชว่า 'ขอเดชะ ข้างป่าของพระองค์มาอยู่ ที่กลางแจ้งแล้ว พระเจ้าข้า'

ลำดับนั้น กษัตราธิราชจึงรับสั่งเรียกความทุกข์มาตรัสว่า 'มาเกิดพ้อ ความทุกข์ ท่านจงฝึกข้างป่า จงไปเพื่อแก้ไขปกติของสัตว์ป่า แก้ไขความสับสน ของสัตว์ป่า และแก้ไขความกระวนกระวาย ความลำบากใจและความเร่าร้อนใจ ของสัตว์ป่า เพื่อให้ข้างป่านั้นยินดีในแดนบ้าน ให้เปล็ดเพลินในปกติที่มนุษย์ ต้องการเถิด'

ความทุกข์รับพระราชโองการแล้ว จึงฝังเสาตะลุงใหญ่ลงในแผ่นดิน ล่ามคอ ข้างป่าไว้อย่างมั่นคง เพื่อแก้ไขปกติของสัตว์ป่า แก้ไขความสับสนของสัตว์ป่า และแก้ไขความกระวนกระวาย ความลำบากใจและความเร่าร้อนใจของสัตว์ป่า เพื่อให้ข้างป่านั้นยินดีในแดนบ้าน ให้เปล็ดเพลินในปกติที่มนุษย์ต้องการ ความทุกข์ ร้องเรียกข้างป่านั้นด้วยคำไม่มีโทษ ไพเราะ น่ารัก จับใจ เป็นภาษาของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่พอใจ เพราะข้างป่าถูกความทุกข์ร้องเรียกอยู่ด้วยคำไม่มีโทษ ไพเราะ น่ารัก จับใจ เป็นภาษาของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่พอใจเห็นปานนั้น ข้างจึงตั้งใจฟัง ตั้งใจเพื่อจะเรียนรู้ ความทุกข์จึงเพิ่มอาหาร คือหญ้าและน้ำให้ ข้างนั้นยิ่งขึ้น

เชิงอรรถ :

^๑ มุรธาภิเษก หมายถึงการรดน้ำศักดิ์สิทธิ์เหนือพระเศียรในงานราชาภิเษกหรืองานพระราชพิธี (ม.ม.อ. ๒/๙/๘)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๕. ทันทภูมิสูตร

อัคคิเวสสนะ เพราะข้างป่ารับอาหาร คือหญ้าและน้ำของควาญข้าง ควาญข้างจึงมีความคิดอย่างนี้ว่า 'บัดนี้ ข้างป่าจักดำรงชีพอยู่ได้ละ' จึงให้ข้างป่านั้นฝึกยิงขึ้นด้วยสิ่งว่า 'รับไป พ่อ วางลง พ่อ' เพราะข้างหลวงทำตามคำสั่ง รับทำตามโอวาทของควาญข้างในการรับและการวาง ควาญข้างจึงให้ข้างนั้นฝึกยิงขึ้นด้วยสิ่งว่า 'เดินไป พ่อ ถอยกลับ พ่อ' เพราะข้างหลวงทำตามคำสั่ง รับทำตามโอวาทของควาญข้างในการเดินไปและการถอยกลับ ควาญข้างจึงให้ข้างนั้นฝึกยิงขึ้นด้วยสิ่งว่า 'ยืนขึ้น พ่อ หมอบลง พ่อ' เพราะข้างหลวงทำตามคำสั่ง รับทำตามโอวาทของควาญข้างในการยืนและการหมอบ ควาญข้างจึงให้ข้างนั้นฝึกยิงขึ้นจนถึงขั้นที่ชื่อว่าอานัญชะ(ไม่หวั่นไหว)คือผูกโลใหญ่ไว้ที่วงข้างนั้น จัดบุรุษถือหอกชัตนังบนคอข้าง จัดบุรุษถือหอกชัตนหลายคนยืนล้อมรอบ ส่วนควาญข้างถือของง้าววยายยืนอยู่ข้างหน้า ข้างนั้นได้รับการฝึกถึงขั้นอานัญชะอยู่ จึงไม่ขยับเท้าหน้า ไม่ขยับเท้าหลัง ไม่เขยื้อนกายไปข้างหน้า ไม่เขยื้อนกายไปข้างหลัง ไม่โคลงหัว ไม่กระดิกหู ไม่เหวี่ยงงา ไม่แกว่งหาง ไม่ขยับงวง เป็นข้างหลวงผู้อดทนต่อการถูกหอกทิ่มแทง ถูกดาบฟัน ถูกลูกศรเสียบแทง และถูกเครื่องประหารของศัตรูอื่น อดทนต่อเสียงอีกกระทึกแห่งกลองศึก มโหระทึก สังข์ และกลองเล็ก กำจัดนิสัยดีร้ายทุกอย่าง และหมดพยศ จึงนับว่า 'เป็นข้างสมควรแก่พระราชอา อันพระราชอาควรใช้สอย เป็นองค์สมบัติของพระราชอา' แม้ฉันท

[๒๑๘] อัคคิเวสสนะ ตถาคต^๑ก็ฉันทนั้นเหมือนกันแล อุปบัติขึ้นมาในโลกนี้เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยตนเองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ^๒ ไปดีรู้แจ้งโลก เป็นสารถิฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธานุเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค^๓ ตถาคตรู้แจ้งโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ด้วยตนเองแล้วประกาศให้ผู้อื่นรู้ตาม แสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด^๔ ประกาศพรหมจรรย์^๕ พร้อมทั้ง

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๑๓ (เทวทหสูตร) หน้า ๑๘ ในเล่มนี้

^๒ ดูเชิงอรรถที่ ๒ ข้อ ๑๓ (เทวทหสูตร) หน้า ๑๘ ในเล่มนี้

^๓ ดูเชิงอรรถที่ ๓ ข้อ ๑๓ (เทวทหสูตร) หน้า ๑๘ ในเล่มนี้

^๔ ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๑๓ (เทวทหสูตร) หน้า ๑๙ ในเล่มนี้

^๕ ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๑๓ (เทวทหสูตร) หน้า ๒๐ ในเล่มนี้

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๕. ทันทภูมิสูตร

อรรถและพยัญชนะ บริสุทธิบริบูรณ์ครบถ้วน คหบดี บุตรคหบดี หรืออนุชน (คนผู้เกิดภายหลัง) ในตระกูลใดตระกูลหนึ่งได้สดับธรรมนั้นแล้ว เกิดศรัทธาใน ตถาคต เมื่อมีศรัทธาย่อมตระหนักรู้ว่า 'การอยู่ครองเรือนเป็นเรื่องอึดอัด เป็นทาง มาแห่งทุกข์ การบวชเป็นทางปลอดโปร่ง การที่บุคคลผู้อยู่ครองเรือนจะประพฤติ พรหมจรรย์ให้บริสุทธิบริบูรณ์ครบถ้วน ดุจสังข์ขัด ไม่ใช่ทำไต่่างาย ทางที่ดี เราควรโกนผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต'

ต่อมา เขาละทิ้งกองโภคสมบัติน้อยใหญ่ และเครื่องยาน้อยใหญ่ โกงผม และหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต^๑ ด้วยเหตุเพียง เท่านั้นแล เขาเชื่อว่าเป็นอริยสาวก อยู่ในที่แจ่ม ความจริง เทวดาและมนุษย์ ทั้งหลายยังหวังถิ่นคือกามคุณ ๕ อยู่ ตถาคตจึงแนะนำเธอให้ยิ่งขึ้นไปอีกว่า 'มาเถิด ภิกษุ เธอจงเป็นผู้มีศีล สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ เพียบพร้อม ด้วยอาจารย์และโคจร จงเป็นผู้มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย'

อัคคิเวสสนะ เพราะอริยสาวกเป็นผู้มีศีล สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร เป็นผู้ที่มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมาทาน ศึกษาในสิกขาบททั้งหลายได้ ตถาคตจึงแนะนำเธอให้ยิ่งขึ้นไปอีกว่า 'มาเถิด ภิกษุ เธอจงเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย เห็นรูปทางตาแล้วไม่รวบถือ ฯลฯ

[๒๑๙] ภิกษุนั้นละนิวรณ์ ๕ นี้ อันเป็นเครื่องเศร้าหมองแห่งจิต เป็น เครื่องทอนปัญญาให้ถอยกำลังได้แล้ว พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ ฯลฯ

พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ฯลฯ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ที.สี. (แปล) ๙/๑๙๐-๑๙๒/๖๔

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๕. ทันทภูมิสูตร

พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ
พึงกำจัดอกิขณาและโทมนัสในโลกได้

อัคคีเวสสนะ ความข้งฝ้งเสาดะลงใหญ่ลงในแผ่นดิน ลามคอข้งป่าไว้อย่าง
มั่นคง เพื่อแก้ไขปกติของสัตว์ป่า แก้ไขความสับสนของสัตว์ป่า และแก้ไขความ
กระวนกระวาย ความลำบากใจและความเร่าร้อนใจของสัตว์ป่า เพื่อให้ข้งป่านั้น
ยินดีในแดนบ้าน ให้เปล็ดเพลินในปกติที่มนุษย์ต้องการ แม้งั้นใด อริยสาวกก็
ฉันทันเหมือนกัน ชื่อว่าผูกใจไว้แล้วกับสติปฏิฐาน ๔ นี้ เพื่อแก้ไขปกติที่ยังผูกพัน
อยู่กับเรื่อน^๑ แก้ไขความสับสนที่ยังผูกพันอยู่กับเรื่อน แก้ไขความกระวนกระวาย
ความลำบากใจและความเร่าร้อนใจที่ผูกพันอยู่กับเรื่อน เพื่อบรรลุญาณธรรม^๒ เพื่อ
ทำให้แจ้งนิพพาน

[๒๒๐] ตถาคตจึงแนะนำเธอให้ยิ่งขึ้นไปอีกว่า 'มาเถิดภิกษุ เธอจงพิจารณา
เห็นกายในกายอยู่เกิด แต่อย่าตริกถึงวิตกที่เกี่ยวข้องกับกายเลย

จงพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่เกิด ฯลฯ

จงพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่เกิด ...

จงพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่เกิด แต่อย่าตริกถึงวิตกที่เกี่ยวข้อง
กับธรรมเลย

เพราะวิตกวิจารณ์สงบระงับไป ภิกษุนั้นย่อมบรรลุหุตติยฌานมีความผ่องใสในภายใน
มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตกไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิ ฯลฯ
บรรลุหุตติยฌาน ฯลฯ บรรลุจตุตถฌาน ฯลฯ อยู่

เมื่อจิตเป็นสมาธิบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน ปราศจากความเศร้า
หมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ภิกษุนั้นน้อมจิตไป
เพื่ออุปเพณิวาสนาสติญาณ ระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ คือ ๑ ชาติบ้าง ๒
ชาติบ้าง ฯลฯ เธอระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ พร้อมทั้งลักษณะทั่วไปและ
ชีวประวัติอย่างนี้

เชิงอรรถ :

^๑ ปกติที่ยังผูกพันอยู่กับเรื่อน ในที่นี้หมายถึงปกติที่อาศัยกามคุณ ๕ (คือ รูป เสียง กลิ่น รส และ
โผฏฐัพพะ) (ม.จ.อ. ๓/๒๑๙/๑๔๔)

^๒ ญาณธรรม ในที่นี้หมายถึงอริยมรรคมีองค์ ๘ (ม.จ.อ. ๓/๒๑๙/๑๔๔)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๕. ทันทภูมิสูตร

[๒๒๑] เมื่อจิตเป็นสมาธิบริสุทธิผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ภิกษุผู้นั้น น้อมจิตไปเพื่อจตุปทาตญาณ เห็นหมู่มสัตว์ผู้กำลังจติ กำลังเกิด ทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและเกิดไม่ดี ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิเหนือมนุษย์ ฯลฯ รู้ชัดถึงหมู่มสัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมอย่างนี้

เมื่อจิตเป็นสมาธิบริสุทธิผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ภิกษุผู้นั้น น้อมจิตไปเพื่ออัสวักขยญาณ รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า 'นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา นี้อัสวะ นี้อัสวสมุทัย นี้อัสวนิโรธ นี้อัสวนิโรธคามินีปฏิปทา' เมื่อเธอรู้เห็นอยู่อย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นจาก กามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็รู้ว่า 'หลุดพ้นแล้ว' รู้ชัดว่า 'ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่น เพื่อความเป็นอยู่อย่างนี้อีกต่อไป'

ภิกษุผู้นั้นเป็นผู้อดทน คือ มีชาติของผู้อดทนต่อความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย ต่อสัมผัสอันเกิดจากเหลือบยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลานทั้งหลาย ต่อถ้อยคำที่กล่าวร้าย ถ้อยคำที่ใส่ร้าย ต่อทุกขเวทนา กล่าวอย่างหนัก เผ็ดร้อน อันมีในสรีระที่เกิดขึ้นแล้ว ต่อความไม่สำราญ ต่อความไม่ชอบใจ พอดีจะคร่ำครวญได้ ภิกษุผู้นั้นกำจัดราคะ โทสะ โมหะทั้งปวงและกำจัดกิเลสเพียงดั่งน้ำฝนได้แล้ว เป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ทักษิณา ควรแก่การทำอัญชลี เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก^๑

[๒๒๒] อัคคิเวสสนะ ถ้าข้างหลวงแก่ที่ความข้งยังไม่ได้ฝึก ไม่ได้หัด ล้มลง(ตาย) ย่อมถึงการนับว่า 'ข้างหลวงแก่ล้มอย่างไม่ได้ฝึก'

ถ้าข้างหลวงรุ่นกลาง ฯลฯ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ อง.ติก.(แปล) ๒๐/๗๑/๒๕๓

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๕. ทันทภูมิสูตร

ถ้าข้างหลวงรุ่มหนุมที่ความข้างยังไม่ได้ฝึก ไม่ได้หัด ล้มลง ย่อมถึงการนับว่า
'ข้างหลวงรุ่มลุ่มอย่างไม่ได้ฝึก' แม้ฉันใด

ถ้าภิกษุปุณณะยังไม่มีสิ้นอาสวะมรณภาพลง ย่อมถึงการนับว่า 'ภิกษุปุณณะ
มรณภาพลงอย่างไม่ได้ฝึก'

ถ้าภิกษุปุณณะมีชฌิมะ ฯลฯ

ถ้าภิกษุปุณณะยังไม่มีสิ้นอาสวะมรณภาพลง ย่อมถึงการนับว่า 'ภิกษุ
ปุณณะมรณภาพลงอย่างไม่ได้ฝึก' ฉะนั้นเหมือนกัน

อัครคเวสสนะ ถ้าข้างหลวงแก่ที่ความข้างฝึกดีแล้ว หัดดีแล้ว ล้มลง ย่อม
ถึงการนับว่า 'ข้างหลวงแก่ลุ่มอย่างฝึกแล้ว'

ถ้าข้างหลวงรุ่มกลาง ฯลฯ

ถ้าข้างหลวงหนุมที่ความข้างฝึกดีแล้ว หัดดีแล้ว ล้มลง ย่อมถึงการนับว่า
'ข้างหลวงหนุมลุ่มอย่างฝึกแล้ว' แม้ฉันใด

ถ้าภิกษุปุณณะผู้สิ้นอาสวะแล้วมรณภาพลง ย่อมถึงการนับว่า 'ภิกษุปุณณะ
มรณภาพลงอย่างฝึกแล้ว'

ถ้าภิกษุปุณณะมีชฌิมะ ฯลฯ

ถ้าภิกษุปุณณะผู้เป็นชีณาสพมรณภาพลง ย่อมถึงการนับว่า 'ภิกษุ
ปุณณะมรณภาพลงอย่างฝึกแล้ว' ฉะนั้นเหมือนกัน"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภษิตนี้แล้ว อจิริวตะ สมณพหุเทศมีใจยินดีขึ้นชมพระ
ภษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

ทันทภูมิสูตรที่ ๕ จบ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๖. ภูมิจสูตร

๖. ภูมิจสูตร

ว่าด้วยพระภูมิชะ

[๒๒๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน สถานที่ให้เหยื่อ
กระแต เขตกรุงราชคฤห์ ครั้นเวลาเช้า ท่านพระภูมิชะ^๑ ครองอินทรวาสก
ถือบาตรและจีวรเข้าไปยังวังของชยเสนราชกุมาร แล้วนั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้แล้ว
ลำดับนั้น ชยเสนราชกุมารเสด็จเข้าไปหาท่านพระภูมิชะถึงที่อยู่แล้วได้สนทนา
ปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้ว ประทับนั่ง ณ ที่สมควร

ชยเสนราชกุมารได้รับสั่งกับท่านพระภูมิชะว่า "ข้าแต่ท่านพระภูมิชะ มีสมณ-
พราหมณ์พวกหนึ่ง ผู้มีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า 'ถ้าแม่ชนทั้งหลายตั้งความ
หวังแล้วจึงประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม่ไม่ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุ
ผลได้

ถ้าแม่ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขา
ก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม่ตั้งความหวังก็มีไข ไม่ตั้งความหวังก็มีไข แล้วประพฤติพรหมจรรย์
พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้'

ในเรื่องนี้ พระศาสดาของท่านพระภูมิชะมีวาทะอย่างไร มีทิฏฐิอย่างไร ตรัส
สอนไว้อย่างไร"

ท่านพระภูมิชะถวายพระพรว่า "พระราชาชยเสนราชกุมาร เรื่องนี้อาตมภาพมิได้สดับรับ
มาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเลย แต่เป็นไปได้ที่พระผู้มีพระภาคพึงทรง
พยากรณ์อย่างนี้ว่า 'ถ้าแม่ชนทั้งหลายตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์โดยไม่
แยบคาย พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

เชิงอรรถ :

^๑ ท่านพระภูมิชะ นี้ เป็นพระเจ้าลุงของชยเสนราชกุมาร (ม.อ.อ. ๓/๒๒๓/๑๔๔)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๖. ภูมิจสูตร

ถ้าแม่ไม่ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์โดยไม่แยบคาย พวกเขา ก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม่ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์โดยไม่แยบคาย พวกเขา ก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม่ตั้งความหวังก็มีไข ไม่ตั้งความหวังก็มีไข แล้วประพฤติพรหมจรรย์โดยไม่แยบคาย พวกเขา ก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม่ชนทั้งหลายตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์โดยแยบคาย พวกเขา ก็สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม่ไม่ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์โดยแยบคาย พวกเขา ก็สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม่ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์โดยแยบคาย พวกเขา ก็สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม่ตั้งความหวังก็มีไข ไม่ตั้งความหวังก็มีไข แล้วประพฤติพรหมจรรย์โดยแยบคาย พวกเขา ก็สามารถบรรลุผลได้

พระราชกุมาร เรื่องนี้อาตมภาพมิได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเลย แต่เป็นไปได้ที่พระผู้มีพระภาคพึงทรงพยากรณ์อย่างนี้”

ขยเสนราชกุมารตรัสว่า “ถ้าพระศาสดาของท่านพระภูมิจะมีวาตะอย่างนี้ มีทิวลิปอย่างนี้ ตรัสสอนไว้อย่างนี้ พระศาสดาของท่านพระภูมิจะ ชะรอยจะมีความรู้เหนือสมณพราหมณ์ทั้งปวงแน่แท้”

ลำดับนั้น ขยเสนราชกุมาร ทรงอังคาสท่านพระภูมิจะด้วยภัตตาหารในภาชนะอันเป็นส่วนของพระองค์เองเลยทีเดียว

[๒๒๕] ครั้งนั้นแล ท่านพระภูมิจะกลับจากบิณฑบาต ภายหลังฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิवाทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๖. ภูมิจสูตร

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส เมื่อเข้านี้ ข้าพระองค์ครอง
อันตรवासก ถือบาตรและจีวรเข้าไปยังวังของชยเสนราชกุมาร แล้วนั่งบนอาสนะที่
ปูลาดไว้แล้ว ลำดับนั้น ชยเสนราชกุมารเสด็จเข้ามาหาข้าพระองค์ แล้วได้ตรัส
สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้ว ประทับนั่ง ณ ที่
สมควร ได้รับสั่งกับข้าพระองค์ว่า ‘ข้าแต่ท่านพระภูมิชะ มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง
มีวาตะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า ‘ถ้าแม่ชนทั้งหลายตั้งความหวังแล้ว ประพฤติ
พรหมจรรย์ พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม่ไม่ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุ
ผลได้

ถ้าแม่ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็
ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม่ตั้งความหวังก็มีไข้ ไม่ตั้งความหวังก็มีไข้ แล้วประพฤติพรหมจรรย์
พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ในเรื่องนี้ พระศาสดาของท่านพระภูมิชะมีวาตะอย่างไร มีทิฏฐิอย่างไร ตรัส
สอนไว้อย่างไร’

เมื่อชยเสนราชกุมารรับสั่งอย่างนี้แล้ว ข้าพระองค์ได้ถวายพระพรว่า ‘พระ
ราชกุมาร เรื่องนี้ อาตมภาพมิได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเลย
แต่เป็นไปได้ที่พระผู้มีพระภาคพึงทรงพยากรณ์อย่างนี้ว่า ‘ถ้าแม่ชนทั้งหลายตั้ง
ความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์โดยไม่แยบคาย พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม่ไม่ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์โดยไม่แยบคาย พวกเขาก็ไม่
สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม่ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์โดยไม่แยบคาย
พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม่ตั้งความหวังก็มีไข้ ไม่ตั้งความหวังก็มีไข้ แล้วประพฤติพรหมจรรย์
โดยไม่แยบคาย พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๖. ภูมิจสูตร

ถ้าแม่ตั้งความหวังแล้วจึงประพฤติพรหมจรรย์โดยแยบคาย พวกเขา
สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม่ไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม่ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม่ตั้งความหวังก็มีไข้ ไม่ตั้งความหวังก็มีไข้ แล้วประพฤติพรหมจรรย์
โดยแยบคาย พวกเขาก็สามารถบรรลุผลได้'

เรื่องนี้ อาตมภาพมิได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเลย แต่
เป็นไปได้ที่พระผู้มีพระภาคพึงทรงพยากรณ์อย่างนี้'

ขยเสนราชกุมารรับสั่งว่า 'ถ้าพระศาสดาของท่านพระภูมิชะผู้มีวาตะอย่างนี้
มีทิวฏฐิอย่างนี้ ตรัสสอนไว้อย่างนี้ พระศาสดาของท่านพระภูมิชะ ชะรอยจะมี
ความรู้เหนือสมณพราหมณ์ทั้งปวงแน่แท้' ข้าพระองค์ถูกถามอย่างนี้แล้ว เมื่อ
พยากรณ์อย่างนี้ ชื่อว่าพูดตรงตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ 'ไม่ชื่อว่ากล่าวต่อพระผู้
มีพระภาคด้วยคำเท็จ ชื่อว่าเป็นผู้พูดอย่างสมเหตุสมผลหรือ 'ไม่มีบ้างหรือที่คำ
กล่าวเช่นนั้น และคำที่กล่าวต่อ ๆ กันมา จะเป็นเหตุให้ถูกตำหนิได้''

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ภูมิชะ ช่างเถิด เธอถูกถามอย่างนั้นแล้ว เมื่อ
พยากรณ์อย่างนั้น ชื่อว่าพูดตรงตามที่เรากล่าวไว้ 'ไม่ชื่อว่ากล่าวต่อเราด้วยคำเท็จ
ชื่อว่าเป็นผู้พูดอย่างสมเหตุสมผล 'ไม่มีเลยที่คำกล่าวเช่นนั้นและคำที่กล่าวต่อ ๆ
กันมา จะเป็นเหตุให้ถูกตำหนิได้ แต่สมณะหรือพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่งเป็น
มิจฉาทิวฏฐิ(มีความเห็นผิด) เป็นมิจฉาสังกัปปะ(มีความตำริผิด) เป็นมิจฉาวาจา(มี
การเจรจาผิด) เป็นมิจฉากัมมันตะ(มีการงานผิด) เป็นมิจฉาอาชีวะ(มีการเลี้ยงชีพ
ผิด) เป็นมิจฉาวายามะ(มีความเพียรผิด) เป็นมิจฉาสติ(มีความระลึกผิด) เป็น
มิจฉาสมาธิ(มีความตั้งใจผิด)

ถ้าแม่สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ตั้งความหวังแล้วจึงประพฤติพรหมจรรย์
พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม่ไม่ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขา就不能บรรลุ
ผลได้

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๖. ภูมิขสูตร

ถ้าแม่ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้วประพตติพรหมจรรย์ พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม่ตั้งความหวังก็มีไข้ ไม่ตั้งความหวังก็มีไข้ แล้วประพตติพรหมจรรย์ พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะอุบายอันไม่แยบคาย พวกเขาจึงไม่สามารถบรรลุผลได้

[๒๒๕] ภูมิขะ เปรียบเหมือนบุรุษผู้ต้องการน้ำมัน แสวงหาน้ำมัน เทียวเสาะหาน้ำมัน เกลี่ยทรายลงในรางแล้ว เอาน้ำพรมไป คั้นไป

ถ้าแม่บุรุษนั้นตั้งความหวังแล้วเกลี่ยทรายลงในราง เอาน้ำพรมไป คั้นไป เขาก็ไม่สามารถได้น้ำมัน

ถ้าแม่ไม่ตั้งความหวังแล้วเกลี่ยทรายลงไป ในราง เอาน้ำพรมไป คั้นไป เขาก็ไม่สามารถได้น้ำมัน

ถ้าแม่ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้วเกลี่ยทรายลงในราง เอาน้ำพรมไป คั้นไป เขาก็ไม่สามารถได้น้ำมัน

ถ้าแม่ตั้งความหวังก็มีไข้ ไม่ตั้งความหวังก็มีไข้ แล้วเกลี่ยทรายลงในราง เอาน้ำพรมไป คั้นไป เขาก็ไม่สามารถได้น้ำมัน

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะอุบายอันไม่แยบคาย เขาจึงไม่สามารถได้น้ำมัน แม้ฉันใด

สมณะหรือพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่ง ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นมิจฉาทิฏฐิ เป็นมิจฉาสังกัปปะ เป็นมิจฉาวาจา เป็นมิจฉากัมมันตะ เป็นมิจฉาอาชีวะ เป็นมิจฉาวายามะ เป็นมิจฉาสติ เป็นมิจฉาสมาธิ

ถ้าแม่สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ตั้งความหวังแล้วจึงประพตติพรหมจรรย์ พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๖. ภูมิมัชฌิมสูตร

ถ้าแม่ไม่ตั้งความหวังแล้วประพตติพรหมจรรย์ พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม่ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้วประพตติพรหมจรรย์ พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม่ตั้งความหวังก็มีไข้ ไม่ตั้งความหวังก็มีไข้ แล้วประพตติพรหมจรรย์ พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ข้อนี้เพราะเหตุไร

เพราะอุบายอันไม่แยบคาย พวกเขายังไม่สามารถบรรลุผลได้

เปรียบเหมือนบุรุษผู้ต้องการนมสด แสงหวานนมสด เที้ยวเสาะหานมสด แต่รีด(นมสด) จากเขาโคแม่ลูกอ่อน

ถ้าแม่บุรุษนั้นตั้งความหวังแล้วรีดเอาจากเขาโคแม่ลูกอ่อน เขาก็ไม่สามารถได้นมสด

ถ้าแม่ไม่ตั้งความหวังแล้วรีดเอาจากเขาโคแม่ลูกอ่อน เขาก็ไม่สามารถได้นมสด

ถ้าแม่ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวัง ฯลฯ

ถ้าแม่ตั้งความหวังก็มีไข้ ไม่ตั้งความหวังก็มีไข้ แล้วรีดเอาจากเขาของโคแม่ลูกอ่อน เขาก็ไม่สามารถได้นมสด

ข้อนี้เพราะเหตุไร

เพราะอุบายอันไม่แยบคาย เขายังไม่สามารถได้นมสด แม่ฉันใด

สมณะหรือพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่ง ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นมีจฉาทีฎฐี ฯลฯ เป็นมีจฉาสมาธิ

ถ้าแม่สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ตั้งความหวังแล้วประพตติพรหมจรรย์ พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๖. ภูมิขสูตร

ถ้าแม่ไม่ตั้งความหวังแล้วประพตติพรหมจรรย์ พวกเขา ก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม่ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้วประพตติพรหมจรรย์ พวกเขา ก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม่ตั้งความหวังก็มีไข้ ไม่ตั้งความหวังก็มีไข้ แล้วประพตติพรหมจรรย์ พวกเขา ก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะอุบายอันไม่แยบคาย พวกเขา จึงไม่สามารถบรรลุผลได้

[๒๒๖] ภูมิขะ เปรียบเหมือนบุรุษผู้ต้องการเนยชั้น แสงหาเนยชั้น เทียวเสาะหาเนยชั้น เหน้าลงในอ่างแล้ว กวนด้วยเครื่องกวน

ถ้าแม่บุรุษนั้นตั้งความหวังเหน้าลงไป ในอ่างแล้วกวนด้วยเครื่องกวน เขาก็ไม่สามารถได้เนยชั้น

ถ้าแม่ไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม่ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม่ตั้งความหวังก็มีไข้ ไม่ตั้งความหวังก็มีไข้ แล้วเหน้าลงในอ่างแล้วกวนด้วยเครื่องกวน เขาก็ไม่สามารถได้เนยชั้น

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะอุบายอันไม่แยบคาย เขาจึงไม่สามารถได้เนยชั้น แม่จันใด

สมณะหรือพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่ง ก็จันนั้นเหมือนกัน เป็นมิจฉาปฏิฐลิ ฯลฯ เป็นมิจฉาสมาธิ

ถ้าแม่สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ตั้งความหวังแล้วจึงประพตติพรหมจรรย์ พวกเขา ก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม่ไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม่ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๖. ภูมิมสูตร

ถ้าแม่ตั้งความหวังก็มีไข้ ไม่ตั้งความหวังก็มีไข้ แล้วจึงประพฤติพรหมจรรย์
 พวกเขา也不能บรรลุผลได้
 ชื่อนั้นเพราะเหตุไร
 เพราะอุบายอันไม่แยบคาย พวกเขาจึงไม่สามารถบรรลุผลได้
 เปรียบเหมือนบุรุษผู้ต้องการไฟ แสวงหาไฟ เที่ยวเสาะหาไฟ จึงเอาไม้สดที่
 มียางมาทำไม้สีไฟ แล้วสีให้เป็นไฟ
 ถ้าแม่บุรุษนั้นตั้งความหวังแล้วจึงเอาไม้สดที่มียางมาทำไม้สีไฟ แล้วสีให้
 เป็นไฟ เขาก็ไม่สามารถได้ไฟ
 ถ้าแม่ไม่ตั้งความหวังแล้ว ...
 ถ้าแม่ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้ว ...
 ถ้าแม่ตั้งความหวังก็มีไข้ ไม่ตั้งความหวังก็มีไข้ แล้วเอาไม้สดที่มียางมาทำไม้
 สีไฟ แล้วสีให้เป็นไฟ เขาก็ไม่สามารถได้ไฟ
 ชื่อนั้นเพราะเหตุไร
 เพราะอุบายอันไม่แยบคาย เขาก็ไม่สามารถได้ไฟ แม้ฉันใด
 สมณะหรือพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่ง ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นมิจฉาปฏิฐี ฯลฯ
 เป็นมิจฉาสมานิ
 ถ้าแม่สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์
 พวกเขา也不能บรรลุผลได้
 ถ้าแม่ไม่ตั้งความหวังแล้ว ...
 ถ้าแม่ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้ว ...
 ถ้าแม่ตั้งความหวังก็มีไข้ ไม่ตั้งความหวังก็มีไข้ แล้วประพฤติพรหมจรรย์
 พวกเขา也不能บรรลุผลได้
 ชื่อนั้นเพราะเหตุไร
 เพราะอุบายอันไม่แยบคาย พวกเขาจึงไม่สามารถบรรลุผลได้

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๖. ภูมิขสูตร

ภูมิขะ ส่วนสมณะหรือพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่งเป็นสัมมาทิฐิ เป็น
สัมมาสังกัปปะ เป็นสัมมาวาจา เป็นสัมமாகัมมันตะ เป็นสัมมาอาชีวะ เป็น
สัมมาวายามะ เป็นสัมมาสติ เป็นสัมมาสมาธิ

ถ้าแม่สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ตั้งความหวังแล้วจึงประพฤติพรหมจรรย์
พวกเขาก็สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม่ไม่ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็สามารถบรรลุผลได้
ถ้าแม่ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขา
ก็สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม่ตั้งความหวังก็มีไข ไม่ตั้งความหวังก็มีไข แล้วประพฤติพรหมจรรย์
พวกเขาก็สามารถบรรลุผลได้

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะอุบายอันแยบคาย พวกเขาจึงสามารถบรรลุผลได้

[๒๒๗] ภูมิขะ เปรียบเหมือนบุรุษผู้ต้องการน้ำมัน แสวงหาน้ำมัน เทียว
เสาะหาน้ำมัน เกลี่ยแบ่งงาลงในรางแล้ว เอาน้ำพรมไป คั้นไป

ถ้าแม่บุรุษนั้นตั้งความหวังแล้วเกลี่ยแบ่งงาลงในราง เอาน้ำพรมไป คั้นไป
เขาก็สามารถได้น้ำมันงา

ถ้าแม่ไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม่ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม่ตั้งความหวังก็มีไข ไม่ตั้งความหวังก็มีไข แล้วเกลี่ยแบ่งงาลงในราง
เอาน้ำพรมไป คั้นไป เขาก็สามารถได้น้ำมันงา

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะอุบายอันแยบคาย เขาจึงสามารถได้น้ำมันงา แม่ฉันใด

สมณะหรือพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่ง ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นสัมมาทิฐิ ฯลฯ
เป็นสัมมาสมาธิ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวารรค]

๖. ภูมิมขสูตร

ถ้าแม่สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ตั้งความหวังแล้วจึงประพฤติพรหมจรรย์
 พวกเขาก็สามารถบรรลุผลได้
 ถ้าแม่ไม่ตั้งความหวังแล้ว ...
 ถ้าแม่ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้ว ...
 ถ้าแม่ตั้งความหวังก็มีไข้ ไม่ตั้งความหวังก็มีไข้ แล้วประพฤติพรหมจรรย์
 พวกเขาก็สามารถบรรลุผลได้
 ข้อนั้นเพราะเหตุไร
 เพราะอุบายอันแยบคาย พวกเขาจึงสามารถบรรลุผลได้
 เปรียบเหมือนบุรุษผู้ต้องการนมสด แสงวหานมสด เที้ยวเสาะหานมสด จึง
 รีด(นมสด) จากเต้านมของโคแม่ลูกอ่อน
 ถ้าแม่บุรุษนั้นตั้งความหวังแล้วรีดเอาจากเต้านมโคแม่ลูกอ่อน เขาก็สามารถได้
 นมสด
 ถ้าแม่ไม่ตั้งความหวังแล้ว ...
 ถ้าแม่ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้ว ...
 ถ้าแม่ตั้งความหวังก็มีไข้ ไม่ตั้งความหวังก็มีไข้ แล้วพึงรีดจากเต้านมโคแม่
 ลูกอ่อน เขาก็สามารถได้นมสด
 ข้อนั้นเพราะเหตุไร
 เพราะอุบายอันแยบคาย เขาจึงสามารถได้นมสด แม่ฉันท
 สมณะหรือพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่ง ก็ฉันทนั้นเหมือนกัน เป็นสัมมาทิฐี ฯลฯ
 เป็นสัมมาสมาธิ
 ถ้าแม่สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ตั้งความหวังแล้วพึงประพฤติพรหมจรรย์
 พวกเขาก็สามารถบรรลุผลได้
 ถ้าแม่ไม่ตั้งความหวังแล้ว ...
 ถ้าแม่ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๖. ภูมิขสูตร

ถ้าแม่ตั้งความหวังก็มีไข้ ไม่ตั้งความหวังก็มีไข้ แล้วประพฤติพรหมจรรย์
 พวกเขาสามารถบรรลุผลได้
 ชื่อนั้นเพราะเหตุไร
 เพราะอุบายอันแยบคาย พวกเขาจึงสามารถบรรลุผลได้
 [๒๒๘] ภูมิขะ เปรียบเหมือนบุรุษผู้ต้องการเนยชั้น แสงหาเนยชั้น เที่ยว
 เสาะหาเนยชั้น เเทนมส์ลงในอ่างแล้วกววนด้วยเครื่องกววน
 ถ้าแม่บุรุษนั้นตั้งความหวังแล้วเทนมส์ลงในอ่างฟังกววนด้วยเครื่องกววน เขา
 ก็สามารถได้นมชั้น
 ถ้าแม่ไม่ตั้งความหวังแล้ว ...
 ถ้าแม่ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้ว ...
 ถ้าแม่ตั้งความหวังก็มีไข้ ไม่ตั้งความหวังก็มีไข้ แล้วเทนมส์ลงในอ่างแล้ว
 กวนด้วยเครื่องกววน เขาก็สามารถได้นมชั้น
 ชื่อนั้นเพราะเหตุไร
 เพราะอุบายอันแยบคาย เขาก็สามารถได้นมชั้น แม้นั้นใด
 สมณะหรือพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่ง ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นสัมมาทิฐี
 ฯลฯ เป็นสัมมาสมาธิ
 ถ้าแม่สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ตั้งความหวังแล้วจึงประพฤติพรหมจรรย์
 พวกเขาสามารถบรรลุผลได้
 ถ้าแม่ไม่ตั้งความหวังแล้ว ...
 ถ้าแม่ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้ว ...
 ถ้าแม่ตั้งความหวังก็มีไข้ ไม่ตั้งความหวังก็มีไข้ แล้วประพฤติพรหมจรรย์
 พวกเขาสามารถบรรลุผลได้
 ชื่อนั้นเพราะเหตุไร
 เพราะอุบายอันแยบคาย พวกเขาจึงสามารถบรรลุผลได้

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๖. ภูมิขสูตร

เปรียบเทียบเหมือนบุรุษผู้ต้องการไฟ แสวงหาไฟ เทียวเสาะหาไฟ จึงเอาไม้แห้ง
มาทำไม้สีไฟ แล้วสีให้เป็นไฟ

ถ้าแม่บุรุษนั้นตั้งความหวังแล้ว เอาไม้แห้งมาทำไม้สีไฟ แล้วสีให้เป็นไฟ
เขาก็สามารถได้ไฟ

ถ้าแม่ไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม่ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม่ตั้งความหวังก็มีไข้ ไม่ตั้งความหวังก็มีไข้ แล้วเอาไม้แห้งมาทำไม้สีไฟ
แล้วสีให้เป็นไฟ เขาก็สามารถได้ไฟ

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะอุบายอันแยบคาย เขาจึงสามารถได้ไฟ แม่ฉันใด

สมณะหรือพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่ง ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นสัมมาทิฐิ
 ฯลฯ เป็นสัมมาสมาธิ

ถ้าแม่สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์
 พวกเขาก็สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม่ไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม่ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม่ตั้งความหวังก็มีไข้ ไม่ตั้งความหวังก็มีไข้ แล้วประพฤติพรหมจรรย์
 พวกเขาก็สามารถบรรลุผลได้

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะอุบายอันแยบคาย พวกเขาจึงสามารถบรรลุผลได้

ภูมิขะ ถ้าเธอพึงอธิบายอุปมา ๔ ข้อนี้ ให้แจ่มแจ้งแก่ชยเสนราชกุมารได้
 ชยเสนราชกุมารจะพึงเลื่อมใสเธออย่างน่าอัศจรรย์ และชยเสนราชกุมารผู้เลื่อมใส
 แล้ว จะพึงทำอาการของบุคคลผู้เลื่อมใสแก่เธอ”

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๗. อนรุทสสูตร

ท่านพระภูมิชะกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เจพะเข้าพระองค์จัก อธิบายอุปมา ๔ ข้อนี้อันนำอัศจรรย์ ที่เข้าพระองค์ยังไม่เคยได้สดับมาก่อน ให้ แจ่มแจ้งแก่ชยเสนราชกุมาร เหมือนพระผู้มีพระภาคได้อย่างไร”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ท่านพระภูมิชะมีใจยินดีชื่นชมพระภาษิต ของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

ภูมิชสูตรที่ ๖ จบ

๗. อนรุทสสูตร

ว่าด้วยพระอนรุทชะ

[๒๒๙] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของ อนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้นแล ช่างไม้ชื่อปัญจกังคะ เรียกชาย คนหนึ่งมาสั่งว่า

“มาเถิด พ่อมหาเจ้าเจริญ เธอจงเข้าไปหาท่านพระอนรุทชะถึงที่อยู่ กราบเท้า ท่านด้วยเศียรเกล้าตามคำของเราแล้วกราบเรียนอย่างนี้ว่า ‘พระคุณเจ้าผู้เจริญ ช่างไม้ปัญจกังคะกราบเท้าท่านพระอนรุทชะด้วยเศียรเกล้า’ และจงกราบเรียนอย่าง นี้ว่า ‘พระคุณเจ้าผู้เจริญ ขอท่านพระอนรุทชะโปรดนับตนเองเป็นรูปที่ ๔ นิมนต์ ภัตตาหารของช่างไม้ปัญจกังคะในวันพรุ่งนี้ และขอพระคุณเจ้าโปรดมาแต่เช้า ๆ เพราะช่างไม้ปัญจกังคะมีกิจมาก มีหน้าที่ที่จะต้องทำทางราชการมาก”

ชายคนนั้นรับคำแล้วจึงเข้าไปหาท่านพระอนรุทชะถึงที่อยู่ กราบแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบเรียนท่านพระอนรุทชะว่า “พระคุณเจ้าผู้เจริญ ช่างไม้ ปัญจกังคะกราบเท้าพระคุณท่านด้วยเศียรเกล้า และฝากมากราบเรียนอย่างนี้ว่า ‘พระคุณเจ้าผู้เจริญ ขอท่านพระอนรุทชะโปรดนับตนเองเป็นรูปที่ ๔ นิมนต์รับ ภัตตาหารของช่างไม้ปัญจกังคะในวันพรุ่งนี้ และขอพระคุณเจ้าโปรดไปแต่เช้า ๆ เพราะช่างไม้ปัญจกังคะมีกิจมาก มีหน้าที่ที่จะต้องทำทางราชการมาก”

ท่านพระอนรุทชะรับนิมนต์โดยดุษณีภาพ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๗. อนรุทสสูตร

[๒๓๐] ครั้นเวลาเช้า เมื่อล่องราตรีนั้นไป ท่านพระอนรุทระ ครองผ้า
อันตรวาสก ถือบาตรและจีวรเข้าไปยังที่อยู่ของช่างไม้ปัญจกังคะ แล้วนั่งบน
อาสนะที่ปูลาดไว้แล้ว ลำดับนั้น ช่างไม้ปัญจกังคะถวายของเคี้ยวของฉันอันประณีต
แก่ท่านพระอนรุทระจนอิมหันาสารายด้วยตนเอง พอเห็นท่านพระอนรุทระฉันเสร็จ
ละมือออกจากบาตรแล้ว จึงเลือกนั่ง ณ ที่สมควรที่ใดที่หนึ่งซึ่งต่ำกว่า ไต่กล่าว
กับท่านพระอนรุทระว่า

“พระคุณเจ้าผู้เจริญ ภิกษุผู้เระทั้งหลายเข้ามาหากระผมในที่นี้แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า
'คหบดี ท่านจงเจริญเจโตวิมุตติอันหาประมาณมิได้เถิด' พระเระบางรูปกล่าวอย่างนี้ว่า
'คหบดี ท่านจงเจริญเจโตวิมุตติที่เป็นมหัคคตะเถิด'

พระคุณเจ้าผู้เจริญ ธรรม ๒ ประการนี้ คือ

๑. เจโตวิมุตติ^๑อันหาประมาณมิได้
๒. เจโตวิมุตติที่เป็นมหัคคตะ^๒

มีอรรถต่างกันและมีพยัญชนะต่างกัน(อย่างไร) หรือว่ามีอรรถเป็นอันเดียวกัน^๓
ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น”

“คหบดี ถ้าเช่นนั้น ท่านนั้นแหละ จงทำความเข้าใจในเรื่องนี้ให้แจ่มแจ้ง
ท่านจะได้ปฏิบัติไม่ผิดจากเรื่องนี้”

“พระคุณเจ้าผู้เจริญ กระผมมีความเข้าใจอย่างนี้ว่า ‘ธรรมเหล่านี้ คือ

๑. เจโตวิมุตติอันหาประมาณมิได้
๒. เจโตวิมุตติที่เป็นมหัคคตะ

มีอรรถเป็นอันเดียวกัน ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น”

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๘๒ (โคปกโมคคัลลานสูตร) หน้า ๙๒ ในเล่มนี้

^๒ ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๖๖ (อาเนญชสูตร) หน้า ๗๓ ในเล่มนี้

^๓ มีอรรถเป็นอันเดียวกัน หมายถึงตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า เป็นเจโตวิมุตติ ที่หาประมาณ
มิได้หรือเจโตวิมุตติที่เป็นมหัคคตะ เพราะมีจิตเป็นเอกัคคตา(มีอารมณ์เป็นหนึ่ง)เหมือนกัน (ม.อ.อ.
๓/๒๓๐/๑๔๕)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๗. อนรุทสสูตร

“คหบดี ธรรม ๒ ประการนี้ คือ

๑. เจโตวิมุตติอันหาประมาณมิได้

๒. เจโตวิมุตติที่เป็นมหัคคตะ

มีอรรถต่างกันและมีพยัญชนะต่างกัน ท่านพึงทราบความต่างกันนั้น โดยวิธีที่ธรรมเหล่านี้ มีอรรถต่างกันและมีพยัญชนะต่างกันโดยเหตุผลต่อไปนี้

เจโตวิมุตติอันหาประมาณมิได้ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ มีเมตตาจิตแผ่ไปตลอดทิศที่ ๑ อยู่ ... ทิศที่ ๒ ... ทิศที่ ๓ ... ทิศที่ ๔ ... ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องล่าง ทิศเฉียง แผ่ไปตลอดโลกทั่วทุกหมู่เหล่าในที่ทุกสถาน ด้วยเมตตาจิตอันไพบุลย์ เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีคามเบียดเบียนอยู่ มีกรุณาจิต ... มีมิตตาจิต ... มีอุเบกขาจิตแผ่ไปตลอดทิศที่ ๑ อยู่ ... ทิศที่ ๒ ... ทิศที่ ๓ ... ทิศที่ ๔ ... ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องล่าง ทิศเฉียง แผ่ไปตลอดโลกทั่วทุกหมู่เหล่าในที่ทุกสถาน ด้วยอุเบกขาจิต อันไพบุลย์ เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีคามเบียดเบียนอยู่

คหบดี นี้เรียกว่า เจโตวิมุตติอันหาประมาณมิได้

[๒๓๑] **เจโตวิมุตติที่เป็นมหัคคตะ** เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ น้อมจิตแผ่ไปตลอดโคนต้นไม้ ๑ แห่งว่า ‘เป็นแดนมหัคคตะ’ อยู่

นี้เรียกว่า เจโตวิมุตติที่เป็นมหัคคตะ

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ น้อมจิตแผ่ไปตลอดโคนต้นไม้ ๒ หรือ ๓ แห่งว่า ‘เป็นแดนมหัคคตะ’ อยู่

นี้เรียกว่า เจโตวิมุตติที่เป็นมหัคคตะ

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ น้อมจิตแผ่ไปตลอดเขตบ้าน ๑ แห่งว่า ‘เป็นแดนมหัคคตะ’ อยู่

นี้เรียกว่า เจโตวิมุตติที่เป็นมหัคคตะ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๗. อนรุทสูต

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ น้อมจิตแผ่ไปตลอดเขตบ้าน ๒ หรือ ๓ แห่งว่า
'เป็นแดนมหัคคตะ' อยู่

นี้เรียกว่า เจโตวิมุตติที่เป็นมหัคคตะ

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ น้อมจิตแผ่ไปตลอดอาณาจักร ๑ แห่งว่า 'เป็น
แดนมหัคคตะ' อยู่

นี้เรียกว่า เจโตวิมุตติที่เป็นมหัคคตะ

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ น้อมจิตแผ่ไปตลอดอาณาจักร ๒ หรือ ๓ แห่งว่า
'เป็นแดนมหัคคตะ' อยู่

นี้เรียกว่า เจโตวิมุตติที่เป็นมหัคคตะ

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ น้อมจิตแผ่ไปตลอดปฐพีซึ่งมีมหาสมุทรเป็นขอบเขต
๑ แห่งว่า 'เป็นแดนมหัคคตะ' อยู่

นี้เรียกว่า เจโตวิมุตติที่เป็นมหัคคตะ

คหบดี โดยเหตุผลนี้ ท่านก็จะทราบความต่างกันนั้น โดยวิธีที่ธรรมเหล่านี้
มีอรรถต่างกันและมีพยัญชนะต่างกัน

[๒๓๒] คหบดี การเข้าถึงภพนี้มี ๔ ประการ

การเข้าถึงภพ ๔ ประการ อะไรบ้าง

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้

๑. น้อมจิตแผ่กสิณมีแสงสว่างเล็กน้อยเป็นอารมณ์อยู่ หลังจากตายแล้ว
จึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพชั้นปริตตภา
๒. น้อมจิตแผ่กสิณมีแสงสว่างหาประมาณมิได้เป็นอารมณ์อยู่ หลัง
จากตายแล้ว จึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพชั้นอัปมาณภา
๓. น้อมจิตแผ่กสิณมีแสงสว่างเศร้าหมองเป็นอารมณ์อยู่ หลังจาก
ตายแล้ว จึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพชั้นสังกสิณฐภา

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๗. อนรุทสูต

๔. น้อมจิตแผ่กลืนมีแสงสว่างบริสุทธิ์เป็นอารมณ์อยู่ หลังจากตาย

แล้ว จึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพชั้นปริสุทธาภา

การเข้าถึงภพ ๔ ประการนี้แล

มีสมัยที่พวกเทพประชุมร่วมกัน เทพเหล่านั้นย่อมปรากฏมีสีกายต่างกัน แต่มีริศมีไม่ต่างกัน เปรียบเหมือนบุรุษตามประทีปน้ำมันหลายดวง เข้าไปยังเรือนหลังหนึ่ง ประทีปน้ำมันเหล่านั้นปรากฏมีเปลวต่างกัน แต่มีแสงสว่างไม่ต่างกัน แม้ฉันใด สมัยที่พวกเทพประชุมร่วมกัน ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เทพเหล่านั้นย่อมปรากฏมีสีกายต่างกัน แต่มีริศมีไม่ต่างกัน

มีสมัยที่พวกเทพแยกกันประชุม เทพเหล่านั้นย่อมปรากฏมีสีกายต่างกันและมีริศมีต่างกัน เปรียบเหมือนบุรุษนำประทีปน้ำมันหลายดวงออกจากเรือนหลังนั้น ประทีปน้ำมันเหล่านั้นปรากฏมีเปลวต่างกันและมีแสงสว่างต่างกัน แม้ฉันใด สมัยที่พวกเทพแยกกันประชุม ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เทพเหล่านั้นย่อมปรากฏมีสีกายต่างกัน และมีริศมีต่างกัน

คหบดี เทพเหล่านั้นไม่มีความดำริอย่างนี้เลย ว่า 'สิ่งนี้ของเราทั้งหลายเที่ยง ยั่งยืน หรือแน่นอน' แต่เทพเหล่านั้นย่อมอภิมยในที่ที่ตนอาศัยอยู่เท่านั้น เปรียบเหมือนแมลงวันที่ติดไปกับหีบหรือตะกร้า ย่อมไม่มีความคิดอย่างนี้ว่า 'หีบหรือตะกร้านี้ของเราเที่ยง ยั่งยืน หรือแน่นอน' แต่ว่าแมลงวันเหล่านั้นย่อมอภิมยในที่ที่ตนอาศัยอยู่เท่านั้น แม้ฉันใด เทพเหล่านั้น ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ไม่มีความคิดอย่างนี้เลย ว่า 'สิ่งนี้ของเราทั้งหลายเที่ยง ยั่งยืน หรือแน่นอน' แต่เทพเหล่านั้นย่อมอภิมยในที่ที่ตนอาศัยอยู่เท่านั้น"

[๒๓๓] เมื่อท่านพระอนรุทระกล่าวอย่างนี้แล้ว ท่านพระสภิกัจจมานะ ได้กล่าวกับท่านพระอนรุทระว่า "ดีละ ท่านอนรุทระผู้เจริญ แต่กระผมมีเรื่องจะขอถามให้ยิ่งขึ้นไปในเรื่องที่ว่า 'เทพผู้มีริศมีทั้งหมดนั้นมีริศมีเล็กน้อย หรือว่าบรรดาเทพเหล่านั้นมีเทพบางพวกมีริศมีหาประมาณมิได้'"

ท่านพระอนรุทระกล่าวว่า "ท่านกัจจมานะ โดยองค์แห่งการเกิด บรรดาเทพเหล่านี้ เทพบางพวกมีริศมีเล็กน้อย แต่เทพบางพวกมีริศมีหาประมาณมิได้"

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๗. อนรุทสูต

“ท่านอนรุทระผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บรรดาเทพผู้เกิดใน หมู่เทพเดียวกันเหล่านั้น เทพบางพวกมีรัศมีเล็กน้อย แต่เทพบางพวกมีรัศมี หาประมาณมิได้”

“ท่านกัจจანะ ถ้าเช่นนั้น ธรรมดาจะย่อนถามท่านในเรื่องนี้ ท่านพึงตอบ ปัญหาที่ตามที่ท่านพอใจ

ท่านเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร

คือ ภิกษุรูปที่น้อมจิตแผ่ไปตลอดโคณฑันไม้ ๑ แห่งว่า ‘เป็นแดนมหัคคตะ’ อยู่ กับภิกษุรูปที่น้อมจิตแผ่ไปตลอดโคณฑันไม้ ๒ หรือ ๓ แห่งว่า ‘เป็นแดน มหัคคตะ’ อยู่ บรรดาจิตตภาวนาของภิกษุ ๒ รูปนี้ จิตตภาวนาอย่างไหน เป็น มหัคคตจิตตภาวนายิ่งกว่ากัน”

“บรรดาจิตตภาวนาของภิกษุ ๒ รูปนี้ จิตตภาวนาของภิกษุรูปที่น้อมจิต แผ่ไปสู่โคณฑันไม้ ๒ หรือ ๓ แห่งว่า ‘เป็นแดนมหัคคตะ’ อยู่นี้ เป็นมหัคคต จิตตภาวนายิ่งกว่า ขอรับ”

“ท่านกัจจานะ ท่านเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร

คือ ภิกษุรูปที่น้อมจิตแผ่ไปตลอดโคณฑันไม้ ๒ หรือ ๓ แห่งว่า ‘เป็นแดน มหัคคตะ’ อยู่ กับภิกษุรูปที่น้อมจิตแผ่ไปตลอดเขตบ้าน ๑ แห่งว่า ‘เป็นแดน มหัคคตะ’ อยู่ บรรดาจิตตภาวนาของภิกษุ ๒ รูปนี้ จิตตภาวนาอย่างไหน เป็น มหัคคตจิตตภาวนายิ่งกว่ากัน”

“บรรดาจิตตภาวนาของภิกษุ ๒ รูปนี้ จิตตภาวนาของภิกษุรูปที่น้อมจิต แผ่ไปตลอดเขตบ้าน ๑ แห่งว่า ‘เป็นแดนมหัคคตะ’ อยู่นี้ เป็นมหัคคตจิตต ภาวนายิ่งกว่า ขอรับ”

“ท่านกัจจานะ ท่านเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร

คือ ภิกษุรูปที่น้อมจิตแผ่ไปตลอดเขตบ้าน ๑ แห่งว่า ‘เป็นแดนมหัคคตะ’ อยู่ กับภิกษุรูปที่น้อมจิตแผ่ไปตลอดเขตบ้าน ๒ หรือ ๓ แห่งว่า ‘เป็นแดนมหัคคตะ’ อยู่ บรรดาจิตตภาวนาของภิกษุ ๒ รูปนี้ จิตตภาวนาอย่างไหน เป็นมหัคคตจิตต ภาวนายิ่งกว่ากัน”

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๗. อนรุทสูต

“บรรดาจิตตภาวนาของภิกษุ ๒ รูปนี้ จิตตภาวนาของภิกษุรูปที่น้อมจิต
แผ่ไปตลอดเขตบ้าน ๒ หรือ ๓ แห่งว่า ‘เป็นแดนมหัคคตะ’ อยู่นี้ เป็นมหัคคต
จิตตภาวนายิ่งกว่า ขอรับ”

“ท่านกัจจนะ ท่านเข้าใจความชื่อนั้นว่าอย่างไร

คือ ภิกษุรูปที่น้อมจิตแผ่ไปตลอดเขตบ้าน ๒ หรือ ๓ แห่งว่า ‘เป็นแดน
มหัคคตะ’ อยู่ กับภิกษุรูปที่น้อมจิตแผ่ไปตลอดมหาอาณาจักร ๑ แห่งว่า ‘เป็น
แดนมหัคคตะ’ อยู่ บรรดาจิตตภาวนาของภิกษุ ๒ รูปนี้ จิตตภาวนาอย่างไรหน
เป็นมหัคคตจิตตภาวนายิ่งกว่ากัน”

“บรรดาจิตตภาวนาของภิกษุ ๒ รูปนี้ จิตตภาวนาของภิกษุรูปที่น้อมจิต
แผ่ไปตลอดมหาอาณาจักร ๑ แห่งว่า ‘เป็นแดนมหัคคตะ’ อยู่นี้ เป็นมหัคคตจิตต
ภาวนายิ่งกว่า ขอรับ”

“ท่านกัจจนะ ท่านเข้าใจความชื่อนั้นว่าอย่างไร

คือ ภิกษุรูปที่น้อมจิตแผ่ไปตลอดมหาอาณาจักร ๑ แห่งว่า ‘เป็นแดน
มหัคคตะ’ อยู่ กับภิกษุรูปที่น้อมจิตแผ่ไปตลอดมหาอาณาจักร ๒ หรือ ๓ แห่งว่า
‘เป็นแดนมหัคคตะ’ อยู่ บรรดาจิตตภาวนาของภิกษุ ๒ รูปนี้ จิตตภาวนาอย่างไรหน
เป็นมหัคคตจิตตภาวนายิ่งกว่ากัน”

“บรรดาจิตตภาวนาของภิกษุ ๒ รูปนี้ จิตตภาวนาของภิกษุรูปที่น้อมจิตแผ่
ไปตลอดมหาอาณาจักร ๒ หรือ ๓ แห่งว่า ‘เป็นแดนมหัคคตะ’ อยู่นี้ เป็น
มหัคคตจิตตภาวนายิ่งกว่า ขอรับ”

“ท่านกัจจนะ ท่านเข้าใจความชื่อนั้นว่าอย่างไร

คือ ภิกษุรูปที่น้อมจิตแผ่ไปตลอดมหาอาณาจักร ๒ หรือ ๓ แห่งว่า
‘เป็นแดนมหัคคตะ’ อยู่ กับภิกษุรูปที่น้อมจิตแผ่ไปตลอดมหาปฐพีมีมหาสมุทร
เป็นขอบเขตอยู่ บรรดาจิตตภาวนาของภิกษุ ๒ รูปนี้ จิตตภาวนาอย่างไรหน
เป็นมหัคคตจิตตภาวนายิ่งกว่ากัน”

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๗. อนรุทสูต

“บรรดาจิตตภาวนาของภิกษุ ๒ รูปนี้ จิตตภาวนาของภิกษุรูปที่น้อมจิต
แผ่ไปตลอดมหาปฐพีมีมหาสมุทรเป็นขอบเขตว่า ‘เป็นแดนมหัศจรรย์’ อยู่นี้ เป็น
มหัศจรรย์จิตตภาวนายิ่งกว่า ขอรับ”

“ท่านกัจจანะ นี่แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บรรดาเทพผู้เกิดในหมู่เทพเดียวกัน
เหล่านั้น บางพวกมีรัศมีเล็กน้อย แต่บางพวกมีรัศมีหาประมาณมิได้”

[๒๓๔] “ดีละ ท่านอนรุทระผู้เจริญ แต่กระผมมีเรื่องจะขอสอบถามให้ยิ่งขึ้น
ไปในเรื่องนี้ว่า ‘เทพผู้มีรัศมีทั้งหมดนั้นมีรัศมีเศร้าหมอง หรือว่าบรรดาเทพ
เหล่านั้นมีเทพบางพวกมีรัศมีบริสุทธิ์”

“ท่านกัจจานะ โดยองค์แห่งการเกิดนั้น บรรดาเทพเหล่านี้ เทพบางพวกมี
รัศมีเศร้าหมอง แต่เทพบางพวกมีรัศมีบริสุทธิ์”

“ท่านอนรุทระผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บรรดาเทพผู้เกิด
ในหมู่เทพเดียวกันเหล่านั้น เทพบางพวกมีรัศมีเศร้าหมอง แต่เทพบางพวกมีรัศมี
บริสุทธิ์”

“ท่านกัจจานะ ถ้าเช่นนั้น กระผมจักทำการเปรียบเทียบแก่ท่าน แม้เพราะ
การเปรียบเทียบ วิญญูชนบางพวกในโลกนี้ จึงรู้ทั่วถึงอรรถแห่งภาษิตได้

เปรียบเทียบ เมื่อประทีบน้ำมันอันบุคคลจุดไฟอยู่ แม่น้ำมันก็ไม่บริสุทธิ์
แม้ไส้ก็ไม่บริสุทธิ์ เพราะน้ำมันและไส้ไม่บริสุทธิ์ ประทีบน้ำมันนั้นจึงติดไฟอย่าง
ริบหรี่ แม้นั้นใด ภิกษุบางรูปในพระธรรมวินัยนี้ ก็ฉนั้นเหมือนกัน น้อมจิต
แผ่กสิณมีแสงสว่างเศร้าหมองเป็นอารมณ์อยู่ ไม่ระงับความชั่วหยาบทางกายให้ดี
ไม่ถอนถิ่นมีโทษให้ดี ไม่กำจัดอุทัจจกุกกจะให้ดี เพราะไม่ระงับความชั่วหยาบ
ทางกายให้ดี ไม่ถอนถิ่นมีโทษให้ดี ไม่กำจัดอุทัจจกุกกจะให้ดี ภิกษุนั้นจึง
รุ่งเรืองอย่างริบหรี่ หลังจากมรณภาพแล้ว จึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับหมู่เทพ
ผู้มีรัศมีเศร้าหมอง

เปรียบเทียบ เมื่อประทีบน้ำมันอันบุคคลจุดไฟอยู่ แม่น้ำมันก็บริสุทธิ์
แม้ไส้ก็บริสุทธิ์ เพราะน้ำมันและไส้บริสุทธิ์ ประทีบน้ำมันนั้นจึงติดไฟอย่างไม่ริบหรี่
แม้นั้นใด ภิกษุบางรูปในพระธรรมวินัยนี้ ก็ฉนั้นเหมือนกัน น้อมจิตแผ่

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๘. อุปกิกิเลสสูตร

กสิณมีแสงสว่างบริสุทธิ์เป็นอารมณ์อยู่ ระวังความชั่วหยาบทางกายให้ดี ถอน
 ถีนมิทระให้ดี กำจัดอุทัจจกุกุจะให้ดี เพราะระวังความชั่วหยาบทางกาย
 ให้ดี ถอนถีนมิทระให้ดี และกำจัดอุทัจจกุกุจะให้ดี ภิกษุนั้นจึงรุ่งเรืองอย่างไม่
 รีบหรี หลังจากมรณภาพแล้ว จึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพผู้มีรัศมีบริสุทธิ์

ท่านกัจจานะ นี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บรรดาเทพผู้เกิดในหมู่เทพเดียวกัน
 เหล่านั้น เทพบางพวกมีรัศมีเศร้าหมอง แต่เทพบางพวกมีรัศมีบริสุทธิ์”

[๒๓๕] เมื่อท่านพระอนรุทธะกล่าวอย่างนี้แล้ว ท่านพระสภิกขังจางนะได้
 กล่าวกับท่านพระอนรุทธะว่า “ดีละ ท่านอนรุทธะผู้เจริญ ท่านอนรุทธะมิได้กล่าว
 อย่างนี้ว่า ‘เราได้สดับมาแล้วอย่างนี้’ หรือว่า ‘ควรจะเป็นอย่างนี้’ แต่ท่าน
 อนรุทธะกล่าวว่า ‘เทพเหล่านั้นเป็นอย่างนั้นบ้าง เทพเหล่านั้นเป็นอย่างนี้บ้าง
 ท่านผู้เจริญ กระผมนั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า ‘ท่านอนรุทธะต้องเคยอยู่ร่วม
 เคยเจรจา และเคยร่วมสนทนากับเทพเหล่านั้นมาเป็นแน่”

“ท่านกัจจานะ ท่านกล่าววาจานี้เป็นที่น่าเชื่อถือจริง ๆ แต่กระผมจักตอบ
 ท่านบ้าง ท่านกัจจานะ กระผมเคยอยู่ร่วม เคยเจรจา และเคยร่วมสนทนากับ
 เทพเหล่านั้นมานานแล้ว”

เมื่อท่านพระอนรุทธะกล่าวอย่างนี้แล้ว ท่านพระสภิกขังจางนะได้กล่าวกับ
 ข้างไม่ปัญญาถึงคะว่า “คหบดี เป็นลาภของท่าน ท่านได้ดีแล้ว ที่ท่านละเหตุแห่ง
 ความสงสัยนั้นเสียได้ เราทั้งสองจึงได้ฟังธรรมบรรยายนี้” ดังนี้แล

อนรุทธสูตรที่ ๗ จบ

๘. อุปกิกิเลสสูตร

ว่าด้วยอุปกิเลส

[๒๓๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ โขสิดาราม เขตกรุงโกสัมพี
 สมัยนั้นแล ภิกษุทั้งหลายในกรุงโกสัมพี เกิดความบาดหมาง เกิดการทะเลาะวิวาท
 ถึงกับใช้หอกคือปากทิ่มแทงกันอยู่

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๘. อุปัฏกเกเลสสูตร

ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วยืนอยู่ ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ภิกษุทั้งหลายในกรุงโกสัมพี เกิดความบาดหมาง เกิดการทะเลาะเกิดการวิวาท ถึงกับใช้หอกคือปากทิ่มแทงกันอยู่ ขอประทานวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดอนุเคราะห์เสด็จไปหาภิกษุเหล่านั้นเถิด พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคทรงรับอาราธนาโดยดุษณีภาพ

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปหาภิกษุเหล่านั้นถึงที่อยู่ แล้วได้ตรัสกับภิกษุเหล่านั้นว่า “อย่าเลย ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่าบาดหมาง อย่าทะเลาะ อย่าขัดแย้ง อย่าวิวาทกันเลย”

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ภิกษุรูปหนึ่งได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคผู้ทรงเป็นธรรมสามี (เจ้าของธรรม) โปรดรอก่อน ขอพระผู้มีพระภาคทรงชวนชวนน้อย ประกอบตามสุขวิหารธรรมในปัจจุบันอยู่เถิด ข้าพระองค์ทั้งหลายจะปรากฏเพราะความบาดหมาง การทะเลาะ การขัดแย้ง และการวิวาทนั่นเอง พระพุทธเจ้าข้า”

แม้ครั้งที่ ๒ พระผู้มีพระภาคก็ได้ตรัสกับภิกษุเหล่านั้นว่า “อย่าเลย ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย อย่าบาดหมาง อย่าทะเลาะ อย่าขัดแย้ง อย่าวิวาทกันเลย”

ภิกษุรูปนั้นได้กราบทูลอีกเป็นครั้งที่ ๒ ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคผู้ทรงเป็นธรรมสามี โปรดรอก่อน ขอพระผู้มีพระภาคทรงชวนชวนน้อย ประกอบตามสุขวิหารธรรมในปัจจุบันอยู่เถิด ข้าพระองค์ทั้งหลายจะปรากฏเพราะความบาดหมาง การทะเลาะ การขัดแย้ง และการวิวาทนั่นเอง พระพุทธเจ้าข้า”

แม้ครั้งที่ ๓ พระผู้มีพระภาคก็ได้ตรัสกับภิกษุเหล่านั้นว่า “อย่าเลย ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย อย่าบาดหมาง อย่าทะเลาะ อย่าขัดแย้ง อย่าวิวาทกันเลย”

ภิกษุรูปนั้นก็ได้กราบทูลอีกเป็นครั้งที่ ๓ ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคผู้ทรงเป็นธรรมสามี โปรดรอก่อน ขอพระผู้มีพระภาคทรงชวนชวนน้อย ประกอบตามสุขวิหารธรรมในปัจจุบันอยู่เถิด ข้าพระองค์ทั้งหลายจะปรากฏเพราะความบาดหมาง การทะเลาะ การขัดแย้ง และการวิวาทนั่นเอง พระพุทธเจ้าข้า”

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๘. อุปัฏกเกิลสสูตร

ครั้งเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคทรงครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงโกสัมพี ทรงเที่ยวบิณฑบาตในกรุงโกสัมพีแล้ว เสด็จกลับจากบิณฑบาต ภายหลังเสวยพระกระยาหารเสร็จแล้ว ทรงเก็บงำเสนาสนะ ถือบาตรและจีวรประทับยืนอยู่นั้นแล ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

[๒๓๗]   “ภิกษุทั้งหลายต่างสงเสียดังพร้อมกัน
 ที่จะรู้สึกว่าเป็นพาลนั้น ไม่มีเลยสักรูปเดียว
 ยิ่งเมื่อสงฆ์แตกกัน ก็ไม่ได้คำนึงถึงเรื่องอื่น
 เธอทั้งหลายขาดสติ แสดงตนว่าเป็นบัณฑิต
 ทำการมพูดได้ตามที่ตนปรารถนา
 จะยื่นปากพูดก็ไม่รู้สึกถึงการทะเลาะ
                   ชนเหล่าใดเข้าไปผูกเวรว่า
 ‘คนนี้ได้ดำเรา ได้ฆ่าเรา
 ได้ชนะเรา และได้ลักสิ่งของของเราไป’
 เวนของชนเหล่านั้นย่อมไม่สงบระงับ
                   ส่วนชนเหล่าใดไม่เข้าไปผูกเวรว่า
 ‘คนนี้ได้ดำเรา ได้ฆ่าเรา
 ได้ชนะเรา และได้ลักสิ่งของของเราไป’
 เวนของชนเหล่านั้นย่อมสงบระงับ
                   เพราะว่าในกาลไหน ๆ เวนทั้งหลายในโลกนี้
 ย่อมไม่สงบระงับด้วยเวร^๑
 แต่เวรทั้งหลายย่อมสงบระงับด้วยการไม่จองเวร^๒
 นี้เป็นธรรมเก่า^๓

เชิงอรรถ :

- ^๑ เวน นอกจากจะไม่สงบระงับแล้ว ยังกลับเพิ่มพูนเวรต่อกันให้มากขึ้น เปรียบเหมือนการใช้หน้าสกปรก ขำระล้างสิ่งสกปรก ก็ยิ่งเพิ่มพูนความสกปรกมากขึ้นจะนั้น (ข.ธ.อ. ๑/๔๕)
- ^๒ การไม่จองเวร หมายถึงธรรมคือขันติ เมตตา โยนิโสมนสิการ(การพิจารณาโดยแยบคาย) และ บัจเจกขณะ (การพิจารณา) (ข.ธ.อ. ๑/๔๕)
- ^๓ เป็นธรรมเก่า หมายถึงเป็นทางปฏิบัติเพื่อสงบระงับเวรที่ประหลาดสืบ ๆ กันมาของพระพุทธเจ้า พระ บัจเจกพุทธเจ้า และพระชัชฌาสพ (ข.ธ.อ. ๑/๔๘)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวารรค]

๘. อุปัฏกเกิลสสูตร

ชนเหล่าอื่น^๑ไม่รู้ชัดว่า
 'พวกเรากำลังย่อยยับอยู่ ณ ที่นี่'
 ส่วนชนเหล่าใด^๒ในหมู่นั้น
 รู้ชัดความมุ่งร้ายกันยอมระงับ
 เพราะการปฏิบัติของชนเหล่านั้น
 ชนทั้งหลายบั่นกระดูกฆ่ากัน ลักทรัพย์คือโคและม้า
 ช้วงชิงแว่นแคว้นกัน ก็ยังกลับมาคบหากันได้อีก
 ไฉนเธอทั้งหลายจึงคบหากันไม่ได้เล่า

ถ้าบุคคลพึงได้สหายผู้มีปัญญารักษาดนเที่ยวไปด้วยกันได้
 เป็นสาธุhari^๓ เป็นนักปราชญ์
 ครอบงำอันตรายทั้งปวงได้แล้ว
 พึงมีใจแช่มชื่น มีสติ เที่ยวไปกับสหายนั้นเกิด

ถ้าบุคคลไม่พึงได้สหายผู้มีปัญญารักษาดน
 เที่ยวไปด้วยกันได้ เป็นสาธุhari เป็นนักปราชญ์
 ก็พึงประพุดต้อยผู้เดียวเกิด
 เหมือนพระราชาทรงละทิ้งแคว้นที่ทรงชนะแล้ว
 ทรงประพุดต้อยผู้เดียว
 และเหมือนช้างมาดั่งคะละทิ้งโขลงอยู่ตัวเดียวในป่า ฉะนั้น

การเที่ยวไปของบุคคลผู้เดียวเป็นความประเสริฐ
 เพราะคุณเครื่องความเป็นสหาย^๔ไม่มีในคนพาล

เชิงอรรถ :

- ^๑ ชนเหล่าอื่น หมายถึงคนที่สร้างความแตกแยกในหมู่นั้น ซึ่งไม่ใช่บัณฑิต (ม.อ.อ. ๓/๒๓๗/๑๔๙, ข.อ.อ. ๑/๕๘)
- ^๒ ชนเหล่าใด หมายถึงบัณฑิต (ม.อ.อ. ๓/๒๓๗/๑๔๙, ข.อ.อ. ๑/๕๘) และดูเทียบ ข.อ.(แปล) ๒๕/๖/๒๕
- ^๓ สาธุhari หมายถึงผู้เพียบพร้อมด้วยพรหมวิหารธรรม ๔ รูปมาน ๔ อรูปมาน ๔ และสัญญา-เวทียัตนิโรธ ๑ (ข.จ.(แปล) ๓๐/๑๓๑/๔๓๓)
- ^๔ คุณเครื่องความเป็นสหาย หมายถึงคุณธรรมเหล่านี้ คือ จุลศีล มัชฌิมศีล มหาศีล กถาวัตถุ ๑๐ ฤตงค์คุณ ๑๓ วิบัสสนาญาณ มรรค ๔ ผล ๔ วิชชา ๓ อภิญญา ๖ อมตมทานิพพาน (ข.อ.อ. ๗/๑๔๓)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๘. อุปกัณเฐสสูตร

อนึ่ง บุคคลควรมีความขวนขวายน้อย
 เทียวไปผู้เดียวไม่พึงทำความชั่ว
 เหมือนช้างมาตังคะเทียวไปตัวเดียวในป่า”^๑

[๒๓๘] พระผู้มีพระภาคประทับยืนตรัสพระคาถาเหล่านี้แล้ว ได้เสด็จเข้าไป
 ยังบ้านพาลกโณการคาม

สมัยนั้น ท่านพระภคพักอยู่ที่บ้านพาลกโณการคาม ได้เห็นพระผู้มี
 พระภาคกำลังเสด็จมาแต่ไกล จึงได้จัดที่ประทับ ตั้งน้ำล้างพระบาทไว้

พระผู้มีพระภาคประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้แล้ว ทรงล้างพระบาท
 ฝ่ายท่านพระภคถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร

พระผู้มีพระภาคตรัสกับท่านพระภคว่า “ภิกษุ เธอยังสบายดีหรือ ยังพอ
 เป็นอยู่ได้หรือ ไม่ลำบากด้วยบิณฑบาตหรือ”

ท่านพระภคกราบทูลว่า “ข้าพระองค์ยังสบายดี ยังพอเป็นอยู่ได้ ไม่ลำบาก
 ด้วยบิณฑบาต พระพุทธเจ้าข้า”

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงชี้แจงให้ท่านพระภคเห็นชัด ขวนใจให้อยากรับ
 เอาไปปฏิบัติ ระวังใจให้อาจหาญแก่ล้าคล้า ปล่อยขโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วย
 ธรรมีกถาแล้วทรงลุกจากพุทธอาสน์ เสด็จไปยังป่าปาจิณวังสหายวัน^๒

สมัยนั้น ท่านพระอนรุทธะ ท่านพระนันทิยะ และท่านพระกิมพิละ พักอยู่
 ที่ป่าปาจิณวังสหายวัน

นายทายบาล(ผู้รักษาป่า) ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเสด็จมาแต่ไกล ได้กราบ
 ทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระสมณะ ท่านอย่าเข้าไปในป่านี้เลย ในป่านี้มีกฤษณ
 ๓ ท่าน ซึ่งเป็นผู้มุ่งประโยชน์ตนอยู่ ท่านอย่าได้รบกวนกฤษณทั้ง ๓ นั้นเลย”

ท่านพระอนรุทธะได้ยินแล้ว จึงได้บอกนายทายบาลว่า “นายทายบาล ท่าน
 อย่าได้ห้ามพระผู้มีพระภาคเลย พระผู้มีพระภาคผู้เป็นพระศาสดาของเราทั้งหลาย
 เสด็จมาถึงแล้ว”

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ วิ.ม. (แปล) ๕/๔๖๔/๓๕๕, ข.จ. (แปล) ๓๐/๑๓๑-๑๓๒/๔๓๓-๔๓๔, ข.ธ. (แปล)
 ๒๕/๓๒๘-๓๓๐/๑๓๕-๑๓๖, ข.ชา. (แปล) ๒๗/๑๗-๑๙/๓๐๓

^๒ ดูเทียบ วิ.ม. (แปล) ๕/๔๕๗-๔๖๔/๓๕๑-๔๕๕

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๘. อุปัฏกเกสิสูตร

[๒๓๙] ครั้งนั้น ท่านพระอนรุทธะได้เข้าไปหาท่านพระนันทิยะและท่านพระกิมพิละถึงที่อยู่ แล้วได้บอกว่า “รีบไปกันเถิดท่าน รีบไปกันเถิดท่าน พระผู้มีพระภาคผู้เป็นพระศาสดาของเราทั้งหลายเสด็จมาถึงแล้ว”

ท่านพระอนรุทธะ ท่านพระนันทิยะ และท่านพระกิมพิละได้ต้อนรับพระผู้มีพระภาค คือ รูปหนึ่งรับบาตรและจีวรของพระผู้มีพระภาค รูปหนึ่งปูลงพุทธอาสน์ รูปหนึ่งตั้งนาล้างพระบาท

พระผู้มีพระภาคประทับนั่ง ณ พุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้ ทรงล้างพระบาทแล้ว พระเถระทั้ง ๓ รูปนั้น ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร

พระผู้มีพระภาคตรัสกับท่านพระอนรุทธะว่า “อนรุทธะ นันทิยะ และกิมพิละ เธอทั้งหลายยังสบายดีหรือ ยังพอเป็นอยู่ได้หรือ ไม่ลำบากด้วยบิณฑบาตหรือ”

“ข้าพระองค์ทั้งหลายยังสบายดี ยังพอเป็นอยู่ได้ ไม่ลำบากด้วยบิณฑบาต พระพุทธเจ้าข้า”

“เธอทั้งหลายยังสามัคคีกัน ชื่นชมกัน ไม่วิวาทกัน เป็นเหมือนน้ำมันกับน้ำ มองกันด้วยนัยน์ตาที่เปี่ยมด้วยความรักอยู่หรือ”

“ขอประทานวโรกาส ข้าพระองค์ทั้งหลายยังสามัคคีกัน ชื่นชมกัน ไม่วิวาทกัน เป็นเหมือนน้ำมันกับน้ำ มองกันด้วยนัยน์ตาที่เปี่ยมด้วยความรักอยู่ พระพุทธเจ้าข้า”

“เธอทั้งหลายเป็นผู้สามัคคีกัน ชื่นชมกัน ไม่วิวาทกัน เป็นเหมือนน้ำมันกับน้ำ มองกันด้วยนัยน์ตาที่เปี่ยมด้วยความรักอยู่อย่างไร”

“ขอประทานวโรกาส ข้าพระองค์มีความคิดอย่างนี้ว่า ‘เป็นลาภของเราหนอ เราได้ดีแล้วหนอ ที่ได้อยู่กับเพื่อนพรหมจารีเช่นนี้’ ข้าพระองค์ตั้งมั่นกายกรรมอันประกอบด้วยเมตตา ตั้งมั่นวจีกรรมอันประกอบด้วยเมตตา และตั้งมั่นมโนกรรมอันประกอบด้วยเมตตา ในท่านเหล่านี้ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ข้าพระองค์มีความคิดอย่างนี้ว่า ‘ทางที่ดี เราควรเก็บความนึกคิดของตนแล้วประพฤติตามอำนาจ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๘. อุปกิกิเลสสูตร

ความนึกคิดของท่านเหล่านี้ ข้าพระองค์ก็เก็บความนึกคิดของตนแล้วประพฤติตามอำนาจความนึกคิดของท่านเหล่านี้ ภายของข้าพระองค์ทั้งหลายต่างก็จริง แต่ความนึกคิดดูเหมือนเป็นอันเดียวกัน พระพุทธเจ้าข้า”

แม่ท่านพระนันทิยะ ฯลฯ

แม่ท่านพระกิมพิละก็ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม่ข้าพระองค์ก็มีความคิดอย่างนี้ว่า ‘เป็นลาภของเราหนอ เราได้ดีแล้วหนอ ที่ได้อยู่กับเพื่อนพรหมจารีเช่นนี้’ ข้าพระองค์ตั้งมั่นกายกรรมอันประกอบด้วยเมตตา ตั้งมั่นวจีกรรมอันประกอบด้วยเมตตา และตั้งมั่นมโนกรรมอันประกอบด้วยเมตตา ในท่านเหล่านี้ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ข้าพระองค์มีความคิดอย่างนี้ว่า ‘ทางที่ดีเราควรเก็บความนึกคิดของตนแล้วประพฤติตามอำนาจความนึกคิดของท่านเหล่านี้’ ข้าพระองค์ก็เก็บความนึกคิดของตนแล้วประพฤติตามอำนาจความนึกคิดของท่านเหล่านี้ ภายของข้าพระองค์ทั้งหลายต่างก็จริง แต่ความนึกคิดดูเหมือนเป็นอันเดียวกัน

ข้าพระองค์ทั้งหลายยังสามัคคีกัน ชื่นชมกัน ไม่วิวาทกัน เป็นเหมือนน้ำนมกับน้ำ มองกันด้วยนัยน์ตาที่เปี่ยมด้วยความรักอยู่อย่างนี้แล พระพุทธเจ้าข้า”

[๒๕๐] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ดีละ ดีละ อนุรุธะ นันทิยะ และกิมพิละ อนึ่ง เธอทั้งหลายไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่หรือ”

“ขอประทานวโรกาส ข้าพระองค์ทั้งหลายไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ พระพุทธเจ้าข้า”

“เธอทั้งหลายไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่อย่างไร”

“ขอประทานวโรกาส บรรดาข้าพระองค์ทั้งหลาย รูปใดกลับจากบิณฑบาตจากบ้านก่อน รูปนั้นย่อมปูลาดอาสนะ ตั้งน้ำฉันน้ำใช้ไว้ ตั้งถาดสำหรับไว้ รูปใดกลับจากบิณฑบาตจากบ้านในภายหลัง ถ้ามีบิณฑบาตที่เหลือจากฉัน หากประสงค์ก็ฉัน หากไม่ประสงค์ก็เททิ้งบนพื้นที่ที่ปราศจากของเขียว หรือเทลงในน้ำที่ไม่มีตัวสัตว์ รูปนั้นเก็บงำอาสนะ เก็บน้ำฉันน้ำใช้ ล้างถาดสำหรับเก็บไว้ กวาด

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๘. อุปกิกิเลสสูตร

โรงอาหาร รูปใดเห็นหมอน้ำฉัน หมอน้ำใช้ หรือหมอน้ำชำระล้างเปล่า รูปนั้นก็นำไปตั้งไว้ ถ้าเหลือวิสัยของท่าน ข้าพระองค์ทั้งหลายจะกวักมือเรียกรูปที่ ๒ มาช่วยกันยกหมอน้ำฉัน หรือหมอน้ำใช้ไปตั้งไว้ ข้าพระองค์ทั้งหลายไม่ปริปากบ่น เพราะเรื่องนั้นเป็นปัจจัย และข้าพระองค์ทั้งหลายนั่งสนทนาธรรมีกถาตลอดคืน ยันรุ่ง ข้าพระองค์ทั้งหลายไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่อย่างนี้แล พระพุทธเจ้าข้า”

[๒๕๑] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ดีละ ดีละ อนรุทธะ นันทิยะ และกิมพิละ เมื่อเธอทั้งหลายไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่อย่างนี้ ญาณทัสสนะที่ประเสริฐ อันสามารถวิเศษยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ ซึ่งเป็นเครื่องอยู่อย่างผาสุก ที่เธอทั้งหลายได้บรรลุแล้วมีอยู่หรือ”^๑

ท่านพระอนรุทธะ ท่านพระนันทิยะ และท่านพระกิมพิละ กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ข้าพระองค์ทั้งหลายไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ จึงจำแสงสว่างและการเห็นรูปได้ แต่ไม่นานเลย แสงสว่างและการเห็นรูปนั้นก็หายไปจากข้าพระองค์ทั้งหลาย ข้าพระองค์ทั้งหลายจึงแทงตลอดนิมิตนั้นไม่ได้”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อนรุทธะ นันทิยะ และกิมพิละ เธอทั้งหลายต้องแทงตลอดนิมิตนั้นได้แน่ จะเล่าให้ฟังว่า ก่อนแต่การตรัสรู้

๑. แม้เรายังไม่รู้ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ขณะที่ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่ ย่อมจำแสงสว่างและการเห็นรูปได้เหมือนกัน แต่ไม่นาน แสงสว่างและการเห็นรูปนั้นก็หายไปจากเรา เราจึงคิดอย่างนี้ว่า ‘อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้แสงสว่างและการเห็นรูปหายไปจากเรา’ เรานั้นได้คิดว่า ‘วิจิกิจฉาเกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะวิจิกิจฉาเป็นเหตุสมมติของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมมติเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไป เราจักทำโดยวิธีที่วิจิกิจฉาจะไม่เกิดแก่เราอีก’

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ม.ม. (แปล) ๑๒/๓๒๕-๓๒๘/๓๕๗-๓๖๐

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๕ หน้า : ๒๘๓ }

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๘. อุปกิกิเลสสูตร

๒. เรานั้นเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ จึง
 จำแสงสว่างและการเห็นรูปได้ แต่ไม่นาน แสงสว่างและการเห็น
 รูปนั้นก็หายไปจากเรา เราจึงคิดว่า 'อะไรหนอ เป็นเหตุเป็น
 ปัจจัยให้แสงสว่างและการเห็นรูปหายไปจากเรา' เรานั้นได้คิดว่า
 'อมนสิการ(การไม่ใส่ใจ) เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะอมนสิการเป็น
 เหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและ
 การเห็นรูปจึงหายไป เราจึงทำโดยวิธีที่วิจิกจฉาและอมนสิการจะ
 ไม่เกิดแก่เราอีก'
๓. เรานั้นเป็นผู้ไม่ประมาท ฯลฯ เรานั้นได้คิดว่า 'ถีนมิทฐะเกิดขึ้น
 แล้วแก่เรา เพราะถีนมิทฐะเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อ
 สมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไป เราจึงทำ
 โดยวิธีที่วิจิกจฉา อมนสิการ และถีนมิทฐะจะไม่เกิดแก่เราอีก'
๔. เรานั้นเป็นผู้ไม่ประมาท ฯลฯ เรานั้นได้คิดว่า 'ความสะดุ้งกลัว
 เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะความสะดุ้งกลัวเป็นเหตุ สมาธิของเราจึง
 เคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไป
 เปรียบเหมือนนรุษผู้เดินทางไกล ที่สองข้างทางเกิดมีคนปอง
 ร้ายเขา เพราะถูกคนปองร้ายนั้นเป็นเหตุ เขาจึงเกิดความสะดุ้งกลัว
 แม้ฉันใจ ความสะดุ้งกลัวเกิดขึ้นแล้วแก่เรา ฉันนั้นเหมือนกัน
 เพราะความสะดุ้งกลัวเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิ
 เคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไป เราจึงทำโดยวิธีที่
 วิจิกจฉา อมนสิการ ถีนมิทฐะ และความสะดุ้งกลัวจะไม่เกิดแก่
 เราอีก'
๕. เรานั้นเป็นผู้ไม่ประมาท ฯลฯ เรานั้นได้คิดว่า 'ความปลาบปล้ม
 เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะความปลาบปล้มเป็นเหตุ สมาธิของเรา
 จึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึง
 หายไป'

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๘. อุปัฏกเกสสูตร

เปรียบเหมือนบุรุษผู้แสวงหาขุมทรัพย์แห่งหนึ่ง พบแหล่ง
ขุมทรัพย์ ๕ แห่งในคราวเดียวกัน เพราะพบแหล่งขุมทรัพย์ ๕
แห่งนั้นเป็นเหตุ เขาจึงเกิดความปลาบปลื้ม แม้ฉันใด ความ
ปลาบปลื้มเกิดขึ้นแล้วแก่เรา ฉันนั้นเหมือนกัน เพราะความ
ปลาบปลื้มเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว
แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไป เราจักทำโดยวิธีที่วิจิตรจจา
อมนสิการ ถิ่นมีทระ ความสะอาดงลัว และความปลาบปลื้มจะไม่
เกิดขึ้นแก่เราอีก'

๖. เรานั้นเป็นผู้ไม่ประมาท ฯลฯ เรานั้นได้คิดว่า 'ความชั่วหยาบ
เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะความชั่วหยาบเป็นเหตุ สมาธิของเราจึง
เคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไป
เราจักทำโดยวิธีที่วิจิตรจจา อมนสิการ ถิ่นมีทระ ความสะอาดงลัว
ความปลาบปลื้ม และความชั่วหยาบจะไม่เกิดขึ้นแก่เราอีก'
๗. เรานั้นเป็นผู้ไม่ประมาท ฯลฯ เรานั้นได้คิดว่า 'ความเพียรที่
บำเพ็ญเกินไปเกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะความเพียรที่บำเพ็ญเกินไป
เป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่าง
และการเห็นรูปจึงหายไป

เปรียบเหมือนบุรุษเอามือทั้งสอง จับนาคุ่มไว้แน่น นาคุ่มนั้น
ต้องถึงความตายในมือของบุรุษนั้นนั่นเอง แม้ฉันใด ความเพียรที่
บำเพ็ญเกินไป ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ฉันนั้นเหมือนกัน เพราะ
ความเพียรที่บำเพ็ญเกินไปเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อ
สมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไป เราจักทำ
โดยวิธีที่วิจิตรจจา อมนสิการ ถิ่นมีทระ ความสะอาดงลัว ความ
ปลาบปลื้ม ความชั่วหยาบ และความเพียรที่บำเพ็ญเกินไปจะไม่
เกิดขึ้นแก่เราอีก'

๘. เรานั้นเป็นผู้ไม่ประมาท ฯลฯ เรานั้นได้คิดว่า 'ความเพียรที่
หย่อนเกินไป ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะความเพียรที่หย่อนเกินไป
เป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสง
สว่างและการเห็นรูปจึงหายไป

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวารรค]

๘. อุปกิกิเลสสูตร

เปรียบเหมือนนบุรุษเอามือทั้งสอง จับนกคุ่มหลวม ๆ นกคุ่มนั้น ย่อมบินไปจากมือเขาได้ แม้ฉันทใจ ความเพียรที่หย่อนเกินไปได้ เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ฉันทนั้นเหมือนกัน เพราะความเพียรที่หย่อนเกินไปเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไป เราจักทำโดยวิธีที่วิจิตรจจา อมนสิการ ถินมิทชะ ความสะดุ้งกลัว ความปลาบปล้ำม ความชั่วหยาบ ความเพียรที่บำเพ็ญเกินไป และความเพียรที่หย่อนเกินไปจะไม่เกิดขึ้นแก่เราอีก'

๙. เรานั้นเป็นผู้ไม่ประมาท ฯลฯ เรานั้นได้คิดว่า 'ต้นหาที่คอย กระชิบได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะต้นหาที่คอยกระชิบเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไป เราจักทำโดยวิธีที่วิจิตรจจา อมนสิการ ถินมิทชะ ความสะดุ้งกลัว ความปลาบปล้ำม ความชั่วหยาบ ความเพียรที่บำเพ็ญเกินไป ความเพียรที่หย่อนเกินไป และต้นหาที่คอย กระชิบจะไม่เกิดขึ้นแก่เราอีก'

๑๐. เรานั้นเป็นผู้ไม่ประมาท ฯลฯ เรานั้นได้คิดว่า 'นันทตตัญญาได้ เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะนันทตตัญญาเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไป เราจักทำโดยวิธีที่วิจิตรจจา อมนสิการ ถินมิทชะ ความสะดุ้งกลัว ความปลาบปล้ำม ความชั่วหยาบ ความเพียรที่บำเพ็ญเกินไป ความเพียรที่หย่อนเกินไป ต้นหาที่คอยกระชิบ และนันทตต-ัญญาจะไม่เกิดขึ้นแก่เราอีก'

๑๑. เรานั้นเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ จึงจำ แสงสว่างและการเห็นรูปได้ แต่ไม่นานเลย แสงสว่างและการเห็นรูปนั้น ก็หายไปจากเรา เราจึงคิดว่า 'อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้แสงสว่างและการเห็นรูปหายไปจากเรา' เรานั้นได้คิดว่า 'ลักษณะที่เพ่งรูปมากเกินไปได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะลักษณะที่

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๘. อุปกิเลสสูตร

เฟงรูปมากเกินไปเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิ
เคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไป เราจักทำโดยวิธีที่
วิจิกิจฉา อมนสิการ ถีนมิทระ ความสะดุ้งกลัว ความปลานปล้ม
ความชั่วหยาบ ความเพียรที่บำเพ็ญเกินไป ความเพียรที่หย่อน
เกินไป ตัณหาที่คอยกระชิบ นานัตตสัญญา และลักษณะที่เฟงรูป
มากเกินไปจะไม่เกิดขึ้นแก่เราอีก'

ธรรมเป็นเครื่องเศร้าหมองแห่งจิต

[๒๔๒] เรานั้นรู้ชัดตั้งนี้ว่า 'วิจิกิจฉาเป็นอุปกิเลส(ธรรมเครื่องเศร้าหมอง)แห่งจิต'
แล้ว จึงละวิจิกิจฉาอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้^๑

รู้ชัดตั้งนี้ว่า 'อมนสิการเป็นอุปกิเลสแห่งจิต' แล้ว จึงละอมนสิการอันเป็น
อุปกิเลสแห่งจิตได้

รู้ชัดตั้งนี้ว่า 'ถีนมิทระเป็นอุปกิเลสแห่งจิต' แล้ว จึงละถีนมิทระอันเป็น
อุปกิเลสแห่งจิตได้

รู้ชัดตั้งนี้ว่า 'ความสะดุ้งกลัวเป็นอุปกิเลสแห่งจิต' แล้ว จึงละความสะดุ้ง
กลัวอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

รู้ชัดตั้งนี้ว่า 'ความปลานปล้มใจเป็นอุปกิเลสแห่งจิต' แล้ว จึงละความ
ปลานปล้มใจอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

รู้ชัดตั้งนี้ว่า 'ความชั่วหยาบเป็นอุปกิเลสแห่งจิต' แล้ว จึงละความชั่วหยาบ
อันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

รู้ชัดตั้งนี้ว่า 'ความเพียรที่บำเพ็ญเกินไปเป็นอุปกิเลสแห่งจิต' แล้ว จึงละ
ความเพียรที่บำเพ็ญเกินไปอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

รู้ชัดตั้งนี้ว่า 'ความเพียรที่หย่อนเกินไปเป็นอุปกิเลสแห่งจิต' แล้ว จึงละ
ความเพียรที่หย่อนเกินไปอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ม.ม.(แปล) ๑๒/๗๒/๖๔

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๘. อุปกิกิเลสสูตร

รู้ชัดตั้งนี้ว่า 'ตณหาที่คอยกระซิบเป็นอุปกิเลสแห่งจิต' แล้ว จึงละตณหา
ที่คอยกระซิบอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

รู้ชัดตั้งนี้ว่า 'นानัตตสัญญาเป็นอุปกิเลสแห่งจิต' แล้ว จึงละนानัตตสัญญา
อันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

รู้ชัดตั้งนี้ว่า 'ลักษณะที่เพ่งรูปมากเกินไปเป็นอุปกิเลสแห่งจิต' แล้ว จึงละ
ลักษณะที่เพ่งรูปมากเกินไปอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

[๒๔๓] อนรุทธะ นันทิยะ และกิมพิละ เพราะเรานั้นเป็นผู้ไม่ประมาท มีความ
เพียร อุทิศกายและใจอยู่ จึงจำแสงสว่างได้ แต่ไม่เห็นรูป เพราะเราเห็นรูป
แต่จำแสงสว่างไม่ได้ ตลอดกลางคืนบ้าง ตลอดกลางวันบ้าง ตลอดกลางคืนและ
กลางวันบ้าง เรานั้นจึงคิดว่า 'อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เราจำแสงสว่างได้
แต่ไม่เห็นรูป เห็นรูปได้ แต่จำแสงสว่างไม่ได้ ตลอดกลางคืนบ้าง ตลอดกลางวัน
บ้าง ตลอดกลางคืนและกลางวันบ้าง' เรานั้นคิดว่า 'สมัยใด เราไม่ใส่ใจนิมิตคือรูป
ใส่ใจแต่นิมิตคือแสงสว่าง สมัยนั้น เราย่อมจำแสงสว่างได้ แต่ไม่เห็นรูป แต่สมัยใด
เราไม่ใส่ใจนิมิตคือแสงสว่าง ใส่ใจแต่นิมิตคือรูป สมัยนั้น เราย่อมเห็นรูป แต่จำ
แสงสว่างไม่ได้ ตลอดกลางคืนบ้าง ตลอดกลางวันบ้าง ตลอดกลางคืนและ
กลางวันบ้าง'

เรานั้นเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ จึงจำแสงสว่างได้
เพียงนิดหน่อยเท่านั้น และเห็นรูปได้เพียงนิดหน่อย จำแสงสว่างอันหาประมาณมิได้
และเห็นรูปอันหาประมาณมิได้ ตลอดกลางคืนบ้าง ตลอดกลางวันบ้าง ตลอด
กลางคืนและกลางวันบ้าง เราจึงคิดว่า 'อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เราจำแสง
สว่างได้เพียงนิดหน่อยเท่านั้น และเห็นรูปได้เพียงนิดหน่อย จำแสงสว่างอันหา
ประมาณมิได้ และเห็นรูปอันหาประมาณมิได้ ตลอดกลางคืนบ้าง ตลอดกลางวัน
บ้าง ตลอดกลางคืนและกลางวันบ้าง'

เรานั้นได้รู้ว่า 'ในสมัยใด เรามีสมาธินิดหน่อย สมัยนั้นเรามีจักขุนิดหน่อย
เรานั้นจำแสงสว่างได้เพียงนิดหน่อยเท่านั้น และเห็นรูปได้เพียงนิดหน่อย ด้วย
จักขุเพียงนิดหน่อย แต่สมัยใด เรามีสมาธิอันหาประมาณมิได้ สมัยนั้น เราก็

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวารรค]

๘. อุปกิเลสสูตร

มีจักขุอันหาประมาณมิได้ เรานั้นจำแสงสว่างอันหาประมาณมิได้ และเห็นรูปอันหาประมาณมิได้ด้วยจักขุอันหาประมาณมิได้ ตลอดกลางคืนบ้าง ตลอดกลางวันบ้าง ตลอดกลางคืนและกลางวันบ้าง'

[๒๔๔] อนรุทธะ นันทิยะ และกิมพิละ ในกาลใด เรา รู้ชัดตั้งนี้ว่า 'วิจิกิจฉา เป็นอุปกิเลสแห่งจิต' แล้ว จึงละวิจิกิจฉาอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้^๑

รู้ชัดตั้งนี้ว่า 'อมนสิการเป็นอุปกิเลสแห่งจิต' แล้ว จึงละอมนสิการอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

รู้ชัดตั้งนี้ว่า 'ถีนมิทธะเป็นอุปกิเลสแห่งจิต' แล้ว จึงละถีนมิทธะอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

รู้ชัดตั้งนี้ว่า 'ความสะดุ้งกลัวเป็นอุปกิเลสแห่งจิต' แล้ว จึงละความสะดุ้งกลัวอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

รู้ชัดตั้งนี้ว่า 'ความปลานปล้มใจเป็นอุปกิเลสแห่งจิต' แล้ว จึงละความปลานปล้มใจอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

รู้ชัดตั้งนี้ว่า 'ความชั่วหยาบเป็นอุปกิเลสแห่งจิต' แล้ว จึงละความชั่วหยาบอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

รู้ชัดตั้งนี้ว่า 'ความเพียรที่บำเพ็ญเกินไปเป็นอุปกิเลสแห่งจิต' แล้ว จึงละความเพียรที่บำเพ็ญเกินไปอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

รู้ชัดตั้งนี้ว่า 'ความเพียรที่หย่อนเกินไปเป็นอุปกิเลสแห่งจิต' แล้ว จึงละความเพียรที่หย่อนเกินไปอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

รู้ชัดตั้งนี้ว่า 'ตัณหาที่คอยกระซิบเป็นอุปกิเลสแห่งจิต' แล้ว จึงละตัณหาที่คอยกระซิบอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

รู้ชัดตั้งนี้ว่า 'นानัตตสัญญาเป็นอุปกิเลสแห่งจิต' แล้ว จึงละนานัตตสัญญาอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ม.ม. (แปล) ๑๒/๗๓/๖๕

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๙. พาลปัณทิตสูตร

รู้ชัดตั้งนี้ว่า 'ลักษณะที่เพ่งรูปมากเกินไปเป็นอุปกิเลสแห่งจิต' แล้ว จึงละลักษณะที่เพ่งรูปมากเกินไปอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

[๒๔๕] อนรุททะ นันทิยะ และกิมพิละ ในกาลนั้น เรานั้น'ได้รู้ว่า 'เราละอุปกิเลสแห่งจิตเหล่านั้นได้แล้ว เอาเถิด บัดนี้ เราจะเจริญสมาธิทั้ง ๓ ประการ' เรานั้นจึงได้เจริญสมาธิที่มีวิตกมีวิจารณ์บ้าง ได้เจริญสมาธิที่ไม่มีวิตก มีเพียงวิจารณ์บ้าง ได้เจริญสมาธิที่ไม่มีวิตกไม่มีวิจารณ์บ้าง ได้เจริญสมาธิที่มีปีติบ้าง ได้เจริญสมาธิที่ไม่มีปีติบ้าง ได้เจริญสมาธิที่สหระคตด้วยความสุขบ้าง ได้เจริญสมาธิที่สหระคตด้วยอุเบกขาบ้าง

อนรุททะ นันทิยะ และกิมพิละ ในกาลใด เราเจริญสมาธิที่มีวิตกมีวิจารณ์ เจริญสมาธิที่ไม่มีวิตกมีเพียงวิจารณ์ เจริญสมาธิที่ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เจริญสมาธิที่มีปีติ เจริญสมาธิที่ไม่มีปีติ เจริญสมาธิที่สหระคตด้วยสุข เจริญสมาธิที่สหระคตด้วยอุเบกขา ในกาลนั้น ญาณทัสสนะได้เกิดขึ้นแล้วแก่เราว่า 'วิมุตติของเราไม่กำเริบชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ภพใหม่'ไม่มีอีก"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ท่านพระอนรุททะมีใจยินดีชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

อุปกิเลสสูตรที่ ๘ จบ

๙. พาลปัณทิตสูตร

ว่าด้วยคนพาลและปัณทิต

[๒๔๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย" ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๙. พาลบัณฑิตสูตร

“ภิกษุทั้งหลาย ลักษณะของคนพาล^๑ เครื่องหมายของคนพาล ความประพฤติไม่ขาดสายของคนพาล ๓ ประการนี้

ลักษณะของคนพาล ๓ ประการ ะไรบ้าง

คือ คนพาลในโลกนี้

๑. ชอบคิดแต่เรื่องชั่ว^๒

๒. ชอบพูดแต่เรื่องชั่ว^๓

๓. ชอบทำแต่กรรมชั่ว^๔

ถ้าคนพาลไม่ชอบคิดเรื่องชั่ว ไม่ชอบพูดเรื่องชั่ว ไม่ชอบทำกรรมชั่วเช่นนั้น บัณฑิตทั้งหลายจะพึงรู้จักเขาด้วยเหตุไรว่า ‘ผู้นี้เป็นคนพาล ไม่ใช่คนดี’ แต่เพราะคนพาลชอบคิดแต่เรื่องชั่ว ชอบพูดแต่เรื่องชั่ว และชอบทำแต่กรรมชั่ว ฉะนั้น บัณฑิตทั้งหลายจึงรู้จักเขาว่า ‘ผู้นี้เป็นคนพาล ไม่ใช่คนดี’^๕

คนพาลนั้นย่อมเสวยทุกข์โทมนัส ๓ ประการในปัจจุบัน

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าคนพาลนั่งในสภาก็ดี ในตรอกก็ดี ริมทางสามแพร่งก็ดี ถ้าชนในที่นั้น พูดถ้อยคำที่สมควรแก่ธรรมนั้นแก่เขา ถ้าคนพาลเป็นผู้ฆ่าสัตว์ เป็นผู้ลักทรัพย์ เป็นผู้ประพฤติผิดในกาม เป็นผู้พูดเท็จ เป็นผู้เสพของมีนเมาคือ สุราและเมรัย^๖ อันเป็นเหตุแห่งความประมาท ในเรื่องนั้น คนพาลจะมีความรู้สึก

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ อัง.ติก.(แปล) ๒๐/๓/๑๔๑

^๒ **ชอบคิดแต่เรื่องชั่ว** หมายถึงประกอบมโนทุจริต ๓ คือ (๑) อภิชฌา(เพ่งเล็งอยากได้ของเขา) (๒) พยาบาท(ความคิดปองร้าย) (๓) มัจฉาทิฏฐิ(ความเห็นผิด) (ม.อ.อ. ๓/๒๔๖/๑๕๒, อัง.ติก.อ. ๒/๓/๗๙)

^๓ **ชอบพูดแต่เรื่องชั่ว** หมายถึงประกอบวจีทุจริต ๔ คือ (๑) มุสาวาท(พูดเท็จ) (๒) ปิสุณาวาจา (พูดส่อเสียด) (๓) ผรุสวาจา(พูดคำหยาบ) (๔) สัมผัสปลลาปะ(พูดเพ้อเจ้อ) (ม.อ.อ. ๓/๒๔๖/๑๕๒, อัง.ติก.อ. ๒/๓/๗๙)

^๔ **ชอบทำแต่กรรมชั่ว** หมายถึงประกอบกายทุจริต ๓ คือ (๑) ปาณาติบาต(ฆ่าสัตว์) (๒) อทินนาทาน (ลักทรัพย์) (๓) กามสมุจฉาจาร(ประพฤติผิดในกาม) (ม.อ.อ. ๓/๒๔๖/๑๕๒, อัง.ติก.อ. ๒/๓/๗๙)

^๕ ดูเทียบ อัง.ติก.(แปล) ๒๐/๓/๑๔๑-๑๔๒

^๖ ดูเทียบ อัง.ทสก.(แปล) ๒๔/๙๒/๒๑๒-๒๑๓

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า : ๒๙๑ }

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวารรค]

๙. พาลปิ่นทิตสูตร

อย่างนี้ว่า 'ข้อที่ชนพูดถ้อยคำที่สมควรแก่ธรรมนั้น ธรรมเหล่านั้นมีอยู่ในเรา และเราก็ปรากฏในธรรมเหล่านั้น'

ภิกษุทั้งหลาย คนพาลย่อมเสวยทุกขโทมนัสประการที่ ๑ นี้ในปัจจุบัน

[๒๔๗] ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง คนพาลเห็นพระราชารับสั่งให้จับโจรผู้ประพฤติผิดมาแล้ว ลงอาญาโดยประการต่าง ๆ คือ ให้เขียนด้วยแส้บ้าง ให้เขียนด้วยหวายบ้าง ให้ตีด้วยไม้พลองบ้าง ตัดมือบ้าง ตัดเท้าบ้าง ตัดทั้งมือและเท้าบ้าง ตัดใบหูบ้าง ตัดจมูกบ้าง ตัดทั้งใบหูและจมูกบ้าง วางก้อนเหล็กแดงบนศีรษะบ้าง ถลกหนังศีรษะแล้วขีดให้ขาวเหมือนสังข์บ้าง เอาไฟยึดปากจนเลือดไหลเหมือนปากราหูบ้าง เอาผ้าพันตัวรดน้ำมันแล้วจุดไฟเผาบ้าง พันมือแล้วจุดไฟต่างคบบ้าง ถลกหนังตั้งแต่คอถึงข้อเท้าให้ลุกเดินเหยียบหนังจนล้มลงบ้าง ถลกหนังตั้งแต่คอถึงข้อมือ ทำให้มองดูเหมือนนุ่งผ้าคากรองบ้าง สวมปลอกเหล็กที่ข้อศอกและเข่าแล้วเสียบหลาวทั้ง ๕ ทิศเอาไฟเผาบ้าง ไขเบ็ดเกี่ยวหนัง เนื้อเอ็นออกมาบ้าง ฉีกเนื้อออกมาเป็นแวน ๆ เหมือนเหรียญกษาปณ์บ้าง ฉีกหนังเนื้อ เอ็น ออกเหลือไว้แต่กระดูกบ้าง ไขหลาวแทงช่องหูให้ทะลุถึงกัณบับ เสียบให้ติดดินแล้วจับเขาหมู่นไ้ครอบบ้าง ทบกระดูกให้แหลกแล้วถลกหนังออกเหลือไว้แต่กองเนื้อเหมือนตั้งใบไม้บ้าง รดตัวด้วยน้ำมันที่กำลังเดือดพล่านบ้าง ให้สุนัขกัดกินจนเหลือแต่กระดูกบ้าง ให้นอนบนหลาวทั้งเป็นบ้าง ตัดศีรษะออกด้วยดาบบ้าง

ในขณะที่เห็นนั้น คนพาลมีความรู้สึกอย่างนี้ว่า 'เพราะเหตุแห่งกรรมเช่นไร พระราชาทั้งหลายจึงรับสั่งให้จับโจรผู้ประพฤติผิดมาแล้วลงอาญาโดยประการต่าง ๆ คือ ให้เขียนด้วยแส้บ้าง ฯลฯ ตัดศีรษะออกด้วยดาบบ้าง ก็ธรรมเหล่านั้นมีอยู่ในเรา และเราก็ปรากฏในธรรมเหล่านั้น ถ้าแม้พระราชาทรงหลายพึงรู้จักเรา ก็จะรับสั่งให้จับเราแล้วลงอาญาโดยประการต่าง ๆ คือ ให้เขียนด้วยแส้บ้าง ฯลฯ ให้นอนบนหลาวทั้งเป็นบ้าง ตัดศีรษะออกด้วยดาบบ้าง'^๑

ภิกษุทั้งหลาย คนพาลย่อมเสวยทุกขโทมนัสประการที่ ๒ นี้ในปัจจุบัน

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ข.ม.(แปล) ๒๙/๕๕/๑๘๗-๑๘๘

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๙. พาลปันทิตสูตร

[๒๔๘] อีกประการหนึ่ง ในสมัยนั้น บาปกรรมที่คนพาลทำ คือ การประพฤติกายทุจริต การประพฤติวจีทุจริต การประพฤติมนทุจริตไว้ในกาลก่อน ย่อมหน่วงเหนี่ยวบดบัง ครอบงำคนพาลผู้อยู่บนตั่ง บนเตียง หรือนอนบนพื้น

เปรียบเหมือนเงาของยอดภูเขาใหญ่ ย่อมกั้น บดบัง ครอบคลุมแผ่นดินใหญ่ ในเวลาเย็น แม้จันใด ในสมัยนั้น บาปกรรมที่คนพาลทำ คือ การประพฤติกายทุจริต การประพฤติวจีทุจริต การประพฤติมนทุจริตไว้ในกาลก่อน ย่อมหน่วงเหนี่ยวบดบัง ครอบงำคนพาลผู้อยู่บนตั่ง บนเตียง หรือนอนบนพื้น ฉะนั้นเหมือนกัน

ในเรื่องนั้น คนพาลมีความคิดอย่างนี้ว่า 'เรายังไม่ได้ทำความดีไว้หนอ ยังไม่ได้ทำกุศลไว้ ไม่ได้ทำที่ป้องกันสิ่งนากลัวไว้ ทำแต่ความชั่ว ทำแต่กรรมหยาบช้า ทำแต่กรรมเศร้าหมอง เราตายแล้ว จะไปสู่คติของผู้ไม่ได้ทำความดีไว้ ไม่ได้ทำกุศลไว้ ไม่ได้ทำที่ป้องกันสิ่งนากลัวไว้ ทำแต่ความชั่ว ทำแต่กรรมหยาบช้า ทำแต่กรรมเศร้าหมองนั้น' เขาย่อมเศร้าโศก ล้าบากใจ ร่ำไร ทูบออกคร่ำครวญ ถึงความหลงใหล

ภิกษุทั้งหลาย คนพาลย่อมเสวยทุกข์โทมนัสประการที่ ๓ นี้ในปัจจุบัน

ภิกษุทั้งหลาย คนพาลนั้นยังประพฤติกายทุจริต ประพฤติวจีทุจริต ประพฤติมนทุจริต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก บุคคลเมื่อจะกล่าวให้ถูกต้อง ฟังกล่าวถึงนรกนั้นนั่นแหละว่า 'เป็นสถานที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร ไม่น่าพอใจ โดยส่วนเดียว' ทุกข์นี้กับทุกข์ในนรกเปรียบเทียบกันไม่ได้"

[๒๔๙] เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ภิกษุรูปหนึ่งได้กราบทูล พระผู้มีพระภาคว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์จะทรงอุปมาได้อีกหรือไม่"

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ได้ ภิกษุ" แล้วตรัสว่า "เปรียบเหมือนราชบุรุษทั้งหลายจับโจรผู้ประพฤติผิดได้แล้ว จึงแสดงแก่พระราชาวาว่า 'ขอเดชะ ผู้นี้เป็นโจร ประพฤติผิดต่อพระองค์ ขอพระองค์จงทรงลงพระอาญาตามที่ทรงพระราชประสงค์ แก่โจรผู้นี้เถิด'

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๙. พาลปิ่นทิตสูตร

พระราชามีพระกระแสรับสั่งว่า ‘ท่านทั้งหลายจงไปช่วยกันประหารนุรุษนี้ด้วย
หอก ๑๐๐ เล่มในเวลาเช้า’ ราชนุรุษทั้งหลายก็ช่วยกันประหารนุรุษคนนั้นด้วย
หอก ๑๐๐ เล่มในเวลาเช้า

ต่อมาในเวลาเที่ยงวัน พระราชาทรงซักถามราชนุรุษทั้งหลายว่า ‘ท่านทั้งหลาย
นุรุษนั้นเป็นอย่างไรบ้าง’

ราชนุรุษทั้งหลายกราบทูลว่า ‘เขายังมีชีวิตอยู่ พระเจ้าข้า’

พระราชาก็มีพระกระแสรับสั่งว่า ‘ท่านทั้งหลายจงไปช่วยกันประหารนุรุษคน
นั้นด้วยหอก ๑๐๐ เล่มในเวลาเที่ยงวัน’ ราชนุรุษทั้งหลายก็ช่วยกันประหารนุรุษ
คนนั้นด้วยหอก ๑๐๐ เล่มในเวลาเที่ยงวัน

ต่อมาในเวลาเย็น พระราชาทรงซักถามราชนุรุษทั้งหลายอีกว่า ‘ท่านทั้งหลาย
นุรุษคนนั้นเป็นอย่างไรบ้าง’

‘เขายังมีชีวิตอยู่ พระเจ้าข้า’

‘ท่านทั้งหลายจงไปช่วยกันประหารนุรุษคนนั้นด้วยหอก ๑๐๐ เล่มในเวลาเย็น’
ราชนุรุษทั้งหลายจึงช่วยกันประหารนุรุษคนนั้นด้วยหอก ๑๐๐ เล่มในเวลาเย็น

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร

คือ นุรุษนั้นถูกประหารด้วยหอก ๓๐๐ เล่ม พึงเสวยทุกขโทมนัสเพราะ
การประหารนั้นเป็นเหตุบ้างไหม”

“นุรุษนั้นแม้ถูกประหารด้วยหอก ๑ เล่ม ยังได้เสวยทุกขโทมนัสซึ่งมี
การประหารนั้นเป็นเหตุ ไม่จำต้องกล่าวถึงการที่นุรุษนั้นถูกประหารด้วยหอกตั้ง
๓๐๐ เล่ม พระพุทธเจ้าข้า”

[๒๕๐] ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงหยิบก้อนหินขนาดย่อม ๆ เท่าฝ่ามือ
ขึ้นมา แล้วรับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ ก้อนหินขนาด
ย่อม ๆ เท่าฝ่ามือที่เราถืออยู่นี้กับขุนเขาหิมพานต์ อย่างไหนใหญ่กว่ากัน”

“ก้อนหินขนาดย่อม ๆ เท่าฝ่าพระหัตถ์ที่พระองค์ทรงถืออยู่นี้ มีประมาณ
น้อยนัก เปรียบเทียบกับขุนเขาหิมพานต์แล้ว ไม่ถึงแม้การนับ ไม่ถึงแม้ส่วนแห่ง
เสี้ยว ไม่ถึงแม้การเทียบกันได้ พระพุทธเจ้าข้า”

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๙. พาลบัณฑิตสูตร

“ภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกัน ทุกขโทมนัสเพราะการประหารนั้นเป็นเหตุ
ที่บุรุษถูกประหารด้วยหอก ๓๐๐ เล่ม เสวยอยู่นั้น เปรียบเทียบกับทุกข์แห่ง
นรกแล้ว ไม่ถึงแม้การนับ ไม่ถึงแม้ส่วนแห่งเสี้ยว ไม่ถึงแม้การเทียบกันได้

นายนิรยบาลทั้งหลายทำกรรมกรณชื้อเครื่องพันธนาการ ๕ อย่าง คือ
ดอกตะปูเหล็กกร่อนแดงที่มีมือ ๒ ข้าง ที่เท้า ๒ ข้าง และที่กลางอก คนพาลนั้น
เสวยทุกขเวทนากล้า อย่างหนัก เผ็ดร้อน ในที่นั้น แต่ยังไม่ตายตราบเท่าที่
บาปกรรมยังไม่สิ้นไป

นายนิรยบาลจุดลากเขาไป เอาขวานதாக คนพาลนั้นเสวยทุกขเวทนากล้า
ฯลฯ ตราบเท่าที่บาปกรรมยังไม่สิ้นไป นายนิรยบาลจับเขาเอาเท้าขึ้น เอาศีรษะลง
เอาמידเจียน คนพาลนั้นเสวยทุกขเวทนากล้า ฯลฯ ตราบเท่าที่บาปกรรมยังไม่สิ้นไป
นายนิรยบาลจับเขาเทียมรถแล่นกลับไปกลับมาบนพื้นอันร้อนลวกเป็นเปลวโชติช่วง
คนพาลนั้นเสวยทุกขเวทนากล้า อย่างหนัก เผ็ดร้อน ในที่นั้น ฯลฯ ตราบเท่าที่
บาปกรรมยังไม่สิ้นไป นายนิรยบาลบังคับเขาให้ขึ้นลงภูเขาก้อนเพลิงลูกใหญ่ที่ไฟ
ลุกโชนโชติช่วง คนพาลนั้นเสวยทุกขเวทนากล้า อย่างหนัก เผ็ดร้อนอยู่ บนภูเขา
ก้อนเพลิงนั้น แต่ยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรมยังไม่สิ้นไป นายนิรยบาลจับเขา
เอาเท้าขึ้น เอาศีรษะลง ทุ่มลงในโลหกุมภี(หม้อทองแดง) อันร้อนแดงลวกเป็นแสงไฟ
คนพาลนั้นถูกต้มเดือดจนตัวพองในโลหกุมภีนั้น เขาเมื่อถูกต้มเดือดจนตัวพองใน
โลหกุมภีนั้น บางครั้งลอยขึ้น บางครั้งจมลง บางครั้งลอยขวาง เขาเสวยทุกขเวทนา
กล้าอย่างหนัก เผ็ดร้อน อยู่ในโลหกุมภีอันร้อนแดงนั้น แต่ยังไม่ตายตราบเท่าที่
บาปกรรมยังไม่สิ้นไป นายนิรยบาลจึงทุ่มเขาลงในมหานรก

กัมมทานรานั้น

มี ๔ มุม ๔ ประตู แบ่งออกเป็นสวน

มีกำแพงเหล็กล้อมรอบ ครอบด้วยฝาเหล็ก

มหานรกนั้น มีพื้นเป็นเหล็ก ลุกโชนโชติช่วง

แผ่ไปไกลด้านละ ๑๐๐ โยชน์ ตั้งอยู่ทุกเมื่อ^๑

ภิกษุทั้งหลาย ทุกข์นี้กับทุกข์ในนรกเปรียบเทียบกันด้วยการบอกไม่ได้

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ อง.ติก.(แปล) ๒๐/๓๖/๑๙๕, ข.เปต.(แปล) ๒๖/๗๐-๗๑/๑๗๙, ข.ม. (แปล) ๒๙/๑๗๐/๔๘๒

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๙. พาลปันทิตสูตร

[๒๕๑] ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ดิรัจฉานจำพวกมีหญ้าเป็นอาหารมีอยู่ สัตว์ดิรัจฉานเหล่านั้นใช้ฟันเล็มหญ้าสดบ้าง หญ้าแห้งบ้าง

สัตว์ดิรัจฉานจำพวกมีหญ้าเป็นอาหาร พวกไหนบ้าง

คือ ช้าง ม้า โค ลา แพะ มฤค หรือสัตว์ดิรัจฉานจำพวกอื่นบางพวกที่มีหญ้าเป็นอาหาร

ในเบื้องต้น คนพาลในโลกนี้นั้น ตัดใจในรส ทำบาปกรรมไว้ในโลกนี้ หลังจากตายแล้ว จึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับสัตว์จำพวกที่มีหญ้าเป็นอาหารเหล่านั้น

สัตว์ดิรัจฉานจำพวกมีคุณเป็นอาหารมีอยู่ สัตว์ดิรัจฉานเหล่านั้นได้กลิ่นคุณแต่ที่ไกลแล้ว ย่อมวิ่งไปด้วยหวังว่า 'จักกินตรงนี้ จักกินตรงนี้'

เปรียบเหมือนพราหมณ์เดินไปตามกลิ่นเครื่องบูชาด้วยหมายใจว่า 'จักกินตรงนี้ จักกินตรงนี้' แม้ฉันใด สัตว์ดิรัจฉานจำพวกมีคุณเป็นอาหารเหล่านั้น ฉันนั้นเหมือนกัน ได้กลิ่นคุณแต่ที่ไกลแล้ว ย่อมวิ่งไปด้วยหวังว่า 'จักกินตรงนี้ จักกินตรงนี้'

สัตว์ดิรัจฉานจำพวกมีคุณเป็นอาหาร พวกไหนบ้าง

คือ ไก่ สุกร สุนัขบ้าน สุนัขป่า หรือสัตว์ดิรัจฉานจำพวกอื่นบางพวกที่มีคุณเป็นอาหาร

ในเบื้องต้น คนพาลในโลกนี้นั้น ตัดใจในรส ทำบาปกรรมไว้ในโลกนี้ หลังจากตายแล้ว จึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับสัตว์จำพวกที่มีคุณเป็นอาหารเหล่านั้น สัตว์ดิรัจฉานจำพวกที่เกิดในที่มืด แกในที่มืด ตายในที่มืด มีอยู่

สัตว์ดิรัจฉานจำพวกที่เกิดในที่มืด แกในที่มืด ตายในที่มืด พวกไหนบ้าง

คือ แมลง มอด ไส้เดือน หรือสัตว์ดิรัจฉานจำพวกอื่นบางพวกที่เกิดในที่มืด แกในที่มืด ตายในที่มืด

ในเบื้องต้น คนพาลในโลกนี้นั้น ตัดใจในรส ทำบาปกรรมไว้ในโลกนี้ หลังจากตายแล้ว จึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับสัตว์จำพวกที่เกิดในที่มืด แกในที่มืด ตายในที่มืดเหล่านั้น

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๙. พาลปันทิตสูตร

สัตว์ดิรัจฉานจำพวกที่เกิดในน้ำ แกในน้ำ ตายในน้ำ มีอยู่

สัตว์ดิรัจฉานจำพวกที่เกิดในน้ำ แกในน้ำ ตายในน้ำ พวกไหนบ้าง

คือ ปลา เต่า จระเข้ หรือสัตว์ดิรัจฉานจำพวกอื่นบางพวกที่เกิดในน้ำ แกในน้ำ ตายในน้ำ

ในเบื้องต้น คนพาลในโลกนี้นั้น ตัดใจในรส ทำบาปกรรมไว้ในโลกนี้ หลังจากตายแล้ว จึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับสัตว์จำพวกที่เกิดในน้ำ แกในน้ำ ตายในน้ำเหล่านั้น

สัตว์ดิรัจฉานจำพวกที่เกิดในที่โสโครก แกในที่โสโครก ตายในที่โสโครก มีอยู่

สัตว์ดิรัจฉานจำพวกที่เกิดในที่โสโครก แกในที่โสโครก ตายในที่โสโครก พวกไหนบ้าง

คือ สัตว์ดิรัจฉานจำพวกที่เกิดในปลาเน่า แกในปลาเน่า หรือตายในปลาเน่า สัตว์ดิรัจฉานจำพวกที่เกิดในศพเน่า ... สัตว์ดิรัจฉานจำพวกที่เกิดในขนมกุ่มมาสที่บูด ... สัตว์ดิรัจฉานจำพวกที่เกิดในน้ำคร่ำ ... สัตว์ดิรัจฉานจำพวกที่เกิดในหลุมโสโครก ... สัตว์ดิรัจฉานจำพวกอื่นที่เกิดในที่โสโครก แกในที่โสโครก ตายในที่โสโครก

ในเบื้องต้น คนพาลในโลกนี้นั้น ตัดใจในรส ทำบาปกรรมไว้ในโลกนี้ หลังจากตายแล้ว จึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับสัตว์จำพวกที่เกิดในที่โสโครก แกในที่โสโครก ตายในที่โสโครกเหล่านั้น

ภิกษุทั้งหลาย ทุกข์นี้กับทุกข์ในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานเปรียบเทียบกันด้วยการบอกไม่ได้

[๒๕๒] ภิกษุทั้งหลาย บุรุษพึงโยนแอกที่มีรูเดียวลงไปในมหาสมุทร ลมทางทิศตะวันออกพัดแอกนั้นไปทางทิศตะวันตก ลมทางทิศตะวันตกพัดแอกนั้นไปทางทิศตะวันออก ลมทางทิศเหนือพัดแอกนั้นไปทางทิศใต้ ลมทางทิศใต้พัดแอกนั้นไปทางทิศเหนือ ในมหาสมุทรนั้น มีเต่าดาบอดอยู่ตัวหนึ่ง ผ่านไป ๑๐๐ ปี มันจะโผล่ขึ้นมาครั้งหนึ่ง

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๙. พาลปิ่นทิตสูตร

เธอทั้งหลายเข้าใจความซอ้ันว่าอย่างไร

คือ เต่าตาบอดนั้นฟังสอดคอเข้าไปในแอกที่มีรูเดียวโน้นได้บ้างไหม”

“ไม่ได้ พระพุทธเจ้าข้า แต่ถ้าเวลาล่วงเลยไปนาน ๆ บางครั้งบางครั้งมันก็จะสอดเข้าไปในแอกนั้นได้บ้าง พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เต่าตาบอดนั้นฟังสอดคอเข้าไปในแอกที่มีรูเดียวโน้นยังเร็วกว่า เรากล่าวว่าการที่คนพาลผู้ไปสู่วิบัติคราวเดียวจะฟังได้เป็นมนุษย์อีกยากกว่านั้น

ซอ้ันเพราะเหตุไร

เพราะในวิบัตินั้น ไม่มีการประพฤดิธรรม ไม่มีการประพฤดิชอบ ไม่มีการทำกุศล ไม่มีการทำบุญ ในวิบัตินั้น มีแต่สัตว์ผู้เคี้ยวกินกันเอง เคี้ยวกินสัตว์ผู้มีกำลังน้อยกว่า^๑

คนพาลนั้น เพราะเวลาล่วงเลยมานาน ในบางครั้งบางครั้งถ้ามาเกิดเป็นมนุษย์ ก็จะเกิดในตระกูลต่ำ คือ ตระกูลคนจัณทาล ตระกูลนายพราน ตระกูลช่างสาน ตระกูลช่างรถ หรือตระกูลคนขนขยะเช่นนั้น ที่เป็นตระกูลยากจน มีข้าว น้ำ และสิ่งของเครื่องใช้น้อยเป็นไปอย่างฝืดเคือง เป็นแหล่งที่หาของกินและเครื่องนุ่งห่มได้ยาก และคนพาลนั้นมีผิวพรรณหม่นหมอง ไม่น่าดู ต่ำเตี้ย มีความเจ็บป่วยมาก ตาบอด เป็นง่อย เป็นคนกระจอก หรือเป็นโรคอัมพาต มักไม่ได้ข้าว น้ำ ผำ ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก และเครื่องประทีป เขายังประพฤดิกายทุจริต ประพฤดิวิจิทุจริต ประพฤดิมนทุจริต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในอบาย ทุกติ วิบัต นรก^๒

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนนักเลงการพนัน เพราะความพ่ายแพ้ครั้งแรกเท่านั้น จึงเสียลูก เสียเมีย เสียทรัพย์สมบัติทุกอย่าง และถึงการจงจำ ที่เป็นการ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ส.ม.(แปล) ๑๙/๑๑๑๗-๑๑๑๘/๖๓๐-๖๓๑

^๒ ดูเทียบ อง.จตก.(แปล) ๒๑/๘๕/๑๒๙

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวารรค]

๙. พาลบัณฑิตสูตร

สูญเสียอย่างยิ่ง ความพ่ายแพ้ ของนักเลงการพนันผู้เสียลูก เสียเมีย เสียทรัพย์
สมบัติทุกอย่าง และถึงการจอบจำเพราะความพ่ายแพ้ครั้งแรกนั้น เป็นเพียงเล็กน้อย
แม้ฉันทิ ความพ่ายแพ้ของคนพาลผู้ประพฤติกายทุจริต ประพฤติวจจริต ประพฤติ
มโนทุจริต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ฉะนั้น
เหมือนกัน

นี้เป็นภูมิของคนพาลที่คนพาลบำเพ็ญไว้ทั้งสิ้น

[๒๕๓] ภิคุทั้งหลาย ลักษณะของบัณฑิต เครื่องหมายของบัณฑิต ความ
ประพฤดีไม่ขาดสายของบัณฑิต ๓ ประการนี้

ลักษณะของบัณฑิต ๓ ประการ ะไรบ้าง

คือ บัณฑิตในโลกนี้

๑. ชอบคิดแต่เรื่องดี
๒. ชอบพูดแต่เรื่องดี
๓. ชอบทำแต่กรรมดี

ถ้าบัณฑิตไม่ชอบคิดเรื่องดี ไม่ชอบพูดเรื่องดี และไม่ชอบทำกรรมดีเช่นนั้น
บัณฑิตทั้งหลายจะพึงรู้จักเขาด้วยเหตุไรว่า 'ผู้นี้เป็นบัณฑิต เป็นคนดี' แต่เพราะ
บัณฑิตชอบคิดแต่เรื่องดี ชอบพูดแต่เรื่องดี และชอบทำแต่กรรมดี ฉะนั้น
บัณฑิตทั้งหลายจึงรู้จักเขาว่า 'ผู้นี้เป็นบัณฑิต เป็นคนดี'^๑

บัณฑิตนั้นย่อมเสวยสุขโสมนัส ๓ ประการในปัจจุบัน

ภิคุทั้งหลาย ถ้าบัณฑิตนั่งในสภาก็ดี ในตรอกก็ดี ริมทางสามแพร่งก็ดี
ถ้าชนในที่นั้นพูดถ้อยคำที่สมควรแก่กรรมนั้นแก่เขา ถ้าบัณฑิตเป็นผู้เว้นขาดจาก
การฆ่าสัตว์ เป็นผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เป็นผู้เว้นขาดจากการประพฤติผิดใน
กาม เป็นผู้เว้นขาดจากการพูดเท็จ เป็นผู้เว้นขาดจากการเสพของมีนเมาคือสุรา

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ อง.ต.ก.(แปล) ๒๐/๓/๑๔๒

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๙. พาลบัณฑิตสูตร

และเมรียอันเป็นเหตุแห่งความประมาท ในเรื่องนั้น บัณฑิตจะมีความรู้สึกอย่างนี้ว่า
'ข้อที่ชนพูดถ้อยคำที่สมควรแก่ธรรมนั้น ธรรมเหล่านั้นมีอยู่ในเรา และเรา
ก็ปรากฏในธรรมเหล่านั้น'

ภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตย่อมเสวยสุขโสมนัสประการที่ ๑ นี้ในปัจจุบัน

[๒๕๔] อีกประการหนึ่ง บัณฑิตเห็นพระราชาทังหลายรับสั่งให้จับโจรผู้
ประพฤติผิดมาลงอาญาด้วยประการต่าง ๆ คือ ให้เขียนด้วยแสบ้าง ให้เขียน
ด้วยหวายบ้าง ให้ตีด้วยไม้พลองบ้าง ตัดมือบ้าง ตัดเท้าบ้าง ตัดทั้งมือและเท้าบ้าง
ตัดใบหูบ้าง ตัดจมูกบ้าง ตัดทั้งใบหูและจมูกบ้าง วางก้อนเหล็กแดงบนศีรษะบ้าง
ถลกหนังศีรษะแล้วขัดให้ขาวเหมือนสังข์บ้าง เอาไฟยัดปากจนเลือดไหลเหมือน
ปากราหูบ้าง เอาผ้าพันตัวรดน้ำมันแล้วจุดไฟเผาบ้าง พันมือแล้วจุดไฟต่างคบบ้าง
ถลกหนังตั้งแต่คอถึงข้อเท้าให้ลุกเดินเหยียบหนังจนลัมลงบ้าง ถลกหนังตั้งแต่คอถึง
บั้นเอว ทำให้มองดูเหมือนนั่งผ้าคากรองบ้าง สวมปลอกเหล็กที่ข้อศอกและเข่า
แล้วเสียบหลาวทั้ง ๕ ทิศเอาไฟเผาบ้าง ไขเบ็ดเกี่ยวหนัง เนื้อ เอ็นออกมาบ้าง
เจียนเนื้อออกเป็นแวน ๆ เหมือนเหรียญกษาปณ์บ้าง เจียนหนัง เนื้อ เอ็น
ออกเหลือไว้แต่กระดูกบ้าง ไขหลาวแทงช่องหูให้ทะลุถึงก้นบ้าง เสียบให้ติดดินแล้ว
จับเขาหมุนไ้รอบบ้าง ทบกระดูกให้แหลกแล้วถลกหนังออกเหลือไว้แต่กองเนื้อเหมือน
ตั้งใบไม้บ้าง รดตัวด้วยน้ำมันที่กำลังเดือดพล่านบ้าง ให้สุนัขกัดกินจนเหลือแต่
กระดูกบ้าง ให้นอนบนหลาวทั้งเป็นบ้าง ตัดศีรษะออกด้วยดาบบ้าง

ในขณะที่เห็นนั้น บัณฑิตจะมีความรู้สึกอย่างนี้ว่า 'เพราะเหตุแห่งบาปกรรม
เช่นไร พระราชาทังหลายจึงรับสั่งให้จับโจรผู้ประพฤติผิดมาแล้วลงอาญาด้วยประการ
ต่าง ๆ คือ ให้เขียนด้วยแสบ้าง ให้เขียนด้วยหวายบ้าง ให้ตีด้วยไม้พลองบ้าง
ตัดมือบ้าง ตัดเท้าบ้าง ตัดทั้งมือและเท้าบ้าง ตัดใบหูบ้าง ตัดจมูกบ้าง ตัดทั้งใบ
หูและจมูกบ้าง วางก้อนเหล็กแดงบนศีรษะบ้าง ถลกหนังศีรษะแล้วขัดให้ขาว
เหมือนสังข์บ้าง เอาไฟยัดปากจนเลือดไหลเหมือนปากราหูบ้าง เอาผ้าพันตัวรด
น้ำมันแล้วจุดไฟเผาบ้าง พันมือแล้วจุดไฟต่างคบบ้าง ถลกหนังตั้งแต่คอถึงข้อเท้า
ให้ลุกเดินเหยียบหนังจนลัมลงบ้าง ถลกหนังตั้งแต่คอถึงบั้นเอว ทำให้มองดู

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๙. พาลบัณฑิตสูตร

เหมือนนุ่งผ้าคารองบ้าง สวมปลอกเหล็กที่ข้อศอกและเข่าแล้วเสียบหลาวทั้ง ๕ ทิศเอาไฟเผาบ้าง ไขเบ็ดเกี่ยวหนึ่ง เนื้อ เอ็นออกมาบ้าง เจือนเนื้อออกเป็นแวน ๆ เหมือนเหรียญกษาปณ์บ้าง เจือนหนึ่ง เนื้อ เอ็น ออกเหลือไว้แต่กระดูกบ้าง ไข หลาวแทงช่องหูให้ทะลุถึงกันบ้าง เสียบให้ติดดินแล้วจับเขาหมุนไต่รอบบ้าง ทบ กระดูกให้แหลกแล้วกลกหนึ่งออกเหลือไว้แต่กองเนื้อเหมือนตั้งใบไม้บ้าง รดตัว ด้วยน้ำมันที่กำลึงเดือดพล่านบ้าง ให้สุนัขกัดกินจนเหลือแต่กระดูกบ้าง ให้นอน บนหลาวทั้งเป็นบ้าง ตัดศีรษะออกด้วยดาบบ้าง ก็กรรมเหล่านั้นไม่มีในเรา และ เราก็มิปรากฏในกรรมเหล่านั้น

ภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตย่อมเสวยสุขโสมนัสประการที่ ๒ นี้ในปัจจุบัน

[๒๕๕] อีกประการหนึ่ง ในสมัยนั้น กรรมดีที่บัณฑิตทำ คือ การประพุดติ ภายสุจริต การประพุดติวิสุจริต การประพุดติมโนสุจริตไว้ในกาลก่อน ย่อม คัมครอง ป้องกันบัณฑิตผู้อยู่บนตั้ง บนเตียง หรือนอนบนพื้น

เปรียบเหมือนเงาของยอดภูเขาใหญ่ ย่อมบดบัง ครอบคลุมแผ่นดินใหญ่ ในเวลาเย็น แม้ฉันใด กรรมดีที่บัณฑิตทำ คือ การประพุดติภายสุจริต การ ประพุดติวิสุจริต การประพุดติมโนสุจริตไว้ในกาลก่อน ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อม คัมครอง ป้องกันบัณฑิตผู้อยู่บนตั้ง บนเตียง หรือนอนบนพื้นดินในสมัยนั้น

ในเรื่องนั้น บัณฑิตมีความคิดอย่างนี้ว่า 'เราไม่ได้ทำความชั่วไว้หนอ ไม่ได้ ทำกรรมหยาบซ้ำไว้ ไม่ได้ทำกรรมเศร้าหมองไว้ เราทำแต่ความดี ทำแต่กุศล ทำแต่ที่ป้องกันสิ่งน่ากลัวไว้ เราตายแล้วจะไปสู่อุคติของผู้ไม่ได้ทำความชั่วไว้ ไม่ได้ ทำกรรมหยาบซ้ำไว้ ไม่ได้ทำกรรมเศร้าหมองไว้ ทำแต่ความดี ทำแต่กุศล ทำแต่ ที่ป้องกันสิ่งน่ากลัวไว้' เขาย่อมไม่เศร้าโศก ไม่ลำบากใจ ไม่รำไร ไม่ทบทวนคร่ำครวญ ไม่ถึงความหลงใหล

ภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตย่อมเสวยสุขโสมนัสประการที่ ๓ นี้ในปัจจุบัน

ภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตนั้นยังประพุดติภายสุจริต ประพุดติวิสุจริต ประพุดติ มโนสุจริต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ บุคคลเมื่อจะกล่าวให้

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๙. พาลปิ่นทิตสูตร

ถูกต้อง ฟังกล่าวถึงสวรรค์นั้นแหละว่า 'เป็นสถานที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ โดยส่วนเดียว' ภิกษุทั้งหลาย แม้การเปรียบเทียบว่าสวรรค์เป็นสุขก็ไม่ใช่ทำ 'ได้ง่าย"

[๒๕๖] เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ภิกษุรูปหนึ่งได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ทรงอุปมาได้อีกหรือไม่"

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ได้ ภิกษุ" แล้วตรัสว่า "เปรียบเทียบเหมือนพระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ และฤทธิ์(ความสำเร็จ) ๔ ประการ เพราะความสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ และฤทธิ์ ๔ ประการนั้นเป็นเหตุ พระเจ้าจักรพรรดินั้นจึงเสวยสุขโสมนัส

พระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ เป็นอย่างไร
คือ จักรแก้วอันเป็นทิพย์มีค่า ๑,๐๐๐ ชี มีกง มีดม และส่วนประกอบครบทุกอย่าง ย่อมปรากฏแก่กษัตราธิราชในโลกนี้ผู้ทรงได้รับมูรธาภิเษกแล้ว ทรงสนานพระเศียร ในวันอุโบสถ ๑๕ ค่ำ รักษาอุโบสถ ประทับอยู่ชั้นบนปราสาทหลังงาม กษัตราธิราชผู้ทรงได้รับมูรธาภิเษกแล้ว ครั้นทอดพระเนตรแล้ว ได้มีพระราชดำริว่า 'เราได้ฟังเรื่องนี้มีมาว่า 'จักรแก้วอันเป็นทิพย์มีค่า ๑,๐๐๐ ชี มีกง มีดม และส่วนประกอบครบทุกอย่าง ย่อมปรากฏแก่กษัตราธิราชพระองค์ใดผู้ทรงได้รับมูรธาภิเษกแล้ว ทรงสนานพระเศียร ในวันอุโบสถ ๑๕ ค่ำ รักษาอุโบสถ ประทับอยู่ชั้นบนปราสาทหลังงาม กษัตราธิราชพระองค์นั้นย่อมเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ' เราเป็นพระเจ้าจักรพรรดิกระมัง'

ลำดับนั้น กษัตราธิราชผู้ได้รับมูรธาภิเษกแล้วทรงลุกจากที่ประทับ พระหัตถ์เบื้องซ้ายทรงจับพระภิงคาร(พระน้ำเต้า) พระหัตถ์เบื้องขวาทรงชูจักรแก้ว ขึ้นตรัสว่า 'จักรแก้วอันประเสริฐจงหมุนไป จงได้ชัยชนะอันยิ่งใหญ่' ทันใดนั้นจักรแก้วนั้นก็หมุนไปทางทิศตะวันออก พระเจ้าจักรพรรดิพร้อมด้วยจตุรงคินีเสนา ก็เสด็จตามไปเสด็จเข้าพักแรมพร้อมด้วยจตุรงคินีเสนาในประเทศที่จักรแก้วหยุดอยู่ พระราชาทั้งหลายที่เป็นปฏิปักษ์ในทิศตะวันออกพากันเสด็จมาเฝ้า แล้วกราบทูลอย่างนี้ว่า

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๙. พาลปิ่นทิตสูตร

‘ขอเดชะ มหาราชเจ้า พระองค์โปรดเสด็จมาเกิด ขอรับเสด็จพระองค์ ราชสมบัติ
ของหม่อมฉันเป็นของพระองค์ โปรดประทานพระราโชวาทเกิด พระเจ้าข้า’

พระเจ้าจักรพรรดิรับสั่งอย่างนี้ว่า ‘ท่านทั้งหลายไม่พึงฆ่าสัตว์ ไม่พึง
ลักทรัพย์ ไม่พึงประพฤตินิโคตมในกาม ไม่พึงพูดเท็จ ไม่พึงดื่มน้ำเมา และท่าน
ทั้งหลายจงครองราชสมบัติไปตามเดิมเกิด’ พระราชาทั้งหลายที่เป็นปฏิปักษ์ในทิศ
ตะวันออกเหล่านั้น ได้กลายเป็นผู้สนับสนุนพระเจ้าจักรพรรดิแล้ว

[๒๕๗] ภิภษุทั้งหลาย จากนั้น จักรแก้วก็หมุนไปจรดมหาสมุทรด้านทิศ
ตะวันออก แล้วหมุนกลับไปด้านทิศใต้ ฯลฯ หมุนไปจรดมหาสมุทรด้านทิศใต้
แล้วหมุนกลับไปด้านทิศตะวันตก ฯลฯ หมุนไปจรดมหาสมุทรด้านทิศตะวันตก
แล้วหมุนกลับไปด้านทิศเหนือ เสด็จเข้าพักแรมพร้อมด้วยจตุรงคินีเสนา ในประเทศ
ที่จักรแก้วหยุดอยู่

พระราชาทั้งหลายที่เป็นปฏิปักษ์ในทิศเหนือพากันเสด็จมาเฝ้า แล้วกราบทูล
อย่างนี้ว่า ‘ขอเดชะ มหาราชเจ้า พระองค์โปรดเสด็จมาเกิด ขอรับเสด็จ ราชสมบัติ
ของหม่อมฉันเป็นของพระองค์ โปรดประทานพระราโชวาทเกิด พระเจ้าข้า’

พระเจ้าจักรพรรดิรับสั่งอย่างนี้ว่า ‘ท่านทั้งหลายไม่พึงฆ่าสัตว์ ไม่พึงลักทรัพย์
ไม่พึงประพฤตินิโคตมในกาม ไม่พึงพูดเท็จ ไม่พึงดื่มน้ำเมา และท่านทั้งหลายจงปก
ครองบ้านเมืองไปตามเดิมเกิด’ พระราชาทั้งหลายที่เป็นปฏิปักษ์ในทิศเหนือเหล่านั้น
ได้กลายเป็นผู้สนับสนุนพระเจ้าจักรพรรดิแล้ว

๑. ครั้นนั้น จักรแก้วนั้นได้ปราบปรามแผ่นดิน มีมหาสมุทรเป็นขอบ
เขตอย่างราบคาบ เสร็จแล้วหมุนกลับราชธานีนั้น ประดิษฐานอยู่
เสมือนลี้มสลักที่พระทวารภายในพระราชวังของพระเจ้าจักรพรรดิ
ทำพระทวารภายในพระราชวังของพระเจ้าจักรพรรดิให้สว่างไสว
ภิภษุทั้งหลาย จักรแก้วเห็นปานนี้ ปรากฏแก่พระเจ้าจักรพรรดิ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๙. พาลปันทิตสูตร

[๒๕๘] ๒. อีกประการหนึ่ง ช้างแก้ว ซึ่งเป็นช้างเผือก เป็นที่พึงของเหล่าสัตว์ มีฤทธิ์ เหาะไปในอากาศได้ เป็นพญาช้างตระกูลอุโบสถ ย่อมปรากฏแก่พระเจ้าจักรพรรดิ พระเจ้าจักรพรรดิครั้นทอดพระเนตรเห็นช้างนั้น จึงมีพระทัยโปรดปรานว่า "ท่านผู้เจริญ พาหะคือ ช้างนี้ถ้าได้นำไปฝึก ก็จะเป็นสัตว์ที่เป็นมงคลแน่แท้" จากนั้น ช้างแก้วนั้นจึงได้รับการฝึกหัดเหมือนช้างอาชาในยตัวเจริญซึ่งได้รับการฝึกหัดดีแล้วตลอดกาลนาน

ภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาว่า พระเจ้าจักรพรรดิเมื่อจะทรงทดสอบช้างแก้วนั้น จึงเสด็จขึ้นทรงในเวลาเช้า แล้วเสด็จเสียบไปตลอดแผ่นดินอันมีมหาสมุทรเป็นขอบเขต แล้วเสด็จกลับมา ราชธานีนั้นดังเดิม ท้นเสวยพระกระยาหารเช้า ช้างแก้วเห็นปานนี้ปรากฏแก่พระเจ้าจักรพรรดิ

๓. อีกประการหนึ่ง ม้าแก้ว ซึ่งเป็นม้าขาว ศีรษะดำ มีขนปกคลุม ทั่วปาล้อง มีฤทธิ์ เหาะไปในอากาศได้ ชื่อพญาม้าวลาหก ย่อมปรากฏแก่พระเจ้าจักรพรรดิ พระเจ้าจักรพรรดิครั้นทอดพระเนตรเห็นม้าแก้วนั้น จึงมีพระทัยโปรดปรานว่า 'ท่านผู้เจริญ พาหะคือม้านี้ถ้าได้นำไปฝึกก็จะเป็นสัตว์ที่เป็นมงคลแน่แท้' จากนั้น ม้าแก้วนั้นจึงได้รับการฝึกหัดเหมือนม้าอาชาในยตัวเจริญซึ่งได้รับการฝึกหัดดีแล้วตลอดกาลนาน

ภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาว่า พระเจ้าจักรพรรดิเมื่อจะทรงทดสอบม้าแก้วนั้น จึงเสด็จขึ้นทรงในเวลาเช้า แล้วเสด็จเสียบไปตลอดแผ่นดินอันมีมหาสมุทรเป็นขอบเขต แล้วเสด็จกลับมา ราชธานีนั้นดังเดิม ท้นเสวยพระกระยาหารเช้า ม้าแก้วเห็นปานนี้ปรากฏแก่พระเจ้าจักรพรรดิ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๙. พาลปันทิตสูตร

๔. อีกประการหนึ่ง มณีแก้วปรากฏแก่พระเจ้าจักรพรรดิ คือมณีแก้วนั้นเป็นแก้วไพฑูรย์ งามบริสุทธิ์ตามธรรมชาติ สุกใสเป็นประกาย ได้สัดส่วน มีแปดเหลี่ยม เจียรระโนไวต์แล้ว รัศมีแห่งมณีแก้วนั้นแผ่ช้านออกไปรอบ ๆ ประมาณ ๑ โยชน์

ภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาว่า พระเจ้าจักรพรรดิเมื่อจะทรงทดสอบมณีแก้วนั้น ทรงให้หมู่จตุรงคินีเสนาผู้สอดเฝ้าแล้วทรงยกมณีแก้วนั้นเป็นยอดธง เสด็จไปประทับยืนในที่มิดيامราตรี เพราะแสงสว่างนั้น ชาวบ้านที่อาศัยอยู่โดยรอบสำคัญว่าเป็นเวลากลางวัน จึงพากันประกอบกิจการงาน มณีแก้วเห็นปานนี้ปรากฏแก่พระเจ้าจักรพรรดิ

๕. อีกประการหนึ่ง นางแก้วปรากฏแก่พระเจ้าจักรพรรดิ คือนางแก้วนั้นเป็นสตรีรูปงาม นาดู น่าเลื่อมใส มีผิวพรรณผุดผ่องยิ่งนัก ไม่สูงเกินไป ไม่เตี้ยเกินไป ไม่ผอมเกินไป ไม่อ้วนเกินไป ไม่ดำเกินไป ไม่ขาวเกินไป งดงามเกินผิวพรรณของหญิงมนุษย์ แต่ไม่ถึงผิวพรรณทิพย์ ภายของนางแก้วนั้นมีสัมผัสอ่อนนุ่มดุจปุยนุ่นหรือปุยฝ้าย มีร่างกายอบอุ่นในฤดูหนาว เย็นในฤดูร้อน มีกลิ่นจันทน์หอมฟุ้งออกจากกาย กลิ่นดอกอุบลฟุ้งออกจากปากของนางแก้วนั้นมีปกติตื่นก่อนนอนที่หลัง คอยฟังว่าจะรับสั่งให้ทำอะไร ประพฤติต้องพระทัย ทูลแต่คำไพเราะต่อพระเจ้าจักรพรรดิ และนางแก้วนั้นจะไม่ประพฤตินอกพระทัยพระเจ้าจักรพรรดิ ใจนเล้าจะประพฤติล่วงเกินทางกายได้ นางแก้วเห็นปานนี้ปรากฏแก่พระเจ้าจักรพรรดิ

๖. อีกประการหนึ่ง คหบดีแก้วปรากฏแก่พระเจ้าจักรพรรดิ คือคหบดีแก้วนั้นเป็นผู้มีตาทิพย์ อันเกิดแต่ผลกรรม ซึ่งสามารถเห็น

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๙. พาลบัณฑิตสูตร

ขุมทรัพย์ทั้งที่มีเจ้าของและไม่มีเจ้าของ เขาเข้าเฝ้าพระเจ้าจักรพรรดิแล้วกราบทูลอย่างนี้ว่า 'ขอเดชะ ขอพระองค์โปรดทรงเป็นผู้ชวนชวายน้อยเกิด ข้าพระองค์จักทำหน้าที่การคลังให้พระองค์'

ภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาว่า พระเจ้าจักรพรรดิเมื่อจะทรงทอดสอบคหบดีแก้วนั้น จึงเสด็จลงเรือลัดกระแสน้ำไปกลางแม่น้ำคงคา แล้วได้รับสั่งกับคหบดีแก้วนว่า 'คหบดี ฉันต้องการเงินและทอง' คหบดีแก้วนจึงกราบทูลว่า 'ข้าแต่มหाराช ถ้าเช่นนั้นโปรดให้เทียบเรือเข้าฝั่งข้างหนึ่งเถิด' พระเจ้าจักรพรรดิ ตรัสว่า 'คหบดี ฉันต้องการเงินและทองตรงนี้แหละ' ทันใดนั้น คหบดีแก้วนจึงเอามือทั้งสองหย่อนลงในน้ำ ยกหม้อที่เต็มด้วยเงินและทองขึ้นมา แล้วกราบทูลพระเจ้าจักรพรรดิว่า 'เท่านี้พอหรือยัง มหาราช เท่านี้ใช้ได้หรือยัง มหาราช เท่านี้พอบูชาแล้วหรือยัง มหาราช' พระเจ้าจักรพรรดิจึงตรัสอย่างนี้ว่า 'คหบดี เท่านี้พอแล้ว เท่านี้ใช้ได้แล้ว เท่านี้ชื่อว่าบูชาแล้ว' คหบดีแก้วนเห็นปานนี้ปรากฏแก่พระเจ้าจักรพรรดิ

๗. อีกประการหนึ่ง ปริณายกแก้วปรากฏแก่พระเจ้าจักรพรรดิ คือ ปริณายกแก้วนั้นเป็นบัณฑิต มีปรีชาสามารถถวายข้อแนะนำให้พระเจ้าจักรพรรดิทรงบำรุงผู้ที่ควรบำรุง ถอดถอนผู้ที่ไม่ควรถอดถอน ทรงแต่งตั้งผู้ที่ไม่ควรแต่งตั้ง เข้าเฝ้าพระเจ้าจักรพรรดิแล้วกราบทูลอย่างนี้ว่า 'ขอเดชะ ขอพระองค์โปรดทรงเป็นผู้ชวนชวายน้อยเกิด ข้าพระองค์จักถวายค่าปรึกษา' ปริณายกแก้วนเห็นปานนี้ปรากฏแก่พระเจ้าจักรพรรดิ

ภิกษุทั้งหลาย พระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นผู้สมบรูณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการนี้

[๒๕๙] พระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นผู้สมบรูณ์ด้วยฤทธิ์ ๔ ประการ เป็นอย่างไร

คือ พระเจ้าจักรพรรดิในโลกนี้ มีพระรูปร่างงาม นาดู น่าเลื่อมใส มี

พระฉวีผุดผ่องยิ่งนักเกินกว่ามนุษย์เหล่าอื่น พระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นผู้สมบรูณ์

ด้วยฤทธิ์ นี้เป็นประการที่ ๑

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๙. พาลปันทิตสูตร

อีกประการหนึ่ง พระเจ้าจักรพรรดิมีพระชนมายุยืน ทรงดำรงอยู่ในราชสมบัติ นานเกินกว่ามนุษย์เหล่าอื่น พระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นผู้สมบุรณ์ด้วยฤทธิ์ นี้เป็น ประการที่ ๒

อีกประการหนึ่ง พระเจ้าจักรพรรดิมีพระโรคพาณน้อย มีโรคเบาบาง ประกอบด้วยไฟธาตุสำหรับย่อยอาหารสม่ำเสมอ ไม่เย็นจัด ไม่ร้อนจัด เกินกว่า มนุษย์เหล่าอื่น พระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นผู้สมบุรณ์ด้วยฤทธิ์ นี้เป็นประการที่ ๓

อีกประการหนึ่ง พระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจ ของ พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย เปรียบเหมือนบิดาเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจของบุตร แม่ฉันใด พระจักรพรรดิก็ฉันนั้นเหมือนกัน ทรงเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของ พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย

อนึ่ง พราหมณ์และคหบดีทั้งหลายเป็นที่โปรดปราน เป็นที่พอพระทัยแม่ ของพระเจ้าจักรพรรดิ เปรียบเหมือนบุตรเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของบิดา แม่ฉันใด พราหมณ์และคหบดีทั้งหลายก็ฉันนั้นเหมือนกัน ก็เป็นที่โปรดปราน เป็นที่พอพระ ทัยแม่ของพระเจ้าจักรพรรดิ

ภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาว่า พระเจ้าจักรพรรดิพร้อมด้วยจตุรงคินีเสนา เสด็จประพาสพระราชอุทยาน ครั้นนั้น พราหมณ์และคหบดีพากันเข้าเฝ้าพระเจ้า จักรพรรดิ แล้วกราบทูลอย่างนี้ว่า 'ขอเดชะ มหาราชเจ้า ขอพระองค์อย่าด่วน เสด็จไป โปรดเสด็จโดยอาการที่ข้าพระองค์ทั้งหลายได้ชมพระบารมีนาน ๆ เกิด' แม้พระเจ้าจักรพรรดิได้รับสั่งเรียกนายสารถีมาตรัสว่า 'แน่พอสารถี ท่านจง ค่อย ๆ ชับไปโดยอาการที่ฉันจะพึงเยี่ยมพราหมณ์และคหบดีได้นาน ๆ เกิด' พระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นผู้สมบุรณ์ด้วยฤทธิ์ นี้เป็นประการที่ ๔

ภิกษุทั้งหลาย พระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นผู้สมบุรณ์ด้วยฤทธิ์ ๔ ประการนี้ เธอทั้งหลายเข้าใจความซ้อันว่าอย่างไร

คือ พระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นผู้สมบุรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ และฤทธิ์ ๔ ประการนี้ พึงเสวยสุขโสมนัสอันมีความสมบุรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ และฤทธิ์ ๔ ประการนั้นเป็นเหตุบัง'ใหม่'

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๙. พาลบัณฑิตสูตร

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยแก้วแม่ประการเดียว ยังเสวยสุขโสมนัสที่เกิดเพราะแก้วแม่ประการเดียวนั้นเป็นเหตุได้ ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงแก้ว ๗ ประการ และฤทธิ ๔ ประการเลย พระพุทธเจ้าข้า”

[๒๖๐] ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงหยิบก้อนหินขนาดย่อม ๆ เท่าฝ่าพระหัตถ์ขึ้นมาแล้วตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเข้าใจความช้อนั้นว่าอย่างไร คือก้อนหินขนาดย่อม ๆ เท่าฝ่ามือที่เราถืออยู่นี้กับขุนเขาหิมพานต์ อย่างไรหนใหญ่กว่ากัน”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก้อนหินขนาดย่อม ๆ เท่าฝ่าพระหัตถ์ที่พระองค์ทรงถืออยู่นี้ มีประมาณน้อยนัก เปรียบเทียบกับขุนเขาหิมพานต์แล้ว ไม่ถึงการนับ ไม่ถึงแม้ส่วนแห่งเสี้ยว ไม่ถึงแม้การเทียบกันได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกัน สุขโสมนัสที่พระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ และฤทธิ ๔ ประการ ทรงเสวยสุขโสมนัสอันมีความสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการและฤทธิ ๔ ประการนั้นเป็นเหตุ เปรียบเทียบกับสุขที่เป็นทิพย์แล้ว ไม่ถึงการนับ ไม่ถึงแม้ส่วนแห่งเสี้ยว ไม่ถึงแม้การเทียบกันได้เลย

บัณฑิตนั้น เพราะเวลาล่วงเลยมานาน ในบางครั้งบางคราวถ้ามาเกิดเป็นมนุษย์ ก็จะได้เกิดในตระกูลสูง คือ ตระกูลชัตติยมหาศาล^๑ ตระกูลพราหมณมหาศาล หรือตระกูลคหบดีมหาศาล เห็นปานนั้น อันเป็นตระกูลมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก มีทองและเงินมาก มีเครื่องใช้ที่น่าปลื้มใจมาก มีทรัพย์และธัญชาติมาก และบัณฑิตนั้นเป็นผู้มีรูปร่าง นาดู น่าเลื่อมใส มีผิวพรรณผุดผ่องยิ่งนัก มีปกติได้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก และเครื่องประทีป เขาจึงประพฤติกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต หลังจากตายแล้ว จึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

เชิงอรรถ :

^๑ มหาศาล หมายถึงผู้มีทรัพย์มาก คือ ชัตติยมหาศาลมีพระราชทรัพย์ ๑๐๐-๑,๐๐๐ โภกั

พราหมณมหาศาลมีทรัพย์ ๘๐ โภกั คหบดีมหาศาลมีทรัพย์ ๔๐ โภกั (ที.ม.ธ. ๒/๒๑๐/๑๙๓)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๑๐. เทวทูตสูตร

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนนักเลงการพนัน ได้รับโชคสมบัติมากมาย ความชนะของนักเลงการพนันผู้ได้รับโชคสมบัติมากเพราะความชนะครั้งแรกนั้น เป็นเพียงเล็กน้อย โดยที่แท้ ความชนะของบัณฑิตผู้ประพฤติกายสุจริต ประพฤติ วจีสุจริต ประพฤติมโนสุจริต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เป็น ความชนะที่ยิ่งใหญ่กว่านั้น นี่เป็นภูมิของบัณฑิตที่บัณฑิตบำเพ็ญไว้ทั้งสิ้น”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระ ภษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

พาลบัณฑิตสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. เทวทูตสูตร

ว่าด้วยเทวทูต

[๒๖๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของ อนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียก ภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนีวว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนเรือน ๒ หลัง มีประตูตรงกัน บุรุษผู้มีดาดี ยืนอยู่ตรงกลางเรือน ๒ หลังนั้น พึงเห็นคนกำลังเดินเข้าเรือนบ้าง กำลังเดินออก จากเรือนบ้าง กำลังเดินมาบ้าง กำลังเดินไปบ้าง แม้ฉันใด เราก็ฉันนั้นเหมือนกัน เห็นหมูสัตว์ผู้กำลังจูด กำลังเกิด ทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและ เกิดไม่ดี ด้วยดาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ รู้ชัดถึงหมูสัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า ‘สัตว์เหล่านี้ประกอบกายสุจริต วจีสุจริต และมโนสุจริต ไม่กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นชอบ และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบ หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ หรือสัตว์เหล่านี้ประกอบกายสุจริต วจีสุจริต และ มโนสุจริต ไม่กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นชอบ และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรม ตามความเห็นชอบ หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในหมุมมนุษย์ สัตว์เหล่านี้ประกอบ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวารรค]

๑๐. เทวทูตสูตร

กายทุจจริต วจีทุจจริต และมโนทุจจริต กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นผิด และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิด หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในเปรตวิสัย หรือสัตว์เหล่านี้ประกอบกายทุจจริต วจีทุจจริต และมโนทุจจริต กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นผิด และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิด หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ก็หรือว่าสัตว์เหล่านี้ประกอบกายทุจจริต วจีทุจจริต และมโนทุจจริต กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นผิด และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิด หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรก^๑

[๒๖๒] ภิกษุทั้งหลาย นายนิรยบาล^๒จับแขนเขาไปแสดงต่อพญายม^๓ว่า 'ขอเดชะ คนผู้นี้ไม่เกื้อกูลมารดา ไม่เกื้อกูลบิดา ไม่เกื้อกูลสมณะ ไม่เกื้อกูลพรหมณ์ และไม่อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล ขอพระองค์จงลงโทษคนผู้นี้เถิด'

ภิกษุทั้งหลาย พญายมสอบสวนซักไซ้ไล่เลียงเขาถึงเทวทูต^๔ที่ ๑ ว่า 'เจ้าไม่เคยเห็นเทวทูตที่ ๑ ปรากฏในหมู่มนุษย์บ้างหรือ'

เขาตอบว่า 'ไม่เคยเห็น พระเจ้าข้า'

พญายมถามเขาว่า 'ในหมู่มนุษย์ เด็กเล็กผู้ยังอ่อนนอนหงายกึ่งเกลือกอยู่ ในมูตรและกรีสของตน เจ้าไม่เคยเห็นบ้างหรือ'

เขาตอบว่า 'เคยเห็น พระเจ้าข้า'

'เจ้านั้นเป็นผู้รู้เพียงสา เป็นผู้ใหญ่ ไม่ได้คิดอย่างนี้หรือว่า 'ถึงตัวเราก็มีความเกิดเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเกิดไปได้ เอาเถิด เราจะทำความดีทางกาย วาจา และใจ'

'ไม่เคยคิด เพราะมัวประมาทอยู่ พระเจ้าข้า'

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ม.ม. (แปล) ๑๒/๒๖๑/๑๘๓

^๒ นายนิรยบาล หมายถึงผู้ทำหน้าที่ลงโทษสัตว์นรก (อ.จ.ต.อ. ๒/๓๖/๑๓๓)

^๓ พญายม หมายถึงพญาเวมาณีเกเปรต ซึ่งบางครั้งเสวยสมบัติในวิมานทิพย์ บางคราวเสวยวิบากกรรม และพญายมนี้มีไซมีตนเดียว แต่มีถึง ๔ ตนประจำประตูนรก ๔ ประตู (อ.จ.ต.อ. ๒/๓๖/๑๓๓)

^๔ เทวทูต ในที่นี้หมายถึงสื่อแจ้งข่าวมฤตยู เป็นสัญญาณเตือนให้ระลึกถึงคตินิยามของชีวิตไม่ให้ประมาท ได้แก่ ความแก่ ความเจ็บ และความตาย ปรากฏเสมือนเทวดาทรงเครื่องมาประทับยืนในอากาศเตือนว่า "วันโน้นท่านจะตาย" (อ.จ.ต.อ. ๒/๓๖/๑๓๒)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๑๐. เทวทูตสูตร

‘เจ้าไม่ได้ทำความดีทางกาย วาจา และใจ เพราะมัวประมาทอยู่ เอาเถิด เราจะลงโทษเจ้าตามฐานะที่ประมาท ก็บาปกรรมนี้นั้น บิดามารดา พี่ชายน้องชาย พี่สาวน้องสาว มิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิต สมณพราหมณ์ เทวดา ‘ไม่ได้ ทำให้เจ้าเลย เจ้าทำเองแท้ ๆ เจ้านั่นเองต้องรับผลของบาปกรรมนั้น’ (๑)

[๒๖๓] พญายมครั้นสอบสวนซักไซ้ไล่เลียงเขาถึงเทวทูตที่ ๑ แล้ว จึง สอบสวนซักไซ้ไล่เลียง ถึงเทวทูตที่ ๒ ว่า ‘เจ้าไม่เคยเห็นเทวทูตที่ ๒ ปรากฏ ในหมู่มนุษย์บ้างหรือ’

เขาตอบว่า ‘ไม่เคยเห็น พระเจ้าข้า’

‘ในหมู่มนุษย์ สตรีหรือบุรุษมีอายุ ๘๐ ปี ... ๙๐ ปี ... หรือ ๑๐๐ ปี เป็นคนชรา มีซี่โครงคด หลังโก่ง หลังค่อม ถือไม้เท้า เดินงก ๆ เงิน ๆ เก้ ๆ กัง ๆ หมดความเป็นหนุ่มสาว ฟันหัก ผมหงอก ศีรษะล้าน หนังกเหี่ยว ตัวตกรกระ เจ้าไม่เคยเห็นบ้างหรือ’

‘เคยเห็น พระเจ้าข้า’

‘เจ้านั้นเป็นผู้รู้เตียงสา เป็นผู้ใหญ่ ‘ไม่ได้คิดอย่างนี้หรือว่า ‘ถึงตัวเราก็มี่ ความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ เอาเถิด เราจะทำความดีทางกาย วาจา และใจ’

‘ไม่เคยคิด เพราะมัวประมาทอยู่ พระเจ้าข้า’

‘เจ้าไม่ได้ทำความดีทางกาย วาจา และใจ เพราะมัวประมาทอยู่ เอาเถิด เราจะลงโทษเจ้าตามฐานะที่ประมาท ก็บาปกรรมนี้นั้น บิดามารดา พี่ชายน้องชาย พี่สาวน้องสาว มิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิต สมณพราหมณ์ เทวดา ‘ไม่ได้ ทำให้เจ้าเลย เจ้าทำเองแท้ ๆ เจ้านั่นเองต้องรับผลของบาปกรรมนั้น’ (๒)

[๒๖๔] พญายมครั้นสอบสวนซักไซ้ไล่เลียงเขาถึงเทวทูตที่ ๒ แล้ว จึง สอบสวนซักไซ้ไล่เลียงถึงเทวทูตที่ ๓ ว่า ‘เจ้าไม่เคยเห็นเทวทูตที่ ๓ ปรากฏใน หมู่มนุษย์บ้างหรือ’

เขาตอบว่า ‘ไม่เคยเห็น พระเจ้าข้า’

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๑๐. เทวทูตสูตร

‘ในหมู่มนุษย์ สตรีหรือบุรุษเจ็บป่วย ประสบทุกข์ เป็นไข้หนัก นอนจมอยู่ในมูตรและกรีสของตน ผู้อื่นต้องช่วยพยุงให้ลุกขึ้นช่วยป้อนอาหาร เจ้าไม่เคยเห็นบ้างหรือ’

‘เคยเห็น พระเจ้าข้า’

‘เจ้านั้นเป็นผู้รู้เตยงสา เป็นผู้ใหญ่ ไม่ได้คิดอย่างนี้หรือว่า ‘ถึงตัวเราก็มีความป่วยไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความป่วยไข้ไปได้ เอาเถิด เราจะทำความดีทางกาย วาจา และใจ’

‘ไม่เคยคิด เพราะมีวประมาทอยู่ พระเจ้าข้า’

‘เจ้าไม่ได้ทำความดีทางกาย วาจา และใจ เพราะมีวประมาทอยู่ เอาเถิด เราจะลงโทษเจ้าตามฐานะที่ประมาท ก็บาปกรรมนี้นั้น บิดามารดา พี่ชายน้องชาย พี่สาวน้องสาว มิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิต สมณพราหมณ์ เทวดา ‘ไม่ได้ทำให้เจ้าเลย เจ้าทำเองแท้ ๆ เจ้านั้นเองต้องรับผลของบาปกรรมนั้น’ (๓)

[๒๖๕] พญามครันสอบสวนซักไซ้ไล่เลียงเขาถึงเทวทูตที่ ๓ แล้ว จึงสอบสวนซักไซ้ไล่เลียงถึงเทวทูตที่ ๔ ว่า ‘เจ้าเคยเห็นเทวทูตที่ ๔ ปรากฏในหมู่มนุษย์บ้างหรือ’

เขาตอบว่า ‘ไม่เคยเห็น พระเจ้าข้า’

‘ในหมู่มนุษย์ พระราชารับสั่งให้จับโจรผู้ประพฤติผิดมาแล้ว ลงอาญาด้วยประการต่าง ๆ คือ ให้เชี่ยนด้วยแสบ้าง ให้เชี่ยนด้วยหวายบ้าง ให้ตีด้วยไม้พลองบ้าง ตัดมือบ้าง ตัดเท้าบ้าง ตัดทั้งมือและเท้าบ้าง ตัดใบหูบ้าง ตัดจมูกบ้าง ตัดทั้งใบหูและจมูกบ้าง วางก้อนเหล็กแดงบนศีรษะบ้าง ถลกหนังศีรษะแล้วขีดให้ขาวเหมือนสังข์บ้าง เอาไฟยัดปากจนเลือดไหลเหมือนปากกรามบ้าง เอาผ้าพันตัวรัดน้ำมันแล้วจุดไฟเผาบ้าง พันมือแล้วจุดไฟต่างคบบ้าง ถลกหนังตั้งแต่คอถึงข้อเท้าให้ลุกเดินเหยียบหนังจนล้มลงบ้าง ถลกหนังตั้งแต่คอถึงขั้วเอว ทำให้มองดูเหมือนนุ่งผ้าคารองบ้าง สวมปลอกเหล็กที่ข้อศอกและเข่าแล้วเสียบหลาวทั้ง ๕ ทิศเอาไฟเผาบ้าง ใช้เบ็ดเกี่ยวหนัง เนื้อ เอ็นออกมาบ้าง ฉีกเนื้อออกเป็น

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๑๐. เทวทูตสูตร

แวน ๆ เหมือนเหรียญกษาปณ์บ้าง เนืองหน่ง เนื้อ เอ็น ออกเหลือไว้แต่
กระดุกบ้าง ไข่หลาวแทงช่องหูให้ทะลุถึงกันบ้าง เสียบให้ติดดินแล้วจับเขาหมุนได้
รอบบ้าง ทบกระดุกให้แหลกแล้วถลกหนังออกเหลือไว้แต่กองเนื้อเหมือนตั้งใบไม้บ้าง
รดตัวด้วยน้ำมันที่กำลังเดือดพล่านบ้าง ให้สุนัขกัดกินจนเหลือแต่กระดุกบ้าง ให้
นอนบนหลาวทั้งเป็นบ้าง ตัดศีรษะออกด้วยดาบบ้าง เจ้าไม่เคยเห็นบ้างหรือ'

'เคยเห็น พระเจ้าข้า'

'เจ้านั้นเป็นผู้รู้เพียงสา เป็นผู้ใหญ่ ไม่ได้คิดอย่างนี้หรือว่า 'ได้ยินว่า
สัตว์ผู้ทำบาปกรรมไว้เหล่านั้น จะถูกลงอาญาด้วยประการต่าง ๆ เห็นปานนี้ใน
ปัจจุบัน ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงชาติหน้า เอาเถิด เราจะทำความดีทางกาย วาจา
และใจ'

'ไม่เคยคิด เพราะมีวประมาทอยู่ พระเจ้าข้า'

'เจ้าไม่ได้ทำความดีทางกาย วาจา และใจ เพราะมีวประมาทอยู่ เอาเถิด
เราจะลงโทษเจ้าตามฐานะที่ประมาท ก็บาปกรรมนี้นั้น บิดามารดา พี่ชายน้องชาย
พี่สาวน้องสาว มิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิต สมณพราหมณ์ เทวดา ไม่ได้ทำให้เจ้า
เจ้าทำเองแท้ ๆ เจ้านั้นเองต้องรับผลของบาปกรรมนั้น' (๔)

[๒๖๖] พญายมครั้งสอบสวนซักไซ้ไล่เสียงเขาถึงเทวทูตที่ ๔ แล้ว จึง
สอบสวนซักไซ้ไล่เสียงถึงเทวทูตที่ ๕ ว่า 'เจ้าไม่เคยเห็นเทวทูตที่ ๕ ปรากฏใน
หมู่มนุษย์บ้างหรือ'

เขาตอบว่า 'ไม่เคยเห็น พระเจ้าข้า'

'ในหมู่มนุษย์ สตรีหรือบุรุษที่ตาย ๑ วัน ๒ วัน หรือ ๓ วัน พองขึ้น
เป็นสีเขียว มีน้ำเหลืองแตกซ่าน เจ้าไม่เคยเห็นบ้างหรือ'

'เคยเห็น พระเจ้าข้า'

'เจ้าเป็นผู้รู้เพียงสา เป็นผู้ใหญ่ ไม่ได้คิดอย่างนี้หรือว่า 'ถึงตัวเราก็มีความ
ตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ เอาเถิด เราจะทำความดีทางกาย วาจา
และใจ'

'ไม่เคยคิด เพราะมีวประมาทอยู่ พระเจ้าข้า'

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๑๐. เทวทูตสูตร

‘เจ้าไม่ได้ทำความดีทางกาย วาจา และใจ เพราะมีวประมาทอยู่ เอาเถิด เราจะลงโทษเจ้าตามฐานะที่ประมาท ก็บาปกรรมนี้นั้น บิดามารดา พี่ชายน้องชาย พี่สาวน้องสาว มิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิต สมณพราหมณ์ เทวดา ‘ไม่ได้ ทำให้เจ้าเลย เจ้าทำเองแท้ ๆ เจ้านั้นเองต้องรับผลของบาปกรรมนั้น’ (๕)

[๒๖๗] พญายมครั้นสอบสวนซักไซ้ไล่เลียงเขาถึงเทวทูตที่ ๕ นั้นแล้วก็นิ่งเฉย นายนิรยบาลจึงลงกรรมกรณ์ชื่อเครื่องพันธนาการ ๕ อย่าง คือ ดอกตะปู เหล็กרוןแดงที่มีมือ ๒ ข้าง ที่เท้า ๒ ข้าง และที่กลางอก เขาเสวยทุกขเวทนา กล้าอย่างหนัก เผ็ดร้อน ณ ที่นั้น แต่ยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรมนั้นยังไม่สิ้นไป

นายนิรยบาลจุดลากเขาไป เอาขวานถาก ฯลฯ

นายนิรยบาลจับเขาเอาเท้าขึ้น เอาศีรษะลง เอามิดเฉือน ฯลฯ จับเขา เทียมรถแล่นกลับไปกลับมาบนพื้นดินอันร้อนลุกเป็นเปลว โชติช่วง ฯลฯ บังคับ เขาขึ้นลงภูเขาถ่านเพลิงลุกใหญ่ที่ไฟลุกโชน ฯลฯ จับเขาเอาเท้าขึ้น เอาศีรษะ ลง ทุ่มลงในโลหกุมภีอันร้อนแดงลุกเป็นแสงไฟ เขาถูกต้มเดือดจนตัวพองใน โลหกุมภีนั้น เขาเมื่อถูกต้มเดือดจนตัวพองในโลหกุมภีนั้น บางครั้งลอยขึ้น บางครั้งจมลง บางครั้งลอยขวาง เขาเสวยทุกขเวทนากล้าอย่างหนัก เผ็ดร้อน อยู่ในโลหกุมภีอันร้อนแดงนั้น แต่ยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรมนั้นยังไม่สิ้นไป นายนิรยบาลจึงทุ่มเขาลงในมหานรก

กัมมทานรknัน

มี ๔ มุม ๔ ประตู แบ่งออกเป็นสวน

มีกำแพงเหล็กล้อมรอบ ครอบด้วยฝาเหล็ก

มหานรknัน มีพื้นเป็นเหล็ก ลุกโชนโชติช่วง

แผ่ไปไกลด้านละ ๑๐๐ โยชน์ ตั้งอยู่ทุกเมื่อ

[๒๖๘] ภิกษุทั้งหลาย เปลวไฟแห่งมหานรknัน ลุกโพล่งขึ้นจากฝาด้าน ทิศตะวันออกจรดฝาด้านทิศตะวันตก ลุกโพล่งขึ้นจากฝาด้านทิศตะวันตกจรดฝาด้านทิศตะวันออก ลุกโพล่งขึ้นจากฝาด้านทิศเหนือจรดฝาด้านทิศใต้ ลุกโพล่งขึ้น

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๑๐. เทวทูตสูตร

จากฝาด้านทิศใต้จรดฝาด้านทิศเหนือ ลุกโพล่งขึ้นจากเบื้องล่างจรดเบื้องบน ลุกโพล่งขึ้นจากเบื้องบนจรดเบื้องล่าง เขาเสวยทุกขเวทนากล้าอย่างหนัก เผ็ดร้อน อยู่ในมหานรกนั้น แต่ยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรมนั้นยังไม่สิ้นไป

มีสมัยที่บางครั้งบางคราว เมื่อล่วงกาลไปนาน ประตูด้านทิศตะวันออกของมหานรกนั้นจะถูกเปิด เขาจะวิ่งไปที่ประตูนั้นอย่างรวดเร็ว เมื่อเขาวิ่งไปอย่างรวดเร็วจึงถูกไฟไหม้ผิวบ้าง ไหม้หนังบ้าง ไหม้เนื้อบ้าง ไหม้เอ็นบ้าง แม้กระดุกทั้งหลายก็มอดไหม้เป็นครัน อวัยวะที่ถูกแยกออกแล้วจะกลับคงรูปเดิมทันที ในขณะที่เขามาถึง ประตูนั้นจะถูกปิด เขาจึงเสวยทุกขเวทนากล้าอย่างหนัก เผ็ดร้อน อยู่ในมหานรกนั้น แต่ยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรมนั้นยังไม่สิ้นไป

มีสมัยที่บางครั้งบางคราว เมื่อล่วงกาลไปนาน ประตูด้านทิศตะวันตกของมหานรกนั้นจะถูกเปิด ... ประตูด้านทิศเหนือจะถูกเปิด ... ประตูด้านทิศใต้จะถูกเปิด ... เขาจะวิ่งไปที่ประตูนั้นอย่างรวดเร็ว เมื่อเขาวิ่งไปอย่างรวดเร็วจึงถูกไฟไหม้ผิวบ้าง ไหม้หนังบ้าง ไหม้เนื้อบ้าง ไหม้เอ็นบ้าง แม้กระดุกทั้งหลายก็มอดไหม้เป็นครัน อวัยวะที่ถูกแยกออกแล้วจะกลับคงรูปเดิมทันที ในขณะที่เขามาถึง ประตูนั้นจะถูกปิด เขาจึงเสวยทุกขเวทนากล้าอย่างหนัก เผ็ดร้อน อยู่ในมหานรกนั้น แต่ยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรมนั้นยังไม่สิ้นไป

มีสมัยที่บางครั้งบางคราว เมื่อล่วงกาลไปนาน ประตุมหานรกด้านทิศตะวันออกจะถูกเปิด เขาจะวิ่งไปที่ประตูนั้นอย่างรวดเร็ว เมื่อเขาวิ่งไปอย่างรวดเร็วจึงถูกไฟไหม้ผิวบ้าง ไหม้หนังบ้าง ไหม้เนื้อบ้าง ไหม้เอ็นบ้าง แม้กระดุกทั้งหลายก็มอดไหม้เป็นครัน อวัยวะที่ถูกแยกออกแล้วจะกลับคงรูปเดิมทันที (แต่)เขาจะออกทางประตูนั้นได้

[๒๖๙] ภิกษุทั้งหลาย

๑. รอบ ๆ มหานรกนั้น มีคุณนรกขนาดใหญ่อยู่ เขาตกลงในคุณนรกนั้น ในคุณนรกนั้นแล สัตว์ปากเขี้ยวทั้งหลายย่อมเจาะผิว เจาะผิวแล้ว จึงเจาะหนัง เจาะหนังแล้ว จึงเจาะเนื้อ เจาะเนื้อแล้ว จึงเจาะเอ็น

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๑๐. เทวทูตสูตร

เจาะเอ็นแล้ว จึงเจาะกระดูก เจาะกระดูกแล้ว จึงกินเยื่อในกระดูก
เขาเสวยทุกขเวทนาคล้ายอย่างหนักร้อน อยู่ในมหานรกนั้น
แต่ยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรมนั้นยังไม่สิ้นไป

๒. รอบ ๆ คุณรกรนั้น มีกุกกุนรก^๑ขนาดใหญ่อยู่ เขาตกลงใน
กุกกุนรกนั้น จึงเสวยทุกขเวทนาคล้ายอย่างหนักร้อน อยู่ใน
กุกกุนรกนั้น แต่ยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรมนั้นยังไม่สิ้นไป
๓. รอบ ๆ กุกกุนรกนั้น มีป่าจิวขนาดใหญ่สูง ๑ โยชน์ มีหนามยาว
๑๖ องคุลี ร้อนแดงลุกเป็นแสงไฟ นายนิรยบาลบังคับเขาขึ้นลง
ที่ป่าจิวนั้น เขาเสวยทุกขเวทนาคล้ายอย่างหนักร้อน อยู่ใน
ป่าจิวนั้น แต่ยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรมนั้นยังไม่สิ้นไป
๔. รอบ ๆ ป่าจิวนั้นมีป่าไม้ที่มีใบเป็นดาบขนาดใหญ่อยู่ เขาเข้าไป
ในป่าไม้ที่มีใบเป็นดาบนั้น ใบไม้ที่เป็นดาบถูกลมพัดแล้วจะตัดมือ
เขาบ้าง ตัดเท้าบ้าง ตัดมือและเท้าบ้าง ตัดหูบ้าง ตัดจมูกบ้าง
ตัดหูและจมูกบ้าง เขาเสวยทุกขเวทนาคล้ายอย่างหนักร้อน
อยู่ในป่าไม้ที่มีใบเป็นดาบนั้น แต่ยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรม
นั้นยังไม่สิ้นไป
๕. รอบ ๆ ป่าไม้ที่มีใบเป็นดาบนั้นมีแม่น้ำอันมีน้ำเป็นต่างขนาดใหญ่
อยู่ เขาตกลงในแม่น้ำอันมีน้ำเป็นต่างนั้น จึงลอยไปในแม่น้ำอันมี
น้ำเป็นต่างนั้น ตามกระแสบ้าง ทวนกระแสบ้าง ตามกระแสและ
ทวนกระแสบ้าง เขาเสวยทุกขเวทนาคล้ายอย่างหนักร้อน
อยู่ในนรกแม่น้ำอันมีน้ำเป็นต่างนั้น แต่ยังไม่ตายตราบเท่าที่
บาปกรรมนั้นยังไม่สิ้นไป

เชิงอรรถ :

- ^๑ กุกกุนรก ในที่นี้หมายถึงนรกที่มีถ้ำร้อนประมาณ ๑๐๐ โยชน์ ภายในเต็มไปด้วยเปลวไฟและถ่านเพลิง
ขนาดเท่าเรือนยอด (ม.จ.อ. ๓/๒๖๙/๑๗๑)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า : ๓๑๖ }

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวรรค]

๑๐. เทวทูตสูตร

[๒๗๐] ภิกษุทั้งหลาย นายนิรยบาลใช้เบ็ดเกี่ยวสัตว์นรกนั้นขึ้นมาวางไว้บนบก แล้วถามเขาอย่างนี้ว่า 'พอมหาจำเริญ เจ้าต้องการอะไร'

เขากล่าวอย่างนี้ว่า 'ข้าพเจ้าหิว เจ้าข้า'

นายนิรยบาลจึงใช้ขอเหล็กอันร้อนแดงลุกเป็นแสงไฟเกี่ยวปากให้อ้า แล้วใส่ก้อนโลหะอันร้อนแดงลุกเป็นแสงไฟเข้าไปในปาก ก้อนโลหะนั้นจึงไหมริมฝีปากข้างใหม่ปากข้าง ใหม่คอบ้าง ใหม่ท้องบ้าง พาใส่ใหญ่บ้าง ใส่น้อยบ้างของเขา ออกมาทางทวารหนัก เขาเสวยทุกขเวทนาคล้ายอย่างหนัก เผ็ดร้อน อยู่ในนรกนั้น แต่ยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรมนั้นยังไม่สิ้นไป

นายนิรยบาลถามเขาว่า 'พอมหาจำเริญ เจ้าต้องการอะไร'

เขากล่าวอย่างนี้ว่า 'ข้าพเจ้ากระหาย เจ้าข้า'

นายนิรยบาลจึงใช้ขอเหล็กอันร้อนแดงลุกเป็นแสงไฟเกี่ยวปากให้อ้า แล้วกรอกน้ำทองแดงอันร้อนแดงลุกเป็นแสงไฟเข้าไปในปาก น้ำทองแดงนั้นจึงลวกริมฝีปากข้าง ลวกปากข้าง ลวกคอบ้าง ลวกท้องบ้าง พาใส่ใหญ่บ้าง ใส่น้อยบ้างของเขา ออกมาทางทวารหนัก เขาเสวยทุกขเวทนาคล้ายอย่างหนัก เผ็ดร้อน อยู่ในนรกนั้น แต่ยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรมนั้นยังไม่สิ้นไป นายนิรยบาลจึงโยนเขาเข้าไปในมหานรกอีก

ภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว พญายมได้คิดว่า 'ได้ยินว่า ชนเหล่าใดทำบาปอกุศลกรรมไว้ในโลก ชนเหล่านั้นจึงถูกนายนิรยบาลทรมานด้วยวิธีการต่าง ๆ อย่างนี้ โอหนอ เราพึงได้ความเป็นมนุษย์ พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พึงเสด็จอุบัติในโลก เราพึงเข้าไปเฝ้าพระองค์ พระองค์พึงแสดงธรรมแก่เรา และเราพึงรู้ทั่วถึงธรรมของพระองค์'

เราได้ฟังความนั้นจากสมณะหรือพราหมณ์อื่นแล้ว จึงกล่าวอย่างนี้ก็หาไม่ แต่เรากล่าวสิ่งที่เรารู้เอง เห็นเอง ทราบเองเท่านั้น"

[๒๗๑] พระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดาครั้งตรัสเวทย์ากรณภาษิตนี้แล้ว จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์อื่นอีกต่อไปว่า

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๓. สญญตวารรค]
รวมพระสูตรที่มีในวรรค

“มาณพเหล่าใดอันเทวทูตตักเตือนแล้ว ยังประมาทอยู
มาณพเหล่านั้นเข้าถึงหมู่ที่เลว
ย่อมเศร้าโศกตลอดกาลนาน
ส่วนสัตบุรุษเหล่าใดเป็นผู้สงบในโลกนี้
อันเทวทูตตักเตือนแล้ว ไม่ประมาทในอริยธรรมในกาลใด ๆ
เห็นภัยในความยึดมั่นถือมั่น
ที่เป็นบ่อเกิดแห่งความเกิดและความตาย
เพราะไม่ยึดมั่นถือมั่น จึงหลุดพ้น
ในธรรมเป็นที่สิ้นความเกิดและความตาย
สัตบุรุษเหล่านั้นจึงถึงความเกษม
มีความสุข ดับสนิทในปัจจุบัน
ล่วงพ้นเวรและภัยทุกอย่าง
ข้ามพ้นทุกข์ทั้งสิ้นได้แล้ว” ดังนี้แล^๑

เทวทูตสูตรที่ ๑๐ จบ
สญญตวารรคที่ ๓ จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. จุฬีสญญตสูตร	๒. มหาสญญตสูตร
๓. อัศจรรย์ัพภตสูตร	๔. พักกัลลัตถเอวัจฉริยัพภตสูตร
๕. ทันทภูมิตสูตร	๖. ภูมิตสูตร
๗. อนนุททสูตร	๘. อุปปีกิลีสสูตร
๙. พาลปัททิตสูตร	๑๐. เทวทูตสูตร

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ เทวทูตสูตร อง.ตัก.(แปล) ๒๐/๓๖-๓๗/๑๙๑-๑๙๕

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๑. กัณฑ์เทกรัตตสูตร

๔. วิภังควรรค

หมวดว่าด้วยการจำแนกธรรม

๑. กัณฑ์เทกรัตตสูตร

ว่าด้วยผู้มีราตรีเดียวเจริญ

[๒๗๒] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของ
อนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียก
ภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว
พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงอุทเทส^๑และวิภังค์^๒ของบุคคลผู้มีราตรีเดียว
เจริญ^๓แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟังอุทเทสและวิภังค์นั้น จงใส่ใจให้ดี เรา
จักกล่าว” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว

พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสคาถาประพันธ์นี้ว่า

“บุคคลไม่ควรคำนึงถึง^๔สิ่งที่ล่วงไปแล้ว^๕

ไม่ควรหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง

สิ่งใดล่วงไปแล้ว สิ่งนั้นก็พ้นอันละไปแล้ว

และสิ่งใดที่ยังไม่มาถึง สิ่งนั้นก็พ้นอันยังไม่มาถึง

เชิงอรรถ :

^๑ อุทเทส ในที่นี้หมายถึงบทมาติกาหรือหัวข้อธรรม (ม.อ.อ. ๓/๒๗๒/๑๗๔)

^๒ วิภังค์ ในที่นี้หมายถึงการจำแนกเนื้อความให้พิสดาร (ม.อ.อ. ๓/๒๗๒/๑๗๔)

^๓ ผู้มีราตรีเดียวเจริญ หมายถึงผู้ใช้เวลากลางคืนให้หมดไปด้วยการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานเท่านั้นไม่
คำนึงถึงเรื่องอื่น ๆ (ม.อ.อ. ๓/๒๗๒/๑๗๔)

^๔ ไม่ควรคำนึงถึง ในที่นี้หมายถึงไม่ปรารถนาขั้น ๕ ด้วยตัณหาและทิฏฐิ (ม.อ.อ. ๓/๒๗๒/๑๗๔)

^๕ สิ่งที่ล่วงมาแล้ว ในที่นี้หมายถึงขั้น ๕ (คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) ในอดีต (ม.อ.อ.
๓/๒๗๒/๑๗๔)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า : ๓๑๙ }

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๑. กัณฑ์เทกัณฑ์ตสุต

ส่วนบุคคลใดเห็นแจ้งธรรมที่เป็นปัจจุบัน

ไม่ม่งอนแงน ไม่คลอนแคลนในธรรมนั้น ๆ

บุคคลนั้นควรเจริญธรรมนั้นให้แจ่มแจ้ง

บุคคลควรทำความเพียรตั้งแต่วินาทีเดียว

ใครเล่าจะรู้ว่า ความตายจักมีในวันพรุ่งนี้

เพราะว่าความผิดเพี้ยนกับมัจจุราชผู้มีเสนามากนั้น

ย่อมไม่มีแก่เราทั้งหลาย

พระมุนีผู้สงบเรียกบุคคลผู้มีความเพียร

ไม่เกียจคร้านทั้งกลางวันและกลางคืน

ซึ่งมีปกติอยู่อย่างนี้นั้นแลว่า 'ผู้มีราตรีเดียวเจริญ'^๑

[๒๗๓] บุคคลคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างไร

คือ บุคคลดำเนินไปตามความเพลิดเพลีน^๒ ที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า "ในอดีต เราได้มีรูปอย่างนี้"

ดำเนินไปตามความเพลิดเพลีนที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า "ในอดีต เราได้มีเวทนาอย่างนี้"

ดำเนินไปตามความเพลิดเพลีนที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า "ในอดีต เราได้มีสัญญาอย่างนี้"

ดำเนินไปตามความเพลิดเพลีนที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า "ในอดีต เราได้มีสังขารอย่างนี้"

ดำเนินไปตามความเพลิดเพลีนที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า "ในอดีต เราได้มีวิญญาณอย่างนี้"^๓

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างนี้แล

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ข.อป. (แปล) ๓๓/๒๔๔-๒๔๗/๓๒๔

^๒ ดำเนินไปตามความเพลิดเพลีน ในที่นี้หมายถึงดำเนินให้เป็นไปตามค้นหาในชั้นเหล่านั้น มีรูปชั้นนี้เป็นต้น (ม.อ.อ. ๓/๒๗๓/๑๗๕)

^๓ ดูเทียบ ข.ม.(แปล) ๒๙/๘๔/๒๔๙

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๑. กัณฑ์เทกวัตตสูตร

บุคคลไม่คำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างไร

คือ บุคคลไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลिनที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เรา
‘ได้มีรูปอย่างนี้’”

ไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลिनที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีเวทนา
อย่างนี้”

ไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลिनที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีสัญญา
อย่างนี้”

ไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลिनที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีสังขาร
อย่างนี้”

ไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลिनที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มี
วิญญาณอย่างนี้”

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลไม่คำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างไรแล

[๒๓๔] **บุคคลหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างไร**

คือ บุคคลดำเนินไปตามความเพลิดเพลिनในเบญจขันธ์ว่า “ในอนาคต เรา
พึงมีรูปอย่างนี้”

ในอนาคต เราพึงมีเวทนาอย่างนี้ ฯลฯ

ในอนาคต เราพึงมีสัญญาอย่างนี้ ฯลฯ

ในอนาคต เราพึงมีสังขารอย่างนี้ ฯลฯ

ดำเนินไปตามความเพลิดเพลिनในเบญจขันธ์ว่า “ในอนาคต เราพึงมี
วิญญาณอย่างนี้”

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างไรแล

บุคคลไม่หวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างไร

คือ บุคคลไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลिनในเบญจขันธ์ว่า “ในอนาคต
เราพึงมีรูปอย่างนี้”

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิคาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๑. กัณฑ์เทกรัตตสูตร

ในอนาคต เราพึงมีเวทนาอย่างนี้ ฯลฯ

ในอนาคต เราพึงมีสัญญาอย่างนี้ ฯลฯ

ในอนาคต เราพึงมีสังขารอย่างนี้ ฯลฯ

“ไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินในเบญจขันธ์ว่า “ในอนาคต เราพึงมี
วิญญูณอย่างนี้”

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลไม่หวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างนี้แล

[๒๗๕] **บุคคลลงอนแณงในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างไร**

คือ ปุถุชนในโลกนี้ ผู้ไม่ได้สดับ ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของ
พระอริยะ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาด
ในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ พิจารณาเห็นรูปโดย
ความเป็นอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตามีรูปบ้าง พิจารณาเห็นรูปในอัตตาบ้าง
พิจารณาเห็นอัตตาในรูปบ้าง

พิจารณาเห็นเวทนา ฯลฯ

พิจารณาเห็นสัญญา ฯลฯ

พิจารณาเห็นสังขาร ฯลฯ

พิจารณาเห็นวิญญูณโดยความเป็นอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตามีวิญญูณ
บ้าง พิจารณาเห็นวิญญูณในอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตาในวิญญูณบ้าง

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลลงอนแณงในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างนี้แล

บุคคลไม่ลงอนแณงในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างไร

คือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ผู้ได้สดับ ได้เห็นพระอริยะ ฉลาดในธรรมของ
พระอริยะ ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ได้เห็นสัตบุรุษ ฉลาดในธรรม
ของสัตบุรุษ ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ ไม่พิจารณาเห็นรูปโดยความ
เป็นอัตตาบ้าง ไม่พิจารณาเห็นอัตตามีรูปบ้าง ไม่พิจารณาเห็นรูปในอัตตาบ้าง ไม่
พิจารณาเห็นอัตตาในรูปบ้าง

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๑. ภัทเทกรัตตสูตร

“ไม่พิจารณาเห็นเวทนา ฯลฯ

“ไม่พิจารณาเห็นสัญญา ฯลฯ

“ไม่พิจารณาเห็นสังขาร ฯลฯ

“ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตาบ้าง “ไม่พิจารณาเห็นอัตตามี
วิญญาณบ้าง “ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตาบ้าง “ไม่พิจารณาเห็นอัตตาใน
วิญญาณบ้าง

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลไม่มั่งอนแน่นในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างนี้แล

บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว

“ไม่ควรหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง

สิ่งใดล่วงไปแล้ว สิ่งนั้นก็พ้นอันละไปแล้ว

และสิ่งใดที่ยังไม่มาถึง สิ่งนั้นก็พ้นอันยังไม่มาถึง

ส่วนบุคคลใดเห็นแจ้งธรรมที่เป็นปัจจุบัน

ไม่มั่งอนแน่น ไม่คลอนแคลนในธรรมนั้น ๆ

บุคคลนั้นควรเจริญธรรมนั้นให้แจ่มแจ้ง

บุคคลควรทำความเพียรตั้งแต่วันนี้ทีเดียว

ใครเล่าจะรู้ว่า ความตายจักมีในวันพรุ่งนี้

เพราะว่าความผิดเพี้ยนกับมัจจุราชผู้มีเสนามากนั้น

ย่อมไม่มีแก่เราทั้งหลาย

พระมุนีผู้สงบเรียกบุคคลผู้มีความเพียร

“ไม่เกียจคร้านทั้งกลางวันและกลางคืน

ซึ่งมีปกติอยู่อย่างนี้นั้นแลว่า ‘ผู้มีราตรีเดียวเจริญ’”

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยคำที่เรากล่าวไว้ว่า ‘เราจักแสดงอุทเทสและวิภังค์
ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญแก่เธอทั้งหลาย’ เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น ด้วยประการ
ฉะนี้”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระ
ภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

ภัทเทกรัตตสูตรที่ ๑ จบ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๒. อานันทกัถเทภรัตตสูตร

๒. อานันทกัถเทภรัตตสูตร

ว่าด้วยพระอานนท์แสดงเรื่องผู้มีราตรีเดียวเจริญ

[๒๗๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของ
อนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้นแล ท่านพระอานนท์ชี้แจงให้ภิกษุ
ทั้งหลายเห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เราใจให้อาจหาญแกลวกกล้า
ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมมีกถา และกล่าวอุทเทสและวิภังค์แห่งบุคคล
ผู้มีราตรีเดียวเจริญอยู่ในหอนั้น

ครั้นเวลาเย็น พระผู้มีพระภาคเสด็จออกจากที่หลีกเร้น^๑ เข้าไปยังหอนั้น
แล้วประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้ ได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุ
ทั้งหลาย ใครหนอชี้แจงให้ภิกษุทั้งหลายเห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ
เราใจให้อาจหาญแกลวกกล้า ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมมีกถา และ
กล่าวอุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญอยู่ในหอนั้น”

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระอานนท์ชี้แจงให้
ภิกษุทั้งหลายเห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เราใจให้อาจหาญแกลวกกล้า
ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมมีกถา และได้กล่าวอุทเทสและวิภังค์ของ
บุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญอยู่ในหอนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกท่านพระอานนท์มาตรัสว่า “อานนท์
เธอชี้แจงให้ภิกษุทั้งหลายเห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เราใจให้
อาจหาญแกลวกกล้า ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมมีกถา และได้กล่าวอุทเทส
และวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญไว้อย่างไร”

ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ชี้แจงให้
ภิกษุทั้งหลายเห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เราใจให้อาจหาญแกลวกกล้า
ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมมีกถาอย่างนี้ และได้กล่าวอุทเทสและวิภังค์
ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญว่า

เชิงอรรถ :

^๑ ออกจากที่หลีกเร้น ในที่นี้หมายถึงออกจากผลสมาบัติ (ม.อ.อ. ๓/๒๗๖/๑๗๖)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก [๔. วิภังควรรค]

๒. อานันทภักทเทกธัตตสูตร

‘บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว
ไม่ควรหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง
สิ่งใดล่วงไปแล้ว สิ่งนั้นก็พ้นอันละไปแล้ว
และสิ่งใดที่ยังไม่มาถึง สิ่งนั้นก็พ้นอันยังไม่มาถึง
ส่วนบุคคลใดเห็นแจ้งธรรมที่เป็นปัจจุบัน
ไม่มัวงอนแง่น ไม่คลอนแคลนในธรรมนั้น ๆ
บุคคลนั้นควรเจริญธรรมนั้นให้แจ่มแจ้ง
บุคคลควรทำความเพียรตั้งแต่วินาทีเดียว
ใครเล่าจะรู้ว่า ความตายจักมีในวันพรุ่งนี้
เพราะว่าความผิดเพี้ยนกับมัจจุราชผู้มีเสนามากนั้น
ยอมไม่มีแก่เราทั้งหลาย
พระมุนีผู้สงบเรียกบุคคลผู้มีความเพียร
ไม่เกียจคร้านทั้งกลางวันและกลางคืน
ซึ่งมีปกติอยู่อย่างนี้นั้นแลว่า ‘ผู้มีราตรีเดียวเจริญ’

[๒๗๗] บุคคลคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างไร

คือ บุคคลดำเนินไปตามความเพลิดเพลिनที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีรูปอย่างนี้”

ดำเนินไปตามความเพลิดเพลिनที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีเวทนาอย่างนี้”

ดำเนินไปตามความเพลิดเพลिनที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีสัญญาอย่างนี้”

ดำเนินไปตามความเพลิดเพลिनที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีสังขารอย่างนี้”

ดำเนินไปตามความเพลิดเพลिनที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีวิญญาณอย่างนี้”

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย บุคคลคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างนี้แล

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๒. อานันทภักทเทกธัตตสูตร

บุคคลไม่คำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างไร

คือ บุคคลไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลिनที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เรา
ได้มีรูปอย่างนี้”

ไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลिनที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีเวทนา
อย่างนี้”

ไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลिनที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีสัญญา
อย่างนี้”

ไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลिनที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีสังขาร
อย่างนี้”

ไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลिनที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มี
วิญญาณอย่างนี้”

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย บุคคลไม่คำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างไรแล

บุคคลหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างไร

คือ บุคคลดำเนินไปตามความเพลิดเพลिनในเบญจขันธ์ว่า “ในอนาคต เรา
พึงมีรูปอย่างนี้”

ในอนาคต เราพึงมีเวทนาอย่างนี้ ฯลฯ

ในอนาคต เราพึงมีสัญญาอย่างนี้ ฯลฯ

ในอนาคต เราพึงมีสังขารอย่างนี้ ฯลฯ

ดำเนินไปตามความเพลิดเพลिनในเบญจขันธ์ว่า “ในอนาคต เราพึงมี
วิญญาณอย่างนี้”

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย บุคคลหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างไรแล

บุคคลไม่หวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างไร

คือ บุคคลไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลिनในเบญจขันธ์ว่า “ในอนาคต
เราพึงมีรูปอย่างนี้”

ในอนาคต เราพึงมีเวทนาอย่างนี้ ฯลฯ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๒. อานันทภักทเทภรตตสูตร

ในอนาคต เราพึงมีสัญญาอย่างนี้ ฯลฯ

ในอนาคต เราพึงมีสังขารอย่างนี้ ฯลฯ

ไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลนในเบญจขันธ์ว่า “ในอนาคต เราพึงมี
วิญญาณอย่างนี้”

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย บุคคลไม่หวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างนี้แล

บุคคลลงอนงนในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างไร

คือ ปุถุชนในโลกนี้ ผู้ไม่ได้สดับ ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของ
พระอริยะ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาด
ในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ พิจารณาเห็นรูปโดย
ความเป็นอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตามีรูปบ้าง พิจารณาเห็นรูปในอัตตาบ้าง
พิจารณาเห็นอัตตาในรูปบ้าง

พิจารณาเห็นเวทนา ฯลฯ

พิจารณาเห็นสัญญา ฯลฯ

พิจารณาเห็นสังขาร ฯลฯ

พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตามีวิญญาณ
บ้าง พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาณบ้าง

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย บุคคลลงอนงนในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างนี้แล

บุคคลไม่ลงอนงนในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างไร

คือ อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ ผู้ได้สดับ ได้เห็นพระอริยะ ฉลาดใน
ธรรมของพระอริยะ ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ได้เห็นสัตบุรุษ ฉลาด
ในธรรมของสัตบุรุษ ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ ไม่พิจารณาเห็นรูปโดย
ความเป็นอัตตาบ้าง ไม่พิจารณาเห็นอัตตามีรูปบ้าง ไม่พิจารณาเห็นรูปในอัตตา
บ้าง ไม่พิจารณาเห็นอัตตาในรูปบ้าง

ไม่พิจารณาเห็นเวทนา ฯลฯ

ไม่พิจารณาเห็นสัญญา ฯลฯ

ไม่พิจารณาเห็นสังขาร ฯลฯ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๒. อานันทกัถเทกธัตตสูตร

“ไม่พิจารณาเห็นวิญญานโดยความเป็นอัตตาบ้าง ไม่พิจารณาเห็นอัตตามี
วิญญานบ้าง ไม่พิจารณาเห็นวิญญานในอัตตาบ้าง ไม่พิจารณาเห็นอัตตาใน
วิญญานบ้าง

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย บุคคลไม่ม่งอนแงนในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างนี้แล

บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว

“ไม่ควรหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง

สิ่งใดล่วงไปแล้ว สิ่งนั้นก็พ้นอันละไปแล้ว

และสิ่งใดที่ยังไม่มาถึง สิ่งนั้นก็พ้นอันยังไม่มาถึง

ส่วนบุคคลใดเห็นแจ้งธรรมที่เป็นปัจจุบัน

ไม่ม่งอนแงน ไม่คลอนแคลนในธรรมนั้น ๆ

บุคคลนั้นควรเจริญธรรมนั้นให้แจ่มแจ้ง

บุคคลควรทำความเพียรตั้งแต่วินาทีเดียว

ใครเล่าจะรู้ว่า ความตายจักมีในวันพรุ่งนี้

เพราะว่าความผิดเพี้ยนกับมัจจุราชผู้มีเสนามากนั้น

ย่อมไม่มีแก่เราทั้งหลาย

พระมุนีผู้สงบเรียกบุคคลผู้มีความเพียร

“ไม่เกียจคร้านทั้งกลางวันและกลางคืน

ซึ่งมีปกติอยู่อย่างนี้นั้นแลว่า ‘ผู้มีราตรีเดียวเจริญ’”

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ชี้แจงให้ภิกษุทั้งหลายเห็นชัด ชวนใจให้
อยากรับเอาไปปฏิบัติ เราใจให้อาจหาญแก่ล้ากล้า ปลอดขโลมใจให้สดชื่นร่าเริง
ด้วยธรรมีกถาอย่างนี้ และได้กล่าวอุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญ”

[๒๗๘] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ดีละ ดีละ อานนท์ เธอชี้แจงให้ภิกษุ
ทั้งหลายเห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เราใจให้อาจหาญแก่ล้ากล้า
ปลอดขโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมีกถา และได้กล่าวอุทเทสและวิภังค์ของ
บุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญว่า

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๒. อานันทภัทเทภรตตสูตร

‘บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว

ฯลฯ

พระมุนีผู้สงบเรียกบุคคล

ฯลฯ

นั้นแล้วว่า ‘ผู้มีราตรีเดียวเจริญ’

บุคคลคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างไร

ฯลฯ

อานนทฺ์ บุคคลคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงมาแล้ว เป็นอย่างไรนี้แล

บุคคลไม่คำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างไร

ฯลฯ

อานนทฺ์ บุคคลไม่คำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างไรนี้แล

บุคคลหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างไร

ฯลฯ

อานนทฺ์ บุคคลหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างไรนี้แล

บุคคลไม่หวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างไร

ฯลฯ

อานนทฺ์ บุคคลไม่หวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างไรนี้แล

บุคคลลงอนแงนในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างไร

ฯลฯ

อานนทฺ์ บุคคลลงอนแงนในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างไรนี้แล

บุคคลไม่ลงอนแงนในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างไร

ฯลฯ

อานนทฺ์ บุคคลไม่ลงอนแงนในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างไรนี้แล”

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๓. มหากัจจานกัถเทกรัตตสูตร

พระผู้มีพระภาคผู้สูงสุดศาสดาครั้นตรัสเวทยากรณภาษิตนี้แล้ว จึงได้ตรัส
คาถาประพันธ์อื่นอีกต่อไปว่า

“บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว

ฯลฯ

พระมุนีผู้สงบเรียกบุคคล

ฯลฯ

นั่นแล้วว่า ‘ผู้มีราตรีเดียวเจริญ’”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ท่านพระอานนท์มีใจยินดีชื่นชมพระ
ภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

อานันท์กัถเทกรัตตสูตรที่ ๒ จบ

๓. มหากัจจานกัถเทกรัตตสูตร

ว่าด้วยพระมหากัจจานะแสดงเรื่องผู้มีราตรีเดียวเจริญ

[๒๗๙] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ตโปทาราม เขตกรุงราชคฤห์
ครั้งนั้นแล ท่านพระสมิทิลูกชั้นในราตรีตอนใกล้รุ่ง เข้าไปยังสระตโปทะเพื่อสรงน้ำ
สรงเสร็จแล้วได้กลับมายืนนุ่งผ้าผืนเดียวผึ่งตัวให้แห้งอยู่ ขณะนั้น เมื่อราตรีผ่านไป^๑
เทวดาองค์หนึ่ง มีวรรณงะดงามยิ่งนัก เปล่งรัศมีให้สว่างทั่วสระตโปทะ เข้าไปหา
ท่านพระสมิทิลูกชั้นในที่อยู่ แล้วยืน ณ ที่สมควร ได้กล่าวกับท่านพระสมิทิตูอย่างนี้
ว่า “ภิกษุ ท่านจำอุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญได้ไหม”

ท่านพระสมิทิตูกล่าวว่า “อาดมภาพจำไม่ได้ ส่วนท่านจำอุทเทสและวิภังค์
ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญได้ไหม”

เชิงอรรถ :

^๑ เมื่อราตรีผ่านไป หมายถึงเมื่อปฐมยามผ่านไป มัชฌิมยามย่างเข้ามา (อง.จก.อ. ๓/๒๑-๒๒/๑๐๘)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า :๓๓๐ }

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๓. มหาภักจจานภัทเทภรัตตสูตร

‘แม่ข้าพเจ้าก็จำไม่ได้ อนึ่ง ท่านจำคาถาที่แสดงถึงบุคคลผู้มีราตรีเดียว
เจริญได้ไหม’

‘อาตมภาพจำไม่ได้ ส่วนท่านจำได้ไหม’

‘ภิกษุ แม่ข้าพเจ้าก็จำไม่ได้ ขอท่านจงศึกษา เล่าเรียน และจำอุทเทส
และวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญเถิด เพราะว่าอุทเทสและวิภังค์ของบุคคล
ผู้มีราตรีเดียวเจริญ ประกอบด้วยประโยชน์ เป็นเบื้องต้นแห่งการประพฤติ
พรหมจรรย์’

เทวดานั้นกล่าวดังนี้แล้ว ก็หายตัวไป ณ ที่นั่นเอง

[๒๘๐] ครั้งนั้น เมื่อล่วงราตรีนั้นไป ท่านพระสมิทธิได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มี
พระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวัตแล้ว นิ่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มี
พระภาคว่า

‘ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส เมื่อคืนนี้ตอนใกล้รุ่ง ข้าพระองค์
ลุกขึ้นเข้าไปยังสระตโปทะเพื่อสรงน้ำ สรงเสร็จแล้ว ได้กลับมาขึ้นนุ่งผ้าผืนเดียว
ผึ่งตัวให้แห้งอยู่ ขณะนั้น เมื่อราตรีผ่านไป เทวดาองค์หนึ่ง มีวรรณงดงามยิ่งนัก
เปล่งรัศมีให้สว่างทั่วสระตโปทะ เข้ามาหาข้าพระองค์ถึงที่อยู่ แล้วยืน ณ ที่สมควร
ได้กล่าวกับข้าพระองค์อย่างนี้ว่า ‘ภิกษุ ท่านจำอุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มี
ราตรีเดียวเจริญได้ไหม’

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อเทวดานั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ข้าพระองค์ได้กล่าว
กับเทวดานั้นว่า ‘ผู้มีอายุ อาตมภาพจำไม่ได้ ส่วนท่านจำได้ไหม’

เทวดากล่าวว่า ‘แม่ข้าพเจ้าก็จำไม่ได้ อนึ่ง ท่านจำคาถาอันแสดงถึงบุคคลผู้
มีราตรีเดียวเจริญได้ไหม’

ข้าพระองค์ตอบว่า ‘อาตมภาพจำไม่ได้ ส่วนท่านจำได้ไหม’

เทวดากล่าวว่า ‘ภิกษุ แม่ข้าพเจ้าก็จำไม่ได้ ขอท่านจงศึกษา เล่าเรียน
และจำอุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญเถิด เพราะว่าอุทเทสและ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๓. มหาภักจจานกัถเทภรัตตสูตร

วิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญ ประกอบด้วยประโยชน์ เป็นเบื้องต้นแห่งการ
ประพาศิพรหมจรรย์^๑

เทวดานั้นกล่าวดังนี้แล้ว ก็หายตัวไป ณ ที่นั่นเอง

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดง
อุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญแก่ข้าพระองค์เถิด”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุ ถ้าเช่นนั้น เธอจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เรา
จักกล่าว”

ท่านพระสมิทธิทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสคาถา
ประพันธ์นี้ว่า

“บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว
ไม่ควรหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง
สิ่งใดล่วงไปแล้ว สิ่งนั้นก็พ้นอันละไปแล้ว
และสิ่งใดที่ยังไม่มาถึง สิ่งนั้นก็พ้นอันยังไม่มาถึง
ส่วนบุคคลใดเห็นแจ้งธรรมที่เป็นปัจจุบัน
ไม่มัวนอนง่วง ไม่คลอนแคลนในธรรมนั้น ๆ
บุคคลนั้นควรเจริญธรรมนั้นให้แจ่มแจ้ง
บุคคลควรทำความเพียรตั้งแต่วินาทีเดียว
ใครเล่าจะรู้ว่า ความตายจักมีในวันพรุ่งนี้
เพราะว่าความผัดเพี้ยนกับมัจจุราชผู้มีเสนามากนั้น
ย่อมไม่มีแก่เราทั้งหลาย
พระมุนีผู้สงบเรียกบุคคลผู้มีความเพียร
ไม่เกียจคร้านทั้งกลางวันและกลางคืน
ซึ่งมีปกติอยู่อย่างนี้นั้นแล้วว่า ‘ผู้มีราตรีเดียวเจริญ’”

เชิงอรรถ :

^๑ เบื้องต้นแห่งการประพาศิพรหมจรรย์ หมายถึงข้อปฏิบัติเบื้องต้นแห่งมรรคพรหมจรรย์ (ม.อ.อ.
๓/๒๘๐/๑๗๗)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๓. มหากัจจานภัทเทกรัตตสูตร

พระผู้มีพระภาคผู้สุตตศาสดาครั้งตรัสคาถาประพันธ์นี้แล้ว ทรงลุกจาก
พุทธอาสน์เสด็จเข้าไปยังที่ประทับ

ครั้งนั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จจากไปไม่นาน ภิกษุเหล่านั้นได้เกิดความ
สงสัยว่า “ท่านทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอุทเทสโดยย่อนี้แก่เรา
ทั้งหลายว่า

‘บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว

ไม่ควรหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง

สิ่งใดล่วงไปแล้ว สิ่งนั้นก็พ้นอันละไปแล้ว

และสิ่งใดที่ยังไม่มาถึง สิ่งนั้นก็พ้นอันยังไม่มาถึง

ส่วนบุคคลใดเห็นแจ้งธรรมที่เป็นปัจจุบัน

ไม่มกอนแง่น ไม่คลอนแคลนในธรรมนั้น ๆ

บุคคลนั้นควรเจริญธรรมนั้นให้แจ่มแจ้ง

บุคคลควรทำความเพียรตั้งแต่วินาทีเดียว

ใครเล่าจะรู้ว่า ความตายจักมีในวันพรุ่งนี้

เพราะว่าความผิดเพี้ยนกับมัจจุราชผู้มีเสนามากนั้น

ย่อมไม่มีแก่เราทั้งหลาย

พระมุนีผู้สงบเรียกบุคคลผู้มีความเพียร

ไม่เกียจคร้านทั้งกลางวันและกลางคืน

ซึ่งมีปกติอยู่อย่างนี้นั้นแล้วว่า ‘ผู้มีราตรีเดียวเจริญ’

แล้วไม่ทรงชี้แจงเนื้อความให้พิสดาร ทรงลุกจากพุทธอาสน์เสด็จเข้าไปยังที่
ประทับ

ใครเล่าหนอ จะฟังชี้แจงเนื้อความแห่งอุทเทสโดยย่อที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้
ไม่ทรงชี้แจงโดยพิสดารให้พิสดารได้”

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๓. มหาจักจามภัทเทกรัตตสูตร

ครั้งนั้น ภิกษุเหล่านั้นเกิดความคิดขึ้นว่า “ท่านพระมหากัจจามนี้เป็นผู้ที่พระศาสดาทรงยกย่อง ทั้งเพื่อนพรหมจารีผู้รู้ทั้งหลายก็สรรเสริญแล้ว และท่านพระมหากัจจามก็สามารถจะชี้แจงเนื้อความแห่งอุทเทสโดยย่อที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ ไม่ทรงชี้แจงโดยพิสดารให้พิสดารได้ ทางที่ดี เราทั้งหลายควรเข้าไปหาท่านพระมหากัจจามถึงที่อยู่ แล้วสอบถามเนื้อความนี้กับท่านพระมหากัจจาม”

[๒๘๑] ลำดับนั้น ภิกษุเหล่านั้นได้เข้าไปหาท่านพระมหากัจจามถึงที่อยู่ ได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กล่าวกับท่านพระมหากัจจามว่า “ท่านกัจจาม พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอุทเทสโดยย่อนี้แก่เราทั้งหลายว่า

‘บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว

ฯลฯ

พระมุนีผู้สงบเรียกบุคคล

ฯลฯ

นั่นแลว่า ‘ผู้มีราตรีเดียวเจริญ’

แล้วไม่ทรงชี้แจงเนื้อความโดยพิสดาร ทรงลุดจากพุทธอาสน์เสด็จเข้าไปยังที่ประทับ

เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จจากไปไม่นาน เราทั้งหลายได้เกิดความสงสัยว่า ‘พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอุทเทสโดยย่อนี้แก่เราทั้งหลายว่า

‘บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว

ฯลฯ

พระมุนีผู้สงบเรียกบุคคล

ฯลฯ

นั่นแลว่า ‘ผู้มีราตรีเดียวเจริญ’

แล้วไม่ทรงชี้แจงเนื้อความโดยพิสดาร ทรงลุดจากพุทธอาสน์เสด็จเข้าไปยังที่ประทับ

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๓. มหาภักจจานกัถเทภกรัตตสูตร

ใครเล่าหนอ จะพึงชี้แจงเนื้อความแห่งอุทเทสโดยย่อที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้
‘ไม่ทรงชี้แจงโดยพิสดารให้พิสดารได้’

ท่านภักจจานะ เราทั้งหลายคิดว่า ‘ท่านมหาภักจจานะนี้เป็นผู้ที่พระศาสดาทรง
ยกย่อง ทั้งเพื่อนพรหมจารีผู้รู้ทั้งหลายก็สรรเสริญแล้ว และท่านมหาภักจจานะก็
สามารถจะชี้แจงเนื้อความแห่งอุทเทสโดยย่อที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ ไม่ทรง
ชี้แจงโดยพิสดารให้พิสดารได้ ทางที่ดี เราทั้งหลายควรเข้าไปหาท่านมหาภักจจานะ
ถึงที่อยู่ แล้วสอบถามเนื้อความนี้กับท่านมหาภักจจานะ’ ขอท่านมหาภักจจานะ
จงชี้แจงเถิด”

ท่านพระมหาภักจจานะจึงตอบว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุรุษ
ผู้ต้องการแก่นไม้ เทียวเสาะแสวงหาแก่นไม้อยู่ ละเลยโคนและลำต้นของตนไม้
ใหญ่ซึ่งมีแก่นไป เขาเข้าใจว่าแก่นไม้ต้องแสวงหาที่กิ่งและใบ แม้อันใด ข้ออุปไมย
นี้ก็ฉันทัน เมื่อพระศาสดาทรงปรากฏเฉพาะหน้าท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลายก็ละ
เลยพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นไป และพึงเข้าใจเนื้อความนั้นว่าต้องสอบถามกับ
กระผม แท้จริง พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงรู้สิ่งที่ควรรู้ ทรงเห็นสิ่งที่ควรเห็น
เป็นผู้มีพระจักขุ มีพระญาณ มีธรรม เป็นพรหม เป็นผู้เผยแผ่ ประกาศ ขยาย
เนื้อความ เป็นผู้ให้อมตธรรม เป็นเจ้าของธรรม เป็นพระตถาคต และเวลานี้ก็
เป็นเวลาอันสมควรที่ท่านทั้งหลายจะทูลถามเนื้อความนี้กับพระองค์ พระผู้มี
พระภาคของเราทั้งหลายทรงตอบอย่างไร ท่านทั้งหลายพึงทรงจำไว้อย่างนั้นเถิด”

ภิกษุเหล่านั้นได้กล่าวตอบว่า “ท่านภักจจานะ เป็นความจริงที่พระผู้มีพระ
ภาคทรงรู้สิ่งที่ควรรู้ ทรงเห็นสิ่งที่ควรเห็น เป็นผู้มีพระจักขุ มีพระญาณ มีธรรม
เป็นพรหม เป็นผู้เผยแผ่ ประกาศ ขยายเนื้อความ เป็นผู้ให้อมตธรรม เป็น
เจ้าของธรรม เป็นพระตถาคต และเวลานี้ก็เป็นเวลาอันสมควรที่เราทั้งหลายจะทูล
ถามเนื้อความนี้กับพระองค์ พระผู้มีพระภาคของเราทั้งหลายทรงตอบอย่างไร เรา
ทั้งหลายจะพึงทรงจำเนื้อความนั้นไว้อย่างนั้น อนึ่ง ท่านพระมหาภักจจานะเป็นผู้ที่
พระศาสดาทรงยกย่อง ทั้งเพื่อนพรหมจารีผู้รู้ทั้งหลายก็สรรเสริญแล้ว และท่าน
พระมหาภักจจานะสามารถจะชี้แจงเนื้อความแห่งอุทเทสโดยย่อที่พระผู้มีพระภาคทรง
แสดงไว้ ไม่ทรงชี้แจงโดยพิสดารให้พิสดารได้ ขอท่านพระมหาภักจจานะไม่ต้องหนักใจ
ชี้แจงเถิด”

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๓. มหาภักจจานภัทเทภรัตตสูตร

ท่านพระมหาภักจจานะกล่าวว่า “ถ้าเช่นนั้น ท่านทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี
กระผมจักกล่าว” ภิกษุเหล่านั้นรับคำแล้ว

ท่านพระมหาภักจจานะจึงได้กล่าวว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระผู้มีพระภาค
ทรงแสดงอุทเทสโดยย่อไว้ว่า

‘บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว

ฯลฯ

พระมณีผู้สงบเรียกบุคคล

ฯลฯ

นั่นแลว่า ‘ผู้มีราตรีเดียวเจริญ’

แล้วไม่ทรงชี้แจงเนื้อความโดยพิสดาร ทรงลุดจากพุทธอาสน์เสด็จเข้าไปยังที่
ประทับ

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย กระผมรู้ทั่วถึงเนื้อความแห่งอุทเทสโดยย่อที่พระผู้มี
พระภาคทรงแสดงไว้ ไม่ทรงชี้แจงโดยพิสดาร โดยพิสดารอย่างนี้

[๒๘๒] บุคคลคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างไร

คือ วิญญาณมีความผูกพันกับฉันทราคะในจักขุและรูปนั้นว่า ‘ในอดีต เรามี
จักขุอย่างนี้ มีรูปอย่างนี้’ เพราะวิญญาณมีความผูกพันกับฉันทราคะ บุคคลจึง
ยินดีจักขุและรูปนั้น บุคคลเมื่อยินดีจักขุและรูปนั้น จึงชื่อว่าคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว

วิญญาณมีความผูกพันกับฉันทราคะในโสตะและเสียงนั้นว่า ‘ในอดีต เรามี
โสตะอย่างนี้ มีเสียงอย่างนี้’ ...

วิญญาณมีความผูกพันกับฉันทราคะในขานะและกลิ่นนั้นว่า ‘ในอดีต เรามี
ขานะอย่างนี้ มีกลิ่นอย่างนี้’ ...

วิญญาณมีความผูกพันกับฉันทราคะในชีวหาและรสนั้นว่า ‘ในอดีต เรามี
ชีวหาอย่างนี้ มีรสอย่างนี้’ ...

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๓. มหากัจจานกัถเทภรัตตสูตร

วิญญานมีความผูกพันกับฉันทราคะในกายและโผฏฐัพพะนั้นว่า 'ในอดีต เรามีกายอย่างนี้ มีโผฏฐัพพะอย่างนี้' ...

วิญญานมีความผูกพันกับฉันทราคะในมโนและธรรมารมณนั้นว่า 'ในอดีต เรามีมโนอย่างนี้ มีธรรมารมณอย่างนี้' เพราะวิญญานมีความผูกพันกับฉันทราคะ บุคคลจึงยินดีมโนและธรรมารมณนั้น บุคคลเมื่อยินดีมโนและธรรมารมณนั้นจึงชื่อว่าคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย บุคคลคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างนี้แล

บุคคลไม่คำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างไร

คือ วิญญานไม่มีความผูกพันกับฉันทราคะในจักขุและรูปนั้นว่า 'ในอดีต เรามีจักขุอย่างนี้ มีรูปอย่างนี้' เพราะวิญญานไม่มีความผูกพันกับฉันทราคะ บุคคลจึงไม่ยินดีจักขุและรูปนั้น บุคคลเมื่อไม่ยินดีจักขุและรูปนั้น จึงชื่อว่าไม่คำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว

วิญญานไม่มีความผูกพันกับฉันทราคะในโสตและเสียงนั้นว่า 'ในอดีต เรามีโสตอย่างนี้ มีเสียงอย่างนี้' ...

วิญญานไม่มีความผูกพันกับฉันทราคะในฆานะและกลิ่นนั้นว่า 'ในอดีต เรามีฆานะอย่างนี้ มีกลิ่นอย่างนี้' ...

วิญญานไม่มีความผูกพันกับฉันทราคะในชีวหาและรสนั้นว่า 'ในอดีต เรามีชีวหาอย่างนี้ มีรสอย่างนี้' ...

วิญญานไม่มีความผูกพันกับฉันทราคะในกายและโผฏฐัพพะนั้นว่า 'ในอดีต เรามีกายอย่างนี้ มีโผฏฐัพพะอย่างนี้' ...

วิญญานไม่มีความผูกพันกับฉันทราคะในมโนและธรรมารมณนั้นว่า 'ในอดีต เรามีมโน^๑อย่างนี้ มีธรรมารมณ^๒อย่างนี้' เพราะวิญญานไม่มีความผูกพันกับฉันทราคะ บุคคลจึงไม่ยินดีมโนและธรรมารมณนั้น บุคคลเมื่อไม่ยินดีมโนและธรรมารมณนั้น จึงชื่อว่าไม่คำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว

เชิงอรรถ :

^๑ มโน ในที่นี้หมายถึงภวังคจิต (ม.อ.อ. ๓/๒๘๒/๑๗๘)

^๒ ธรรมารมณ ในที่นี้หมายถึงธรรมารมณที่เป็นไปในไตรภูมิ (ม.อ.อ. ๓/๒๘๒/๑๗๘)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๓. มหากัจจานภัทเทกวัตตสูตร

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย บุคคลไม่คำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างนี้แล

[๒๘๓] **บุคคลหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างไร**

คือ บุคคลตั้งใจเพื่อจะได้สิ่งที่ตนยังไม่ได้ว่า 'ในอนาคต เราพึงมีจักขุอย่างนี้ มีรูปอย่างนี้' เพราะความตั้งใจเป็นปัจจัย บุคคลจึงยินดีจักขุและรูปนั้น บุคคลเมื่อยินดีจักขุและรูปนั้น จึงชื่อว่าหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง

ตั้งใจเพื่อจะได้สิ่งที่ตนยังไม่ได้ว่า 'ในอนาคต เราพึงมีโสตะอย่างนี้ มีเสียงอย่างนี้' ...

ตั้งใจเพื่อจะได้สิ่งที่ตนยังไม่ได้ว่า 'ในอนาคต เราพึงมีฆานะอย่างนี้ มีกลิ่นอย่างนี้' ...

ตั้งใจเพื่อจะได้สิ่งที่ตนยังไม่ได้ว่า 'ในอนาคต เราพึงมีชีวหาอย่างนี้ มีรสอย่างนี้' ...

ตั้งใจเพื่อจะได้สิ่งที่ตนยังไม่ได้ว่า 'ในอนาคต เราพึงมีกายอย่างนี้ มีไผฏฐัพพะอย่างนี้' ...

ตั้งใจเพื่อจะได้สิ่งที่ตนยังไม่ได้ว่า 'ในอนาคต เราพึงมีมโนอย่างนี้ มีธรรมารมณอย่างนี้' เพราะความตั้งใจเป็นปัจจัย บุคคลจึงยินดีมโนและธรรมารมณนั้น บุคคลเมื่อยินดีมโนและธรรมารมณนั้น จึงชื่อว่าหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย บุคคลหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างนี้แล

บุคคลไม่หวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างไร

คือ บุคคลไม่ตั้งใจเพื่อจะได้สิ่งที่ตนยังไม่ได้ว่า 'ในอนาคต เราพึงมีจักขุอย่างนี้ มีรูปอย่างนี้' เพราะความไม่ตั้งใจเป็นปัจจัย บุคคลจึงไม่ยินดีจักขุและรูปนั้น บุคคลเมื่อไม่ยินดีจักขุและรูปนั้น จึงชื่อว่าไม่หวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง

ไม่ตั้งใจเพื่อจะได้สิ่งที่ตนยังไม่ได้ว่า 'ในอนาคต เราพึงมีโสตะอย่างนี้ มีเสียงอย่างนี้' ...

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๓. มหาจักจจานภัทเทกรัตตสูตร

‘ไม่ตั้งใจเพื่อจะได้สิ่งที่ตนยังไม่ได้ว่า ‘ในอนาคต เราพึงมีฐานะอย่างนี้ มีกลิ่นอย่างนี้’ ...

‘ไม่ตั้งใจเพื่อจะได้สิ่งที่ตนยังไม่ได้ว่า ‘ในอนาคต เราพึงมีชีวหาอย่างนี้ มีรสอย่างนี้’ ...

‘ไม่ตั้งใจเพื่อจะได้สิ่งที่ตนยังไม่ได้ว่า ‘ในอนาคต เราพึงมีกายอย่างนี้ มีโผฏฐัพพะอย่างนี้’ ...

‘ไม่ตั้งใจเพื่อจะได้สิ่งที่ตนยังไม่ได้ว่า ‘ในอนาคต เราพึงมีมโนอย่างนี้ มีธรรมารมณอย่างนี้’ เพราะความไม่ตั้งใจเป็นปัจจัย บุคคลจึงไม่ยินดีมโนและธรรมารมณนั้น บุคคลเมื่อไม่ยินดีมโนและธรรมารมณนั้น จึงชื่อว่าไม่หวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย บุคคลไม่หวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างนี้แล

[๒๘๔] บุคคลลงอนแงนในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างไร

คือ วิญญาณมีความผูกพันกับฉันทราคะในจักขุและรูปทั้ง ๒ อย่างที่เป็นปัจจุบันนั้น เพราะวิญญาณมีความผูกพันกับฉันทราคะ บุคคลจึงยินดีจักขุและรูปนั้น บุคคลเมื่อยินดีจักขุและรูป จึงชื่อว่าลงอนแงนในธรรมที่เป็นปัจจุบัน

วิญญาณมีความผูกพันกับฉันทราคะในโสตและเสียง ...

วิญญาณมีความผูกพันกับฉันทราคะในชานะและกลิ่น ...

วิญญาณมีความผูกพันกับฉันทราคะในชีวหาและรส ...

วิญญาณมีความผูกพันกับฉันทราคะในกายและโผฏฐัพพะ ...

วิญญาณมีความผูกพันกับฉันทราคะในมโนและธรรมารมณทั้ง ๒ อย่างที่เป็นปัจจุบันนั้นเพราะวิญญาณมีความผูกพันกับฉันทราคะ บุคคลจึงยินดีมโนและธรรมารมณนั้น บุคคลเมื่อยินดีมโนและธรรมารมณนั้น จึงชื่อว่าลงอนแงนในธรรมที่เป็นปัจจุบัน

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย บุคคลลงอนแงนในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างนี้แล

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๓. มหากัจจานกัถเทภรัตตสูตร

บุคคลไม่องงนงนในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างไร

คือ วิญญาณไม่มีความผูกพันกับฉันทราคะในจักขุและรูปทั้ง ๒ อย่างที่เป็นปัจจุบันนั้น เพราะวิญญาณไม่มีความผูกพันกับฉันทราคะ บุคคลจึงไม่ยินดีจักขุและรูปนั้น บุคคลเมื่อไม่ยินดีจักขุและรูปนั้น จึงชื่อว่าไม่องงนงนในธรรมที่เป็นปัจจุบัน

วิญญาณไม่มีความผูกพันกับฉันทราคะในโสตและเสียง ...

วิญญาณไม่มีความผูกพันกับฉันทราคะในฆานะและกลิ่น ...

วิญญาณไม่มีความผูกพันกับฉันทราคะในชีวหาและรส ...

วิญญาณไม่มีความผูกพันกับฉันทราคะในกายและโผฏฐัพพะ ...

วิญญาณไม่มีความผูกพันกับฉันทราคะในมโนและธรรมารมณทั้ง ๒ อย่างที่เป็นปัจจุบันนั้น เพราะวิญญาณไม่มีความผูกพันกับฉันทราคะ บุคคลจึงไม่ยินดีมโนและธรรมารมณนั้น บุคคลเมื่อไม่ยินดีมโนและธรรมารมณนั้น จึงชื่อว่าไม่องงนงนในธรรมที่เป็นปัจจุบัน

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย บุคคลไม่องงนงนในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างไรนี้แล [๒๘๕] ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอุทเทสโดยย่อไว้แก่เราทั้งหลายว่า

‘บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว

ฯลฯ

พระมุนีผู้สงบเรียกบุคคล

ฯลฯ

นั่นแลว่า ‘ผู้มีราตรีเดียวเจริญ’

แล้วไม่ทรงชี้แจงเนื้อความโดยพิสดาร ทรงลอกจากพุทธอาสน์ เสด็จเข้าไปยังที่ประทับ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๓. มหาภักจจานกัถเทกัรตตสูตร

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย กระผมรู้ทั่วถึงเนื้อความแห่งอุทเทสโดยย่อที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ ไม่ทรงชี้แจงโดยพิสดาร โดยพิสดารอย่างนี้ ท่านทั้งหลายเมื่อหวัง พึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคแล้วทูลถามเนื้อความนั้น พระองค์ทรงตอบอย่างใด ท่านทั้งหลายพึงทรงจำไว้อย่างนั้นเถิด”

ครั้งนั้น ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมยินดีอนุโมทนาภาสิตของท่านพระมหาภักจจานะแล้ว ลุกจากอาสนะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอุทเทสโดยย่อแก่ข้าพระองค์ทั้งหลายว่า

‘บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว

ฯลฯ

พระมณีผู้สงบเรียกบุคคล

ฯลฯ

นั่นแลว่า ‘ผู้มีราตรีเดียวเจริญ’

แล้วไม่ทรงชี้แจงเนื้อความโดยพิสดาร ทรงลุกจากพุทธอาสน์เสด็จเข้าไปยังที่ประทับ

เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จจากไปไม่นาน ข้าพระองค์ทั้งหลายได้เกิดความสงสัยว่า ‘พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอุทเทสโดยย่อแก่เราทั้งหลายว่า

‘บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว

‘ไม่ควรหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง

สิ่งใดล่วงไปแล้ว สิ่งนั้นก็พ้นอันละไปแล้ว

และสิ่งใดที่ยังไม่มาถึง สิ่งนั้นก็พ้นอันยังไม่มาถึง

ส่วนบุคคลใดเห็นแจ้งธรรมที่เป็นปัจจุบัน

ไม่มัวงมงาย ไม่คลอนแคลนในธรรมนั้น ๆ

บุคคลนั้นควรเจริญธรรมนั้นให้แจ่มแจ้ง

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๓. มหากัจจานภัทเทกรัตตสูตร

บุคคลควรทำความเพียรตั้งแต่วันนี้ทีเดียว
ใครเล่าจะรู้ว่า ความตายจักมีในวันพรุ่งนี้
เพราะว่าความผิดเพี้ยนกับมัจจุราชผู้มีเสนามากนั้น
ย่อมไม่มีแก่เราทั้งหลาย

พระมณีผู้สงบเรียกบุคคลผู้มีความเพียร
ไม่เกียจคร้านทั้งกลางวันและกลางคืน
ซึ่งมีปกติอยู่อย่างนี้นั้นแล้วว่า 'ผู้มีราตรีเดียวเจริญ'

แล้วไม่ทรงชี้แจงเนื้อความโดยพิสดาร ทรงลุกจากพุทธอาสน์เสด็จเข้าไปยังที่
ประทับ

ใครเล่าหนอ จะฟังชี้แจงเนื้อความแห่งอุทเทสโดยย่อที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้
ไม่ทรงชี้แจงไว้โดยพิสดารให้พิสดารได้ ข้าพระองค์ทั้งหลายได้คิดว่า 'ท่านพระ
มหากัจจานะนี้แล เป็นผู้ที่พระศาสดาทรงยกย่อง ทั้งเพื่อนพรหมจารีผู้รู้ทั้งหลายก็
สรรเสริญแล้ว และท่านพระมหากัจจานะก็สามารถจะชี้แจงเนื้อความแห่งอุทเทส
โดยย่อที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ ไม่ทรงชี้แจงไว้โดยพิสดารให้พิสดารได้ ทางที่ดี
เราทั้งหลายควรเข้าไปหาท่านพระมหากัจจานะถึงที่อยู่ แล้วฟังสอบถามเนื้อความนี้
กับท่านพระมหากัจจานะ' ครั้นนั้น ข้าพระองค์ทั้งหลายได้พากันเข้าไปหาท่าน
พระมหากัจจานะถึงที่อยู่ แล้วสอบถามเนื้อความนี้กับท่านพระมหากัจจานะ ท่าน
พระมหากัจจานะได้ชี้แจงเนื้อความแก่ข้าพระองค์ทั้งหลายด้วยอาการเหล่านี้ ด้วย
บทเหล่านี้ ด้วยพยัญชนะเหล่านี้"

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย มหากัจจานะเป็นบัณฑิต ภิกษุ
ทั้งหลาย มหากัจจานะเป็นผู้มีปัญญามาก แม้ว่าเธอทั้งหลายจะฟังสอบถาม
เนื้อความนี้กับเรา เราก็จะฟังตอบเนื้อความนั้นเหมือนกับที่มหากัจจานะตอบ
เรื่องนี้มีเนื้อความดังนี้แล เธอทั้งหลายจงทรงจำเรื่องนั้นไว้อย่างนี้เถิด"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระ
ภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

มหากัจจานภัทเทกรัตตสูตรที่ ๓ จบ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๔. โลมสกังคิยภัทเทกรัตตสูตร

๔. โลมสกังคิยภัทเทกรัตตสูตร

ว่าด้วยทรงแสดงเรื่องผู้มีราตรีเดียวเจริญแก่พระโลมสกังคิยะ

[๒๘๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของ
อนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้นแล ท่านพระโลมสกังคิยะ อยู่ที่
นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ ขณะนั้น เมื่อราตรีผ่านไป
จันทนเทพบุตร มีวรรณะงดงามยิ่งนัก เปล่งรัศมีให้สว่างทั่วนิโครธาราม เข้าไปหา
ท่านพระโลมสกังคิยะถึงที่อยู่ แล้วยืน ณ ที่สมควร ได้กล่าวกับท่านพระ
โลมสกังคิยะอย่างนี้ว่า "ภิกษุ ท่านจำอุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียว
เจริญได้ไหม"

ท่านพระโลมสกังคิยะกล่าวว่า "อาตมภาพจำไม่ได้ ส่วนท่านจำอุทเทส
และวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญได้ไหม"

"แม้ข้าพเจ้าก็จำไม่ได้ อนึ่ง ท่านจำคาถาที่แสดงถึงบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญ
ได้ไหม"

"อาตมภาพจำไม่ได้ ส่วนท่านจำได้ไหม"

"ข้าพเจ้าจำได้"

"ก็ท่านจำได้อย่างไรเล่า"

"ภิกษุ สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ปิณฑุกัมพลศิลาอาสน์ที่
ควงไม้ปาริฉัตตกะ ในหมู่เทพชั้นดาวดึงส์ ณ ที่นั่นเอง พระผู้มีพระภาคได้ตรัส
อุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญแก่เทพชั้นดาวดึงส์ว่า

'บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว

ไม่ควรหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง

สิ่งใดล่วงไปแล้ว สิ่งนั้นก็เป็นอันละไปแล้ว

และสิ่งใดที่ยังไม่มาถึง สิ่งนั้นก็เป็นอันยังไม่มาถึง

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๔. โลมสกังคิยภัทเทกรัตตสูตร

ส่วนบุคคลใดเห็นแจ้งธรรมที่เป็นปัจจุบัน

ไม่ม่งอนแง่น ไม่คลอนแคลนในธรรมนั้น ๆ

บุคคลนั้นควรเจริญธรรมนั้นให้แจ่มแจ้ง

บุคคลควรทำความเพียรตั้งแต่วินาทีเดียว

ใครเล่าจะรู้ว่า ความตายจักมีในวันพรุ่งนี้

เพราะว่าความผัดเพี้ยนกับมัจจุราชผู้มีเสนามากนั้น

ย่อมไม่มีแก่เราทั้งหลาย

พระมณีผู้สงบเรียกบุคคลผู้มีความเพียร

ไม่เกียจคร้านทั้งกลางวันและกลางคืน

ซึ่งมีปกติอยู่อย่างนี้นั้นแลว่า 'ผู้มีราตรีเดียวเจริญ'

ภิกษุ ข้าพเจ้าจำคาถาที่แสดงถึงบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญได้โดยนัย ขอท่าน
จงศึกษา เล่าเรียน และจำอุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญเถิด
เพราะว่าอุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญ ประกอบด้วยประโยชน์
เป็นเบื้องต้นแห่งการประพาสพรหมจรรย์"

จันทนเทพบุตรกล่าวดังนี้แล้ว ก็หายตัวไป ณ ที่นั่นเอง

[๒๘๗] ครั้งนั้นแล ท่านพระโลมสกังคิยะ เมื่อล่วงราตรีนั้นไป จึงเก็บงา
เสนาสนะ ถือบาตรและจีวรหลิกจาริกไปทางกรุงสาวัตถี เมื่อจาริกไปโดยลำดับ
ได้เข้าไปยังพระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มี
พระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวัตแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มี
พระภาคว่า

"สมัยหนึ่ง ข้าพระองค์อยู่ที่นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ
ขณะนั้น เมื่อราตรีผ่านไป เทพบุตรองค์หนึ่ง มีวรรณะงดงามยิ่งนัก เปล่งรัศมีให้
สว่างทั่วนิโครธาราม เข้ามาหาข้าพระองค์ถึงที่อยู่ แล้วยื่น ณ ที่สมควร ได้
กล่าวกับข้าพระองค์ว่า 'ภิกษุ ท่านจำอุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียว
เจริญได้ไหม'

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก [๔. วิภังควรรค]

๔. โลมสกังคิยภัทเทกรัตตสูตร

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อเทพบุตรนั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ข้าพระองค์ได้กล่าว
กับเทพบุตรนั้นว่า ‘ผู้มีอายุ อาตมภาพจำไม่ได้ ส่วนท่านจำได้ไหม’

เทพบุตรกล่าวว่า ‘แม้ข้าพเจ้าก็จำไม่ได้ อนึ่ง ท่านจำคาถาที่แสดงถึงบุคคล
ผู้มีราตรีเดียวเจริญได้ไหม’

ข้าพระองค์ตอบว่า ‘อาตมภาพจำไม่ได้ ส่วนท่านจำได้ไหม’

‘ข้าพเจ้าจำได้’

‘ผู้มีอายุ ก็ท่านจำได้อย่างไรเล่า’

‘ภิกษุ สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ปิณฑกัมพลศิลาอาสน์ที่
ควงไม้ปาริฉัตตกะ ในหมู่เทพชั้นดาวดึงส์ ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาคได้ตรัสอุทเทส
และวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญแก่เทพชั้นดาวดึงส์ว่า

‘บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว

ฯลฯ

พระมนีผู้สงบเรียกบุคคล

ฯลฯ

นั่นแลว่า ‘ผู้มีราตรีเดียวเจริญ’

ภิกษุ ข้าพเจ้าจำคาถาที่แสดงถึงบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญได้อย่างนี้แล ขอ
ท่านจงศึกษา เล่าเรียน และทรงจำอุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียว
เจริญเถิด เพราะว่าอุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญ ประกอบด้วย
ประโยชน์ เป็นเบื้องต้นแห่งการประพาสพรหมจรรย์’

เทพบุตรนั้นกล่าวดังนี้แล้ว ก็หายตัวไป ณ ที่นั่นเอง

ขอประทานวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงอุทเทสและวิภังค์ของ
บุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญแก่ข้าพระองค์เถิด”

[๒๘๘] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุ ก็เธอรู้จักเทพบุตรนั้นไหม”

ท่านพระโถมสกังคิยกราบทูลว่า “ไม่รู้จัก พระพุทธเจ้าข้า”

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๔. โลมสกังคิยภัทเทกรัตตสูตร

“ภิกษุ เทพบุตรนั้นชื่อจันทนะ จันทนเทพบุตรสนใจ ใส่ใจ กำหนดด้วยจิต
ทั้งปวงแล้ว เจียโสตสดับธรรม ถ้าเช่นนั้น เธอจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว”
ภิกษุนั้นรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสคาถาประพันธ์นี้ว่า

“บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว

ไม่ควรหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง

สิ่งใดล่วงไปแล้ว สิ่งนั้นก็พ้นอันละไปแล้ว

และสิ่งใดที่ยังไม่มาถึง สิ่งนั้นก็พ้นอันยังไม่มาถึง

ส่วนบุคคลใดเห็นแจ้งธรรมที่เป็นปัจจุบัน

ไม่มัวงมงาย ไม่คลอนแคลนในธรรมนั้น ๆ

บุคคลนั้นควรเจริญธรรมนั้นให้แจ่มแจ้ง

บุคคลควรทำความเพียรตั้งแต่วินาทีเดียว

ใครเล่าจะรู้ว่า ความตายจักมีในวันพรุ่งนี้

เพราะว่าความผิดเพี้ยนกับมัจจุราชผู้มีเสนามากนั้น

ย่อมไม่มีแก่เราทั้งหลาย

พระมุนีผู้สงบเรียกบุคคลผู้มีความเพียร

ไม่เกียจคร้านทั้งกลางวันและกลางคืน

ซึ่งมีปกติอยู่อย่างนี้นั้นแลว่า ‘ผู้มีราตรีเดียวเจริญ’

บุคคลคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างไร

คือ บุคคลไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลिनที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า ‘ในอดีต เรา
ได้มีรูปอย่างนี้’

ในอดีต เราได้มีเวทนาอย่างนี้ ฯลฯ

ในอดีต เราได้มีสัญญาอย่างนี้ ฯลฯ

ในอดีต เราได้มีสังขารอย่างนี้ ฯลฯ

ไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลिनที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า ‘ในอดีต เราได้มี
วิญญาณอย่างนี้’

ภิกษุ บุคคลคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างไรแล

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๔. โลมสกังคิยภัทเทกรัตตสูตร

บุคคลไม่คำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างไร

คือ บุคคลไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เรา
ได้มีรูปอย่างนี้”

ในอดีต เราได้มีเวทนาอย่างนี้ ฯลฯ

ในอดีต เราได้มีสัญญาอย่างนี้ ฯลฯ

ในอดีต เราได้มีสังขารอย่างนี้ ฯลฯ

ไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มี
วิญญาณอย่างนี้”

ภิกษุ บุคคลไม่คำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างไรแล

บุคคลหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างไร

คือ บุคคลไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอนาคต
เราพึงมีรูปอย่างนี้”

ในอนาคต เราพึงมีเวทนาอย่างนี้ ฯลฯ

ในอนาคต เราพึงมีสัญญาอย่างนี้ ฯลฯ

ในอนาคต เราพึงมีสังขารอย่างนี้ ฯลฯ

ไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอนาคต เราพึงมี
วิญญาณอย่างนี้”

ภิกษุ บุคคลหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างไรแล

บุคคลไม่หวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างไร

คือ บุคคลไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอนาคต
เราพึงมีรูปอย่างนี้”

ในอนาคต เราพึงมีเวทนาอย่างนี้ ฯลฯ

ในอนาคต เราพึงมีสัญญาอย่างนี้ ฯลฯ

ในอนาคต เราพึงมีสังขารอย่างนี้ ฯลฯ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๔. โลมสกังคิยภัทเทกรัตตสูตร

“ไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลिनที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอนาคต เราพึงมี
วิญญูณอย่างนี้”

ภิกษุ บุคคลไม่หวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างนี้แล

บุคคลลงอนงนในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างไร

คือ ปุถุชนในโลกนี้ ผู้ไม่ได้สดับ ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของ
พระอริยะ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาด
ในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ พิจารณาเห็นรูปโดย
ความเป็นอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตามีรูปบ้าง พิจารณาเห็นรูปในอัตตาบ้าง

พิจารณาเห็นอัตตาในรูปบ้าง

พิจารณาเห็นเวทนา ฯลฯ

พิจารณาเห็นสัญญา ฯลฯ

พิจารณาเห็นสังขาร ฯลฯ

พิจารณาเห็นวิญญูณโดยความเป็นอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตามีวิญญูณ
บ้าง พิจารณาเห็นวิญญูณในอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตาในวิญญูณบ้าง

ภิกษุ บุคคลลงอนงนในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างนี้แล

บุคคลไม่ลงอนงนในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างไร

คือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ผู้ได้สดับ ได้เห็นพระอริยะ ฉลาดในธรรมของ
พระอริยะ ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ได้เห็นสัตบุรุษ ฉลาดในธรรม
ของสัตบุรุษ ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ ไม่พิจารณาเห็นรูปโดยความ
เป็นอัตตาบ้าง ไม่พิจารณาเห็นอัตตามีรูปบ้าง ไม่พิจารณาเห็นรูปในอัตตาบ้าง

ไม่พิจารณาเห็นอัตตาในรูปบ้าง

ไม่พิจารณาเห็นเวทนา ฯลฯ

ไม่พิจารณาเห็นสัญญา ฯลฯ

ไม่พิจารณาเห็นสังขาร ฯลฯ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๕. จุฬิกัมมวิภังคสูตร

ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตาบ้าง ไม่พิจารณาเห็นอัตตามี
วิญญาณบ้าง ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตาบ้าง ไม่พิจารณาเห็นอัตตาใน
วิญญาณบ้าง

ภิกษุ บุคคลไม่องงนในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างนี้แล

บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว

ฯลฯ

พระผู้มีผู้สงบบเรียกบุคคล

ฯลฯ

นั่นแลว่า 'ผู้มีราตรีเดียวเจริญ'

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภษิตนี้แล้ว ท่านพระโกลมสังกคิยะมีใจยินดีขึ้นชมพระ
ภษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

โกลมสังกคิยภัทเทภรรตตสูตรที่ ๕ จบ

๕. จุฬิกัมมวิภังคสูตร

ว่าด้วยการจำแนกกรรม สูตรเล็ก

[๒๘๙] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของ
อนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้นแล สุภมาณพโศทยยบุตร เข้าไป
เฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ แล้วได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอ
เป็นที่ระลึกรถึงกัน แล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

"ท่านพระโคตม อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สัตว์ที่เกิดเป็นมนุษย์
ปรากฏเป็นคนเลวและคนดี คือ มนุษย์ทั้งหลายย่อมปรากฏว่ามีอายุสั้น มีอายุยืน
มีโรคน้อย มีโรคน้อย มีผิวพรรณทราม มีผิวพรรณดี มีอำนาจน้อย มีอำนาจมาก
มีโรคะน้อย มีโรคะมาก เกิดในตระกูลต่ำ เกิดในตระกูลสูง มีปัญญาน้อย
มีปัญญามาก

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๕. จุฬิกัมมวิภังคสูตร

ท่านพระโคตม อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้มนุษย์ทั้งหลายที่เกิดเป็นมนุษย์ปรากฏเป็นคนเลวและคนดี”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “มาณพ สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน”

“ข้าพระองค์ ไม่รู้ทั่วถึงเนื้อความแห่งพระภาษิตนี้ที่ท่านพระโคตมตรัสไว้โดยย่อ ไม่ทรงชี้แจงโดยพิสดารให้พิสดารได้ ขอประทานวโรกาส ขอท่านพระโคตมโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์ โดยวิธีที่ข้าพระองค์จะพึงรู้ทั่วถึงเนื้อความแห่งพระภาษิตนี้ที่ท่านพระโคตมตรัสไว้โดยย่อ ไม่ทรงชี้แจงโดยพิสดารให้พิสดารเถิด”

[๒๙๐] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “มาณพ ถ้าเช่นนั้น เธอจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจะกล่าว”

สุภมาณพโศทเทยยบุตรทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า “มาณพ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เป็นผู้ฆ่าสัตว์ เป็นคนหยาบขำ มีมือเปื้อนเลือด ฝักใฝ่ในการประหารประหาร ไม่มีความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก^๑ หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาก็จะเป็นคนมีอายุสั้น

มาณพ การที่บุคคลเป็นผู้ฆ่าสัตว์ เป็นคนหยาบขำ มีมือเปื้อนเลือด ฝักใฝ่ในการประหารประหาร ไม่มีความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย นี้เป็นปฏิบัติ(ข้อปฏิบัติ) ที่เป็นไปเพื่อความมีอายุสั้น (๑)

มาณพ ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เป็นผู้ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทัณฑฆาต และศีลตราวุธ มีความละอาย มีความ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเชิงอรรถที่ ๒ ข้อ ๑๘ (เทวทหสูตร) หน้า ๒๕ ในเล่มนี้

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๕. จุฬิกัมมวิภังคสูตร

เอ็นดู มุ่งหวังประโยชน์เกื้อกูลในสรรพสัตว์ เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้ อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาก็จะเป็นคนมีอายุยืน

มาณพ การที่บุคคลเป็นผู้ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทัณฑอาวุธ และ ศัสตราวุธ มีความละเอียด มีความเอ็นดู มุ่งหวังประโยชน์เกื้อกูลในสรรพสัตว์ นี้เป็นปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อความมีอายุยืน (๑)

[๒๙๑] มาณพ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เป็นผู้เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลายด้วยฝ่ามือบ้าง ด้วยก้อนดินบ้าง ด้วยท่อนไม้บ้าง ด้วย ศัสตราบ้าง เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ ยึดมั่นไว้ อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาก็จะเป็นผู้มีโรคมาก

มาณพ การที่บุคคลเป็นผู้เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลายด้วยฝ่ามือบ้าง ด้วยก้อนดินบ้าง ด้วยท่อนไม้บ้าง ด้วยศัสตราบ้าง นี้เป็นปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อความมีโรคมาก (๒)

มาณพ ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เป็นผู้ไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลายด้วยฝ่ามือบ้าง ด้วยก้อนดินบ้าง ด้วยท่อนไม้บ้าง ด้วย ศัสตราบ้าง เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้ อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาก็จะเป็นผู้มีโรคน้อย

มาณพ การที่บุคคลเป็นผู้ไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลายด้วยฝ่ามือบ้าง ด้วยก้อนดินบ้าง ด้วยท่อนไม้บ้าง ด้วยศัสตราบ้าง นี้เป็นปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อความมีโรคน้อย (๒)

[๒๙๒] มาณพ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เป็นผู้มักโกรธ มากด้วยความคับแค้น ถูกผู้อื่นว่ากล่าวแม้เล็กน้อยก็ขัดใจ โกรธ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิคาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๕. จุฬิกัมมวิภังคสูตร

พยาบาท ปองร้าย แสดงความโกรธความปองร้ายและโทษเล็กน้อยให้ปรากฏ เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรก หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรก กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาก็จะเป็นผู้มีผิวพรรณทราม

มาณพ การที่บุคคลเป็นผู้มักโกรธ มากด้วยความคับแค้น ถูกผู้อื่นว่ากล่าว แม้เล็กน้อยก็ขัดใจ โกรธ พยาบาท ปองร้าย แสดงความโกรธความปองร้ายและโทษเล็กน้อยให้ปรากฏ นี่เป็นปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อความมีผิวพรรณทราม (๓)

มาณพ ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เป็นผู้ไม่โกรธ ไม่มากด้วยความคับแค้น ถูกผู้อื่นว่ากล่าวแม้มากก็ไม่ขัดใจ ไม่โกรธ ไม่พยาบาท ไม่ปองร้าย ไม่แสดงความโกรธ ความปองร้ายและโทษเล็กน้อยให้ปรากฏ เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาก็จะเป็นผู้มีผิวพรรณผ่องใส

มาณพ การที่บุคคลเป็นผู้ไม่โกรธ ไม่มากด้วยความคับแค้น ถูกผู้อื่นว่ากล่าวแม้มากก็ไม่ขัดใจ ไม่โกรธ ไม่พยาบาท ไม่ปองร้าย ไม่แสดงความโกรธ ความปองร้ายและโทษเล็กน้อยให้ปรากฏ นี่เป็นปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีผิวพรรณผ่องใส (๓)

[๒๙๓] มาณพ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เป็นผู้ที่มีใจริษยา ย่อมริษยา ประทุษร้าย ผูกความริษยาในลาภสักการะ ความเคารพ ความนับถือ การกราบไหว้ และการบูชาของบุคคลอื่น เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรก หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรก กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาก็จะเป็นผู้มีอำนาจน้อย

มาณพ การที่บุคคลเป็นผู้มีใจริษยา ย่อมริษยา ประทุษร้าย ผูกความริษยาในลาภสักการะ ความเคารพ ความนับถือ การกราบไหว้ และการบูชาของบุคคลอื่น นี่เป็นปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีอำนาจน้อย (๔)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๕. จุฬิกัมมวิภังคสูตร

มาณพ ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เป็นผู้ที่มีใจไม่ริษยา ย่อมไม่ริษยา ไม่ประทุษร้าย ไม่ผูกความริษยาในลาภสักการะ ความเคารพ ความนับถือ การกราบไหว้ และการบูชาของบุคคลอื่น เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาก็จะเป็นผู้มีอำนาจมาก

มาณพ การที่บุคคลเป็นผู้ที่มีใจไม่ริษยา ย่อมไม่ริษยา ไม่ประทุษร้าย ไม่ผูกความริษยาในลาภสักการะ ความเคารพ ความนับถือ การกราบไหว้ และการบูชาของบุคคลอื่น นี้เป็นปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีอำนาจมาก (๔)

[๒๙๔] มาณพ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เป็นผู้ไม่ให้ข้าว น้ำ ผำ ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก เครื่องประทีปแก่สมณะหรือพราหมณ์ เพราะกรรมนั้น^๑ที่เขาให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาก็จะเป็นผู้มีโทษะน้อย

มาณพ การที่บุคคลเป็นผู้ไม่ให้ข้าว น้ำ ผำ ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก เครื่องประทีปแก่สมณะหรือพราหมณ์ นี้เป็นปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีโทษะน้อย (๕)

มาณพ ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เป็นผู้ให้ข้าว น้ำ ผำ ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก เครื่องประทีปแก่สมณะหรือพราหมณ์ เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาก็จะเป็นผู้มีโทษะมาก

เชิงอรรถ :

^๑ กรรมนั้น ในที่นี้หมายถึงกรรมคือความตระหนี่ (ม.อ.อ. ๓/๒๙๔/๑๘๔)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๕. จุฬิกัมมวิภังคสูตร

มาณพ การที่บุคคลเป็นผู้ให้ข้าว น้ำ ผำ ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก เครื่องประทีปแก่สมณะหรือพราหมณ์ นี่เป็นปฏิบัติทาที่เป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีโภคะมาก (๕)

[๒๙๕] มาณพ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เป็นผู้กระด้าง เยอหยิ่ง ย่อมไม่กราบไหว้ผู้ที่ควรกราบไหว้^๑ ไม่ลูกรับผู้ที่ควรลูกรับ ไม่ให้อาสนะแก่ผู้ที่ควรให้อาสนะ ไม่ให้ทางแก่ผู้ที่ควรให้ทาง ไม่สักการะผู้ที่ควรสักการะ ไม่เคารพผู้ที่ควรเคารพ ไม่นับถือผู้ที่ควรนับถือ ไม่บูชาผู้ที่ควรบูชา เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาจะเป็นผู้เกิดในตระกูลต่ำ

มาณพ การที่บุคคลเป็นผู้กระด้าง เยอหยิ่ง ย่อมไม่กราบไหว้ผู้ที่ควรกราบไหว้ ไม่ลูกรับผู้ที่ควรลูกรับ ไม่ให้อาสนะแก่ผู้ที่ควรให้อาสนะ ไม่ให้ทางแก่ผู้ที่ควรให้ทาง ไม่สักการะผู้ที่ควรสักการะ ไม่เคารพผู้ที่ควรเคารพ ไม่นับถือผู้ที่ควรนับถือ ไม่บูชาผู้ที่ควรบูชา นี่เป็นปฏิบัติทาที่เป็นไปเพื่อความเป็นผู้เกิดในตระกูลต่ำ (๖)

มาณพ ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เป็นผู้ไม่กระด้าง ไม่เยอหยิ่ง ย่อมกราบไหว้ผู้ที่ควรกราบไหว้ ลูกรับผู้ที่ควรลูกรับ ให้ อาสนะแก่ผู้ที่ควรให้อาสนะ ให้ทางแก่ผู้ที่ควรให้ทาง สักการะผู้ที่ควรสักการะ เคารพผู้ที่ควรเคารพ นับถือผู้ที่ควรนับถือ บูชาผู้ที่ควรบูชา เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาจะเป็นผู้เกิดในตระกูลสูง

มาณพ การที่บุคคลเป็นผู้ไม่กระด้าง ไม่เยอหยิ่ง ย่อมกราบไหว้ผู้ที่ควรกราบไหว้ ลูกรับผู้ที่ควรลูกรับ ให้ อาสนะแก่ผู้ที่ควรให้อาสนะ ให้ทางแก่ผู้ที่ควรให้ทาง สักการะผู้ที่ควรสักการะ เคารพผู้ที่ควรเคารพ นับถือผู้ที่ควรนับถือ บูชาผู้ที่ควรบูชา นี่เป็นปฏิบัติทาที่เป็นไปเพื่อความเป็นผู้เกิดในตระกูลสูง (๖)

เชิงอรรถ :

^๑ ผู้ที่ควรกราบไหว้ ในที่นี้หมายถึงพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า หรือพระอริยสาวก (ม.อ.อ.

๓/๒๙๕/๑๘๔)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๕. จุฬิกัมมวิภังคสูตร

[๒๙๖] มาณพ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม ไม่เข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์แล้วสอบถามว่า 'ท่านขอรับ อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรควรเสพ อะไรไม่ควรเสพ กรรมอะไรที่ข้าพเจ้าทำจึงเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์ตลอดกาลนาน หรือว่ากรรมอะไรที่ข้าพเจ้าทำจึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อสุขตลอดกาลนาน' เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาจะเป็นผู้มีปัญญาทราม

माणพ การที่บุคคลไม่เข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์แล้วสอบถามว่า 'ท่านขอรับ อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรควรเสพ อะไรไม่ควรเสพ กรรมอะไรที่ข้าพเจ้าทำจึงเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์ตลอดกาลนาน หรือว่ากรรมอะไรที่ข้าพเจ้าทำจึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อสุขตลอดกาลนาน' นี้เป็นปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาทราม (๗)

माणพ ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์แล้วสอบถามว่า 'ท่านขอรับ อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรควรเสพ อะไรไม่ควรเสพ กรรมอะไรที่ข้าพเจ้าทำจึงเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์ตลอดกาลนาน หรือว่ากรรมอะไรที่ข้าพเจ้าทำจึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อสุขตลอดกาลนาน' เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาจะเป็นผู้มีปัญญามาก

माणพ การที่บุคคลเข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์แล้วสอบถามว่า 'ท่านขอรับ อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรควรเสพ อะไรไม่ควรเสพ กรรมอะไรที่ข้าพเจ้าทำจึงเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์ตลอดกาลนาน หรือว่ากรรมอะไรที่ข้าพเจ้าทำจึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อสุขตลอดกาลนาน' นี้เป็นปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญามาก (๗)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๕. จุฬกัมมวิภังคสูตร

[๒๙๗] มาณพ รวมความว่า ปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความมีอายุสั้นยอมนำเข้าไปสู่ความมีอายุสั้น

ปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความมีอายุยืนยอมนำเข้าไปสู่ความมีอายุยืน

ปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความมีโรครมากยอมนำเข้าไปสู่ความมีโรครมาก

ปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความมีโรคน้อยยอมนำเข้าไปสู่ความมีโรคน้อย

ปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความมีผิวพรรณทรามยอมนำเข้าไปสู่ความมีผิวพรรณทราม

ปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความมีผิวพรรณผ่องใสยอมนำเข้าไปสู่ความมีผิวพรรณผ่องใส

ปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความมีอำนาจน้อยยอมนำเข้าไปสู่ความมีอำนาจน้อย

ปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความมีอำนาจมากยอมนำเข้าไปสู่ความมีอำนาจมาก

ปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความมีโรคะน้อยยอมนำเข้าไปสู่ความมีโรคะน้อย

ปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความมีโรคะมากยอมนำเข้าไปสู่ความมีโรคะมาก

ปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความเกิดในตระกูลต่ำยอมนำเข้าไปสู่ความเกิดในตระกูลต่ำ

ปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความเกิดในตระกูลสูงยอมนำเข้าไปสู่ความเกิดในตระกูลสูง

ปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความมีปัญญาทรามยอมนำเข้าไปสู่ความมีปัญญาทราม

ปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความมีปัญญามากยอมนำเข้าไปสู่ความมีปัญญามาก

สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน ด้วยประการฉะนี้”

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว สุภมาณพโศกโศกบุตรได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่ท่านพระโคตม พระภาสิตของท่านพระโคตมชัดเจนไพเราะยิ่งนัก ข้าแต่ท่านพระโคตม พระภาสิตของท่านพระโคตมชัดเจนไพเราะยิ่งนัก ท่านพระโคตม ทรงประกาศธรรมแจ่มแจ้งโดยประการต่าง ๆ เปรียบเหมือนบุคคลหงายของทีคว้าเปิดของทีปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด ด้วยตั้งใจว่า ‘คนมี

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๖. มหากัมมวิภังคสูตร

ดาดีจักเห็นรูปได้’ ข้าพระองค์นี้ขอถึงท่านพระโคตม พร้อมทั้งพระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอท่านพระโคตมโปรดทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต” ดังนี้แล

จุฬกัมมวิภังคสูตรที่ ๕ จบ

๖. มหากัมมวิภังคสูตร

ว่าด้วยการจำแนกกรรม สูตรใหญ่

[๒๙๘] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน สถานที่ให้เหยื่อกระแต เขตกรุงราชคฤห์ สมัยนั้นแล ท่านพระสมิทธิอยู่ในกระท่อมป่า ครั้งนั้นปริพาชกชื่อโปตลิบุตรเที่ยวเดินเล่นอยู่ เข้าไปหาท่านพระสมิทธิถึงที่อยู่ แล้วได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้กล่าวกับท่านพระสมิทธิว่า

“ท่านพระสมิทธิ ข้าพเจ้าได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระสมณโคตมว่า ‘กายกรรมไม่จริง วชิกรรมไม่จริง มโนกรรมเท่านั้นจริง’ และว่า ‘สมาบัติที่บุคคลเข้าแล้วไม่เสวยเวทนาอะไร ๆ นั้นก็มีอยู่’

ท่านพระสมิทธิกล่าวว่า “ท่านโปตลิบุตร ท่านอย่ากล่าวอย่างนี้ อย่ากล่าวต่อพระผู้มีพระภาค การกล่าวต่อพระผู้มีพระภาคไม่ดีเลย เพราะพระผู้มีพระภาคมิได้ตรัสไว้อย่างนี้ว่า ‘กายกรรมไม่จริง วชิกรรมไม่จริง มโนกรรมเท่านั้นจริง’ และว่า ‘สมาบัติที่บุคคลเข้าแล้วไม่เสวยเวทนาอะไร ๆ นั้นก็มีอยู่’

“ท่านพระสมิทธิ ท่านบวชมานานเท่าไรแล้ว”

“ท่านผู้มีอายุ อาตมภาพบวชได้ไม่นาน เพียง ๓ พรรษา”

“บัดนี้ ในเมื่อภิกษุใหม่ยังคิดปกป้องพระศาสดาถึงเพียงนี้ เราทั้งหลายจะพูดอะไรกับภิกษุผู้เป็นพระเถระได้เล่า ท่านพระสมิทธิ บุคคลทำกรรมที่ประกอบด้วยความจงใจทางกาย ทางวาจา และทางใจแล้ว จะเสวยผลอะไร”

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๖. มหากรรมวิภังคสูตร

“ท่านโปตลิบุตร บุคคลทำกรรมที่ประกอบด้วยความจงใจทางกาย ทางวาจา และทางใจแล้ว จะเสวยทุกข์”

ลำดับนั้น ปริพาชกชื่อโปตลิบุตรไม่ยินดีไม่คัดค้านภษิตของท่านพระสมิทธิ ลุกจากที่นั่งแล้วจากไป

[๒๙๙] ครั้งนั้นแล เมื่อปริพาชกชื่อโปตลิบุตรจากไปไม่นาน ท่านพระสมิทธิ เข้าไปหาท่านพระอานนทถึงที่อยู่ แล้วได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร เล่าเรื่องที่ตนได้สนทนาปราศรัยกับ ปริพาชกชื่อโปตลิบุตรทั้งหมดแก่ท่านพระอานนทเถระ

เมื่อท่านพระสมิทธิเล่าเรื่องอย่างนี้แล้ว ท่านพระอานนทจึงได้กล่าวกับท่าน พระสมิทธิว่า “ท่านสมิทธิ เรื่องนี้มีมูลเหตุพอที่จะเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคได้ มาเกิด เราทั้งสอง พึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคยังที่ประทับ พึงกราบทูลเนื้อความนี้แด่ พระองค์ พระผู้มีพระภาคของเราทั้งหลายทรงตอบอย่างไร เราทั้งหลายควรทรง จำเนื้อความนั้นไว้อย่างนั้น” ท่านพระสมิทธิรับคำแล้ว

ครั้งนั้น ท่านพระสมิทธิและท่านพระอานนทได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ท่านพระอานนทได้กราบทูลเรื่องที่ ท่านพระสมิทธิได้สนทนาปราศรัยกับปริพาชกชื่อโปตลิบุตรทั้งหมดแด่พระผู้มีพระภาค

เมื่อพระอานนทกราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับท่านพระ อานนทว่า “อานนท เราไม่รู้แม้ความเห็นของปริพาชกชื่อโปตลิบุตรเลย จะรู้การ สนทนาปราศรัยกันเห็นปานนี้ได้อย่างไร โมฆบุรุษผู้มีนามว่าสมิทธินี้ได้ตอบปัญหา ที่ควรจำแนกตอบแก่ปริพาชกชื่อโปตลิบุตรโดยแงเดียว”

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระอุททายีได้กราบทูลพระผู้มี พระภาคว่า “ก็ถ้าท่านพระสมิทธิกล่าวหมายเอาทุกข์นี้แล้ว อารมณเอยังใดอย่าง หนึ่งที่สัตว์เสวยแล้ว อารมณนั้นต้องจัดเข้าในทุกข์หรือ พระพุทธเจ้าข้า”

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๖. มหากรรมวิภังคสูตร

[๓๐๐] เมื่อท่านพระอุทเทยกราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคจึงรับสั่งเรียกท่านพระอานนท์มาตรัสว่า “อานนท์ เธอจงเห็นความนอกกลุ่มนอกทางของอุทเทยผู้เป็นโมฆบุรุษนี้เถิด เราได้รู้บัดนี้เอง โมฆบุรุษอุทเทยนี้เมื่อจะพูด ก็พูดโพล่งออกมาโดยไม่แยบคาย เบื้องต้นที่เดิยวปริพาชกชื่อโปตลิบุตรถามถึงเวทนา ๓ ถ้าโมฆบุรุษสมิทธิผู้ถูกถามอย่างนี้จะพึงตอบอย่างนี้ว่า ‘ท่านโปตลิบุตร บุคคลทำกรรมที่ประกอบด้วยความจงใจทางกาย ทางวาจา และทางใจอันให้ผลเป็นสุข^๑ ย่อมเสวยสุข บุคคลทำกรรมที่ประกอบด้วยความจงใจทางกาย ทางวาจา และทางใจอันให้ผลเป็นทุกข์^๒ ย่อมเสวยทุกข์ บุคคลทำกรรมที่ประกอบด้วยความจงใจทางกาย ทางวาจา และทางใจอันให้ผลเป็นอกุศล^๓ ย่อมเสวยผลเป็นอกุศล

อานนท์ โมฆบุรุษสมิทธิเมื่อตอบอย่างนี้ ชื่อว่าตอบโดยชอบแก่ปริพาชกชื่อโปตลิบุตร แต่ว่าอัญญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้น เป็นคนโง่ ไม่ฉลาด จะเข้าใจมหากรรมวิภังคของตถาคตได้อย่างไรเล่า ถ้าตถาคตจำแนกมหากรรมวิภังคอยู่ เธอทั้งหลายควรฟัง”

ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค บัดนี้เป็นกาลสมควร ข้าแต่พระสุคต บัดนี้เป็นกาลสมควร ที่พระผู้มีพระภาคจะทรงจำแนกมหากรรมวิภังคภิกษุทั้งหลายได้สดับจากพระผู้มีพระภาคแล้วจักทรงจำไว้”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ถ้าเช่นนั้น เธอจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว”

เชิงอรรถ :

- ^๑ ให้ผลเป็นสุข หมายความว่ากรรมอันเป็นปัจจัยแห่งสุขเวทนา คือกรรมชื่อว่าให้ผลเป็นสุข เพราะเกิดสุขเวทนาในปฏิสนธิกาลและปรัตตกาลอย่างนี้คือ เจตนา ๔ ดวงที่ประกอบด้วย โสมนัสสหคจิตฝ่ายกามาวจรกุศล และเจตนาในมาน ๓ ข้างต้น (ปฐมมาน ทุตติยมาน ตติยมาน) (ม.อ.อ. ๓/๓๐๐/๑๘๖)
- ^๒ ให้ผลเป็นทุกข์ หมายความว่า อกุศลเจตนาชื่อว่าให้ผลเป็นทุกข์ เพราะทำให้ทุกข์เท่านั้นเกิดในปฏิสนธิกาลและปรัตตกาลนั่นเอง (ม.อ.อ. ๓/๓๐๐/๑๘๖)
- ^๓ ให้ผลเป็นอกุศล หมายความว่า กรรมชื่อว่าให้ผลเป็นอกุศล เพราะเกิดเวทนาที่ ๓ (อุเบกขา-เวทนา) ในปฏิสนธิกาลและปรัตตกาลอย่างนี้ คือ เจตนา ๔ ดวงที่ประกอบด้วยอุเบกขาสหคจิตฝ่ายกามาวจรกุศล และเจตนาในมานที่ ๔ ฝ่ายรูปาวจรกุศล (ม.อ.อ. ๓/๓๐๐/๑๘๖-๘๗)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๖. มหากัมมวิภังคสูตร

ท่านพระอานนท์ทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงตรัสเรื่องนี้ว่า
“อานนท์ บุคคล ๔ จำพวกนี้มีปรากฏอยู่ในโลก

บุคคล ๔ จำพวก ใดบ้าง คือ

๑. บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิด
ในกาม พุดเท็จ พุดส่อเสียด พุดคำหยาบ พุดเพ้อเจ้อ เป็นผู้
ผู้เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา เป็นผู้มึนจิตพยาบาท เป็น
มิจฉาทิฏฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วเขาจึงไปเกิดในอบาย ทุกคติ
วินิบาต นรก
๒. บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิด
ในกาม พุดเท็จ พุดส่อเสียด พุดคำหยาบ พุดเพ้อเจ้อ เป็นผู้
เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา เป็นผู้มึนจิตพยาบาท เป็นมิจฉาทิฏฐิ
ในโลกนี้ หลังจากตายแล้วเขาจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์
๓. บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจาก
การลักทรัพย์ เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม เว้นขาดจาก
การพุดเท็จ เว้นขาดจากการพุดส่อเสียด เว้นขาดจากการพุด
คำหยาบ เว้นขาดจากการพุดเพ้อเจ้อ เป็นผู้ไม่เพ่งเล็งอยากได้
สิ่งของของเขา เป็นผู้มึนจิตไม่พยาบาท เป็นสัมมาทิฏฐิในโลกนี้
หลังจากตายแล้วเขาจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์
๔. บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจาก
การลักทรัพย์ เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม เว้นขาดจาก
การพุดเท็จ เว้นขาดจากการพุดส่อเสียด เว้นขาดจากการพุด
คำหยาบ เว้นขาดจากการพุดเพ้อเจ้อ เป็นผู้ไม่เพ่งเล็งอยากได้
สิ่งของของเขา เป็นผู้มึนจิตไม่พยาบาท เป็นสัมมาทิฏฐิในโลกนี้
หลังจากตายแล้วเขาจึงไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๖. มหากรรมวิภังคสูตร

[๓๐๑] อานนท

๑. สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ อาศัยความเพียรเครื่องเผา
กิเลส ความเพียรยิ่ง ความพยายาม ความไม่ประมาท ความ
ใส่ใจโดยชอบ ย่อมบรรลุเจโตสมาธิโดยประการที่เมื่อจิตตั้งมั่นแล้ว
ย่อมเห็นบุคคลโน้น ผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม
พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ เฟื่องเลี้ยงอยากได้
สิ่งของของเขา มีจิตพยาบาท เป็นมิจฉาทิฏฐิในโลกนี้ หลังจาก
ตายแล้วได้ไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรก ด้วยดาตัพย
อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ สมณะหรือพราหมณ์นั้นจึงกล่าวอย่างนี้ว่า
'ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า กรรมชั่วมี วิบากของทุจริตมี ข้าพเจ้าได้
เห็นบุคคลโน้น ผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม ฯลฯ
เป็นมิจฉาทิฏฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วได้ไปเกิดในอบาย ทุกติ
วินิบาต นรก' แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า 'ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า
บุคคลใดมักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นมิจฉาทิฏฐิ บุคคลนั้น
ทั้งหมดหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรก
ชนเหล่าใดรู้อย่างนี้ ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ชอบ ชนเหล่าใดรู้นอกเหนือไป
ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ผิด'

สมณะหรือพราหมณ์นั้นจะพูดปักใจลงไปถึงเรื่องที่เขารู้เอง
เห็นเอง ทราบเอง ตามแรงจูงใจ ตามความปักใจในเรื่องนั้นตั้งนี้ว่า
'นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง'

๒. ส่วนสมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ อาศัยความเพียรเครื่อง
เผากิเลส ความเพียรยิ่ง ความพยายาม ความไม่ประมาท
ความใส่ใจโดยชอบ ย่อมบรรลุเจโตสมาธิโดยประการที่เมื่อจิต
ตั้งมั่นแล้ว ย่อมเห็นบุคคลโน้น ผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ
เป็นมิจฉาทิฏฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์
ด้วยดาตัพยอันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ สมณะหรือพราหมณ์นั้นจึง

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิคาย อุปริปัณณาสก [๔. วิภังควรรค]

๖. มหากัมมวิภังคสูตร

กล่าวอย่างนี้ว่า 'ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า กรรมชั่วไม่มี วิชาของ
ทุจริตไม่มี ข้าพเจ้าได้เห็นบุคคลโน้น ผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ
เป็นมัจฉาทิฎฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วได้ไปเกิดในสุคติโลก
สวรรค์' แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า 'ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า บุคคลใดมัก
ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นมัจฉาทิฎฐิ บุคคลนั้นทั้งหมดหลัง
จากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ชนเหล่าใดรู้อย่างนี้ ชน
เหล่านั้นชื่อว่ารู้ชอบ ชนเหล่าใดรู้นอกเหนือไป ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้
ผิด'

สมณะหรือพราหมณ์นั้นจะพูดปักใจลงไปถึงเรื่องที่เขารู้เอง เห็นเอง
ทราบเอง ตามแรงจูงใจ ตามความปักใจในเรื่องนั้นตั้งนี้ว่า 'นี้
เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง'

๓. สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ อาศัยความเพียรเครื่องเผา
กิเลส ความเพียรยิ่ง ความพยายาม ความไม่ประมาท ความ
ใส่ใจโดยชอบ ย่อมบรรลุเจโตสมาธิโดยประการที่เมื่อจิตตั้งมั่นแล้ว
ย่อมเห็นบุคคลโน้น ผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการ
ลักทรัพย์ เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม เว้นขาดจากการ
พูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดส่อเสียด เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ
เว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ ไม่เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา มี
จิตไม่พยายาบาท เป็นสัมมาทิฎฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วได้
ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เห็นอมนุษย์
สมณะหรือพราหมณ์นั้นจึงกล่าวอย่างนี้ว่า 'ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า
กรรมดีมีจริง วิชาของสุจริตมีจริง ข้าพเจ้าได้เห็นบุคคลโน้น
ผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ เป็น
สัมมาทิฎฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์'
แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า 'ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า บุคคลใดเว้นขาด
จากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาทิฎฐิ
บุคคลนั้นทั้งหมดหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ชน
เหล่าใดรู้อย่างนี้ ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ชอบ ชนเหล่าใดรู้นอกเหนือไป
ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ผิด'

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๖. มหากัมมวิภังคสูตร

สมณะหรือพราหมณ์นั้นจะพูดบักใจลงไปถึงเรื่องที่เขารู้เอง เห็นเอง
ทราบเอง ตามแรงจูงใจ ตามความบักใจในเรื่องนั้นตั้งนี้ว่า 'นี้
เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง'

๔. สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ อาศัยความเพียรเครื่องเผา
กิเลส ความเพียรยิ่ง ความพยายาม ความไม่ประมาท ความ
ใส่ใจโดยชอบ ย่อมบรรลุเจโตสมาธิโดยประการที่เมื่อจัดตั้งมันแล้ว
ย่อมเห็นบุคคลโน้น ผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการ
ลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาทิฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วได้ไป
เกิดในอบาย ทูคติ วินิบาต นรก ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือ
มนุษย์ สมณะหรือพราหมณ์นั้นจึงกล่าวอย่างนี้ว่า 'ท่านผู้เจริญ
ได้ยินว่า กรรมดีไม่มี วิบากของสุจริตไม่มี ข้าพเจ้าได้เห็นบุคคล
โน้น ผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ
เป็นสัมมาทิฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วได้ไปเกิดในอบาย
ทูคติ วินิบาต นรก' แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า 'ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า
บุคคลใดเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ
เป็นสัมมาทิฐิ บุคคลนั้นทั้งหมดหลังจากตายแล้วจะไปเกิด
ในอบาย ทูคติ วินิบาต นรก ชนเหล่าใดรู้อย่างนี้ ชนเหล่านั้น
ชื่อว่ารู้ชอบ ชนเหล่าใดรู้นอกเหนือไป ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ผิด'
- สมณะหรือพราหมณ์นั้นจะพูดบักใจลงไปถึงเรื่องที่เขารู้เอง
เห็นเอง ทราบเอง ตามแรงจูงใจ ตามความบักใจในเรื่องนั้นตั้งนี้ว่า
'นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง'

[๓๐๒] อานนท

๑. บรรดาสมณะหรือพราหมณ์ ๔ จำพวกนั้น เราคล้อยตามวาตะ
ของสมณะหรือพราหมณ์ผู้กล่าวอย่างนี้ว่า 'ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า
กรรมชั่วมี วิบากของทุจริตมี' เราคล้อยตามแม้วาตะของเขาผู้
กล่าวอย่างนี้ว่า 'ข้าพเจ้าได้เห็นบุคคลโน้น ผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๖. มหากรรมวิภังคสูตร

ฯ เป็นมิจฉาทิฏฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วได้ไปเกิดในอบาย
 ทุคติ วินิบาต นรก' แต่เราไม่คล้อยตามวาหะของเขาผู้กล่าว
 อย่างนี้ว่า 'ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า บุคคลใดเป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์
 ฯ เป็นมิจฉาทิฏฐิ บุคคลนั้นทั้งหมดหลังจากตายแล้วจะไปเกิด
 ในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก' เราไม่คล้อยตามแม้วาหะของเขา
 ผู้กล่าวอย่างนี้ว่า 'ชนเหล่าใดรู้อย่างนี้ ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ชอบ
 ชนเหล่าใดรู้นอกเหนือไป ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ผิด' เราไม่คล้อยตาม
 แม้วาหะของเขาที่พูดปักใจลงไปถึงเรื่องที่เขารู้เอง เห็นเอง ทราบเอง
 ตามแรงจูงใจ ตามความปักใจในเรื่องนั้นว่า 'นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่น
 ไม่จริง'

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะตถาคตมีความรู้ในมหากรรมวิภังค์เป็นอย่างอื่น

๒. บรรดาสมณะหรือพราหมณ์ ๔ จำพวกนั้น เราไม่คล้อยตามวาหะ
 ของสมณะหรือพราหมณ์ผู้กล่าวอย่างนี้ว่า 'ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า
 กรรมชั่วไม่มี วิชาของทจจริตไม่มี' เราคล้อยตามวาหะของเขา
 ผู้กล่าวอย่างนี้ว่า 'ข้าพเจ้าได้เห็นบุคคลโน้น ผู้มักฆ่าสัตว์
 ลักทรัพย์ ฯ เป็นมิจฉาทิฏฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วได้ไป
 เกิดในสุคติโลกสวรรค์' แต่เราไม่คล้อยตามวาหะของเขาผู้กล่าว
 อย่างนี้ว่า 'ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า บุคคลใดมักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์
 ฯ เป็นมิจฉาทิฏฐิ บุคคลนั้นทั้งหมดหลังจากตายแล้วจะไปเกิด
 ในสุคติโลกสวรรค์' เราไม่คล้อยตามแม้วาหะของเขาผู้กล่าวอย่างนี้ว่า
 'ชนเหล่าใดรู้อย่างนี้ ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ชอบ ชนเหล่าใดรู้นอก
 เหนือไป ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ผิด' เราไม่คล้อยตามแม้วาหะของเขา
 ที่พูดปักใจลงไปถึงเรื่องที่เขารู้เอง เห็นเอง ทราบเอง ตามแรงจูงใจ
 ตามความปักใจในเรื่องนั้นว่า 'นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง'

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๖. มหากัมมวิภังคสูตร

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะตถาคตมีความรู้ในมหากัมมวิภังคเป็นอย่างอื่น

๓. บรรดาสมณะหรือพราหมณ์ทั้ง ๔ จำพวกนั้น เราคล้อยตามวาตะของสมณะหรือพราหมณ์ผู้กล่าวอย่างนี้ว่า 'ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า กรรมดีมี วิบากของสุจริตมี' เราคล้อยตามวาตะของเขาผู้กล่าวอย่างนี้ว่า 'ข้าพเจ้าได้เห็นบุคคลโน้นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาทิฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์' และเราก็คล้อยตามวาตะของเขา ผู้กล่าวอย่างนี้ว่า 'ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า บุคคลใด เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาทิฐิ บุคคลนั้นทั้งหมดหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์' แต่เราไม่คล้อยตามแม้วาตะของเขาผู้กล่าวอย่างนี้ว่า 'ชนเหล่าใดรู้อย่างนี้ ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ชอบ ชนเหล่าใดรู้นอกเหนือไป ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ผิด' เราไม่คล้อยตามแม้วาตะของเขา ที่พูดบักใจลงไปถึงเรื่องที่เขารู้เอง เห็นเอง ทราบเอง ตามแรงจูงใจ ตามความปักใจในเรื่องนั้นว่า 'นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง'

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะตถาคตมีความรู้ในมหากัมมวิภังคเป็นอย่างอื่น

๔. บรรดาสมณะหรือพราหมณ์ทั้ง ๔ จำพวกนั้น เราไม่คล้อยตามวาตะของสมณะหรือพราหมณ์ผู้กล่าวอย่างนี้ว่า 'ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า กรรมดีไม่มี วิบากของสุจริตไม่มี' เราคล้อยตามวาตะของเขาผู้กล่าวอย่างนี้ว่า 'ข้าพเจ้าได้เห็นบุคคลโน้นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาทิฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วได้ไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรก' แต่เราไม่คล้อยตามวาตะของเขาผู้กล่าวอย่างนี้ว่า 'ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๖. มหาภิรมวิภังคสูตร

บุคคลใดเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาทิฐิ บุคคลนั้นทั้งหมดหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก' เราไม่คล้อยตามแม้ว่าทะของเขา ผู้กล่าวอย่างนี้ว่า 'ชนเหล่าใดรู้อย่างนี้ ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ชอบ ชนเหล่าใดรู้นอกเหนือไป ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ผิด' เราไม่คล้อยตามแม้ว่าทะของเขาที่พูดปักใจลงไปถึงเรื่องที่เขารู้เอง เห็นเอง ทราบเอง ตามแรงจูงใจ ตามความปักใจในเรื่องนั้นว่า 'นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง'

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะตถาคตมีความรู้ในมหาภิรมวิภังคเป็นอย่างอื่น

[๓๐๓] อานนท

๑. บรรดาบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลใดเป็นผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นมิจฉาทิฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก บุคคลนั้นหลังจากตายแล้วไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะบาปกรรมที่เขาทำไว้ในชาติก่อน ให้ผลเป็นทุกข์ บาปกรรมที่เขาทำไว้ในภายหลังให้ผลเป็นทุกข์ หรือในเวลาจะตาย เขามีมิจฉาทิฐิที่ให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้ แต่การที่บุคคลเป็นผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นมิจฉาทิฐิในโลกนี้ เขาย่อมเสวยวิบากแห่งกรรมนั้นในชาตินี้บ้าง ในชาติหน้าบ้าง ในชาติต่อ ๆ ไปบ้าง
๒. บรรดาบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลใดเป็นผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นมิจฉาทิฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ บุคคลนั้นหลังจากตายแล้วไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมดีที่เขาทำไว้ในชาติก่อนให้ผลเป็นสุข กรรมดีที่เขาทำไว้ในภายหลังให้ผลเป็นสุข หรือในเวลาจะตาย เขามีสัมมาทิฐิที่

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังคสูตร]

๖. มหากรรมวิภังคสูตร

ให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้ แต่การที่บุคคลเป็นผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นมีจฉาภิภูฏฐิในโลกนี้ เขาย่อมเสวยวิบากแห่งกรรมนั้น ในชาตินี้บ้าง ในชาติหน้าบ้าง ในชาติต่อ ๆ ไปบ้าง

๓. บรรดาบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลใดเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาภิภูฏฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ บุคคลนั้นหลังจากตายแล้วไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมดีที่เขาทำไว้ในชาติก่อน ให้ผลเป็นสุข กรรมดีที่เขาทำไว้ในภายหลังให้ผลเป็นสุข หรือในเวลาจะตาย เขามีสัมมาภิภูฏฐิที่ให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้ แต่การที่บุคคลเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาภิภูฏฐิในโลกนี้ เขาเสวยวิบากแห่งกรรมนั้นในชาตินี้บ้าง ในชาติหน้าบ้าง ในชาติต่อ ๆ ไปบ้าง

๔. บรรดาบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลใดเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาภิภูฏฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรก บุคคลนั้นหลังจากตายแล้วไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรก เพราะบาปกรรมที่เขาทำไว้ในชาติก่อนให้ผลเป็นทุกข์ บาปกรรมที่เขาทำไว้ในภายหลังให้ผลเป็นทุกข์ หรือในเวลาจะตาย มีมีจฉาภิภูฏฐิที่เขาให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้ แต่การที่บุคคลเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาภิภูฏฐิในโลกนี้ เขาย่อมเสวยวิบากแห่งกรรมนั้นในชาตินี้บ้าง ในชาติหน้าบ้าง ในชาติต่อ ๆ ไปบ้าง

อานนท์ กรรมที่ไม่ควร ส่องให้เห็นว่าไม่ควรก็มีอยู่ กรรมที่ไม่ควร ส่องให้เห็นว่าควรก็มีอยู่ กรรมที่ควร ส่องให้เห็นว่าควรก็มีอยู่ และกรรมที่ควร ส่องให้เห็นว่าไม่ควรก็มีอยู่ ดังพรรณนามาจะนี่”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ท่านพระอานนท์มีใจยินดีชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

มหากรรมวิภังคสูตรที่ ๖ จบ

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก [๔. วิภังควรรค]

๗. สฬายตนวิภังคสูตร

๗. สฬายตนวิภังคสูตร

ว่าด้วยการจำแนกอายตนะ ๖ ประการ

[๓๐๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของ
อนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียก
ภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว
พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงสฬายตนวิภังคแก่เธอ
ทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟังสฬายตนวิภังคนี้ จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว”

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

“เธอทั้งหลายพึงทราบอายตนะภายใน ๖ อายตนะภายนอก ๖ หมวด
วิญญูณ ๖ หมวดผัสสะ ๖ มโนปริจาร^๑ ๑๘ สัตตบ^๒ ๓๖ ในธรรมเหล่านั้น
เธอทั้งหลายอาศัยธรรมนี้แล้ว จงละธรรมนี้เสีย และพึงทราบสติบัญญัติ ๓ ที่
พระอริยะเสพซึ่งเมื่อเสพออยู่ชื่อว่าเป็นศาสดาควรเพื่อสั่งสอนคณะ พระอริยศาสดา
นั้นอันเราเรียกว่าเป็นสารีผู้สามารถฝึกนุรุษที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยมกว่าอาจารย์
ผู้ฝึกทั้งหลาย นี่เป็นอุทเทสแห่งสฬายตนวิภังค

[๓๐๕] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า ‘พึงทราบอายตนะภายใน ๖’ เพราะอาศัยเหตุ
อะไรเราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น คือ

๑. จักขวยตนะ (อายตนะคือตา)
๒. โสedayตนะ (อายตนะคือหู)
๓. ฆานายตนะ (อายตนะคือจมูก)

เชิงอรรถ :

^๑ มโนปริจาร แปลว่า ความนึกหน่วงทางใจ หมายถึงวิตกและวิจารณ์ (ม.อ.อ. ๓/๓๐๔/๑๘๙)

^๒ สัตตบ แปลว่า ทางดำเนินไปของสัตว์ทั้งหลายที่อาศัยวิญญูและวิญญู ในที่นี้แบ่งออกเป็น ๒ คือ

(๑) วิญญูบท ทางดำเนินไปสู่วิญญู ๑๘ ทาง (๒) วิวิญญูบท ทางดำเนินไปสู่วิวิญญู ๑๘ ทาง รวม
วิญญูบทกับวิวิญญูบทเข้าด้วยกัน เรียกว่า สัตตบ ๓๖ ประการ (ม.อ.อ. ๓/๓๐๔/๑๘๙)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๗. สฬายตนวิภังคสูตร

๔. ชิวหายตนะ (อายตนะคือล้น)

๕. กายายตนะ (อายตนะคือกาย)

๖. มนายตนะ (อายตนะคือใจ)^๑

คำที่เรากล่าวไว้ว่า 'พึงทราบอายตนะภายใน ๖' นั้น เพราะอาศัยเหตุนี้
เราจึงกล่าวไว้ (๑)

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า 'พึงทราบอายตนะภายนอก ๖' เพราะอาศัยเหตุอะไร
เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น คือ

๑. รูปลายตนะ (อายตนะคือรูป)
๒. สัททหายตนะ (อายตนะคือเสียง)
๓. คันธายตนะ (อายตนะคือกลิ่น)
๔. รสหายตนะ (อายตนะคือรส)
๕. โผฏฐัพพายตนะ (อายตนะคือสัมผัส)
๖. ธรรมายตนะ (อายตนะคือธรรมารมณ์)

คำที่เรากล่าวไว้ว่า 'พึงทราบอายตนะภายนอก ๖' นั้น เพราะอาศัยเหตุนี้
เราจึงกล่าวไว้ (๒)

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า 'พึงทราบหมวดวิญญาน ๖' เพราะอาศัยเหตุอะไร เรา
จึงกล่าวไว้เช่นนั้น คือ

๑. จักขวิญญาน (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางตา)
๒. โสตวิญญาน (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางหู)
๓. ฆานวิญญาน (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางจมูก)
๔. ชิวหาวิญญาน (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางลิ้น)
๕. กายวิญญาน (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางกาย)
๖. มโนวิญญาน (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางใจ)

คำที่เรากล่าวไว้ว่า 'พึงทราบหมวดวิญญาน ๖' นั้น เพราะอาศัยเหตุนี้
เราจึงกล่าวไว้ (๓)

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ม.ม. (แปล) ๑๒/๙๙/๙๔

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๗. สฬายตนวิภังคสูตร

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า 'ฟังทราบหมวดผัสสะ ๖' เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น คือ

๑. จักขุสัมผัส (สัมผัสทางตา)
๒. โสตสัมผัส (สัมผัสทางหู)
๓. ฆานสัมผัส (สัมผัสทางจมูก)
๔. ชิวหาสัมผัส (สัมผัสทางลิ้น)
๕. กายสัมผัส (สัมผัสทางกาย)
๖. มโนสัมผัส (สัมผัสทางใจ)

คำที่เรากล่าวไว้ว่า 'ฟังทราบหมวดผัสสะ ๖' นั้น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้ (๔)

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า 'ฟังทราบมโนปวิจาร ๑๘' เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

คือ บุคคลเห็นรูปทางตาแล้ว ย่อมนึกหน่วงรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัส ย่อมนึกหน่วงรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งโทมนัส ย่อมนึกหน่วงรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขาไว้

ฟังเสียงทางหูแล้ว ...

ดมกลิ่นทางจมูกแล้ว ...

ลิ้มรสทางลิ้นแล้ว ...

ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกายแล้ว ...

รู้แจ้งธรรมารมณทางใจแล้ว ย่อมนึกหน่วงธรรมารมณอันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัส ย่อมนึกหน่วงธรรมารมณอันเป็นที่ตั้งแห่งโทมนัส ย่อมนึกหน่วงธรรมารมณอันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขาไว้

ความนึกหน่วงฝ่ายโสมนัส ๖ ฝ่ายโทมนัส ๖ ฝ่ายอุเบกขา ๖ ย่อมมีด้วยประการฉะนี้

คำที่เรากล่าวไว้ว่า 'ฟังทราบมโนปวิจาร ๑๘' นั้น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้ (๕)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๗. สฬายตนวิภังคสูตร

[๓๐๖] เรากล่าวค่านีไว้ว่า 'พึงทราบสัตตบท ๓๖' เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น คือ โสมนัสอาศัยเรือน^๑ ๖ โสมนัสอาศัยเนกขัมมะ^๒ ๖ โทมนัสอาศัยเรือน ๖ โทมนัสอาศัยเนกขัมมะ ๖ อุเบกขาอาศัยเรือน ๖ อุเบกขาอาศัยเนกขัมมะ ๖

ในสัตตบท ๓๖ นั้น โสมนัสอาศัยเรือน ๖ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. โสมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้พิจารณาเห็นการได้เฉพาะซึ่งรูปที่พึงรู้แจ้งทางตา ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ประกอบด้วยโลกามิส โดยเป็นของอันตนได้เฉพาะ หรือหวนระลึกถึงรูปที่ตนเคยได้มาก่อน อันล่วงลับ ดับ แปรผันไปแล้ว โสมนัสเช่นนี้เราเรียกว่า โสมนัสอาศัยเรือน
๒. โสมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้พิจารณาเห็นการได้เฉพาะซึ่งเสียงที่พึงรู้แจ้งทางหู ...
๓. โสมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้เห็นการได้เฉพาะซึ่งกลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูก ...
๔. โสมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้พิจารณาเห็นการได้เฉพาะซึ่งรสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้น ...
๕. โสมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้พิจารณาเห็นการได้เฉพาะซึ่งโผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกาย ...
๖. โสมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้พิจารณาเห็นการได้เฉพาะซึ่งธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางใจ ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ประกอบด้วยโลกามิส โดยเป็นของอันตนได้เฉพาะ หรือหวนระลึกถึงธรรมารมณ์ที่ตนเคยได้มาก่อน อันล่วงลับ ดับ แปรผันไปแล้ว โสมนัสเช่นนี้เราเรียกว่า โสมนัสอาศัยเรือน

โสมนัสอาศัยเรือน ๖ ประการนี้

เชิงอรรถ :

^๑ โสมนัสอาศัยเรือน หมายถึงโสมนัสอาศัยกามคุณ (ม.อ.อ. ๓/๓๐๖/๑๙๐)

^๒ โสมนัสอาศัยเนกขัมมะ หมายถึงโสมนัสอาศัยวิปัสสนา (ม.อ.อ. ๓/๓๐๖/๑๙๐)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปปริบทวินายก [๔. วิภังควรรค]

๗. สฬายตนวิภังคสูตร

ในสัตตบท ๓๖ นั้น โสมนัสอาดัยเนกขัมมะ ๖ ประการ ะไรบ้าง คือ

๑. โสมนัสยอมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทราบความที่รูปทั้งหลายนั้นแลไม่เที่ยง เห็นความแปรผัน ความคลายกำหนด และความดับนั้นตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบ^๑อย่างนี้ว่า 'รูปในกาลก่อนและในบัดนี้ทั้งหมดนั้น ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา' โสมนัสเช่นนี้เราเรียกว่า โสมนัสอาดัยเนกขัมมะ
๒. โสมนัสยอมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทราบความที่เสียงทั้งหลายนั้นแล ...
๓. โสมนัสยอมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทราบความที่กลิ่นทั้งหลายนั้นแล ...
๔. โสมนัสยอมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทราบความที่รสทั้งหลายนั้นแล ...
๕. โสมนัสยอมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทราบความที่โผฏฐัพพะทั้งหลายนั้นแล ...
๖. โสมนัสยอมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทราบความที่ธรรมารมณทั้งหลายนั้นแลไม่เที่ยง เห็นความแปรผัน ความคลายกำหนด และความดับนั้นตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้ว่า 'ธรรมารมณในกาลก่อนและในบัดนี้ทั้งหมดนั้น ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา' โสมนัสเช่นนี้เราเรียกว่า โสมนัสอาดัยเนกขัมมะ

โสมนัสอาดัยเนกขัมมะ ๖ ประการนี้

[๓๐๗] ในสัตตบท ๓๖ นั้น โทมนัสอาดัยเรือน ๖ ประการ ะไรบ้าง คือ

๑. โทมนัสยอมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้เห็นความไม่ได้เฉพาะซึ่งรูปที่พึงรู้แจ้งทางตา ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ประกอบด้วยโลกามิส โดยความเป็นของอันตนไม่ได้เฉพาะ หรือหวนระลึกถึงรูปที่ตนไม่เคยได้มาก่อน อันลวงลับ ดับ แปรผันไปแล้ว โทมนัสเช่นนี้เราเรียกว่า โทมนัสอาดัยเรือน

เชิงอรรถ :

^๑ ปัญญาอันชอบ ในที่นี้หมายถึงวิปัสสนาปัญญา (ม.อ.อ. ๓/๓๐๖/๑๙๐)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า : ๓๗๒ }

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๗. สฬายตนวิภังคสูตร

๒. โทมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้เห็นความไม่ได้เฉพาะซึ่งเสียงที่ฟังรู้
แจ่มทางหู ...
๓. โทมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้เห็นความไม่ได้เฉพาะซึ่งกลิ่นที่ฟังรู้
แจ่มทางจมูก ...
๔. โทมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้เห็นความไม่ได้เฉพาะซึ่งรสที่ฟังรู้แจ่ม
ทางลิ้น ...
๕. โทมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้เห็นความไม่ได้เฉพาะซึ่งโผฏฐัพพะที่
ฟังรู้แจ่มทางกาย ...
๖. โทมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้เห็นความไม่ได้เฉพาะซึ่งธรรมารมณ
ที่ฟังรู้แจ่มทางใจ ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก
ประกอบด้วยโลกามิส โดยความเป็นของอันตนไม่ได้เฉพาะ หรือ
หวนระลึกถึงธรรมารมณที่ตนไม่เคยได้มาก่อน อันล่วงลับ ดับ
แปรผันไปแล้ว โทมนัสเช่นนี้เราเรียกว่า โทมนัสสอาดัยเรือน

โทมนัสสอาดัยเรือน ๖ ประการนี้

ในสังตตบท ๓๖ นั้น โทมนัสสอาดัยเนกขัมมะ ๖ ประการ ะไรบ้าง คือ

๑. โทมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทราบความที่รูปทั้งหลายนั้นแลไม่เที่ยง
เห็นความแปรผัน ความคลายกำหนด และความดับนั้นตามความ
เป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้ว่า 'รูปในกาลก่อนและใน
บัดนี้ทั้งหมดนั้น ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็น
ธรรมดา' แล้วตั้งความปรารถนาในอนุดตริโมกข์^๑ว่า 'ในกาลไร
เราจักบรรลุลายตนะ^๒ที่พระอรียะทั้งหลายได้บรรลุลอยในบัดนี้'
เพราะความปรารถนาเป็นปัจจัย โทมนัสจึงเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ตั้ง
ความปรารถนาในอนุดตริโมกข์ด้วยประการฉะนี้ โทมนัสเช่นนี้
เราเรียกว่า โทมนัสสอาดัยเนกขัมมะ

เชิงอรรถ :

^๑ อนุดตริโมกข์ ในที่นี้หมายถึงอรหัตตผล คือ การตั้งความปรารถนาในอรหัตตผล (ม.อ.อ. ๓/๓๐๗/๑๙๑)

^๒ ดูเชิงอรรถที่ ๔ ข้อ ๖๖ (อาเนญขสัปปายสูตร) หน้า ๗๓ ในเล่มนี้

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๗. สฬายตนวิภังคสูตร

๒. โทมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทราบความที่เสียงทั้งหลายนั้นแล ...
๓. โทมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทราบความที่กลิ่นทั้งหลายนั้นแล ...
๔. โทมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทราบความที่รสทั้งหลายนั้นแล ...
๕. โทมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทราบความที่โผฏฐัพพะทั้งหลาย
นั้นแล ...
๖. โทมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทราบความที่ธรรมารมณทั้งหลายนั้น
แลไม่เที่ยง เห็นความแปรผัน ความคลายกำหนด และความดับ
นั้นตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้ว่า 'ธรรมารมณ
ในกาลก่อนและในบัดนี้ทั้งหมดนั้น ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มี
ความแปรผันเป็นธรรมดา' แล้วตั้งความปรารถนาในอนุดตริโมกข์
ว่า 'ในกาลไร เราจักบรรลุอายุตนะที่พระอริยะทั้งหลายได้บรรลุ
อยู่ในบัดนี้' เพราะความปรารถนาเป็นปัจจัย โทมนัสจึงเกิดขึ้นแก่
เขาผู้ตั้งความปรารถนาในอนุดตริโมกข์ด้วยประการฉะนี้ โทมนัส
เช่นนี้เราเรียกว่า โทมนัสอาศัยเนกขัมมะ

โทมนัสอาศัยเนกขัมมะ ๖ ประการนี้

[๓๐๘] ในสัตตบท ๓๖ นั้น **อุเบกขาอาศัยเรือน^๑ ๖ ประการ** อะไรบ้าง คือ

๑. เพราะเห็นรูปทางตา อุเบกขา^๒จึงเกิดขึ้นแก่ปุถุชน ผู้โง่เขลา งมงาย
ผู้ยังไม่ชนะกิเลส ยังไม่ชนะวิบาก ผู้ไม่เห็นโทษ ไม่ได้สดับ
เป็นคนกิเลสหนา อุเบกขาเช่นนี้ยังล่องพันรูปไม่ได้ เพราะฉะนั้น
เราจึงเรียกอุเบกขานั้นว่า อุเบกขาอาศัยเรือน
๒. เพราะฟังเสียงทางหู ...
๓. เพราะดมกลิ่นทางจมูก ...
๔. เพราะลิ้มรสทางลิ้น ...

เชิงอรรถ :

^๑ **อุเบกขาอาศัยเรือน** ในที่นี้หมายถึงอุเบกขาที่ไม่ล่องพันรูปารมณเป็นต้น ในเมื่ออารมณที่นำปรารถนา
ไปสู่คลองในทวารทั้ง ๖ ก็ยังคงติดอยู่ในรูปารมณเป็นต้นนั้นตจแมลงจับที่งบนนำอ้อยติดอยู่ (ม.อ.อ.
๓/๓๐๘/๑๙๑-๙๒)

^๒ **อุเบกขา** ในที่นี้หมายถึงอุเบกขาในอัญญาณ (ความไม่รู้) (ม.อ.อ. ๓/๓๐๘/๑๙๑)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก [๔. วิภังควรรค]

๗. สฬายตนวิภังคสูตร

๕. เพราะถูกต้องโผฏฐัพพะทางกาย ...

๖. เพราะรู้แจ้งธรรมารมณทางใจ อุเบกขาจึงเกิดขึ้นแก่บุคคคลผู้โง่เขลา มงาย ผู้ยังไม่ชนะกิเลส ยังไม่ชนะวิบาก ผู้ไม่เห็นโทษ ไม่ได้สติ เป็นคนกิเลสหนา อุเบกขาเช่นนั้นยังลวงพันธรรมารมณไม่ได้ เพราะฉะนั้น เราจึงเรียกอุเบกขานั้นว่า อุเบกขาอาศัยเรื้อน

อุเบกขาอาศัยเรื้อน ๖ ประการนี้

ในสัตตบท ๓๖ นั้น **อุเบกขาอาศัยเนกขัมมะ^๑ ๖ ประการ** อะไรบ้าง คือ

๑. อุเบกขาย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคคลผู้ทราบความที่รูปทั้งหลายนั้นแลไม่เที่ยง เห็นความแปรผัน ความคลายกำหนด และความดับนั้นตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้ว่า 'รูปในกาลก่อนและในบัดนี้ทั้งหมดนั้น ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา' อุเบกขาเช่นนั้นย่อมลวงพันรูปได้ เพราะฉะนั้น เราจึงเรียกอุเบกขานั้นว่า อุเบกขาอาศัยเนกขัมมะ
๒. อุเบกขาย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคคลผู้ทราบความที่เสียงทั้งหลายนั้นแล ...
๓. อุเบกขาย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคคลผู้ทราบความที่กลิ่นทั้งหลายนั้นแล ...
๔. อุเบกขาย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคคลผู้ทราบความที่รสทั้งหลายนั้นแล ...
๕. อุเบกขาย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคคลผู้ทราบความที่โผฏฐัพพะทั้งหลายนั้นแล ...
๖. อุเบกขาย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคคลผู้ทราบความที่ธรรมารมณทั้งหลายนั้นแลไม่เที่ยง เห็นความแปรผัน ความคลายกำหนด และความดับนั้นตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้ว่า 'ธรรมารมณในกาลก่อนและในบัดนี้ทั้งหมดนั้น ล้วนไม่เที่ยง เป็น

เชิงอรรถ :

^๑ **อุเบกขาอาศัยเนกขัมมะ** ในที่นี้หมายถึงอุเบกขาประกอบด้วยวิปัสสนาญาณเกิดขึ้นแก่บุคคคลผู้ไม่ยินดี ยินร้ายในอารมณ์ที่น่าปรารถนาและไม่น่าปรารถนา ผู้ไม่ลุ่มหลงในเพราะการไม่พิจารณา ในเมื่ออารมณ์ที่น่าปรารถนาเป็นต้นไปสู่คลองในทวารทั้ง ๖ (ม.อ.อ. ๓/๓๐๘/๑๙๒)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๗. สฬายตนวิภังคสูตร

ทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา' อุเบกขาเช่นนี้นั้นย่อมล่วงพ้น
ธรรมารมณได้ เพราะฉะนั้น เราจึงเรียกอุเบกขานั้นว่า อุเบกขา
อาศัยเนกขัมมะ

อุเบกขาอาศัยเนกขัมมะ ๖ ประการนี้

คำที่เรากล่าวไว้ว่า 'พึงทราบสัตตบพ ๓๖' นั้น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึง
กล่าวไว้

[๓๐๙] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า 'ในสัตตบพ ๓๖ นั้น เธอทั้งหลายอาศัยธรรมนี้
แล้วจงละธรรมนี้เสีย' เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

ภิกษุทั้งหลาย ในสัตตบพ ๓๖ นั้น เธอทั้งหลายจงอาศัยพึงพึงโสมนัสอัน
อาศัยเนกขัมมะ ๖ นั้นแล้ว จงละ จงก้าวล่วงโสมนัสอาศัยเรือน ๖ นั้นเสีย การละ
ก้าวล่วงโสมนัสเหล่านั้นมีได้ด้วยอาการอย่างนี้

ในสัตตบพ ๓๖ นั้น เธอทั้งหลายอาศัยพึงพึงโทมนัสอันอาศัยเนกขัมมะ ๖
นั้นแล้ว จงละ จงก้าวล่วงโทมนัสอาศัยเรือน ๖ นั้นเสีย การละ การก้าวล่วง
โทมนัสเหล่านั้นมีได้ด้วยอาการอย่างนี้

ในสัตตบพ ๓๖ นั้น เธอทั้งหลายอาศัยพึงพึงอุเบกขาอันอาศัยเนกขัมมะ ๖
นั้นแล้ว จงละ จงก้าวล่วงอุเบกขาอาศัยเรือน ๖ นั้นเสีย การละ การก้าวล่วง
อุเบกขาเหล่านั้นมีได้ด้วยอาการอย่างนี้

ในสัตตบพ ๓๖ นั้น เธอทั้งหลายอาศัยพึงพึงโสมนัสอันอาศัยเนกขัมมะ ๖
นั้นแล้ว จงละ จงก้าวล่วงโทมนัสอาศัยเนกขัมมะ ๖ นั้นเสีย การละ การก้าวล่วง
โทมนัสเหล่านั้นมีได้ด้วยอาการอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย ในสัตตบพ ๓๖ นั้น เธอทั้งหลายอาศัยพึงพึงอุเบกขาอัน
อาศัยเนกขัมมะ ๖ นั้นแล้ว จงละ จงก้าวล่วงโสมนัสอาศัยเนกขัมมะ ๖ นั้นเสีย
การละ การก้าวล่วงโสมนัสเหล่านั้นมีได้ด้วยอาการอย่างนี้

[๓๑๐] ภิกษุทั้งหลาย อุเบกขาที่มีประเภทต่างกัน อาศัยอารมณ์ต่างกันก็มี
อุเบกขาที่เป็นประเภทเดียวกัน อาศัยอารมณ์เดียวกันก็มี

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๗. สฬายตนวิภังคสูตร

อุเบกขาที่มีประเภทต่างกัน อาศัยอารมณ์ต่างกันก็มี เป็นอย่างไร
คือ อุเบกขาในรูปก็มี อุเบกขาในเสียงก็มี อุเบกขาในกลิ่นก็มี อุเบกขา
ในรสก็มี อุเบกขาในโผฏฐัพพะก็มี

นี้จัดเป็นอุเบกขาที่มีประเภทต่างกัน อาศัยอารมณ์ต่างกัน

อุเบกขาที่เป็นประเภทเดียวกัน อาศัยอารมณ์เดียวกัน เป็นอย่างไร
คือ อุเบกขาที่อาศัยอากาสนัญจายตนฌานก็มี อุเบกขาที่อาศัยวิญญาณัญ-
จายตนฌานก็มี อุเบกขาที่อาศัยอากิญจัญญายตนฌานก็มี อุเบกขาที่อาศัย
เนวสัญญานาสัญญายตนฌานก็มี

นี้จัดเป็นอุเบกขาที่เป็นประเภทเดียวกัน อาศัยอารมณ์เดียวกัน

ในอุเบกขา ๒ ประการนั้น เธอทั้งหลายอาศัยฟังฟังอุเบกขาที่เป็นประเภท
เดียวกัน อาศัยอารมณ์เดียวกันแล้ว จงละ จงก้าวล่วงอุเบกขาที่มีประเภทต่างกัน
อาศัยอารมณ์ต่างกันั้นเสีย การละ การก้าวล่วงอุเบกขานี้มีได้ด้วยอาการอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอาศัยฟังฟังอดัมมยตา^๑ แล้ว จงละ จงก้าวล่วง
อุเบกขาที่เป็นประเภทเดียวกัน อาศัยอารมณ์เดียวกันเสีย การละ การก้าวล่วง
อุเบกขานี้มีได้ด้วยอาการอย่างนี้

คำที่เรากล่าวไว้ว่า ในสัตตบท ๓๖ นั้น 'เธอทั้งหลายอาศัยธรรมนี้แล้ว
จงละธรรมนี้เสีย' นั้น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

[๓๑๑] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า 'ฟังทราบสติปัญญา ๓ ที่พระอริยเสพซึ่ง
เมื่อเสพ ชื่อว่าเป็นศาสดาควรเพื่อสั่งสอนคณะ' เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึง
กล่าวไว้เช่นนั้น

เชิงอรรถ :

^๑ อดัมมยตา แปลว่า ความไม่มีตัณหา ในที่นี้หมายถึงวิปัสสนาที่เป็นเครื่องนำสัตว์ออกจากความยึดมั่น
คือตัณหานั่น (ม.อ.อ. ๓/๓๑๐/๑๙๔)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า : ๓๗๗ }

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๗. สฬายตนวิภังคสูตร

ภิกษุทั้งหลาย ศาสดาในโลกนี้เป็นผู้อนุเคราะห์ แสวงหาประโยชน์เกื้อกูล อาศัยความเอ็นดู จึงแสดงธรรมแก่สาวกทั้งหลายว่า 'นี้เป็นไปเพื่อประโยชน์ เกื้อกูลแก่เธอทั้งหลาย นี้เป็นไปเพื่อสุขแก่เธอทั้งหลาย' สาวกทั้งหลายของศาสดา นั้นยอมไม่ฟัง ไม่เจียโสตสดับ ไม่ตั้งจิตรับรู้ และประพฤติดลืกละเลียงคำสอนของ ศาสดา ในชื่อนั้น ตถาคตไม่มีใจยินดี ไม่ชื่นชม และไม่ถูก(โทษะ) รัวร์ด มี สติสัมปชัญญะอยู่

ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า สติปฏิฐานประการที่ ๑ ที่พระอริยเสพ ซึ่งเมื่อ เสพ ชื่อว่าเป็นศาสดาควรเพื่อสั่งสอนคณะ

อีกประการหนึ่ง ศาสดาเป็นผู้อนุเคราะห์ แสวงหาประโยชน์เกื้อกูล อาศัย ความเอ็นดูจึงแสดงธรรมแก่สาวกทั้งหลายว่า 'นี้เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่เธอ ทั้งหลาย นี้เป็นไปเพื่อสุขแก่เธอทั้งหลาย' สาวกทั้งหลายของศาสดานั้น บางพวก ไม่ฟัง ไม่เจียโสตสดับ ไม่ตั้งจิตรับรู้ และประพฤติดลืกละเลียงคำสอนของศาสดา บางพวกฟังด้วยดี เจียโสตสดับ ตั้งจิตรับรู้ ไม่ประพฤติดลืกละเลียงคำสอนของ ศาสดา ในชื่อนั้น ตถาคตก็ไม่มีใจยินดี ไม่ชื่นชม ไม่มีใจยินดีก็มิใช่ ไม่ชื่นชม ก็มิใช่ เว้นความมีใจยินดีและความไม่มีใจยินดีทั้ง ๒ อย่างนั้นแล้ว จึงเป็น ผู้วางเฉย มีสติสัมปชัญญะอยู่

ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า สติปฏิฐานประการที่ ๒ ที่พระอริยเสพ ซึ่ง เมื่อเสพ ชื่อว่าเป็นศาสดาควรเพื่อสั่งสอนคณะ

อีกประการหนึ่ง ศาสดาเป็นผู้อนุเคราะห์ แสวงหาประโยชน์เกื้อกูล อาศัย ความเอ็นดูจึงแสดงธรรมแก่สาวกทั้งหลายว่า 'นี้เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่เธอ ทั้งหลาย นี้เป็นไปเพื่อสุขแก่เธอทั้งหลาย' สาวกทั้งหลายของศาสดานั้น ยอมฟัง ด้วยดี เจียโสตสดับ ตั้งจิตรับรู้ ไม่ประพฤติดลืกละเลียงคำสอนของศาสดา ในชื่อนั้น ตถาคตมีใจยินดี ชื่นชม และไม่ถูก(ราคะ) รัวร์ด มีสติสัมปชัญญะอยู่

ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า สติปฏิฐานประการที่ ๓ ที่พระอริยเสพ ซึ่งเมื่อเสพ ชื่อว่าเป็นศาสดาควรเพื่อสั่งสอนคณะ

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๗. สฬายตนวิภังคสูตร

คำที่เรากล่าวไว้ว่า ‘พระอริยะเสพธรรม คือ สติปัฏฐาน ๓ ซึ่งเมื่อเสพ
ชื่อว่าเป็นศาสดาควรเพื่อสั่งสอนคณะ’ นั้น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

[๓๑๒] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า ‘พระอริยศาสนันอันเราเรียกว่า เป็นสาวกผู้
สามารถฝึกนุรุษที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยมกว่าอาจารย์ผู้ฝึกทั้งหลาย’ เพราะอาศัย
เหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

ภิกษุทั้งหลาย ช่างที่ควรฝึก อันความช่างบังคับให้วิ่ง ย่อมวิ่งไปสู่ทิศเดียว
เท่านั้น คือ ทิศตะวันออก ทิศตะวันตก ทิศเหนือ หรือทิศใต้

ม้าที่ควรฝึก อันคนฝึกม้าบังคับให้วิ่ง ย่อมวิ่งไปสู่ทิศเดียวเท่านั้น คือ ทิศ
ตะวันออก ทิศตะวันตก ทิศเหนือ หรือทิศใต้

โคที่ควรฝึก อันคนฝึกโคบังคับให้วิ่ง ย่อมวิ่งไปสู่ทิศเดียวเท่านั้น คือทิศ
ตะวันออก ทิศตะวันตก ทิศเหนือ หรือทิศใต้

แต่นุรุษที่ควรฝึก อันตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าสอนให้วิ่ง ย่อมวิ่งไป
ได้ตลอดทิศทั้ง ๘ คือ

ผู้มีรูป ย่อมเห็นรูปทั้งหลายได้ นี่เป็นทิศที่ ๑

ผู้มีสัญญาในอรุปรูปในกายใน ย่อมเห็นรูปทั้งหลายในภายนอกได้ นี่เป็นทิศที่ ๒

เป็นผู้แน่วใจว่างามทั้งนั้น นี่เป็นทิศที่ ๓

เพราะก้าวล่วงรูปสัญญา เพราะดับปฏิขัมสัญญา เพราะไม่ใส่ใจในันตตสัญญา
โดยประการทั้งปวง จึงบรรลุอากาศาณัญจายตนฌานอยู่ด้วยใส่ใจว่า ‘อากาศหา
ที่สุดมิได้’ นี่เป็นทิศที่ ๔

เพราะก้าวล่วงอากาศาณัญจายตนฌานได้โดยประการทั้งปวง จึงบรรลุ
วิญญาณัญจายตนฌานอยู่ด้วยใส่ใจว่า ‘วิญญาณหาที่สุดมิได้’ นี่เป็นทิศที่ ๕

เพราะก้าวล่วงวิญญาณัญจายตนฌานได้โดยประการทั้งปวง จึงบรรลุ
อากิญจัญญายตนฌานอยู่ด้วยใส่ใจว่า ‘ไม่มีอะไรสักหนอยหนึ่ง’ นี่เป็นทิศที่ ๖

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๘. อุทเทสวิภังคสูตร

เพราะก้าวล่วงอาภิญญาตนมานานได้โดยประการทั้งปวง จึงบรรลุ
เนวสัญญานาสัญญาตนมานานอยู่ นี่เป็นทิศที่ ๗

เพราะก้าวล่วงเนวสัญญานาสัญญาตนมานานได้โดยประการทั้งปวง จึงบรรลุ
สัญญาเวทยิตนิโรธอยู่ นี่เป็นทิศที่ ๘

ภิกษุทั้งหลาย บุรุษที่ควรฝึกอันตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าสอนให้วิ้ง
ยอมวิ้งไปได้ตลอดทิศทั้ง ๘ นี้

คำที่เรากล่าวไว้ว่า ‘พระอริยศาสนันอันเราเรียกว่า เป็นสารถิผู้สามารถ
ฝึกบุรุษที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยมกว่าอาจารย์ผู้ฝึกทั้งหลาย’ นั้น เพราะอาศัยเหตุนี้
เราจึงกล่าวไว้”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระ
ภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

สพ่ายตนวิภังคสูตรที่ ๗ จบ

๘. อุทเทสวิภังคสูตร

ว่าด้วยอุทเทสและวิภังค์

[๓๑๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของ
อนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียก
ภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว
พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงอุทเทสและวิภังค์แก่เธอ
ทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟังอุทเทสและวิภังค์นั้น จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว”

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงพิจารณาโดยประการที่เมื่อพิจารณาอยู่ วิญญานจะ
ไม่ฟุ้งไป ไม่ชานไปในภายนอก ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน ไม่สะดุ้งเพราะไม่ยึดมั่น
เมื่อวิญญานไม่ฟุ้งไป ไม่ชานไปในภายนอก ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน ไม่สะดุ้งเพราะ
ไม่ถือมั่น จึงไม่มีเหตุเกิดหรือแดนเกิดแห่งชาติ ชรา มรณะ และทุกข์ต่อไป”

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปปริบทวินายก [๔. วิภังคสูตร]

๘. อุทเทสวิภังคสูตร

พระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดาครั้นตรัสพระดำรัสแล้ว ทรงลุกจากพุทธอาสน์
เสด็จเข้าไปยังที่ประทับ

[๓๑๔] ครั้งนั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จจากไปไม่นาน ภิกษุเหล่านั้นได้มี
ความสงสัยว่า “ท่านทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอุทเทสโดยย่อนี้แก่เรา
ทั้งหลายว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงพิจารณาโดยประการที่เมื่อพิจารณาอยู่ วิญญาณจะ
ไม่ฟุ้งไป ไม่ชานไปในภายนอก ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน ไม่สะดุ้งเพราะไม่ยึดมั่น
เมื่อวิญญาณไม่ฟุ้งไป ไม่ชานไปในภายนอก ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน ไม่สะดุ้งเพราะ
ไม่ถือมั่น จึงไม่มีเหตุเกิดหรือแดนเกิดแห่งชาติ ชรา มรณะ และทุกขต่อไป’
แล้วไม่ทรงชี้แจงเนื้อความให้พิสดาร ทรงลุกจากพุทธอาสน์เสด็จเข้าไปยังที่ประทับ
ใครเล่าหนอจะพึงชี้แจงเนื้อความแห่งอุทเทสโดยย่อที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้
ไม่ทรงชี้แจงโดยพิสดารให้พิสดารได้”

ครั้งนั้น ภิกษุเหล่านั้นเกิดความคิดขึ้นว่า “ท่านพระมหากัจจანะนี้ เป็นผู้
พระศาสดาทรงยกย่อง ทั้งเพื่อนพรหมจารีผู้รู้ทั้งหลายก็สรรเสริญแล้ว และท่าน
พระมหากัจจันะก็สามารถชี้แจงเนื้อความแห่งอุทเทสโดยย่อที่พระผู้มีพระภาค
ทรงแสดงไว้ ไม่ทรงชี้แจงโดยพิสดารให้พิสดารได้ ทางที่ดี เราทั้งหลายควรเข้าไป
หาท่านพระมหากัจจันะถึงที่อยู่ แล้วพึงสอบถามเนื้อความนี้กับท่านพระมหากัจจันะ”

ลำดับนั้น ภิกษุเหล่านั้นได้เข้าไปหาท่านพระมหากัจจันะถึงที่อยู่ ได้สนทนา
ปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกัน แล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กล่าว
กับท่านพระมหากัจจันะว่า

“ท่านกัจจันะ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอุทเทสโดยย่อนี้แก่เราทั้งหลายว่า
‘ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงพิจารณาโดยประการที่เมื่อพิจารณาอยู่ วิญญาณจะไม่ฟุ้งไป
ไม่ชานไปในภายนอก ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน ไม่สะดุ้งเพราะไม่ยึดมั่น เมื่อวิญญาณไม่ฟุ้งไป
ไม่ชานไปในภายนอก ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน ไม่สะดุ้งเพราะไม่ถือมั่น จึงไม่มีเหตุ
เกิดหรือแดนเกิดแห่งชาติ ชรา มรณะ และทุกขต่อไป’ แล้วไม่ทรงชี้แจง
เนื้อความโดยพิสดาร ทรงลุกจากพุทธอาสน์เสด็จเข้าไปยังที่ประทับ

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก [๔. วิภังควรรค]

๘. อุทเทสวิภังคสูตร

เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จจากไปไม่นาน พวกภระหมได้มีความสงสัยว่า 'พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอุทเทสโดยย่อนี้แก่เราทั้งหลายว่า 'ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงพิจารณาโดยประการที่เมื่อพิจารณาอยู่ วิญญานจะไม่ฟุ้งไป ไม่ชานไปในภายนอก ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน ไม่สะดุ้งเพราะไม่ยึดมั่น เมื่อวิญญานไม่ฟุ้งไป ไม่ชานไปในภายนอก ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน ไม่สะดุ้งเพราะไม่ถือมั่น จึงไม่มีเหตุเกิดหรือแดนเกิดแห่งชาติ ชรา มรณะ และทุกขต่อไป' แล้วไม่ทรงชี้แจงเนื้อความโดยพิสดาร ทรงลุกจากพุทธอาสน์เสด็จเข้าไปยังที่ประทับ ใครเล่าหนอจะพึงชี้แจงเนื้อความแห่งอุทเทสโดยย่อที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ ไม่ทรงชี้แจงโดยพิสดารให้พิสดารได้'

ท่านกัจจานะ เราทั้งหลายคิดว่า 'ท่านมหากัจจานะนี้เป็นผู้ที่พระศาสดาทรงยกย่อง ทั้งเพื่อนพรหมจารีผู้รู้ทั้งหลายก็สรรเสริญแล้ว และท่านมหากัจจานะก็สามารถจะชี้แจงเนื้อความแห่งอุทเทสโดยย่อที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ ไม่ทรงชี้แจงโดยพิสดารให้พิสดารได้ ทางที่ดี เราทั้งหลายควรเข้าไปหาท่านพระมหากัจจานะถึงที่อยู่ แล้วพึงสอบถามเนื้อความนี้กับท่านพระมหากัจจานะ' ขอท่านมหากัจจานะโปรดชี้แจงเถิด"

พระมหากัจจานะอธิบายอุทเทส

[๓๑๕] ท่านพระมหากัจจานะจึงตอบว่า "ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุรุษผู้ต้องการแก่นไม้ เทียวเสาะแสวงหาแก่นไม้อยู่ ละเลยโคนและลำต้นของตนไม้ใหญ่ซึ่งมีแก่นไป เขาเข้าใจว่าแก่นไม้ต้องแสวงหาที่กิ่งและใบ แม้งันใด ข้ออุปไมยนี้ก็ฉนั้นนั่น เมื่อพระศาสดาทรงปรากฏเฉพาะหน้าท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลายก็ละเลยพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นไป และพึงเข้าใจเนื้อความนั้นว่า ต้องสอบถามกับภระหม แท้จริง พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงรู้สิ่งที่ควรรู้ ทรงเห็นสิ่งที่ควรเห็น เป็นผู้มีพระจักขุ มีพระญาณ มีธรรม เป็นพรหม เป็นผู้เผยแผ่ ประกาศ ขยายเนื้อความ เป็นผู้ให้อมตธรรม เป็นเจ้าของธรรม เป็นพระตถาคต และเวลานี้ก็เป็นเวลาอันสมควรที่ท่านทั้งหลายจะทูลถามเนื้อความนี้กับพระองค์ พระผู้มีพระภาคของเราทั้งหลายทรงตอบอย่างใด ท่านทั้งหลายพึงทรงจำเนื้อความนั้นไว้อย่างนั้นเถิด"

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๘. อุทเทสวิภังคสูตร

ภิกษุเหล่านั้นได้กล่าวตอบว่า “ท่านกัจจანะ เป็นความจริงที่พระผู้มีพระภาคทรงรู้สิ่งที่ควรรู้ ทรงเห็นสิ่งที่ควรเห็น เป็นผู้ที่มีพระจักขุ มีพระญาณ มีธรรม เป็นพรหม เป็นผู้เผยแผ่ ประกาศ ขยายเนื้อความ เป็นผู้ให้อมตธรรม เป็นเจ้าของธรรม เป็นพระตถาคต และเวลานี้ก็เป็นเวลาอันสมควรที่เราทั้งหลายจะทูลถามเนื้อความนี้กับพระองค์ พระผู้มีพระภาคของเราทั้งหลายทรงตอบอย่างไร เราทั้งหลายจะฟังทรงจำเนื้อความนั้นไว้อย่างนั้น อนึ่ง ท่านมหากัจจานะเป็นผู้ที่พระศาสดาทรงยกย่อง ทั้งเพื่อนพรหมจารีผู้รู้ทั้งหลายก็สรรเสริญแล้ว และท่านมหากัจจานะก็สามารถจะชี้แจงเนื้อความแห่งอุทเทสโดยย่อที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ ไม่ทรงชี้แจงโดยพิสดารให้พิสดารได้ ขอท่านมหากัจจานะไม่ต้องหนักใจ ชี้แจงเถิด”

ท่านพระมหากัจจานะกล่าวว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้น ท่านทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี กระผมจักกล่าว” ภิกษุเหล่านั้นรับคำแล้ว

ท่านพระมหากัจจานะจึงได้กล่าวว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอุทเทสโดยย่อไว้ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงพิจารณาโดยประการที่เมื่อพิจารณาอยู่ วิญญาณจะไม่ฟุ้งไป ไม่ชานไปในภายนอก ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน ไม่สะดุ้งเพราะไม่ยึดมั่น เมื่อวิญญาณไม่ฟุ้งไป ไม่ชานไปในภายนอก ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน ไม่สะดุ้งเพราะไม่ถือมั่น จึงไม่มีเหตุเกิดหรือแดนเกิดแห่งชาติ ชรา มรณะ และทุกข์ต่อไป’ แล้วไม่ทรงชี้แจงเนื้อความโดยพิสดาร ทรงลอกจากอาสนะเสด็จเข้าไปยังที่ประทับ กระผมรู้ทั่วถึงเนื้อความแห่งอุทเทสโดยย่อที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ ไม่ทรงชี้แจงไว้โดยพิสดาร โดยพิสดารอย่างนี้

[๓๑๖] วิญญาณที่เรียกว่า ‘ฟุ้งไป ชานไปในภายนอก’ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เห็นรูปทางตาแล้ว มีวิญญาณชานไปตามนิมิตคือรูป พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกวิญญาณที่ถูกความยินดีในนิมิตคือรูปตรึงไว้ ถูกความยินดีในนิมิตคือรูปผูกมัดไว้ ที่เกี่ยวข้องกับด้วยสังโยชน์คือความยินดีในนิมิตคือรูปว่า ‘ฟุ้งไป ชานไปในภายนอก’

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๘. อุทเทสวิภังคสูตร

ฟังเสียงทางหูแล้ว ...

ดมกลิ่นทางจมูกแล้ว ...

ลิ้มรสทางลิ้นแล้ว ...

ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกายแล้ว ...

รู้ธรรมารมณทางใจแล้ว มีวิญญาณชานไปตามนิมิตคือธรรมารมณ พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกวิญญาณที่ถูกความยินดีในนิมิตคือธรรมารมณตรงไว้ ที่ถูกความยินดีในนิมิตคือธรรมารมณผูกมัดไว้ ที่เกี่ยวข้องด้วยสังโยชน์คือความยินดีในนิมิตคือธรรมารมณว่า 'ฟังไป ชานไปในภายนอก'

วิญญาณที่เรียกว่า 'ฟังไป ชานไปในภายนอก' เป็นอย่างนี้

[๓๑๗] วิญญาณที่เรียกว่า 'ไม่ฟังไป ไม่ชานไปในภายนอก' เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เห็นรูปทางตาแล้ว มีวิญญาณไม่ชานไปตามนิมิตคือรูป พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกวิญญาณที่ไม่ถูกความยินดีในนิมิตคือรูปตรงไว้ ที่ไม่ถูกความยินดีในนิมิตคือรูปผูกมัดไว้ ไม่เกี่ยวข้องด้วยสังโยชน์คือความยินดีในนิมิตคือรูปว่า 'ไม่ฟังไป ไม่ชานไปในภายนอก'

ฟังเสียงทางหูแล้ว ...

ดมกลิ่นทางจมูกแล้ว ...

ลิ้มรสทางลิ้นแล้ว ...

ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกายแล้ว ...

รู้ธรรมารมณทางใจแล้ว มีวิญญาณไม่ชานไปตามนิมิตคือธรรมารมณ พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกวิญญาณที่ไม่ถูกความยินดีในนิมิตคือธรรมารมณตรงไว้ ที่ไม่ถูกความยินดีในนิมิตคือธรรมารมณผูกมัดไว้ ที่ไม่เกี่ยวข้องด้วยสังโยชน์คือความยินดีในนิมิตคือธรรมารมณว่า 'ไม่ฟังไป ไม่ชานไปในภายนอก'

วิญญาณที่เรียกว่า 'ไม่ฟังไป ไม่ชานไปในภายนอก' เป็นอย่างนี้

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก [๔. วิภังควรรค]

๘. อุทเทสวิภังคสูตร

[๓๑๘] จิตที่เรียกว่า 'ตั้งมั่นอยู่ในภายใน' เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ ปิติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ ภิกษุนั้นมีวิญญูญาณ ชำนาญไปตามปิติและสุขอันเกิดจากวิเวก พระผู้มีพระภาคจึงตรัสเรียกจิตที่ถูกความ ยินดีในปิติและสุขอันเกิดจากวิเวกตรึงไว้ ที่ถูกความยินดีในปิติและสุขอันเกิดจาก วิเวกผูกมัดไว้ ที่เกี่ยวข้องด้วยสังโยชน์คือความยินดีในปิติและสุขอันเกิดจากวิเวกว่า 'ตั้งมั่นอยู่ในภายใน'

อีกประการหนึ่ง เพราะวิตกวิจารณ์สงบระงับไป ภิกษุบรรลุทุติยฌานมีความ ผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุข อันเกิดจากสมาธิอยู่ ภิกษุนั้นมีวิญญูญาณชำนาญไปตามปิติและสุขอันเกิดจากสมาธิ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสเรียกจิตที่ถูกความยินดีในปิติและสุขอันเกิดจากสมาธิตรึงไว้ ที่ถูกความยินดีในปิติและสุขอันเกิดจากสมาธิผูกมัดไว้ ที่เกี่ยวข้องด้วยสังโยชน์คือ ความยินดีในปิติและสุขอันเกิดจากสมาธิว่า 'ตั้งมั่นอยู่ในภายใน'

อีกประการหนึ่ง เพราะปิติจางคลายไป ภิกษุมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า 'ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข' ภิกษุนั้นมีวิญญูญาณชำนาญไปตามอุเบกขา พระผู้มีพระภาคจึงตรัส เรียกจิตที่ถูกความยินดีในสุขอันเกิดจากอุเบกขาตรึงไว้ ที่ถูกความยินดีในสุขอัน เกิดจากอุเบกขาผูกมัดไว้ ที่เกี่ยวข้องด้วยสังโยชน์คือความยินดีในสุขอันเกิดจาก อุเบกขาวา 'ตั้งมั่นอยู่ในภายใน'

อีกประการหนึ่ง เพราะละสุขและทุกขได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อน ภิกษุบรรลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกขไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่ ภิกษุนั้นมี วิญญูญาณชำนาญไปในอทุกขมสุข พระผู้มีพระภาคจึงตรัสเรียกจิตที่ถูกความยินดีใน อทุกขมสุขตรึงไว้ ที่ถูกความยินดีในอทุกขมสุขผูกมัดไว้ ที่เกี่ยวข้องด้วยสังโยชน์ คือความยินดีในอทุกขมสุขว่า 'ตั้งมั่นอยู่ในภายใน'

จิตที่เรียกว่า 'ตั้งมั่นอยู่ในภายใน' เป็นอย่างนี้

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๘. อุทเทสวิภังคสูตร

[๓๑๙] จิตที่เรียกว่า 'ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน' เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ฯลฯ อยู่ ภิกษุนั้นมีวิญญูญาณไม่ชานไปตามปีติและสุขอันเกิดจากวิเวก พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกจิตที่ไม่ถูกความยินดีในปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกตรึงไว้ ที่ไม่ถูกความยินดีในปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกผูกมัดไว้ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับด้วยสังโยชน์คือความยินดีในปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกว่า 'ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน'

อีกประการหนึ่ง เพราะวิตกวิจารณ์สงบระงับไป ภิกษุบรรลุทุติยฌาน ฯลฯ อยู่ ภิกษุนั้นมีวิญญูญาณไม่ชานไปตามปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสเรียกจิตที่ไม่ถูกความยินดีในปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิตรึงไว้ ที่ไม่ถูกความยินดีในปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิผูกมัดไว้ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับด้วยสังโยชน์คือความยินดีในปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิว่า 'ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน'

อีกประการหนึ่ง เพราะปีติจางคลายไป ภิกษุมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌาน ฯลฯ อยู่ ภิกษุนั้นมีวิญญูญาณไม่ชานไปตามอุเบกขา พระผู้มีพระภาคจึงตรัสเรียกจิตที่ไม่ถูกความยินดีในสุขอันเกิดจากอุเบกขาตรึงไว้ ที่ไม่ถูกความยินดีในสุขอันเกิดจากอุเบกขาผูกมัดไว้ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับด้วยสังโยชน์คือความยินดีในสุขอันเกิดจากอุเบกขาวา 'ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน'

อีกประการหนึ่ง เพราะละสุขและทุกขได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อน ภิกษุบรรลุจตุตถฌาน ฯลฯ อยู่ ภิกษุนั้นมีวิญญูญาณไม่ชานไปตามอทุกขมสุข พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกจิตที่ไม่ถูกความยินดีในอทุกขมสุขตรึงไว้ ที่ไม่ถูกความยินดีในอทุกขมสุขผูกมัดไว้ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับด้วยสังโยชน์คือความยินดีในอทุกขมสุขว่า 'ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน'

จิตที่เรียกว่า 'ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน' เป็นอย่างไร

[๓๒๐] ความสะดุ้งเพราะตามยึดมั่น^๑ เป็นอย่างไร

คือ ปุถุชน^๒ในโลกนี้ ผู้ไม่ได้สดับ ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาดใน

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ส.ข.(แปล) ๑๗/๗/๒๑, ส.สพ.า.(แปล) ๑๘/๓๔๕/๓๗๖

^๒ ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๘๗ (มหาปถุณณมสูตร) หน้า ๙๙ ในเล่มนี้

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๘. อุทเทสวิภังคสูตร

ธรรมของสัตว์บุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตว์บุรุษ พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีรูปบ้าง พิจารณาเห็นรูปในอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตาในรูปบ้าง รูปนั้นของเขาย่อมแปรผันเป็นอย่างอื่นได้ เพราะความที่รูปแปรผันเป็นอย่างอื่น เขาจึงมีวิญญาณคล้อยตามความแปรผันของรูป^๑ ความสะดุ้งและความเกิดขึ้นแห่งธรรม^๒ อันเกิดจากการคล้อยตามความแปรผันของรูป ย่อมครอบงำจิตของเขาตั้งอยู่ เพราะจิตถูกครอบงำ เขาจึงเป็นผู้มีความหวาดหวั่น คับแค้น ห่วงใย และเพราะตามยึดมั่น เขาจึงสะดุ้ง

พิจารณาเห็นเวทนา ...

พิจารณาเห็นสัญญา ...

พิจารณาเห็นสังขาร ...

พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีวิญญาณบ้าง พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาณบ้าง วิญญาณนั้นของเขาย่อมแปรผันเป็นอย่างอื่นได้ เพราะความที่วิญญาณแปรผันเป็นอย่างอื่น เขาจึงมีวิญญาณคล้อยตามความแปรผันของวิญญาณ ความสะดุ้งและความเกิดขึ้นแห่งธรรมอันเกิดจากการคล้อยตามความแปรผันของวิญญาณ ย่อมครอบงำจิตของเขาตั้งอยู่ เพราะจิตถูกครอบงำ เขาจึงเป็นผู้มีความหวาดหวั่น คับแค้น ห่วงใย และเพราะตามยึดมั่น เขาจึงสะดุ้ง

ความสะดุ้งเพราะตามยึดมั่น เป็นอย่างนี้แล

[๓๒๑] ความไม่สะดุ้งเพราะไม่ยึดมั่น เป็นอย่างไร

คือ พระอริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ ผู้ได้สดับ ได้เห็นพระอริยะ จลลิตในธรรมของพระอริยะ ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ได้เห็นสัตว์บุรุษ จลลิต

เชิงอรรถ :

^๑ ความแปรผันของรูป หมายถึงกรรมวิญญาณแปรผันไปตามความแตกสลายของรูปว่า 'รูปของเราแปรผันไปแล้ว หรือ รูปใดมีอยู่ รูปนั้นของเราไม่มี' (ม.อ.อ. ๓/๒๒๐/๑๙๖)

^๒ ความสะดุ้งและความเกิดขึ้นแห่งธรรม ในที่นี้หมายถึงความสะดุ้งเพราะตัณหา และความเกิดขึ้นแห่งอกุศลธรรม (ม.อ.อ. ๓/๒๒๐/๑๙๖)

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังคสูตร]

๘. อุทเทสวิภังคสูตร

ในธรรมของสัตบุรุษ ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ ไม่พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตาบ้าง ไม่พิจารณาเห็นอัตตาวามีรูปบ้าง ไม่พิจารณาเห็นรูปในอัตตาบ้าง ไม่พิจารณาเห็นอัตตาในรูปบ้าง รูปนั้นของเขาย่อมแปรผันเป็นอย่างอื่นได้ เพราะความที่รูปแปรผันเป็นอย่างอื่น เขาจึงไม่มีวิญญาณคล้อยตามความแปรผันของรูป ความสะดุ้งและความเกิดขึ้นแห่งธรรมอันเกิดจากการคล้อยตามความแปรผันของรูป ย่อมไม่ครอบงำจิตเขาตั้งอยู่ เพราะจิตไม่ถูกครอบงำ เขาจึงเป็นผู้ไม่มีความหวาดหวั่น ไม่คับแค้น ไม่หวั่นไหว และเพราะไม่ยึดมั่น เขาจึงไม่สะดุ้ง

ไม่พิจารณาเห็นเวทนา ...

ไม่พิจารณาเห็นสัญญา ...

ไม่พิจารณาเห็นสังขาร ...

ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตาบ้าง ไม่พิจารณาเห็นอัตตาวามีวิญญาณบ้าง ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตาบ้าง ไม่พิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาณบ้าง วิญญาณนั้นของเขาย่อมแปรผันเป็นอย่างอื่นได้ เพราะความที่วิญญาณแปรผันเป็นอย่างอื่น เขาจึงไม่มีวิญญาณคล้อยตามความแปรผันของวิญญาณ ความสะดุ้งและความเกิดขึ้นแห่งธรรมอันเกิดจากการคล้อยตามความแปรผันของวิญญาณ ย่อมไม่ครอบงำจิตของเขาตั้งอยู่ เพราะจิตไม่ถูกครอบงำ เขาจึงเป็นผู้ไม่มีความหวาดหวั่น ไม่คับแค้น ไม่หวั่นไหว และเพราะความไม่ยึดมั่น เขาจึงไม่สะดุ้ง

ความไม่สะดุ้งเพราะไม่ยึดมั่น เป็นอย่างนี้แล

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอุทเทสโดยย่อไว้ว่า 'ภิกษุพึงพิจารณาโดยประการที่เมื่อพิจารณาอยู่ วิญญาณจะไม่ฟุ้งไป ไม่ชานไปในภายนอก ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน ไม่สะดุ้งเพราะไม่ยึดมั่น เมื่อวิญญาณไม่ฟุ้งไป ไม่ชานไปในภายนอก ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน ไม่สะดุ้งเพราะไม่ยึดมั่น จึงไม่มีเหตุเกิดหรือแดนเกิดแห่งชาติ ชรา มรณะ และทุกข์ต่อไป' แล้วไม่ทรงชี้แจงเนื้อความโดยพิสดาร ทรงลุกจากพุทธอาสน์เสด็จเข้าไปยังที่ประทับ กระผมรู้ทั่วถึงเนื้อความแห่งอุทเทส

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๘. อุทเทสวิภังคสูตร

โดยย่อที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ ไม่ทรงชี้แจงโดยพิสดาร โดยพิสดารอย่างนี้ แต่ท่านทั้งหลายเมื่อหวัง ฟังเข้าไปเฝ้าแล้วสอบถามเนื้อความนั้นเกิด พระผู้มีพระภาคของเราทั้งหลายทรงตอบอย่างใด ท่านทั้งหลายฟังทรงจำเนื้อความนั้นไว้ อย่างนั้นเกิด”

[๓๒๒] ครั้งนั้น ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมภษิตของท่านพระมหากัจจानะแล้วลุกขึ้นจากอาสนะ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาท แล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอุทเทสโดยย่อแก่ข้าพระองค์ทั้งหลายว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงพิจารณาโดยประการที่เมื่อพิจารณาอยู่ วิญญานจะไม่ฟุ้งไป ไม่ชานไปในภายนอก ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน ไม่สะดุ้งเพราะไม่ยึดมั่น เมื่อวิญญานไม่ฟุ้งไป ไม่ชานไปในภายนอก ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน ไม่สะดุ้งเพราะไม่ยึดมั่น จึงไม่มีเหตุเกิดหรือแดนเกิดแห่งชาติ ชรา มรณะ และทุกข์ต่อไป’ แล้วไม่ทรงชี้แจงเนื้อความโดยพิสดาร ทรงลุดจากพุทธอาสน์เสด็จเข้าไปยังที่ประทับ

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จจากไปไม่นาน ข้าพระองค์ทั้งหลายนั้นได้มีความสงสัยว่า ‘ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอุทเทสโดยย่อนี้แก่เราทั้งหลายว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงพิจารณาโดยประการที่เมื่อพิจารณาอยู่ วิญญานจะไม่ฟุ้งไป ไม่ชานไปในภายนอก ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน ไม่สะดุ้ง เพราะไม่ยึดมั่น เมื่อวิญญานไม่ฟุ้งไป ไม่ชานไปในภายนอก ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน ไม่สะดุ้งเพราะไม่ยึดมั่น จึงไม่มีเหตุเกิดหรือแดนเกิดแห่งชาติ ชรา มรณะ และทุกข์ต่อไป’ แล้วไม่ทรงชี้แจงเนื้อความให้พิสดาร ทรงลุดจากพุทธอาสน์เสด็จเข้าไปยังที่ประทับ ใครเล่าหนอจะฟังชี้แจงเนื้อความแห่งอุทเทสที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้โดยย่อ ไม่ทรงชี้แจงโดยพิสดารให้พิสดารได้”

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายนั้นเกิดความคิดขึ้นว่า ‘ท่านพระมหากัจจานะนี้ เป็นผู้ที่พระศาสดาทรงยกย่อง ทั้งเพื่อนพรหมจารีผู้รู้ทั้งหลายก็สรรเสริญแล้ว และท่านพระมหากัจจานะก็สามารถจะชี้แจงเนื้อความแห่งอุทเทส

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๙. อรณวิภังคสูตร

โดยย่อที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ ไม่ทรงชี้แจงโดยพิสดาร โดยพิสดารได้
ทางที่ดี เราทั้งหลายควรเข้าไปหาท่านพระมหากัจจानะถึงที่อยู่ แล้วพึงสอบถาม
เนื้อความนี้กับท่านพระมหากัจจानะ’

ลำดับนั้น ข้าพระองค์ทั้งหลายเข้าไปหาท่านพระมหากัจจानะถึงที่อยู่ แล้ว
สอบถามเนื้อความนี้กับท่านพระมหากัจจानะ ท่านพระมหากัจจानะได้ชี้แจง
เนื้อความแก่ข้าพระองค์ทั้งหลายแล้วโดยอาการเหล่านี้ โดยบทเหล่านี้ โดย
พยัญชนะเหล่านี้”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย มหากัจจานะ เป็นบัณฑิต มี
ปัญญามาก แม้ถ้าเธอทั้งหลายพึงสอบถามเนื้อความนั้นกับเรา ถึงเราก็พึงตอบ
อย่างเดียวกับที่มหากัจจานะตอบแล้วเหมือนกัน ก็เนื้อความแห่งอุทเทสนั้นเป็นอย่างนี้
เธอทั้งหลายพึงทรงจำเนื้อความนั้นไว้อย่างนั้นเถิด”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระ
ภษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

อุทเทสวิภังคสูตรที่ ๘ จบ

๙. อรณวิภังคสูตร

ว่าด้วยการจำแนกธรรมที่ไม่มีกิเลส

[๓๒๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถ
บิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุ
ทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว
พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงอรณวิภังค์แก่เธอทั้งหลาย
เธอทั้งหลายจงฟังอรณวิภังค์นั้น จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว”

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๙. อรณวิภังคสูตร

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงประกอบเนือง ๆ ซึ่งสุขในกาม อันตราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และไม่พึงประกอบเนือง ๆ ซึ่งอัตตกิลมถานุโยค(การประกอบความลำบากเดือดร้อนแก่ตน)อันเป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์

ภิกษุทั้งหลาย มัชฌิมาปฏิบัติทาไมเอียงเข้าใกล้ที่สุด ๒ อย่างนั้นที่ติดภาคได้ตรัสรู้แล้ว อันเป็นปฏิบัติทาก่อให้เกิดจักขุ ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบเพื่อความรู้อยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน^๑ ฟังรู้จักการยกย่องและการตำหนิ ครั้นรู้แล้ว ไม่พึงยกย่อง ไม่พึงตำหนิ ฟังแสดงธรรมเท่านั้น ฟังรู้การตัดสินใจมีความสุข ครั้นรู้แล้ว ฟังประกอบเนือง ๆ ซึ่งความสุขในภายใน ไม่พึงกล่าวความลับ ไม่พึงกล่าวคำล่วงเกินต่อหน้า เมื่อไม่รีบร้อน จึงพูด เมื่อรีบร้อนไม่ควรพูด ไม่พึงยึดภาษาท่องถีน ไม่พึงละเลยคำพูดสามัญ^๒ นี้เป็นอุทเทสแห่งอรณวิภังค

[๓๒๔] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า ‘ภิกษุไม่พึงประกอบเนือง ๆ ซึ่งสุขในกาม อันตราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และไม่พึงประกอบเนือง ๆ ซึ่งอัตตกิลมถานุโยค อันเป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์’ เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

ธรรมคือการประกอบเนือง ๆ ซึ่งโสมนัสของบุคคลผู้มีความสุขอันเกิดจากกาม อันตราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์นี้ มีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติผิด

ธรรมคือการไม่ประกอบเนือง ๆ ซึ่งโสมนัสของบุคคลผู้มีความสุขอันเกิดจากกาม อันตราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์นี้ ไม่มีทุกข์ ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีมีความคับแค้น ไม่มีมีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติถูก

ธรรมคืออัตตกิลมถานุโยค อันเป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ นี้มีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติผิด

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ วิ.ม.(แปล) ๔/๑๓/๒๐

^๒ คำพูดสามัญ ในที่นี้หมายถึงคำพูดของชาวโลกที่กำหนดพูดกัน บัญญัติให้รู้ร่วมกัน (ม.อ.อ. ๓/๓๒๓/๑๙๗)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๙. อรณวิภังคสูตร

ธรรมเป็นเหตุไม่ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งอึดตกลมถานุโยค อันเป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่มีทุกข์ ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีความคับแค้น ไม่มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติถูก

คำที่เรากล่าวไว้ว่า 'ภิกษุไม่พึงประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งสุขในกาม อันทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และไม่พึงประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งอึดตกลมถานุโยค อันเป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์' นั้น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

อริยมรรคมีองค์ ๘

[๓๒๕] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า 'มัชฌิมาปฏิปทาไม่เอียงเข้าใกล้ที่สุด ๒ อย่างนั้น ที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว อันเป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักขุ ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน' เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ ได้แก่

๑. สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ)	๒. สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ)
๓. สัมมาวาจา (เจรจาชอบ)	๔. สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ)
๕. สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ)	๖. สัมมาวายามะ (พยายามชอบ)
๗. สัมมาสติ (ระลึกชอบ)	๘. สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)

คำที่เรากล่าวไว้ว่า 'มัชฌิมาปฏิปทาไม่เอียงเข้าใกล้ที่สุด ๒ อย่างนั้น ที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว อันเป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักขุ ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน'^๑ นั้น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

[๓๒๖] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า 'ภิกษุพึงรู้จักการยกย่องและการตำหนิ ครั้นรู้แล้ว ไม่พึงยกย่อง ไม่พึงตำหนิ พึงแสดงธรรมเท่านั้น' เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ วิ.ม.(แปล) ๔/๑๓/๒๑

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๙. อรณวิภังคสูตร

การยกย่อง การตำหนิ และการไม่แสดงธรรม เป็นอย่างไร

คือ บุคคลเมื่อกล่าวดังนี้ว่า ‘ชนเหล่าใดประกอบเนือง ๆ ซึ่งโสมนัสของบุคคลผู้มีความสุขอันเกิดจากกาม อันทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ชนเหล่านั้นทั้งหมดจึงมีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นผู้ปฏิบัติผิด’ ชื่อว่าตำหนิชนพวกหนึ่ง

บุคคลเมื่อกล่าวดังนี้ว่า ‘ชนเหล่าใดไม่ประกอบเนือง ๆ ซึ่งโสมนัสของบุคคลผู้มีความสุขอันเกิดจากกาม อันทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ชนเหล่านั้นทั้งหมดจึงไม่มีทุกข์ ไม่มี ความเบียดเบียน ไม่มีความคับแค้น ไม่มีความเร่าร้อน เป็นผู้ปฏิบัติถูก’ ชื่อว่ายกย่องชนพวกหนึ่ง

บุคคลเมื่อกล่าวดังนี้ว่า ‘ชนเหล่าใดประกอบเนือง ๆ ซึ่งอึดตืถิลมถานุโยค อันเป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ชนเหล่านั้นทั้งหมดจึงมีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นผู้ปฏิบัติผิด’ ชื่อว่าตำหนิชนพวกหนึ่ง

บุคคลเมื่อกล่าวดังนี้ว่า ‘ชนเหล่าใดไม่ประกอบเนือง ๆ ซึ่งอึดตืถิลมถานุโยค อันเป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ชนเหล่านั้นทั้งหมดจึงไม่มีทุกข์ ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีความคับแค้น ไม่มีความเร่าร้อน เป็นผู้ปฏิบัติถูก’ ชื่อว่ายกย่องชนพวกหนึ่ง

บุคคลเมื่อกล่าวดังนี้ว่า ‘ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งยังละภวสังโยชน์^๑ไม่ได้ ชนเหล่านั้นทั้งหมดจึงมีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นผู้ปฏิบัติผิด’ ชื่อว่าตำหนิชนพวกหนึ่ง

บุคคลเมื่อกล่าวดังนี้ว่า ‘ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งละภวสังโยชน์^๑ได้แล้ว ชนเหล่านั้นทั้งหมดจึงไม่มีทุกข์ ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีความคับแค้น ไม่มีความเร่าร้อน เป็นผู้ปฏิบัติถูก’ ชื่อว่ายกย่องชนพวกหนึ่ง

ภิกษุทั้งหลาย การยกย่อง การตำหนิ และการไม่แสดงธรรม เป็นอย่างนี้แล

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเชิงอรรถที่ ๒ ข้อ ๗๖ (คณโกโมคคัลลานสูตร) หน้า ๘๑ ในเล่มนี้

พระสูตรต้นปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังคสูตร]

๙. อรรถวิภังคสูตร

[๓๒๗] การไม่ยกย่อง การไม่ตำหนิ และการแสดงธรรม เป็นอย่างไร คือ บุคคลไม่กล่าวอย่างนี้ว่า ‘ชนเหล่าใดประกอบเนือง ๆ ซึ่งโสมนัสของ บุคคลผู้มีความสุขอันเกิดจากกาม อันทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ชนเหล่านั้นทั้งหมดจึงมีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นผู้ปฏิบัติผิด’ เขาเมื่อกล่าวดังนี้ว่า ‘ธรรมคือการประกอบเนือง ๆ นี้แล มีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติผิด’ ชื่อว่าแสดงธรรมเท่านั้น

บุคคลไม่กล่าวอย่างนี้ว่า ‘ชนเหล่าใดไม่ประกอบเนือง ๆ ซึ่งโสมนัสของ บุคคลผู้มีความสุขอันเกิดจากกาม อันทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ชนเหล่านั้นทั้งหมดจึงไม่มีทุกข์ ไม่มี ความเบียดเบียน ไม่มี ความคับแค้น ไม่มี ความเร่าร้อน เป็นผู้ปฏิบัติถูก’ เขาเมื่อกล่าวดังนี้ว่า ‘ธรรมคือการไม่ประกอบเนือง ๆ นี้แล ไม่มีทุกข์ ไม่มี ความเบียดเบียน ไม่มี ความคับแค้น ไม่มี ความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติถูก’ ชื่อว่าแสดง ธรรมเท่านั้น

บุคคลไม่กล่าวอย่างนี้ว่า ‘ชนเหล่าใดประกอบเนือง ๆ ซึ่งอึดตฤมถณานุโยค อันเป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ชนเหล่านั้นทั้งหมด จึงมีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นผู้ปฏิบัติผิด’ เขาเมื่อกล่าวดังนี้ว่า ‘ธรรมคือการประกอบเนือง ๆ นี้แล มีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติผิด’ ชื่อว่าแสดงธรรมเท่านั้น

บุคคลไม่กล่าวอย่างนี้ว่า ‘ชนเหล่าใดไม่ประกอบเนือง ๆ ซึ่งอึดตฤมถณานุโยค อันเป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ชนเหล่านั้นทั้งหมด จึงไม่มีทุกข์ ไม่มี ความเบียดเบียน ไม่มี ความคับแค้น ไม่มี ความเร่าร้อน เป็นผู้ ปฏิบัติถูก’ เขาเมื่อกล่าวดังนี้ว่า ‘ธรรมคือการไม่ประกอบเนือง ๆ นี้แล ไม่มีทุกข์ ไม่มี ความเบียดเบียน ไม่มี ความคับแค้น ไม่มี ความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติถูก’ ชื่อว่าแสดงธรรมเท่านั้น

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๙. อรณวิภังคสูตร

บุคคลไม่กล่าวอย่างนี้ว่า 'ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ยังละภวสังโยชนไม่ได้ ชนเหล่านั้นทั้งหมดจึงมีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นผู้ปฏิบัติผิด' เขาเมื่อกล่าวดังนี้ว่า 'เมื่อบุคคลยังละภวสังโยชนไม่ได้ แม้ภพก็เป็นอันละไม่ได้' ชื่อว่าแสดงธรรมเท่านั้น

บุคคลไม่กล่าวอย่างนี้ว่า 'ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ละภวสังโยชนได้แล้ว ชนเหล่านั้นทั้งหมดจึงไม่มีทุกข์ ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีความคับแค้น ไม่มีความเร่าร้อน เป็นผู้ปฏิบัติถูก' เขาเมื่อกล่าวดังนี้ว่า 'ก็เมื่อบุคคลละภวสังโยชนได้แล้ว แม้ภพก็เป็นอันละได้แล้ว' ชื่อว่าแสดงธรรมเท่านั้น

ภิกษุทั้งหลาย การไม่ยกย่อง การไม่ตำหนิ และการแสดงธรรม เป็นอย่างนี้ คำที่เรากล่าวไว้ว่า 'ภิกษุพึงรู้จักการยกย่องและการตำหนิ ครั้นรู้แล้ว ไม่พึงยกย่อง ไม่พึงตำหนิ พึงแสดงธรรมเท่านั้น' นั้น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

กามคุณ ๕ ประการ

[๓๒๘] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า 'ภิกษุพึงรู้การตัดสิ้นความสุข ครั้นรู้แล้ว พึงประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งความสุขในภายใน' เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

ภิกษุทั้งหลาย กามคุณ ๕ ประการ นี้

กามคุณ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. รูปที่พึงรู้แจ้งทางตา ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด
๒. เสียงที่พึงรู้แจ้งทางหู ...
๓. กลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูก ...
๔. รสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้น ...
๕. โผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกาย ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด

ภิกษุทั้งหลาย กามคุณ ๕ ประการนี้

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๙. อรณวิภังคสูตร

สุขโสมนัสที่อาศัยกามคุณ ๕ ประการนี้เกิดขึ้น เราเรียกว่า สุขอันเกิดจากกาม เป็นสุขที่เกิดแต่เมถุนธรรม^๑ เป็นสุขของปุถุชน ไม่ใช่สุขของพระอริยะ เรากล่าวว่า 'ภิกษุไม่พึงเสพ ไม่พึงเจริญ ไม่พึงทำให้มาก พึงกลัวสุขชนิดนี้'

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้สังัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ ปิติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารณ์สงบระงับไป ภิกษุบรรลุทุติยฌาน มีความผ่อนคลายในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขอันเกิดจากสมาธิ ... บรรลุตติยฌาน ... บรรลุดตตฌาน ... สุขนี้เราเรียกว่า เนกขัมมสุข เป็นสุขอันเกิดจากความสงบ เป็นสุขเกิดจากความสงบ เป็นสุขเกิดจากการตรัสรู้ เรากล่าวว่า 'ภิกษุพึงเสพ พึงเจริญ พึงทำให้มาก ไม่พึงกลัวสุขชนิดนี้'

คำที่เรากล่าวไว้ว่า 'ภิกษุพึงรู้การตัดสินใจความสุข ครั้นรู้แล้ว พึงประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งความสุขในภายใน' นั้น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

[๓๒๙] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า 'ภิกษุไม่พึงกล่าวความลับ ไม่พึงกล่าวคำลวงเกินต่อหน้า' เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

ภิกษุทั้งหลาย ในเรื่องนั้น ภิกษุรู้ความลับอันใด ที่ไม่เป็นความจริง ไม่เป็นความแท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่พึงกล่าวความลับนั้นเป็นอันขาด แม้รู้ว่าความลับอันใดที่เป็นความจริง เป็นความแท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ก็พึงสำเหนียกเพื่อจะไม่กล่าวความลับนั้น และพึงรู้ความลับอันใดเป็นความจริง เป็นความแท้ ประกอบด้วยประโยชน์ ในเรื่องนั้น ภิกษุพึงรู้กาลเพื่อจะกล่าวความลับนั้น

ภิกษุทั้งหลาย ในเรื่องนั้น ภิกษุรู้คำลวงเกินต่อหน้าอันใด ที่ไม่เป็นคำจริง ไม่เป็นคำแท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่พึงกล่าวคำลวงเกินต่อหน้านั้นเป็นอันขาด แม้รู้ว่าคำลวงเกินต่อหน้าอันใด ที่เป็นคำจริง เป็นคำแท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ก็พึงสำเหนียกเพื่อจะไม่กล่าวคำลวงเกินต่อหน้านั้น และพึงรู้คำลวงเกินต่อหน้าอันใดที่เป็นคำจริง เป็นคำแท้ ประกอบด้วยประโยชน์ ในเรื่องนั้น ภิกษุพึงรู้กาลเพื่อจะกล่าวคำลวงเกินต่อหน้านั้น

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเชิงอรรถที่ ๒ ข้อ ๑๔ (เทวทหสูตร) หน้า ๒๐ ในเล่มนี้

พระสูตรต้นตอปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก [๔. วิภังควรรค]

๙. อรณวิภังคสูตร

คำที่เรากล่าวไว้ว่า ‘ภิกษุไม่พึงกล่าวความลับ ไม่พึงกล่าวคำล่วงเกินต่อหน้า’
นั้น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

[๓๓๐] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า ‘ภิกษุเมื่อไม่รีบร้อนจึงพูด เมื่อรีบร้อนไม่ควรพูด’
เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

ภิกษุทั้งหลาย ในเรื่องนั้น เมื่อภิกษุรีบร้อนพูด แม้กายก็ลำบาก จิตก็แกว่ง
เสียงก็พร่า คอกก็แห้ง แม้คำพูดที่ภิกษุรีบร้อนพูดก็ไม่สละสลวย ฟังไม่เข้าใจ

ภิกษุทั้งหลาย ในเรื่องนั้น เมื่อภิกษุไม่รีบร้อนพูด กายก็ไม่ลำบาก จิตก็
ไม่แกว่ง เสียงก็ไม่พร่า คอกก็ไม่แห้ง แม้คำพูดที่ภิกษุผู้ไม่รีบร้อนพูด ก็สละสลวย
ฟังเข้าใจ

คำที่เรากล่าวไว้ว่า ‘ภิกษุเมื่อไม่รีบร้อนจึงพูด เมื่อรีบร้อนไม่ควรพูด’ นั้น
เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

[๓๓๑] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า ‘ภิกษุไม่พึงยึดภาษาท้องถิ่น ไม่พึงละเลยคำพูด
สามัญ’ เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

การยึดภาษาท้องถิ่น และการละเลยคำพูดสามัญ เป็นอย่างไร

คือ ภาษณะชนิดเดียวกันนั้นแหละในโลกนี้ บางท้องถิ่นรู้จักกันว่า ‘ปาดิ’
บางท้องถิ่นรู้จักกันว่า ‘ปัดตะ’ บางท้องถิ่นรู้จักกันว่า ‘ปิฏฐะ’ บางท้องถิ่นรู้จักกันว่า
‘สรวะ’ บางท้องถิ่นรู้จักกันว่า ‘หโรสะ’ บางท้องถิ่นรู้จักกันว่า ‘โปณะ’ บางท้องถิ่น
รู้จักกันว่า ‘หนะ’ บางท้องถิ่นรู้จักกันว่า ‘ปิปีละ’ ภิกษุพูดด้วยความยึดมั่น
ถือมั่นโดยวิธีที่ชนทั้งหลายในท้องถิ่นนั้น ๆ จะรู้จักภาษณะนั้นว่า ‘นี่เท่านั้นจริง
อย่างอื่นไม่จริง’

การยึดภาษาท้องถิ่น และการละเลยคำพูดสามัญ เป็นอย่างไร

[๓๓๒] **การไม่ยึดภาษาท้องถิ่น และการไม่ละเลยคำพูดสามัญ เป็นอย่างไร**

คือ ภาษณะชนิดเดียวกันนั้นแหละในโลกนี้ บางท้องถิ่นรู้จักกันว่า ‘ปาดิ’
บางท้องถิ่นรู้จักกันว่า ‘ปัดตะ’ บางท้องถิ่นรู้จักกันว่า ‘ปิฏฐะ’ บางท้องถิ่นรู้จักกันว่า
‘สรวะ’ บางท้องถิ่นรู้จักกันว่า ‘หโรสะ’ บางท้องถิ่นรู้จักกันว่า ‘โปณะ’ บางท้องถิ่น

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิคาย อุปริปัณณาสก [๔. วิภังควรรค]

๙. อรณวิภังคสูตร

ถีนรู้จักกันว่า ‘หนะ’ บางท้องถิ่นรู้จักกันว่า ‘ปีปีละ’ ภิกษุพูดอย่างไม่ถ่อมมันโดยวิธีที่ชนทั้งหลายในท้องถิ่นนั้น ๆ จะรู้จักภาษานั้นได้ว่า ‘ได้ยินว่า ท่านผู้มีอายุ เหล่านี้พูดหมายถึงภาษานี้’

ภิกษุทั้งหลาย การไม่ยึดภาษาท้องถิ่น และการไม่ละเลยคำพูดสามัญ เป็นอย่างนี้

คำที่เรากล่าวไว้ว่า ‘ไม่พึงยึดภาษาท้องถิ่น ไม่พึงละเลยคำพูดสามัญ’ นั้น เพราะอาศัยคำนี้ เราจึงกล่าวไว้

[๓๓๓] ภิกษุทั้งหลาย ในอรณวิภังคนี้ ธรรมคือการประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งโสมนัสของบุคคลผู้มีความสุขอันเกิดจากกาม อันทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์นี้ มีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติผิด เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่า เป็นธรรมมีกิเลส

แต่ในเรื่องนั้น ธรรมคือการไม่ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งโสมนัสของบุคคลผู้มีความสุขอันเกิดจากกาม อันทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์นี้ ไม่มีทุกข์ ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีความคับแค้น ไม่มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติถูก เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่า เป็นธรรมไม่มีกิเลส

[๓๓๔] ภิกษุทั้งหลาย ในอรณวิภังคนี้ ธรรมคืออัสถกิลมถานุโยค อันเป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์นี้ มีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติผิด เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่า เป็นธรรมมีกิเลส

แต่ในเรื่องนั้น ธรรมคือการไม่ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งอัสถกิลมถานุโยค อันเป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์นี้ ไม่มีทุกข์ ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีความคับแค้น ไม่มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติถูก เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่า เป็นธรรมไม่มีกิเลส

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิคาย อุปริปัณณาสก [๔. วิภังควรรค]

๙. อรณวิภังคสูตร

[๓๓๕] ภิกษุทั้งหลาย ในอรณวิภังคนี้ ธรรมคือมัชฌิมาปฏิบัติที่ ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว อันเป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักขุ ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความ สงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพานนี้ ไม่มีทุกข์ ไม่มี ความ เบียดเบียน ไม่มี ความ คับแค้น ไม่มี ความ เร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติถูก เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่า เป็นธรรมไม่มีกิเลส

[๓๓๖] ภิกษุทั้งหลาย ในอรณวิภังคนี้ ธรรมคือการยกย่อง การดำหนิ และการไม่แสดงธรรมนี้ มีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติผิด เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่า เป็นธรรมมีกิเลส

แต่ในเรื่องนั้น ธรรมคือการไม่ยกย่อง การไม่ดำหนิ การแสดงธรรมเท่านั้นนี้ ไม่มีทุกข์ ไม่มี ความ เบียดเบียน ไม่มี ความ คับแค้น ไม่มี ความ เร่าร้อน เป็นข้อ ปฏิบัติถูก เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่า เป็นธรรมไม่มีกิเลส

[๓๓๗] ภิกษุทั้งหลาย ในอรณวิภังคนี้ ธรรมคือสุขอันเกิดจากกาม สุขอัน เกิดจากการมีเพศสัมพันธ์ สุขของปุถุชน ไม่ใช่สุขของพระอริยะนี้ มีทุกข์ มีความ เบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติผิด เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่า เป็นธรรมมีกิเลส

แต่ในเรื่องนั้น ธรรมคือเนกขัมมสุข สุขเกิดจากความสงบ สุขเกิดจากความ สงบ สุขเกิดจากการตรัสรู้นี้ ไม่มีทุกข์ ไม่มี ความ เบียดเบียน ไม่มี ความ คับแค้น ไม่มี ความ เร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติถูก เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่า เป็นธรรมไม่มีกิเลส

[๓๓๘] ภิกษุทั้งหลาย ในอรณวิภังคนี้ ธรรมคือความลับที่ไม่เป็นความจริง ไม่เป็นความแท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์นี้ มีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความ คับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติผิด เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่า เป็น ธรรมมีกิเลส

แต่ในเรื่องนั้น ธรรมคือความลับที่เป็นความจริง เป็นความแท้ แต่ไม่ ประกอบด้วยประโยชน์นี้ มีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความ เร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติผิด เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่า เป็นธรรมมีกิเลส

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิคาย อุปริปัณณาสก [๔. วิภังควรรค]

๙. อรณวิภังคสูตร

แต่ในเรื่องนั้น ธรรมคือความลับที่เป็นความจริง เป็นความแท้ ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่มีทุกข์ ไม่มีคามเบียดเบียน ไม่มีคามคับแค้น ไม่มีคามเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติถูก เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่าเป็นธรรมไม่มีกิเลส

[๓๓๙] ภิกษุทั้งหลาย ในอรณวิภังคนี้ ธรรมคือคำล่วงเกินต่อหน้า ที่ไม่เป็นคำจริง ไม่เป็นคำแท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ มีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติผิด เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่าเป็นธรรมมีกิเลส

แต่ในเรื่องนั้น ธรรมคือคำล่วงเกินต่อหน้า ที่เป็นคำจริง เป็นคำแท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ มีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติผิด เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่าเป็นธรรมมีกิเลส

แต่ในเรื่องนั้น ธรรมคือคำล่วงเกินต่อหน้า ที่เป็นคำจริง เป็นคำแท้ ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่มีทุกข์ ไม่มีคามเบียดเบียน ไม่มีคามคับแค้น ไม่มีคามเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติถูก เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่าเป็นธรรมไม่มีกิเลส

[๓๔๐] ภิกษุทั้งหลาย ในอรณวิภังคนี้ ธรรมคือคำที่บุคคลผู้รีบร้อนพูดนี้ มีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติผิด เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่าเป็นธรรมมีกิเลส

แต่ในเรื่องนั้น ธรรมคือคำที่บุคคลผู้ไม่รีบร้อนพูดนี้ ไม่มีทุกข์ ไม่มีคามเบียดเบียน ไม่มีคามคับแค้น ไม่มีคามเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติถูก เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่าเป็นธรรมไม่มีกิเลส

[๓๔๑] ภิกษุทั้งหลาย ในอรณวิภังคนี้ ธรรมคือการยึดภาษาท่องถิ่น และการละเลยคำพูดสามัญนี้ มีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติผิด เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่าเป็นธรรมมีกิเลส

แต่ในเรื่องนั้น ธรรมคือการไม่ยึดภาษาท่องถิ่น และการไม่ละเลยคำพูดสามัญนี้ ไม่มีทุกข์ ไม่มีคามเบียดเบียน ไม่มีคามคับแค้น ไม่มีคามเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติถูก เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่าเป็นธรรมไม่มีกิเลส

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๑๐. ธาตวิภังคสูตร

ภิกษุทั้งหลาย เพราะฉะนั้น เธอทั้งหลายพึงศึกษาในอรรถวิภังคนี้ อย่างนี้แลว่า
'เราทั้งหลาย รู้ธรรมที่มีกิเลส และรู้ธรรมที่ไม่มีกิเลสแล้ว จักปฏิบัติตามข้อปฏิบัติ
เพื่อไม่มีกิเลส' กุลบุตรผู้มีนามว่าสุภุต ได้ปฏิบัติตามข้อปฏิบัติเพื่อไม่มีกิเลสแล้ว"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระ
ภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

อรรถวิภังคสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. ธาตวิภังคสูตร

ว่าด้วยการจำแนกธาตุ

[๓๔๒] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกไปในแคว้นมคธ ถึงกรุงราชคฤห์แล้ว
เสด็จเข้าไปหานายช่างหม้อชื่อภคคะถึงที่อยู่ แล้วได้ตรัสว่า "ภคคะ ถ้าท่านไม่
หนักใจ เราขอพักในศาลาสักคืนหนึ่ง"

นายภคคะกราบทูลว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กระผมไม่หนักใจเลย แต่ในศาลานี้
มีบรรพชิตเข้าไปพักอยู่ก่อนแล้ว ถ้าบรรพชิตรูปนั้นอนุญาต ก็ขอเชิญท่านพักตาม
สบายเถิด"

ก็สมัยนั้นแล กุลบุตรชื่อปุกกุสาติ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตด้วยศรัทธา
อุทิศเฉพาะพระผู้มีพระภาค ปุกกุสาติกุลบุตรนั้น เข้าไปพักอยู่ในศาลาของนายช่าง
หม้อนั้นก่อนแล้ว ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปหาท่านปุกกุสาติถึงที่อยู่แล้ว
ได้ตรัสว่า "ภิกษุ ถ้าเธอไม่หนักใจ เราขอพักในศาลาสักคืนหนึ่ง"

ท่านปุกกุสาติตอบว่า "ท่านผู้มีอายุ ศาลาของนายช่างหม้อกว้างขวาง เชิญ
ท่านพักตามสบายเถิด"

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปยังศาลาของนายช่างหม้อ ทรงลาด
สันถัดหญ้า ณ ส่วนข้างหนึ่ง แล้วประทับนั่งขัดสมาธิ ตั้งพระวรกายตรง ดำรง
พระสติไว้เฉพาะหน้า พระองค์ประทับนั่งจนล่วงเลยราตรีไปมาก แม้ท่านปุกกุสาติ
ก็นั่งจนล่วงเลยราตรีไปมากเหมือนกัน

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๑๐. ธาตุวิภังคสูตร

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงดำริว่า “กัลบุตรนี้ประพฤติน่าเลื่อมใสหนอ ทางที่ดี เราควรจะถามดู” จึงตรัสถามท่านปุ๊กกุสาติว่า “ภิกษุ ท่านบวชอุทิศใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน หรือท่านชอบใจธรรมของใคร”

ท่านปุ๊กกุสาติตอบว่า “ท่านผู้มีอายุ มีพระสมณโคดมผู้ศากยบุตร เสด็จออกจากศากยราชตระกูลทรงผนวชแล้ว ก็พระสมณโคดมผู้เจริญพระองค์นั้น มีพระกิตติศัพท์อันงามขจรไปอย่างนี้ว่า ‘แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของ เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธรเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค’ ข้าพเจ้าบวช อุทิศพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นศาสดาของ ข้าพเจ้า และข้าพเจ้าชอบใจธรรมของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น”

“ภิกษุ ก็บัดนี้ พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นประทับ อยู่ ณ ที่ไหน”

“ท่านผู้มีอายุ บัดนี้พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ประทับอยู่ที่กรุงสาวัตถี ในอุตตรชนบท”

“ก็ท่านเคยเห็นพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นหรือ และท่านเห็นแล้วจะรู้จักหรือ”

“ท่านผู้มีอายุ ข้าพเจ้าไม่เคยเห็นพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเลย และเห็น แล้วก็ไม่รู้จัก”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงดำริว่า “กัลบุตรนี้บวชอุทิศเรา ทางที่ดี เรา พึงแสดงธรรมแก่เขา” ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกท่านปุ๊กกุสาติมา ตรัสว่า “ภิกษุ เราจักแสดงธรรมแก่เธอ เธอจงฟังธรรมนั้น จงใส่ใจให้ดี เรา จักกล่าว”

ท่านปุ๊กกุสาติทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๑๐. ธาตุวิภังคสูตร

[๓๔๓] “ภิกษุ บุรุษนี้มีธาตุ ๖^๑ มีผัสสสายตนะ(แดนเกิดแห่งผัสสะ) ๖ มีมโนปริจาร(ความนึกหน่วงทางใจ) ๑๘ มีอธิษฐานธรรม(ธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ) ๔ เมื่อความกำหนดหมาย ชี้มาบไม่ถึงบุรุษผู้คงอยู่ในอธิษฐานธรรม บัณฑิตจึงเรียกบุรุษนั้นว่า ‘มนิผู้สงบแล้ว’ บุรุษไม่พึงประมาทปัญญา^๒ พึงตามรักษา สัจจะ^๓ พึงเพิ่มพูนจาคะ^๔ พึงศึกษาแต่ทางสงบเท่านั้น’ นี่เป็นอุทเทสแห่งธาตุวิภังค์ ๖ ประการ

[๓๔๔] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า ‘ภิกษุ บุรุษนี้มีธาตุ ๖ ประการ’ เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

ภิกษุ ธาตุ ๖ ประการ นี้ คือ

๑. ปลิวธาตุ (ธาตุดิน)	๒. อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ)
๓. เตโชธาตุ (ธาตุไฟ)	๔. วาโยธาตุ (ธาตุลม)
๕. อากาศธาตุ (ธาตุคืออากาศ)	๖. วิญญาณธาตุ (ธาตุคือวิญญาณ)

คำที่เรากล่าวไว้ว่า ‘ภิกษุ บุรุษนี้มีธาตุ ๖ ประการ’ นั้น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

[๓๔๕] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า ‘ภิกษุ บุรุษนี้มีผัสสสายตนะ ๖ ประการ’ เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น คือ

เชิงอรรถ :

- ^๑ ธาตุ ๖ ในที่นี้หมายถึงข้อปฏิบัติเป็นส่วนเบื้องต้นของกุลบุตรมี ๖ ประการ คือ (๑) ความสำรวมในศีล (๒) ความคุ้มครองทวารในอินทรีย์ ๖ (๓) ความเป็นผู้รู้ประมาณในโภชนะ (๔) การประกอบเนือง ๆ ซึ่งธรรมเป็นเครื่องดีนอย่างต่อเนื่อง (๕) สัทธรรม ๗ (๖) รูปฌาน ๔ (ม.อ.อ. ๓/๓๔๓/๒๑๒)
- ^๒ ไม่พึงประมาทปัญญา ในที่นี้หมายถึงไม่พึงประมาทปัญญาในสมาธิและวิปัสสนา เพื่อแทงตลอดปัญญาในอรหัตตผล (ม.อ.อ. ๓/๓๔๓/๒๑๓)
- ^๓ พึงตามรักษา สัจจะ ในที่นี้หมายถึงรักษาสัจจะมาแต่ต้น เพื่อกระทำปรมัตถสัจจะให้แจ้งคือนิพพาน (ม.อ.อ. ๓/๓๔๓/๒๑๓)
- ^๔ พึงเพิ่มพูนจาคะ หมายถึงเพิ่มพูนการสลະกิเลส(อย่างหยาบ)มาแต่ต้น เพื่อทำการสลະกิเลสทั้งหมดด้วยอรหัตตมรรค (ม.อ.อ. ๓/๓๔๓/๒๑๓)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๑๐. ธาตุวิภังคสูตร

๑. ผัสสายตนะคือจักขุ	๒. ผัสสายตนะคือโสตะ
๓. ผัสสายตนะคือฆานะ	๔. ผัสสายตนะคือชีวหา
๕. ผัสสายตนะคือกาย	๖. ผัสสายตนะคือมโน

คำที่เรากล่าวไว้ว่า 'ภิกษุ บุรุษนี้มีผัสสายตนะ ๖ ประการ' นั้น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

[๓๔๖] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า 'ภิกษุ บุรุษนี้มีมโนปวีจาร์ ๑๘' เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

คือ บุคคลเห็นรูปทางตาแล้ว ย่อมนึกหน่วงรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัส ย่อมนึกหน่วงรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งโทมนัส ย่อมนึกหน่วงรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขา ฟังเสียงทางหูแล้ว ...

ดมกลิ่นทางจมูกแล้ว ...

ลิ้มรสทางลิ้นแล้ว ...

ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกายแล้ว ...

รู้แจ้งธรรมารมณ์ทางใจแล้ว ย่อมนึกหน่วงธรรมารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัส ย่อมนึกหน่วงธรรมารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งโทมนัส ย่อมนึกหน่วงธรรมารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขา

ความนึกหน่วงโสมนัส ๖ ความนึกหน่วงโทมนัส ๖ ความนึกหน่วงอุเบกขา ๖ ย่อมมีด้วยประการฉะนี้

คำที่เรากล่าวไว้ว่า 'ภิกษุ บุรุษนี้มีมโนปวีจาร์ ๑๘' นั้น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

[๓๔๗] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า 'ภิกษุ บุรุษนี้มีอธิษฐานธรรม ๔ ประการ' เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

คือ

๑. อธิษฐานธรรมคือปัญญา	๒. อธิษฐานธรรมคือสังขะ
๓. อธิษฐานธรรมคือจาคะ	๔. อธิษฐานธรรมคืออุปสมะ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๑๐. ธาตุวิภังคสูตร

คำที่เรากล่าวไว้ว่า 'ภิกษุ บุรุษนี้มีอธิษฐานธรรม ๔ ประการ' นั้น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

ธาตุ ๖ ประการ

[๓๔๘] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า 'บุรุษไม่พึงประมาทปัญญา พึงตามรักษาสัจจะ พึงเพิ่มพูนจาคะ พึงศึกษาแต่ทางสงบเท่านั้น' เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

บุรุษไม่พึงประมาทปัญญา เป็นอย่างไร

คือ ธาตุ ๖ ประการนี้ ได้แก่

๑. ปลุวิธาตุ	๒. อาโปธาตุ
๓. เตโชธาตุ	๔. วาโยธาตุ
๕. อากาศธาตุ	๖. วิญญาณธาตุ

[๓๔๙] **ปลุวิธาตุ เป็นอย่างไร**

คือ ปลุวิธาตุภายในก็มี ปลุวิธาตุภายนอกก็มี

ปลุวิธาตุภายใน เป็นอย่างไร

คือ อุปาทินนกรุป^๑ภายในที่เป็นของเฉพาะตน เป็นของแขนข้าง เป็นของหยาบ ได้แก่ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ไต หัวใจ ตับ พังศิณ ม้าม ปอด ใสใหญ่ ใส่น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า หรือ อุปาทินนกรุปภายในอื่นใดที่เป็นของเฉพาะตน เป็นของแขนข้าง เป็นของหยาบ นี้เรียกว่าปลุวิธาตุภายใน

เชิงอรรถ :

- ^๑ **อุปาทินนกรุป** หมายถึงรูปมีกรรมเป็นสมุฏฐาน คำนี้เป็นชื่อของรูปที่ดำรงอยู่ในสรีระ ที่ยึดถือ จับต้อง ลูบคลำได้ เช่น ผม ขน ฯลฯ อาหารใหม่ อาหารเก่า คำนี้กำหนดจำแนกหมายเอาปลุวิธาตุภายใน แต่สำหรับอาโปธาตุ เตโชธาตุ และวาโยธาตุ ก็มีนัยเช่นเดียวกัน พึงทราบความพิสดารในคัมภีร์วิสุทธิมรรค (ม.ม.อ. ๒/๓๐๒/๑๓๐)

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก [๔. วิภังควรรค]

๑๐. ธาตุวิภังคสูตร

ปลฐวีธาตุภายใน และปลฐวีธาตุภายนอกนี้ ก็เป็นปลฐวีธาตุนั่นเอง บัณฑิตควร
เห็นปลฐวีธาตุนั้น ตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้ว่า 'นั่นไม่ใช่ของเรา
เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา' ครั้นเห็นปลฐวีธาตุนั้นตามความเป็นจริง ด้วย
ปัญญาอันชอบอย่างนี้แล้ว ย่อมเมื่อหน่ายในปลฐวีธาตุ และทำจิตให้คลายกำหนด
จากปลฐวีธาตุ

[๓๕๐] **อาโปธาตุ** เป็นอย่างไร

คือ อาโปธาตุภายในก็มี อาโปธาตุภายนอกก็มี

อาโปธาตุภายใน เป็นอย่างไร

คือ อุปาทินนกรุปภายในที่เป็นของเฉพาะตน เป็นของเอิบอาบ มีความ
เอิบอาบ ใต้แก่ ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ น้ำตา มันข้น เพลวมัน น้ำลาย
น้ำมูก ไขข้อ มูตร หรืออุปาทินนกรุปภายในอื่นใด ที่เป็นของเฉพาะตน เป็น
ของเอิบอาบ มีความเอิบอาบ

นี้เรียกว่าอาโปธาตุภายใน

อาโปธาตุภายในและอาโปธาตุภายนอกนี้ ก็เป็นอาโปธาตุนั่นเอง บัณฑิตพึง
เห็นอาโปธาตุนั้นตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้ว่า 'นั่นไม่ใช่ของเรา
เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา' ครั้นเห็นอาโปธาตุนั้นตามความเป็นจริง
ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้แล้ว ย่อมเมื่อหน่ายในอาโปธาตุ และทำจิตให้คลาย
กำหนดจากอาโปธาตุ

[๓๕๑] **เตโชธาตุ** เป็นอย่างไร

คือ เตโชธาตุภายในก็มี เตโชธาตุภายนอกก็มี

เตโชธาตุภายใน เป็นอย่างไร

คือ อุปาทินนกรุปภายในที่เป็นของเฉพาะตน เป็นของเร่าร้อน มีความเร่าร้อน
ใต้แก่ ธรรมชาติที่เป็นเครื่องทำร่างกายให้อบอุ่น ธรรมชาติที่เป็นเครื่องทำร่างกาย

พระสูตรต้นตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก [๔. วิภังคสูตร]

๑๐. ธาตวิภังคสูตร

ให้ทรุดโทรม ธรรมชาติที่เป็นเครื่องทำร่างกายให้เราร้อน ธรรมชาติที่เป็นเครื่อง
ย่อยสิ่งที่กินแล้ว ต้มแล้ว เคี้ยวแล้ว และลิ้มรสแล้ว หรืออุปาทินนกรูปภายในอื่นใด
ที่เป็นของเฉพาะตน เป็นของเราร้อน มีความเราร้อน

นี้เรียกว่าเตโชธาตุภายใน

เตโชธาตุภายในและเตโชธาตุภายนอกนี้ ก็เป็นเตโชธาตุนั่นเอง บัณฑิตพึง
เห็นเตโชธาตุนั้นตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้ว่า 'นั่นไม่ใช่ของเรา
เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา' ครั้นเห็นเตโชธาตุนั้นตามความเป็นจริง ด้วย
ปัญญาอันชอบอย่างนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายในเตโชธาตุ และทำจิตให้คลายกำหนด
จากเตโชธาตุ

[๓๕๒] วาโยธาตุ เป็นอย่างไร

คือ วาโยธาตุภายในก็มี วาโยธาตุภายนอกก็มี

วาโยธาตุภายใน เป็นอย่างไร

คือ อุปาทินนกรูปภายในที่เป็นของเฉพาะตน เป็นของพัดไปมา มีความ
พัดไปมา ได้แก่ ลมที่พัดขึ้นเบื้องบน ลมที่พัดลงเบื้องต่ำ ลมในท้อง ลมในลำไส้
ลมที่แล่นไปตามอวัยวะน้อยใหญ่ ลมหายใจเข้า ลมหายใจออก หรืออุปาทินนกรูป
ภายในอื่นใด ที่เป็นของเฉพาะตน เป็นของพัดไปมา มีความพัดไปมา

นี้เรียกว่าวาโยธาตุภายใน

วาโยธาตุภายในและวาโยธาตุภายนอกนี้ ก็เป็นวาโยธาตุนั่นเอง บัณฑิตพึง
เห็นวาโยธาตุนั้นตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้ว่า 'นั่นไม่ใช่ของเรา
เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา' ครั้นเห็นวาโยธาตุนั้นตามความเป็นจริง
ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายในวาโยธาตุ และทำจิตให้คลาย
กำหนดจากวาโยธาตุ^๑

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ม.ม. (แปล) ๑๒/๓๐๒-๓๐๕/๓๓๐-๓๓๖

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๑๐. ธาตุวิภังคสูตร

[๓๕๓] **อากาศธาตุ** เป็นอย่างไร

คือ อากาศธาตุภายในก็มี อากาศธาตุภายนอกก็มี

อากาศธาตุภายใน เป็นอย่างไร

คือ อุปาทินนกรูปภายในที่เป็นของเฉพาะตน เป็นสภาวะว่างเปล่า มีความว่างเปล่า ได้แก่ ช่องหู ช่องจมูก ช่องปาก ช่องสำหรับกลืนของกิน ของดื่ม ของเคี้ยว ของลิ้มรส ช่องที่พักอยู่แห่งของกิน ของดื่ม ของเคี้ยว ของลิ้ม และ ช่องสำหรับของกิน ของดื่ม ของเคี้ยว ของลิ้ม ไหลลงเบื้องต่ำ หรืออุปาทินนกรูปภายในอื่นใดที่เป็นของเฉพาะตน เป็นสภาวะว่างเปล่า มีความว่างเปล่า

นี้เรียกว่าอากาศธาตุภายใน^๑

อากาศธาตุภายในและอากาศธาตุภายนอกนี้ ก็เป็นอากาศธาตุนั่นเอง บัณฑิตพึงเห็นอากาศธาตุนั้นตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้ว่า 'นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อดีตตาของเรา' ครั้นเห็นอากาศธาตุนั้นตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายในอากาศธาตุ และทำจิตให้คลายความกำหนัดจากอากาศธาตุ

[๓๕๔] ที่นั่น วิญญาณอันบริสุทธิ์ผุดผ่อง เหลืออยู่ บุคคลย่อมรู้เรื่องอะไร ๆ ได้ด้วยวิญญาณนั้น คือรู้ว่า 'สุข' บ้าง รู้ว่า 'ทุกข์' บ้าง รู้ว่า 'อทุกขมสุข' บ้าง เพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา สุขเวทนาจึงเกิด บุคคลนั้นเมื่อเสวยสุขเวทนา ย่อมรู้ชัดว่า 'เราเสวยสุขเวทนาอยู่' รู้ชัดว่า 'เพราะผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนานั้นนั้นแลดับ สุขเวทนาที่เกิดเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา ที่เสวยอยู่อันเกิดจากผัสสะนั้นก็ดับคือสงบไป'

[๓๕๕] เพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา ทุกขเวทนาจึงเกิด บุคคลนั้นเมื่อเสวยทุกขเวทนา ย่อมรู้ชัดว่า 'เราเสวยทุกขเวทนาอยู่' รู้ชัดว่า 'เพราะผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนานั้นนั้นแลดับ ทุกขเวทนาที่เกิดเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา ที่เสวยอยู่อันเกิดจากผัสสะนั้นก็ดับคือสงบไป'

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ อภ.วิ.(แปล) ๓๕/๑๗๒-๑๗๗/๑๓๔-๑๓๘

พระสูตรต้นปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก [๔. วิภังควรรค]

๑๐. ธาตุวิภังคสูตร

[๓๕๖] เพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา จึงเกิด บุคคลนั้นเมื่อเสวยอทุกขมสุขเวทนา ย่อมรู้ชัดว่า ‘เราเสวยอทุกขม-
สุขเวทนาอยู่’ รู้ชัดว่า ‘เพราะผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนานั้นนั่นแลดับ
อทุกขมสุขเวทนาที่เกิดเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนา ที่เสวย
อยู่อันเกิดจากผัสสะนั้นก็ดับคือสงบไป’

[๓๕๗] ภิกษุ เปรียบเหมือนไม้ ๒ อัน เสียดสีกัน จึงเกิดความร้อน ไฟลุกขึ้น
เพราะแยกไม้ทั้งสองนั้นออกจากกัน ความร้อนที่เกิดจากการเสียดสีนั้นจึงดับ
ระงับไป แม้ฉันทใด บุคคลก็ฉันทนั้นเหมือนกัน เพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่ง
สุขเวทนา สุขเวทนาจึงเกิด บุคคลนั้นเมื่อเสวยสุขเวทนา ย่อมรู้ชัดว่า ‘เราเสวย
สุขเวทนาอยู่’ รู้ชัดว่า ‘เพราะผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนานั้นนั่นแลดับ สุขเวทนา
ที่เกิดเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา ที่เสวยอยู่อันเกิดจากผัสสะนั้น
ก็ดับคือสงบไป’

[๓๕๘] เพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา ทุกขเวทนาจึงเกิด
บุคคลนั้นเมื่อเสวยทุกขเวทนา ย่อมรู้ชัดว่า ‘เราเสวยทุกขเวทนาอยู่’ รู้ชัดว่า
‘เพราะผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนานั้นนั่นแลดับ ทุกขเวทนาที่เกิดเพราะอาศัย
ผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา ที่เสวยอยู่อันเกิดจากผัสสะนั้นก็ดับคือสงบไป’

[๓๕๙] เพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งอทุกขมสุขเวทนา อทุกขมสุขเวทนาจึง
เกิด บุคคลนั้นเมื่อเสวยอทุกขมสุขเวทนา ย่อมรู้ชัดว่า ‘เราเสวยอทุกขมสุขเวทนา
อยู่’ รู้ชัดว่า ‘เพราะผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนานั้นนั่นแลดับ อทุกขม-
สุขเวทนาที่เกิดเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนา ที่เสวยอยู่อัน
เกิดจากผัสสะนั้นก็ดับคือสงบไป’^๑

[๓๖๐] ที่นั่น อุเบกขาอันบริสุทธิ์ผุดผ่อง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน และ
ผ่องใส เหลืออยู่ เปรียบเหมือนช่างทองหรือลูกมือของช่างทองผู้ชำนาญ ตระเตรียม
เบ้าแล้วสวมปากเบ้า เอาคีมคีบทองใส่ลงในปากเบ้า แล้วสุบลมตามสมควรแก่เวลา

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ส.สพ. (แปล) ๑๘/๒๕๘/๒๘๒-๒๘๓

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๑๐. ธาตุวิภังคสูตร

เอาน้ำประพรมตามสมควรแก่เวลา เฟ่งดูตามสมควรแก่เวลา ทองนั้นเป็นทองที่
ถูกไล่ซีเข้ามาหมดแล้ว จึงเป็นทองอ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ผุดผ่อง และ
ช่างทองหรือลูกมือของช่างทองมุ่งหมายจะทำเครื่องประดับชนิดใด ๆ คือ แผ่นทอง
ต่างหู สร้อยคอ หรือมาลัยทอง ทองนั้นยอมอำนวยประโยชน์ให้เขาได้ แม้ฉันใด^๑
อุเบกขาอื่นก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นอุเบกขาบริสุทธิ์ผุดผ่อง อ่อน เหมาะแก่
การใช้งาน และผ่องใสเหลืออยู่

[๓๖๑] บุคคลนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า 'ถ้าเราน้อมอุเบกขาอันบริสุทธิ์ผุดผ่องอย่างนี้
เข้าไปสู่อากาศาณัญญาตนฌาน และอบรมจิตให้มีธรรมสมควร^๒แก่ธรรมนั้น^๓ เมื่อ
เป็นเช่นนั้น อุเบกขาของเรานี้ก็จะเป็นอุเบกขาที่อาศัยอากาศาณัญญาตนฌานนั้น
ยึดอากาศาณัญญาตนฌานนั้น คงอยู่ตลอดกาลนาน

ถ้าเราน้อมอุเบกขาอันบริสุทธิ์ผุดผ่องอย่างนี้ เข้าไปสู่วิญญาณัญญาตนฌาน
และอบรมจิตให้มีธรรมสมควรแก่ฌานนั้น เมื่อเป็นเช่นนั้น อุเบกขาของเรานี้ก็
เป็นอุเบกขาที่อาศัยวิญญาณัญญาตนฌานนั้น ยึดวิญญาณัญญาตนฌานนั้น
คงอยู่ตลอดกาลนาน

ถ้าเราน้อมอุเบกขาอันบริสุทธิ์ผุดผ่องอย่างนี้ เข้าไปสู่อาภิกขัญญาตนฌาน
และอบรมจิตให้มีธรรมสมควรแก่ฌานนั้น เมื่อเป็นเช่นนั้น อุเบกขาของเรา
ก็จะเป็นอุเบกขาที่อาศัยอาภิกขัญญาตนฌานนั้น ยึดอาภิกขัญญาตนฌานนั้น
คงอยู่ตลอดกาลนาน

ถ้าเราน้อมอุเบกขาอันบริสุทธิ์ผุดผ่องอย่างนี้ เข้าไปสู่เนวสัญญานาสัญญาตน
ฌาน และอบรมจิตให้มีธรรมสมควรแก่ฌานนั้น เมื่อเป็นเช่นนั้น อุเบกขาของเรา
ก็จะเป็นอุเบกขาที่อาศัยเนวสัญญานาสัญญาตนฌานนั้น ยึดเนวสัญญา-
นาสัญญาตนฌานนั้น คงอยู่ตลอดกาลนาน

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ อง.ติก.(แปล) ๒๐/๑๐๓/๓๔๕-๓๔๖

^๒ ธรรมสมควร ในที่นี้หมายถึงรูปาวจรฌานฝ่ายกุศล (ม.จ.อ. ๓/๓๖๑/๒๑๖)

^๓ ธรรมนั้น ในที่นี้หมายถึงอรุปาวจรฌานฝ่ายวิบาก (ม.จ.อ. ๓/๓๖๑/๒๑๖)

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปปริบทสนาสิก [๔. วิภังคสูตร]

๑๐. ธาตุวิภังคสูตร

[๓๖๒] ภิกษุหนึ่งรู้ชัดอย่างนี้ว่า 'ถ้าเราน้อมอุเบกขาอันบริสุทธิ์ผุดผ่องอย่างนี้ เข้าไปสู่อกาสนัญญายตนฌาน และอบรมจิตให้มีธรรมสมควรแก่ฌานนั้น จิตนี้ก็จะ เป็นจิตที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งแล้ว'

ถ้าเราน้อมอุเบกขาอันบริสุทธิ์ผุดผ่องอย่างนี้ เข้าไปสู่วิญญาณัญญายตนฌาน และอบรมจิตให้มีธรรมสมควรแก่ฌานนั้น จิตนี้ก็จะ เป็นจิตที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งแล้ว'

ถ้าเราน้อมอุเบกขาอันบริสุทธิ์ผุดผ่องอย่างนี้ เข้าไปสู่อากิญจัญญายตนฌาน และอบรมจิตให้มีธรรมสมควรแก่ฌานนั้น จิตนี้ก็จะ เป็นจิตที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งแล้ว'

ถ้าเราน้อมอุเบกขาอันบริสุทธิ์ผุดผ่องอย่างนี้ เข้าไปสู่เนวสัญญานาสัญญายตน ฌาน และอบรมจิตให้มีธรรมสมควรแก่ฌานนั้น จิตนี้ก็จะ เป็นจิตที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง แล้ว'

ภิกษุหนึ่งจะไม่ปรุงแต่ง จะไม่คิดถึงความเจริญหรือความเสื่อมเลย เธอเมื่อไม่ ปรุงแต่ง ไม่คิดถึง ย่อมไม่ยึดมั่นอะไร ๆ ในโลก เมื่อไม่ยึดมั่น ย่อมไม่หวาดหวั่น เมื่อไม่หวาดหวั่น ย่อมดับกิเลสได้เฉพาะตนเท่านั้น รู้ชัดว่า 'ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบ พรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป'

[๓๖๓] ถ้าภิกษุหนึ่งเสวยสุขเวทนา จึงรู้ชัดว่า 'สุขเวทนานั้นไม่เที่ยง' รู้ชัดว่า 'ไม่น่าหมกมุ่น' รู้ชัดว่า 'ไม่น่าเพลิดเพลิน'^๑

ถ้าเธอเสวยทุกขเวทนา จึงรู้ชัดว่า 'ทุกขเวทนานั้นไม่เที่ยง' รู้ชัดว่า 'ไม่น่า หมกมุ่น' รู้ชัดว่า 'ไม่น่าเพลิดเพลิน'

ถ้าเธอเสวยอทุกขมสุขเวทนา จึงรู้ชัดว่า 'อทุกขมสุขเวทนานั้นไม่เที่ยง' รู้ชัดว่า 'ไม่น่าหมกมุ่น' รู้ชัดว่า 'ไม่น่าเพลิดเพลิน'

[๓๖๔] ถ้าเธอเสวยสุขเวทนา จึงเป็นผู้ปราศจาก(กิเลส) เสวยสุขเวทนานั้น ถ้าเธอเสวยทุกขเวทนา จึงเป็นผู้ปราศจาก(กิเลส) เสวยทุกขเวทนานั้น

เชิงอรรถ :

^๑ ไม่น่าเพลิดเพลิน หมายถึงรู้ชัดว่า 'ไม่ควรเพลิดเพลินด้วยอำนาจตัณหาและทิฐิ' (ม.อ.อ.

๓/๓๖๓/๒๑๘)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๑๐. ธาตุวิภังคสูตร

ถ้าเธอเสวยอทุกขมสุขเวทนา จึงเป็นผู้ปราศจาก(กิเลส)เสวยอทุกขมสุขเวทนา นั้น เธอเมื่อเสวยเวทนามีกายเป็นที่สุด จึงรู้ชัดว่า 'เราเสวยเวทนามีกายเป็นที่สุด' เมื่อเสวยเวทนามีชีวิตเป็นที่สุด จึงรู้ชัดว่า 'เราเสวยเวทนามีชีวิตเป็นที่สุด' รู้ชัดว่า 'หลังจากตายไป เวทนาทั้งปวงไม่น่าเพลิดเพลิน จักเย็นในโลกนี้ทีเดียว'

[๓๖๕] ภิกษุ เปรียบเหมือนตะเกียงน้ำมันติดอยู่ได้ เพราะอาศัยน้ำมันและไส้ ตะเกียงน้ำมันนั้นยอมหมดเชื้อดับไป เพราะหมดน้ำมันและไส้ และเพราะไม่เติมน้ำมันและไส้ใหม่ แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน เมื่อเสวยเวทนามีกายเป็นที่สุด จึงรู้ชัดว่า 'เราเสวยเวทนามีกายเป็นที่สุด' เมื่อเสวยเวทนามีชีวิตเป็นที่สุด จึงรู้ชัดว่า 'เราเสวยเวทนามีชีวิตเป็นที่สุด' รู้ชัดว่า 'หลังจากตายไป เวทนาทั้งปวงไม่น่าเพลิดเพลิน จักเย็นในโลกนี้ทีเดียว'^๑ เพราะเหตุนั้น ภิกษุผู้เพียบพร้อมแล้วอย่างนี้^๒ ชื่อว่าเป็นผู้ประกอบด้วยอริชฌานธรรมคือปัญญาอันยอดเยี่ยมนี้ เพราะวาปัญญาอันประเสริฐยอดเยี่ยมนี้ คือความรู้ในธรรมเป็นที่สิ้นทุกข์ทั้งปวง^๓

[๓๖๖] ความหลุดพ้นของภิกษุนั้น เป็นอันตั้งอยู่ ไม่กำเริบในสังขละ เพราะวาสิ่งใดมีความเลอะเลือนเป็นธรรมดา สิ่งนั้นเป็นของเท็จ สิ่งใดไม่มีความเลอะเลือนเป็นธรรมดา สิ่งนั้นเป็นของจริงคือนิพพาน เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้เพียบพร้อมแล้วอย่างนี้ จึงชื่อว่าเป็นผู้ประกอบด้วยอริชฌานธรรมคือสังขละอันยอดเยี่ยมนี้ เพราะสังขละนี้เป็นบรมอริยสังขคือนิพพานอันไม่มีความเลอะเลือนเป็นธรรมดา

[๓๖๗] อนึ่ง อุปธิทั้งหลาย^๔ของภิกษุผู้ไม่รู้แจ้งในกาลก่อนนั้นนั่นแล เป็นอันเธอสมทานให้บริบูรณ์แล้ว เธอละอุปธิเหล่านั้นได้แล้ว ตัดรากถอนโคน เหมือน

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ส.สพ. (แปล) ๑๘/๒๕๕/๒๗๙

^๒ ผู้เพียบพร้อมแล้วอย่างนี้ หมายถึงผู้ประกอบด้วยอรหัตตผลปัญญาซึ่งเป็นอริชฌานธรรมอันสูงสุด (ม.อ.อ. ๓/๓๖๕/๒๑๙)

^๓ หมายความว่า ในพระสูตรนี้พระพุทธเจ้าทรงประสงค์ญาณ(ความรู้)ในอรหัตตผลเท่านั้น (ม.อ.อ. ๓/๓๖๕/๒๑๙)

^๔ อุปธิทั้งหลาย ในที่นี้หมายถึงอุปธิ ๔ คือ (๑) อุปธิคือขันธ (๒) อุปธิคือกิเลส (๓) อุปธิคืออกิสังขาร (๔) อุปธิคือกามคุณ ๕ (ม.อ.อ. ๓/๓๖๗/๒๑๙)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๑๐. ธาตุวิภังคสูตร

ต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้เพียบพร้อมแล้วอย่างนี้ จึงชื่อว่าเป็นผู้ประกอบด้วยอริชฌานธรรมคือจาคะอันยอดเยี่ยมนี้ เพราะวาจาคะอันประเสริฐ ยอดเยี่ยมนี้ คือความ สละคืนอุปธิทั้งปวง

[๓๖๘] อนึ่ง อภิชฌา คือ ความพอใจ ความกำหนดยินดีของภิกษุผู้ไม่รู้ แจ้งในกาลก่อนนั้นนั่นแลมีอยู่ เธอละอภิชฌา คือ ความพอใจ ความกำหนด ยินดีได้แล้ว ตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่ พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้

ความอาฆาต คือ ความพยาบาท ความคิดประทุษร้ายของภิกษุผู้ไม่รู้แจ้งใน กาลก่อนนั้นนั่นแลมีอยู่ เธอละความอาฆาต คือ ความพยาบาท ความคิด ประทุษร้ายนั้นได้แล้ว ตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้

อวิชชา คือ ความหลง งมงายของภิกษุผู้ไม่รู้แจ้งในกาลก่อนนั้นนั่นแลมีอยู่ เธอละอภิชฌา คือความหลง งมงายนั้นได้แล้ว ตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาล ที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้เพียบพร้อมแล้วอย่างนี้ จึงชื่อว่าเป็นผู้ประกอบด้วยอริชฌานธรรม คือ อุปสมะอันยอดเยี่ยมนี้ ความสงบระงับราคะ โทสะ โมหะ นี้เป็นความสงบระงับ อันประเสริฐยอดเยี่ยม

คำที่เรากล่าวไว้ว่า 'บุรุษไม่พึงประมาทปัญญา พึงตามรักษาสังขละ พึงเพิ่มพูน จาคะ พึงศึกษาแต่ทางสงบเท่านั้น' นั้น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

[๓๖๙] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า 'เมื่อความกำหนดหมาย^๑ซึ่มซาบไม่ถึงบุรุษผู้คง อยู่ในอริชฌานธรรม บัณฑิตจึงเรียกบุรุษนั้นว่า 'มณีผู้สงบแล้ว' เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

เชิงอรรถ :

^๑ ความกำหนดหมาย หมายถึงความกำหนดหมาย ๓ ประการ คือ (๑) ความกำหนดหมายด้วยอำนาจ ตัณหา (๒) ความกำหนดหมายด้วยอำนาจมานะ (๓) ความกำหนดหมายด้วยอำนาจทิฎฐิ (ม.อ.อ. ๓/๓๖๙/๒๒๐)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๑๐. ธาตุวิภังคสูตร

ภิกษุ ความกำหนดหมายว่า "เรามี" ความกำหนดหมายว่า "เราไม่มี"
ความกำหนดหมายว่า "เราจักมี" ความกำหนดหมายว่า "เราจักไม่มี" ความ
กำหนดหมายว่า "เราจักมีรูป" ความกำหนดหมายว่า "เราจักไม่มีรูป" ความ
กำหนดหมายว่า "เราจักมีสัญญา" ความกำหนดหมายว่า "เราจักไม่มีสัญญา"
ความกำหนดหมายว่า "เราจักมีสัญญาก็มิใช่ไม่มีสัญญาก็มิใช่"

ความกำหนดหมายเป็นดุจโรค ความกำหนดหมายเป็นดุจหัวฝี ความ
กำหนดหมายเป็นดุจลูกศร^๑ แต่เราเรียกภิกษุว่า 'มุนีผู้สงบแล้ว' เพราะก้าวล่วง
ความกำหนดหมายทั้งปวง เพราะว่ามีผู้สงบแล้ว ย่อมไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย
ไม่กำเริบ ไม่ทะเยอทะยาน แม้มีนั้นก็ไม่มีเหตุที่ต้องเกิด เมื่อไม่เกิด จักแก่ได้
อย่างไร เมื่อไม่แก่ จักตายได้อย่างไร เมื่อไม่ตาย จักกำเริบได้อย่างไร เมื่อไม่กำเริบ
จักทะเยอทะยานได้อย่างไร

คำที่เรากล่าวไว้ว่า 'เมื่อความกำหนดหมาย ชีมซาบไม่ถึงบุรุษผู้คงอยู่ใน
อธิษฐานธรรม บัณฑิตจึงเรียกบุรุษนั้นว่า 'มุนีผู้สงบแล้ว' นั้น เพราะอาศัยเหตุนี้
เราจึงกล่าวไว้

ภิกษุ เธอจงจำธาตุวิภังค์ ๖ โดยย่อนี้ของเราไว้"

[๓๗๐] ครั้งนั้นแล ท่านปุกกุสาติรู้ว่า "ได้ยินว่า พระศาสดาของเราเสด็จมา
ถึงแล้ว ได้ยินว่า พระสุคตของเราเสด็จมาถึงแล้ว ได้ยินว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ของเราเสด็จมาถึงแล้ว" จึงลุกขึ้นจากอาสนะ ห่มผ้าเจวียงบ่า หมอบลงแทบ
พระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคด้วยเศียรเกล้า แล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า
"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ผู้โง่ เขลา เบบัญญา มีความผิดที่ข้าพระองค์
ได้สำคัญพระผู้มีพระภาคว่าควรเรียกด้วยวาหะว่าผู้มีอายุ ขอพระผู้มีพระภาค จง
ให้อภัยโทษแก่ข้าพระองค์ เพื่อสำรวมต่อไป"^๒

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "เออเออ เธอผู้โง่ เขลา เบบัญญา มีความผิดที่
ได้สำคัญเราว่าควรร้องเรียกด้วยวาหะว่าผู้มีอายุ แต่เธอเห็นความผิดโดยเป็นความ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ส.สพ. (แปล) ๑๘/๒๔๘/๒๖๗, ข.ม. (แปล) ๒๙/๔๘/๑๖๗

^๒ ดูเทียบ วิ.มหา. (แปล) ๒/๕๕/๒๔๒

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๑๐. ธาตุวิภังคสูตร

ผิดแล้วกระทำคืนตามธรรม เราก็ยกโทษให้เธอ ภิกษุ ก็การที่บุคคลเห็นความผิด โดยเป็นความผิด แล้วกระทำคืนตามธรรม ถึงความสำรวมต่อไป นี่เป็นความ เจริญในอริยวินัย”

ท่านปุ๊กกุสาติกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์พึงได้ อุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเถิด”

“เธอมีบาตรและจีวรครบแล้วหรือ”

“ไม่ครบ พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุ ตถาคตทั้งหลายจะไม่ให้กุลบุตรผู้มีบาตรและจีวรไม่ครบอุปสมบท” ลำดับนั้น ท่านปุ๊กกุสาติชื่นชมยินดีพระภาสิตของพระผู้มีพระภาค ลุกขึ้น จากอาสนะ ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาค กระทำประทักษิณแล้วจากไปแสวงหา บาตรและจีวร

ทันใดนั้นเอง แม่โคได้ขวิดท่านปุ๊กกุสาติผู้กำลังเที่ยวแสวงหาบาตรและจีวร เสียชีวิต ครั้งนั้น ภิกษุจำนวนมากได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวาย อภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “กุลบุตรชื่อ ปุ๊กกุสาติที่พระผู้มีพระภาคทรงโอวาทด้วยพระโอวาทโดยย่อ นั้น ตายเสียแล้ว เขามีคดีเป็นอย่างไร มีสัมปรายภพเป็นอย่างไร พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ปุ๊กกุสาติกุลบุตรเป็นบัณฑิต ได้ บรรลุธรรมสมควรแก่ธรรมแล้ว และเธอไม่ให้เราลำบากเพราะเหตุแห่งธรรม เพราะโอรัมภาคียสังโยชน์ ๕ ลื่นไป ปุ๊กกุสาติกุลบุตร จึงเป็นโอปปาติกะ^๑ จะ นิพพานในโลกนั้น ไม่หวนกลับมาจากโลกนั้นอีก”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาสิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระ ภาสิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

ธาตุวิภังคสูตรที่ ๑๐ จบ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๙๑ (จุฬปฎนณสูตร) หน้า ๑๐๖ ในเล่มนี้

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า : ๔๑๕ }

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๑๑. สัจจวิภังคสูตร

๑๑. สัจจวิภังคสูตร

ว่าด้วยการจำแนกสัจจะ

[๓๗๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี่ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมจักรอันยอดเยี่ยมตถาคตผู้เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ประกาศแล้ว ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี อันสมณะพราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลก ให้หมุนกลับไม่ได้ คือ การบอก^๑ การแสดง^๒ การบัญญัติ^๓ การกำหนด^๔ การเปิดเผย^๕ การจำแนก^๖ การทำให้ง่าย^๗ ซึ่งอริยสัจ ๔

อริยสัจ ๔ ประการ ะไรบ้าง คือ

๑. การบอก การแสดง การบัญญัติ การกำหนด การเปิดเผย การจำแนก การทำให้ง่ายซึ่งทุกขอริยสัจ
๒. การบอก การแสดง การบัญญัติ การกำหนด การเปิดเผย การจำแนก การทำให้ง่ายซึ่งทุกขสมุทยอริยสัจ

เชิงอรรถ :

^๑ การบอก หมายถึงการบอกว่าเป็นชื่อของ ทุกขอริยสัจ ฯลฯ นี้ชื่อว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ

(ม.อ.อ. ๓/๓๗๑/๒๒๓, อ.จ.จ.อ.อ. ๒/๑๗๒/๓๙๕, อ.จ.จ.อ.อ.อ. ๒/๑๗๒/๔๓๕)

^๒ การแสดง หมายถึงการให้อุทเทส (คำเริ่มต้น) จบลง (อ.จ.จ.อ.อ.อ. ๒/๑๗๒/๔๓๕)

^๓ การบัญญัติ หมายถึงการตั้งสัจจะ มีทุกขสัจเป็นต้น (ม.อ.อ. ๓/๓๗๑/๒๒๓)

^๔ การกำหนด หมายถึงการให้เนื้อความนั้นดำเนินไปโดยประการต่าง ๆ (ม.อ.อ. ๓/๓๗๑/๒๒๓, อ.จ.จ.อ.อ.อ. ๒/๑๗๒/๔๓๕)

^๕ การเปิดเผย หมายถึงการชี้แจงแสดงเนื้อความตามที่ตั้งอุทเทสไว้ โดยการวกกลับมาอธิบายซ้ำอีก (ม.อ.อ. ๓/๓๗๑/๒๒๓, อ.จ.จ.อ.อ.อ. ๒/๑๗๒/๔๓๕)

^๖ การจำแนก หมายถึงการจำแนกประเด็นที่เปิดเผยแล้ว (ม.อ.อ. ๓/๓๗๑/๒๒๓, อ.จ.จ.อ.อ.อ. ๒/๑๗๒/๔๓๕)

^๗ การทำให้ง่าย หมายถึงการแสดงประเด็นที่จำแนกไว้ให้ชัดเจนด้วยการชี้เหตุและยกอุทาหรณ์ต่าง ๆ มาประกอบ (ม.อ.อ. ๓/๓๗๑/๒๒๓, อ.จ.จ.อ.อ.อ. ๒/๑๗๒/๓๙๕, อ.จ.จ.อ.อ.อ. ๒/๑๗๒/๔๓๕ และดูเทียบ อ.จ.จ.อ.อ.อ. (แปล) ๒๑/๑๗๒/๒๔๒-๒๔๓)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๕ หน้า :๔๑๖ }

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปปริบทวินายก [๔. วิภังควรรค]

๑๑. สัจจวิภังคสูตร

๓. การบอก การแสดง การบัญญัติ การกำหนด การเปิดเผย
การจำแนก การทำให้ง่ายซึ่งทุกขนิโรธอริยสัง

๔. การบอก การแสดง การบัญญัติ การกำหนด การเปิดเผย
การจำแนก การทำให้ง่ายซึ่งทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัง

ธรรมจักรอันยอดเยี่ยมตถาคตผู้เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ประกาศแล้ว
ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี อันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร
พรหม หรือใคร ๆ ในโลก ให้หม่นกลับไม่ได้ คือ การบอก การแสดง
การบัญญัติ การกำหนด การเปิดเผย การจำแนก ทำให้ง่ายซึ่งอริยสัง ๔ นี้

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงคบสาร์บุตรและโมคคัลลานะ เธอทั้งหลาย
จงคบสาร์บุตรและโมคคัลลานะเถิด สาร์บุตรและโมคคัลลานะเป็นภิกษุฉลาด
เป็นผู้อนุเคราะห์^๑ เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย สาร์บุตรเปรียบเหมือนผู้ให้กำเนิด
โมคคัลลานะเปรียบเหมือนผู้บำรุงเลี้ยงทารกที่เกิดแล้ว สาร์บุตรยอมแนะนำใน
โสดาปัตติผล โมคคัลลานะยอมแนะนำในประโยชน์ที่สูงสุด สาร์บุตรสามารถที่จะ
บอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายซึ่งอริยสัง ๔ ได้โดย
พิสดาร”

พระผู้มีพระภาคผู้สุตตครันดรวิเสสญาณภาษิตนี้แล้ว จึงทรงลุกขึ้นจาก
พุทธอาสน์ เสด็จเข้าไปยังที่ประทับ

[๓๗๒] ขณะนั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จจากไปแล้วไม่นาน ท่านพระ
สาร์บุตรได้เรียกภิกษุทั้งหลายมากล่าวว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้น
รับคำแล้ว ท่านพระสาร์บุตรได้กล่าวเรื่องนี้ว่า

“ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ธรรมจักรอันยอดเยี่ยมพระตถาคตผู้เป็นอรหันต
สัมมาสัมพุทธเจ้าได้ประกาศแล้ว ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี
อันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลกให้หม่นกลับไม่ได้
คือ การบอก การแสดง การบัญญัติ การกำหนด การเปิดเผย การจำแนก
การทำให้ง่ายซึ่งอริยสัง ๔

เชิงอรรถ :

^๑ อนุเคราะห์ ในที่นี้หมายถึงการอนุเคราะห์ ๒ อย่าง คือ (๑) การอนุเคราะห์ด้วยอามิส (๒) การ
อนุเคราะห์ด้วยธรรม (ม.อ.อ. ๓/๓๗๑/๒๒๓)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๑๑. สัจจวิภังคสูตร

อริยสัจ ๔ ประการ ะไรบ้าง คือ

๑. การบอก การแสดง การบัญญัติ การกำหนด การเปิดเผย
การจำแนก การทำให้ง่ายซึ่งทุกขอริยสัจ
๒. การบอก การแสดง การบัญญัติ การกำหนด การเปิดเผย การจำแนก
การทำให้ง่ายซึ่งทุกขสมุทยอริยสัจ
๓. การบอก การแสดง การบัญญัติ การกำหนด การเปิดเผย
การจำแนก การทำให้ง่ายซึ่งทุกขนิโรธอริยสัจ
๔. การบอก การแสดง การบัญญัติ การกำหนด การเปิดเผย
การจำแนก การทำให้ง่ายซึ่งทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ

[๓๗๓] **ทุกขอริยสัจ (อริยสัจคือทุกข) เป็นอย่างไร**

คือ ชาติ เป็นทุกข ชรา เป็นทุกข มรณะ เป็นทุกข โสกะ ปรีทเวะ
ทุกข โทมนัส อุปายาส เป็นทุกข การไม่ได้สิ่งที่ต้องการ เป็นทุกข โดยย่อ
อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข^๑

ชาติ เป็นอย่างไร

คือ ความเกิด ความเกิดพร้อม ความหยั่งลง ความบังเกิด ความบังเกิดเฉพาะ
ความปรากฏแห่งขันธ ความได้อายตนะ ในหมู่สัตว์นั้น ๆ ของเหล่าสัตว์นั้น ๆ

นี้เรียกว่า ชาติ^๒

ชรา เป็นอย่างไร

คือ ความแก่ ความคร่ำคร่า ความมีพินหลุด ความมีผมหงอก ความมี
หนังเหี่ยวยุ่น ความเสื่อมอายุ ความแก่หง่อมแห่งอินทริย์ ในหมู่สัตว์นั้น ๆ ของ
เหล่าสัตว์นั้น ๆ

นี้เรียกว่า ชรา

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ วิ.ม.(แปล) ๔/๑๔/๒๑, ม.ม.(แปล) ๑๒/๙๑/๘๖

^๒ ดูเทียบ ที.ม.(แปล) ๑๐/๓๘๗/๓๒๔, ม.ม.(แปล) ๑๒/๙๓/๘๘, ส.น.(แปล) ๑๖/๒/๔

^๓ ดูเทียบ ม.ม.(แปล) ๑๒/๙๒/๘๗, ส.น.(แปล) ๑๖/๒/๔,๒๗/๔๑,๒๘/๔๒,๓๓/๕๕

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๑๑. สัจจวิภังคสูตร

มรณะ เป็นอย่างไร

คือ ความจติ ความเคลื่อนไป จากหมู่สัตว์นั้น ๆ ความทำลายไป ความหายไป ความตายกล่าวคือมฤตยู การทำกาละ ความแตกแห่งขันธ ความทอดทิ้งร่างกาย ความขาดสูญแห่งชีวิตินทรีย์ของสัตว์เหล่านั้น ๆ

นี้เรียกว่า มรณะ^๑

โสกะ เป็นอย่างไร

คือ ความเศร้าโศก กิริยาที่เศร้าโศก ภาวะที่เศร้าโศก ความแห้งผากภายใน ความแห้งกรอบภายใน ของผู้ที่ประกอบด้วยความเสื่อมอย่างใดอย่างหนึ่ง (หรือ) ผู้ที่ถูกเหตุแห่งทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งกระทบ

นี้เรียกว่า โสกะ^๒

ปริเทวะ เป็นอย่างไร

คือ ความร้องไห้ ความคร่ำครวญ กิริยาที่ร้องไห้ กิริยาที่คร่ำครวญ ภาวะที่ร้องไห้ ภาวะที่คร่ำครวญ ของผู้ที่ประกอบด้วยความเสื่อมอย่างใดอย่างหนึ่ง (หรือ) ผู้ที่ถูกเหตุแห่งทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งกระทบ

นี้เรียกว่า ปริเทวะ^๓

ทุกข์ เป็นอย่างไร

คือ ความทุกข์ทางกาย ความไม่สำราญทางกาย ความเสวยอารมณ์ที่เป็นทุกข์ ไม่สำราญ อันเกิดจากกายสัมผัส

นี้เรียกว่า ทุกข์^๔

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ม.ม.(แปล) ๑๒/๙๒/๘๘, ส.น.(แปล) ๑๖/๒/๔,๒๗/๔๑,๒๘/๔๒,๓๓/๕๕,ข.ม.(แปล) ๒๙/๔๑/๑๕๐

^๒ ดูเทียบ ข.ม.(แปล) ๒๙/๔๔/๑๕๕, ข.จ.(แปล) ๓๐/๒๑/๑๒๖

^๓ ดูเทียบ ข.ม.(แปล) ๒๙/๔๔/๑๕๕,๙๗/๒๙๘,ข.จ.(แปล) ๓๐/๒๑/๑๒๖

^๔ ดูเทียบ อภ.สง.(แปล) ๓๔/๕๕๙/๑๖๑

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๑๑. สัจจวิภังคสูตร

โทมนัส เป็นอย่างไร

คือ ความทุกข์ทางใจ ความไม่สำราญทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่เป็นทุกข์
ไม่สำราญ อันเกิดจากมโนสัมผัส

นี้เรียกว่า โทมนัส^๑

อุปายาส เป็นอย่างไร

คือ ความแค้น ความคับแค้น ภาวะที่แค้น ภาวะที่คับแค้น ของผู้ที่
ประกอบด้วยความเสื่อมอย่างใดอย่างหนึ่ง (หรือ) ผู้ที่ถูกเหตุแห่งทุกข์อย่างใด
อย่างหนึ่งกระทบ

นี้เรียกว่า อุปายาส

การไม่ได้สิ่งที่ต้องการเป็นทุกข์ เป็นอย่างไร

คือ หมู่สัตว์ผู้มีความเกิดเป็นธรรมดา เกิดความปรารถนาขึ้นอย่างนี้ว่า
“โจนหนอ เราทั้งหลายจึงจักไม่มีความเกิดเป็นธรรมดา หรือความเกิดไม่พึงมาถึง
เราทั้งหลาย แต่ความปรารถนาไม่พึงสำเร็จได้ตามความปรารถนา

นี้เรียกว่าการไม่ได้สิ่งที่ต้องการ เป็นทุกข์

หมู่สัตว์ผู้มีความแก่เป็นธรรมดา ....

หมู่สัตว์ผู้มีความเจ็บเป็นธรรมดา ...

หมู่สัตว์ผู้มีความตายเป็นธรรมดา ...

หมู่สัตว์ผู้มีความเศร้าโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ
และความคับแค้นเป็นธรรมดา ต่างก็เกิดความปรารถนาขึ้นอย่างนี้ว่า “โจนหนอ
เราทั้งหลายจึงจักไม่มีความเศร้าโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ
และความคับแค้นเป็นธรรมดา ขอความเศร้าโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย
ความทุกข์ใจ และความคับแค้นไม่พึงมาถึงเราทั้งหลาย’ แต่ความปรารถนาไม่
พึงสำเร็จได้ตามความปรารถนา

นี้เรียกว่าการไม่ได้สิ่งที่ต้องการ เป็นทุกข์

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ อภ.สง. (แปล) ๓๔/๔๑๗/๑๒๐

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า : ๔๒๐ }

พระสูตรต้นตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๑๑. สัจจวิภังคสูตร

โดยย่อ อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข เป็นอย่างไร คือ

๑. รูปอุปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือรูป)
๒. เวทนอุปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือเวทนา)
๓. สัญญอุปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือสัญญา)
๔. สังขารอุปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือสังขาร)
๕. วิญญาณอุปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือวิญญาณ)

เหล่านี้เรียกโดยย่อว่า อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข

นี้เรียกว่า ทุกขอริยสัจ

[๓๓๔] **ทุกขสมุทยอริยสัจ** (อริยสัจคือเหตุเกิดแห่งทุกข) เป็นอย่างไร

คือ ตัณหาเป็นเหตุเกิดในภพใหม่ สหจรคด้วยความกำหนัดยินดี เป็นเหตุ
ผลิตเพิลินในอารมณนั้นๆ คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา^๑

นี้เรียกว่า ทุกขสมุทยอริยสัจ

ทุกขนิโรธอริยสัจ (อริยสัจคือความดับทุกข) เป็นอย่างไร

คือ ความส่ำรอกและความดับโดยไม่เหลือ ความปล่อยวาง ความสละคืน
ความพัน ความไม่ติดอยู่

นี้เรียกว่า ทุกขนิโรธอริยสัจ

อริยมรรคมืองค์ ๘

[๓๓๕] **ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ** (อริยสัจคือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับ
ทุกข) เป็นอย่างไร

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ วิ.ม.(แปล) ๔/๑๔/๒๑

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า : ๔๒๑ }

พระสูตรต้นตอปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังคสูตร]

๑๑. สัจจวิภังคสูตร

คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ นั้นนั่นแล ได้แก่

๑. สัมมาทิฏฐิ	๒. สัมมาสังกัปปะ
๓. สัมมาวาจา	๔. สัมมากัมมันตะ
๕. สัมมาอาชีวะ	๖. สัมมาวายามะ
๗. สัมมาสติ	๘. สัมมาสมาธิ ^๑

สัมมาทิฏฐิ เป็นอย่างไร

คือ ความรู้ในทุกข์(ความทุกข์) ความรู้ในทุกขสมุทัย(เหตุเกิดแห่งทุกข์)
ความรู้ในทุกขนิโรธ(ความดับทุกข์) ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา(ข้อปฏิบัติให้
ถึงความดับทุกข์)

นี้เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ

สัมมาสังกัปปะ เป็นอย่างไร

คือ ความดำริในการออกจากกาม ความดำริในการไม่พยายาม ความดำริ
ในการไม่เบียดเบียน

นี้เรียกว่า สัมมาสังกัปปะ

สัมมาวาจา เป็นอย่างไร

คือ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการพูดเท็จ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการพูดส่อเสียด
เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการพูดคำหยาบ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

นี้เรียกว่า สัมมาวาจา

สัมมากัมมันตะ เป็นอย่างไร

คือ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการฆ่าสัตว์ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการลักทรัพย์
เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการประพฤติดีผิดในกาม

นี้เรียกว่า สัมมากัมมันตะ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ข้อ ๓๒๕ (อรณวิภังคสูตร) หน้า ๓๙๒ ในเล่มนี้

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า : ๔๒๒ }

พระสูตรต้นตอปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๑๑. สัจจวิภังคสูตร

สัมมาอาชีวะ เป็นอย่างไร

คือ พระอริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ ละมัจฉาอาชีวะแล้ว เลี้ยงชีพด้วย
สัมมาอาชีวะ

นี้เรียกว่า สัมมาอาชีวะ

สัมมาวายามะ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ยังฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร
ระครองจิต มุ่งมั่น เพื่อความไม่เกิดขึ้นแห่งบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น ยัง
ฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ระครองจิต มุ่งมั่นเพื่อละบาปอกุศล
ธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ยังฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ระครองจิต
มุ่งมั่นเพื่อความเกิดขึ้นแห่งกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น ยังฉันทะให้เกิด พยายาม
ปรารภความเพียร ระครองจิต มุ่งมั่นเพื่อความดำรงอยู่ ไม่เสื่อมหาย ภยโยภาพ
ไพบุลย์ เจริญเต็มทีแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

นี้เรียกว่า สัมมาวายามะ

สัมมาสติ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติพิจารณา
เห็นกายในกายอยู่ ฟังก่าจัดอภิขณาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นเวทนาใน
เวทนาทั้งหลายอยู่ ฯลฯ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ฯลฯ เป็นผู้มีความเพียร มี
สัมปชัญญะ มีสติพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ ฟังก่าจัดอภิขณาและ
โทมนัสในโลกได้

นี้เรียกว่า สัมมาสติ

สัมมาสมาธิ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ สัจจจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว
บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจาร ปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารสงบ

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังคสูตร]

๑๒. ทักขินาวิภังคสูตร

ระงับไป ภิกษุ นั้นจึงบรรลุตุนิยมาน ที่มีความผ่องใสภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่ง
 ผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ ... บรรลุตุนิยมาน
 ... บรรลุดตุตถนิมิตอยู่

นี้เรียกว่า สัมมาสมาธิ

นี้เรียกว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ^๑

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระธรรมจักรอันยอดเยี่ยมพระตถาคตผู้เป็นอรหันต
 สัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงประกาศไว้แล้ว ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุง
 พาราณสี อันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลกให้
 หมุนกลับไม่ได้^๒ คือ ทรงบอก ทรงแสดง ทรงบัญญัติ ทรงกำหนด ทรงเปิดเผย
 ทรงจำแนก ทรงทำให้ง่ายซึ่งอริยสัจ ๔ นี้”

ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมภาษิต
 ของท่านพระสารีบุตร ดังนี้แล

สังขวิภังคสูตรที่ ๑๑ จบ

๑๒. ทักขินาวิภังคสูตร

ว่าด้วยการจำแนกทักขินาทาน

[๓๗๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์
 แคว้นสักกะ สมัยนั้นแล พระนางมหาปชาบดีโคตมี ทรงถือผ้าไหมคู่หนึ่ง เข้าไป
 เฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวัตแล้ว ประทับนั่ง ณ ที่สมควร
 ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ผ้าไหมคู่นี้ หม่อมฉัน
 กรอด้วยเอง ทอเอง ตั้งใจอุทิศถวายพระผู้มีพระภาค ขอพระผู้มีพระภาคทรง
 อาศัยความอนุเคราะห์ รับผ้าไหมคู่นั้นของหม่อมฉันเถิด”

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ที.ม.(แปล) ๑๐/๓๘๗-๔๐๒/๓๒๔-๓๓๗, ข.ป.(แปล) ๓๑/๓๓-๓๖/๕๐-๕๖, อภิ.วิ.(แปล)
 ๓๕/๑๙๐-๒๐๕/๑๖๓-๑๗๓)

^๒ ดูเทียบ วิ.ม.(แปล) ๔/๑๗/๒๕

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๑๒. ทักขินาวิภังคสูตร

เมื่อพระนางมหาปชาบดีโคตมี กราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า
“โคตมี ขอพระนางจงถวายสงฆ์เถิด เมื่อพระนางถวายสงฆ์แล้ว จักเป็นอันนุชา
อาดมภาพและสงฆ์”

แม้ครั้งที่ ๒ พระนางมหาปชาบดีโคตมี ก็ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า
“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ผ้าใหม่คู่นี้ หม่อมฉันกรอด้ายเอง ทอเอง ตั้งใจอุทิศ
ถวายพระผู้มีพระภาค ขอพระผู้มีพระภาคทรงอาศัยความอนุเคราะห์ รับผ้าใหม่คู่นี้
ของหม่อมฉันเถิด”

แม้ครั้งที่ ๒ พระผู้มีพระภาคก็ได้ตรัสกับพระนางมหาปชาบดีโคตมีว่า
“โคตมี ขอพระนางจงถวายสงฆ์เถิด เมื่อพระนางถวายสงฆ์แล้ว จักเป็นอันนุชา
อาดมภาพและสงฆ์”

แม้ครั้งที่ ๓ พระนางมหาปชาบดีโคตมี ก็ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า
“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ผ้าใหม่คู่นี้ หม่อมฉันกรอด้ายเอง ทอเอง ตั้งใจอุทิศ
ถวายพระผู้มีพระภาค ขอพระผู้มีพระภาคทรงอาศัยความอนุเคราะห์ รับผ้าใหม่คู่นี้
ของหม่อมฉันเถิด”

แม้ครั้งที่ ๓ พระผู้มีพระภาคก็ได้ตรัสกับพระนางมหาปชาบดีโคตมีว่า
“โคตมี ขอพระนางจงถวายสงฆ์เถิด เมื่อพระนางถวายสงฆ์แล้ว จักเป็นอันนุชา
อาดมภาพและสงฆ์”

[๓๗๗] เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระอานนท์ได้กราบทูล
พระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาค โปรดรับผ้าใหม่ทั้งคู่ของพระนาง
มหาปชาบดีโคตมีเถิด พระนางมหาปชาบดีโคตมี ทรงมีอุปการะมาก เป็นพระ
มาตุจฉาของพระผู้มีพระภาค ทรงทะนุถนอมเลี้ยงดูให้พระผู้มีพระภาคเสวย
น้านม ในเมื่อพระชนนีสวรรคตแล้ว แม้พระผู้มีพระภาคก็ทรงมีอุปการะมากแก่
พระนางมหาปชาบดีโคตมี พระนางมหาปชาบดีโคตมี ทรงอาศัยพระผู้มีพระภาค
แล้ว จึงได้ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ ทรงเป็นผู้เว้นขาดจาก

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๑๒. ทักขินาวิภังคสูตร

การฆ่าสัตว์ ทรงเป็นผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ทรงเป็นผู้เว้นขาดจากการ
ประพฤติผิดในกาม ทรงเป็นผู้เว้นขาดจากการพูดเท็จ ทรงเป็นผู้เว้นขาดจากการ
เสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท^๑ ทรงอาศัยพระผู้มี
พระภาคแล้ว จึงทรงมีความเลื่อมใสแน่วแน่ในพระพุทธเจ้า มีความเลื่อมใสแน่ว
แน่ในพระธรรม มีความเลื่อมใสแน่วแน่ในพระสงฆ์ มีศีลที่พระอริยะยินดี ทรง
อาศัยพระผู้มีพระภาคแล้ว จึงเป็นผู้หมดความสงสัยในทุกข์ หมดความสงสัยใน
ทุกขสมุทัย หมดความสงสัยในทุกขนิโรธ หมดความสงสัยในทุกขนิโรธคามินี
ปฏิบัติทา

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้พระผู้มีพระภาคก็ทรงมีพระอุปการะมากแก่พระนาง
มหาปชาบดีโคตมี”

[๓๗๘] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ข้อนี้เป็นอย่างนั้น อานนท์ ข้อนี้เป็น
อย่างนั้น อานนท์

เพราะว่า บุคคลอาศัยบุคคลใดแล้ว เป็นผู้ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระ
ธรรมเป็นสรณะ ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ เราไม่กล่าวการกระทำนี้ คือ การกราบไหว้
การลูกรับ การทำอัญชลี การทำสามีจิกรรม ด้วยการบริจาตจีวร บิณฑบาต
เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ว่าเป็นการทำตอบแทนกันของบุคคลนี้กับ
บุคคลนี้

บุคคลอาศัยบุคคลใดแล้ว เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เป็นผู้เว้นขาดจาก
การลักทรัพย์ เป็นผู้เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม เป็นผู้เว้นขาดจากการ
พูดเท็จ เป็นผู้เว้นขาดจากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความ
ประมาท เราไม่กล่าวการกระทำนี้ คือ การกราบไหว้ การลูกรับ การทำอัญชลี
การทำสามีจิกรรม ด้วยการบริจาตจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัย
เภสัชบริขาร ว่าเป็นการทำตอบแทนกันของบุคคลนี้กับบุคคลนี้

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบข้อ ๒๕๓ หน้า ๒๙๙-๓๐๐ ในเล่มนี้

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๑๒. ทักขินาวิภังคสูตร

บุคคลอาศัยบุคคลใดแล้ว เป็นผู้มีความเลื่อมใสแน่วแน่ในพระพุทธเจ้า มีความเลื่อมใสแน่วแน่ในพระธรรม มีความเลื่อมใสแน่วแน่ในพระสงฆ์ มีศีลที่พระอริยะยินดี เราไม่กล่าวการกระทำนี้ คือ การกราบไหว้ การลูกรับ การทำอัญชลี การทำสามีจิกรรม ด้วยการบริจาคจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวาร ว่าเป็นการทำตอบแทนกันของบุคคลนี้กับบุคคลนี้

บุคคลอาศัยบุคคลใดแล้ว เป็นผู้หมดความสงสัยในทุกข์ หมดความสงสัยในทุกขสมุทัย หมดความสงสัยในทุกขนิโรธ หมดความสงสัยในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาได้ เราไม่กล่าวการกระทำนี้ คือ การกราบไหว้ การลูกรับ การทำอัญชลี การทำสามีจิกรรม ด้วยการบริจาคจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวาร ว่าเป็นการทำตอบแทนกันของบุคคลนี้กับบุคคลนี้

การถวายทานเจาะจงบุคคล ๑๔ ประการ

[๓๗๙] อานนท์ ก็ทักขินาเป็นปาฏิบุคคลิก (การถวายทานเจาะจงบุคคล) นี้ มี ๑๔ ประการ

ทักขินาเป็นปาฏิบุคคลิก ๑๔ ประการ ะไรบ้าง คือ

๑. บุคคลยอมถวายทานในพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า นี้ เป็นทักขินาปาฏิบุคคลิกประการที่ ๑
๒. บุคคลยอมถวายทานในพระปัจเจกพุทธะ นี้เป็นทักขินาปาฏิบุคคลิกประการที่ ๒
๓. บุคคลยอมถวายทานในพระสาวกของตถาคตผู้เป็นพระอรหันต์ นี้ เป็นทักขินาปาฏิบุคคลิกประการที่ ๓
๔. บุคคลยอมถวายทานในท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งอหัตตผล นี้ เป็นทักขินาปาฏิบุคคลิกประการที่ ๔
๕. บุคคลยอมถวายทานในพระอนาคามี นี้เป็นทักขินาปาฏิบุคคลิกประการที่ ๕

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๑๒. ทักขินาวิภังคสูตร

๖. บุคคลย่อมถวายทานในท่านผู้ปฏิบัติเพื่อให้แจ้งอนาคามีผล นี้เป็นทักขินาปาฏิปุคคสิกประการที่ ๖
๗. บุคคลย่อมถวายทานในพระสกทาคามี นี้เป็นทักขินาปาฏิปุคคสิกประการที่ ๗
๘. บุคคลย่อมถวายทานในท่านผู้ปฏิบัติเพื่อให้แจ้งสกทาคามีผล นี้เป็นทักขินาปาฏิปุคคสิกประการที่ ๘
๙. บุคคลย่อมถวายทานในพระโสดาบัน นี้เป็นทักขินาปาฏิปุคคสิกประการที่ ๙
๑๐. บุคคลย่อมถวายทานในท่านผู้ปฏิบัติเพื่อให้แจ้งโสดาปัตติผล นี้เป็นทักขินาปาฏิปุคคสิกประการที่ ๑๐
๑๑. บุคคลย่อมถวายทานในบุคคลภายนอกศาสนาผู้ปราศจากความกำหนัดในกามทั้งหลายแล้ว นี้เป็นทักขินาปาฏิปุคคสิกประการที่ ๑๑
๑๒. บุคคลยอมให้ทานในปุถุชนผู้มีศีล^๑ นี้เป็นทักขินาปาฏิปุคคสิกประการที่ ๑๒
๑๓. บุคคลยอมให้ทานในปุถุชนผู้ทุศีล นี้เป็นทักขินาปาฏิปุคคสิกประการที่ ๑๓
๑๔. บุคคลยอมให้ทานในสัตว์ดิรัจฉาน นี้เป็นทักขินาปาฏิปุคคสิกประการที่ ๑๔

อาณนฺท์ ในทักขินาปาฏิปุคคสิก ๑๔ ประการนั้น บุคคลให้ทานในสัตว์ดิรัจฉานแล้ว พึงหวังทักขินาอันมีอานิสงส์ ๑๐๐ อัตภาพ ให้ทานในปุถุชนผู้ทุศีลแล้วพึงหวังทักขินาอันมีอานิสงส์ ๑,๐๐๐ อัตภาพ ให้ทานในปุถุชนผู้มีศีล

เชิงอรรถ :

^๑ **ปุถุชนผู้มีศีล** ในที่นี้หมายถึงปุถุชนผู้มีศีล โดยชื่อว่าเป็นผู้มีศีลเป็นพื้น ไม่โง่โง่ด ไม่มึนเมา ไม่เบียดเบียนผู้อื่น เลี้ยงชีวิตด้วยกสิกรรมหรือพาณิชยกรรมโดยธรรม โดยชอบธรรม (ม.จ.อ. ๓/๓๗๙/๒๒๙)

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปปริบทวินายก [๔. วิภังคสูตร]

๑๒. ทักขินาวิภังคสูตร

แล้วพึงหวังทักษิณานันมีอานิสงส์ ๑๐๐,๐๐๐ อดภาพ ถวายทานในบุคคล
 ภายนอกศาสนาผู้ปราศจากความกำหนัดในกามทั้งหลายแล้ว พึงหวังทักษิณานันมี
 อานิสงส์แสนโกฏิอดภาพ ให้ทานในท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผลแล้ว
 พึงหวังทักษิณานันมีอานิสงส์นับไม่ได้ ประมาณไม่ได้ ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงการ
 ถวายทานในพระโสดาบัน ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงการถวายทานในท่านผู้ปฏิบัติเพื่อ
 ทำให้แจ้งสกทาคามีผล ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงการถวายทานในพระสกทาคามี ไม่
 จำเป็นต้องกล่าวถึงการถวายทานในท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งอนาคามีผล ไม่
 จำเป็นต้องกล่าวถึงการถวายทานในพระอนาคามี ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงการถวาย
 ทานในท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งอรหัตตผล ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงการถวายทาน
 ในพระสาวกของตถาคตผู้เป็นพระอรหันต์ ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงการถวายทาน
 ในพระปัจเจกสัมพุทธะ ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงการถวายทานในพระตถาคต
 อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเลย

การถวายทานในสงฆ์ ๗ ประการ

[๓๘๐] อานนท์ ก็ทักษิณาที่ถวายในสงฆ์ ๗ ประการนี้

ทักษิณาที่ถวายในสงฆ์ ๗ ประการ ะไรบ้าง คือ

๑. บุคคลยอมถวายทานในสงฆ์ ๒ ฝ่ายมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข นี้
เป็นทักษิณาที่ถวายในสงฆ์ประการที่ ๑
๒. เมื่อพระตถาคตปรินิพพานแล้วบุคคลยอมถวายทานในสงฆ์ ๒ ฝ่าย
นี้เป็นทักษิณาที่ถวายในสงฆ์ประการที่ ๒
๓. บุคคลยอมถวายทานในภิกษุสงฆ์ นี้เป็นทักษิณาที่ถวายในสงฆ์
ประการที่ ๓
๔. บุคคลยอมถวายทานในภิกษุณีสงฆ์ นี้เป็นทักษิณาที่ถวายในสงฆ์
ประการที่ ๔
๕. บุคคลเผด็จสงฆ์ว่า 'ขอท่านจงให้ภิกษุและภิกษุณีจำนวนเท่านี้
แก่ข้าพเจ้าเจาะจงจากสงฆ์' แล้วถวายทาน นี้เป็นทักษิณาที่ถวาย
ในสงฆ์ประการที่ ๕

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๑๒. ทักขินาวิภังคสูตร

๖. บุคคลเผด็จสงฆ์ว่า 'ขอท่านจงให้ภิกษุจำนวนเท่านี้แก่ข้าพเจ้า
เจาะจงจากสงฆ์' แล้วถวายทาน นี่เป็นทักขินาที่ถวายในสงฆ์ประการ
ที่ ๖

๗. บุคคลเผด็จสงฆ์ว่า 'ขอท่านจงให้ภิกษุณีจำนวนเท่านี้แก่ข้าพเจ้า
เจาะจงจากสงฆ์' แล้วถวายทาน นี่เป็นทักขินาที่ถวายในสงฆ์ประการ
ที่ ๗

อานนท์ ก็ในอนาคตกาล จักมีแต่เหล่าโคตรภิกษุ มีผ้ากาสาอะพันคอ
เป็นผู้ทุศีล มีธรรมเลวทราม ชนทั้งหลายจักถวายทานเจาะจงพระสงฆ์ได้ในภิกษุ
ผู้ทุศีลเหล่านั้น แม้ในเวลานั้น เราก็ยังกล่าวทักขินาที่ถวายในสงฆ์ว่า มีอานิสงส์
นับไม่ได้ ประมาณไม่ได้ แต่ที่เราไม่กล่าวปฏิบัติบุคคลิกทานว่า มีผลมากกว่า
ทักขินาที่ถวายในสงฆ์โดยปริยายไร ๆ เลย

[๓๘๑] อานนท์ ความบริสุทธิ์แห่งทักขินา(ของทำบุญ) ๔ ประการนี้

ความบริสุทธิ์แห่งทักขินา ๔ ประการ ะไรบ้าง คือ

๑. ทักขินาที่บริสุทธิ์ฝ่ายทายก(ผู้ให้) แต่ไม่บริสุทธิ์ฝ่ายปฏิบัติ(ผู้รับ)
๒. ทักขินาที่บริสุทธิ์ฝ่ายปฏิบัติ แต่ไม่บริสุทธิ์ฝ่ายทายก
๓. ทักขินาที่ไม่บริสุทธิ์ ทั้งฝ่ายทายกและฝ่ายปฏิบัติ
๔. ทักขินาที่บริสุทธิ์ ทั้งฝ่ายทายกและฝ่ายปฏิบัติ

ทักขินาที่บริสุทธิ์ฝ่ายทายก แต่ไม่บริสุทธิ์ฝ่ายปฏิบัติ เป็นอย่างไร

คือ ทายกในโลกนี้เป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม ปฏิบัติเป็นผู้ทุศีล มีธรรม

เลวทราม

ทักขินาที่บริสุทธิ์ฝ่ายทายก แต่ไม่บริสุทธิ์ฝ่ายปฏิบัติ เป็นอย่างไร

ทักขินาที่บริสุทธิ์ฝ่ายปฏิบัติ แต่ไม่บริสุทธิ์ฝ่ายทายก เป็นอย่างไร

คือ ทายกในโลกนี้เป็นผู้ทุศีล มีธรรมเลวทราม ปฏิบัติเป็นผู้มีศีล

มีกัลยาณธรรม

ทักขินาที่บริสุทธิ์ฝ่ายปฏิบัติ แต่ไม่บริสุทธิ์ฝ่ายทายก เป็นอย่างไร

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

๑๒. ทักขินาวิภังคสูตร

ทักขินาที่ไม่บริสุทธิ์ทั้งฝ่ายทายกและฝ่ายปฏิบัติ เป็นอย่างไร
คือ ทายกในโลกนี้ เป็นผู้ทุศีล มีกรรมเลวทราม และปฏิบัติก็เป็นผู้ทุศีล
มีกรรมเลวทราม

ทักขินาที่บริสุทธิ์ทั้งฝ่ายทายกและฝ่ายปฏิบัติ เป็นอย่างไร
ทักขินาที่บริสุทธิ์ทั้งฝ่ายทายกและฝ่ายปฏิบัติ เป็นอย่างไร
คือ ทายกในโลกนี้ เป็นผู้มศีล มีกัลยาณธรรม และปฏิบัติก็เป็นผู้มศีล
มีกัลยาณธรรม

ทักขินาที่บริสุทธิ์ทั้งฝ่ายทายกและฝ่ายปฏิบัติ เป็นอย่างไร
อานนท์ ความบริสุทธิ์แห่งทักขินา ๔ ประการนี้"^๑
พระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดาครั้งตรัสเวทยากรณภาพาษิตนี้แล้ว จึงได้ตรัส
คาถาประพันธ์อื่นอีกต่อไปว่า

[๓๘๒] "ผู้ใดมีศีล ได้ขงมาโดยธรรม มีจิตเลื่อมใสดี
เชื่อกรรมและผลแห่งกรรมอันโอฬาร ให้ทานในชนผู้ทุศีล
ทักขินาของผู้นั้นชื่อว่าบริสุทธิ์ฝ่ายทายก
ผู้ใดทุศีล ได้ขงมาโดยไม่เป็นธรรม มีจิตไม่เลื่อมใส
ไม่เชื่อกรรมและผลของกรรมอันโอฬาร ให้ทานในชนผู้มศีล
ทักขินาของผู้นั้นชื่อว่าบริสุทธิ์ฝ่ายปฏิบัติ
ผู้ใดทุศีล ได้ขงมาโดยไม่เป็นธรรม มีจิตไม่เลื่อมใส
ไม่เชื่อกรรมและผลของกรรมอันโอฬาร ให้ทานในชนผู้ทุศีล
เราไม่กล่าวทานของผู้นั้นว่ามีผลไพบูลย์
ผู้ใดมีศีล ได้ขงมาโดยธรรม มีจิตเลื่อมใสดี
เชื่อกรรมและผลของกรรมอันโอฬาร ให้ทานในชนผู้มศีล
เรากล่าวทานของผู้นั้นว่ามีผลไพบูลย์

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ อง.จตุกก.(แปล) ๒๑/๗๘/๑๒๓

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๔. วิภังควรรค]

รวมพระสูตรที่มีในวรรค

ผู้ใดปราศจากราคะแล้ว ได้ขงมาโดยธรรม
มีจิตเลื่อมใสดี เชื่อกรรมและผลของกรรมอันโอฬาร
จึงให้ทานในท่านผู้ปราศจากราคะ
เรากล่าวทานของผู้ที่นั่นแล้ว
“เลิศกว่าอามิสทานทั้งหลาย” ดังนี้แล

ทักษิณาวិภังคสูตรที่ ๑๒ จบ

วิภังควรรคที่ ๔ จบ

รวมพระสูตรในวรรคนี้ คือ

๑. ภัทเทภรัตตสูตร	๒. อานันทภัทเทภรัตตสูตร
๓. มหากัจจานภัทเทภรัตตสูตร	๔. โลมสกังคิยภัทเทภรัตตสูตร
๕. จุฬัมมวิภังคสูตร	๖. มหากัมมวิภังคสูตร
๗. สฬายตนวิภังคสูตร	๘. อุทเทสวิภังคสูตร
๙. อรณวิภังคสูตร	๑๐. ธาตุวิภังคสูตร
๑๑. สัจจวิภังคสูตร	๑๒. ทักขิณาวิภังคสูตร

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก [๕. สฬายตนวรรค]

๑. อนาถปิณฑโกวาทสูตร

๕. สฬายตนวรรค

หมวดว่าด้วยอายุตนะ ๖ ประการ

๑. อนาถปิณฑโกวาทสูตร

ว่าด้วยการให้โอวาทแก่อนาถบิณฑิกคหบดี

[๓๘๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้นแล อนาถบิณฑิกคหบดีป่วย ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก ครั้นนั้น ท่านอนาถบิณฑิกคหบดีเรียกบุรุษคนหนึ่งมาสั่งว่า

“มาเถิด พ่อมหาจำเริญ เจ้าจงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาค ด้วยเศียรเกล้าตามคำของเรา แล้วกราบทูลอย่างนี้ว่า ‘ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อนาถบิณฑิกคหบดีป่วย ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก ท่านขอถวายอภิวาทพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคด้วยเศียรเกล้า’ และจงเข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่ กราบเท้าทั้งสองของท่านด้วยเศียรเกล้า ตามคำของเรา จงเรียนอย่างนี้ว่า ‘ท่านผู้เจริญ อนาถบิณฑิกคหบดีป่วย ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก ท่านขอกราบเท้าทั้งสองของท่านพระสารีบุตรด้วยเศียรเกล้า’ และจงเรียนอย่างนี้ว่า ‘ขอท่านพระสารีบุตรโปรดอนุเคราะห์ เข้าไปเยี่ยมท่านอนาถบิณฑิกคหบดีถึงนิเวศน์ด้วยเถิด’”

บุรุษนั้นรับคำแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านอนาถบิณฑิกคหบดีป่วย ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก ท่านขอถวายบังคมพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคด้วยเศียรเกล้า” และเข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่ ไหว้แล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้เรียนท่านพระสารีบุตรดังนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ ท่านอนาถบิณฑิกคหบดีป่วย ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก ท่านขอกราบเท้าทั้งสองของท่านพระสารีบุตรด้วยเศียรเกล้าและฝากมาเรียนว่า ‘ขอท่านพระสารีบุตรโปรดอนุเคราะห์ เข้าไปเยี่ยมท่านอนาถบิณฑิกคหบดีถึงนิเวศน์ด้วยเถิด’”

ท่านพระสารีบุตรรับนิมนต์โดยดูชนิภาพ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๑. อนาถปิณฑโกวิทาสุต

[๓๘๔] ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรครองอันตราวาสกถือบาตรและจีวร มีท่านพระอานนท์เป็นปัจฉาสมณะ เข้าไปยังนิเวศน์ของท่านอนาถปิณฑกคหบดี นั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้แล้ว ได้ถามท่านอนาถปิณฑกคหบดีว่า “คหบดี ท่านยังสบายดีหรือ ยังพอเป็นอยู่ได้หรือ ทุกขเวทนาของท่านทุเลาลง ไม่กำเริบขึ้นหรือ อาการทุเลาปรากฏ อาการกำเริบไม่ปรากฏหรือ”^๑

ท่านอนาถปิณฑกคหบดีตอบว่า “ท่านสารีบุตร กระทบไม่สบาย จะเป็นอยู่ไม่ได้ ทุกขเวทนาของกระทบกำเริบหนักขึ้น ไม่ทุเลาลงเลย อาการกำเริบปรากฏ อาการทุเลาไม่ปรากฏ

เปรียบเหมือนคนที่แข็งแรงใช้เหล็กแหลมคมทิ่มแทงศีรษะ แม้งั้นใด ลมอันแรงกล้าเสียดแทงศีรษะของกระทบฉันนั้นเหมือนกัน กระทบไม่สบาย จะเป็นอยู่ไม่ได้ ทุกขเวทนาของกระทบกำเริบหนักขึ้น ไม่ทุเลาลงเลย อาการกำเริบปรากฏ อาการทุเลาไม่ปรากฏ

เปรียบเหมือนคนที่แข็งแรงใช้เชือกหนังที่เหนียวข้นที่ศีรษะ แม้งั้นใด ลมอันแรงกล้าเสียดแทงศีรษะของกระทบฉันนั้นเหมือนกัน กระทบไม่สบาย จะเป็นอยู่ไม่ได้ ทุกขเวทนาของกระทบกำเริบหนักขึ้น ไม่ทุเลาลงเลย อาการกำเริบปรากฏ อาการทุเลาไม่ปรากฏ ขอรับ

เปรียบเหมือนคนฆ่าโคหรือลูกมือคนฆ่าโคผู้ชำนาญ ใช้มีดแล่นเนื้อที่คมกรีดท้องแม้งั้นใด ลมอันแรงกล้าเสียดแทงท้องของกระทบฉันนั้นเหมือนกัน กระทบไม่สบาย จะเป็นอยู่ไม่ได้ ทุกขเวทนาของกระทบกำเริบหนักขึ้น ไม่ทุเลาลงเลย อาการกำเริบปรากฏ อาการทุเลาไม่ปรากฏ

เปรียบเหมือนคนที่แข็งแรง ๒ คน จับแขนคนที่อ่อนแอกว่าคนละข้างอย่างให้ร้อนบนหลุมถ่านเพลิง แม้งั้นใด อาการเร้าร้อนในกายของกระทบก็มีมากอย่างยิ่งฉันนั้นเหมือนกัน

ท่านสารีบุตร กระทบไม่สบาย จะเป็นอยู่ไม่ได้ ทุกขเวทนาของกระทบกำเริบหนักขึ้น ไม่ทุเลาลงเลย อาการกำเริบปรากฏ อาการทุเลาไม่ปรากฏ”^๒

เชิงอรรถ :

^๑ ดู ส.ม. ๑๙/๑๐๒๒/๕๓๖-๕๓๗, อภ.จกภ. (แปล) ๒๒/๕๖/๕๔๐

^๒ ดูเทียบ ส.สฬ.(แปล) ๑๘/๘๗/๘๑

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๑. อนาถปิณฑโกวิทสูตร

[๓๘๕] ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า “คหบดี เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า ‘เราจักไม่ยึดมั่นจักขุ(ตา) และวิญญาณที่อาศัยจักขุของเราจักไม่มี’ ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า ‘เราจักไม่ยึดมั่นโสตะ(หู) และวิญญาณที่อาศัยโสตะของเราจักไม่มี’ ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า ‘เราจักไม่ยึดมั่นฆานะ(จมูก) และวิญญาณที่อาศัยฆานะของเราจักไม่มี’ ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า ‘เราจักไม่ยึดมั่นชีวหา(ลิ้น) และวิญญาณที่อาศัยชีวหาของเราจักไม่มี’ ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า ‘เราจักไม่ยึดมั่นกาย(ร่างกาย) และวิญญาณที่อาศัยกายของเราจักไม่มี’ ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า ‘เราจักไม่ยึดมั่นมโน(ใจ) และวิญญาณที่อาศัยมโนของเราจักไม่มี’ ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้ (๑)

คหบดี เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า ‘เราจักไม่ยึดมั่นรูป และวิญญาณที่อาศัยรูปของเราจักไม่มี’ ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า ‘เราจักไม่ยึดมั่นเสียง ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า ‘เราจักไม่ยึดมั่นกลิ่น ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า ‘เราจักไม่ยึดมั่นรส ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า ‘เราจักไม่ยึดมั่น

โผฏฐัพพะ ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า ‘เราจักไม่ยึดมั่นธรรมารมณ และวิญญาณที่อาศัยธรรมารมณของเราจักไม่มี’ ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้ (๒)

คหบดี เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า ‘เราจักไม่ยึดมั่นจักขุวิญญาณ และวิญญาณที่อาศัยจักขุวิญญาณของเราจักไม่มี’ ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๑. อนาถปิณฑโกวิทสูตร

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้ อย่างนี้ว่า 'เราจักไม่ยึดมั่น
โสดวิญญาณ ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้ อย่างนี้ว่า 'เราจักไม่ยึดมั่น
ฆานวิญญาณ ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้ อย่างนี้ว่า 'เราจักไม่ยึดมั่น
ชีวหาวิญญาณ ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้ อย่างนี้ว่า 'เราจักไม่ยึดมั่น
กายวิญญาณ ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้ อย่างนี้ว่า 'เราจักไม่ยึดมั่น
มโนวิญญาณ และวิญญาณที่อาศัยมโนวิญญาณของเราก็จักไม่มี' ท่านพึงสำเหนียก
อย่างนี้ (๓)

คหบดี เพราะเหตุนั้นแล ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้ อย่างนี้ว่า 'เราจัก
ไม่ยึดมั่นจักขุสัมผัส และวิญญาณที่อาศัยจักขุสัมผัสของเราก็จักไม่มี' ท่านพึง
สำเหนียกอย่างนี้

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้ อย่างนี้ว่า 'เราจักไม่ยึดมั่น
โสดสัมผัส ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้ อย่างนี้ว่า 'เราจักไม่ยึดมั่น
ฆานสัมผัส ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้ อย่างนี้ว่า 'เราจักไม่ยึดมั่น
ชีวหาสัมผัส ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้ อย่างนี้ว่า 'เราจักไม่ยึดมั่น
กายสัมผัส ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้ อย่างนี้ว่า 'เราจักไม่ยึดมั่น
มโนสัมผัส และวิญญาณที่อาศัยมโนสัมผัสของเราก็จักไม่มี' ท่านพึงสำเหนียก
อย่างนี้ (๔)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๑. อนาถปิณฑโกวิทาสุต

คหบดี เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้ อย่างนี้ว่า 'เราจักไม่ยึดมั่น
เวทนาที่เกิดจากจักขุสัมผัส และวิญญานที่อาศัยเวทนาที่เกิดจากจักขุสัมผัสของเรา
ก็จักไม่มี' ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้ อย่างนี้ว่า 'เราจักไม่ยึดมั่นเวทนาที่
เกิดจากโสตสัมผัส ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้ อย่างนี้ว่า 'เราจักไม่ยึดมั่นเวทนาที่
เกิดจากฆานสัมผัส ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้ อย่างนี้ว่า 'เราจักไม่ยึดมั่นเวทนาที่
เกิดจากชีวหาสัมผัส ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้ อย่างนี้ว่า 'เราจักไม่ยึดมั่นเวทนาที่
เกิดจากกายสัมผัส ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้ อย่างนี้ว่า 'เราจักไม่ยึดมั่นเวทนาที่
เกิดจากมโนสัมผัส และวิญญานที่อาศัยเวทนาที่เกิดจากมโนสัมผัสของเรา ก็จักไม่มี'
ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้ (๕)

[๓๘๖] คหบดี เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้ อย่างนี้ว่า 'เราจัก
ไม่ยึดมั่นปลฐวิธาตุ และวิญญานที่อาศัยปลฐวิธาตุของเรา ก็จักไม่มี' ท่านพึงสำเหนียก
อย่างนี้

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้ อย่างนี้ว่า 'เราจักไม่ยึดมั่น
อาโปธาตุ ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้ อย่างนี้ว่า 'เราจักไม่ยึดมั่นเตโชธาตุ ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้ อย่างนี้ว่า 'เราจักไม่ยึดมั่น
วาโยธาตุ ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้ อย่างนี้ว่า 'เราจักไม่ยึดมั่น
อากาศธาตุ ...

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๑. อนาถปิณฑโกวิทสูตร

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้ อย่างนี้ว่า 'เราจักไม่ยึดมั่น
วิญญาณธาตุ และวิญญาณที่อาศัยวิญญาณธาตุของเราก็จักไม่มี' ท่านพึงสำเหนียก
อย่างนี้ (๖)

คหบดี เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้ อย่างนี้ว่า 'เราจักไม่ยึดมั่นรูป
และวิญญาณที่อาศัยรูปของเราก็จักไม่มี' ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้ อย่างนี้ว่า 'เราจักไม่ยึดมั่นเวทนา ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้ อย่างนี้ว่า 'เราจักไม่ยึดมั่นสัญญา ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้ อย่างนี้ว่า 'เราจักไม่ยึดมั่นสังขาร ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้ อย่างนี้ว่า 'เราจักไม่ยึดมั่นวิญญาณ
และวิญญาณที่อาศัยวิญญาณของเราก็จักไม่มี' ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้ (๗)

คหบดี เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้ อย่างนี้ว่า 'เราจักไม่ยึดมั่น
อากาสนัญจายตนฉาน และวิญญาณที่อาศัยอากาสนัญจายตนฉานของเราก็จัก
'ไม่มี' ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้ อย่างนี้ว่า 'เราจักไม่ยึดมั่น
วิญญาณัญจายตนฉาน ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้ อย่างนี้ว่า 'เราจักไม่ยึดมั่น
อากัญจัญจายตนฉาน ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้ อย่างนี้ว่า 'เราจักไม่ยึดมั่น
เนวสัญญานาสัญญายตนฉาน และวิญญาณที่อาศัยเนวสัญญานาสัญญายตนฉาน
ของเราก็จักไม่มี' ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้ (๘)

คหบดี เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้ อย่างนี้ว่า 'เราจักไม่ยึดมั่น
โลกนี้ และวิญญาณที่อาศัยโลกนี้ของเราก็จักไม่มี' ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้ อย่างนี้ว่า 'เราจักไม่ยึดมั่นโลกหน้า
และวิญญาณที่อาศัยโลกหน้าของเราก็จักไม่มี' ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๑. อนาถบิณฑิกโกวาทสูตร

คหบดี เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้ อย่างนี้ว่า ‘อารมณ์ใดที่เราเห็น พัง ทราบ รู้แจ้ง แสวงหา ได้พิจารณาแล้วด้วยใจ เราจักไม่ยึดมั่น อารมณ์เช่นนั้น และวิญญานที่อาศัยอารมณ์นั้นของเราก็จักไม่มี’ ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้” (๙)

[๓๘๗] เมื่อท่านพระสารีบุตรกล่าวอย่างนี้แล้ว อนาถบิณฑิกคหบดีได้ร้องไห้ น้ำตาไหล ครั้นนั้นท่านพระอานนท์ ได้ถามท่านอนาถบิณฑิกคหบดีว่า “คหบดี ท่านยังยึดติดอยู่หรือ”

อนาถบิณฑิกคหบดีตอบว่า “ท่านอานนท์ผู้เจริญ กระผมมิได้ยึดติด แต่กระผมได้นั่งใกล้พระศาสดาและหมู่ภิกษุที่นาเจริญใจมานานแล้ว กระผมไม่เคยได้สดับธรรมมีกถาเห็นปานนี้เลย”

“คหบดี ธรรมมีกถาเห็นปานนี้ ไม่แจ่มแจ้งแก่คฤหัสถ์ผู้มุ่งชาวห่มขาว แต่แจ่มแจ้งแก่บรรพชิตทั้งหลาย”

“ท่านพระสารีบุตรผู้เจริญ ถ้าเช่นนั้น ขอธรรมมีกถาเห็นปานนี้ จงแจ่มแจ้งแก่คฤหัสถ์ผู้มุ่งชาวห่มขาวบ้างเถิด เพราะกุลบุตรผู้มีกิเลสจตุลในดวงตาน้อย^๑ ก็มีอยู่ เพราะไม่ได้ฟังธรรม พวกเขาจึงเสื่อมและเป็นผู้ไม่รู้ธรรม”

ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรและท่านพระอานนท์ได้โอวาทอนาถบิณฑิกคหบดีด้วยโอวาทนี้ ลุกขึ้นจากอาสนะแล้วจากไป

เมื่อท่านพระสารีบุตรและท่านพระอานนท์จากไปแล้วไม่นาน อนาถบิณฑิกคหบดี ก็ได้ทำกาลกิริยาแล้วไปเกิดในหมู่เทพชั้นดุสิต ครั้งนั้น อนาถบิณฑิกเทพบุตร มีวรรณงดงามยิ่งนัก เมื่อราตรีผ่านพ้นไป ทำพระเชตวันทั้งหมดให้สว่าง เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว ยืน ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคด้วยคาถาเหล่านี้ว่า

เชิงอรรถ :

^๑ ผู้มีกิเลสจตุลในดวงตาน้อย หมายถึงมีธุลีคือราคะ โทสะ โมหะ เบบางคือเล็กน้อย ที่ปิดบังดวงตา คือปัญญา (ม.ม.อ. ๒/๒๘๒/๘๕, วิ.อ. ๓/๘-๙/๑๔-๑๕)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๑. อนาถปิณฑโกวิทาสุต

“ก็พระเชตวันนี่ มีหมู่ฤษีพำนักอยู่^๑

พระผู้เป็นธรรมราชาก็ประทับอยู่

เป็นสถานที่ให้เกิดปีติแก่ข้าพระองค์

การงาน ๑ วิชชา ๑ ธรรม ๑ ศีล ๑ ชีวิตอันสูงสุด^๒ ๑

สัตว์ทั้งหลายย่อมบริสุทธ์ด้วยธรรมนี้

หาใช่บริสุทธ์ด้วยโคตรหรือทรัพย์ไม่

เพราะเหตุนั้นแหละ คนฉลาดเมื่อเห็นประโยชน์ตน

ควรเลือกเฟ้นธรรมโดยแยบคายเกิด

เพราะเมื่อเลือกเฟ้นเช่นนี้ ย่อมหมดจดในธรรมเหล่านั้น

พระสารีบุตรเท่านั้น เป็นผู้ยอดเยี่ยมกว่าภิกษุผู้ถึงฝั่ง

ด้วยปัญญา ศีล และความสงบ”

อนาถปิณฑิกเทพบุตรได้กราบทูลดังนี้แล้ว พระศาสดาทรงพอพระทัย ลำดับนั้น
อนาถปิณฑิกเทพบุตรรู้ว่า “พระศาสดาทรงพอพระทัย” จึงถวายอภิวัต กระทำ
ประทักษิณแล้วหายตัวไป ณ ที่นั่นเอง

[๓๘๘] ครั้งนั้น เมื่อราตรีนั้นล่วงไปแล้ว พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุ
ทั้งหลายมาตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อคืนนี้ เทพบุตรองค์หนึ่ง มีวรรณะงดงามยิ่งนัก เมื่อ
ราตรีผ่านพ้นไป ทำพระเชตวันทั้งหมดให้สว่าง เข้ามาหาเราถึงที่อยู่ให้แล้ว
ยืนอยู่ ณ ที่สมควร ได้กล่าวกับเราด้วยคาถาเหล่านี้ว่า

เชิงอรรถ :

^๑ หมู่ฤษีพำนักอยู่ ในที่นี้หมายถึง หมู่ฤษีอาศัยอยู่ (ม.จ.อ. ๓/๓๘๗/๒๓๖)

^๒ การงาน หมายถึงมรรคเจตนา วิชชา หมายถึงมรรคปัญญา อีกนัยหนึ่ง หมายถึงสัมมาทิฐิและ
สัมมาสังกัปปะ ธรรม หมายถึงธรรมที่เป็นฝ่ายแห่งสมาธิ อีกนัยหนึ่ง หมายถึงสัมมาวายามะ สัมมาสติ
และสัมมาสมาธิ ศีล หมายถึงสัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ และสัมมาอาชีวะ ชีวิตอันสูงสุด หมายถึง
ชีวิตของผู้ดำรงอยู่ในศีล (ม.จ.อ. ๓/๓๘๗/๒๓๖, ส.ส.อ. ๑/๔๘/๘๖, ส.ฎีกา ๑/๔๘/๑๓๒)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๑. อนาถปิณฑโกวิทาสุต

“ก็พระเชตวันนี่ มีหมู่ถาษาพานักอยู่

พระผู้เป็นธรรมราชาก็ประทับอยู่

เป็นสถานที่ให้เกิดปิติแก่ข้าพระองค์

การงาน ๑ วิชชา ๑ ธรรม ๑ ศีล ๑ ชีวิตอันสูงสุด ๑

สัตว์ทั้งหลายย่อมบริสุทธ์ด้วยธรรมนี้

หาใช่บริสุทธ์ด้วยโคตรหรือทรัพย์ไม่

เพราะเหตุนั้นแหละ คนฉลาดเมื่อเห็นประโยชน์ตน

ควรเลือกเฟ้นธรรมโดยแยบคายเกิด

เพราะเมื่อเลือกเฟ้นเช่นนี้ ย่อมหมดจดในธรรมเหล่านั้น

พระสารีบุตรเท่านั้น เป็นผู้ยอดเยี่ยมกว่าภิกษุผู้ถึงฝั่ง

ด้วยปัญญา ศีล และความสงบ”

ภิกษุทั้งหลาย เทพบุตรนั้นได้กล่าวดังนี้แล้ว รู้ว่า ‘พระศาสดาทรงพอ
พระทัยเรา’ จึงไหว้เรา ทำประทักษิณแล้วหายตัวไป ณ ที่นั่นเอง”^๑

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระอานนท์ได้กราบทูลพระผู้มี
พระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็เทพบุตรนั้น จักเป็นอนาถบิณฑิก
เทพบุตรแน่ เพราะอนาถบิณฑิกคบดีเลื่อมใสแล้วในท่านพระสารีบุตร”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ดีละ อานนท์ เรื่องที่เธอคาดคะเนนั้น เธอลำดับ
เรื่องถูกแล้ว เทพบุตรนั้นคืออนาถบิณฑิกเทพบุตร มิใช่ใครอื่น”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ท่านพระอานนท์มีใจยินดีชื่นชมพระ
ภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

อนาถปิณฑโกวิทาสุตที่ ๑ จบ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ส.ส. (แปล) ๑๕/๑๐๑/๑๐๗

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า : ๔๔๑ }

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरิปัณณาสก [๕. สฬายตนวรรค]

๒. จันโนวาทสูตร

๒. จันโนวาทสูตร^๑

ว่าด้วยการให้โอวาทแก่พระฉันทะ

[๓๘๙] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน สถานที่ให้เหยื่อกระแต เขตกรุงราชคฤห์ สมัยนั้นแล ท่านพระสารีบุตร ท่านพระมหาจุนทะ และท่านพระฉันทะ^๒อยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ สมัยนั้น ท่านพระฉันทะอาพาธ ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก ครั้นเวลาเย็น ท่านพระสารีบุตรออกจากที่หลีกเร้น^๓แล้วเข้าไปหาท่านพระมหาจุนทะถึงที่อยู่ ได้กล่าวกับท่านพระมหาจุนทะดังนี้ว่า “มาเถิดท่านจุนทะ พวกเราเข้าไปถามอาการอาพาธของท่านพระฉันทะกันเถิด” ท่านพระมหาจุนทะรับคำแล้ว

ลำดับนั้น ท่านพระสารีบุตรและท่านพระมหาจุนทะเข้าไปหาท่านพระฉันทะถึงที่อยู่ ได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ท่านพระสารีบุตรได้ถามท่านพระฉันทะดังนี้ว่า “ท่านฉันทะ ท่านยังสบายดีหรือ ยังพอเป็นอยู่ได้หรือ ทุกขเวทนาของท่านทุเลาลง ไม่กำเริบขึ้นหรือ อาการทุเลาปรากฏ อาการกำเริบไม่ปรากฏหรือ”^๔

ท่านพระฉันทะตอบว่า “ท่านสารีบุตร กระผมไม่สบาย จะเป็นอยู่ไม่ได้ ทุกขเวทนาของกระผมกำเริบหนักขึ้น ไม่ทุเลาลงเลย อาการกำเริบปรากฏ อาการทุเลาไม่ปรากฏ

เปรียบเหมือนคนที่แข็งแรงใช้เหล็กแหลมคมทิ่มแทงศีรษะ แม้ฉันทะ ลมอันแรงกล้าเสียดแทงศีรษะของกระผมฉันทะนั้นเหมือนกัน กระผมไม่สบาย จะเป็นอยู่ไม่ได้ ทุกขเวทนาของกระผมกำเริบหนักขึ้น ไม่ทุเลาลงเลย อาการกำเริบปรากฏ อาการทุเลาไม่ปรากฏ

เชิงอรรถ :

^๑ ทั้งสูตรดูเทียบ ส.สฬ. (แปล) ๑๘/๘๗/๘๐-๘๔

^๒ พระฉันทะ ในสูตรนี้ เป็นคนละรูปกับพระฉันทะที่นำมากันลูกะสงเสด็จเมื่อครั้งเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกมหาภิเนษกรรม ณ (ม.จ.อ. ๓/๓๘๙/๒๓๗, ส.สฬ.อ. ๓/๘๗/๒๐)

^๓ ที่หลีกเร้น ในที่นี้หมายถึงผลสมาบัติ (ม.จ.อ. ๓/๓๘๙/๒๓๗)

^๔ ดูเทียบ อง.จก. (แปล) ๒๒/๕๖/๕๔๐

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๒. จันโนวาทสูตร

เปรียบเทียบคนที่แข็งแรงใช้เชือกหนังที่เหนียวชั้นที่ศีรษะ แม่จันได ลมอันแรงกล้าเสียดแทงศีรษะของกรรมเจนนันเหมือนกัน กรรมไม่สบาย จะเป็นอยู่ไม่ได้ ทุกขเวทนาของกรรมกำเริบหนักขึ้น ไม่ทุเลาลงเลย อาการกำเริบปรากฏ อาการทุเลาไม่ปรากฏ

เปรียบเทียบคนฆ่าโคหรือลูกมือคนฆ่าโคผู้ชำนาญ ใช้มีดแลเนื้อที่คมกรีดท้องแม่จันได ลมอันแรงกล้าเสียดแทงท้องของกรรมเจนนันเหมือนกัน กรรมไม่สบาย จะเป็นอยู่ไม่ได้ ทุกขเวทนาของกรรมกำเริบหนักขึ้น ไม่ทุเลาลงเลย อาการกำเริบปรากฏ อาการทุเลาไม่ปรากฏ

เปรียบเทียบคนที่แข็งแรง ๒ คน จับแขนคนที่อ่อนแอกว่าคนละข้างอย่างให้ร้อนบนหลุมถ่านเพลิง แม่จันได อาการเร่าร้อนในกายของกรรมก็มีมากอย่างยิ่งเจนนันเหมือนกัน ท่านสารีบุตร กรรมไม่สบาย จะเป็นอยู่ไม่ได้ ทุกขเวทนาของกรรมกำเริบหนักขึ้น ไม่ทุเลาลงเลย อาการกำเริบปรากฏ อาการทุเลาไม่ปรากฏ

ท่านสารีบุตร กรรม จักนำศีลตรา^๑มา กรรมไม่ยอมให้มีชีวิตอยู่”

[๓๙๐] “ท่านจันนะอย่านำศีลตรามา ท่านจงรักษาตัวให้อยู่ต่อไปเถิด พวกเราต้องการให้ท่านรักษาตัวอยู่ต่อไป ถ้าท่านจันนะไม่มีโทษนะที่เป็นสัปปายะ ผมจักแสวงหามาให้ ถ้าท่านจันนะไม่มีโทษนะที่เป็นสัปปายะ ผมก็จักแสวงหามาให้ ถ้าท่านจันนะไม่มีพวกอุปัฏฐากผู้เหมาะสม ผมจักอุปัฏฐากเอง ท่านจันนะอย่านำศีลตรามาเลย ขอท่านจันนะจงรักษาตัวให้อยู่ต่อไปเถิด พวกเราต้องการให้ท่านจันนะรักษาตัวอยู่ต่อไป”

“ท่านสารีบุตร โทษนะที่เป็นสัปปายะของกรรมไม่ใช่ไม่มี โทษนะที่เป็นสัปปายะของกรรมไม่ใช่ไม่มี อุปัฏฐากที่เหมาะสมของกรรมไม่ใช่ไม่มี อีกประการหนึ่ง กรรมก็ปรนนิบัติพระศาสดาด้วยความเต็มใจมาตลอดทีเดียว ไม่ใช่ปรนนิบัติด้วยความไม่เต็มใจ ขอท่านสารีบุตรโปรดจำข้อความนี้ไว้เถิดว่า ‘ข้อที่พระสาวกปรนนิบัติพระศาสดาด้วยความเต็มใจ ไม่ใช่ปรนนิบัติด้วยความไม่เต็มใจ นี่เป็นการสมควรแก่พระสาวก จันนภิกษุจักนำศีลตรามาจึงไม่ควรถูกติเตียน’”^๒

เชิงอรรถ :

^๑ ศีลตรา ในที่นี้หมายถึงศีลตราสำหรับฆ่าตัวตาย (ชีวิตินทรสตัดถ) (ม.อ.อ. ๓/๓๘๙/๒๓๗)

^๒ ไม่ควรถูกติเตียน ในที่นี้หมายถึงไม่เกิดอีก ไม่ปฏิสนธิอีก (ม.อ.อ. ๓/๓๙๐/๒๓๗)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๒. จันโนวาทสูตร

“พวกเราขอถามปัญหาบางข้อกับท่านจันนะ ถ้าท่านจันนะจะให้โอกาสตอบ
ปัญหา”

“ท่านสารีบุตร นิมนต์ถามมาเถิด ผมฟังแล้วจักตอบให้รู้”

[๓๙๑] “ท่านจันนะ ท่านพิจารณาเห็นจักขุ จักขุวิญญาณ และธรรมที่พึงรู้
แจ้งทางจักขุวิญญาณว่า ‘นั่นของเรา^๑ เราเป็นนั่น นั่นเป็นอิตตาของเรา’

พิจารณาเห็นโสตะ โสตวิญญาณ ...

พิจารณาเห็นฆานะ ฆานวิญญาณ ...

พิจารณาเห็นชีวหา ชิวหาวิญญาณ ...

พิจารณาเห็นกาย กายวิญญาณ ...

พิจารณาเห็นมโน มโนวิญญาณ และธรรมที่พึงรู้แจ้งทางมโนวิญญาณว่า
‘นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอิตตาของเรา’ หรือ”

“ท่านสารีบุตร กระผมพิจารณาเห็นจักขุ จักขุวิญญาณ และธรรมที่พึงรู้แจ้ง
ทางจักขุวิญญาณว่า ‘นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่ใช่นั่น นั่นไม่ใช่อิตตาของเรา’

พิจารณาเห็นโสตะ โสตวิญญาณ ...

พิจารณาเห็นฆานะ ฆานวิญญาณ ...

พิจารณาเห็นชีวหา ชิวหาวิญญาณ ...

พิจารณาเห็นกาย กายวิญญาณ ...

พิจารณาเห็นมโน มโนวิญญาณ และธรรมที่พึงรู้แจ้งทางมโนวิญญาณว่า
‘นั่นไม่ใช่ของเรา^๒ เราไม่ใช่นั่น นั่นไม่ใช่อิตตาของเรา”

[๓๙๒] “ท่านจันนะ ท่านพิจารณาเห็นอะไร รู้อะไรในจักขุ ในจักขุวิญญาณ
และในธรรมที่พึงรู้แจ้งทางจักขุวิญญาณ จึงพิจารณาเห็นจักขุ จักขุวิญญาณ และ
ธรรมที่พึงรู้แจ้งทางจักขุวิญญาณว่า ‘นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่ใช่นั่น นั่นไม่ใช่
อิตตาของเรา’

เชิงอรรถ :

^๑ คำว่า **นั่นของเรา** เป็นต้น พระเถระกล่าวหมายถึงการถือมั่นด้วยอำนาจตัณหา มานะ และทิฏฐิ
(ม.อ.อ. ๓/๓๙๑/๒๓๗)

^๒ คำว่า **นั่นไม่ใช่ของเรา** เป็นต้น ท่านพระจันนะพิจารณาเห็นว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา (ม.อ.อ.
๓/๓๙๑/๒๓๗)

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरิปัณณาสก [๕. สฬายตนวรรค]

๒. ฉันทโนวาทสูตร

พิจารณาเห็นอะไร รู้อะไรในโสตะ ในโสตวิญญาณ ...

พิจารณาเห็นอะไร รู้อะไรในขานะ ในขานวิญญาณ ...

พิจารณาเห็นอะไร รู้อะไรในชีวหา ในชีวหาวิญญาณ ...

พิจารณาเห็นอะไร รู้อะไรในกาย ในกายวิญญาณ ...

พิจารณาเห็นอะไร รู้อะไรในมโน ในมโนวิญญาณ และในธรรมที่พึงรู้แจ้ง
ทางมโนวิญญาณ จึงพิจารณาเห็นมโน มโนวิญญาณ และธรรมที่พึงรู้แจ้งทาง
มโนวิญญาณว่า 'นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา'

"ท่านสารีบุตร กระผมพิจารณาเห็นความดับ รู้ความดับในจักขุ ใน
จักขุวิญญาณ และในธรรมที่พึงรู้แจ้งทางจักขุวิญญาณ จึงพิจารณาเห็นจักขุ
จักขุวิญญาณ และธรรมที่พึงรู้แจ้งทางจักขุวิญญาณว่า 'นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่
เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา'

พิจารณาเห็นความดับ รู้ความดับในโสตะ ในโสตวิญญาณ ...

พิจารณาเห็นความดับ รู้ความดับในขานะ ในขานวิญญาณ ...

พิจารณาเห็นความดับ รู้ความดับในชีวหา ในชีวหาวิญญาณ ...

พิจารณาเห็นความดับ รู้ความดับในกาย ในกายวิญญาณ ...

พิจารณาเห็นความดับ รู้ความดับในมโน ในมโนวิญญาณ และในธรรมที่พึง
รู้แจ้งทางมโนวิญญาณ จึงพิจารณาเห็นมโน มโนวิญญาณ และธรรมที่พึงรู้แจ้ง
ทางมโนวิญญาณว่า 'นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา'

[๓๙๓] เมื่อท่านพระฉันทนจะกล่าวอย่างนี้แล้ว ท่านพระมหาจันทะได้กล่าวกับ
ท่านพระฉันทนดังนี้ว่า

"ท่านฉันทนะ เพราะเหตุนี้แล แม้การเห็นนี้ ก็เป็นคำสอนของพระผู้มี
พระภาคพระองค์นั้น ท่านพึงใส่ใจให้ดีตลอดกาลเป็นนิตย์ บุคคลผู้มีตัณหา มานะ
และทิฏฐิอาศัยอยู่ ย่อมมีความหวั่นไหว บุคคลผู้ไม่มีตัณหา มานะ และทิฏฐิอาศัยอยู่

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๒. จันนวาทสูตร

ย่อมไม่มีความหวั่นไหว เมื่อไม่มีความหวั่นไหว ก็มีความสงบ^๑ เมื่อมีความสงบ ก็ไม่มีความน้อมไป^๒ เมื่อไม่มีความน้อมไป การมาและการไป^๓ก็ไม่มี เมื่อไม่มีการมาและการไป ความตายและความเกิดก็ไม่มี เมื่อไม่มีความตายและความเกิด โลกนี้โลกหน้าก็ไม่มี ระหว่างโลกทั้งสองก็ไม่มี นี่แลเป็นที่สุดแห่งทุกข^๔

ครั้งท่านพระสารีบุตรและท่านพระมหาจุนทะสอนท่านพระจันนะด้วยโอวาทนี้แล้ว ก็ลุกขึ้นจากอาสนะแล้วจากไป เมื่อท่านพระสารีบุตรและท่านพระมหาจุนทะจากไป ไม่นาน ท่านพระจันนะก็ได้นำศีลธรรมมา^๔

[๓๙๔] ครั้งนั้นแล ท่านพระสารีบุตรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่ พระองค์ผู้เจริญ ท่านจันนะได้นำศีลธรรมมา ท่านมีคิดเป็นอย่างไร มีอภิสัมปรายภาพ เป็นอย่างไร”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “สารีบุตร จันนภิกษุได้บอกว่าจะไม่อุกติเตียน ใ่ว่ต่อหน้าเธอแล้วมิใช่หรือ”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มีหมู่บ้านชาววัชชีชื่อปุพพชिरะ ในหมู่บ้านนั้น ตระกูลที่เป็นมิตร ตระกูลที่เป็นสหาย เป็นตระกูลที่ท่านจันนะเข้าไปอาศัยก็มีอยู่”

“สารีบุตร ตระกูลที่เป็นมิตรตระกูลที่เป็นสหายเหล่านั้น เป็นตระกูลที่ จันนภิกษุเข้าไปอาศัยมีอยู่ แต่เราไม่กล่าวว่า ‘จันนภิกษุมีตระกูลที่ตนพึงเข้าไป อาศัยด้วยเหตุเพียงเท่านี้’ เธอจงจำข้อความนี้ไว้ อย่างนี้เถิดว่า ‘เรากล่าวถึงภิกษุที่

เชิงอรรถ :

^๑ ความสงบ ในที่นี้หมายถึงกายบีสลัทธิ(สงบกาย) จิตตบีสลัทธิ(สงบจิต) และกิเลสบีสลัทธิ(สงบกิเลส) (ม.อ.อ. ๓/๓๙๓/๒๓๗, ส.สฬ.อ. ๓/๘๗/๒๑)

^๒ ความน้อมไป ในที่นี้หมายถึงความน้อมไปด้วยตัณหาและทิฏฐิ (ม.อ.อ. ๓/๓๙๓/๒๓๗, ส.สฬ.อ. ๓/๘๗/๒๑)

^๓ การมาและการไป หมายถึงการมาด้วยอำนาจปฏิสนธิ การไปด้วยอำนาจการจุติ (ม.อ.อ. ๓/๓๙๓/๒๓๗, ส.สฬ.อ. ๓/๘๗/๒๒, ส.ฐีกา ๒/๘๗/๓๕๑)

^๔ นำศีลธรรมมา ในที่นี้หมายถึงนำศีลธรรมมาฆ่าตัวตาย คือตัดก้านคอ (ม.อ.อ. ๓/๓๙๕/๒๓๘, ส.สฬ.อ. ๓/๘๗/๒๒)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๓. ปุณโณวาทสูตร

ละกายนี้เข้าถึงกายอื่น ว่ามีตระกูลที่ตนพึงเข้าไปอาศัย' ตระกูลนั้นไม่มีสำหรับ
ฉันทนภิกษุ ฉันทนภิกษุนาคัสตรามาจึงไม่ควรถูกติเตียน"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ท่านพระสารีบุตรมีใจยินดีชื่นชมพระ
ภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

ฉันทนโณวาทสูตรที่ ๒ จบ

๓. ปุณโณวาทสูตร^๑

ว่าด้วยการประทานโอวาทแก่พระปุณณะ

[๓๙๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของ
อนาถมิกนทิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้นเวลาเย็น ท่านพระปุณณะออกจากที่
หลีกเร้นเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร
ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรด
โอวาทข้าพระองค์ด้วยพระโอวาทโดยย่อ ซึ่งข้าพระองค์ได้ฟังแล้ว จะพึงหลีกออก
ไปอยู่คนเดียว ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่เถิด"

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ปุณณะ ถ้าเช่นนั้น เธอจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เรา
จักกล่าว"

ท่านพระปุณณะทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ปุณณะ รูปที่พึงรู้แจ้งทางตา ที่น่าปรารถนา น่าใคร่
น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัดมีอยู่ ถ้าภิกษุยังเพิลิตเพลิน เขยชม
ยึดติดรูปนั้นอยู่ เมื่อเธอเพิลิตเพลิน เขยชม ยึดติดรูปนั้น ความเพิลิตเพลินย่อม
เกิดขึ้น เรากล่าวว่า 'เพราะความเพิลิตเพลินเกิด ทุกข์จึงเกิด'^๒

เชิงอรรถ :

^๑ ทั้งสูตรดูเทียบ ส.ส.พ. (แปล) ๑๘/๘๘/๘๔-๘๘

^๒ หมายถึงการรวมทุกข์ในขั้น ๕ ย่อมมีเฉพาะการรวมความเพิลิตเพลินคือตัณหาไว้ด้วยกัน (ม.อ.อ.
๓/๓๙๕/๒๓๘)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๓. ปุณโณวาทสูตร

เสียงที่ฟังรู้แจ้งทางหู ...

กลิ่นที่ฟังรู้แจ้งทางจมูก ...

รสที่ฟังรู้แจ้งทางลิ้น ...

โผฏฐัพพะที่ฟังรู้แจ้งทางกาย ...

ธรรมารมณ์ที่ฟังรู้แจ้งทางใจ ที่นำปรารภนา นำใคร่ นำพอใจ ชวนให้รัก
ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนดมีอยู่ ถ้าภิกษุยังเพลิดเพลิน เขยชม ยึดติดธรรมารมณ์
นั้นอยู่ เมื่อเธอเพลิดเพลิน เขยชม ยึดติดธรรมารมณ์นั้น ความเพลิดเพลินย่อม
เกิดขึ้น เรากล่าวว่า 'เพราะความเพลิดเพลินเกิด ทุกข์จึงเกิด'

รูปที่ฟังรู้แจ้งทางตา ที่นำปรารภนา นำใคร่ นำพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่
พาใจให้กำหนดมีอยู่ ถ้าภิกษุไม่เพลิดเพลิน ไม่เขยชม ไม่ยึดติดรูปนั้นอยู่ เมื่อ
เธอไม่เพลิดเพลิน ไม่เขยชม ไม่ยึดติดรูปนั้น ความเพลิดเพลินย่อมดับ เรากล่าวว่า
'เพราะความเพลิดเพลินดับ ทุกข์จึงดับ'

เสียงที่ฟังรู้แจ้งทางหู ...

กลิ่นที่ฟังรู้แจ้งทางจมูก ...

รสที่ฟังรู้แจ้งทางลิ้น ...

โผฏฐัพพะที่ฟังรู้แจ้งทางกาย ...

ธรรมารมณ์ที่ฟังรู้แจ้งทางใจ ที่นำปรารภนา นำใคร่ นำพอใจ ชวนให้รัก
ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนดมีอยู่ ถ้าภิกษุไม่เพลิดเพลิน ไม่เขยชม ไม่ยึดติด
ธรรมารมณ์นั้นอยู่ เมื่อเธอไม่เพลิดเพลิน ไม่เขยชม ไม่ยึดติดธรรมารมณ์นั้น
ความเพลิดเพลินย่อมดับ เรากล่าวว่า 'เพราะความเพลิดเพลินดับ ทุกข์จึงดับ'

ปุณณะ เราโอวาทเธอด้วยโอวาทโดยย่อนี้ เธอจักอยู่ในชนบทไหน"

ท่านพระปุณณะกราบทูลตั้งนี้ว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาค
โอวาทข้าพระองค์ด้วยพระโอวาทโดยย่อนี้แล้ว ข้าพระองค์จักอยู่ในชนบทชื่อ
สุนาปรินตะ"

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสัน [๕. สฬายตนวรรค]

๓. ปุณโณวาทสูตร

[๓๙๖] “ปุณณะ พวกมนุษย์ชาวสุนาปรินตชนบทเป็นคนดรัายนัก พวกมนุษย์ชาวสุนาปรินตชนบทเป็นคนหยาบคายนัก ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรินตชนบทจักดำ บริภาษเธอ ในเรื่องนี้ เธอจักคิดอย่างไร”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรินตชนบทจักดำ บริภาษข้าพระองค์ ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้ว่า ‘มนุษย์ชาวสุนาปรินตชนบทเหล่านี้ดีหนอ มนุษย์ชาวสุนาปรินตชนบทเหล่านี้ดีจริงหนอ ที่ไม่ประหารเราด้วยฝ่ามือ’ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้ ข้าแต่พระสคต ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้”

“ปุณณะ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรินตชนบทจักประหารเธอด้วยฝ่ามือ ในเรื่องนี้เธอจักคิดอย่างไร”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรินตชนบทจักประหารข้าพระองค์ด้วยฝ่ามือ ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้ว่า ‘มนุษย์ชาวสุนาปรินตชนบทเหล่านี้ดีหนอ มนุษย์ชาวสุนาปรินตชนบทเหล่านี้ดีจริงหนอ ที่ไม่ประหารเราด้วยก้อนดิน’ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้ ข้าแต่พระสคต ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้”

“ปุณณะ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรินตชนบทจักประหารเธอด้วยก้อนดิน ในเรื่องนี้เธอจักคิดอย่างไร”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรินตชนบทจักประหารข้าพระองค์ด้วยก้อนดิน ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้ว่า ‘มนุษย์ชาวสุนาปรินตชนบทเหล่านี้ดีหนอ มนุษย์ชาวสุนาปรินตชนบทเหล่านี้ดีจริงหนอ ที่ไม่ประหารเราด้วยท่อนไม้’ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้ ข้าแต่พระสคต ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้”

“ปุณณะ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรินตชนบทจักประหารเธอด้วยท่อนไม้ ในเรื่องนี้เธอจักคิดอย่างไร”

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสัน [๕. สฬายตนวรรค]

๓. ปุณโณวาทสูตร

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรินตชนบทจักประหาร
ข้าพระองค์ด้วยท่อนไม้ ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้ว่า ‘มนุษย์ชาวสุนาปรินต-
ชนบทเหล่านี้ดีหนอ มนุษย์ชาวสุนาปรินตชนบทเหล่านี้ดีจริงหนอ ที่ไม่ประหารเรา
ด้วยศัสตรา’ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้ ข้าแต่
พระสุคต ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้”

“ปุณณะ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรินตชนบทจักประหารเราด้วยศัสตรา ใน
เรื่องนี้เราจักคิดอย่างไร”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรินตชนบทจักประหาร
ข้าพระองค์ด้วยศัสตรา ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้ว่า ‘มนุษย์ชาวสุนาปรินต-
ชนบทเหล่านี้ดีหนอ มนุษย์ชาวสุนาปรินตชนบทเหล่านี้ดีจริงหนอ ที่ไม่ปลงชีวิต
เราด้วยศัสตราที่คม’ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้
ข้าแต่พระสุคต ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้”

“ปุณณะ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรินตชนบทจักปลงชีวิตเราด้วยศัสตราที่คม
ในเรื่องนี้เราจักคิดอย่างไร”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรินตชนบทจักปลงชีวิต
ข้าพระองค์ด้วยศัสตราที่คม ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้ว่า ‘พระสาวก
ทั้งหลายของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นอึดอัด ระอา รังเกียจอยู่ด้วยร่างกายและ
ชีวิต แสงวาทศัสตราเครื่องปลงชีวิตก็มีอยู่ เราได้ศัสตราเครื่องปลงชีวิตที่ไม่ได้
แสงวาทเลย’ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้ ข้าแต่
พระสุคต ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้”

“ดีละ ดีละ ปุณณะ เธอประกอบด้วยความข่มใจและความสงบใจ^๑นี้
จักสามารถอยู่ในสุนาปรินตชนบทได้ ปุณณะ เธอรู้เวลาอันสมควรในบัดนี้เถิด”

เชิงอรรถ :

- ^๑ ความข่มใจ(ทมะ) ในที่นี้เป็นชื่อแห่งความสำรวมอินทรีย์ เป็นต้น อนึ่ง ความสำรวมอินทรีย์ ท่าน
อธิบายว่า ถูกข่มไว้ด้วยสังขจะแล้วจึงเข้าถึงการข่มใจ ผู้ประกอบด้วยความข่มใจและสงบใจชื่อว่าผู้ถึง
ที่สุดพระเวท อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ส่วนความสงบใจ(อุปสมะ) เป็นไวพจน์ของความข่มใจ (ม.อ.อ.
๓/๓๖๖/๒๓๙, ส.สฬาย.อ. ๓/๘๘-๘๙/๒๔)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๓. ปุณโณวาทสูตร

[๓๙๗] ครั้งนั้น ท่านพระปุณณะขึ้นชมยินดีพระภาสิตของพระผู้มีพระภาค แล้วลุกขึ้นจากอาสนะ ถวายอภิวาท กระทำประทักษิณ เก็บงำเสนาสนะเรียบร้อย แล้วถือบาตรและจีวร หลีกจาริกไปทางสุนาปรีตชนบท เมื่อจาริกไปโดยลำดับ ก็ถึงสุนาปรีตชนบท

ได้ยินว่า ท่านพระปุณณะอยู่ที่สุนาปรีตชนบทนั้น ครั้งนั้น ระหว่างพรรษานั้นท่านให้ชาวสุนาปรีตชนบทแสดงตนเป็นอุบาสกประมาณ ๕๐๐ คน แสดงตนเป็นอุบาสิกาประมาณ ๕๐๐ คน ระหว่างพรรษานั้นเหมือนกัน ท่านปุณณะได้บรรลวิชา^๑ ๓ ลำดับนั้น โดยสมัยต่อมา ก็ได้ปรินิพพาน

ครั้งนั้นแล ภิกษุจำนวนมากเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กุลบุตรชื่อปุณณะที่พระองค์ทรงโอวาทด้วยพระโอวาทโดยย่อ นั้นมรณภาพแล้ว เขามีคติเป็นอย่างไร มีอภิธรรมปรายภพเป็นอย่างไร”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรชื่อปุณณะเป็นบัณฑิต ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ทั้งไม่เบียดเบียนเราเพราะเหตุแห่งธรรม ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรชื่อปุณณะปรินิพพานแล้ว”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาสิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาสิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

ปุณโณวาทสูตรที่ ๓ จบ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเชิงอรรถที่ ๒ ข้อ ๑๓ (เทวทหสูตร) หน้า ๑๘ ในเล่มนี้

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า : ๔๕๑ }

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๔. นันทโกวาทสูตร

๔. นันทโกวาทสูตร

ว่าด้วยการให้โอวาทของพระนันทกะ

[๓๙๘] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของ
อนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้นแล ภิกษุณีมหาปชาบดีโคตมี พร้อม
ด้วยภิกษุณีประมาณ ๕๐๐ รูป เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวาย
อภิวาทแล้ว ยืน ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดประทานพระโอวาทสั่งสอน
ภิกษุณีทั้งหลาย โปรดแสดงธรรมมีกถาแก่ภิกษุณีทั้งหลายเถิด”

สมัยนั้นแล ภิกษุผู้เถระทั้งหลาย ย่อมโอวาทภิกษุณีทั้งหลายโดยเวียนกันไป
แต่ท่านพระนันทกะ ไม่ปรารถนาจะโอวาทภิกษุณีทั้งหลายโดยเวียนกันไป ลำดับนั้น
พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกท่านพระอานนท์มาตรัสถามว่า “อานนท์ วันนี้ วาระ
ให้โอวาทภิกษุณีเวียนมาถึงใครหนอ”

ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วาระให้โอวาทภิกษุณี
ทั้งหลาย ภิกษุทุกรูปกระทำแล้วโดยเวียนกันไป แต่ท่านพระนันทกะรูปนี้ ไม่
ปรารถนาจะให้โอวาทภิกษุณีทั้งหลายโดยเวียนกันไป”

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกท่านพระนันทกะมาตรัสว่า “นันทกะ
เธอจงโอวาทสั่งสอนภิกษุณีทั้งหลาย พราหมณ์ เธอจงแสดงธรรมมีกถาแก่ภิกษุณี
ทั้งหลายเถิด”

ท่านพระนันทกะทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว ในเวลาเช้าจึงครองอันตราวาสก
ถือบาตรและจีวร เข้าไปบิณฑบาตยังกรุงสาวัตถี เทียบบิณฑบาตในกรุงสาวัตถีแล้ว
กลับจากบิณฑบาต ภายหลังฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว ผู้เดียวเข้าไปยังราชการาม^๑
ภิกษุณีเหล่านั้นเห็นท่านพระนันทกะเดินมาแต่ไกล จึงช่วยกันปูลาดอาสนะและตั้ง

เชิงอรรถ :

^๑ ราชการาม หมายถึงวิหารที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงให้ก่อสร้างไว้เหมือนกับอุปัฏฐาม ในด้านทิศใต้แห่ง
พระนคร (ม.จ.อ. ๓/๓๙๘/๒๔๗)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า : ๔๕๒ }

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๔. นันทโกวาทสูตร

น้าล้างเท้าไว้ ท่านพระนันทกะนั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้แล้ว ล้างเท้า แม้ภิกษุณี
เหล่านั้นก็พากันกราบท่านพระนันทกะแล้วนั่ง ณ ที่สมควร

ท่านพระนันทกะได้กล่าวกับภิกษุณีเหล่านั้นว่า “น้องหญิงทั้งหลาย การถาม
ตอบกันจักมีขึ้น ในการถามตอบกันนั้น น้องหญิงทั้งหลายเมื่อรู้ ฟังตอบว่า
‘ดิฉันทั้งหลายรู้’ เมื่อไม่รู้ฟังตอบว่า ‘ดิฉันทั้งหลายไม่รู้’ หรือน้องหญิงรูปใดมี
ความเคลือบแคลง หรือความสงสัย น้องหญิงรูปนั้นพึงถามอาตมภาพในเรื่องนั้น
ว่า ‘ข้าแต่ท่านผู้เจริญ เรื่องนี้เป็นอย่างไร เรื่องนี้มีเนื้อความอย่างไร’”

ภิกษุณีเหล่านั้นกล่าวว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ดิฉันทั้งหลายมีใจยินดีชื่นชม
พระคุณเจ้านันทกะ ด้วยเหตุที่พระคุณเจ้านันทกะปวารณาแก่ดิฉันทั้งหลายเช่นนี้”

[๓๙๙] ท่านพระนันทกะถามว่า “น้องหญิงทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเข้าใจ
ความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ จักขูเทียงหรือไม่เทียง”

ภิกษุณีเหล่านั้นตอบว่า “ไม่เทียง เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เทียง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เทียง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะ
พิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า ‘นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอดีตของเรา’”

“ข้อนั้นไม่ควรเลย เจ้าข้า”^๑

“ท่านทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ โสตะเทียงหรือไม่เทียง”

“ไม่เทียง เจ้าข้า” ฯลฯ

“ขานะเทียงหรือไม่เทียง”

“ไม่เทียง เจ้าข้า” ฯลฯ

“ชีวหาเทียงหรือไม่เทียง”

“ไม่เทียง เจ้าข้า” ฯลฯ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ส.สฬ (แปล) ๑๘/๓๒/๓๕

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๔. นันทโกวาทสูตร

“กายเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“มนเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะ

พิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า ‘นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา’

“ข้อนั้นไม่ควรเลย เจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะก่อนนี้ ดิฉันทั้งหลายได้เห็นดีแล้วตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอัน

ชอบ^๑ว่า ‘อายตนะภายใน ๖ ของเรา ไม่เที่ยง แม้เพราะเหตุนี้’ เจ้าข้า”

ท่านพระนันทกกล่าวว่า “ดีละ ดีละ น้องหญิงทั้งหลาย พระอริยสาวกผู้เห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบ ย่อมมีความเห็นเรื่องนี้อย่างนี้”

[๔๐๐] “น้องหญิงทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือรูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะ

พิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า ‘นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา’

“ข้อนั้นไม่ควรเลย เจ้าข้า”

เชิงอรรถ :

^๑ ด้วยปัญญาอันชอบ หมายถึงเห็นตามเหตุ ตามการณ ด้วยวิปัสสนาปัญญา ตามความเป็นจริง (ม.อ.อ. ๓/๓๙๙/๒๔๗)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า :๔๕๔ }

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสชาสูตร [๕. สฬายตนวรรค]

๔. นันทโกวาทสูตร

“น้องหญิงทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ เสี่ยง
เที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“กลิ้งเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“รสเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“โผฏฐัพพะเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“ธรรมารมณฺเฑียงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ เจ้าข้า” ฯลฯ

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะ
พิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า ‘นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอึดตาของเรา’

“ข้อนั้นไม่ควรเลย เจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะก่อนนี้ ดิฉันททั้งหลายได้เห็นดีแล้วตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอัน
ชอบว่า ‘อายตนะภายนอก ๖ ของเรา ไม่เที่ยง แม้เพราะเหตุนี้’ เจ้าข้า”

ท่านพระนันทกะกล่าวว่ “ดีละ ดีละ น้องหญิงทั้งหลาย พระอรียสาวกผู้เห็น
ตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบ ย่อมมีความเห็นเรื่องนี้อย่างนี้แล”

[๔๐๑] “น้องหญิงทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ
จักขุวิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า”

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๔. นันทโกวาทสูตร

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า ‘นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา’

“ข้อนั้นไม่ควรเลย เจ้าข้า”

“น้องหญิงทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือโสตรวิญญานเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“ขานวิญญานเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“ชีวหาวิญญานเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“กายวิญญานเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“มโนวิญญานเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า ‘นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา’

“ข้อนั้นไม่ควรเลย เจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะก่อนนี้ ดิฉันทั้งหลายได้เห็นดีแล้วตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบว่า ‘หมวดวิญญาน ๖ ของเรา ไม่เที่ยง แม้เพราะเหตุนี้’ เจ้าข้า”

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิคาสะกั [๕. สฬายตนวรรค]

๔. นันทโกวาทสูตร

“ดีละ ดีละ น้องหญิงทั้งหลาย พระอริยสาวกผู้เห็นตามความเป็นจริงด้วย ปัญญาอันชอบ ย่อมมีความเห็นเรื่องนี้อย่างนี้แล

[๔๐๒] น้องหญิงทั้งหลาย เปรียบเหมือนเมื่อประทีปน้ำมันถูกจุดไว้ น้ำมันก็ดี ใสก็ดี เปลวไฟก็ดี แสงสว่างก็ดี ล้วนไม่เที่ยง มีความแปรผันเป็นธรรมดา ผู้ใด ฟังกล่าวอย่างนี้ว่า ‘เมื่อประทีปน้ำมันนั้นถูกจุดไว้ น้ำมันก็ดี ใสก็ดี เปลวไฟก็ดี ล้วนไม่เที่ยง มีความแปรผันเป็นธรรมดา แต่ว่าแสงสว่างของประทีปน้ำมันนั้น เที่ยง ยั่งยืน เป็นไปติดต่อกัน มีความไม่แปรผันเป็นธรรมดา’ ผู้ที่กล่าวนั้นชื่อว่าฟังกล่าว ชอบหรือไม่”

“ไม่ชอบ เจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะเมื่อประทีปน้ำมันนั้นถูกจุดไว้ น้ำมันก็ดี ใสก็ดี เปลวไฟก็ดี ล้วน ไม่เที่ยง มีความแปรผันเป็นธรรมดา ไม่จำเป็นต้องพูดถึงแสงสว่างของประทีปน้ำมันนั้นซึ่งไม่เที่ยง มีความแปรผันเป็นธรรมดาเลย เจ้าข้า”

“ฉันนั้นเหมือนกัน น้องหญิงทั้งหลาย บุคคลใดฟังกล่าวอย่างนี้ว่า ‘อายตนะ ภายใน ๖ ของเรา นี้ ไม่เที่ยง แต่เราอาศัยอายตนะภายใน ๖ แล้ว ย่อมเสวย เวทนาใด เป็นสุขก็ตาม เป็นทุกข์ก็ตาม เป็นอทุกขมสุขก็ตาม เวทนานั้น เที่ยง ยั่งยืน เป็นไปติดต่อกัน มีความไม่แปรผันเป็นธรรมดา’ ผู้ที่กล่าวนั้นชื่อว่าฟังกล่าว ชอบหรือไม่”

“ไม่ชอบ เจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะอาศัยปัจจัยที่เกิดจากอายตนะภายในนั้น ๆ เวทนาที่เกิดจากอายตนะ ภายในนั้น ๆ จึงเกิดขึ้น เพราะปัจจัยที่เกิดจากอายตนะภายในนั้น ๆ ดับ เวทนา ที่เกิดจากอายตนะภายในนั้น ๆ จึงดับ”

“ดีละ ดีละ น้องหญิงทั้งหลาย พระอริยสาวกผู้เห็นตามความเป็นจริงด้วย ปัญญาอันชอบ ย่อมมีความเห็นเรื่องนี้อย่างนี้แล

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๔. นันทโกวาทสูตร

[๔๐๓] น้องหญิงทั้งหลาย เปรียบเหมือนต้นไม้ใหญ่ประเภทยืนต้นมีแก่น มีราก ลำต้น กิ่งและใบ และเงา ล้วนไม่เที่ยง มีความแปรผันเป็นธรรมดา ผู้ใด ฟังกล่าวอย่างนี้ว่า ‘ต้นไม้ใหญ่ประเภทยืนต้นมีแก่น มีราก ลำต้น กิ่งและใบ และเงา ล้วนไม่เที่ยง มีความแปรผันเป็นธรรมดา แต่ว่าเงาของต้นไม้ที่นั่นเที่ยง ยั่งยืน เป็นไปติดต่อกัน ไม่มีความแปรผันเป็นธรรมดา’ ผู้ที่กล่าวนั้นชื่อว่าฟังกล่าว ชอบหรือไม่”

“ไม่ชอบ เจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะต้นไม้ใหญ่ประเภทยืนต้นมีแก่น มีราก ลำต้น กิ่งและใบ ล้วนไม่เที่ยง มีความแปรผันเป็นธรรมดา ไม่จำเป็นต้องพูดถึงเงาของต้นไม้ที่นั่นซึ่งไม่เที่ยง มีความแปรผันเป็นธรรมดาเลย เจ้าข้า”

“ฉันนั้นเหมือนกัน น้องหญิงทั้งหลาย บุคคลใดฟังกล่าวอย่างนี้ว่า ‘อายุตนะ ภายนอก ๖ ของเรา ไม่เที่ยง แต่เราอาศัยอายุตนะภายนอก ๖ แล้ว ย่อม เสวยเวทนาใด เป็นสุขก็ตาม เป็นทุกข์ก็ตาม เป็นอทุกข์ขมสุขก็ตาม เวทนานั้นเที่ยง ยั่งยืน เป็นไปติดต่อกัน ไม่มีความไม่แปรผันเป็นธรรมดา’ ผู้ที่กล่าวนั้นชื่อว่าฟังกล่าว ชอบหรือไม่”

“ไม่ชอบ เจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะอาศัยปัจจัยที่เกิดจากอายุตนะภายนอกนั้น ๆ เวทนาที่เกิดจาก อายุตนะภายนอกนั้น ๆ จึงเกิดขึ้น เพราะปัจจัยที่เกิดจากอายุตนะภายนอกนั้น ๆ ดับ เวทนาที่เกิดจากอายุตนะภายนอกนั้น ๆ จึงดับ เจ้าข้า”

“ดีละ ดีละ น้องหญิงทั้งหลาย พระอริยสาวกผู้เห็นตามความเป็นจริงด้วย ปัญญาอันชอบ ย่อมมีความเห็นเรื่องนี้อย่างนี้แล

[๔๐๔] น้องหญิงทั้งหลาย เปรียบเหมือนคนฆ่าโคหรือลูกมือคนฆ่าโค ผู้ฆ่านาญ ฆ่าแม่โคแล้ว ไข่มืดแล้วเนื้อที่คมฆ่าแหละแม่โค แยกส่วนเนื้อไว้ข้างใน แยกส่วนหนังไว้ข้างนอก ในส่วนเนื้อนั้น ส่วนใด ๆ เป็นเนื้อสัน เส้นเอ็นใหญ่

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๔. นันทโกวาทสูตร

เส้นเอ็นเล็กในภายใน ก็ใช้มัดแลเนื้อที่คมตัดชำแหละเฉือนส่วนนั้น ๆ แล้วเลาะส่วนหนังไว้ข้างนอก ใช้หนังนั้นนั้นแหละคลุมแม่โคนั้นไว้ แล้วฟังกล่าวอย่างนี้ว่า 'แม่โคตัวนี้เราประกอบไว้ด้วยหนังผืนนี้เท่านั้น' คนฆ่าโคหรือลูกมือคนฆ่าโคนั้น เมื่อกล่าว ชื่อว่าฟังกล่าวชอบหรือไม่

“ไม่ชอบ เจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะคนฆ่าโคหรือลูกมือคนฆ่าโคผู้ชำนาญโน้น ฆ่าแม่โคแล้ว ใช้มัดแลเนื้อที่คมชำแหละแม่โค แยกส่วนเนื้อไว้ข้างใน แยกส่วนหนังไว้ข้างนอก ในส่วนเนื้อนั้น ส่วนใด ๆ เป็นเนื้อสัน เส้นเอ็นใหญ่ เส้นเอ็นเล็กในภายใน ก็ใช้มัดแลเนื้อที่คมตัดชำแหละเฉือนส่วนนั้น ๆ แล้วเลาะส่วนหนังไว้ข้างนอก ใช้หนังนั้นนั้นแหละคลุมแม่โคนั้นไว้ ฟังกล่าวอย่างนี้ว่า 'แม่โคตัวนี้เราประกอบไว้ด้วยหนังผืนนี้เท่านั้น' แม้ก็จริง ถึงอย่างนั้น แม่โคนั้นก็แยกกันแล้วจากหนังผืนนั้นนั่นเอง เจ้าข้า”

“น้องหญิงทั้งหลาย อาตมภาพทำอุปมานี้เพื่อให้เข้าใจเนื้อความชัดเจนขึ้น เนื้อความในอุปมานั้นดังต่อไปนี้

คำว่า ส่วนเนื้อข้างใน นั้น เป็นชื่อของอายตนะภายใน ๖

คำว่า ส่วนหนังข้างนอก นั้น เป็นชื่อของอายตนะภายนอก ๖

คำว่า เนื้อสัน เส้นเอ็นใหญ่ เส้นเอ็นเล็ก นั้น เป็นชื่อของนันทิราคะ

คำว่า มัดแลเนื้อที่คม นั้น เป็นชื่อของอริยปัญญาที่ตัด ชำแหละ เฉือน กิเลสในภายใน สังโยชน์ในภายใน และเครื่องผูกในภายใน

โพชฌงค์ ๗ ประการ

[๔๐๕] น้องหญิงทั้งหลาย เพราะโพชฌงค์ ๗ ประการนี้ที่ภิกษุเจริญ ทำให้มากแล้ว เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ภิกษุจึงทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरิปัณณาสก [๕. สฬายตนวรรค]

๔. นันทโกวาทสูตร

โพชฌงค์ ๗ ประการ อะไรบ้าง

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้

๑. ย่อมเจริญสติสัมโพชฌงค์อันอาศัยวิเวก(ความสงัด) อาศัยวิราคะ (ความคลายกำหนัด) อาศัยนิโรธ(ความดับ) น้อมไปใน โวสัสคคะ(ความสลະคิน)
๒. ย่อมเจริญธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ...
๓. ย่อมเจริญวิริยสัมโพชฌงค์ ...
๔. ย่อมเจริญปีติสัมโพชฌงค์ ...
๕. ย่อมเจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ...
๖. ย่อมเจริญสมาธิสัมโพชฌงค์ ...
๗. ย่อมเจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัย นิโรธ น้อมไปในโวสัสคคะ^๑

เพราะโพชฌงค์ ๗ ประการนี้แล ที่ภิกษุเจริญ ทำให้มากแล้ว เพราะ อาสวะทั้งหลายสิ้นไป ภิกษุจึงทำให้แจ่มแจ้งโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน”

[๔๐๖] ครั้งนั้น ท่านพระนันทกะกล่าวสอนภิกษุณีเหล่านั้นด้วยโอวาทนี้แล้ว จึงส่งไปด้วยคำว่า “น้องหญิงทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงไปเกิด สมควรแก่เวลาแล้ว”

ลำดับนั้น ภิกษุณีเหล่านั้น ขึ้นชมยินดีภษิตของท่านพระนันทกะ แล้วลุก ขึ้นจากอาสนะ กราบท่านพระนันทกะ กระทำประทักษิณ แล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มี พระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว ยืน ณ ที่สมควร พระผู้มีพระภาคได้ ตรัสกับภิกษุณีเหล่านั้นดังนี้ว่า “ภิกษุณีทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงไปเกิด สมควร แก่เวลาแล้ว”

ครั้งนั้น ภิกษุณีเหล่านั้น ได้ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาค กระทำประทักษิณ แล้วจากไป

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ส.ม. (แปล) ๑๙/๑๘๒/๑๐๙-๑๑๐

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरิปัณณาสก [๕. สฬายตนวรรค]

๔. นันทโกวาทสูตร

เมื่อภิกษุณีเหล่านั้นจากไปแล้วไม่นาน พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ในวันอุโบสถ ๑๔ ค่ำนั้น ชนเป็นอันมากไม่มีความเคลือบแคลงหรือความสงสัยเลยว่า ‘ดวงจันทร์ไม่เต็มดวงหรือเต็มดวงหนอ’ แต่ที่แท้ ดวงจันทร์ก็ยังไม่เต็มดวงนั่นเอง แม้ฉันใด ภิกษุณีเหล่านั้น ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมเป็นผู้มีใจยินดีต่อธรรมเทศนาของนันทกะ ทั้งที่ยังมีความดำริไม่บริบูรณ์”

[๔๐๗] ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกท่านพระนันทกะมาตรัสว่า “นันทกะ ถ้าเช่นนั้น วันพรุ่งนี้ เธอพึงโอวาทภิกษุณีเหล่านั้นด้วยโอวาทนั้นนั้นแหละ” ท่านพระนันทกะทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว

เมื่อล่วงราตรีนั้นไป ครั้นเวลาเช้า ท่านพระนันทกะครองอันตราวาสก ถือบาตรและจีวร เข้าไปบิณฑบาตยังกรุงสาวัตถี เทียบบิณฑบาตในกรุงสาวัตถีแล้ว กลับจากบิณฑบาต ภายหลังฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว ผู้เดียวเข้าไปยังราชการาม ภิกษุณีเหล่านั้นเห็นท่านพระนันทกะเดินมาแต่ไกล จึงช่วยกันปูลาดอาสนะและตั้งน้ำล้างเท้าไว้ ท่านพระนันทกะนั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้ แล้วล้างเท้า แม่ภิกษุณีเหล่านั้นกราบท่านพระนันทกะแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ท่านพระนันทกะได้กล่าวกับภิกษุณีเหล่านั้นว่า

“น้องหญิงทั้งหลาย การถามตอบกันจักมีขึ้น ในการถามตอบกันนั้น น้องหญิงทั้งหลายเมื่อรู้ พึงตอบว่า ‘ดิฉันทั้งหลายรู้’ เมื่อไม่รู้พึงตอบว่า ‘ดิฉันทั้งหลายไม่รู้’ หรือน้องหญิงรูปใดมีความเคลือบแคลง หรือความสงสัย น้องหญิงรูปนั้นพึงถามอาตมภาพในเรื่องนั้นว่า ‘ข้าแต่ท่านผู้เจริญ เรื่องนี้เป็นอย่างไร เรื่องนี้มีเนื้อความอย่างไร’

ภิกษุณีเหล่านั้นกล่าวว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ดิฉันทั้งหลายมีใจยินดีชื่นชมพระคุณเจ้านันทกะ ด้วยเหตุที่พระคุณเจ้านันทกะปวารณาแก่ดิฉันทั้งหลายเช่นนี้”

[๔๐๘] “น้องหญิงทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ จักขุเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า”

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๔. นันทโกวาทสูตร

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า ‘นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา’

“ข้อนั้นไม่ควรเลย เจ้าข้า”

“ท่านทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ โสตะเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“ขานะเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“ชีวหาเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“กายเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“มโนเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า ‘นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา’

“ข้อนั้นไม่ควรเลย เจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะก่อนนี้ ดิฉันทั้งหลายได้เห็นดีแล้วตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบว่า ‘อายตนะภายใน ๖ ของเรา ไม่เที่ยง แม้เพราะเหตุนี้’ เจ้าข้า”

“ดีละ ดีละ น้องหญิงทั้งหลาย พระอริยสาวกผู้เห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบ ย่อมมีความเห็นเรื่องนี้อย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๔. นันทโกวาทสูตร

[๔๐๙] น้องหญิงทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือรูป
เที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะ
พิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า ‘นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา’

“ข้อนั้นไม่ควรเลย เจ้าข้า”

“น้องหญิงทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ เสียง
เที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“กลิ่นเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“รสเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“โผฏฐัพพะเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“ธรรมารมณฺ์เที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะ
พิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า ‘นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา’

“ข้อนั้นไม่ควรเลย เจ้าข้า”

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๔. นันทโกวาทสูตร

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะก่อนนี้ ดิฉันทั้งหลายได้เห็นดีแล้วตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบว่า ‘อายุตนะภายนอก ๖ ของเรา ไม่เที่ยง แม้เพราะเหตุนี้’ เจ้าข้า”

“ดีละ ดีละ น้องหญิงทั้งหลายพระอริยสาวกผู้เห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบ ย่อมมีความเห็นเรื่องนี้อย่างนี้แล

[๔๑๐] น้องหญิงทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ จักขุวิญญูญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า ‘นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอึดตาของเรา’

“ข้อนั้นไม่ควรเลย เจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะก่อนนี้ ดิฉันทั้งหลายได้เห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบว่า ‘หมวดวิญญูญาณ ๖ ของเรา ไม่เที่ยง แม้เพราะเหตุนี้’ เจ้าข้า”

“ดีละ ดีละ น้องหญิงทั้งหลาย พระอริยสาวกผู้เห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบ ย่อมมีความเห็นเรื่องนี้อย่างนี้แล

น้องหญิงทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ โสตรวิญญูญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“ฆานวิญญูญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสชาสูตร [๕. สฬายตนวรรค]

๔. นันทโกวาทสูตร

“ชีวหาวิญญานเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“กายวิญญานเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“มโนวิญญานเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า ‘นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา’

“ข้อนั้นไม่ควรเลย เจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะก่อนนี้ ดิฉันทั้งหลายได้เห็นดีแล้วตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบว่า ‘หมวดวิญญาน ๖ ของเรา ไม่เที่ยง แม้เพราะเหตุนี้’ เจ้าข้า”

“ดีละ ดีละ น้องหญิงทั้งหลาย พระอรียสาวกผู้เห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบ ย่อมมีความเห็นเรื่องนี้อย่างนี้แล

[๔๑๑] น้องหญิงทั้งหลาย เมื่อประทีปน้ำมันถูกจุดไว้ น้ำมันก็ดี ใสก็ดี เปลวไฟก็ดี แสงสว่างก็ดี ล้วนไม่เที่ยง มีความแปรผันเป็นธรรมดา ผู้ใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ‘เมื่อประทีปน้ำมันนั้นถูกจุดไว้ น้ำมันก็ดี ใสก็ดี เปลวไฟก็ดี ล้วนไม่เที่ยง มีความแปรผันเป็นธรรมดา แต่ว่าแสงสว่างของประทีปน้ำมันนั้น เที่ยง ยั่งยืน เป็นไปติดต่อกัน มีความไม่แปรผันเป็นธรรมดา’ ผู้ที่กล่าวนั้นชื่อว่าพึงกล่าวชอบหรือไม่”

“ไม่ชอบ เจ้าข้า”

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๔. นันทโกวาทสูตร

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะเมื่อประทีปน้ำมันโน้นถูกจุดไว้ น้ำมันก็ดี ไฟก็ดี เปลวไฟก็ดี ล้วนไม่เที่ยง มีความแปรผันเป็นธรรมดา ไม่จำเป็นต้องพุดถึงแสงสว่างของประทีปน้ำมันนั้นซึ่งไม่เที่ยง มีความแปรผันเป็นธรรมดาเลย เจ้าข้า”

“ฉันนั้นเหมือนกัน น้องหญิงทั้งหลาย บุคคลใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ‘อายุตนะภายใน ๖ ของเรา นี้ ไม่เที่ยง แต่เราอาศัยอายุตนะภายใน ๖ แล้ว ย่อมเสวยเวทนาใด เป็นสุขก็ตาม เป็นทุกข์ก็ตาม เป็นอทุกข์ขมสุขก็ตาม เวทนานั้น เที่ยงยั่งยืน เป็นไปติดต่อกัน มีความไม่แปรผันเป็นธรรมดา ผู้ที่กล่าวนั้น ชื่อว่าพึงกล่าวชอบหรือไม่”

“ชอบ เจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะอาศัยปัจจัยที่เกิดจากอายุตนะภายในนั้น ๆ เวทนาที่เกิดจากอายุตนะภายในนั้น ๆ จึงเกิดขึ้น เพราะปัจจัยที่เกิดจากอายุตนะภายในนั้น ๆ ดับ เวทนาที่เกิดจากอายุตนะภายในนั้น ๆ จึงดับ”

“ดีละ ดีละ น้องหญิงทั้งหลาย พระอริยสาวกผู้เห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบ ย่อมมีความเห็นเรื่องนี้อย่างนี้แล

[๔๑๒] น้องหญิงทั้งหลาย ต้นไม้ใหญ่ประเภทยืนต้นมีแก่น มีราก ลำต้น กิ่งและใบ และเงา ล้วนไม่เที่ยง มีความแปรผันเป็นธรรมดา ผู้ใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ‘รากก็ดี ลำต้นก็ดี กิ่งและใบก็ดี เงาก็ดี ของต้นไม้ใหญ่ประเภทยืนต้น มีแก่น ล้วนไม่เที่ยง มีความแปรผันเป็นธรรมดา แต่เงาของต้นไม้ นั้น เที่ยง ยั่งยืน เป็นไปติดต่อกัน ‘ไม่มีความแปรผันเป็นธรรมดา’ ผู้ที่กล่าวนั้น ชื่อว่าพึงกล่าวชอบหรือไม่”

“ไม่ชอบ เจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะต้นไม้ใหญ่ประเภทยืนต้นมีแก่น มีราก ลำต้น กิ่งและใบ ล้วนไม่เที่ยง มีความแปรผันเป็นธรรมดา ไม่จำเป็นต้องพุดถึงเงาของต้นไม้ นั้น ซึ่งไม่เที่ยง มีความแปรผันเป็นธรรมดาเลย เจ้าข้า”

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๔. นันทโกวาทสูตร

“ฉันทันเหมือนกัน บุคคลใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ‘อายตนะภายนอก ๖ ของเรานี้ ไม่เที่ยง แต่เราอาศัยอายตนะภายนอก ๖ แล้ว ย่อมเสวยเวทนาใด เป็นสุขก็ตาม เป็นทุกข์ก็ตาม เป็นอทุกข์ขมสุขก็ตาม เวทนานั้นเที่ยง ยั่งยืน เป็นไปติดต่อ มีความไม่แปรผันเป็นธรรมดา’ ผู้ที่กล่าวนั้นชื่อว่าพึงกล่าวชอบหรือไม่”

“ไม่ชอบ เจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะอาศัยปัจจัยที่เกิดจากอายตนะภายนอกนั้น ๆ เวทนาที่เกิดจากอายตนะภายนอกนั้น ๆ จึงเกิดขึ้น เพราะปัจจัยที่เกิดจากอายตนะภายนอกนั้น ๆ ดับ เวทนาที่เกิดจากอายตนะภายนอกนั้น ๆ จึงดับ”

“ดีละ ดีละ น้องหญิงทั้งหลาย พระอริยสาวกผู้เห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบ ย่อมมีความเห็นเรื่องนี้อย่างนี้แล

[๔๑๓] น้องหญิงทั้งหลาย เปรียบเหมือนคนฆ่าโคหรือลูกมือคนฆ่าโคผู้ชำนาญฆ่าแม่โคแล้ว ใช้น้ำมัดแลเนื้อที่คมฆ่าแหละแม่โค แยกส่วนเนื้อไว้ข้างใน แยกส่วนหนังไว้ข้างนอก ในส่วนเนื้อนั้น ส่วนใด ๆ เป็นเนื้อสัน เส้นเอ็นใหญ่ เส้นเอ็นเล็กในภายใน ก็ใช้น้ำมัดแลเนื้อที่คมตัด ฆ่าแหละ เจือนส่วนนั้น ๆ แล้วเลาะส่วนหนังไว้ข้างนอก ใช้น้ำนั้นนั้นแหละคลุมแม่โคนั้นไว้ แล้วพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ‘แม่โคตัวนี้เราประกอบไว้ด้วยหนังผืนนี้เท่านั้น’ คนฆ่าโคหรือลูกมือคนฆ่าโคนั้นเมื่อกล่าวชื่อว่าพึงกล่าวชอบหรือไม่”

“ไม่ชอบ เจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะคนฆ่าโคหรือลูกมือคนฆ่าโคผู้ชำนาญโน้น ฆ่าแม่โคแล้ว ใช้น้ำมัดแลเนื้อที่คมฆ่าแหละแม่โค แยกส่วนเนื้อไว้ข้างใน แยกส่วนหนังไว้ข้างนอก ในส่วนเนื้อนั้น ส่วนใด ๆ เป็นเนื้อสัน เส้นเอ็นใหญ่ เส้นเอ็นเล็กในภายใน ก็ใช้น้ำมัด

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๔. นันทโกวาทสูตร

แลเนื้อที่คมตัด ข่าแหละ เจือนส่วนนั้น ๆ แล้วเลาะส่วนหนังไว้ข้างนอก ใช้นั้นนั้น
นั้นแหละคลุมแม่โคนันไว้ ฟังกล่าวอย่างนี้ว่า ‘แม่โคตัวนี้เราประกอบไว้ด้วยหนัง
ผืนนี้เท่านั้น’ แม่ก็จริง ถึงอย่างนั้น แม่โคนันก็แยกกันแล้วจากหนังผืนนั้นนั่นเอง”

“น้องหญิงทั้งหลาย อาตมภาพทำอุปมานี้เพื่อให้เข้าใจเนื้อความได้ชัดเจนขึ้น
เนื้อความในอุปมานั้นดังต่อไปนี้

คำว่า ส่วนเนื้อข้างใน นั้น เป็นชื่อของอายตนะภายใน ๖

คำว่า ส่วนหนังข้างนอก นั้น เป็นชื่อของอายตนะภายนอก ๖

คำว่า เนื้อสัน เส้นเอ็นใหญ่ เส้นเอ็นเล็ก นั้น เป็นชื่อของนันทิราคะ

คำว่า มีดแลเนื้อที่คม นั้น เป็นชื่อของอริยปัญญาที่ตัด ข่าแหละ เจือน
กิเลสในภายใน สังโยชน์ในภายใน และเครื่องผูกในภายใน

โพชฌงค์ ๗ ประการ

[๔๑๔] น้องหญิงทั้งหลาย เพราะโพชฌงค์ ๗ ประการนี้ ที่ภิกษุเจริญ
ทำให้มากแล้ว เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ภิกษุจึงทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญา
วิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน

โพชฌงค์ ๗ ประการ อะไรบ้าง

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้

๑. ย่อมเจริญสติสัมโพชฌงค์อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ
น้อมไปในโอสถัคคะ
๒. ย่อมเจริญสัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ...
๓. ย่อมเจริญวิริยสัมโพชฌงค์ ...
๔. ย่อมเจริญปีติสัมโพชฌงค์ ...
๕. ย่อมเจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ...
๖. ย่อมเจริญสมาธิสัมโพชฌงค์ ...

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสิก [๕. สฬายตนวรรค]

๔. นันทโกวาทสูตร

๗. ย่อมเจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัย
นิโรธ น้อมไปในโอสสัคคะ

เพราะโพชฌงค์ ๗ ประการนี้ ที่ภิกษุเจริญ ทำให้มากแล้ว เพราะอัสวะ
ทั้งหลายสิ้นไป ภิกษุจึงทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอัสวะมิได้
ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน”

[๔๑๕] ครั้งนั้น ท่านพระนันทกะโอวาทภิกษุณีเหล่านั้นด้วยโอวาทนี้แล้ว
จึงส่งไปด้วยคำว่า “น้องหญิงทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงไปเถิด สมควรแก่เวลาแล้ว”

ลำดับนั้น ภิกษุณีเหล่านั้นชื่นชมยินดีภาษิตของท่านพระนันทกะ แล้ว
ลุกขึ้นจากอาสนะ กราบท่านพระนันทกะ กระทำประทักษิณ แล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้
มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว ยืน ณ ที่สมควร พระผู้มีพระภาคได้
ตรัสกับภิกษุณีเหล่านั้นดังนี้ว่า “ภิกษุณีทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงไปเถิด สมควร
แก่เวลาแล้ว”

ครั้งนั้น ภิกษุณีเหล่านั้นได้ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาค กระทำประทักษิณ
แล้วจากไป

เมื่อภิกษุณีเหล่านั้นจากไปแล้วไม่นาน พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกภิกษุ
ทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ในวันอุโบสถ ๑๕ ค่ำนั้น ชนเป็นอันมากไม่
มีความเคลือบแคลงหรือความสงสัยเลยว่า ‘ดวงจันทร์ไม่เต็มดวงหรือเต็มดวง
หนอ’ แต่ที่แท้ ดวงจันทร์ก็เต็มดวงแล้ว ฉันทใด ภิกษุณีเหล่านั้นก็ฉันทนั้นเหมือนกัน
ย่อมเป็นผู้มีใจยินดีต่อธรรมเทศนาของพระนันทกะและมีความดำริบริบูรณ์แล้ว

ภิกษุทั้งหลาย บรรดาภิกษุณี ๕๐๐ รูปนั้น รูปที่ได้คุณธรรมชั้นต่ำที่สุดเป็น
โสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระ
ภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

นันทโกวาทสูตรที่ ๔ จบ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๕. จุฬารahulโหวาทสูตร

๕. จุฬารahulโหวาทสูตร^๑

ว่าด้วยการประทานโหวาทแก่พระราหุล สูตรเล็ก

[๕๑๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของ
อนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงหลีกเร้นอยู่
ในที่สงัด ทรงเกิดความรำพึงขึ้นอย่างนี้ว่า "ธรรมเป็นเครื่องบ่มวิมุตติ^๒ของราหุล
แก่กล้าแล้ว ทางที่ดี เราพึงแนะนำราหุลในธรรมเป็นที่สิ้นอาสวะให้ยิ่งขึ้นไป"

ครั้งเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคทรงครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวร เสด็จ
เข้าไปบิณฑบาตยังกรุงสาวัตถี ทรงเที่ยวบิณฑบาตในกรุงสาวัตถีแล้ว เสด็จกลับ
จากบิณฑบาตภายหลังเสวยพระกระยาหารเสร็จแล้ว รับสั่งเรียกท่านพระราหุลมา
ตรัสว่า "ราหุล เธอจงถือผ้าสีทนะ(ผ้าสำหรับปูนั่งของสมณะ) เราจักเข้าไปยัง
ป่าอันธวัน เพื่อพักผ่อนกลางวัน"

ท่านพระราหุลทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว ได้ถือผ้าสีทนะตามเสด็จพระผู้มี
พระภาคไปเบื้องพระปฤษฎางค์

สมัยนั้น เทวดาหลายพันองค์ติดตามพระผู้มีพระภาคไปด้วยคิดว่า "วันนี้
พระผู้มีพระภาค จักทรงแนะนำท่านพระราหุลในธรรมเป็นที่สิ้นอาสวะให้ยิ่งขึ้นไป"

เชิงอรรถ :

^๑ ทั้งสูตรดูเทียบ ส.สฬ.(แปล) ๑๘/๑๒๑/๑๔๓-๑๔๗

^๒ ธรรมเป็นเครื่องบ่มวิมุตติ หมายถึงธรรม ๑๕ ประการ คือ เว้นบุคคล ๕ จำพวก ได้แก่ ผู้ไม่มีศรัทธา
ผู้เกียจคร้าน ผู้หลงลืมสติ ผู้มีจิตไม่มั่นคง และผู้มีปัญญาทรมาน คบบุคคล ๕ จำพวก ได้แก่ ผู้มีศรัทธา
ผู้ขยัน ผู้มีสติมั่นคง ผู้มีจิตตั้งมั่น และผู้มีปัญญา พิจารณาธรรม ๕ ประการ คือ พระสูตรที่นำเส้อมใส
สัมมปฺปธานสูตร สติปัฏฐานสูตร ฌานและวิโมกข์ และญาณจรिया

อีกนัยหนึ่ง หมายถึงธรรม ๑๕ ประการ คือ อินทรีย์ ๕ ประการ สัญญาอันเป็นส่วนแห่ง
ธรรมเครื่องตรัสรู้ ๕ ประการ และธรรม ๕ ประการ มีกัลยาณเมตตตาเป็นต้น (ม.อ.อ. ๓/๔๑๖/๒๔๙,
ส.สฬ.อ. ๓/๑๒๑/๔๓)

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสัน [๕. สฬายตนวรรค]

๕. จุฬารากุลวาทสูตร

ต่อมา พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปสู่ป่าอันธวัน ประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่ปู
ลาดไว้แล้วที่โคนต้นไม้แห่งหนึ่ง ฝ่ายท่านพระราหุลถวายอภิวัตแล้ว นั่ง ณ ที่
สมควร พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับท่านพระราหุลดังนี้ว่า

[๔๑๗] “ราหุล เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ จักขุเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

ท่านพระราหุลกราบทูลว่า “ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะ
พิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า ‘นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา’

“ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า”

“ราหุล เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือรูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะ
พิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า ‘นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา’

“ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า”

“ราหุล เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ จักขุวิญญูณเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะ
พิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า ‘นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา’

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๕. จุฬารากุลโฆวาทสูตร

“ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า”

“ราहुล เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ จักขุสัมผัสเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า ‘นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา’”

“ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า”

“ราहुล เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร แม้เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย เที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า ‘นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา’”

“ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า”

[๔๑๘] “ราहुล เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ โสตะเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า” ฯลฯ

“ขานะเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า” ฯลฯ

“ชีวหาเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า” ฯลฯ

“กายเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า” ฯลฯ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๕. จุฬารากุลวาทสูตร

“ราหุล เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ มโนเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า ‘นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา’

“ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า”

“ราหุล เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ ธรรมารมณฺเฑียงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า ‘นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา’

“ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า”

“ราหุล เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ มโนวิญญานฺเฑียงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า ‘นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา’

“ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๕. จุฬารากุลโฆวาทสูตร

“ราหุล เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ มโนสัมผัสเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า ‘นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา’

“ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า”

“ราหุล เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร แม้วทนา สัญญา สังขาร วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย เที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า ‘นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา’

“ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า”

[๔๑๙] “ราหุล อริยสาวกผู้ได้สดับ เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในจักขุ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในจักขุวิญญาณ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในจักขุสัมผัส ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เกิดขึ้น เพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย

ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในโสตตะ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเสียง ...

ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในชานะ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในกลิ่น ...

ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในชีวหา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรส ...

ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในกาย ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในโผฏฐัพพะ ...

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๖. ฉฉกกสูตร

ย่อมเบื่อหน่ายแมในมโน ย่อมเบื่อหน่ายแมในธรรมารมณฺ์ ย่อมเบื่อหน่าย
แมในมโนวิญญาณ ย่อมเบื่อหน่ายแมในมโนสัมผัส ย่อมเบื่อหน่ายแมในเวทนา
สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย

เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนด เพราะคลายกำหนด จิตย่อมหลุดพ้น
เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็รู้ว่า 'หลุดพ้นแล้ว' รู้ชัดว่า 'ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหม
จรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภษิตนี้แล้ว ท่านพระราหุลมีใจยินดีขึ้นชมพระภษิต
ของพระผู้มีพระภาค เมื่อพระองค์ตรัสเวยยากรณภษิตนี้อยู่ จิตของท่าน
พระราหุลก็หลุดพ้นจากอาสวะเพราะ'ไม่ถือมั่น และธรรมจักขุ^๑อันปราศจากฐลี
ปราศจากมลทินได้เกิดแก่เทวดาหลายพันองค์ว่า

"สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับเป็นธรรมดา"
ดังนี้แล

จุฬารahulวาทสูตรที่ ๕ จบ

๖. ฉฉกกสูตร

ว่าด้วยธรรม ๖ ประการ ๖ หมวด

[๔๒๐] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของ
อนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียก
ภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย" ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว
พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสว่า

เชิงอรรถ :

^๑ ธรรมจักขุ ในที่นี้หมายถึงมรรค ๔ และผล ๔ (ม.อ.อ. ๓/๔๑๙/๒๕๐, ส.สฬ.อ. ๓/๑๒๑/๔๓)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า : ๔๗๕ }

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरิปัณณาสก [๕. สฬายตนวรรค]

๖. ฉจักกสูตร

“ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรม มีความงามในเบื้องต้น^๑ มีความงามในท่ามกลาง มีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์^๒ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน คือธรรม ๖ ประการ ๖ หมวด เธอทั้งหลายจงฟัง ธรรม ๖ ประการ ๖ หมวดนั้น จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว”

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

“เธอทั้งหลายพึงทราบอายตนะภายใน ๖ พึงทราบอายตนะภายนอก ๖ พึงทราบหมวดวิญญูณ ๖ พึงทราบหมวดผัสสะ ๖ พึงทราบหมวดเวทนา ๖ พึงทราบหมวดตัณหา^๓ ๖

อายตนะ ๑๒ ประการ

[๔๒๑] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า ‘เธอทั้งหลายพึงทราบอายตนะภายใน ๖’ เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น คือ

๑. จักขวยตนะ	๒. โสedayตนะ
๓. ฆานายตนะ	๔. ชิวหายตนะ
๕. กายายตนะ	๖. มนายตนะ

คำที่เรากล่าวไว้ว่า ‘เธอทั้งหลายพึงทราบอายตนะภายใน ๖’ นั้น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

นี่เป็นหมวดธรรม ๖ หมวดที่ ๑ (๑)

เชิงอรรถ :

- ^๑ ธรรมมีความงามในเบื้องต้นหมายถึงศีล ธรรมมีความงามในท่ามกลางหมายถึงอริยมรรค และธรรมมีความงามในที่สุดหมายถึงนิพพาน (ที.สี.อ. ๑๙๐/๑๕๙)
- ^๒ พรหมจรรย์ หมายถึงความประพฤติประเสริฐมีนัย ๑๐ ประการ คือ ทาน(การให้) เวทยารัจจะ(การขวนขวายช่วยเหลือ) ปญจศีละ(ศีลห้า) อัปปมัญญา(การประพฤติพรหมวิหารอย่างไม่มีขอบเขต) เมถุนวิริติ(การงดเว้นจากการเสพเมถุน) สหารสันโดษ(ความยินดีเฉพาะคู่ครองของตน) วิริยะ(ความเพียร) อุโปสถังคะ(องค์อุโปสถ) อริยมรรค(ทางอันประเสริฐ) และศาสนา(พระพุทธศาสนา) ในที่นี้หมายถึงศาสนา (ที.สี.อ. ๑๙๐/๑๖๐-๑๖๒)
- ^๓ ตัณหา ในที่นี้หมายถึงตัณหาที่เกิดขึ้นในขณะแห่งขวนจิตที่มีวิบากเวทนาเป็นปัจจัย (ม.อ.อ. ๓/๔๒๐/๒๕๐)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๖. ฉฉกกสูตร

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า 'พึงทราบอายตนะภายนอก ๖' เพราะอาศัยเหตุอะไร
เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น คือ

๑. รูปายตนะ	๒. สัทททายตนะ
๓. คันธายตนะ	๔. รสายตนะ
๕. โผฏฐัพพายตนะ	๖. ธรรมายตนะ ^๑

คำที่เรากล่าวไว้ว่า 'พึงทราบอายตนะภายนอก ๖' นั้น เพราะอาศัยเหตุนี้
เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

นี้เป็นหมวดธรรม ๖ หมวดที่ ๒ (๒)

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า 'พึงทราบหมวดวิญญูญาณ ๖' เพราะอาศัยเหตุอะไร เรา
จึงกล่าวไว้เช่นนั้น คือ

๑. เพราะอาศัยจักขุและรูป จักขุวิญญูญาณจึงเกิด
๒. เพราะอาศัยโสตและเสียง โสตวิญญูญาณจึงเกิด
๓. เพราะอาศัยขานะและกลิ่น ขานวิญญูญาณจึงเกิด
๔. เพราะอาศัยชีวหาและรส ชิวหาวิญญูญาณจึงเกิด
๕. เพราะอาศัยกายและโผฏฐัพพะ กายวิญญูญาณจึงเกิด
๖. เพราะอาศัยมโนและธรรมารมณฺ์ มโนวิญญูญาณจึงเกิด

คำที่เรากล่าวไว้ว่า 'พึงทราบหมวดวิญญูญาณ ๖' นั้น เพราะอาศัยเหตุนี้
เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

นี้เป็นหมวดธรรม ๖ หมวดที่ ๓ (๓)

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า 'พึงทราบหมวดผัสสะ ๖' เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึง
กล่าวไว้เช่นนั้น คือ

๑. เพราะอาศัยจักขุและรูป จักขุวิญญูญาณจึงเกิด ความประจวบแห่ง
ธรรม ๓ เป็นผัสสะ^๒

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบข้อ ๓๐๕ (สฬายตนวิภังคสูตร) หน้า ๓๖๙ ในเล่มนี้

^๒ ดูเทียบ ส.สพ. (แปล) ๑๘/๖๐/๔๙

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरิปัณณาสก [๕. สฬายตนวรรค]

๖. ฉจักกสูตร

๒. เพราะอาศัยโสตตะและเสียง โสตวิญญูณจึงเกิด ความประจวบ
แห่งธรรม ๓ เป็นผัสสะ
๓. เพราะอาศัยขานะและกลิ่น ขานวิญญูณจึงเกิด ความประจวบ
แห่งธรรม ๓ เป็นผัสสะ
๔. เพราะอาศัยชีวหาและรส ชิวหาวิญญูณจึงเกิด ความประจวบ
แห่งธรรม ๓ เป็นผัสสะ
๕. เพราะอาศัยกายและโผฏฐัพพะ กายวิญญูณจึงเกิด ความ
ประจวบแห่งธรรม ๓ เป็นผัสสะ
๖. เพราะอาศัยมโนและธรรมารมณ มโนวิญญูณจึงเกิด ความ
ประจวบแห่งธรรม ๓ เป็นผัสสะ

คำที่เรากล่าวไว้ว่า 'พึงทราบหมวดผัสสะ ๖' นั้น เพราะอาศัยเหตุนี้ เรา
จึงกล่าวไว้เช่นนั้น

นี้เป็นหมวดธรรม ๖ หมวดที่ ๔ (๔)

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า 'พึงทราบหมวดเวทนา ๖' เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึง
กล่าวไว้เช่นนั้น คือ

๑. เพราะอาศัยจักขุและรูป จักขุวิญญูณจึงเกิด ความประจวบแห่ง
ธรรม ๓ เป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงเกิด^๑
๒. เพราะอาศัยโสตตะและเสียง โสตวิญญูณจึงเกิด ...
๓. เพราะอาศัยขานะและกลิ่น ขานวิญญูณจึงเกิด ...
๔. เพราะอาศัยชีวหาและรส ชิวหาวิญญูณจึงเกิด ...
๕. เพราะอาศัยกายและโผฏฐัพพะ กายวิญญูณจึงเกิด ...
๖. เพราะอาศัยมโนและธรรมารมณ มโนวิญญูณจึงเกิด ความ
ประจวบแห่งธรรม ๓ เป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนา
จึงเกิด

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ส.สฬ.(แปล) ๑๘/๖๐/๔๙

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๖. ฉจักกสูตร

คำที่เรากล่าวไว้ว่า 'พึงทราบหมวดเวทนา ๖' นั้น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

นี้เป็นหมวดธรรม ๖ หมวดที่ ๕ (๕)

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า 'พึงทราบหมวดตัณหา ๖' เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น คือ

๑. เพราะอาศัยจักขุและรูป จักขุวิญญาณจึงเกิด ความประจวบแห่งธรรม ๓ เป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงเกิด เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหา^๑จึงเกิด
๒. เพราะอาศัยโสตและเสียง โสตวิญญาณจึงเกิด ...
๓. เพราะอาศัยขานะและกลิ่น ขานวิญญาณจึงเกิด ...
๔. เพราะอาศัยชีวหาและรส ชิวหาวิญญาณจึงเกิด ...
๕. เพราะอาศัยกายและโผฏฐัพพะ กายวิญญาณจึงเกิด ...
๖. เพราะอาศัยมโนและธรรมารมณ มโนวิญญาณจึงเกิด ความประจวบแห่งธรรม ๓ เป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงเกิด เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงเกิด

คำที่เรากล่าวไว้ว่า 'พึงทราบหมวดตัณหา ๖' นั้น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

นี้เป็นหมวดธรรม ๖ หมวดที่ ๖ (๖)

[๔๒๒] ผู้ใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า 'จักขุเป็นอัตตา' คำของผู้นั้นไม่ถูกต้อง จักขุย่อมปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป ก็สิ่งใดปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป สิ่งนั้นต้องกล่าวได้ดังนี้ว่า 'อัตตาของเราย่อมเกิดขึ้นและเสื่อมไป' เพราะฉะนั้น คำของผู้ที่กล่าวว่า 'จักขุเป็นอัตตา' นั้นจึงไม่ถูกต้อง จักขุเป็นอนัตตาด้วยอาการอย่างนี้

เชิงอรรถ :

^๑ ตัณหา ในที่นี้หมายถึงตัณหาที่เกิดขึ้นในขณะแห่งขณะที่มีวิบากเวทนาเป็นปัจจัย (ม.อ.อ. ๓/๔๒๐/๒๕๐)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๖. ฉฉกสูตร

ผู้ใดพึงกล่าวว่า 'รูปเป็นอัตตา' คำของผู้นั้นไม่ถูกต้อง รูปย่อมปรากฏทั้ง
ความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป ก็สิ่งใดปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป
สิ่งนั้นต้องกล่าวได้ดังนี้ว่า 'อัตตาของเราย่อมเกิดขึ้นและเสื่อมไป' เพราะฉะนั้น
คำของผู้ที่กล่าวว่า 'รูปเป็นอัตตา' นั้นจึงไม่ถูกต้อง จักขุเป็นอนัตตา รูปเป็นอนัตตา
ด้วยอาการอย่างนี้

ผู้ใดพึงกล่าวว่า 'จักขุวิญญาณเป็นอัตตา' คำของผู้นั้นไม่ถูกต้อง จักขุวิญญาณ
ย่อมปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป ก็สิ่งใดปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและ
ความเสื่อมไป สิ่งนั้นต้องกล่าวได้ดังนี้ว่า 'อัตตาของเราย่อมเกิดขึ้นและเสื่อมไป'
เพราะฉะนั้น คำของผู้ที่กล่าวว่า 'จักขุวิญญาณเป็นอัตตา' นั้นจึงไม่ถูกต้อง จักขุเป็น
อนัตตา รูปเป็นอนัตตา จักขุวิญญาณเป็นอนัตตา ด้วยอาการอย่างนี้

ผู้ใดพึงกล่าวว่า 'จักขุสัมผัสเป็นอัตตา' คำของผู้นั้นไม่ถูกต้อง จักขุสัมผัส
ย่อมปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป ก็สิ่งใดปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและ
ความเสื่อมไป สิ่งนั้นต้องกล่าวได้ดังนี้ว่า 'อัตตาของเราย่อมเกิดขึ้นและเสื่อมไป'
เพราะฉะนั้น คำของผู้ที่กล่าวว่า 'จักขุสัมผัสเป็นอัตตา' นั้นจึงไม่ถูกต้อง จักขุ
เป็นอนัตตา รูปเป็นอนัตตา จักขุวิญญาณเป็นอนัตตา จักขุสัมผัสเป็นอนัตตา
ด้วยอาการอย่างนี้

ผู้ใดพึงกล่าวว่า 'เวทนาเป็นอัตตา' คำของผู้นั้นไม่ถูกต้อง เวทนาย่อม
ปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป ก็สิ่งใดปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความ
เสื่อมไป สิ่งนั้นต้องกล่าวได้ดังนี้ว่า 'อัตตาของเราย่อมเกิดขึ้นและเสื่อมไป' เพราะ
ฉะนั้น คำของผู้ที่กล่าวว่า 'เวทนาเป็นอัตตา' นั้นจึงไม่ถูกต้อง จักขุเป็นอนัตตา
รูปเป็นอนัตตา จักขุวิญญาณเป็นอนัตตา จักขุสัมผัสเป็นอนัตตา เวทนาเป็นอนัตตา
ด้วยอาการอย่างนี้

ผู้ใดพึงกล่าวว่า 'ตัณหาเป็นอัตตา' คำของผู้นั้นไม่ถูกต้อง ตัณหาย่อม
ปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป ก็สิ่งใดปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความ
เสื่อมไป สิ่งนั้นต้องกล่าวได้ดังนี้ว่า 'อัตตาของเราย่อมเกิดขึ้นและเสื่อมไป' เพราะ
ฉะนั้น คำของผู้ที่กล่าวว่า 'ตัณหาเป็นอัตตา' นั้นจึงไม่ถูกต้อง จักขุเป็นอนัตตา
รูปเป็นอนัตตา จักขุวิญญาณเป็นอนัตตา จักขุสัมผัสเป็นอนัตตา เวทนาเป็นอนัตตา
ตัณหาเป็นอนัตตา ด้วยอาการอย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๖. ฉฉกกสูตร

[๕๒๓] ผู้ใดฟังกล่าวว่า 'โสดะเป็นอัตตา' ...

ผู้ใดฟังกล่าวว่า 'มานะเป็นอัตตา' ...

ผู้ใดฟังกล่าวว่า 'ชีวหาเป็นอัตตา' ...

ผู้ใดฟังกล่าวว่า 'กายเป็นอัตตา' ...

ผู้ใดฟังกล่าวว่า 'มโนเป็นอัตตา' คำของผู้นั้นไม่ถูกต้อง มโนย่อมปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป ก็สิ่งใดปรากฏทั้งความเกิดและความเสื่อมไป สิ่งนั้นต้องกล่าวได้ดังนี้ว่า 'อัตตาของเราย่อมเกิดขึ้นและเสื่อมไป' เพราะฉะนั้น คำของผู้ที่กล่าวว่า 'มโนเป็นอัตตา' นั้นจึงไม่ถูกต้อง มโนเป็นอนัตตา ด้วยอาการอย่างนี้

ผู้ใดฟังกล่าวว่า 'ธรรมารมณเป็นอัตตา' คำของผู้นั้นไม่ถูกต้อง ธรรมารมณย่อมปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป ก็สิ่งใดปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป สิ่งนั้นต้องกล่าวได้ดังนี้ว่า 'อัตตาของเราย่อมเกิดขึ้นและเสื่อมไป' เพราะฉะนั้น คำของผู้ที่กล่าวว่า 'ธรรมารมณเป็นอัตตา' นั้นจึงไม่ถูกต้อง มโนเป็นอนัตตา ธรรมารมณเป็นอนัตตา ด้วยอาการอย่างนี้

ผู้ใดฟังกล่าวว่า 'มโนวิญญาณเป็นอัตตา' คำของผู้นั้นไม่ถูกต้อง มโนวิญญาณย่อมปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป ก็สิ่งใดปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป สิ่งนั้นต้องกล่าวได้ดังนี้ว่า 'อัตตาของเราย่อมเกิดขึ้นและเสื่อมไป' เพราะฉะนั้น คำของผู้ที่กล่าวว่า 'มโนวิญญาณเป็นอัตตา' นั้นจึงไม่ถูกต้อง มโนเป็นอนัตตา ธรรมารมณเป็นอนัตตา มโนวิญญาณเป็นอนัตตา ด้วยอาการอย่างนี้

ผู้ใดฟังกล่าวว่า 'มโนสัมผัสเป็นอัตตา' คำของผู้นั้นไม่ถูกต้อง มโนสัมผัสย่อมปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป ก็สิ่งใดปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป สิ่งนั้นต้องกล่าวได้ดังนี้ว่า 'อัตตาของเราย่อมเกิดขึ้นและเสื่อมไป' เพราะฉะนั้น คำของผู้ที่กล่าวว่า 'มโนสัมผัสเป็นอัตตา' นั้นจึงไม่ถูกต้อง มโนเป็นอนัตตา ธรรมารมณเป็นอนัตตา มโนวิญญาณเป็นอนัตตา มโนสัมผัสเป็นอนัตตา ด้วยอาการอย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสชาสูตร [๕. สฬายตนวรรค]

๖. ฉจักกสูตร

ผู้ใดพึงกล่าวว่า 'เวทนาเป็นอัตตา' คำของผู้นั้นไม่ถูกต้อง เวทนาย่อมปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป ก็สิ่งใดปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป สิ่งนั้นต้องกล่าวได้ดังนี้ว่า 'อัตตาของเราเกิดขึ้นและเสื่อมไป' เพราะฉะนั้น คำของผู้ที่กล่าวว่า 'เวทนาเป็นอัตตา' นั้นจึงไม่ถูกต้อง มโนเป็นอนัตตา ธรรมารมณ์เป็นอนัตตา มโนวิญญูณเป็นอนัตตา มโนสัมผัสเป็นอนัตตา เวทนาเป็นอนัตตา ด้วยอาการอย่างนี้

ผู้ใดพึงกล่าวว่า 'ตัณหาเป็นอัตตา' คำของผู้นั้นไม่ถูกต้อง ตัณหาย่อมปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป ก็สิ่งใดปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป สิ่งนั้นต้องกล่าวได้ดังนี้ว่า 'อัตตาของเราเกิดขึ้นและเสื่อมไป' เพราะฉะนั้น คำของผู้ที่กล่าวว่า 'ตัณหาเป็นอัตตา' นั้นจึงไม่ถูกต้อง มโนเป็นอนัตตา ธรรมารมณ์เป็นอนัตตา มโนวิญญูณเป็นอนัตตา มโนสัมผัสเป็นอนัตตา เวทนาเป็นอนัตตา ตัณหาเป็นอนัตตา ด้วยอาการอย่างนี้

[๔๒๔] ภิกษุทั้งหลาย ก็ปฏิบัติเหล่านี้เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงสักกายสมุทัย(ความเกิดขึ้นแห่งสักกายะ)

คือ บุคคลพิจารณาเห็น^๑จักขุว่า 'นั่นของเรา^๒ เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา'

พิจารณาเห็นรูปว่า 'นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา'

พิจารณาเห็นจักขุวิญญูณว่า 'นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา'

พิจารณาเห็นจักขุสัมผัสว่า 'นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา'

พิจารณาเห็นเวทนาว่า 'นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา'

พิจารณาเห็นตัณหาว่า 'นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา'

พิจารณาเห็นโสตะว่า 'นั่นของเรา ...

เชิงอรรถ :

^๑ พิจารณาเห็น ในที่นี้หมายถึงพิจารณาเห็นความถือมั่นด้วยอำนาจความถือมั่นทั้ง ๓ (ตัณหา มานะ ทิฏฐิ) (ม.อ.อ. ๓/๔๒๔/๒๕๑)

^๒ นั่นของเรา ในที่นี้หมายถึงความถือมั่นด้วยตัณหา มานะ และทิฏฐิ (ม.อ.อ. ๓/๔๒๔/๒๕๑)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๖. ฉจักกสูตร

พิจารณาเห็นขานะว่า 'นั่นของเรา ...

พิจารณาเห็นชีวหาว่า 'นั่นของเรา ...

พิจารณาเห็นกายว่า 'นั่นของเรา ...

พิจารณาเห็นมโนว่า 'นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา'

พิจารณาเห็นธรรมารมณว่า 'นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา'

พิจารณาเห็นมโนวิญญานว่า 'นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา'

พิจารณาเห็นมโนสัมผัสว่า 'นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา'

พิจารณาเห็นเวทนาว่า 'นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา'

พิจารณาเห็นตัณหาว่า 'นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา'

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนปฏิปทานี้เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงสักกายนิโรธ^๑(ความดับสักกายะ)

คือ บุคคลพิจารณาเห็น^๒จักขุว่า 'นั่นไม่ใช่ของเรา^๓ เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่
อัตตาของเรา'

พิจารณาเห็นรูปว่า 'นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา'

พิจารณาเห็นจักขุวิญญานว่า 'นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่

อัตตาของเรา'

พิจารณาเห็นจักขุสัมผัสว่า 'นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตา
ของเรา'

พิจารณาเห็นเวทนาว่า 'นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา'

พิจารณาเห็นตัณหาว่า 'นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา'

เชิงอรรถ :

^๑ สักกายนิโรธ หมายถึงความดับสักกายะ คือ วัฏฏะ ๓ ได้แก่ (๑) กิเลสวัฏฏะ (๒) กัมมวัฏฏะ (๓)

วิปากวัฏฏะ อันได้แก่กนิพพาน (อง.จตุกก.อ. ๒/๑๗๘/๓๙๘), ดูเทียบ อง.จตุกก. (แปล) ๒๑/๑๗๘/๒๕๐

^๒ พิจารณาเห็น ในที่นี้หมายถึงพิจารณาเห็นว่า เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา (ม.อ.อ.

๓/๔๒๔/๒๕๑)

^๓ นั่นไม่ใช่ของเรา ในที่นี้หมายถึงปฏิเสธอำนาจค้นหาเป็นต้น (ม.อ.อ. ๓/๔๒๔/๒๕๑)

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก [๕. สฬายตนวรรค]

๖. ฉจักกสูตร

พิจารณาเห็นโสดะว่า 'นั่นไม่ใช่ของเรา ฯลฯ

พิจารณาเห็นฆานะว่า 'นั่นไม่ใช่ของเรา ...

พิจารณาเห็นชีวหาว่า 'นั่นไม่ใช่ของเรา ...

พิจารณาเห็นกายว่า 'นั่นไม่ใช่ของเรา ...

พิจารณาเห็นมโนว่า 'นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา'

พิจารณาเห็นธรรมารมณว่า 'นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา'

พิจารณาเห็นมโนวิญญาณว่า 'นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา'

พิจารณาเห็นมโนสัมผัสว่า 'นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา'

พิจารณาเห็นเวทนาว่า 'นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา'

พิจารณาเห็นตัณหาว่า 'นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา'

[๔๒๕] ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยจักขุและรูป จักขุวิญญาณจึงเกิด ความประจวบแห่งธรรม ๓ เป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย สุข ทุกข์ หรืออทุกขมสุข ที่สัตว์เสวยจึงเกิด เขาอันสุขเวทนาถูกต้องแล้ว ย่อมเพิลิตเพลิน เขยชม ยึดติด บุคคลนั้นมีราคานุสัย(กิเลสอันนอนเนื่องอยู่ในสันดานคือราคะ) นอนเนื่องอยู่ อันทุกขเวทนาถูกต้องแล้วย่อมเศร้าโศก ลำบาก รำไร ทุบออกคร่ำครวญ ถึงความลุ่มหลง^๑ เขามีปฏิกขานุสัย(กิเลสนอนเนื่องอยู่ในสันดานคือปฏิกษะ) นอนเนื่องอยู่ อันอทุกขมสุขเวทนาถูกต้องแล้ว ย่อมไม่รู้ชัดถึงความเกิดขึ้น ความเสื่อมไป คุณ โทษ และธรรมเป็นเครื่องสลัดออกจากเวทนานั้น ตามความเป็นจริง เขามีอวิชขานุสัย(กิเลสนอนเนื่องอยู่ในสันดานคืออวิชชา) นอนเนื่องอยู่

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ส.สฬ.(แปล) ๑๘/๒๕๒/๒๗๒

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสิก [๕. สฬายตนวรรค]

๖. ฉจักกสูตร

ภิกษุทั้งหลาย เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลนั้นยังละราคานุสัยเพราะสุขเวทนา
ไม่ได้ ยังบรรเทาปฏิฆานุสัยเพราะทุกขเวทนาไม่ได้ ยังถอนอวิชชานุสัยเพราะ
อทุกขมสุขเวทนาไม่ได้ ยังละอวิชชาแล้วทำวิชชาให้เกิดไม่ได้ จักเป็นผู้กระทำที่สุด
ทุกข์ได้ในปัจจุบัน

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยโสตะและเสียง โสตวิญญูญาณจึงเกิด ...

เพราะอาศัยขานะและกลิ่น ขานวิญญูญาณจึงเกิด ...

เพราะอาศัยชีวหาและรส ชิวหาวิญญูญาณจึงเกิด ...

เพราะอาศัยกายและโผฏฐัพพะ กายวิญญูญาณจึงเกิด ...

เพราะอาศัยมโนและธรรมารมณ มโนวิญญูญาณจึงเกิด ความประจวบแห่ง
ธรรม ๓ เป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย สุข ทุกข์ หรืออทุกขมสุขที่สัตว์
เสวยจึงเกิด เขาอันสุขเวทนาถูกต้องแล้ว ย่อมเพลิดเพลिन ชมเชย ยึดติด
บุคคลนั้นมีราคานุสัยนอนเนื่องอยู่ อันทุกขเวทนาถูกต้องแล้ว ย่อมเสรำโศก
ลำบาก รำไร ทบอคร่ำครวญ ถึงความลุ่มหลง เขามีปฏิฆานุสัยนอนเนื่องอยู่
อันอทุกขมสุขเวทนาถูกต้องแล้ว ย่อมไม่รู้ชัดถึงความเกิดขึ้น ความเสื่อมไป
คุณ โทษ และธรรมเป็นเครื่องสลัดออกจากเวทนานั้น ตามความเป็นจริง เขามี
อวิชชานุสัยนอนเนื่องอยู่

ภิกษุทั้งหลาย เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลนั้นยังละราคานุสัยเพราะสุขเวทนา
ไม่ได้ ยังบรรเทาปฏิฆานุสัยเพราะทุกขเวทนาไม่ได้ ยังถอนอวิชชานุสัยเพราะ
อทุกขมสุขเวทนาไม่ได้ ยังละอวิชชาแล้วทำวิชชาให้เกิดไม่ได้ จักเป็นผู้กระทำที่สุด
ทุกข์ได้ในปัจจุบัน

[๔๒๖] ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยจักขุและรูป จักขุวิญญูญาณจึงเกิด ความ
ประจวบแห่งธรรม ๓ เป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย สุข ทุกข์ หรืออทุกขมสุข
ที่สัตว์เสวยจึงเกิด เขาอันสุขเวทนาถูกต้องแล้ว ย่อมไม่เพลิดเพลिन ไม่เชยชม
ไม่ยึดติด บุคคลนั้นไม่มีราคานุสัยนอนเนื่องอยู่ อันทุกขเวทนาถูกต้องแล้ว ย่อมไม่

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๖. ฉฉกกสูตร

เศร่าโศก ไม่ลำบาก ไม่รำไร ไม่ทบทออกคร่ำครวญ ไม่ถึงความลุ่มหลง^๑ บุคคลนั้น
ไม่มีปฏิฆานุสัยนอนเนื่องอยู่ อันอทุกขมสุขเวทนาถูกต้องแล้ว ย่อมรู้ชัดถึงความ
เกิดขึ้น ความเสื่อมไป คุณ โทษ และธรรมเป็นเครื่องสลัดออกจากเวทนานั้น
ตามความเป็นจริง บุคคลนั้นไม่มีอวิชขานุสัยนอนเนื่องอยู่

เป็นไปได้ที่บุคคลนั้นละราคานุสัยเพราะสุขเวทนาได้ บรรเทาปฏิฆานุสัย
เพราะทุกขเวทนาได้ ถอนอวิชขานุสัยเพราะอทุกขมสุขเวทนาได้ ละอวิชชาแล้วทำ
วิชชา^๒ ให้เกิดขึ้นได้แล้ว จักเป็นผู้กระทำที่สุดทุกขได้ในปัจจุบัน

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยโสตะและเสียง โสตวิญญูญาณจึงเกิด ...

เพราะอาศัยขานะและกลิ่น ขานวิญญูญาณจึงเกิด ...

เพราะอาศัยชีวหาและรส ชิวหาวิญญูญาณจึงเกิด ...

เพราะอาศัยกายและโผฏฐัพพะ กายวิญญูญาณจึงเกิด ...

เพราะอาศัยมโนและธรรมารมณ มโนวิญญูญาณจึงเกิด ความประจวบแห่ง
ธรรม ๓ เป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย สุข ทุกข์ หรืออทุกขมสุขที่สัตว์
เสวยจึงเกิด เขาอันสุขเวทนาถูกต้องแล้ว ย่อมไม่เพลิดเพลिन ไม่เขยชม ไม่ยึดติด
บุคคลนั้นไม่มีราคานุสัยนอนเนื่องอยู่ อันทุกขเวทนาถูกต้องแล้วย่อมไม่เศร่าโศก
ไม่ลำบาก ไม่รำไร ไม่ทบทออกคร่ำครวญ ไม่ถึงความลุ่มหลง บุคคลนั้นไม่มี
ปฏิฆานุสัยนอนเนื่องอยู่ อันอทุกขมสุขเวทนาถูกต้องแล้ว ย่อมรู้ชัดถึงความเกิดขึ้น
ความเสื่อมไป คุณ โทษ และธรรมเป็นเครื่องสลัดออกจากเวทนานั้น ตามความ
เป็นจริง บุคคลนั้นไม่มีอวิชขานุสัยนอนเนื่องอยู่

ภิกษุทั้งหลาย เป็นไปได้ที่บุคคลนั้นละราคานุสัยเพราะสุขเวทนาได้ บรรเทา
ปฏิฆานุสัยเพราะทุกขเวทนาได้ ถอนอวิชขานุสัยเพราะอทุกขมสุขเวทนาได้ ละ
อวิชชาแล้วทำวิชชาให้เกิดขึ้นได้แล้ว จักเป็นผู้กระทำที่สุดทุกขได้ในปัจจุบัน

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ ส.สฬ. (แปล) ๑๘/๒๕๒/๒๗๒

^๒ วิชชา ในที่นี้หมายถึงวิชชาคืออรหัตตมรรค (ม.อ.อ. ๓/๔๒๖/๒๕๑)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๗. สฬายตนวิภังคสูตร

[๔๒๗] ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่าย
 แม่ในจักขุ ย่อมเบื่อหน่ายแม่ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม่ในจักขุวิญญาณ ย่อม
 เบื่อหน่ายแม่ในจักขุสัมผัส ย่อมเบื่อหน่ายแม่ในเวทนา ย่อมเบื่อหน่ายแม่ในตัณหา
 ย่อมเบื่อหน่ายแม่ในโสตะ ย่อมเบื่อหน่ายแม่ในเสียง ...
 ย่อมเบื่อหน่ายแม่ในชานะ ย่อมเบื่อหน่ายแม่ในกลิ่น ...
 ย่อมเบื่อหน่ายแม่ในชีวหา ย่อมเบื่อหน่ายแม่ในรส ...
 ย่อมเบื่อหน่ายแม่ในกาย ย่อมเบื่อหน่ายแม่ในโผฏฐัพพะ ...
 ย่อมเบื่อหน่ายแม่ในมโน ย่อมเบื่อหน่ายแม่ในธรรมารมณฺ์ ย่อมเบื่อหน่าย
 แม่ในมโนวิญญาณ ย่อมเบื่อหน่ายแม่ในมโนสัมผัส ย่อมเบื่อหน่ายแม่ในเวทนา
 ย่อมเบื่อหน่ายแม่ในตัณหา

เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด จิตย่อมหลุดพ้น
 เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็รู้ว่า 'หลุดพ้นแล้ว' รู้ชัดว่า 'ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์
 แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระ
 ภษิตของพระผู้มีพระภาค เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสเวຍယากรณภษิตนี้อยู่ จิตของ
 ภิกษุประมาณ ๖๐ รูป ได้หลุดพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ยึดมั่น ดังนี้แล

ฉฉกสูตรที่ ๖ จบ

๗. สฬายตนวิภังคสูตร

ว่าด้วยการจำแนกอายุตนะ ๖ ประการ

[๔๒๘] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถ
 บิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุ
 ทั้งหมดมาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย" ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว
 พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสว่า

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๗. สฬายตนวิกังคสูตร

“ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมอันเนื่องด้วยอายตนะ ๖ ที่สำคัญแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟังธรรมนั้น จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว”

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า [๕๒๙] “ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเมื่อไม่รู้ไม่เห็นจักขุตามความเป็นจริง เมื่อไม่รู้ไม่เห็นรูปตามความเป็นจริง เมื่อไม่รู้ไม่เห็นจักขุวิญญาณตามความเป็นจริง เมื่อไม่รู้ไม่เห็นจักขุสัมผัสตามความเป็นจริง เมื่อไม่รู้ไม่เห็นสุข ทุกข์ หรืออทุกขมสุขที่สัตว์เสวยซึ่งเกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย ตามความเป็นจริง ย่อมยินดีนักในจักขุ ย่อมยินดีนักในรูป ย่อมยินดีนักในจักขุวิญญาณ ย่อมยินดีนักในจักขุสัมผัส ย่อมยินดีนักในสุข ทุกข์ หรืออทุกขมสุขที่สัตว์เสวยซึ่งเกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย

เมื่อบุคคลนั้นยินดี หมกมุ่น ลุ่มหลง พิจารณาเห็นเป็นคุณอยู่ อุปาทาน-
 พันธ์ ๕ ย่อมถึงความพอกพูนขึ้นต่อไป และค้นหาที่นำไปสู่ภพใหม่อันสหเรศ
 ด้วยความเพิลิตเพลินยินดี ชวนให้เพิลิตเพลินในอารมณ์นั้น ๆ ก็ย่อมเจริญขึ้น
 ความกระวนกระวายที่เป็นไปทางกายก็ดี ที่เป็นไปทางใจก็ดี ย่อมเจริญขึ้น ความ
 เตือดร้อนที่เป็นไปทางกายก็ดี ที่เป็นไปทางใจก็ดี ย่อมเจริญขึ้น ความเร่าร้อนที่
 เป็นไปทางกายก็ดี ที่เป็นไปทางใจก็ดี ย่อมเจริญขึ้น เขาจึงเสวยทุกข์ทางกายบ้าง
 เสวยทุกข์ทางใจบ้าง

เมื่อไม่รู้ไม่เห็นโสตะตามความเป็นจริง ...

เมื่อไม่รู้ไม่เห็นชานะตามความเป็นจริง ...

เมื่อไม่รู้ไม่เห็นชีวหาตามความเป็นจริง ...

เมื่อไม่รู้ไม่เห็นกายตามความเป็นจริง ...

เมื่อไม่รู้ไม่เห็นมโนตามความเป็นจริง เมื่อไม่รู้ไม่เห็นธรรมารมณ์ตามความเป็นจริง
 เมื่อไม่รู้ไม่เห็นมโนวิญญาณตามความเป็นจริง เมื่อไม่รู้ไม่เห็นมโนสัมผัสตามความเป็นจริง

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरิปัณณาสก [๕. สฬายตนวรรค]

๗. สฬายตนวิภังคสูตร

เป็นจริง เมื่อไม่รู้ไม่เห็นสุข ทุกข์ หรือออกทุกข์สุขที่สัตว์เสวยซึ่งเกิดขึ้นเพราะ
มโนสัมผัสเป็นปัจจัยตามความเป็นจริง ย่อมยินดีนักในมโน ย่อมยินดีนักใน
ธรรมารมณ์ ย่อมยินดีนักในมโนวิญญูญาณ ย่อมยินดีนักในมโนสัมผัส ย่อมยินดีนัก
ในสุข ทุกข์ หรือออกทุกข์สุขที่สัตว์เสวยซึ่งเกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลนั้นยินดี หมกมุ่น ลุ่มหลง พิจารณาเห็นเป็นคุณอยู่
อุปาทานชั้น ๕ ย่อมถึงความพอกพูนขึ้นต่อไป และค้นหาที่นำไปสู่ภพใหม่อัน
สหรรคด้วยความเพลิดเพลินยินดี ชวนให้เพลิดเพลินในอารมณ์นั้น ๆ ก็ย่อมเจริญขึ้น
ความกระวนกระวายที่เป็นไปทางกายก็ดี ที่เป็นไปทางใจก็ดี ย่อมเจริญขึ้น ความ
เดือดร้อนที่เป็นไปทางกายก็ดี ที่เป็นไปทางใจก็ดี ย่อมเจริญขึ้น ความเร่าร้อนที่
เป็นไปทางกายก็ดี ที่เป็นไปทางใจก็ดี ย่อมเจริญขึ้น เขาจึงเสวยทุกข์ทางกายบ้าง
เสวยทุกข์ทางใจบ้าง

[๔๓๐] ภิกษุทั้งหลาย ส่วนบุคคลเมื่อรู้เมื่อเห็นจักขตามความเป็นจริง เมื่อรู้
เมื่อเห็นรูปตามความเป็นจริง เมื่อรู้เมื่อเห็นจักขวิญญูญาณตามความเป็นจริง เมื่อรู้
เมื่อเห็นจักขสัมผัสตามความเป็นจริง เมื่อรู้เมื่อเห็นสุข ทุกข์ หรือออกทุกข์สุขที่
สัตว์เสวยซึ่งเกิดขึ้นเพราะจักขสัมผัสเป็นปัจจัย ตามความเป็นจริง ย่อมไม่ยินดีใน
จักขุ ย่อมไม่ยินดีในรูป ย่อมไม่ยินดีในจักขวิญญูญาณ ย่อมไม่ยินดีในจักขสัมผัส
ย่อมไม่ยินดีในสุข ทุกข์ หรือออกทุกข์สุขที่สัตว์เสวยซึ่งเกิดขึ้นเพราะจักขสัมผัสเป็น
ปัจจัย

เมื่อบุคคลนั้นไม่ยินดี ไม่หมกมุ่น ไม่ลุ่มหลง พิจารณาเห็นเป็นโทษอยู่
อุปาทานชั้น ๕ ย่อมไม่ถึงความพอกพูนขึ้นต่อไป เขาย่อมละค้นหาที่นำไปสู่ภพ
ใหม่อันสหรรคด้วยความเพลิดเพลินยินดี ชวนให้เพลิดเพลินในอารมณ์นั้น ๆ ได้
เขาย่อมละความกระวนกระวายที่เป็นไปทางกาย ที่เป็นไปทางใจ ละความเดือดร้อน
ที่เป็นไปทางกาย ที่เป็นไปทางใจ ละความเร่าร้อนที่เป็นไปทางกาย ที่เป็นไปทางใจได้
จึงเสวยสุขทางกายบ้าง เสวยสุขทางใจบ้าง

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสชาสูตร [๕. สฬายตนวรรค]

๗. สฬายตนวิกังคสูตร

[๔๓๑] ทิฏฐีของบุคคลผู้มีธรรมอย่างนั้น^๑ ย่อมเป็นสัมมาทิฏฐี ความดำริของบุคคลผู้มีธรรมอย่างนั้นย่อมเป็นสัมมาสังกัปปะ ความพยายามของบุคคลผู้มีธรรมอย่างนั้นย่อมเป็นสัมมาวายามะ สติของบุคคลผู้มีธรรมอย่างนั้นย่อมเป็นสัมมาสติ สมาธิของบุคคลผู้มีธรรมอย่างนั้นย่อมเป็นสัมมาสมาธิ ส่วนกายกรรม วาจากรรม อาชีวะของเขาจัดว่าบริสุทธิ์ดีในเมืองต้นที่เดียว เมื่อเป็นเช่นนั้น อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ของเขาย่อมถึงความเจริญเต็มที่

เมื่อบุคคลนั้นเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้อยู่อย่างนี้ สติปฏิฐาน ๔ กัปปิ สัมมัปปธาน ๔ กัปปิ อิทธิบาท ๔ กัปปิ อินทริย ๕ กัปปิ พละ ๕ กัปปิ โพชฌงค์ ๗ กัปปิ ย่อมถึงความเจริญเต็มที่

ธรรม ๒ นี้ คือ (๑) สมณะ (๒) วิปัสสนา ของเขาย่อมเคียงคู่กันไป บุคคลนั้นกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง ย่อมละธรรมที่ควรละด้วยปัญญาอันยิ่ง ย่อมเจริญธรรมที่ควรเจริญด้วยปัญญาอันยิ่ง ย่อมทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่ง

ธรรมที่ควรกำหนดรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง เป็นอย่างไร

ควรจะตอบว่า 'อุปาทานชั้น ๕' คือ

๑. รูปอุปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือรูป)
๒. เวทณอุปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือเวทนา)
๓. สัญญอุปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือสัญญา)
๔. สังขารอุปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือสังขาร)
๕. วิญญาณอุปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือวิญญาณ)

ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่าธรรมที่ควรกำหนดรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง

ธรรมที่ควรละด้วยปัญญาอันยิ่ง เป็นอย่างไร

คือ (๑) อวิชชา (๒) ภวตัณหา

ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่าธรรมที่ควรละด้วยปัญญาอันยิ่ง

เชิงอรรถ :

^๑ ผู้มีธรรมอย่างนั้น หมายถึงผู้เพียบพร้อมด้วยสุขทางจิตที่ประกอบด้วยกุศลจิต (ม.อ.อ. ๓/๔๓๑/๒๕๓)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๗. สฬายตนวิภังคสูตร

ธรรมที่ควรเจริญด้วยปัญญาอันยิ่ง เป็นอย่างไร

คือ (๑) สมณะ (๒) วิปัสสนา

ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่าธรรมที่ควรเจริญด้วยปัญญาอันยิ่ง

ธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่ง เป็นอย่างไร

คือ (๑) วิชชา (๒) วิมุตติ

ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่าธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่ง

[๔๓๒] ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเมื่อรู้ เมื่อเห็นโสดาตามความเป็นจริง ...

เมื่อรู้ เมื่อเห็นชานะตามความเป็นจริง ...

เมื่อรู้ เมื่อเห็นชีวหาตามความเป็นจริง ...

เมื่อรู้ เมื่อเห็นกายตามความเป็นจริง ...

บุคคลเมื่อรู้ เมื่อเห็นมโนตามความเป็นจริง เมื่อรู้ เมื่อเห็นธรรมารมณตามความเป็นจริง เมื่อรู้ เมื่อเห็นมโนวิญญูณตามความเป็นจริง เมื่อรู้ เมื่อเห็นมโนสัมผัสตามความเป็นจริง เมื่อรู้ เมื่อเห็นสุข ทุกข์ หรืออทุกขมสุขที่สัตว์เสวยซึ่งเกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย ตามความเป็นจริง ย่อมไม่ยินดีในมโน ย่อมไม่ยินดีในธรรมารมณ ย่อมไม่ยินดีในมโนวิญญูณ ย่อมไม่ยินดีในมโนสัมผัส ย่อมไม่ยินดีในสุข ทุกข์ หรืออทุกขมสุขที่สัตว์เสวยซึ่งเกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย

เมื่อบุคคลนั้นไม่ยินดี ไม่หมกมุ่น ไม่ลุ่มหลง พิจารณาเห็นเป็นโทษอยู่ อุปาทานชั้น ๕ ย่อมไม่ถึงความพอกพูนขึ้นต่อไป เขาย่อมละตัณหาที่นำไปสู่ภพใหม่อันสหครดด้วยความเพลิดเพลินยินดี ชวนให้เพลิดเพลินในอารมณ์นั้น ๆ ได้ ย่อมละความกระวนกระวายที่เป็นไปทางกาย ที่เป็นไปทางใจ ละความเดือดร้อนที่เป็นไปทางกาย ที่เป็นไปทางใจ ละความเร่าร้อนที่เป็นไปทางกาย ที่เป็นไปทางใจได้ จึงเสวยสุขทางกายบ้าง เสวยสุขทางใจบ้าง

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๗. สฬายตนวิภังคสูตร

[๔๓๓] ทิฏฐิของบุคคลผู้มีธรรมอย่างนั้น ย่อมเป็นสัมมาทิฏฐิ ความดำริของบุคคลผู้มีธรรมอย่างนั้นย่อมเป็นสัมมาสังกัปปะ ความพยายามของบุคคลผู้มีธรรมอย่างนั้นย่อมเป็นสัมมาวายามะ สติของบุคคลผู้มีธรรมอย่างนั้นย่อมเป็นสัมมาสติ สมาธิของบุคคลผู้มีธรรมอย่างนั้นย่อมเป็นสัมมาสมาธิ ส่วนกายกรรม วาจากรรม อาชีวะของเขาจัดว่าบริสุทธิ์ในเบื้องต้นทีเดียว เมื่อเป็นเช่นนี้ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ของเขาย่อมถึงความเจริญเต็มที่

เมื่อบุคคลนั้นเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้อยู่อย่างนี้ สติปัญญา ๔ ก็ดี สัมมัปปธาน ๔ ก็ดี อิทธิบาท ๔ ก็ดี อินทรีย์ ๕ ก็ดี พละ ๕ ก็ดี โภชณงค์ ๗ ก็ดี ย่อมถึงความเจริญเต็มที่

ธรรม ๒ นี้ คือ (๑) สมณะ (๒) วิปัสสนา ของเขา ย่อมเคียงคู่กันไป บุคคลนั้นย่อมกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง ย่อมละธรรมที่ควรละด้วยปัญญาอันยิ่ง ย่อมเจริญธรรมที่ควรเจริญด้วยปัญญาอันยิ่ง ย่อมทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่ง

ธรรมที่ควรกำหนดรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง เป็นอย่างไร

ควรจะตอบว่า 'อุปาทานชั้น ๕' คือ

๑. รูปุปาทานชั้น
๒. เวทณุปาทานชั้น
๓. สัญญูปาทานชั้น
๔. สังขารุปาทานชั้น
๕. วิญญาณูปาทานชั้น

ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่าธรรมที่ควรกำหนดรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง

ธรรมที่ควรละด้วยปัญญาอันยิ่ง เป็นอย่างไร

คือ (๑) อวิชชา (๒) ภวตัณหา

ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่าธรรมที่ควรละด้วยปัญญาอันยิ่ง

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๘. นครวินเทยสูตร

ธรรมที่ควรเจริญด้วยปัญญาอันยิ่ง เป็นอย่างไร

คือ (๑) สมณะ (๒) วิปัสสนา

ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่าธรรมที่ควรเจริญด้วยปัญญาอันยิ่ง

ธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่ง เป็นอย่างไร

คือ (๑) วิชชา (๒) วิมุตติ^๑

ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่าธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่ง”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

สฬายตนวิภังคสูตรที่ ๗ จบ

๘. นครวินเทยสูตร

ว่าด้วยพราหมณ์และคหบดีชาวบ้านนครวินทะ

[๔๓๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกไปในแคว้นโกศล พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เสด็จถึงหมู่บ้านพราหมณ์ของชาวแคว้นโกศลชื่อนครวินทะ พราหมณ์และคหบดีชาวบ้านนครวินทะ ได้ทราบบอกว่า

“ท่านพระสมณโคดมผู้เป็นศากยบุตร เสด็จออกผนวชจากศากยตระกูล เสด็จจาริกอยู่ในแคว้นโกศล พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ได้เสด็จถึงนครวินทะ โดยลำดับ ท่านพระโคดมฉัน มีกิตติศัพท์อันงามขจรไปอย่างนี้ว่า ‘แม่เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เปรียบพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ เสด็จไปได้ รู้แจ้งโลก เป็นสารถิ์ฝึกผู้ที่ควรฝึกได้

เชิงอรรถ :

^๑ วิชชา หมายถึงวิชชาคืออรหัตตมรรค วิมุตติ หมายถึงผลวิมุตติ (ม.อ.อ. ๓/๔๓๓/๒๕๔)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๔ หน้า :๔๙๓ }

พระสดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสชาสูตร [๕. สฬายตนวรรค]

๘. นครวินเทยสูตร

อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค^๑ พระองค์ทรงรู้แจ้งโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ด้วยพระองค์เองแล้วทรงประกาศให้ผู้รู้ตาม ทรงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน การได้พบพระอรหันต์ทั้งหลายเช่นนี้ เป็นความดีอย่างแท้จริง”^๒

ครั้งนั้น พราหมณ์และคหบดีชาวบ้านนครวินทะ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถึงที่ประทับ บางพวกถวายอภิवाทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร บางพวกทูลสนทนา ปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้วนั่ง ณ ที่สมควร บางพวก ประณมมือไปทางพระผู้มีพระภาคประทับนั่ง แล้วนั่ง ณ ที่สมควร บางพวก ประกาศชื่อและโคตร ในสำนักของพระผู้มีพระภาค แล้วนั่ง ณ ที่สมควร บางพวกนั่งนิ่งอยู่ ณ ที่สมควร พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับพราหมณ์และคหบดี ชาวบ้านนครวินทะว่า

สมณพราหมณ์ผู้ไม่ควรสักการะ

[๔๙๕] “พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย ถ้าอัญญเดียรถีย์ปริพาชกถามท่านทั้งหลายอย่างนี้ว่า ‘พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย สมณพราหมณ์เช่นไร อันท่านทั้งหลายไม่ควรสักการะ ไม่ควรเคารพ ไม่ควรนับถือ ไม่ควรบูชา’ ท่านทั้งหลายถูกถามอย่างนี้แล้ว ฟังตอบอัญญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นอย่างนี้ว่า ‘สมณพราหมณ์เหล่าใด ยังไม่ปราศจากราคะ(ความกำหนัด) ยังไม่ปราศจากโทสะ(ความขัดเคือง) ยังไม่ปราศจากโมหะ(ความลุ่มหลง)ในรูปที่พึงรู้แจ้งทางตามีจิตยังไม่สงบในภายใน ประพฤติไม่สม่าเสมอทางกาย ทางวาจา และทางใจ สมณพราหมณ์เช่นนี้ ไม่ควรสักการะ ไม่ควรเคารพ ไม่ควรนับถือ ไม่ควรบูชา’

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเชิงอรรถที่ ๓ ข้อ ๑๓ (เทวทหสูตร) หน้า ๑๘ ในเล่มนี้

^๒ ดูเทียบ ที.สี.(แปล) ๙/๒๕๕/๘๗-๘๘

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสสัน [๕. สฬายตนวรรค]

๘. นครวินเทยสูตร

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะว่า แม่เราทั้งหลายก็ยังไม่ปราศจากราคะ ยังไม่ปราศจากโทสะ ยังไม่ปราศจากโมหะในรูปที่พึงรู้แจ้งทางตา มีจิตยังไม่สงบในภายใน ยังประพฤติไม่สม่ำเสมอทางกาย ทางวาจา และทางใจ เพราะเราทั้งหลายไม่เห็นแม่ความประพฤติที่สม่ำเสมออันที่สูง ๆ ขึ้นไปของสมณพราหมณ์เหล่านั้น เพราะฉะนั้น สมณพราหมณ์เหล่านั้น จึงไม่ควรสักการะ ไม่ควรเคารพ ไม่ควรนับถือ ไม่ควรบูชา

สมณพราหมณ์เหล่าใดยังไม่ปราศจากราคะ ยังไม่ปราศจากโทสะ ยังไม่ปราศจากโมหะในเสียงที่พึงรู้แจ้งทางหู ฯลฯ

สมณพราหมณ์เหล่าใดยังไม่ปราศจากราคะ ยังไม่ปราศจากโทสะ ยังไม่ปราศจากโมหะในกลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูก...

สมณพราหมณ์เหล่าใดยังไม่ปราศจากราคะ ยังไม่ปราศจากโทสะ ยังไม่ปราศจากโมหะในรสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้น ...

สมณพราหมณ์เหล่าใดยังไม่ปราศจากราคะ ยังไม่ปราศจากโทสะ ยังไม่ปราศจากโมหะในโผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกาย ...

สมณพราหมณ์เหล่าใดยังไม่ปราศจากราคะ ยังไม่ปราศจากโทสะ ยังไม่ปราศจากโมหะในธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางใจ มีจิตยังไม่สงบในภายใน ประพฤติไม่สม่ำเสมอทางกาย ทางวาจา และทางใจ สมณพราหมณ์เช่นนี้ ไม่ควรสักการะ ไม่ควรเคารพ ไม่ควรนับถือ ไม่ควรบูชา

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะว่า แม่เราทั้งหลายก็ยังไม่ปราศจากราคะ ยังไม่ปราศจากโทสะ ยังไม่ปราศจากโมหะในธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางใจ มีจิตยังไม่สงบในภายใน ยังประพฤติไม่สม่ำเสมอทางกาย ทางวาจา และทางใจ เพราะเราทั้งหลายไม่เห็นแม่ความประพฤติที่สม่ำเสมออันที่สูง ๆ ขึ้นไปของสมณพราหมณ์เหล่านั้น เพราะฉะนั้น สมณพราหมณ์เหล่านั้นจึงไม่ควรสักการะ ไม่ควรเคารพ ไม่ควรนับถือ ไม่ควรบูชา'

พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย ท่านทั้งหลายถูกถามอย่างนี้แล้ว พึงตอบ
อัญญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นนออย่างนี้เถิด'

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิเวสชาสูตร [๕. สฬายตนวรรค]

๘. นครวินเทยสูตร

สมณพราหมณ์ผู้ควรสักการะ

[๔๓๖] พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย ถ้าอัญญเดียรถีย์ปริพาชกถามท่านทั้งหลายอย่างนี้ว่า 'พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย สมณพราหมณ์เช่นไร อันท่านทั้งหลายควรสักการะ ควรเคารพ ควรนับถือ ควรบูชา' ท่านทั้งหลายถูกถามอย่างนี้แล้ว พึงตอบอัญญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นอย่างนี้ว่า 'สมณพราหมณ์เหล่าใดปราศจากราคะ ปราศจากโทสะ ปราศจากโมหะในรูปที่พึงรู้แจ้งทางตามีจิตสงบในภายใน ประพฤติสม่าเสมอทางกาย ทางวาจา และทางใจ สมณพราหมณ์เช่นนี้ควรสักการะ ควรเคารพ ควรนับถือ ควรบูชา'

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะว่า แม้เราทั้งหลายยังไม่ปราศจากราคะ ยังไม่ปราศจากโทสะ ยังไม่ปราศจากโมหะในรูปที่พึงรู้แจ้งทางตามีจิตยังไม่สงบในภายใน ยังประพฤตินิสม่าเสมอทางกาย ทางวาจา และทางใจ เพราะเราทั้งหลายเห็นแม้ความประพฤติสม่าเสมอนั้นที่สูง ๆ ขึ้นไปของสมณพราหมณ์เหล่านั้น เพราะฉะนั้น สมณพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้นจึงควรสักการะ ควรเคารพ ควรนับถือ ควรบูชา

สมณพราหมณ์เหล่าใดปราศจากราคะ ปราศจากโทสะ ปราศจากโมหะในเสียงที่พึงรู้แจ้งทางหู ...

สมณพราหมณ์เหล่าใดปราศจากราคะ ปราศจากโทสะ ปราศจากโมหะในกลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูก ...

สมณพราหมณ์เหล่าใดปราศจากราคะ ปราศจากโทสะ ปราศจากโมหะในรสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้น ...

สมณพราหมณ์เหล่าใดปราศจากราคะ ปราศจากโทสะ ปราศจากโมหะในโณภูฏัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกาย ...

สมณพราหมณ์เหล่าใดปราศจากราคะ ปราศจากโทสะ ปราศจากโมหะในธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางใจ มีจิตสงบในภายใน ประพฤติสม่าเสมอทางกาย ทางวาจา และทางใจ สมณพราหมณ์เช่นนี้ควรสักการะ ควรเคารพ ควรนับถือ ควรบูชา

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๘. นครวินเทยสูตร

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะว่าแม่เราทั้งหลายยังไม่ปราศจากราคะ ยังไม่ปราศจากโทสะ ยังไม่ปราศจากโมหะในธรรมารมณที่พึงรู้แจ้งทางใจ มีจิตยังไม่สงบในภายใน ยังประพฤตินิสัยไม่สม่ำเสมอทางกาย ทางวาจา และทางใจ เพราะเราทั้งหลายเห็นแม่ ความประพฤตินิสัยไม่เสมอนั้นที่สูง ๆ ขึ้นไปของสมณพราหมณ์เหล่านั้น เพราะฉะนั้นสมณพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้นจึงควรสักการะ ควรเคารพ ควรนับถือ ควรบูชา’

พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย ท่านทั้งหลายถูกถามอย่างนี้แล้ว พึงตอบอัญญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นอย่างนี้เถิด

ปฏิบัติของผู้ไม่มีโรคะ

[๔๓๗] พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย ถ้าอัญญเดียรถีย์ปริพาชกถามท่านทั้งหลายอย่างนี้ว่า ‘ก็ทำทางและการปฏิบัติของท่านผู้มีอายุทั้งหลายเป็นอย่างไร จึงเป็นเหตุให้ท่านทั้งหลายกล่าวถึงท่านผู้มีอายุทั้งหลายอย่างนี้ว่า ‘ท่านผู้มีอายุเหล่านั้น เป็นผู้ปราศจากราคะ หรือปฏิบัติเพื่อกำจัดโรคะ เป็นผู้ปราศจากโทสะ หรือปฏิบัติเพื่อกำจัดโทสะ เป็นผู้ปราศจากโมหะ หรือปฏิบัติเพื่อกำจัดโมหะแน่แท้’

ท่านทั้งหลายถูกถามอย่างนี้แล้ว พึงตอบอัญญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นอย่างนี้ว่า ‘จริงอย่างนั้น ท่านผู้มีอายุเหล่านั้น ย่อมใช้สอยเสนาสนะอันสงัด คือป่าดงอันเป็นที่ไม่มีรูปที่พึงรู้แจ้งทางตา ซึ่งคนทั้งหลายเห็นแล้ว ๆ จะพึงยินดี

ย่อมใช้สอยเสนาสนะอันสงัด คือป่าดงอันเป็นที่ไม่มีเสียงที่พึงรู้แจ้งทางหู ซึ่งคนทั้งหลายฟังแล้ว ๆ จะพึงยินดี

ย่อมใช้สอยเสนาสนะอันสงัด คือป่าดงอันเป็นที่ไม่มีกลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูก ซึ่งคนทั้งหลายดมแล้ว ๆ จะพึงยินดี

ย่อมใช้สอยเสนาสนะอันสงัด คือป่าดงอันเป็นที่ไม่มีรสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้น ซึ่งคนทั้งหลายลิ้มแล้ว ๆ จะพึงยินดี

ย่อมใช้สอยเสนาสนะอันสงัด คือป่าดงอันเป็นที่ไม่มีโผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกาย ซึ่งคนทั้งหลายสัมผัสแล้ว ๆ จะพึงยินดี

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๙. ปิณฑปาตปารีสุทธิสูตร

ท่าทางและการปฏิบัติของท่านผู้มีอายุเหล่านี้แล เป็นเหตุให้ข้าพเจ้าทั้งหลาย กล่าวถึงท่านผู้มีอายุได้ดังนี้ว่า 'ท่านผู้มีอายุเหล่านั้น เป็นผู้ปราศจากราคะ หรือปฏิบัติเพื่อกำจัดราคะ เป็นผู้ปราศจากโทสะ หรือปฏิบัติเพื่อกำจัดโทสะ เป็นผู้ปราศจากโมหะ หรือปฏิบัติเพื่อกำจัดโมหะแน่แท้'

พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย ท่านทั้งหลายถูกถามอย่างนี้แล้ว พึงตอบ อัฏฐเตยรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นอย่างนี้เถิด"

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว พราหมณ์และคหบดีชาวบ้านนครวิณฑะ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า "พระโคดมผู้เจริญ พระภาสิตของพระโคดมชัดเจน ไพเราะยิ่งนัก พระโคดมผู้เจริญ พระภาสิตของพระโคดมชัดเจนไพเราะยิ่งนัก พระโคดมผู้เจริญทรงประกาศธรรมแจ่มแจ้งโดยประการต่าง ๆ เปรียบเหมือน บุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด โดยตั้งใจว่า 'คนมีตาดีจักเห็นรูปได้' ข้าพระองค์เหล่านี้ขอถึงพระโคดมผู้เจริญ พร้อมทั้งพระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอพระโคดมผู้เจริญโปรดทรงจำ ข้าพระองค์ทั้งหลายว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต"

นครวิณฑะยสูตรที่ ๘ จบ

๙. ปิณฑปาตปารีสุทธิสูตร

ว่าด้วยการทำปิณฑปาตให้บริสุทธิ์

[๔๓๘] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน สถานที่ให้เหยื่อกระแต เขตกรุงราชคฤห์ ครั้นเวลาเย็น ท่านพระสารีบุตรออกจากที่หลีกเร้น เข้าไปเฝ้า พระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามว่า

"สารีบุตร เธอมีอินทรีย์ผ่องใส มีผิวพรรณบริสุทธิ์ผุดผ่อง เธออยู่ด้วยวิหการ ธรรมอะไรเป็นส่วนมากในบัดนี้"

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๙. ปิณฑปาตปารีสุทธ

ท่านพระสารีบุตรทูลตอบว่า “ข้าพระองค์อยู่ด้วยสฤญดา^๑วิหารธรรมเป็นส่วนมากในบัดนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ดีละ ดีละ สารีบุตร ได้ยินว่าเธออยู่ด้วยวิหารธรรมของมหาบุรุษเป็นส่วนมากในบัดนี้ เพราะวิหารธรรมของมหาบุรุษ^๒นี่ก็คือสฤญดา เพราะฉะนั้น ถ้าภิกษุหวังว่า ‘เราพึงอยู่ด้วยสฤญดาวิหารธรรมเป็นส่วนมาก’ ภิกษุนั้นพิจารณาอย่างนี้ว่า ‘เราเข้าบ้านเพื่อบิณฑบาตโดยทางใด เราได้เที่ยวบิณฑบาตในประเทศใด และเรากลับจากบิณฑบาตจากบ้านโดยทางใด ในที่นั้นเรามีฉันทะ(ความพอใจ) ราคะ(ความกำหนัด) โทสะ(ความขัดเคือง) โมหะ(ความลุ่มหลง) หรือปฏิฆะ(ความกระทบ) แห่งใจในรูปที่พึงรู้แจ้งทางตาบ้างไหม’

ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่อย่างนี้ว่า ‘เราเข้าบ้านเพื่อบิณฑบาตโดยทางใด เราได้เที่ยวบิณฑบาตในประเทศใด และเรากลับจากบิณฑบาตจากบ้านโดยทางใด ในที่นั้นเรามีฉันทะ ราคะ โทสะ โมหะ หรือปฏิฆะแห่งใจในรูปที่พึงรู้แจ้งทางตาอยู่’ ภิกษุนั้นพึงพยายามเพื่อละบาปอกุศลธรรมเหล่านั้นเสีย

แต่ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่อย่างนี้ว่า ‘เราเข้าบ้านเพื่อบิณฑบาตโดยทางใด เราได้เที่ยวบิณฑบาตในประเทศใด และเรากลับจากบิณฑบาตจากบ้านโดยทางใด ในที่นั้น เราไม่มีฉันทะ ราคะ โทสะ โมหะ หรือปฏิฆะแห่งใจในรูปที่พึงรู้แจ้งทางตา’

สารีบุตร ภิกษุนั้นพึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นแล

[๔๙๙] สารีบุตร อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาเห็นดั่งนี้ว่า ‘เราเข้าบ้านเพื่อบิณฑบาตโดยทางใด เราได้เที่ยวบิณฑบาตในประเทศใด และเรากลับจากบิณฑบาตจากบ้านโดยทางใด ในที่นั้น ๆ เรามีฉันทะ ราคะ โทสะ โมหะในเสียงที่พึงรู้แจ้งทางหูบ้างไหม

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเชิงอรรถที่ ๒ ขัถ ๑๗๖ (จุฬาสฤญตสูตร) หน้า ๒๑๕ ในเล่มนี้

^๒ มหาบุรุษ ในที่นี้หมายถึงพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระตถาคต และพระมหาสาวกทั้งหลาย (ม.อ.อ. ๓/๔๓๘/๒๕๕)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๙. ปิณฑปาตปารีสทิสสูตร

เรามีฉันทะ ราคะ โทสะ โมหะในกลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจุมกบังไหม
 เรามีฉันทะ ราคะ โทสะ โมหะในรสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้นบังไหม
 เรามีฉันทะ ราคะ โทสะ โมหะในโณภูฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกายบังไหม
 เรามีฉันทะ ราคะ โทสะ โมหะหรือปฏิฆะแห่งใจในธรรมารมณที่พึงรู้แจ้ง
 ทางใจบังไหม'

ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่อย่างนี้ว่า 'เราเข้าบ้านเพื่อบิณฑบาตโดยทางใด เราได้
 เทียวบิณฑบาตในประเทศใด และเรากลับจากบิณฑบาตจากบ้านโดยทางใด ในที่นั้น
 เรามีฉันทะ ราคะ โทสะ โมหะหรือปฏิฆะแห่งใจในธรรมารมณที่พึงรู้แจ้งทางใจ'
 ภิกษุนั้นพึงพยายามเพื่อละบาปอกุศลธรรมนั้น

แต่ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่อย่างนี้ว่า 'เราเข้าบ้านเพื่อบิณฑบาตโดยทางใด เรา
 ได้เทียวบิณฑบาตในประเทศใด และเรากลับจากบิณฑบาตจากบ้านโดยทางใด ใน
 ที่นั้น เราไม่มีฉันทะ ราคะ โทสะ โมหะ หรือปฏิฆะแห่งใจในธรรมารมณที่พึงรู้
 แจ้งทางใจ'

सारิปุตฺร ภิกษุนั้นพึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน
 อยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นแล

[๔๔๐] อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'เราละกามคุณ ๕
 ได้แล้วหรือหนอ' ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่อย่างนี้ว่า 'เรายังละกามคุณ ๕ ไม่ได้'
 ภิกษุนั้นพึงพยายามเพื่อละกามคุณ ๕

แต่ถ้าภิกษุนั้นพิจารณาอยู่อย่างนี้ว่า 'เราละกามคุณ ๕ ได้แล้ว' ภิกษุนั้น
 พึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปีติและ
 ปราโมทย์นั้นแล

[๔๔๑] อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'เราละนิเวรณ ๕ ได้
 แล้วหรือหนอ' ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่อย่างนี้ว่า 'เรายังละนิเวรณ ๕ ไม่ได้' ภิกษุ
 นั้นพึงพยายามเพื่อละนิเวรณ ๕

แต่ถ้าภิกษุนั้นพิจารณาอยู่อย่างนี้ว่า 'เราละนิเวรณ ๕ ได้แล้ว' ภิกษุนั้นพึง
 ตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปีติและปราโมทย์
 นั้นแล

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๙. ปิณฑปาตปารีสทิสสูตร

[๔๔๒] อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาเห็นดั่งนี้ว่า 'เรากำหนดรู้
อุปาทานชั้น ๕ 'ได้'แล้วหรือหนอ' ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่อย่างนี้ว่า 'เรายังกำหนดรู้
อุปาทานชั้น ๕ 'ไม่ได้' ภิกษุนั้นพึงพยายามเพื่อกำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕

แต่ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่อย่างนี้ว่า 'เรากำหนดรู้อุปาทานชั้น ๕ 'ได้'แล้ว'
ภิกษุนั้นพึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปีติและ
ปราโมทย์นั้นแล

[๔๔๓] อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาเห็นดั่งนี้ว่า 'เราเจริญสติปัฏฐาน ๔
'ได้'แล้วหรือหนอ' ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่อย่างนี้ว่า 'เรายังเจริญสติปัฏฐาน ๔ 'ไม่ได้'
ภิกษุนั้นพึงพยายามเพื่อเจริญสติปัฏฐาน ๔

แต่ถ้าภิกษุนั้นพิจารณาอยู่อย่างนี้ว่า 'เราเจริญสติปัฏฐาน ๔ 'ได้'แล้ว'
ภิกษุนั้นพึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปีติและ
ปราโมทย์นั้นแล

[๔๔๔] อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาเห็นดั่งนี้ว่า 'เราเจริญสัมมัปปธาน ๔
'ได้'แล้วหรือหนอ' ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่อย่างนี้ว่า 'เรายังเจริญสัมมัปปธาน ๔ 'ไม่ได้'
ภิกษุนั้นพึงพยายามเพื่อเจริญสัมมัปปธาน ๔

แต่ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่อย่างนี้ว่า 'เราเจริญสัมมัปปธาน ๔ 'ได้'แล้ว' ภิกษุ
นั้นพึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปีติและ
ปราโมทย์นั้นแล

[๔๔๕] อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาเห็นดั่งนี้ว่า 'เราเจริญอิทธิบาท ๔
'ได้'แล้วหรือหนอ' ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่อย่างนี้ว่า 'เรายังเจริญอิทธิบาท ๔ 'ไม่ได้'
ภิกษุนั้นพึงพยายามเพื่อเจริญอิทธิบาท ๔

แต่ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่อย่างนี้ว่า 'เราเจริญอิทธิบาท ๔ 'ได้'แล้ว' ภิกษุนั้น
พึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปีติและ
ปราโมทย์นั้นแล

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ [๕. สฬายตนวรรค]

๙. ปิณฑปาตปารีสทิสสูตร

[๕๔๖] อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'เราเจริญอินทรีย์ ๕ ได้แล้วหรือหนอ' ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า 'เรายังเจริญอินทรีย์ ๕ ไม่ได้' ภิกษุนั้นพึงพยายามเพื่อเจริญอินทรีย์ ๕

แต่ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า 'เราเจริญอินทรีย์ ๕ ได้แล้ว' ภิกษุนั้นพึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปีติปราโมทย์นั้นแล

[๕๔๗] อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'เราเจริญพละ ๕ ได้แล้วหรือหนอ' ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า 'เรายังเจริญพละ ๕ ไม่ได้' ภิกษุนั้นพึงพยายามเพื่อเจริญพละ ๕

แต่ถ้าภิกษุนั้นพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า 'เราเจริญพละ ๕ ได้แล้ว' ภิกษุนั้นพึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นแล

[๕๔๘] อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'เราเจริญโพชฌงค์ ๗ ได้แล้วหรือหนอ' ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า 'เรายังเจริญโพชฌงค์ ๗ ไม่ได้' ภิกษุนั้นพึงพยายามเพื่อเจริญโพชฌงค์ ๗

แต่ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า 'เราเจริญโพชฌงค์ ๗ ได้แล้ว' ภิกษุนั้นพึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นแล

[๕๔๙] อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'เราเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แล้วหรือหนอ' ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า 'เรายังเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ไม่ได้' ภิกษุนั้นพึงพยายามเพื่อเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘

แต่ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า 'เราเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แล้ว' ภิกษุนั้นพึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นแล

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก [๕. สฬายตนวรรค]

๙. ปิณฑปาตปารีสุทธิสูตร

[๔๕๐] อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'เราเจริญสมณะและวิปัสสนาได้แล้วหรือหนอ' ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า 'เรายังเจริญสมณะและวิปัสสนาไม่ได้' ภิกษุนั้นพึงพยายามเพื่อเจริญสมณะและวิปัสสนา

แต่ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า 'เราเจริญสมณะและวิปัสสนาได้แล้ว' ภิกษุนั้นพึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นแล

[๔๕๑] สารีบุตร อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาเห็นดังนี้ว่า 'เราทำวิชชาและวิมุตติให้แจ้งได้แล้วหรือหนอ' ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า 'เรายังทำวิชชาและวิมุตติให้แจ้งไม่ได้' ภิกษุนั้นพึงพยายามเพื่อทำวิชชาและวิมุตติให้แจ้ง

แต่ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า 'เราทำวิชชาและวิมุตติให้แจ้งได้แล้ว' ภิกษุนั้นพึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นแล

[๔๕๒] สารีบุตร ก็ในอดีต สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง 'ได้ทำบิณฑบาตให้บริสุทธิ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมดก็ได้พิจารณาแล้ว ๆ อย่างนี้ จึงทำบิณฑบาตให้บริสุทธิ ในอนาคต สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งจักทำบิณฑบาตให้บริสุทธิ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมดจักพิจารณาแล้ว ๆ อย่างนี้ จึงทำบิณฑบาตให้บริสุทธิ ในบัดนี้ สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งทำบิณฑบาตให้บริสุทธิ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมดย่อมพิจารณาแล้ว ๆ อย่างนี้ จึงทำบิณฑบาตให้บริสุทธิ เพราะฉะนั้น เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า 'เราพิจารณาแล้ว ๆ จักทำบิณฑบาตให้บริสุทธิ'

สารีบุตร เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้แล"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภษิตนี้แล้ว ท่านพระสารีบุตรมีใจยินดีชื่นชมพระภษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

ปิณฑปาตปารีสุทธิสูตรที่ ๙ จบ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก [๕. สฬายตนวรรค]

๑๐. อินทริยภาวนาสูต

๑๐. อินทริยภาวนาสูต

ว่าด้วยการเจริญอินทริย

[๔๕๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ เวฬุวัน^๑ กัษซังคลานิคม ครั้งนั้นแล
อุตตรมาณพ ศิษย์ของปาราสิริยพราหมณ์ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ
ทูลสนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร
พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับอุตตรมาณพ ศิษย์ของปาราสิริยพราหมณ์ว่า

“อุตตระ ปาราสิริยพราหมณ์แสดงการเจริญอินทริยแก่สาวกหรือไม่”

อุตตรมาณพกราบทูลว่า “แสดง ขอรับ”

“แสดงอย่างไร”

“พระโคตมผู้เจริญ ในเรื่องนี้ ท่านปาราสิริยพราหมณ์แสดงการเจริญอินทริย
แก่สาวกทั้งหลายอย่างนี้ว่า ‘สาวกของเราอย่าดูรูปทางตา อย่าฟังเสียงทางหู’
ดังนี้เป็นต้น ขอรับ”

“อุตตระ เมื่อเป็นเช่นนั้น สาวกผู้เจริญอินทริยแล้วตามคำของปาราสิริยพราหมณ์
ก็จักเป็นคนตาบอด เป็นคนหูหนวกแน่นอน เพราะคนตาบอดย่อมไม่เห็นรูปทางตา
คนหูหนวกย่อมไม่ได้ยินเสียงทางหู”

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว อุตตรมาณพศิษย์ของปาราสิริยพราหมณ์
ก็นั่งนิ่ง เก้อเขิน คอดก ก้มหน้า ชบเซา หมดปฏิภาณ

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงเห็นว่า อุตตรมาณพศิษย์ของปาราสิริยพราหมณ์
นั่งนิ่ง เก้อเขิน คอดก ก้มหน้า ชบเซา หมดปฏิภาณ จึงรับสั่งเรียกท่านพระ
อานนท์มาตรัสว่า “อานนท์ ปาราสิริยพราหมณ์ยอมแสดงการเจริญอินทริยแก่
สาวกทั้งหลายเป็นอย่างหนึ่ง แต่การเจริญอินทริยอันยอดเยี่ยมในอริยวินัยเป็น
อย่างหนึ่ง”

เชิงอรรถ :

^๑ เวฬุวัน ในที่นี้หมายถึงสวนรุกขชาติซึ่งเดิมไปด้วยไม้ไผ่ (ไม่ใช่พระเวฬุวัน กรุงราชคฤห์) (ม.จ.อ.
๓/๔๕๓/๒๕๖)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก [๕. สฬายตนวรรค]

๑๐. อินทริยภาวนาสูต

ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค บัดนี้เป็นกาลสมควรแล้ว ข้าแต่พระสุคต บัดนี้เป็นกาลสมควรแล้ว ที่พระผู้มีพระภาคพึงแสดงการเจริญ อินทริยอันยอดเยี่ยมในอริยวินัย ภิกษุทั้งหลายได้ฟังจากพระผู้มีพระภาคแล้ว จัก ทรงจำไว้”

“อานนท์ ถ้าเช่นนั้น เธอจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว”

ท่านพระอานนท์ทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงตรัสเรื่องนี้ว่า

[๔๕๔] “การเจริญอินทริยอันยอดเยี่ยมในอริยวินัย เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้เห็นรูปทางตาแล้ว จึงเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจ ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า ‘เราเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจนี้ แล้ว ความชอบใจเป็นต้นนั้นถูกบีบจี้ปรุงแต่ง เป็นของหยาบ อาศัยกันและกัน เกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียด ประณีต คือ อุเบกขา’ ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจนั้น ที่เกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุนั้นจึงดับไป อุเบกขาย่อมดำรงมั่น เปรียบเหมือนบุรุษมีตาดีกระทบตา แม่จันใจ ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจ อันเกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง จันนั้นเหมือนกัน ย่อมดับไปอย่างรวดเร็วพลันทันที โดยไม่ยากอย่างนี้ อุเบกขาย่อมดำรงมั่น

อานนท์ นี้เราเรียกว่า การเจริญอินทริยในรูปที่พึงรู้แจ้งทางตาอันยอดเยี่ยมในอริยวินัย

[๔๕๕] อานนท์ อีกประการหนึ่ง ภิกษุได้ยินเสียงทางหูแล้วจึงเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจ ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า ‘เราเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจนี้แล้ว ความชอบใจเป็นต้นนั้นถูกบีบจี้ปรุงแต่ง เป็นของหยาบ อาศัยกันและกันเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียด ประณีต คือ อุเบกขา’ ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจนั้นที่เกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุนั้นจึงดับไป

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก [๕. สฬายตนวรรค]

๑๐. อินทริยภาวนาสูต

อุเบกขาย่อมดำรงมั่น เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลังติดนิ้วมือได้โดยไม่ยาก แม้ฉันใด
ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจอันเกิดขึ้นแล้วแก่
ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ฉะนั้นเหมือนกัน ย่อมดับไปอย่างรวดเร็วพลันทันที โดยไม่ยาก
อย่างนี้

อาานนท์ นี้เราเรียกว่า การเจริญอินทริยในเสียงที่พึงรู้แจ้งทางหุอันยอดเยี่ยม
ในอริยวินัย

[๔๕๖] อีกประการหนึ่ง ภิกษุดมกลืนทางจุมกแล้วจึงเกิดความชอบใจ เกิด
ความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจทั้งความไม่ชอบใจ ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า
'เราเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่
ชอบใจนี้แล้ว ความชอบใจเป็นต้นนั้นถูกบัจฉัยปรุงแต่ง เป็นของหยาบ อาศัยกัน
และกันเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียด ประณีต คือ อุเบกขา' ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ
ความชอบใจและความไม่ชอบใจนั้น ที่เกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุนั้นจึงดับไป อุเบกขา
ย่อมดำรงมั่น เปรียบเหมือนหยาดน้ำกลิ้งไปบนใบบัวที่เอียงนิดหน่อย ย่อมไม่ติดอยู่
แม้ฉันใด ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจอันเกิด
ขึ้นแล้วแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ฉะนั้นเหมือนกัน ย่อมดับไปอย่างรวดเร็วพลันทันที โดย
ไม่ยากอย่างนี้ อุเบกขาย่อมดำรงมั่น

อาานนท์ นี้เราเรียกว่า การเจริญอินทริยในกลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจุมกอันยอด
เยี่ยมในอริยวินัย

[๔๕๗] อีกประการหนึ่ง ภิกษุลิ้มรสทางลิ้นแล้วจึงเกิดความชอบใจ เกิด
ความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจ ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า
'เราเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่
ชอบใจนี้แล้ว ความชอบใจเป็นต้นนั้นถูกบัจฉัยปรุงแต่ง เป็นของหยาบ อาศัยกัน
และกันเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียด ประณีต คือ อุเบกขา' ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ
ความชอบใจและความไม่ชอบใจนั้น ที่เกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุนั้นจึงดับไป อุเบกขา
ย่อมดำรงมั่น เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลังตะล่อมก้อนเซพะไว้ที่ปลายลิ้น แล้วถ่ม

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरิปัณณาสก [๕. สฬายตนวรรค]

๑๐. อินทริยภาวนาสูต

ไปโดยไม่ยาก แม้นั้นใด ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจอันเกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ฉะนั้นเหมือนกัน ย่อมดับไปอย่างรวดเร็ว พลันทันที โดยไม่ยากอย่างนี้ อุเบกขาย่อมดำรงมั่น

อาณนทฺ นี้เราเรียกว่า การเจริญอินทริยในรสที่พึงรู้แจ้งทางลั้นอันยอดเยี่ยม ในอริยวินัย

[๕๕๘] อีกประการหนึ่ง ภิกษุถูกต้องโผฏฐัพพะทางกายแล้วจึงเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจ ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า 'เราเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจนี้แล้ว ความชอบใจเป็นต้นนั้นถูกปัจจัยปรุงแต่ง เป็นของหยาบอาศัยกันและกันเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียด ประณีต คือ อุเบกขา' ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจนั้นที่เกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุนั้นจึงดับไป อุเบกขาย่อมดำรงมั่น เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลังเหยียดแขนออกหรือคู้แขนเข้า แม้นั้นใด ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจอันเกิดขึ้นแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ฉะนั้นเหมือนกัน ย่อมดับไปอย่างรวดเร็วพลันทันที โดยไม่ยากอย่างนี้ อุเบกขาย่อมดำรงมั่น

อาณนทฺ นี้เราเรียกว่า การเจริญอินทริยในโผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกาย อันยอดเยี่ยมในอริยวินัย

[๕๕๙] อาณนทฺ อีกประการหนึ่ง ภิกษุรู้แจ้งธรรมารมณทางใจแล้วจึงเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจ ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า 'เราเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจนี้แล้ว ความชอบใจเป็นต้นนั้นถูกปัจจัยปรุงแต่ง เป็นของหยาบอาศัยกันและกันเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียด ประณีต คือ อุเบกขา' ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจนั้นที่เกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุนั้นจึงดับไป อุเบกขาย่อมดำรงมั่น เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลัง เอาหยดน้ำ ๒ หยด หรือ ๓ หยดใส่ลงในกะทะเหล็กที่ร้อนจัดตลอดวัน น้ำที่หยดลงยังเข้าไป

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरิปัณณาสก [๕. สฬายตนวรรค]

๑๐. อินทริยภาวนาสูต

ที่แท้หยदन้านั้นจะระเหยแห้งไปเร็วพลันทันที แม้อันใจ ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจ อันเกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ฉะนั้น เหมือนกัน ย่อมดับไปอย่างรวดเร็วพลันทันที โดยไม่ยากอย่างนี้ อุเบกขายอม ดำรงมั่น

อาานนท์ นี้เราเรียกว่า การเจริญอินทริยในธรรมารมณที่พึงรู้แจ้งทางใจอัน ยอดเยี่ยมในอริยวินัย

อาานนท์ การเจริญอินทริยอันยอดเยี่ยมในอริยวินัย เป็นอย่างไรแล

[๔๖๐] พระเสขะผู้กำลังปฏิบัติ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้เห็นรูปทางตาแล้ว จึงเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจ เพราะความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้วนั้น ภิกษุนั้นจึงอึดอัด เบื่อหน่าย รังเกียจ

พึงเสียงทางหูแล้ว ...

ดมกลิ่นทางจมูกแล้ว ...

ลิ้มรสทางลิ้นแล้ว ...

ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกายแล้ว ...

รู้แจ้งธรรมารมณทางใจแล้ว จึงเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจ เพราะความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้วนั้น ภิกษุนั้นจึงอึดอัด เบื่อหน่าย รังเกียจ

อาานนท์ พระเสขะผู้กำลังปฏิบัติ เป็นอย่างไรแล

[๔๖๑] พระอริยะผู้เจริญอินทริยแล้ว เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้เห็นรูปทางตาแล้ว จึงเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจ ถ้าเธอหวังว่า `เราพึงมีความหมายรู้ในสิ่งที่ปฏิกุลาว่าเป็นสิ่งที่ไม่ปฏิกุลอยู่'^๑ ก็มีความหมายรู้ในสิ่งที่ปฏิกุล นั้นว่าเป็นสิ่งที่ไม่ปฏิกุลอยู่

เชิงอรรถ :

^๑ หมายความว่า หมายรู้ด้วยการแผ่เมตตา หรือเทียบเคียงโดยความเป็นธาตุ (ม.อ.อ. ๓/๔๖๑/๒๕๗)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก [๕. สฬายตนวรรค]

๑๐. อินทริยภาวนาสูต

ถ้าหวังว่า 'เราพึงมีความหมายรู้ในสิ่งที่ไม่ปฏิบัติลงว่าเป็นสิ่งที่ปฏิบัติอยู่' ก็มี
ความหมายรู้ในสิ่งที่ไม่ปฏิบัติลงนั้นว่าเป็นสิ่งที่ปฏิบัติอยู่^๑

ถ้าหวังว่า 'เราพึงมีความหมายรู้ในสิ่งที่ปฏิบัติและในสิ่งที่ไม่ปฏิบัติลงว่าเป็นสิ่งที่
'ไม่ปฏิบัติอยู่' ก็มีความหมายรู้ในสิ่งที่ปฏิบัติและสิ่งที่ไม่ปฏิบัติลงนั้นว่าเป็นสิ่งที่ไม่ปฏิบัติอยู่

ถ้าหวังว่า 'เราพึงมีความหมายรู้ในสิ่งที่ไม่ปฏิบัติและในสิ่งที่ปฏิบัติลงว่าเป็นสิ่งที่
ปฏิบัติอยู่' ก็มีความหมายรู้ในสิ่งที่ไม่ปฏิบัติและในสิ่งที่ปฏิบัติลงนั้นว่าเป็นสิ่งที่ปฏิบัติ
อยู่

ถ้าหวังว่า 'เราพึงเว้นสิ่งที่ปฏิบัติและสิ่งที่ไม่ปฏิบัติทั้งสองนั้น แล้วมีอุเบกขา
มีสติสัมปชัญญะอยู่' ก็เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะในสิ่งที่ปฏิบัติและในสิ่งที่
'ไม่ปฏิบัติลงนั้นอยู่'^๒

[๔๖๒] อีกประการหนึ่ง ภิกษุฟังเสียงทางหูแล้ว ...

ภิกษุดมกลิ่นทางจมูกแล้ว ...

ภิกษุลิ้มรสทางลิ้นแล้ว ...

ภิกษุถูกต้องโผฏฐัพพะทางกายแล้ว ...

ภิกษุรู้แจ้งธรรมารมณ์ทางใจแล้ว จึงเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ
และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจ ถ้าเขายังหวังว่า 'เราพึงมีความหมายรู้
ในสิ่งที่ปฏิบัติลงว่าเป็นสิ่งที่ไม่ปฏิบัติอยู่' ก็มีความหมายรู้ในสิ่งที่ปฏิบัติลงนั้นว่าเป็นสิ่งที่
'ไม่ปฏิบัติอยู่'

ถ้าหวังว่า 'เราพึงมีความหมายรู้ในสิ่งที่ไม่ปฏิบัติลงว่าเป็นสิ่งที่ปฏิบัติอยู่' ก็มี
ความหมายรู้ในสิ่งที่ไม่ปฏิบัติลงนั้นว่าเป็นสิ่งที่ปฏิบัติอยู่

ถ้าหวังว่า 'เราพึงมีความหมายรู้ในสิ่งที่ปฏิบัติและในสิ่งที่ไม่ปฏิบัติลงว่าเป็นสิ่งที่
'ไม่ปฏิบัติอยู่' ก็มีความหมายรู้ในสิ่งที่ปฏิบัติและสิ่งที่ไม่ปฏิบัติลงนั้นว่าเป็นสิ่งที่ไม่
ปฏิบัติอยู่

เชิงอรรถ :

^๑ หมายความว่า หมายรู้ด้วยการแผ่ส่อง หรือเทียบเคียงโดยอนิจจลักษณะ (ม.อ.อ. ๓/๔๖๑/๒๕๗)

^๒ ดูเทียบ ข.ป.(แปล) ๓๑/๑๗/๕๗๐-๕๗๑

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरิปัณณาสก [๕. สฬายตนวรรค]

รวมพระสูตรที่มีในวรรค

ถ้าหวังว่า 'เราพึงมีความหมายรู้ในสิ่งที่ไม่ปฏิกุศลและในสิ่งที่ปฏิกุศลว่าเป็นสิ่งที่ปฏิกุศลอยู่' ก็มีความหมายรู้ในสิ่งที่ไม่ปฏิกุศลและในสิ่งที่ปฏิกุศลนั้นว่าเป็นสิ่งที่ปฏิกุศลอยู่

ถ้าหวังว่า 'เราพึงเว้นสิ่งที่ปฏิกุศลและสิ่งที่ไม่ปฏิกุศลทั้งสองนั้น แล้วมีอุเบกขามีสติสัมปชัญญะอยู่' ก็เป็นผู้มีอุเบกขามีสติสัมปชัญญะในสิ่งที่ปฏิกุศลและในสิ่งที่ไม่ปฏิกุศลนั้นอยู่

อานนท์ พระอริยะผู้เจริญอินทรีย์แล้ว เป็นอย่างนี้แล

[๔๖๓] อานนท์ เราแสดงการเจริญอินทรีย์อันยอดเยี่ยมในอริยวินัยไว้แล้ว แสดงพระเสขะผู้กำลังปฏิบัติไว้แล้ว แสดงพระอริยะผู้เจริญอินทรีย์ไว้แล้ว ด้วยประการอย่างนี้ ก็จงที่ศาสดาผู้แสวงหาประโยชน์เกื้อกูล ผู้อนุเคราะห์ อาศัยความอนุเคราะห์แล้วพึงทำแก่สาวกทั้งหลายได้ เราก็ได้ทำแก่เธอทั้งหลายแล้ว

อานนท์ นั้นโคนไม้ นั้นเรือนว่าง เธอทั้งหลายจงฟังฉณาน อย่าได้ประมาท อย่าได้เป็นผู้เดือดร้อนในภายหลัง นี่เป็นคำพร่ำสอนของเราสำหรับเธอทั้งหลาย"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภษิตนี้แล้ว ท่านพระอานนท์มีใจยินดีชื่นชมพระภษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

อินทริยภาวนาสูตที่ ๑๐ จบ

สฬายตนวรรคที่ ๕ จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. อนาคตปิณฑโกวิทาสูต	๒. ฉันทโนวาสูต
๓. ปุณโณวาสูต	๔. นันทโกวิทาสูต
๕. จุฬาราคโลวาสูต	๖. ฉฉกกสูต
๗. สฬายตนวิภังคสูต	๘. นครวินเทยยสูต
๙. ปิณฑปาตปารีสัทธสูต	๑๐. อินทริยภาวนาสูต

อุपरิปัณณาสก จบ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ สุตตันตปิฎกที่ ๐๖ มัชฌิมนิกาย อุपरิปัณณาสก จบ

คำอนุโมทนาและคำอธิบายท้ายเล่ม

ไฟล์ PDF เวอร์ชัน 1.0 - พระไตรปิฎกแปลไทย ฉบับ มจร. เล่ม 14

ที่แสดงอยู่นี้ ได้ถูกคัดลอกข้อความมาจาก

- โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับ มจร. - MCUTRAI Version 1.0

และ

- ข้อมูลพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับ มจร. (ออนไลน์) จากเว็บไซต์หมมโฆติ

<http://www.geocities.ws/tmchote/tpd-mcu/index.htm>

ขออนุโมทนาสาธุกับ “คุณ ศิริยะ นาราศิริ”

ผู้จัดทำเรียบเรียงไฟล์ PDF ฉบับนี้

ไฟล์ PDF เวอร์ชัน 1.0 นี้ ได้ถูกเริ่มอัปโหลดสู่สาธารณะเมื่อเดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2559

หากพบข้อผิดพลาดใดๆ ในส่วนของไฟล์ PDF

โปรดแจ้งมาที่อีเมล thepathofpurity@outlook.com